LIMBA ROMÂNĂ

Nr. 3-4 (33-34) 1997 ANUL VII CHIȘINĂU

ÎN ATENŢIA CITITORILOR!

În timpul cel mai apropiat revista "Limba Română"
va lansa
o
EDIŢIE SPECIALĂ.

Istoricul şi criticul literar, doctor în filologie
Ion CIOCANU
oferă publicului larg şi, înainte de toate,
profesorilor de română, studenţilor şi elevilor,
un instructiv
compendiu:
LITERATURA ROMÂNĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA
SCRIITORI INCLUŞI ÎN PROGRAMELE DE ÎNVĂŢĂMÎNT.

Lucrarea analizează
întregul proces literar postbelic,
examinează operele scriitorilor basarabeni
în conformitate cu programele de studii
şi, evident, în funcţie de valoarea creaţiei lor.
Sinteza sperăm să fie binevenită
şi de mare utilitate în condiţiile lipsei acute de manuale
şi de material didactic de specialitate.

Stimaţi cititori!
Dacă acest "manual de alternativă" vă interesează,
comunicaţi-ne la redacţie
sau prin intermediul responsabililor de obiect
de la direcţiile orăşeneşti şi raionale de învăţământ.
Relaţii la tel.: 23.44.12; 23.44.19; 23.25.83.

În catalogul ziarelor şi revistelor
din Republica Moldova pe anul 1998,
editat de Moldpresa S.A., revista "Limba Română"
este înregistrată cu nr. 77075 şi 76951.
Costul unui abonament anual
este de 27 lei 68 bani, iar pentru elevi, studenţi,
pensionari etc. — 21 lei 78 bani.

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
de ştiinţă şi cultură

Nr. 3—4 (33—34) 1997
mai — august

REDACTOR-ŞEF
Alexandru BANTOŞ

SECRETAR DE REDACŢIE
Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACŢIE
Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Viorica BOLOCAN, Augustin BUZURA (Bucureşti), Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Eugen COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Traian DIACONESCU (Iaşi), Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Ion EŢCU, Corneliu FLOREA (Canada), Ion HADÂRCĂ, Ion IACHIM, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Ion MELNICIUC, Giuseppe PICCILLO (Italia), Valeriu RUSU (Franţa), Petru ŢARANU (Vatra Dornei), Vasile ŢÂRA (Timişoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

PROCESARE COMPUTER
Narcisa MIRON, Maria FRUNZĂ

REDACŢIA
Casa Presei, str. Puşkin nr. 22, Chişinău.
Pentru corespondenţă: Căsuţa poştală nr. 83, bd. Ştefan cel Mare nr.134, Chişinău, 2012, Republica Moldova
Tel.: 23 44 19, 23 44 12, 23 25 83

Un popor
este cu atît mai cult,
cu cît,
folosindu-se mai puţin
de o limbă străină,
îşi face din graiul propriu
un instrument mai mlădios
de gîndire înaltă.

George CĂLINESCU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ŞTIINŢĂ ŞI CULTURĂ

Apare o dată la două luni

FONDATOR
colectivul redacţiei
ISSN 0235—9111
Abonamentele pot fi contractate pe parcursul întregului an, începînd cu orice număr al revistei.
Costul unui abonament anual este de 27 lei 78 bani.
Indice — 77075.
Pentru studenţi, pensionari ş. a. — 21 lei 78 bani.
Indice — 76951.

COPERTA I
Vlad TUDOSE-UNGUREANU.
Zbor ...

Acest număr al revistei apare cu sprjinul Fundaţiei Culturale Române.

Com. nr. 3364
Concernul PRESA

Articolele publicate în revistă reflectă punctul de vedere al semnatarului, care nu coincide neapărat cu cel al redacţiei.

SUMAR

ARGUMENT

Alexandru BANTOŞ. Profesorul de română
5

STAREA DE VEGHE

Şerban C. ANDRONESCU. Identitate românească
7
Valeriu RUSU. Limba este însăşi cultura unei etnii
12
Ana TĂTARU. Limba română încotro? Modificările negative, contrare păstrării specificului românesc al limbii
14
Vasile BAHNARU. Patriot — naţionalist. *Recitirea cuvintelor*
20
Ion DRON. Schimbarea denumirilor geografice în sudul Basarabiei — o metodă de asimilare şi mancurtizare a băştinaşilor
22
Memorandumul cu privire la situaţia românilor (moldovenilor) din Ucraina
31
Augustin POP. Liberty Bingo; Tratatul cu Ucraina. *Poeme politice*
38

OPINII ŞI ATITUDINI

Nicolae MĂTCAŞ. O întreprindere falită sau acad. Ion Petrovici versus Petre P. Moldovan
40

ALERGARE CU OBSTACOLE

Leo BORDEIANU. Pînzele albe ale libertăţii
48

DESTINE BASARABENE

Virgil IERUNCA. Un om ales al Basarabiei: Constantin Stere
50

"Pierderea Basarabiei — tragedie naţională ...." O scrisoare a prof. Vasile HAREA către Leon T. BOGA (Notă explicativă de Vasile MALANEŢCHI)
54
Elena MURARU. Elena Alistar, pedagog şi om politic
63

PRO DIDACTICA

Alexandru CRIŞAN, Florentina SÂMIHĂIAN. Limba română ca disciplină de învăţămînt: un fragment de istorie culturală
65

ANALIZE ŞI INTERPRETĂRI

Constantin CIOPRAGA. Temporalitate şi meditaţie sau despre Marin Preda
79
Ana BANTOŞ. Epifanic şi grotesc în poezia lui Emilian Galaicu-Păun
90

PRELEGERI OPORTUNE

Eliza BOTEZATU. Mihai Eminescu: *Sara pe deal;* Iarna bacoviană. *Decembre*; Goga — poet al jalei şi al revoltei. *Noi, Bătrîni*; George Meniuc: *Vasul nălucă*
102

EXPERIENŢĂ

Ion IACHIM. Jocul imitativ — metodă eficientă pentru formarea deprinderilor de receptare şi elaborare a operelor epice
122
Constantin COJOCARU. Tangenţe *scriitor — profesor — elev* în cadrul lecţiei de literatură
133
Elena DOBZEU. *Ciuleandra* de L. Rebreanu
135

CONSPECT

Viorica BOLOCAN. Evaluarea şcolară
139

REMEMBER

Lidia COLESNIC. Limba română în

liceul regional din Chişinău (1833 — 1917)
144

LUMINĂ DIN LUMINĂ

Petru BUBURUZ. Cuvîntul sfînt pre limba noastră
151
Monument al limbii şi literaturii române. Prefaţa la *Noul Testament* editat în 1648 la Alba-Iulia
153

RESPIRO

Somerset MAUGHAM. Succesul
155

ANIVERSĂRI. SILVIU BEREJAN — 70

Fişier biobibliografic
159
Teodor COTELNIC. Savant de prestigiu
160
Gheorghe POPA. Înaltă conştiinţă civică
163
Michael BRUCHiS. Omagiu unui om adevărat
166
Nicolae MĂTCAŞ. Vom mai ajunge să culegem ghiocei
167

ARS POETICA

Andrei BURAC. Pot să şi uit; Timpul?; Rătăcire; În această sîmbătă; Dintotdeauna; Plină de neştire; Carul cel cu patru roţi; Made in Japan; Spaţii comunicante
174

GRAMATICĂ ŞI ORTOGRAFIE

Gheorghe COLŢUN. Categoriile morfologice ale frazeologismelor verbale
178
Luminiţa LĂZĂRESCU. Omonimia morfologică la verb
184
Aurelia VOINEAG MERLAN. Pronumele relativ "posesiv". Aspecte comparative
187

FONETICĂ

Larisa GURĂU. Reduplicarea şi simbolismul fonetic
191

POETICĂ ŞI STILISTICĂ

Nelu VICOL. Potenţa fono-estetică şi plenitudinea etică a cuvîntului scris (Marginalii la creaţia lui Grigore Vieru)
196

PAGINI DIN ISTORIA LINGVISTICII NAŢIONALE

Vasile MELNIC. Leca Morariu despre istroromâni
203

DIASPORA ROMÂNEASCĂ

"În sufletul meu Basarabia are astăzi ecoul unei istorii triste şi al unui adevăr strigat..." Dialog: Alexandru BANTOŞ — George BĂJENARU
207
George BĂJENARU. Destin poetic; Străinul domn; La marginea lumii; Cu dor trecînd; Ce-ţi pasă ţie, timpule!...
212

ORA DE ISTORIE

Alexandru HUSAR. Cetatea Hotin
214

ITINERARE DORNENE

Petru ŢARANU. Mihai Cimpoi — călător prin Dorne
225

PREZENTĂRI ŞI RECENZII

Teodor COTELNIC. Un nou manual de latină
229

Revista este ilustrată cu lucrări de Vlad TUDOSE-UNGUREANU: p. 21, 28, 45, 131, 137, 185, 194.

PROFESORUL DE ROMÂNĂ

Indolenţa şi dezinteresul manifeste tot mai frecvent în societatea basarabeană riscă să contamineze ireversibil şi învăţămîntul. Conform datelor ministerului de resort, în anul curent, din cei 1700 de absolvenţi ai universităţilor doar 700 au acceptat povara destinului de profesor. Insuficienţa de cadre didactice se ridică la mii. Salariile mici şi întîrzierile cronice în achitarea lor au declanşat un adevărat exod. Mizeria cotidiană îi determină pe mulţi şi foarte buni învăţători să presteze umilitoare munci sezoniere în Israel, Italia, Grecia, Turcia, Rusia etc. Lipsa a sute de profesori de română în şcolile naţionale şi alolingve are un efect păgubitor pentru cultura generală a elevilor şi pentru situaţia lingvistică de la noi. Or, se ştie că profesorului de limbă îi revine un rol decisiv în efortul comun de a ne debarasa de handicapul intelectual, de complexele cultuvate cu abilitate şi machiavelism de către sovietici.

Privat de mijloacele necesare unei existenţe cît de cît decente, fără acces la publicaţiile de specialitate (acestea nu apar din lipsă de bani, sau, dacă apar, nu ajung la profesor pentru că el nu are bani să le procure), profesorul are minime şanse de a evolua din punct de vedere profesional, adică de a-şi lărgi şi aprofunda permanent cunoştinţele în materie de limbă şi literatură. Motiv de îngrijorare generează circulaţia restrînsă a revistelor literare şi de cultură, puţine la număr aici, în Basarabia, şi foarte puţine fiind cele ce vin din dreapta Prutului. La chioşcurile de ziare din Chişinău (de provincie nici nu mai vorbim!) poţi procura doar "Curierul Românesc", "24 de ore" şi "Monitorul" de Iaşi. Nici pomeneală de "România Literară", "Luceafărul", "Steaua", "Tribuna", "Adevărul litarar şi artistic", "Dacia Literară", "Convorbiri Literare" şi atîtea alte publicaţii care ar putea servi drept sursă sigură de documentare pentru profesorul de română. Extrem de insuficientă este şi literatura de specialitate. Cea care se difuzează la Chişinău — comentariile, interpretările şi sintezele la limbă şi literatură — nu acoperă vidul informaţional existent şi se vinde la un preţ ce îl depăşeşte de 3-4 ori pe cel din ţară. E normal oare ca un *DEX* să coste la Chişinău de 2 ori mai scump decît la Bacău? De ce sînt atît de rare lucrările de metodică a predării? De ce nu revenim la practica de pînă la război de a edita masiv diverse şi, subliniem, excepţionale manuale de artă didactică gen: *Metodică specială a grupului "Limbii Române" (practica pedagogică în şcoala primară)* şi *Limba Română în evoluţia ei istorică şi literară (pentru licee de băieţi şi fete, şcoli normale, seminarii etc.)*?! Aceste manuale aveau, de regulă, autograful autorului şi delicata menţiune: *Exemplar pentru consultare oferit doamnelor şi domnilor profesori...*

Includerea celor mai reprezentativi scriitori (clasici şi moderni) din dreapta Prutului în programele de învăţămînt, revizuirea după 1989 a patrimoniului literar, implicit a celui basarabean, creează mari dificultăţi de clasificare şi interpretare. Deruta dascălilor noştri este amplificată şi de spectaculoasele schimbări ce au afectat lumea literelor. Imaginea unor scriitori este adesea maculată cu virulenţă de prestaţiile lor politice mai vechi sau foarte recente. Cititorul neavizat, de exemplu, nu mai ştie ce să creadă acum, în special după o serie de luări de atitudine încheiate cu eseul *Moldova şi moldovenii*, despre Ion Druţă, care continuă să fie totuşi un reprezentant important al literaturii postbelice basarabene. Interpretări reprobabile provoacă şi implicarea literaţilor basarabeni în procesul literar românesc. Colaborarea *la anumite* reviste, contactul *cu anumiţi* condeieri din ţară avantajează sau, dimpotrivă, subminează imaginea lor. "Demolările", "demitizările", devenite preocupări constante pentru unele publicaţii, se produc cu multă vîlvă. În consecinţă e neglijată de-a valma opera unor valoroşi scriitori. Un subiectivism nefast în evaluarea producţiei artistice comportă încrucişările de săbii pentru primatul imediat în literatură. Există cazuri cînd orgoliul de a se impune cu tot dinadinsul pe firmamentul literelor româneşti se construieşte pe tăgăduirea ostentativă a ceea ce este reprezentativ în literatura noastră. Curajul unora merge atît de departe, încît ei neagă şi ceea ce formează, indubitabil, nucleul patrimoniului literar. În acest sens nu este iertat de "păcate" nici Eminescu, nici alţi autentici ctitori ai spiritualităţii româneşti. În chip voit se face confuzie între patriotism şi naţionalism şi se afirmă cu iresponsabilitate că europenizarea noastră e posibilă doar dacă ne debarasăm de trecut, adică de tot ce avem mai sfînt şi ne caracterizează ca exponenţi ai unui neam şi ai unei culturi. Pentru a estompa divagaţiile şi falsele estimări, se cere grabnic elaborarea unor *istorii-manuale-exegeze* ale literaturii române în măsură să propună publicului larg o înfăţişare desluşită şi cît mai obiectivă a fenomenului literar românesc, scopul suprem al respectivelor lucrări fiind edificarea şi sensibilizarea cititorului.

Reforma sistemului educaţional despre care se vorbeşte atîta de o parte şi de alta ale Prutului ar fi bine şi firesc să înceapă cu o *reformă în predarea limbii şi a literaturii române*, obiect de studiu *obligatoriu*, în special în Basarabia, pentru instituţiile de cultură generală, indiferent de profilul lor, dar mai cu seamă pentru universităţi, care pregătesc elita intelectuală.

Este o problemă ce trebuie să îndemne la meditaţie şi acţiune instituţiile de profil, organizaţiile scriitoriceşti. Dar şi publicaţiile literare şi de cultură.

Alexandru BANTOŞ

Şerban C. ANDRONESCU
New York, S.U.A.

IDENTITATE ROMÂNEASCĂ

CONCEPTUL de identitate românească a fost examinat atent, sub diferite aspecte, de iluştri predecesori ca Lucian Blaga, Mircea Eliade, C. Rădulescu-Motru, Dumitru Stăniloae, Ion Nistor, Mircea Vulcănescu, Mihail Ralea, Alexe Mateevici, Gheorghe I. Brătianu, Tudor Vianu şi alţii, toţi de diferite orientări politice şi toţi, fără excepţie, demonstrînd necesitatea de a ne apăra spiritualitatea de atacul cosmopoliţilor. Vechi de cîteva generaţii, conflictul dintre cele două mentalităţi (a patrioţilor şi a cosmopoliţilor) este azi mai viu decît oricînd. În susţinerea tezelor lor, cosmopoliţii afirmă că ideile de naţionalism şi independenţă naţională (cu toate componentele lor: teritoriu independent, limbă proprie, religie unică, tradiţii strămoşeşti) sunt anacronice şi, ca atare, trebuiesc eliminate din preocupările factorilor de răspundere mai ales azi, în imensul efort de constituire a unor formaţii suprastatale cum sunt Comunitatea Europeană şi Noua Ordine Mondială. Teza e falsă *ab initio*, deoarece formaţiile suprastatale se pot constitui foarte bine administrativ fără renunţarea la un atribut esenţial al conştiinţei de neam — identitatea naţională. Cea mai mare dovadă este că o bună parte din organizatorii Comunităţii Europene pledează pentru o Europă "a patriilor", nu a guvernelor, altfel zis pentru o federaţie sau confederaţie în care să se respecte particularităţile spirituale ale fiecărei naţiuni. De o federalizare a guvernelor, spun aceşti oameni conştienţi, beneficiază fără îndoială forţele financiare şi politice, dar nu popoarele. O victorie a acestor forţe nu ar însemna, aşa cum se pretinde, accesul democratic la guvernare al tuturor factorilor activi ai societăţii, ci dominaţia unei ideologii plutocratice sub titulatura falsă de democraţie. Remediul împotriva acestei eventualităţi este unul singur: o Comunitate Europeană "a patriilor", nu a entităţilor politice şi financiare.

EFORTUL de anihilare a ideilor patriotice se manifestă nu numai în România şi Republica Moldova, ci în toate ţările unde guvernele sunt doritoare să adere la formaţiile suprastatale, chiar şi în ţara în care scriu azi, Statele Unite ale Americii. Aici efortul e mult mai vechi decît în Europa. El se chema, şi încă se mai cheamă, acţiunea de "melting pot", intrarea în cazanul comun de topire a identităţilor naţionale ale imigranţilor. Acţiunea nu a dat rezultatele aşteptate, deşi era complet justificată de nevoia imperioasă de a se crea o nouă naţiune într-o ţară nouă. La fel şi în Canada, altă ţară de imigrare. Cu toată evidenţa necesităţii, nu toate comunităţile imigrante au intrat la "melting pot", ci numai unele, cele slabe, alcătuite din imigranţi economici, adică veniţi exclusiv pentru îmbogăţire. Pentru a cîştiga cît mai mult, oamenii aceştia nu aveau nevoie de valori morale şi spirituale, ci de un sistem economic care să le asigure prosperitatea materială. Alţii însă veniseră nu numai ca să se îmbogăţească, dar şi ca să-şi păstreze anumite valori spirituale contestate sau abolite în ţara de origine, de pildă, cei veniţi din Estul comunizat al Europei, din Cuba lui Fidel Castro, din Chile în vremea lui Aliende, sau, înaintea acestora, dintr-o Franţă în care catolicii îi persecutau pe protestanţi. Astfel, în Statele Unite unele comunităţi de

limbă spaniolă, iar în Canada unele de limbă franceză (formate din refugiaţi fie economici, fie politici, fie religioşi) si-au păstrat identitatea în aşa măsură încît azi, atît în S.U.A., cît şi în Canada, există o a doua limbă vie şi o a doua cultură, una spaniolă şi, respectiv, una franceză. Nu numai astfel de comunităţi sunt conştiente de identitatea lor. În Statele Unite, un bine cunoscut membru al comunităţii evreieşti, avocatul Alan M. Dershowitz, a devenit şi mai cunoscut printr-un best-seller recent* al cărui titlu secundar rezumă în cîteva cuvinte conţinutul întregului volum: *In search of jewish identity for the next century* ("În căutarea identităţii evreieşti pentru secolul următor"). Cartea este atît de importantă, încît personalităţi evreieşti de prima mînă şi-au manifestat public adeziunea la ideile lui Dershowitz. Astfel, Elie Wiesel, prima personalitate a sionismului internaţional, a declarat că lucrarea va declanşa dezbateri pasionante prin problemele vitale pe care le analizează. Larry King, cunoscutul comentator evreu de la Channel 20 (CNN), ca şi fostul prim-ministru al Israelului, Shimon Peres, ca şi actualul prim-ministru, Netanyahu, s-au alăturat lui Wiesel în a lăuda cartea, ceea ce arată că nu numai evreii din diaspora, dar şi cei din Israel, se unesc în apărarea identităţii lor. Şi o fac nu numai cu privire la prezent, dar şi cu grijă de viitor ("for the next century"), atît de departe merge prevederea acestor oameni atenţi la ceea ce se petrece în jurul lor. Ceea ce vreau să evidenţiez este că tot mai multe personalităţi politice conştiente de necesităţile ţării lor se detaşează de ideile dizolvante cosmopolite. Nu numai unele comunităţi, cele arătate mai sus, se ridică în apărarea valorilor proprii, ci şi popoare întregi, de pildă cecenii, bascii, arabii, kurzii, irlandezii şi alţii. Printre aceştia ar trebui să figureze şi românii, care, aidoma unora dintre popoarele enumerate mai sus, sunt ameninţaţi de cîteva pericole imediate:

— înstrăinarea totală a fraţilor din afara graniţelor României (prin adoptarea altei limbi şi uitarea celei materne; prin trecerea la altă religie decît cea strămoşească; prin aderarea la alt mod de viaţă şi uitarea tradiţiilor);

— pierderea definitivă a unor teritorii naţionale (Basarabia, Bucovina, Herţa, Insula Şerpilor);

— pierderea unei părţi din chiar România actuală, centrul Transilvaniei, în caz de succes internaţional al revendicărilor populaţiei maghiare din Covasna şi Harghita.

E UŞOR de observat că toate pierderile de mai sus devin realizabile prin dispariţia identităţii. O armată oricît de înzestrată cu tunuri, ca şi o populaţie oricît de înstărită financiar, este uşor de desfiinţat dacă nu are conştiinţă de neam. În rîndurile următoare expun cîteva dintre valorile spirituale care, cred eu, merită atenţia compatrioţilor mei dinăuntru şi din afara graniţelor.

CONCEPTUL de identitate naţională e alcătuit din elemente imprescriptibile ale conştiinţei de neam, ale culturii şi tradiţiilor străbune, forţe invizibile dar reale, la care se adaugă o valoare mai volatilă decît limba şi credinţa, dar tot atît de ineluctabilă, emoţia pe care o simţim cînd venim în contact cu vestigiile sacre ale trecutului nostru, de pildă cu ruinele cetăţilor voievodale, sau cînd auzim vechi balade, legende şi melodii, azi aproape uitate, dar de incontestabilă frumuseţe arhaică. Dacă unele dintre aceste elemente pot fi însuşite de străini (există străini care vorbesc româneşte ca şi noi sau care trec la credinţa noastră strămoşească), emoţia în faţa trecutului ne aparţine

* Alan M. Dershowitz, ***The Vanishing American Jew.*** *In Search of Jewish Identity for the Next Century,* Boston, MA: Little, Brown & Co., 1997.

în exclusivitate. Numai noi suntem mişcaţi, uneori pînă în străfunduri, cînd păşim printre ruinele de la Suceava sau Hotin, de la Tîrgovişte sau de la Sarmizegetusa. În faţa aceloraşi vestigii, străinii simt şi ei ceva specific lor, un interes turistic. De aceea emoţia de care vorbesc este criteriul indubitabil, cînd o simţim, că am rămas români oricît de departe am trăi de patrie.

CEL MAI IMPORTANT element al identităţii de neam este limba. Ni se pare natural să vorbim româneşte şi e foarte adevărat că vom rămîne români atîta vreme cît ne păstrăm limba. Avem exemple triste şi îngrijorătoare de pierdere a sute de mii de compatrioţi din Basarabia şi Bucovina, din Balcani şi din Ungaria care s-au deznaţionalizat definitiv odată cu pierderea limbii. Clopotul acesta de alarmă va suna în deşert dacă noi, cei ce încă suntem români, nu-l auzim cum trebuie sau dacă nu e auzit de diriguitorii culturii noastre, în special de cei de la centru, singurii în măsură — prin politica lor culturală — să asigure preponderenţa limbii noastre în România şi menţinerea ei în regiunile din afara ţării unde locuiesc fraţi de-ai noştri. Tot ei, politicienii culturii, sunt în măsură să asigure strîngerea de capitaluri materiale, financiare şi spirituale, şi încredinţarea lor unor mîini cinstite care să promoveze cultivarea limbii atît în România (în regiunile unde se contestă preponderenţa limbii române), cît şi în afara ţării (unde există pericolul pierderii limbii). Este o sarcină grea şi istovitoare, şi necesită cunoştinţe avansate, şi experienţă în relaţii publice, şi expertiză la nivel doctoral în diferite ramuri ale culturii, şi computere specializate. Cu paleative nu se poate îndeplini acest deziderat, nici cu funcţionari avizi de bani şi titluri onorifice. Generaţii după generaţii s-a neglijat acest imperativ şi rezultatul trist îl vedem de jur împrejurul României. În Balcani, din cele aproape două milioane de români macedoneni care trăiau acolo pînă acum două secole (şi care au avut un rol atît de important, încît au înfiinţat prima universitate din Balcani), dacă au mai rămas două sute de mii. În Ungaria, din cei două sute de mii de români care trăiau în jurul oraşului Gyula, dacă mai trăiesc zece mii; dar şi aceştia vorbesc mai bine ungureşte decît româneşte. În fine, toţi cei ce am fost în Republica Moldova cunoaştem situaţia tragică a compatrioţilor noştri de acolo. Limba română se vorbeşte mai mult la sate, iar la oraşe se vorbeşte mai mult ruseşte. Este probabil că în generaţia următoare românii basarabeni vor fi asimilaţi, dacă la Bucureşti se va pune în continuare accentul pe căpătuirea personală şi nu pe interesele naţionale.

RELIGIA este forţa comparabilă limbii care ne-a unit din moşi-strămoşi. Românii s-au născut creştini şi ortodocşi. Principatele Române, Moldova şi Valahia, au fost întemeiate de voievozi ortodocşi. De aceea au şi fost excluşi din viaţa socială şi au căutat azil peste munţi unde au întemeiat cele două voievodate ortodoxe. Altfel zis, românii transilvăneni nu aveau credinţa cuceritorilor temporari ai Transilvaniei şi atunci aceştia i-au persecutat şi i-au adus în stare de iobăgie. Azi românii sunt stăpîni în ţara lor, dar nu există indicii că se poartă cu minoritarii, cum se purtau în trecut ungurii în Transilvania şi ruşii în Basarabia. Constituţia actuală asigură tuturor locuitorilor drepturi egale oricare ar fi religia lor. De altfel, deosebirea dintre religia majoritară, ortodoxă, şi celelalte denominaţii creştine este minoră. De pildă, cea mai discutată deosebire dintre ortodoşi şi catolici este originea entităţii care se cheamă Sfîntul Duh. Ortodocşii spun că se trage de la Tatăl, iar catolicii că se

trage de la Tatăl şi de la Fiul. Bineînţeles, nimeni n-a verificat exactitatea acestei deosebiri. Alta este primatul papal care, în fond, nu este o problemă de dogmă ci de administraţie. Alta este botezul care la unii se face într-un fel, iar la ceilalţi altfel, esenţa fiind aceeaşi. Pentru astfel de deosebiri minore în fosta Iugoslavie s-a ajuns ca vecinii să se ucidă unii pe alţii. Pînă acum cinci-şase ani, ortodocşii din Serbia, catolicii din Croaţia şi musulmanii din Bosnia trăiau în bună înţelegere. A intervenit ceva sau cineva din exterior care i-a determinat să se omoare pentru o ficţiune. S-a ajuns astfel să se învrăjbească frate cu frate, să se ucidă în masă, să fie omorîţi copii, să fie violate femei nevinovate, să fie comis un adevărat genocid. Pentru ce? Pentru o ficţiune, exact ca într-o ţară africană unde un trib de negri Tutzi extermină alt trib de negri Hutu. La intervenţia unor agenţi externi, de obicei anonimi, şi într-un loc şi în altul oamenii se omoară pentru nişte deosebiri minore. Sigur, ideal ar fi ca noi, românii, să avem o unitate de credinţă asemănătoare cu cea de limbă, dar asta nu e posibil în acest secol XX cînd atîtea curente antagoniste, bazate pe mici diferenţe, sunt propagate în toate ţările globului, ca şi la noi, de agenţi anonimi ai destabilizării sociale. Singurul lucru pe care-l pot face românii pentru a evita o catastrofă ca cea din Iugoslavia ar fi să uite deosebirile minore dintre ei, să sprijine religia majoritară a ţării. Nu au nimic de pierdut, ci totul de cîştigat.

AL TREILEA factor al identităţii de neam este emoţia pe care o simţim în faţa relicvelor trecutului. A-ţi iubi trecutul istoric, ţara, limba, credinţa străbună şi tradiţiile ancestrale nu înseamnă să fii extremist de stînga sau de dreapta, cum caută să ne convingă cosmopoliţii, înseamnă simplu să fii patriot, să ţii la specificul naţional, aşa cum este el, mult sau puţin, bogat sau sărac. Se caută azi să se acrediteze credinţa falsă că, pentru a fi acceptaţi în Europa, trebuie să aderăm la curentele degradante cultivate în Occident, să asistăm impasibili la destrămarea instituţiilor de bază ale statului, de exemplu, la destrămarea familiei prin însuşirea depravărilor sexuale, comiţînd adulter, orgii, incest, închizînd ochii la pornirile împotriva naturii, pe scurt să ne complacem în promiscuitatea de care, de două mii de ani, ne apără legea creştină. Iisus Hristos ne-a recomandat să rămînem curaţi pînă la căsătorie, iar după căsătorie să rămînem credincioşi soţului sau soţiei, aşa cum a consfinţit preotul cînd a oficiat taina căsătoriei. Adoptarea unei astfel de conduite nu este "o iluzie popească" perimată, cum caută să ne convingă cosmopoliţii, ci o lege fundamentală socială. Toate civilizaţiile antice, fără excepţie — asirobabiloneană, a Egiptului faraonic, a Sodomei şi Gomorei, a Romei imperiale — s-au depravat şi au pierit cînd au căzut pradă cosmopoliţilor timpului. Am avut noi, românii, un mare voievod, Neagoe Basarab, care ne-a indicat cum să ne purtăm în *Învăţăturile către fiul său Theodosie*, lucrare de importanţă naţională, azi aproape uitată. Cosmopoliţii atacă toate învăţăturile sănătoase ale lui Neagoe. Ei prescriu practica libertăţii totale, adică a libertinajului. Ei vor să fim opaci şi insensibili cînd auzim de realizările iluştrilor noştri înaintaşi, să nu ne mai intereseze tradiţiile populare, să aderăm la cultura rock-and-roll-ului şi să luăm ca model pe femeia de moravuri din filmele Hollywood-ului, pe Madonna americană sau pe Michael Jackson. Ei ridiculizează emoţia pe care unii dintre noi o au cînd ascultă colinde vechi şi doine. Ei zugrăvesc tradiţiile ca fiind desuete şi retrograde, cînd, de fapt, acestea menţin identitatea şi spiritualitatea poporului. Ei persiflează cultura populară deşi

aceasta este o cultură autentic românească, singura prin care putem fi prezenţi în cultura mondială. Nu prin imitarea curentelor străine, ci numai prin afirmarea specificului nostru naţional, numai prin cultivarea şi dezvoltarea spiritualităţii noastre autentice, ne putem asigura un loc distinct în patrimoniul cultural universal. Imitaţiile şi pastişele n-au atins niciodată, nici chiar prin abuzuri, valoarea creaţiei autentice. Dovadă este eşecul lamentabil al unui scriitor român de formaţie dadaistă propus în 1996 de Uniunea Scriitorilor din Bucureşti pentru Premiul Nobel: deşi remarcabil în domeniul său, n-a fost luat în considerare nici măcar în lucrările preliminare ale juriului. S-a întîmplat nu o dată, în Occident, ca o copie a unei vestite picturi să înşele buna credinţă a unui director de muzeu şi să fie expusă printre exponate, dar, mai devreme sau mai tîrziu, falsul este descoperit şi pînza e scoasă din muzeu, deşi ca pictură independentă poate avea şi anume calităţi. Defectul ei însă rămîne a fi imitaţia, falsul. La fel se întîmplă şi cu pseudo-valorile culturale recomandate de cosmopoliţi. Pentru moment se bucură de glorie, dar, mai devreme sau mai tîrziu, ajung la coşul de gunoi al culturii oricărei ţări. Nu toţi cad în cursă. Unii creatori (literaţi, artişti plastici, compozitori etc.) conştienţi de menirea lor, îşi văd de treabă şi ignorează provocările şi ademenirile, oricît de moderne şi spectaculare ar fi. Ei merg neabătut pe drumul tradiţiilor şi ascultă chemarea supremă a marilor înaintaşi de neam, de limbă şi de credinţă.

NOTĂ

Biografia domnului Şerban C. Andronescu se împarte în două perioade: una înainte, alta după anul 1969, cînd domnia sa a ales calea exilului. Înainte de 1969 a fost cercetător la Institutul de Lingvistică al Academiei Române în care calitate a luat parte la redactarea Dicţionarului mare academic englez-român (sef de colectiv, Leon Levitchi, basarabean). A mai publicat şi alte dicţionare, toate de limba engleză, apoi o carte despre istoria scrisului (CADMOS), de asemenea numeroase articole de literatură stiinţifică şi volume de traduceri. Ajuns în Occident, în octombrie 1969, Şerban C. Andronescu a primit statut de refugiat politic în Franţa. Profesorul René Etiemble de la Sorbona, care îi cunoştea volumul despre istoria scrisului, CADMOS, tipărit în România în 1966, i-a sprijinit candidatura la un "doctorat de troisième cycle" (doctorat de specialitate) şi l-a propus asistent la prestigioasa universitate pariziană. Necesităţi de ordin, financiar, însă l-au determinat să emigreze în Statele Unite, unde a obţinut un doctorat de stat (Ph. D., doctor psilosophie) la City University din New York. A predat apoi în cîteva universităţi americane şi s-a ocupat de cercetarea ştiinţifică. În calitate de membru al M. L. A. (Modern Language Association of America) a participat la numeroase congrese internaţionale, prezentînd comunicări despre analogiile estetice (combinaţii între artele spaţiului şi ale timpului) şi despre spiritualitatea românească. În această perioadă a publicat două reviste, **bye cadmos**, în engleză şi franceză, despre analogiile estetice, şi **New York Spectator** în română, engleză şi franceză, despre cultura română în Occident. La a doua revistă a avut colaboratori de prestigiu internaţional interesaţi de civilizaţia românească.

Şerban C. Andronescu a fost membru al *PEN Club International (Writers in Exile)*, al *Association Internationale des Francophones*, al unei academii de arte din Belgia şi i s-a conferit titlul de *doctor honoris causa* al unei institutuţii universitare din Madras. În 1992 (cînd părintele Petru Buburuz era decanul Facultăţii de Teologie din Chişinău) a fost ales membru de onoare în Consiliul Ştiinţific al acestei facultăţi. În 1997 Şerban C. Andronescu a fost cooptat membru de onoare al Academiei de Ştiinţe din Bucureşti.

Valeriu RUSU
Aix-en-Provence, Franţa

LIMBA ESTE ÎNSĂŞI CULTURA UNEI ETNII

PLEDOARIE PENTRU LIMBA FRANCEZĂ

Se discută mult în ultimul timp şi după părerea mea, adesea, fără argumente şi fără o bună cunoaştere a realităţilor — despre viitorul limbilor, sau mai bine spus despre viitorul unei limbi X, despre influenţe reciproce între două sisteme lingvistice în contact, despre "limbi mixte", despre limbi victorioase şi limbi care sînt pe cale de a muri.

Trebuie spus de la început că limbile sînt o realitate, un sistem, un organism — puţin contează cum le imaginăm — care nu se lasă uşor nici învinse, nici aruncate la cimitirul limbilor moarte.

De altfel să-l recitim pe Vasile Romanciuc, autorul poeziei **Astfel ne întrebăm**: limba latină n-a murit, ea se continuă cu o înflorire nouă, excepţională, prin limbile romanice, cărora le-a împărţit, cu generozitate, zestrea sa de bogăţie şi de frumuseţe, între care **limba română** ocupă un loc privilegiat.

O limbă moare numai o dată cu moartea ultimului vorbitor al acelui idiom.

Cazul lui Antonio Udina Burbur, ultimul vorbitor al unei limbi romanice dispărute, limba dalmată, mort în 1896 şi care fiind înregistrat de Matteo Bartoli, a oferit materie monografiei acestuia, **Das Dalmatische**, Viena 1906, este semnificativ şi concludent.

Altfel, "limbi mixte" nu există. Chiar dacă remarcăm influenţe puternice în sistemul fonetic, morfologic, lexical al unei limbi X, din partea unei alte limbi, cu care este în contact, într-un anumit context geografic, istoric, cultural.

Evident, astăzi cînd "circulaţia" valorilor culturale, inclusiv a **cuvintelor** (care circulă ca banii, cum spunea Simion Ştefan) beneficiază de facilităţile şi prestigiul tehnicilor de vîrf, influenţele reciproce între diferite sisteme lingvistice devin o regulă, nu o excepţie.

O regulă cu atît mai semnificativă, cu cît aceste influenţe nu sînt numai rezultatul natural al unor "combinări", "contacte", ci şi al unei politici culturale, mai mult sau mai puţin agresive.

Nu fără temei se vorbeşte, adesea, în astfel de cazuri, de un adevărat **imperialism lingvistic**.

Engleza este astăzi (inclusiv varianta americană) un mit, din acest punct de vedere, construit pe o realitate trăită (Mircea Eliade) de zeci de limbi şi culturi.

Căci o limbă nu este colportorul, mesagerul unei culturi. O limbă este însăşi cultura etniei respective (Roman Jacobson).

Să nu exagerăm. Cu toate avantajele de care dispune o limbă, exponent al unui anumit imperialism lingvistic, dracul nu este chiar aşa de negru (cum spune românul, cu această notă optimistă ironică a filozofiei populare).

În Franţa, s-a făcut, la un moment dat, o campanie pentru apărarea limbii franceze contra invaziei de anglicisme (acea formă hibridă, numită adesea **franglais**).

Limba franceză nu are, însă, nevoie de o astfel de campanie. Ea ştie singură să se apere, acceptînd ce-i convine, ce o avantajează, de la alte limbi, de la alte culturi.

Forţa de asimilare a limbii şi culturii franceze sînt exemplare.

Dacă limba franceză manifestă vreo slăbiciune, astăzi, ea derivă, poate, dintr-o atitudine conservatoare,

aproape rigidă a instituţiilor (Academia franceză, dicţionarele), care veghează apărarea ei — uneori exagerată, fără a ţine seamă de evoluţia limbii moderne, care se realizează în ritmuri din ce în ce mai rapide. Ca şi dintr-un anumit tradiţionalism, dintr-o anumită disponibilitate în urmarea unor modele "clasice", manifestată de vorbitori de limbă franceză, din toate straturile societăţii franceze.

Aproape e o mîndrie la anumiţi vorbitori de limbă franceză a nu schimba o expresie — e adevărat, fericită la origine —, dar care a devenit astăzi, prin frecvenţă, ostentativă repetare, cu totul lipsită de expresivitate.

E adevărat, **actul creator** — de cuvinte, dar mai ales de expresii, formule, metafore etc. — impune un efort creator permanent.

Ceea ce este o "plăcere", de exemplu, a vorbitorilor de limbă română: limbă mai puţin codificată, osificată, deci mai expresivă, mai liberă, dar în acelaşi timp, mai surprinzătoare, ale cărei subtilităţi sînt mai dificil de sesizat de către un străin, chiar cunoscător destul de bun al românei.

Experienţa lui Emil Cioran este unică, exemplară.

Plecat din Răşinari, format în limba **română** maternă, apoi în ambianţa **germană** a Sibiului, avînd preferinţe certe pentru **engleză** şi **spaniolă**, pe care le considera mai adecvate poeziei, filozofiei (ca şi limba română), el se decide, într-o bună zi, să scrie **direct în franceză**, şi să demonstreze că poate să scrie chiar mai bine decît francezii.

El, care considera, la început, că limba franceză, cu rigoarea ei proverbială, nu e făcută pentru temperamentul său, fiindu-i o adevărată "cămaşă de forţă". Pentru filozoful angoasei, al dezesperării negre, franceza a devenit o limbă terapeutică. Căci în limba franceză, spune Cioran, nu poţi trişa, escrocheria intelectuală este de-a dreptul impracticabilă în limba franceză. Cu toate că, afirmă acelaşi Cioran, a fi poet de limbă franceză este astăzi un gest eroic! (vezi Gabriel Liiceanu, **Itinéraires d'une vie: E. M. CIORAN...**, "Michalon", 1995, p. 115).

Şi a dovedit-o, că poate scrie foarte bine în franceză, cu prisosinţă: mari cărturari francezi îl considerau ca fiind unul dintre cei mai mari stilişti francezi ai secolului, stilul lui este comparat cu stilul lui Voltaire sau Montesquieu.

La ce alt elogiu poate rîvni un român plecat din Coasta Boacii, din Mărginimea Sibiului, la Paris, pe malurile Senei?!

Şi cu toate că Cioran admira limba engleză, pe care o ştia foarte bine, limba franceză pe care a cultivat-o în scrierile sale n-a suferit deloc de imperialismul limbii engleze!

O singură idee-concluzie se impune: totul e să cunoşti **bine** o limbă (chiar mai multe limbi, plurilingvismul este o realitate astăzi), să te adăpi la culturile respective cu sete neostoită, şi să cultivi cu pasiune, cu talent, cu dragoste, limba în care încerci, îţi propui să-ţi afirmi personalitatea, în care îţi propui să realizezi actul de creaţie culturală.

Restul e destin, numai destin, cum spunea Lucian Blaga.

Pe care însă trebuie să-l ajuţi cu muncă pasionată:

"Sapă, frate, sapă
Pînă cînd vei da de apă
.....
Sapă, numai, sapă, sapă
Pînă dai de stele-n apă"

*(L. Blaga, **Fîntînile**).*

15 septembrie 1997

Ana TĂTARU
Heidelberg

LIMBA ROMÂNĂ, ÎNCOTRO?

MODIFICĂRILE NEGATIVE, CONTRARE PĂSTRĂRII SPECIFICULUI ROMĂNESC AL LIMBII

1. Introducere

O lucrare de proporţii reduse — chiar dacă are la bază cercetări temeinice — poate doar schiţa problemele importante ale vorbirii. Totuşi se cere să cuprindă o imagine clară, globală, asupra lor, ceea ce vom încerca în continuare.

De la început trebuie să subliniem că în timp ce în alte ţări sunt ţinute sub control atît influenţele străine, cît şi dezvoltarea limbii în general, de ex. Franţa, Germania etc., în Româniacu atît mai mult (şi în Republica Moldova) e foarte regretabil că forurile superioare lingvistice şi de stat nu luptă pentru apărarea specificului românesc. Aceasta, fie din dorinţa de a părea mai "europene", mai "democrate" şi deloc naţionaliste (acuza de naţionalism e temută, fiind confundat naţionalismul cu şovinismul), fie pentru a nu-şi atrage duşmănia celor care trebuie criticaţi. S-a ajuns astfel la o deteriorare îngrijorătoare a normei specifice a limbii române şi considerăm că e ceasul al doisprezecelea pentru o acţiune unită şi hotărîtă de îmbunătăţire a calităţii limbii.

Privind în viitor, o Europă unită nu va putea renunţa la bogăţia culturală şi lingvistică a ţărilor cuprinse în uniune, chiar dacă vor exista 2-3 limbi oficiale în relaţiile dintre ţări şi regiuni. Evident, simţul valorii limbii şi al culturii materne trebuie susţinut, nu din motive şovine, ci pentru continuitatea identităţii naţionale. Deoarece culturile şi limbile supravieţuiesc în istorie numai dacă sunt păstrate şi cultivate cu devotament de purtătorii lor, ceea ce noi, românii, am învăţat în cursul secolelor. De aceea în prezent ca şi în viitor rolul intelectualilor şi cu precădere al specialiştilor în domeniul limbii şi al culturii naţionale devine hotărîtor, atît în şcoli şi universităţi, cît şi în programele de radio şi televiziune.

E bine cunoscut faptul că şi în trecut s-au exercitat numeroase influenţe străine asupra limbii române, unele cu totul negative, însă pe atunci greşelile de vorbire contrare normelor corecte prescrise nu puteau fi răspîndite zilnic milioanelor de români, ca în prezent. Şi una e să vorbeşti greşit limba ta maternă în cercuri restrînse, familiare (nimeni nu vorbeşte perfect), dar e alta să transmiţi în mod neglijent şi superficial greşelile tale de vorbire milioanelor de ascultători prin mass-media sau în universităţi şi în instituţiile de conducere ale ţării.

2. *Enumerarea categoriilor şi cauzelor schimbărilor negative din vorbirea românească actuală*

Categoriile şi cauzele schimbărilor:

Schimbările negative din limba română vorbită — care se oglindesc în parte şi în cea scrisă — pot fi grupate în două categorii distincte şi anume:

A. cele rezultate din **influenţele străine**, deci externe,

B. cele rezultate din **influenţele româneşti**, deci interne.

A. Schimbările negative din influenţele străine au la bază, între altele, următoarele **cauze**, care adesea se întrepătrund:

a) supraevaluarea calităţii unei limbi străine în detrimentul celei române; b) traducerile greşite din limbi străine în limba română; c) preluarea voluntară subiectivă a unor sensuri străine pentru cuvintele deja existente în limba română; d) preluarea voluntară, subiectivă a unor cuvinte străine inutile, care să le înlocuiască pe cele existente, exprimînd aceleaşi

noţiuni; e) preluarea unor norme şi deprinderi străine de vorbire în pronunţie, gramatică, vocabular, ordinea cuvintelor în propoziţii etc. prin intermediul cursurilor urmate în străinătate — cum sunt cursurile crainicilor de radio şi TV români — sau prin studiul traducerilor automate etc.

B. Schimbările negative rezultate din influenţele româneşti sunt generate: a) de cunoaşterea lacunară a normei corecte a limbii; b) de superficialitate şi lipsa de respect faţă de normă; c) de crearea individuală de cuvinte noi sau modificarea celor existente, din dorinţa de originalitate; d) de pierderea treptată a simţului natural al corectitudinii limbii.

3. Analiza lor succintă

A. Influenţele străine

a) Schimbările negative generate de supraevaluarea calităţii unei limbi străine şi subevaluarea celei române stau la baza tuturor celorlalte cauze enumerate. În ultimii 15 ani am urmărit cu consternare înmulţirea greşelilor de limbă rezultate din influenţele străine negative, atît la posturile de radio din străinătate, pe care le pot asculta zilnic, cît şi la Radio România şi la Televiziunea română, cînd mă aflu în ţară. Fără să ţin cont de consecinţe am luat atitudine — evident în mod obiectiv, ştiinţific — notîndu-le zilnic, prezentînd mai multe lucrări la congresele internaţionale de lingvistică şi de fonetică cu analiza lor şi scriind nenumărate scrisori şi comentarii, uneori însoţite de imprimări pe casete de magnetofon cu explicarea greşelilor, trimise posturilor de radio şi televiziune. Nu sunt decît cîţiva ani de la congresul comemorativ S.Puşcariu, de la Cluj-Napoca, unde am prezentat o lucrare cuprinzătoare despre greşelile de limbă română din domeniul foneticii, gramaticii şi lexicului care lezează specificul românesc. Şi nu sunt decît cîteva luni sau săptămîni de la ultimele scrisori şi comentarii trimise fie Radiodifuziunii române şi Televiziunii române, fie posturilor de radio străine, în care subliniam în special greşeala capitală de pronunţie a mutării accentelor şi a tonului ridicat pe silaba iniţială a cuvintelor româneşti. Rezultatul? E ca atunci cînd o pasăre încearcă să facă primăvară: la Radio România nu s-a schimbat nimic, la Televiziune sunt acum crainici buni, mai ales cele două doamne "Andreea" — dar bănuiesc că în vorbirea lor corectă nu e cuprins meritul meu — iar la posturile străine de radio s-au mai corectat întru cîtva, continuîndu-se parţial pronunţarea greşită despre care am vorbit mai sus. Cauza ar putea fi înţelegerea greşită a calificativului dat accentului românesc de: **accent liber**. Ei consideră astfel că poate fi mutat în mod liber, facultativ, pe oricare silabă, după plac, nu că e liber în contrast cu accentul fixat pe una şi aceeaşi silabă în toate cuvintele, ca în cehă sau maghiară. Greşeala respectivă schimbă şi celelalte trăsături prozodice ca: intonaţia, ritmul, joncţiunea, pauzele etc. rezultînd o melodie sacadată, răstită, total străină armoniei vorbirii româneşti, la care se adaugă şi confuzii gramaticale şi lexicale, datorită mutării accentelor. Iată cîteva exemple recente: Spinoasa problemă a locuinţelor (3.6. EL) sau şocantele exemple de cuvinte scurte: Ne putem mira dacă doriţi (30.5. EL). Prin urmare, critica mea a dat de urechi surde, dar mi-a atras multe duşmănii...

Trebuie să subliniem că greşelile de vorbire de la posturile de radio din ţară şi din străinătate nu se datorează doar unor crainici angajaţi acolo, ci mai ales reporterilor din Bucureşti, Cluj-Napoca etc. şi multor personalităţi de seamă care dau interviuri. Aceştia urmează mai departe mentalitatea improvizării, considerînd că oricum e bine pentru ascultătorii care, probabil, urmăresc doar ce zic, nu şi cum zic.

Prin supraaprecierea trăsăturilor unor limbi străine, trăsături introduse în vorbirea românească, se produc

greşeli considerabile, care se vor încadra şi la punctele: b), c), d), e) în continuare. Prin traducerile greşite din limbi străine şi prin preluarea unor sensuri străine pentru cuvintele existente în limba română, se ivesc adesea confuzii şi greşeli în vorbirea curentă. De exemplu: **to enjoy**, v.t. a fost tradus din englezeşte prin: **a se bucura de**, ceea ce e parţial corect, dar e aplicat fără discernămînt, de exemplu: **El se bucură de o imagine proastă**" (16.5. BBC) — ce bucurie stranie! **to realize, v.t.** are în engleză sensul prim de "a înţelege" şi abia sensul al doilea de "a înfăptui" (The Advanced Learner's Dictionary of Current English, London, p. 812). În română a însemnat doar "a înfăptui". De curînd e folosit frecvent cu sensul de "a înţelege". Din propoziţia: **El a realizat aceasta**, nu se poate deduce dacă e vorba de una sau de alta, decît dacă se verifică contextul. Asemenea exemple se găsesc în prezent în română, lezînd claritatea exprimării. Autorii englezi au atras de mult atenţia asupra "prietenilor falşi" (**false friends**), adică acele cuvinte de circulaţie internaţională, cu sensuri diferite în numeroase limbi. Dl. prof. dr. Andrei Bantaş a publicat cu ani în urmă o întreagă carte, cu lista alfabetică a unor asemenea cuvinte englezeşti şi româneşti. Nu o am la dispoziţie ca s-o citez exact, dar e o carte necesară şi ar fi foarte indicat să fie republicată.

Prin traduceri greşite din alte limbi sunt folosite prepoziţii greşite în compania unor verbe româneşti, schimbîndu-le în parte calitatea: de ex.: engl. **to insist on**, v.t.. a fost tradus greşit: a insista **pe**, nu **asupra**, deoarece în română e tranzitiv (Dicţionarul explicativ al limbii române, 1975, p. 431). De curînd am auzit la radio propoziţia: "A insistat **pe** ideea (28.3, EL.). Asemenea greşeli există în prezent nenumărate în vorbirea curentă. Dar trebuie că au şi o scuză: nu se găseşte un dicţionar al Academiei Române care să trateze problema expresiilor tipice însoţite de prepoziţii, locuţiuni prepoziţionale, adverbe etc., să lămurească problema verbelor tranzitive şi a celor intranzitive româneşti, însoţite de prepoziţii. Lipsa unor surse competente de informare contribuie mult la traducerile greşite şi la preluarea mecanică a formelor străine.

d) Trecînd la schimbările negative datorate preluării subiective de cuvinte străine inutile, observăm că în prezent e o modă printre vorbitorii români, de a vorbi cît mai "fudul" şi mai greu de înţeles de mase, de dragul snobismului. Citez aici ironia dlui N. C. Munteanu dintr-o emisiune recentă la radio "Europa Liberă": De ce **samit** şi nu **reuniune**? Ca să arătăm lumii că suntem dedaţi şi la limbi străine?" (28.5.97). Însă tot la radio "Europa Liberă" s-a descoperit o nouă formă de aur: alături de aurul galben, alb, negru şi **niuzaurul** (cuvînt englezesc **news hour** românizat în emisiunea lor zilnică. Citäm şi alte "perle" de exprimare "intelectuală, modernă, democrată": "Nu facem **interşanjabilitate**" (16.5.97), adică *schimb*... mai pe franţuzeşte. Nu vorbim de *sprijin financiar*, ci de **sponsorizare**, nu mai observăm, ci **monitorizăm**; pînă şi pacienţii din spitale sunt monitorizaţi? Un ministru vorbea mai ieri la radio de "**hepăninguri**" (= engl. **happening**); în edituri şi la ministere sunt **oficiali** nu *funcţionari şi conducători; marcajul continental* a devenit în gura directorului unei reviste româneşti **tatuul** continental (16.5.97) — deşi în română *tatu* înseamnă un mamifer fără dinţi (vezi dicţionarul citat, p. 940). Nu se mai zice *a colabora*, ci a **coabita**, deşi termenul era folosit aproape exclusiv în româneşte în termeni ginecologici. O conferinţă nu se mai **ţine**, ci se **susţine** deşi a susţine înseamnă *a sprijini* (oare ce sprijin eu aici?) Nu se mai **aduc** dovezi, ci se **produc** (18.5.) iar în loc de propunere faci... o **propoziţie** (engl. **proposition**) ... să te cruceşti cîte "propoziţii" facem noi pe zi!? dar mai ales politicienii noştri! De curînd am auzit tot la radio: **bordul** conferinţei (engl. **board** = comitet) deşi un om obişnuit înţelege că e vorba de

bordul ambarcaţiunii sau că te urci la bordul vasului şi al avionului...

N-am avut posibilitatea să consult "Dicţionarul de cuvinte noi" al prof. dr. Florica D. Niculescu, dar mă întreb: oare a încercat să despartă cuvintele străine necesare dezvoltării limbii române de cele inutile, care sunt un balast, aşa cum erau pe vremuri franţuzismele introduse doar din îngîmfarea celor ce se pretind poliglоţi?

Trecînd la **punctul e)**: preluarea unor norme şi deprinderi străine de vorbire care generalizează în română greşeli de fonetică, gramatică, lexic, ordinea cuvintelor în propoziţii etc. trebuie să subliniem că acei ce urmează o specializare în străinătate renunţă uşor la caracteristicile vorbirii româneşti. Astfel, la traducerile automate, mai ales din engleză, stînjenesc tocmai caracteristicile specifice, care în mod normal nu se găsesc în engleză.

Influenţe străine în pronunţare: alături de mutarea accentului pe prima silabă — întîlnită în germană, mutarea după plac a accentului cuvintelor româneşti produce şi confuzii între cuvintele care se deosebesc doar prin poziţia accentului. Astfel dispare diferenţa dintre **cîntă** (prezent) şi **cîntă** (perfectul simplu), dintre **paralele** şi **paralele**, **agenţii** şi **agenţii** etc. De dragul simplificării, probabil, se omite diferenţa dintre **vocala nesilabică** din **pomi**, şi **vocala plenisonă** din **pomii**, sau dintre **semivocala /j/** din diftongul nefonematic [ju] şi **vocala /u/** spunîndu-se **Puşcariu**, **Berariu**, pentru **Puşcariu**, **Berariu**. La fel dispar vocalele duble în hiat etc.

În **gramatică** sunt omise caracteristici foarte importante româneşti. De ex.: **se omite articolul genitival**: al, a, ai, ale. De curînd la radio un director de revistă literară a spus: "**obligaţiile civice UNOR persoane**" (6.6.97). Greşeala nu apare însă doar prin influenţă străină, dacă ne mai gîndim că nu de mult, în plenul unui congres, o lingvistă română a spus că e mai bine să renunţăm la articolul genitival, deoarece şi aşa e folosit mereu în mod incorect (?!). Ne întrebăm: cum de lingviştii germani nu zic acelaşi lucru despre: der, die, das? Răspunsul e simplu: pentru că ei ştiu să-şi aprecieze specificul! În plus, omiterea articolului genitival poate produce şi confuzii de sens, de ex.: **Negînd orice implicare Iranului** (10.3.96) se poate înţelege că i s-a exclus o implicare, nu că a avut o implicare pe care o neagă.

Se renunţă apoi la **formele feminine ale numeralelor: doi milioane de oameni** (10.3.96); se renunţă la **acordul adjectivului cu substantivul**: **paginile cărţii aceasta** sau se renunţă la **formele articulate** ale cuvintelor atunci cînd articolul este identic cu silaba precedentă, de ex. **oale**, pentru **oalele**; se omit **formele pronumelui personal şi de întărire**, de ex. **observaţia care am făcut** — în loc de **observaţia pe care am făcut-o**. (10.3.96). Se confundă adjectivul cu adverbul şi invers, de ex.: **Una dintre cele mai fertile *artistic* perioade** pentru **perioade artistice** sau din **punct de vedere artistic** (13.1.96). În acest exemplu e şocantă şi **ordinea străină a cuvintelor**. Iată alte exemple de acest fel: **această importantă totuşi întîlnire** (10.6.96). **Celebra de acum afacere**, **sper într-o cît mai curînd auzire** (10.5.97) etc. Tot la ordinea cuvintelor a fost preluat obiceiul german de a pune verbul mereu la sfîrşitul propoziţiei, de ex. **Intră în conflict cu ce ei înşişi au făcut** (4.4.95). Se omite **dubla negaţie**: un scriitor vestit a zis la radio: **se găseşte aproape nimic** (M. 1, 12, 96), **aceasta se întîmplă aproape nicăieri** etc.

B. Trecînd la **greşelile de vorbire datorate influenţelor româneşti** constatăm că personalităţi sus-puse, ba chiar scriitori au lacune serioase în cunoştinţele gramaticale. Ba unora începe să le dispară chiar simţul natural al corectitudinii limbii, simţ ce-l are orice om simplu, dacă e român din naştere. Lacunele gramaticale stau şi la baza celorlalte cauze enumerate la început, ca:

superficialitatea şi lipsa de respect faţă de norma limbii şi formarea de cuvinte şi construcţii noi, în goana după originalitate.

Dar situaţia haotică din limba română actuală nu poate fi izolată de situaţia dinainte de Revoluţie, cînd, zeci de ani, a scăzut încontinuu preocuparea pentru vorbirea corectă a maselor. Ba în anii '80 era ca inexistentă, probabil pentru a nu se isca bănuială că sunt vizaţi şi cei doi dictatori, "el şi ea", care vorbeau româneşte foarte "original".

Dar după Revoluţie, au lipsit din librării aproape cu totul gramaticile normative, scrise pentru uzul practic. Situaţia m-a şocat într-atît, încît, după cîţiva ani de căutări şi proteste scrise, m-am adresat pînă şi preşedintelui ţării, pentru că mă îngrijora deteriorarea limbii.

În ultimii ani au apărut mai multe gramatici, dar n-am găsit pînă acum nici una care să înlăture lacunele elevilor şi adulţilor prin explicaţii clare, însoţite de exemple din părţile gramaticii care le sunt mai dificile. În toate se insistă asupra analizelor sintactice complicate, dar morfologia e tratată superficial şi fugitiv, iar fonetica deloc, cu cîteva excepţii — foarte modeste.

Greşelile de vorbire zilnice de la radio, rezultate din influenţele româneşti, completează astfel greşelile rezultate din influenţele străine, menţionate mai înainte. Între ele se numără şi următoarele:

— nu se cunosc formele corecte de singular şi plural ale substantivelor,: două ramure de stejar (7.5.97), un troiţ = o troiţă;

— nu se cunosc substantivele colective: sunt implicate multe lume în afaceri (23.1.97);

— nu se cunosc formele conjugate ale verbelor şi construirea timpurilor compuse: ai posibilitatea să intrezări, se poate spună (9.5.), s-ar putea să nu fie venit;

— nu se ştiu formele de genitiv-dativ ale substantivelor, adjectivelor, pronumelor etc.: în seara aceleiaşi zi (1.5.97);

— nu se cunoaşte genul şi cazul substantivelor: unei compromis, unei cunoaştere (tot directorul de la revista literară, 8.5.97);

— se face confuzie între adjectiv şi adverb: prestaţia poate fi apreciată ca remarcabil (15.3.97), veştile au fost ţinute secrete (21.9.96);

— nu se cunoaşte declinarea adjectivelor: începem cu principale ştiri;

— se omite tot mai mult articolul hotărît, folosindu-se mereu formele nearticulate, vezi exemplul precedent şi: reacţii au fost violente (7.6.97). Dar şi această greşeală poate fi explicată prin lipsa tratării clare şi documentate a articolului în gramatici. Citez dintr-un manual de gramatică pentru clasele V-VIII, ed. Niculescu, 1997: "Articolul hotărît arată că obiectul denumit de substantiv este **bine cunoscut** vorbitorilor" (p. 181); "articolul nehotărît arată că obiectul denumit de substantivul însoţit este **mai puţin cunoscut** vorbitorilor" (p. 184), **Gramatica limbii române** de I.Popa şi M.Popa). Oare de unde să ştie un elev cînd obiectul e "mai puţin cunoscut" ca să folosească articolul corect? Asemenea definiţii dovedesc că nici profesorii nu au o imagine clară asupra articolului românesc. Dacă ar fi zis măcar că în primul caz e vorba de un anumit obiect, iar în al doilea caz că e vorba de un obiect oarecare din grupul respectiv, ar fi fost mai clar, dar aşa...

Să ne mirăm apoi că pronunţarea cuvintelor în hiat ca şi a semivocalelor e greşită, dacă manualele nu cuprind nici măcar problemele cele mai stringente de pronunţare ca: vocalele duble, cele în hiat, accentele diferite pe substantive şi derivatele lor, pe verbe şi formele conjugate sau că accentul sintactic nu trebuie să stea pe prepoziţiile simple, ci pe cuvintele cu sens propriu. Zilnic se comite greşeala stridentă de subliniere accentuată a prepoziţiilor, în detrimentul sensului enunţului. Obiceiul a fost luat sub influenţa străină şi a intrat în uzul general.

La "Radio Europa Liberă" au

vorbit domnii O. Paler şi A. Pleşu despre stricarea limbii române şi stîlcirea ei. Un lucru lăudabil de critica actuală. Dar mă întreb dacă dumnealor contribuie zilnic la combaterea ei. După cîte ştiu, la Televiziunea Română există o singură emisiune zilnică de 5 minute, a prof. G.Pruteanu, iar la radio, tot o emisiune de limbă corectă de 5 minute. Ceea ce e cu totul insuficient. Ce se întreprinde în revistele celor doi scriitori?

În goana după originalitate, în prezent fiecare scriitor sau reporter improvizat se simte chemat să formeze cuvinte noi sau să le folosească pe cele existente în forme şi contexte noi. Iată cîteva exemple: **mediceşte** vorbind (23.3), **licenţierea** muncitorilor = concedierea lor! Pînă acum substantivul **licenţă** însemna diplomă universitară sau permisul ziariştilor. E cazul acum să însemne concediere? (5.6.97) A **developat** o înţelegere (30.4.97), a constatat la **modul exact** = în mod exact. Şi această expresie confuză, folosită înainte de oamenii semidocţi, găsită la personajele lui Caragiale, a fost preluată în vorbirea intelectualilor serioşi. Un elev ar putea întreba: pe lîngă modurile personale şi nepersonale există şi modul exact?

Alte exemple: politica **domestică** (7.6.), de parcă ar exista şi politică sălbatică?! (7.6.), efortul e **handicapat** (7.6.), cuvînt la modă... **bîlba** lor = bîlbîiala lor, **rezolvitor** de probleme (30.10.95), **devaloarea** monedei = devalorizarea (28.11.95), se spune cu **aproximitate** = cu aproximaţie (1.12.95), **neinvidiabile** = de neinvidiat (14.1). Proprietatea termenilor e adesea încălcată, de ex.: el se arată **progresiv** în relaţii = progresist, persoane **anevoioase** = nevoiaşe (16.5.97), vin aici pentru **a lua grăsime** = a se îngrăşa (3.5.97). Stilul e cu totul neglijat: să mai **reducă** din **reducerea** de personal (5.6.97). Numărul exemplelor asemănătoare este atît de mare, încît ar putea umple un dicţionar.

Vom încheia acest capitol cu exemple de exprimare greşită la radio a unor scriitori sau politicieni de seamă, cărora probabil că le dispare simţul natural al corectitudinii limbii, de ex.: un actual secretar de stat — fost scriitoraş şi colonel de securitate — a zis: **înainte de el să ştie să înveţe** (12.6.96); un scriitor foarte vestit a zis: **tu totdeauna te-a preocupat mitologia** (24.4.97); un profesor de română: **sugestii pe care noi va trebui să ţinem seama** (23.5.97); un om de stat foarte important: **lucrurile se poate face mulţumitor** (3.6.97). Evident ca atunci cînd vorbeşti liber, uneori începi spontan o propoziţie şi pe parcurs schimbi ideea, deci se pot ivi neconcordanţe gramaticale, dar simţul natural al limbii te anunţă îndată că ceva e incorect şi tot atît de spontan te corectezi. Dacă nu o faci, atunci cauzele sunt cele de mai sus. Dar dacă tot un om de stat sus-pus, a cărui meserie este să pledeze în apărarea unora, zice: al administraţiei publică, înseamnă că a preluat lipsa acordului adjectivului cu substantivul de la scriitori şi ziarişti! (8.6.97).

4. Încheiere

La întîlnirea unor şefi de state s-a stabilit că Europa viitoare va trebui să-şi păstreze bogăţia culturală multinaţională. Cu aceasta, viziunea mea în acest domeniu, exprimată la începutul lucrării, ca şi în cele 4 lucrări de congrese anterioare, este confirmată. Oare nu ar fi cazul să şi-o însuşească specialiştii români din domeniul culturii şi al limbii în general şi s-o aplice în practică? Dar mai întîi ar trebui să renunţe la falsa şi comoda scuză a "europenizării", văzută ca o "topire" în Europa unită. Iar identitatea naţională, care e considerată un drept al omului şi mult apărată de Uniunea Europeană cînd e vorba de minorităţi, se cere păstrată şi pentru majoritarii fiecărei ţări. Dau din nou exemplu ţarile citate la începutul lucrării, unde identitatea francezilor şi cea a germanilor este riguros apărată.

9.06.97

Vasile BAHNARU
Chişinău

PATRIOT-NAŢIONALIST

În rîndurile ce urmează vom încerca să facem delimitările de rigoare între noţiunile **naţionalism — naţionalist**, **şovinism — şovin** etc.

Propun să renunţăm la folosirea cuvintelor *naţionalist* şi *naţionalism* cu un sens incriminator, peiorativ, impus de doctrina comunistă, ca şi cum ar fi sinonime cu *şovin* şi *şovinism*. Menţionez acest lucru în virtutea faptului că de la cuvîntul *naţiune*, un cuvînt atît de important şi de drag nouă, românilor, nu putem accepta să derivăm un termen peiorativ, injurios. În limba română, ca şi în societatea românească în genere, naţionalismul defineşte o atitudine şi o realitate istorică în care ne punem toată speranţa. Iată de ce cuvîntul *naţionalist* nu este sinonim cu *şovin*. Nici pe departe! Cuvîntul *naţionalist* ar putea fi sinonim cu *patriot*, semnificaţia acestor cuvinte fiind aproape identică. Aproape, dar nu chiar identică! Căci există o anumită deosebire: a fi patriot este o obligaţie a fiecărui cetăţean legiferată prin constituţia oricărui stat! A fi naţionalist nu este o obligaţie, ci este o vocaţie şi o opţiune. A fi patriot înseamnă să fii ataşat intereselor statului în care trăieşti, de ale cărui legi beneficiezi indiferent de apartenenţa naţională! Înseamnă a fi gata, pentru aceste interese, să-ţi dai viaţa în clipele critice ale istoriei! Toţi cetăţenii unei ţări sunt sau trebuie să fie, patrioţi! Numai că cetăţenia ţi-o mai poţi şi schimba, emigrînd în alte ţări! Odată cu obţinerea unei noi cetăţenii, accepţi şi obligaţia de a fi patriot, un bun patriot în noua ta patrie. Naţionalitatea însă nu se poate schimba! Şi nu poţi să fii naţionalist azi în Republica Moldova sau România, mîine în Rusia, iar poimîine în America! În timp ce patriot poţi să fii succesiv în mai multe ţări. Naţionalist însă nu poţi să fii decît o singură dată şi într-un singur loc, într-un singur fel! Căci a fi naţionalist înseamnă să fii ataşat culturii, limbii, cultului aproape religios al valorilor specifice, spirituale în primul rînd, create de naţiunea, de neamul căruia te consideri că-i aparţii. A fi naţionalist este un legămînt moral, spiritual, liber asumat!

Patriotul, la nevoie, îşi dă viaţa pentru patrie! Naţionalistul face ceva şi mai greu, mai măreţ! El îşi dedică viaţa ideii naţionale, făcînd din ideea naţională un *modus vivendi*. Ca patrioţi, un rus, un ucrainean, un evreu, un ţigan, un bulgar, un găgăuz etc. din Republica Moldova, cetăţeni ai acestui stat au datoria de a satisface serviciul militar şi, la nevoie, să-şi dea şi viaţa pentru a apăra legea, integritatea teritorială şi existenţa acestei ţări. Dar aceasta nu-i împiedica să aibă şi să-şi cultive disponibilitatea lor, slăbiciunea, dragostea lor pentru spiritualitatea rusă, ucraineană, evreiască, ţigănească, bulgărească, găgăuză etc. Iar aceasta se numeşte naţionalism, şi acest naţionalism nu exclude, ci vine în completarea patriotismului lor legal, de cetăţean român.

În felul acesta, în interiorul spaţiului românesc din Basarabia, naţionalismul român, atunci cînd este un naţionalism autentic, nu exclude naţionalismul concetăţenilor noştri de altă naţionalitate, atîta vreme cît aceştia sunt patrioţi oneşti ai acestui pămînt. Numai şovinii se exclud unii pe alţii şi se separă între ei! Naţionaliştii se presupun reciproc, aşa cum existenţa altor naţionalisme ne ajută să ne înţelegem propriul nostru naţionalism. Căci identitatea fiecărei naţiuni, a fiecărei naţionalităţi, rezultă şi din propria sa esenţă, dar prin raportarea la alte naţionalităţi, pentru a intra astfel nu în contradicţie, nu în adversitate, ci în diferenţierea specifică, în contrast distinctiv.

Astăzi nimic (nici chiar articolul din Constituţie) nu ne mai împiedică să spunem întreg adevărul despre noi: fundamentarea pe argumente şi fapte obiective a mîndriei noastre naţionale că suntem, ne numim şi ne

simţim români este incontestabilă. Excesul de zel în vehicularea etnonimului "popor moldovenesc" şi a glotonimului "limbă moldovenească" a fost şi este realizat cu bună ştiinţă în scopul adormirii conştiinţei noastre naţionale. Desigur, există şi o mîndrie de a fi basarabean, moldovean, muntean, ardelean, oltean, bănăţean, dobrogean etc., etc., aceasta fiind la fel de firească precum mîndria legată de satul sau cartierul în care te-ai născut. Ataşamentul fiecăruia faţă de locul naşterii şi al copilăriei sale este un sentiment extrem de firesc în lumea modernă şi nu avem nici un motiv să-l neglijăm. Dimpotrivă! Este absolut necesar să-l încurajăm şi să-l cultivăm, urmărind ca el să nu degenereze în provincialism îngust, exclusivist, stupid, aşa cum s-a întîmplat în Basarabia. Suntem, prin urmare, **basarabeni**, indiferent de apartenenţa naţională, în baza locului de naştere, **moldoveni**, în virtutea spaţiului geografic din care face parte Basarabia, adică parte componentă a Moldovei istorice, şi **români** în baza apartenenţei naţionale. Să nu confundăm, deci, locul de naştere cu apartenenţa naţională (în caz contrar trebuie să ne numim doar basarabeni care vorbesc basarabeneşte), şi nici Moldova istorică cu Basarabia de azi, deşi acest pericol ne curtează la orice pas mai ales din partea unor concetăţeni de altă naţionalitate, precum şi din partea unor conaţionali rătăciţi sau interesaţi.

O situaţie similară atestăm şi în cazul glotonimului "limba moldovenească", care este aplicabil din punct de vedere ştiinţific doar la dialectul moldovenesc, care include toată Moldova istorică (şi nu numai), în timp ce, dacă vine vorba de limba literară, corect este să vorbim de limba română. Să excludem odată şi pentru totdeauna nuanţa peiorativă din semnificaţia termenilor **român** şi **limbă română**, acestea nefiind o sperietoare, ci nişte noţiuni care ne identifică plenar pe noi înşine.

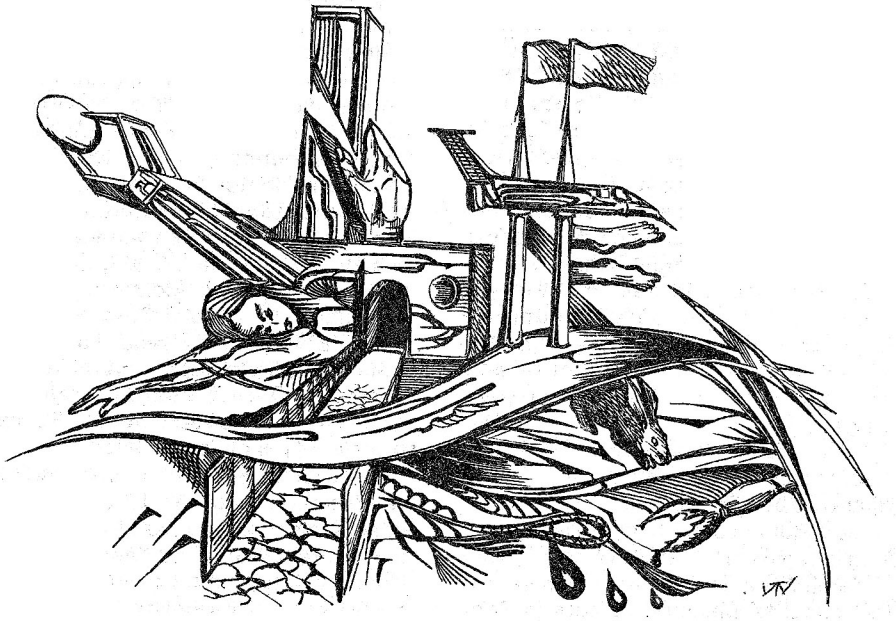

Vlad TUDOSE-UNGUREANU. Sfîrşit de mileniu

Ion DRON
Chişinău

SCHIMBAREA DENUMIRILOR GEOGRAFICE ÎN SUDUL BASARABIEI — O METODĂ DE ASIMILARE ŞI MANCURTIZARE A BĂŞTINAŞILOR

În 1484 turcii ocupă cetăţile Chilia şi Cetatea Albă (numită Akkerman de tătari). În 1538 este ocupată Tighina, iar la 1595 hanului Crimeei îi sînt cedate de către domnitorul Eremia-Vodă "şapte sate (*aşezate între Tighina şi Palanca* — I. D.) să fie de cîşlele hanului..." [MC, 75].

Dintr-o cronică turcească aflăm că în 1590 a murit eunucul Mahmed-aga care a "... înfiinţat cetate şi oraş pe malul Dunării, la locul numit trecătoarea Ismail"[1]. Cetatea şi oraşul fuseseră construite de turci pe locul vechii aşezări moldoveneşti Smil [OTI, 103].

În a doua jumătate a sec. al XVI-lea (adică cu mult mai tîrziu de ocuparea Tighinei în 1538) şi la începutul sec. al XVII-lea turcii întreprind măsuri de colonizare a unor zone situate la sud de Valul lui Traian de Sus cu tătari din fosta Hoardă Mare după ce deja au fost formate raialele Bender, Chilia, Akkerman. Mai tîrziu, în sec. al XVII-lea, regiunea care capătă denumirea Bugeac, prin concursul turcilor, începe să fie colonizată şi cu nohai — altă seminţie turanică venită din stepele Volgăi.

În 1621 sultanul Osman II (1618—1622), care se întorcea de lîngă Hotin dintr-o expediţie împotriva polonilor, include forţat în componenţa raialei Ismail localitatea Reni "... cu cîteva sate ... <şi> ... de atuncea... venitul este închinatu la mormîntul lui Mahmet, ce este în Ţara Arăpască, aproape de Marea Roşie" [MC, 122].

Ocupînd prin foc şi sabie sudul Basarabiei turcii, de altfel ca oricare alţi cuceritori, nu numai că au distrus localităţi, au nimicit şi au făcut strămutări de populaţie băştinaşă (metode repetate mai tîrziu şi de administraţia ţaristă), dar au schimbat şi numele mai multor localităţi.

De exemplu, toponimul Smil (format de la un termen de origine dacogetă *smill-/smill(a)*— "loc nisipos, loc cu mult nisip; loc cu aluviuni fluviale de nisip" [OTI, 104] a fost adaptat de turci la forma Ismail ce le amintea respectivul antroponim islamic. Vechiul sat Obluciţa a fost denumit de turci Cartal. Aceasta s-a produs mai tîrziu de 1512, deoarece în acest an în suretele turceşti satul era încă numit Obluciţa[2]. Prin 1677 — 78 însă,ambasadorul polon Ioan Gninski mergînd la Constantinopol, relatează deja despre Cartal[3].

Tot turcii sînt acei care au schimbat denumirea cetăţii Palanca situată în trecut ceva mai la nord de Cetatea Albă, în *Yanîk-hisar* (Cetatea Arsă).

Toponimul *Reni* în secolul al XVII-lea — începutul sec. al XIX-lea era folosit de turci în varianta *Timarova*. Despre cetatea Reni Dm. Cantemir scria că "... este o cetate <de mică însemnătate> ... în ea nu se află nici un turc, deşi este în stăpînire turcească. Oştenii sînt cu toţii creştini, moldoveni cu toţii..."[DM, 41]. Localitatea Reni s-a mai numit de turci şi *Timurabad*[4]. Tot turcilor "datorăm" şi denumirea *Bender*, în loc de Tighina.

În urma distribuirii satelor moldoveneşti unor demnitari şi militari otomani pentru "a se hrăni" au fost schimbate denumirile unor localităţi, acestea cu timpul primind numele noilor stăpîni, iar cele autohtone fiind uitate. Aşa de exemplu, sînt cazurile satelor: Carahasani, Caplani, Hagi Abdul, Zaim ş. a. din sudul Republicii Moldova şi Hasan Aspaga, Hagi Curda, Cara Mahmed, Hasan Batîr ş. a. din sudul Basarabiei, toate încorporate după 1940 în componenţa regiunii Odesa a Ucrainei şi cărora le-au fost schimbate din nou numele în perioada sovietică.

Schimbarea denumirilor moldoveneşti ale localităţilor din sudul Basarabiei a ajuns la apogeu în 1940 şi mai ales după 1944 cînd fostele judeţe Ismail şi Cetatea Albă şi unele sate din fostul judeţ Tighina sînt trecute forţat sub jurisdicţia Ucrainei Sovietice, deşi unele toponime (mai puţine la număr) fuseseră schimbate abuziv şi de cinovnicii ţarişti.

În articolul de faţă vom stărui asupra unor denumiri de foste localităţi româneşti din sudul Basarabiei schim-

bate de administraţia ţaristă după ocuparea Basarabiei în 1812 şi de către administraţia Ucrainei Sovietice în 1940 şi după 1944. Ne referim numai la localităţile din raioanele regiunii Odesa situate între Prut şi Nistru (Basarabia). În acest scop am consultat cartea: "Istoria mist i sil URSR. Odeska oblast. Kîiv, 1969", în limba ucraineană (mai departe: IMO).

Este necesar să menţionăm că denumirile localităţilor de origine română din sudul Basarabiei în trecut n-au fost studiate şi acestora nu le-au fost consacrate articole şi studii edificatoare.

Conform unor păreri la 1 iunie 1924 în cadrul şedinţei "Secţiunii geografice" din Chişinău profesorul Gh. Năstase a ţinut o comunicare intitulată "Toponimia Bugeacului"[5], care, probabil, n-a fost publicată sau încă nu este descoperită. În 1940 cercetătorul Gh. Bezviconi, în unul din articolele sale[6], a descris proiectul unei viitoare monografii a Bugeacului, dar, probabil, şi această frumoasă intenţie, n-a fost realizată.

RAIONUL ARŢIZ

Deleni. Pînă la 1944 satul s-a numit Devlet-Agaci. Localitatea este aşezată în valea rîuleţului Alieaga care se varsă în lacul Chitai. Toponimul Deleni este etimologizat de către cercetătorul Iu. Karpenko ca fiind provenit de la apelativul românesc *deleni* "oameni de la munte", derivat de la termenul *deal* şi este inclus în categoria denumirilor de localităţi din sudul Basarabiei, în care în prezent predomină populaţia de origine bulgară [TB, 206]. Se presupune [IMO, 212] că satul Deleni a fost fondat în anul 1830 alături de o fostă localitate tătărească Devlet-Agaci. În literatura de specialitate nu se întîlnesc date referitoare la proveniența etnică[7] a creatorilor numelui toponimic Deleni.

Cot-Chitai. În anul 1947 denumirea a fost schimbată în Ostrovnoe. Satul este aşezat în valea rîuleţului Chitai, puţin mai la nord de vărsarea acestuia în lacul Chitai. Se susţine că localitatea ar fi fost întemeiată pe la 1817 de către colonişti bulgari veniţi din sudul Dunării [IMO, 213]. În alte studii se stipulează ideea (cu denumirea deformată de *Cod-Chitai*) că localitatea ar fi fost fondată în anul 1822 pe vatra unei selişti tătăreşti cu numele Baba (accentul pe ultima vocală) [SBC, 75]. Bulgarii din acest sat mai numesc localitatea *Baba* şi *Babata* [TB, 194].

În SOB (p. 456) găsim că localitatea a fost întemeiată pe locul aşezării "tătăreşti" *Cod-Chitai*. Pe la 1827 aici se aflau 84 familii de bulgari, 12 familii de moldoveni şi 19 familii de "volintiri".

În realitate localitatea Cot-Chitai (în graiul moldovenesc Cotul-Chitaiului) poartă un nume românesc ce vine de la termenul geografic *cot* "loc, porţiune unde un drum, o vale (un rîu) etc. îşi schimbă brusc direcţia; cotitură, întorsătură (a unei ape curgătoare)". Iniţial aici a fost vorbă de o cotitură a văii şi a rîuleţului Chitai, fapt ce le-a sugerat cinovnicilor ucraineni de a schimba denumirea în Ostrovnoe.

RAIONUL BELGOROD-DNESTROVSKI (CETATEA ALBĂ)

Cetatea Albă. Numele oraşului în anul 1944 a fost schimbat de administraţia ucraineană în Belgorod-Dnestrovski. Toponimul Cetatea Albă este foarte vechi şi probabil redă în limba noastră un altul cu acelaşi înţeles, o traducere. De exemplu, încă în sec. X Constantin Porfirogenetul relata că cetatea *Aspron* (aceeaşi cu cetatea albă de azi) era ocupată de pecenegi [CB, 157]. Aspron în traducere din greceşte înseamnă literalmente "Cetatea Albă".

Turlaci (rus. *Turlaki*). Denumirea a fost schimbată în anul 1945 în Vîpasnoe. În IMO se menţionează că pe la 1421, adică mai înainte de ocuparea Cetăţii Albe de către turci, aici ar fi existat o cetăţuie.

Turlaci iniţial ar fi însemnat "oameni de pe malul rîului Turla" şi redă, în cele din urmă o variantă mai veche, locală, a Nistrului — Turla. Hidronimul Turla este o creaţie de origine daco-getă provenită din *tyrel-/turell-/turll* — cu înţelesul de "rîu mare; liman; apă revărsată; luncă inundabilă; cu corespondente în mai multe limbi indoeuropene, inclusiv în cele baltice (lituaniană şi letonă)[8]. În operele lui Constantin Porfirogenetul numele rîului Nistru este înregistrat în varianta Trull [CB, 163], format prin metateză de la Turll —. comp. şi în graiul moldovenesc: turleg "(ceva) foarte larg" (s. Zăhăicani raionul Criuleni); turlî/turlă "liman, lac de la capătul unui rîu şi pînă la mare" (s. Corcmaz raionul Ştefan Vodă; s. Kazaţkoe, raionul Belgorod-Dnestrovski; s.

Bălăbăneşti raionul Criuleni; s. Corbu raionul Donduşeni)[9]. Cu sensul de "rîu revărsat; suprafaţă inundabilă ori inundată (după ploi ori în urma topirii zăpezilor) apelativul *turlîl —turlă* este cunoscut şi în unele sate din raionul Soroca.

Gura-Roşu. Denumirea, evident românească, a fost schimbată în 1948 în Kazaţkoe. Numele satului provine de la denumirea unui rîuşor — Roşu. Pe la 1827 în această localitate moldovenii încă mai predominau numeric: 41 familii de moldoveni şi 26 familii de ruşi [SOB, 164].

Moldova. Numele acestui sat în anul 1945 a fost schimbat în Krutoiarovka. În IMO se menţionează că satul a fost întemeiat de locuitori veniţi din satul Vadul lui Vodă.

Păpuşoi (*Păpuşoaia*). În secolul XIX localitatea se mai păstra ca sat aparte, în prezent este inclus în perimetrul oraşului Cetatea Albă. Toponimul vine de la antroponimul românesc Păpuşoi.

RAIONUL BOLGRAD

Grădina. Acest sat bulgăresc pînă în 1946 era cunoscut şi sub numele *Ciişia*, considerat de origine turanică. În TB (p. 192) toponimul Ciişia este etimologizat ca venind de la termenul turc *ciy* "rouă", sau de la numele unei "văi rouroase, umede" (comp. şi în găgăuză *ciy/cii* "rouă; umed; crud; umezeală"), însă în aşa fel rămîne inexplicabilă partea finală *-şi(a)*.

Deşi termenul *grădină* este de origine bulgară, ţinînd cont de faptul că coloniştii bulgari s-au aşezat lîngă pădurica numită deja *Grădina*[10], ar fi mai plauzibl să-i considerăm pe români "autorii" toponimului primar *Grădina* — numele pădurii, iar numele satului — preluat de colonii bulgari, ca o formaţie toponimică secundară.

Vlădiceni (rus. şi ucr. Vladicenî). Pînă în 1944 satul s-a numit *Împuţita* (bulg. *Puţita* [TB, 200]), denumire topică formată de la numele văii *Împuţita*. În IMO se menţionează că aşezarea ar fi fost întemeiată în 1812 de coloni bulgari veniţi din Măcedonia, iar în SOB (p. 477) se spune că ar fi întemeiată în 1810 tot de bulgari.

Credem că această localitate este cu mult mai veche, deoarece bulgarii n-au putut forma un toponim de la un cuvînt inexistent în limba lor. Numele Vlădiceni este etimologizat în TB (p. 207) ca avînd înţelesul de "oamenii vlădicăi". Cele mai apropiate sate în care locuiesc românii sînt localităţile *Alexandru Ioan Cuza* (*Cuza Vodă*) şi *Bulboaca* (*Kotlovina*).

Cişmeaua Văruită. Denumirea a fost schimbată în anul 1947 în *Krînîcine*. În IMO se susţine că satul ar fi fost întemeiat de coloni bulgari în anul 1813 pe vatra unui fost sat "tătăresc". Numele topic *Cişmeaua Văruită* (bulg. *Cişma Varuita*, *Ciuşmilii*) este creat de populaţia românească de la doi termeni geografici: *cişmea* (de origine turcă) şi adjectivul *văruit(ă)*. Adjectivul bulgar *varovit* ("care conţine var") în cazul de faţă nu poate servi în calitate de etimon, deoarece nu-şi găseşte suport de ordin fonetic.

Tabac (rus. *Tabaki*) este un sat, în prezent aproape în întregime populat de bulgari, aşezat la o depărtare de 5 km mai la nord de Bolgrad. În IMO se menţionează eronat precum că ar fi întemeiat în 1812 de "locuitori ai Basarabiei". Însă acest toponim este cu mult mai vechi şi este amintit şi în "Descrierea Moldovei" de Dm. Cantemir [DM,39] în varianta *Tobac*.

Ceva mai înainte satul Tobac este menţionat şi în relatările călătorului turc Evlia Celebi (1611—1684?) care scria că "...Tobac... se găsea în hotarul pămînturilor moldoveneşti". Denumirea *Tobac/Tabac* vine de la numele de familiie românesc Tabac, provenit dintr-un apelativ *tabac*, variantă a lui *tăbăcar* "specialist în tăbăcitul pieilor"[11].

RAIONUL CHILIA

Chilia. Denumirea Chilia, atît în IMO, cît şi în alte lucrări, este legată de o legendă cu referiri la miticul Ahiles. Conform unor versiuni toponimul ar proveni de la termenul turcesc *killi* "lutos". Însă cea mai veridică versiune pare a fi teza conform căreia Chilia provine de la termenul românesc *chilie*.

Tot în IMO (p. 471) se susţine eronat că în sec. al XIII-lea Chilia ar fi intrat în componenţa cnezatului Halici-Volînia. Şi asemenea afirmaţii se mai fac, cînd se ştie bine că de la finele sec. al IX-lea stepele din regiunile cursurilor inferioare ale rîurilor Prut, Nistru, Dunăre au intrat în posesia pecenegilor, mai apoi a cumanilor, iar din anul 1241 în

stăpînirea tătarilor Hoardei de Aur, deşi populaţia majoritară era constituită din români.

Referitor la întemeierea Chiliei şi la apartenenţa etnică a fondatorilor s-au scris mai multe articole. Adepţii ideologiei panslaviste consideră Chilia în numărul oraşelor "ruseşti şi apropiate"[12]. Însă în ştiinţa istorică s-a demonstrat demult că includerea Chiliei, de altfel şi a altor oraşe vechi moldoveneşti, în "Lista oraşelor ruseşti" a fost doar o reflecţie ecleziastică a mitropolitului Kievului Kiprian (bulgar, din Tîrnova), iar mai apoi şi al întregii Rusii (între anii 1381-82 şi 1406), oraşe care şi le dorea supuse jurisdicţiei sale ecleziastice, dorinţă rămasă neîmplinită.

Pentru specialişti originea românească a toponimului Chilia (iniţial a Chiliei Vechi, situată pe malul drept al braţului Chilia) nu mai întîlneşte nici un fel de îndoială. De exemplu, pentru teritoriul României Iorgu Iordan enumeră mai bine de 50 toponime Chilia ori formate cu ajutorul termenului *chilie* [TR, 233] "celulă; locuinţa unui călugăr, a unei călugăriţe". Şi *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*[13] înregistrează mai multe toponime minore *Chilia* şi *la Chilie*.

Chilioara şi *Chiliori* este şi numele mai multor peşteri în apropierea satelor Zastînca, Poiana şi Butuceni din raioanele Soroca, Rezina şi Orhei din Republica Moldova.

Să amintim că şi denumirea *Sacea/Săccea* (adaptată de turci la forma *Isaccea*) este de origine românească. Despre un oarecare "Saţa", Ana Comnena scria în sec. al XI-lea ca despre unul din conducătorii "triburilor ce locuiau pe Dunăre"[14], iar Constantin Porfirogenetul amintea că în cetăţile de la Dunăre şi Nistru se aflau "semnele" unor biserici şi cruci [CB, 157].

Jebrieni (rus. *Jebrianî*). În anul 1945 denumirea *Jebrieni* a fost schimbată în *Primorskoe*, probabil, fiind simţită de ucraineni ca un toponim românesc. În prezent în satul Jebrieni majoritară este populaţia rusă, printre care se găseşte un număr mare de lipoveni. Localitatea sub numele *Hagi Ibraghim* este deja notată pe mai multe hărţi de la finele secolului al XVIII-lea. Toponimul provine de la numele unui stăpînitor turc Hagi Ibraghim, nume adaptat, în graiul moldovenesc la forma Jebrieni şi însuşit de populaţia rusă sub forma Jebrianî.

Galileşti. În anul 1944 denumirea este schimbată în *Desantnoe*. În IMO se presupune că satul ar fi fost fondat pe la finele sec. al XVIII-lea pe vatra unei aşezări "tătăreşti". În anul 1827 aici sînt atestaţi doar birnici moldoveni [SOB, 129].

Istoricul român Alexandru I. Gonţa crede că pe locul satului actual Galileşti în secolele XIV-XV s-ar fi găsit "Selişte a lui Gal", dăruită de domn lui Vlad Jicovne [DINL]. În cazul toponimului Galileşti presupunem o adaptare a toponimului de către turci (Gal > Halil) şi mai tîrziu o nouă readaptare de către moldoveni: *Gal* > *Halil* > Halileşti/ Galileşti.

Troianul Vechi (rus. *Starîe Troianî*). În IMO se presupune că satul a fost întemeiat în anii 1818-19 de colonişti bulgari veniţi de peste Dunăre, iar în SOB (p. 460) se susţine că satul Troian a fost întemeiat în 1817 "... pe amîndouă părţile Valului Traian de Jos...". În sat în prezent predomină populaţia de origine găgăuză şi bulgară, dar denumirea reproduce numele moldovenesc *Troian* — variantă a denumirii Valului lui Traian de Jos. Un alt sat *Troian* locuit de moldoveni în trecut (existent încă în sec. al XVII-lea) se afla lîngă Valul lui Traian de Jos în apropierea Prutului [PC, 69, 79].

Draculea este o veche localitate aşezată în valea rîuleţului cu acelaşi nume, afluent pe dreapta al altui rîuleţ Neruşai (Noroşei/ Norocei). În 1945 denumirea *Draculea/Drăgulea* a fost schimbată în *Trudovoe*. În SOB (p. 134) pentru anul 1827 se menţiona că toţi locuitorii erau moldoveni. La origine toponimul Draculea are un antroponim moldovenesc *Draculea* ori *Dragulea*. Comp. şi *Drăculeşti* — numele a trei aşezări dispărute, aflate în secolele XVI-XVII pe teritoriul actualelor raioane Hînceşti, Leova şi Vulcăneşti [DINL].

Malul Roşu. Denumirea satului în anul 1947 a fost schimbată în *Cervonîi Iar*. Localitatea este aşezată pe malul de răsărit al lacului Chitai şi are o origine românească indiscutabilă.

RAIONUL ISMAIL

Aici amintim de toponimul *Ismail* — numele oraşului despre care s-a vorbit mai sus. Mai adăugăm că în cazul Ismailului, ca şi în cazul Chiliei, în IMO (p. 432) se afirmă precum că pînă la

anul 1241 pămînturile din împrejurimi ar fi intrat în componenţa cnezatului Halici-Volînia. Această afirmaţie nu suportă nici o critică, deoarece chiar cneazul kievean Sveatoslav care în anii 968 şi 971 a întreprins incursiuni militare în Bulgaria, la întoarcerea sa spre Kiev, a fost omorît de pecenegi în primăvara anului 972[15].

Broasca (rus. şi ucr. *Broska*) — sat întemeiat, conform IMO, la începutul sec. al XIX-lea. În 1827 aici deja predominau locuitorii ucraineni [SOB, 378]. Numele se trage de la lacul Broasca, situat în apropiere.

Lărgeanca (rus. şi ucr. *Larjanka*) este un sat aşezat la nord de gîrla ce leagă lacul Cuhurlui cu Dunărea. Denumirea este românească. Comp. numele satului Lărgeanca din judeţul Buzău şi o mulţime de toponime: *Larga*, *Lărguţa*, *Lărgăşeni* pe teritoriul României şi al Republicii Moldova.

Fîntîna Zînelor. Denumirea satului a fost schimbată în anul 1947 în Kîrnîciki. În IMO şi SBC (p. 76) se susţine că a fost întemeiat în anul 1830 de bulgari, emigranţi de peste Dunăre.

Istoricul basarabean I. N. Halippa în articolul său *Fîntîna Zînelor* [TBG-I, 84] scria că în acest sat (numit de turci "Azis-Bunar", adică "Izvorul sfînt") pe timpuri era un izvor cu apă tămăduitoare. Denumirea Fîntîna Zînelor avea deci iniţial înţelesul de *loc* (fîntînă, izvor) *cu apă tămăduitoare.*

De la toponimul moldovenesc *Fîntîna Zînelor* a generat numele staţiei de cale ferată "Dzinilor", situată la est de satul Fîntîna Zînelor. Evident, numele acestui sat nu are nimic comun cu părerea lui Iu. A. Karpenko, conform căreia elementul *zînă* din componenţa toponimului ar fi o adaptare a turcescului *cin* [gin] "spirit rău; drac, diavol" [TB, 202], adică ... fie ce-ar fi, numai românesc să nu fie...

Cîşliţa (rus. Khişliţa, ucr. Kîşlîţea). În mai multe lucrări se afirmă că satul ar fi fost întemeiat în anul 1813 de locuitori din Moldova". A. A. Skalkovski considera pe bună dreptate localitatea ca o "veche aşezare moldovenească" [SBC, 62].

În anul 1827 aici locuiau 36 familii de moldoveni şi 77 familii de ucraineni [SOB, 390]. Denumirea satului provine de la românescul *cîşliţă* cu înţelesul de "cătun". Comp. aici şi numele moldovenesc *Cîşliţa-Prut* din raionul Vulcăneşti.

Babele. Denumirea localităţii a fost schimbată în anul 1947 în *Oziornoe*. Se presupune că satul ar fi fost întemeiat în anul 1808 de moldoveni şi bulgari veniţi de peste Dunăre [IMO].

La 1827 în sat predomina populaţia românească [SOB, 402]. Toponimul, deşi este simţit de autohtoni ca un nume românesc, nu-şi găseşte etimon sigur în graiurile limbii române. Aşezarea este cu mult mai veche de anul 1808. A. A. Skalkovski a înregistrat o tradiţie locală conform căreia localitatea (cu împrejurimile), ar fi aparţinut, pe timpuri, unui demnitar turc Babel care trăia în Ismail [SBC, 55]. În cazul acesta se pare că are dreptate Iu. A. Karpenko cînd presupune că toponimul ar putea veni de la antroponimul turc *Baba-evliu* [TB, 195] (mai corect: *Baba-evli,* ori poate chiar *Babaeli*).

RAIONUL RENI

Reni. Numele oraşului Reni în lucrările unor autori de pe aiurea este considerat de origine slavă[16]. În realitate toponimul este format de la un termen străvechi (posibil de proveniență dacogetă) *ren-*(*renie*) "fîşie de pămînt sau de pietriş dintre marginea apei şi mal; loc dintre gîrle sau dintre cracii unei ape; pădure de la marginea unei ape[17]; marginea apei lacului (sau bălţii) cu fund nisipos şi neadînc; aluviuni proaspete acoperite cu sălcii şi plopi tineri de un an; ţărm jos acoperit cu mîlitură nisipoasă, adusă de apele mării; ruptură în mal, formată de apă curgătoare, cu pietriş în terenul coastei; prundiş (pietriş) amestecat cu nisip şi cu puţină argilă[18].

Conform spuselor lui Dm. Cantemir oraşul Reni s-ar fi numit în sec. XVII-XVIII de către turci Timarova [DM, 41]. Acest alonim, credem că n-are nici o legătură cu un oarecare *Tomara* — unul din ambasadorii ruşi în Turcia în sec. al XVIII-lea [SBC, 8], cînd ruşii încă nu-şi extinseseră administraţia militară în Basarabia. Nici forma turcă tîrzie *Timurabad* (v. nota 4), variantă, probabil, generată de etimologia populară, nu poate servi ca suport ştiinţific pentru a permite etimologizarea de la un oarecare antroponim turc. Mai degrabă asupra toponimului moldovenesc Reni s-ar fi suprapus prin sec. al XVII-lea (ca şi în cazul Obluciţa — Cartal) denumirea *Tomarov*(o), adusă de colonişti bulgari — băjenari din sudul Dunării. Iniţial

Tomarov(o) s-ar fi numit doar o mahala în care s-ar fi aşezat coloniştii bulgari veniţi din localitatea *Tomarov*(o). Sîntem în drept să presupunem aceasta, ţinînd cont de faptul că în Bulgaria, mai la sud de oraşul Iambol, în stînga rîului Tundja se găsea în secolul XIX localitatea Tomarovo din care în anul 1830 s-au mai strămutat bulgari în Basarabia[19].

Bulboaca (rus. şi ucr. *Bolboka*; găg. şi bulg. Bolboca şi Balboca). În anul 1948 denumirea a fost schimbată în *Kotlovina*. În IMO se susţine că ar fi întemeiată ca aşezare în anii 1812-15. În SBC (p. 58) se afirmă că satul a fost fondat de către băjenari din Bulgaria în anul 1814 pe locul unei foste selişti tătăreşti. Deşi satul este o veche aşezare moldovenească, numele căruia îşi are originea într-un termen geografic moldovenesc *bulboacă* "vîltoare; adîncitură într-un rîu (lac, iaz etc.), unde apa formează un vîrtej", în prezent aici predomină numeric populaţia găgăuză.

Frecăţei. În anul 1947 denumirea a fost schimbată în *Limanskoe*. În IMO se afirmă că ar fi fost întemeiat de locuitori "veniţi din Moldova". În SBC (p. 61) Frecăţei (ortografiat eronat Fricăţeia) este considerat o "veche aşezare moldovenească", însă numele este etimologizat incorect, ca provenind de la apelativul *frecăţei* (substantiv masculin, plural) "aluat nedospit frecat mărunt în palmă sau trecut prin răzătoare, care se fierbe în supă".

Denumirea satului provine de la un nume de familie moldovenesc Frecăţei[20], purtat, probabil, de primii locuitori ai localităţii.

Satul Nou. Denumirea a fost schimbată în anul 1947 în *Novoselskoe*. În IMO se afirmă că localitatea ar fi luat naştere în anul 1816. Satul este aşezat mai la est şi mai la sud de satele moldoveneşti Cartal şi Barta.

În SBC (p. 59) se aminteşte că localitatea a fost întemeiată de moldoveni încă în secolul al XVIII-lea. În SOB (p. 479) găsim că satul ar fi fost "fondat" în anul 1813 (părere eronată) şi că aici pe la 1827 locuiau 77 de familii de moldoveni, cărora li s-au alăturat 28 de familii de bulgari şi 13 familii de ruşi.

Cartal. Deoarece denumirea acestui sat moldovenesc nu este de proveniență românească aici se cer cîteva precizări.

În IMO se susţine că localitatea ar fi apărut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În SBC (p. 60) întîlnim o afirmaţie mai plauzibilă din care aflăm că satul Cartal "este cunoscut din sec. XVI ca o veche aşezare moldovenească". Cu denumirea Cartal acest sat este amintit şi în scrierile lui Dm. Cantemir [DM, 41], iar puţin mai înainte (prin anul 1677) în relatările ambasadorului polon în Turcia Ioan Gninski [PC, 76]. Mai înainte însă localitatea se numea Obluciţa (v. notele 2 şi 3). Descoperirile arheologice au scos la iveală aici o aşezare geto-dacă, şi o cetăţuie romană.

Barta. În anul 1947 denumirea Barta a fost schimbată în *Plavni*. În IMO se afirmă că localitatea ar fi întemeiată în anul 1814 şi tot aici se aminteşte că pe locul satului în primele secole ale erei noastre a fost "o aşezare omenească."

În SBC (p. 58) este propusă o etimologie eronată, conform căreia denumirea Barta ar proveni de la cuvîntul "moldovenesc" *barta* care-ar însemna "topor" (inexistent cu un astfel de înţeles) şi se mai susţine precum că aşa se numeşte un golf al lacului Ialpug pe malul căruia este aşezat satul Barta.

Într-adevăr denumirea acestui sat provine de la apelativul *barta* (există şi diminutivul *bărtiţă*), sinonimul *baltă* care mai are în graiurile moldoveneşti din sudul interfluviului Prut-Nistru şi înţelesul de "golf" (al unui lac, al mării). Printre altele, în secolul al XIX-lea numele satului era cunoscut şi în varianta *Balta*[21].

RAIONUL SĂRATA

Sărata. Denumirea acestui centru raional n-a fost schimbată şi este formată prin procesul metonimiei de la numele rîului Sărata, ce se varsă în lacul Sasîc (Cunduc).

În secolele II-V aici se găsea o aşezare daco-getă. Colonie germană din secolul al XIX-lea, Sărata este considerată ca fiind fondată de nemţi veniţi în anul 1822 în număr de 60 de familii din Würtemberg şi Bavaria.

Colonia germană a fost organizată pe locul fostei selişti tătăreşti *Gura-Curuder* [IMO], evident o creaţie toponimică românească.

Moldova (pe unele hărţi: *Moldovo*) este numele unui sat mic subordonat localităţii *Nadejda* (*Eigenfeld*). Nu dispunem de alte informaţii despre

acest sat.

Negrova. Şi acest sat este subordonat localităţii *Nadejda* (*Eigenfeld*). Toponimul Negrova este creat de la antroponimul (nume de familie) românesc Negru.

Satul Nou. Denumirea Satul Nou a fost schimbată în 1948 în *Novosiolovka*. În IMO se aminteşte că satul ar fi fost întemeiat în anii 1810-13 de locuitori strămutaţi "din Moldova". Satul s-a mai numit *Gura-Cilighider*, fiindcă este situat la vărsarea rîuleţului Cilighider în rîul Cogîlnic (Cunduc). Pe la 1827 în Satul Nou toţi birnicii erau moldoveni [SOB, 129]. Denumirea este transparentă din punct de vedere etimologic.

RAIONUL TARUTINO

Rotunda. Tradiţia locală mai păstrează amintirea că satul, pînă la venirea ruşilor, se numea Rotunda, dar în anul 1816 denumirea ar fi fost schimbată în *Berezino*. În Rotunda (Berezino) s-au mai păstrat doar cîteva familii de moldoveni. Localitatea şi-a luat numele de la denumirea văii (*rotunde*) în care a fost aşezată.

Comp. şi alte denumiri de acest fel: *Rătunda* — o gîrlă pe Prut în fostul ţinut Covurlui (sec. XVII); *Rătunda* — iaz la Rînzeşti pe Prut în fostul ţinut Fălciu (sec. XVII); *Rătunda* — munte în hotarul mănăstirilor Agapia şi Secu în judeţul Neamţ (sec. XVII) [DINL]; *Rotundu* — fost lac în împrejurimile satelor Copanca şi Talmaz.

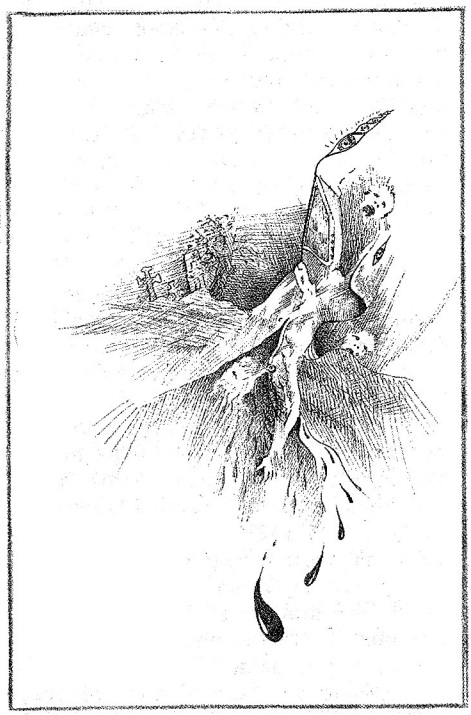

Vlad TUDOSE-UNGUREANU. Infernul roşu

Arsa. Satul Arsa prin anii treizeci ai secolului nostru s-a mai numit Evgheniţa. În anul 1941 denumirea a fost schimbată în Evghenievka (locuitorii bulgari din sat mai folosesc şi denumirea Evghenovka).

În IMO se susţine că satul ar fi fondat în anul 1909 de coloniştii bulgari, denumirea reproducînd numele văii Arsa. În valea Arsa curge un pîrîu care este afluent pe stînga al rîuleţului Saca (afluent pe dreapta al rîului Ceaga).

Furatovka este un sătişor subordonat localităţii *Meneailovka*. Toponimul îşi are originea într-un antroponim (un nume de familie, o poreclă) românesc *Furatu*. Comp. antroponimele româneşti: *Fur*, *Furt*, *Nefuratul*, *Furtul*, *Furaru* şi toponimele: *Furul*, *Fureşti*, *Furteşti*, [DOR; DNR].

Placinda este numele unui sătuc subordonat localităţii *Novoe Tarutino*. Toponimul provine de la numele de familie românesc *Plăcintă*, avînd coloratura pronunţiei slave.

Culmea. Denumirea satului Culmea a fost schimbată în anul 1945 în *Podgornoe*. În IMO se susţine că ar fi fost organizat ca o colonie germană în 1815. Aşezarea a fost fondată, conform datelor din SOB (p. 191), pe "vîrful unui deal" la vreo doi kilometri de malul rîului Cogîlnic. Denumirea Culmea reproduce numele românesc al dealului Culmea. În anul 1940 aici au fost aşezaţi colonişti ucraineni aduşi din regiunile Viniţa şi Lvov.

Frumuşica Veche. Acestei localităţi i s-a mai zis şi *Ocniţa*. În anul 1947 denumirea Frumuşica Veche a fost schimbată în *Staroselie*.

Denumirea Frumuşica Veche se pare că îşi trage numele de la denumirea văii (cu pîrîu) în care pe timpuri a apărut localitatea. Conform IMO satul ar fi fost întemeiat în anii 1819-20. Credem însă că localitatea este cu mult mai veche. Aici s-au găsit rămăşiţe de ceramică şi de amfore romane din secolul al III-lea. Pe teritoriul Republicii Moldova există 6 localităţi numite Frumuşica şi una Frumoasa. Şi Cahulul pînă la atribuirea

acestui nume (prin 1838) de către administraţia ţaristă s-a numit Frumoasa, după numele unei văi cu acelaşi nume.

RAIONUL TATARBUNAR

Borisovca. În IMO se susţine că satul Borisovca ar fi fost întemeiat în anul 1822. Istoricul român Alexandru I. Gonţa crede că pe locul satului în secolele XIV-XV s-ar fi găsit "seliştea lui Boris", dăruită de domn lui Vlad Jicovne [DINL].

Neruşai. Denumirea corectă a acestei localităţi ar fi *Noroşei/Norocei*. În IMO se afirmă că tătarii ar fi întemeiat-o pe la finele secolului al XVIII-lea.

În împrejurimile satului au fost descoperite urmele unei aşezări getodace din secolele III-V. SOB (p. 146) atestă că în anul 1827 toţi locuitorii satului erau moldoveni. Pe la 1812 localitatea încă se mai numea Noroşei (fără îndoială, variantă de pronunţie a lui Norocei) şi aici se găseau doar 7 case ale băştinaşilor. În anul 1830 în documentele cancelariei ţariste toponimul apare schimonosit deja (de cinovnicii ţarişti) Neruşai [MDM, 17, 105].

În septembrie 1830 în acest sat moldovenesc s-au repartizat terenuri pentru construirea caselor unor coloni strămutaţi din satul Plahtievka, regiunea Ekaterinoslav. În această formă toponimul este interpretat în prezent greşit de localnici crezînd ca ar veni de la cuvîntul slav *naruşiti* "a încălca (ceva)".

Într-adevăr toponimul *Noroşei/ Norocei* (ca şi numele văii şi al pîrîului) provine de la numele colectiv *Norocei* (simţit ca un plural) dezvoltat dintr-un nume personal românesc *Noroace* ori *Norocea*. Comp. *Noroc. Norocea, Norocel* — nume de familie [CDM]; Năstasă (din Săpoteni) fiul lui Noroce (anul 1699)[22].

NOTE

[1] **Cronici turceşti privind ţările române**, Volumul I, Întocmit de M. Guboglu şi M. Mahmed, Bucureşti, 1966, p. 362.

[2] Marcel Dumitru Ciucă, **Din relaţiile Moldovei cu Imperiul otoman în timpul domniei lui Bogdan al III-lea**// "Revista de istorie", 1978, nr. 7, p. 1258, 1259.

[3] PC, 76. În acelaşi timp nu excludem o suprapunere a numelui Cartal asupra denumirii Obluciţa de către locuitorii aromâni, veniţi în secolul al XVI-lea din fostul sat Cartal din Dobrogea, acesta dispărut în secolul trecut.

[4] Varianta (forma) *Timurabad* este înregistrată tîrziu în unele documente turceşti de la începutul sec. al XIX-lea (Veliman V., **Relaţiile româno-otomane (1711-1821)**, *Documente turceşti*, Bucureşti, 1984, p. 698.

[5] Raşcu G., **Secţiunea geografică Chişinău** // "Analele Basarabiei", 1929, nr. 4, p. 100, 101.

[6] Bezviconi Gh., **Monografia Bugeacului** // Bugeacul, 1940, nr. 5-7, p. 81-84.

[7] Articolul este lipsit de date concrete privind componenţa etnică a localităţilor de pe teritoriul regiunii Odesa din cauza absenţei în prezent a literaturii de specialitate.

[8] Dron I., **Denumirile celor mai însemnate rîuri din Republica Moldova** *(Contribuţii etimologice)*// "Ştiinţa", 1995, nr. 4, p. 7.

[9] **Dicţionar dialectal** (*cuvinte, sensuri, forme*), Volumul IV, Chişinău, 1986.

[10] **Istoria Moldovei**, *Documente şi materiale*, Volumul III, Partea II, Chişinău, 1969, p. 214 (mai departe: MDM).

[11] Dron I., **Toponime turanice şi pseudoturanice** *(suplimentări şi precizări privind proveniența)*// "Ştiinţa", nr. 12, p. 12.

Дрон И., **Названия населенных пунктов в Книге путешествия Эвлия Челеби**. *Топонимический комментарий (Территория Прут-Днестровского междуречья)*// "Ştiinţa", 1996, nr. 1.

[12] Рыбаков Б. А., **Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв.**, М., 1982, с. 79.

[13] **Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania**, *Date despre localităţi şi informatori*, Bucureşti, 1992, p. 119.

[14] Комнена Анна, **Алексиада**. М., 1965, с. 201, 530.

[15] Диакон Лев, **История**, М., 1988, с. 82, 215.

[16] Bibliografia şi etimologizarea corectă se va vedea în articolul: Dron I., **Cu privire la originea numelui topic**

Reni // "Limba Română", 1996, nr. 1, p. 102-105.

[17] **Chestionar toponimic şi entopic general cu un glosar de entopice onomasiologic**, Iaşi, 1978, p. 23, 25, 47, 107.

[18] Porucic T., **Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia**, Chişinău, 1931.

[19] Мещерюк И., **Переселение болгар в Южную Бессарабию, 1828-1834 гг.**, Кишинев, 1965, с. 92, 210.

[20] Comp. şi numele de familie *Fricăţel* (Cosniceanu M., **Dicţionar de prenume şi nume de familie purtate de moldoveni**, Chişinău, 1993, p. 53; în continuare: CDM).

[21] Скальковский А. А., **История Новой Сечи или последнего коша Запорожского**, Часть I, Одесса, 1885, с. 44—45.

[22] **Moldova în epoca feudalismului**, Volumul VI, Chişinău, 1992, p. 193—195.

ABREVIERI

CB — Константин Багрянородный, **Об управлении империей**, М.,1991.

DINL — Alexandru I. Gonţa, **Documente privind istoria României. A. Moldova**, *Veacurile XIV-XVII (1384-1625)*. Indicele numelor de locuri, Bucureşti, 1990.

DM — Cantemir D., **Descrierea Moldovei**, Bucureşti, 1973.

DNR — Iordan I., **Dicţionar al numelor de familie româneşti**, Bucureşti, 1983.

DOR — Constantinescu N. A., **Dicţionar onomastic românesc**, Bucureşti, 1963.

MC — Costin M., **Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aaron-Vodă încoace**, Chişinău, 1972.

OTI — Dron I., **Originea toponimului "Ismail"** // "Revista de istorie a Moldovei", 1995, nr. 3-4.

PC — Panaitescu P. P., **Călători poloni în ţările române**, Bucureşti, 1930.

SBC — Скальковский А. А., **Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае**, Спб., 1848.

SOB — **Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой или Буджака**, Аккерман, 1899.

TB — Карпенко Ю. А., **Топонимия болгарских сел Одесской области (Вопросы топонимического взаимодействия языков)// Историческая ономастика**, М., 1977.

TBG — **Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии**, Кишинев.

TR — Iordan I., **Toponimia românească**, Bucureşti, 1963.

MEMORANDUMUL CU PRIVIRE LA SITUAŢIA ROMÂNILOR (MOLDOVENILOR) DIN UCRAINA

ADMINISTRAŢIA
PREŞEDINTELUI UCRAINEI
EXCELENŢEI SALE
DOMNULUI PREŞEDINTE
LEONID KUCIMA

REŞEDINŢA
PREŞEDINTELUI ROMÂNIEI
EXCELENŢEI SALE
DOMNULUI PREŞEDINTE
EMIL CONSTANTINESCU

ADMINISTRAŢIA
PREŞEDINTELUI REPUBLICII
MOLDOVA EXCELENŢEI SALE
DOMNULUI PREŞEDINTE
PETRU LUCINSCHI

Este cunoscut faptul că în urmă cu circa 2 mii de ani pe teritoriul unde locuim acum s-a produs etnogeneza poporului român.

Înaintaşii noştri au rezistat la toate vitregiile şi primejdiile vremurilor de restrişte ce s-au abătut de-a lungul secolelor asupra lor, mai ales în perioada marilor migraţii ale popoarelor pe teritoriul Europei, pînă la urmă reuşind să-şi închege primele lor cnezate şi, în ultimă instanţă, să formeze un stat unitar, căruia i-a revenit şi îi revine un loc destoinic în lume.

Timp de peste patru secole teritoriul actualei Bucovine a făcut parte din Statul Moldovenesc feudal. Prima atestare istorică a oraşului Cernăuţi, de exemplu, a fost descoperită în diploma de la 1408 a domnitorului moldav Alexandru cel Bun, prin care acesta permitea negustorilor lvoveni să facă comerţ pe teritoriul Moldovei.

În anii 1774 — 1775 Ţara de Sus a Moldovei prezenta un mare interes geopolitic pentru trei mari imperii de atunci — Rusia, Turcia şi Austria. Astfel, în urma unui tîrg ruşinos, partea de nord a Ţării de Sus a Moldovei, cuprinzînd raioanele actuale Hliboca, Storojineţ, Chiţmani, Zastavna, Noua Suliţă, Vijniţa şi Putila, precum şi oraşul Cernăuţi, au nimerit sub jurisdicţia Curţii Imperiale Austriece.

După destrămarea Imperiului Austro-Ungar, Bucovina revine, conform hotărîrilor adoptate, în componenţa Statului Român,fapt confirmat prin decizia Conferinţei de la Saint-Germain de lîngă Paris în anul 1919.

Pînă în 1940 Bucovina a făcut parte din România, însă în urma pactului Molotov-Ribbentrop şi celui de-al doilea război mondial, partea ei de nord, precum şi Ţinutul Herţei, ce făcea parte din judeţul Dorohoi al Regatului Român, au fost încorporate în fosta R.S.S. Ucraineană.

SITUAŢIA ROMÂNILOR ÎN ANII 1940 — 1941 ŞI 1944 — 1991

După încorporarea nordului Bucovinei, Ţinutului Herţei şi nordului Basarabiei în URSS, populaţia românească (moldovenească) din aceste teritorii istorice a avut de suportat o cruntă asuprire. În urma promovării unei politici insistente de deznaţionalizare şi discriminare s-a schimbat structura etnică a populaţiei. Zeci de mii de gospodari români, într-o măsură oarecare înstăriţi au fost deposedaţi de proprietatea lor privată, în primul rînd de pămînt, de vite şi de cai, de unelte agricole, şi constrînşi să semneze cereri de intrare în colhoz. La fel s-a procedat şi cu averile mănăstirilor, societăţilor, fundaţiilor şi asociaţiilor, care au fost naţionalizate, ca şi imaşurile şi pădurile comunelor româneşti, moştenite de acestea în baza hrisoavelor de danie domnească.

Au fost suprimate premeditat intelectualitatea şi ţărănimea prin arestări, deportări în masă şi execuţii. Unele localităţi, ca, de exemplu, satele Albovăţ, Buci, Frunza, I. G. Duca, Prisaca, Ţînteni au fost şterse de pe faţa pămîntului. Altele, pur şi simplu, au fost depopulate treptat. În locul miilor de români împuşcaţi şi asasinaţi la Lunca (7 februarie 1941) şi la Fîntîna Albă (1 aprilie 1941), în locul zecilor de mii de români deportaţi în iunie 1941 şi în perioada de după război, precum şi în locul miilor de alţi cetăţeni trimişi la muncă forţată la minele de la Donbas, la tăierea pădurilor în republica Carelo-Fină şi în lagărele morţii de pe ţărmurile lacului Onega, la desţelinirea pămînturilor din Kazahstan, a fost adusă din întregul imperiu sovietic în regiunea Cernăuţi multă

populaţie, de regulă, ucraineană sau rusă. Astfel, conform recensămîntului populaţiei din 1989, peste 130 de mii de oameni (15 la sută din numărul total al populaţiei regiunii) erau locuitori născuţi în alte regiuni ale fostei URSS. Autorităţile sovietice au elaborat un program special, în baza căruia au fost strămutaţi din regiunea Cernăuţi cu forţa mulţi colhoznici români (moldoveni) în regiunile Herson, Nikolaev şi alte regiuni. Mai mult decît atît, în conformitate cu Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Ucrainene, în scopul ucrainizării, în toamna anului 1946 au fost schimbate denumirile majorităţii localităţilor româneşti din regiunea Cernăuţi.

Concomitent au fost desfiinţate zeci de şcoli româneşti, diferite insti-tuţii de cultură, ziare şi reviste, edituri. Printre acestea se numără Universitatea, Teatrul Naţional, Conservatorul de Muzică şi Artă Dramatică, liceele "Aron Pumnul", "Oltea Doamna", "Marele V. Mihai", ortodox de băieţi, ortodox de fete, şcolile normale de învăţători şi de învăţătoare, diverse şcoli profesionale, muzeele mitropolitan şi "Regele Carol II", societăţile culturale româneşti: "Societatea pentru cultura şi literatura română în Bucovina", Societatea "Doamnele Române" din Bucovina, Societatea muzicală "Armonia", Asociaţia muzicală "Tudor Flondor", tipografiile "Mitropolitul Silvestru", "Glasul Bucovinei", "Eminescu", "Mercur" şi altele — circa 30 la număr. Concomitent au fost naţionalizate imobilele ce aparţineau diferitelor societăţi şi asociaţii naţionale, ca, de exemplu, Palatul Cultural al Românilor (or. Cernăuţi, Piaţa Teatrală, 3, construit în anii 1936 — 1939), Casa Naţională a Românilor, proprietate a "Societăţii pentru cultura şi literatura română în Bucovina" (Piaţa Centrală, 9), precum şi casele ce au aparţinut filialelor acestei Societăţi din Roşa Stîncă, Caliceanca, Clocucica, Mahala, Storojineţ, Boian ş. a. A fost suspendată apariţia tuturor ziarelor româneşti, printre care publicaţiile de valoare naţională, "Glasul Bucovinei", "Cuvîntul ţărănimii", "Voinţa şcolii", revistele "Bucovina literară", "Făt-Frumos", "Junimea Literară" ş. a. Au fost închise librăriile de carte românească, iar bibliotecile — judeţeană "I. G.Sbiera" şi municipală "Nicolae Iorga" — desfiinţate.

Tot în acea perioadă au fost distruse Monumentul Unirii din Piaţa Centrală a oraşului, Monumentul gloriei ostăşeşti, ridicat de Ţara Bucovinei întru memoria ostaşilor bucovineni din regimentul austriac 41 infanterie, căzuţi pe cîmpul de luptă, busturile lui Mihai Eminescu, I. I. Brătianu, C. Tomaşciuc, precum şi statuia poetului german Schiller.

Au fost desfiinţate şi cinematografele româneşti din Cernăuţi.

Un destin asemănător au avut şi bisericile româneşti din regiune. Unele dintre ele, cum sunt cele din Movila şi Molniţa, au fost dărîmate, altele — închise şi transformate în depozite (bisericile de la Horecea, Catedrala Sfînta Paraschiva, Sf. Nicolae, monument de arhitectură medievală moldovenească şi altele).

Cît priveşte şcolile cu predare în limba română, amintim doar că numărul lor a scăzut de la 113 în 1940 la 87 în prezent. O parte din ele, cum sunt, de exemplu, şcolile din Corovia, Molodia, Ceahor, Corceşti, Valea Cosminului, Tureatca, raionul Hliboca, Colincăuţi, raionul Hotin, Cotileu, raionul Noua Suliţă, Ciudei, Mihalcea, Cuciurul Mare, Banila Moldovenească, Davideni, raionul Storojineţ, orăşelul Herţa şi altele, au fost transformate în şcoli cu predare în limba ucraineană sau rusă, deşi majoritatea populaţiei din aceste localităţi o constituie românii (moldovenii). Şi aceasta ca şi trecerea forţată a şcolilor la o grafie străină lor — la cea rusă, s-a făcut în pofida voinţei populaţiei, fără ca ea să fie consultată.

Astfel s-a limitat accesul românilor la instituţiile de învăţămînt superior, împiedicîndu-se numirea lor în funcţii administrative şi de conducere.

Cu alte cuvinte, autorităţile recurgeau cu perseverenţă la diferite măsuri de reducere a numărului românilor (moldovenilor) în instituţiile administrative, proces care se desfăşoară şi mai intens în prezent. Aceste şi alte măsuri duceau la slăbirea conştiinţei naţionale. Mai mult chiar, multora dintre ei în timpul înregistrării stării civile, schimbării paşapoartelor, împotriva voinţei lor, li se schimba naţionalitatea din român în moldovean, rus ori ucrainean. Ca urmare, în anii de regim comunist numărul românilor (moldovenilor) din regiunea Cernăuţi s-a redus considerabil şi, dacă ei anterior constituiau majoritatea, în prezent au devenit minoritate naţională, fiind marginalizaţi ca factor social-economic şi politic. Numai datorită conservatismului tradiţional al ţăranilor şi unei pături modeste de intelectuali, populaţia românească (moldovenească) a putut supravieţui tuturor vitregiilor politicii premeditate de deznaţionalizare, asimilare şi, în consecinţă, de schimbare a structurii etnice a populaţiei din regiune.

SITUAŢIA ROMÂNILOR (MOLDOVENILOR) ÎN ANII 1991 — 1997

În 1991 s-a destrămat imperiul sovietic şi Ucraina şi-a obţinut independenţa statală, devenind stat suveran şi independent.

Populaţia autohtonă românească (moldovenească) spera ca tînărul stat ucrainean, naţiunea căruia deopotrivă cu românii (moldovenii), a avut de suferit represiunile regimului sovieto-comunist, va reda şi comunităţii româneşti (moldoveneşti) libertăţile şi drepturile omului care sunt respectate în toate statele democratice. Cu atît mai mult că "Declaraţia cu privire la minorităţile naţionale" şi "Legea Ucrainei cu privire la minorităţile naţionale din Ucraina" din 25 iunie 1992 oferea posibilităţi juridice relativ satisfăcătoare pentru păstrarea specificului naţional al minorităţilor în cadrul unei garanţii de stat (articolul 6).

Chiar din primii ani de după proclamarea independenţei statale a Ucrainei, autorităţile regionale n-au înţeles necesităţile şi doleanţele populaţiei româneşti (moldoveneşti), din punct de vedere numeric a doua din regiune şi a treia din Ucraina. Această neînţelegere şi-a găsit expresie în următoarele:

I. Fără răspuns au rămas principalele revendicări, care au fost prezentate la Primul Congres al Românilor din regiunea Cernăuţi (1992), formulate ulterior în scrisoarea către conducerea statului (către Preşedinte şi Parlament).

II. Nu s-a ţinut cont de propunerile făcute de conducerile societăţilor naţionale româneşti pentru proiectele Constituţiei Ucrainei, Programului de stat de dezvoltare a culturii minorităţilor naţionale din Ucraina.

III. Pînă în prezent sunt ignorate rezultatele referendumului, ce a avut loc în raionul Herţa (1993) în chestiunea revenirii la denumirile istorice tradiţionale ale localităţilor, şi apelurile noastre privind încălcarea dreptului minorităţii româneşti de a eterniza amintirea marilor ei înaintaşi.

Deşi a fost retrocedată o parte a primului etaj al fostei Case Naţionale a Românilor societăţilor culturale româneşti reînfiinţate la Cernăuţi, a fost deschisă o şcoală medie cu predare în limba română în centrul oraşului Cernăuţi, au fost denumite trei străzi din oraşul Cernăuţi întru comemorarea marilor noştri înaintaşi Aron Pumnul, Vasile Alecsandri şi Alexandru cel Bun, aceasta nu soluţionează, însă, problemele naţionale de bază ale românilor, expuse în documentele şi apelurile mai sus menţionate.

În ultimul timp sub diferite pretexte este ignorată legislaţia privind protecţia minorităţilor naţionale, iar demersurile către organele puterii de stat sunt calificate de autorităţile locale drept acţiuni care, chipurile, sunt în contradicţie cu interesele Statului Ucrainean şi îi periclitează integritatea teritorială.

Se întreprind diferite încercări de a suspenda libertatea cuvîntului. Un exemplu convingător în această privinţă constituie procesul intentat în 1994 unicului ziar românesc independent atunci "Plai Românesc", interzicerea căruia a fost împiedicată numai graţie atitudinii dîrze a conducerii acestei publicaţii, intelectualităţii româneşti şi puternicului sprijin din partea unor organizaţii ale comunităţilor româneşti din Europa.

În mod artificial se creează obstacole în calea selectării tinerilor şi tinerelor ce urmează să fie trimişi la studii în România, în fel şi chip se recurge la reducerea numărului lor. La întoarcerea acasă, aceşti specialişti nu se bucură de drepturi egale cu colegii care şi-au făcut studiile în Ucraina. Se tergiversează recunoaşterea reciprocă a diplomelor universitare, deşi acordul privind colaborarea în domeniul culturii, ştiinţei şi învăţămîntului semnat de guvernele României şi Ucrainei la 3 septembrie 1992 prevede acest lucru. Iniţial, în presa ucraineană din regiune s-au lansat diferite insinuări şi provocării cu scopul de a arăta în mod fals că din rîndul tinerilor plecaţi la studii în România ar fi pregătiţi terorişti, pentru a răsturna, chipurile, regimul constituţional în nordul Bucovinei şi în Basarabia şi a le readuce la sînul României. Nu s-a înfiinţat Centrul Ştiinţific şi Cultural Românesc la Cernăuţi şi nu sunt luate măsuri pentru conservarea monumentelor şi locurilor istorice de o importanţă deosebit de mare pentru spiritualitatea noastră. Monumentele funerare româneşti din cimitirul central al oraşului Cernăuţi sunt profanate mereu. Multe din ele au fost distruse cu desăvîrşire.

Cei peste 500.000 de etnici români (moldoveni) din Ucraina nu au nici o bibliotecă naţională românească, nici o librărie, nici o formaţie folclorică profesionistă în cadrul instituţiilor culturale de stat, nici o casă memorială, nici un muzeu al marilor noştri înaintaşi, ce atestă prezenţa noastră milenară pe aceste

meleaguri. Mai mult chiar, Statul Ucrainean prin unele legi şi hotărîri creează, de fapt, condiţiile necesare pentru asimilarea populaţiei româneşti. Au devenit cunoscute multe cazuri de discriminare directă a românilor pe motiv de naţionalitate. Tot mai numeroase devin cazurile de purtare grosolană, batjocorire şi maltratare a tinerilor români, care servesc în rîndurile armatei ucrainene. În urma torturilor, unii dintre ei sunt aduşi acasă morţi. La instituţiile de stat sunt demişi din posturile de conducere funcţionarii români pe motiv că nu corespund cerinţelor profesionale. În locul lor, de obicei, sunt numiţi ucraineni, încălcîndu-se astfel principiul proporţionalităţii funcţionarilor după criteriul naţional. De exemplu, la direcţia regională Cernăuţi pentru cultură nu lucrează nici un român, mai mult chiar, nici unul dintre funcţionarii acestei direcţii nu cunoaşte limba română. Acelaşi lucru poate fi constatat şi în celelalte direcţii, cum sunt cele pentru tineret şi de politică regională. Majoritatea lucrătorilor direcţiei regionale în problemele minorităţilor naţionale şi migraţiei sunt etnici ucraineni.

În presa de limbă ucraineană şi în publicaţiile Institutului de cercetări bucovinene este denaturată istoria românilor, fapt care ultragiază profund naţiunea noastră. În paginile acestor periodice este lezată demnitatea noastră naţională, falsificată în mod premeditat istoria poporului român, iar cei mai destoinici fii ai neamului nostru — desconsideraţi şi batjocoriţi.

În ultimul timp, autorităţile promovează cu fermitate o activitate de interzicere a folosirii simbolicii naţionale, iar în timpul tratativelor cu România privind Tratatul de bază în Piaţa Centrală a oraşului Cernăuţi i s-a dat foc tricolorului.

Se recurge în continuare, ca pe timpul Uniunii Sovietice, la practica de a-i înregistra pe români în acte moldoveni.

Se promovează cu insistenţă politica divizării românilor în două naţiuni, români şi moldoveni, ceea ce nu corespunde adevărului istoric.

Din cele spuse mai sus rezultă că Statul Ucrainean, de fapt, nu asigură drepturile minorităţii româneşti (moldoveneşti), prevăzute de legislaţia ucraineană. Atragem totodată atenţia asupra faptului că în Ucraina lipseşte mecanismul de aplicare a prevederilor legislative de protecţie a minorităţilor naţionale, de aceea cerem ca monitorizarea acordurilor bilaterale în domeniu dintre Ucraina şi România să se facă numai cu participarea reprezentanţilor comunităţii româneşti din Ucraina şi a reprezentanţilor forurilor europene, inclusiv a OSCE şi Consiliului Europei.

Date fiind toate acestea, înaintăm următoarele revendicări în numele comunităţii româneşti din Ucraina, care au fost discutate şi adoptate unanim în repetate rînduri atît la adunările naţionale ale populaţiei româneşti (moldoveneşti), cît şi formulate în diferite demersuri adresate de-a lungul ultimilor 6 ani autorităţilor locale şi forurilor superioare ale conducerii de stat a Ucrainei.

CONDIŢIILE NECESARE PENTRU MENŢINEREA, RENAŞTEREA ŞI DEZVOLTAREA NAŢIONALITĂŢII ROMÂNE (MOLDOVENEŞTI) DIN UCRAINA

1. ÎN DOMENIUL SOCIAL-POLITIC

1.1. La nivel de stat să fie legalizat statutul de naţionalitate băştinaşă (autohtonă) al populaţiei româneşti (moldoveneşti) care locuieşte compact în regiunile Cernăuţi, Odesa şi Transcarpatică ale Ucrainei.

1.2. În conformitate cu Constituţia Ucrainei, să li se garanteze minorităţilor naţionale din Ucraina, inclusiv naţionalităţii româneşti (moldoveneşti), drepturi politice şi condiţii de autoexprimare egale cu ale naţiunii titulare a statului.

1.3. Să se asigure prin lege garanţii politice, economice şi sociale naţionalităţii băştinaşe române (moldoveneşti) din Ucraina în scopul păstrării, renaşterii şi dezvoltării ei.

A aplica în practică Programul de stat de păstrare, renaştere şi dezvoltare a naţionalităţii noastre în conformitate cu articolele 3 şi 119 ale Constituţiei Ucrainei, începînd din anul 1997.

1.4. Să fie garantată prin lege cota reprezentanţilor naţionalităţii române (moldoveneşti) din Ucraina proporţional cu numărul (peste jumătate de milion) în componenţa Radei Supreme: 2-3 reprezentanţi din partea regiunii Cernăuţi, 2 reprezentanţi din partea regiunii Odesa şi un reprezentant din partea regiunii Transcarpatice.

1.5. Începînd cu anul 1997 să se garanteze minorităţilor naţionale din Ucraina reprezentarea proporţională în organele puterii de stat de toate nivelurile.

1.6. Să fie înfăptuit pînă în anul 1999 dreptul naţionalităţii române (moldoveneşti) din Ucraina la crearea auto-

nomiei naţional-culturale în conformitate cu articolul 6 al Legii Ucrainei cu privire la minorităţile naţionale.

1.7. A crea condiţii reale şi a-i acorda în mod garantat, începînd cu anul 1998, limbii române statutul de limbă oficială, ca şi limbii de stat, în localităţile unde naţionalitatea română (moldovenească) din Ucraina locuieşte compact.

1.8. În conformitate cu articolul 7 al Legii Ucrainei cu privire la minorităţile naţionale, a-i acorda naţionalităţii române (moldoveneşti) din Ucraina dreptul de a folosi liber simbolica naţională tradiţională, paralel cu cea de stat, în localităţile populate compact de români (moldoveni).

1.9. Pe parcursul anilor 1997 — 1998, să fie redate pe cale legislativă localităţilor româneşti (moldoveneşti) din regiunile Cernăuţi, Odesa şi Transcarpatică denumirile toponimice tradiţional-istorice, schimbate arbitrar în anii de după război.

1. 10. Să fie retrocedate organizaţiilor obşteşti româneşti casele naţionale ce au aparţinut în baza dreptului de proprietate privată societăţilor româneşti şi în mod abuziv au fost confiscate în anul 1946 de către RSS Ucraineană:

a) Casa Naţională a Românilor (or. Cernăuţi, Piaţa Centrală, 9);

b) Palatul Cultural al Românilor (or. Cernăuţi, Piaţa Teatrului, 3, construit în anii 1936—1939);

c) Clădirile Internatelor pentru băieţi (or. Cernăuţi, str. Tobilevici, 1);

d) Alte imobile şi case din regiunile Cernăuţi, Odesa şi Transcarpatică, care au aparţinut organizaţiilor obşteşti, bisericilor, şcolilor şi altor comunităţi.

1.11. A aloca anual din bugetul de stat al Ucrainei mijloace pentru asigurarea activităţii normale a organizaţiilor obşteşti ale minorităţilor naţionale din Ucraina, în conformitate cu articolul 11 al Constituţiei şi cu Legea Ucrainei cu privire la minorităţile naţionale.

1. 12. A acorda naţionalităţii române băştinaşe din Ucraina statutul de popor reprimat şi deportat cu reabilitare deplină, restituirea sau compensarea avutului confiscat, precum şi redarea drepturilor şi înlesnirilor în corespundere cu dreptul internaţional.

1.13. A asigura protecţie de stat mediului istoric, natural şi etnocultural de trai al naţionalităţii române (moldoveneşti) băştinaşe din Ucraina.

1.14. A contribui la dezvoltarea în condiţii prielnice a contactelor libere şi strînse între comunitatea românească (moldovenească) din Ucraina şi Patria sa istorică în toate domeniile de activitate vitală, în conformitate cu legislaţia în vigoare şi cu angajamentele internaţionale pe care şi le-a asumat Ucraina.

1.15. A elimina contradicţiile pe care le conţin legile şi instrucţiile speciale ale serviciului vamal, care limitează acţiunea Legii Ucrainei cu privire la minorităţile naţionale şi principiile dreptului internaţional.

1.16. A asigura difuzarea reciprocă liberă a informaţiei şi presei între Ucraina, România şi Republica Moldova.

1.17. A înfiinţa o tele-radiocompanie de stat care să transmită programe în limba maternă pentru minorităţile naţionale cu repartizarea de teleradiocanale aparte.

Să fie instalate în anii 1997—1998 teletransmiţătoare pentru recepţionarea emisiunilor de televiziune din România şi Republica Moldova de către populaţia din regiunile Cernăuţi, Odesa şi Transcarpatică.

1.18. A deschide cît mai curînd un consulat al României în oraşul Cernăuţi.

1.19. A permite românilor (moldovenilor) care locuiesc în Ucraina pelerinaje la sfintele mănăstiri din judeţele Suceava, Iaşi, Botoşani, Galaţi, Tecuci şi din alte judeţe ale României.

1.20. Pe cale legislativă, în anii 1997—1999, să se acorde regiunilor Cernăuţi şi Odesa statutul de Euroregiune, iar regiunii Transcarpatice — statutul de zonă economică liberă.

(La referendumul din 1991 populaţia regiunii Cernăuţi a votat pentru instituirea de zonă economică liberă).

1.21. Urmînd tradiţiile bucovinene, să fie reînfiinţate, începînd cu anii 1997—1998, în regiunile Cernăuţi şi Odesa unităţi militare în care să facă serviciul militar recruţii de toate naţionalităţile din aceste regiuni multi-naţionale. Să fie stabilită ordinea ca recruţii români (moldoveni) să-şi facă serviciul militar în ţinuturile unde ei locuiesc compact.

1.22. Prin lege să fie garantată apărarea demnităţii naţionale a popoarelor Ucrainei, dreptul la studierea istoriei obiective, să fie exclusă orice formă de discriminare naţională.

1.23. Să fie permisă în Ucraina pe cale legislativă cetăţenia dublă.

1.24. În anii 1997—1998 să fie formată o comisie interparlamentară din reprezentanţi ai parlamentelor Ucrainei,

României şi Republicii Moldova pentru a controla respectarea drepturilor şi libertăţilor minorităţilor naţionale din aceste state.

2. ÎN DOMENIUL CULTURII

2.1. În anii 1997—1998 să fie elaborat şi aplicat în viaţă Programul de stat de păstrare, renaştere, dezvoltare şi apărare a culturii, artelor, învăţămîntului, ştiinţei, tradiţiilor şi obiceiurilor naţionalităţii române (moldoveneşti) din Ucraina.

2.2. În anii 1997—1998 să fie creat la Cernăuţi Centrul de cultură românească, în cadrul căruia să fie înfiinţate:

a) o bibliotecă naţională;

b) un centru ştiinţific pentru studierea limbii, istoriei, culturii poporului român şi a vieţii reprezentanţilor lui de vază;

c) un muzeu etnografic şi o sală de expoziţii;

d) o secţie de informatică;

e) secţii sportive, cercuri de cinematografie şi de tele-radioamatori, formaţii artistice de amatori, orchestre de instrumente populare.

2.3. În anii 1997—1998 să fie create trupe româneşti (moldoveneşti) pe lîngă teatrele de stat ucrainene din oraşele Cernăuţi, Odesa şi Ujgorod.

2.4. Să fie înălţat în 1997 în centrul oraşului Cernăuţi un monument marelui poet clasic al poporului român Mihai Eminescu.

2.5. A ridica un monument lui Ştefan cel Mare şi Sfînt în Codrii Cosminului.

2.6. Cît mai curînd să fie deschisă Casa-muzeu "Mihai Eminescu" pe strada Aron Pumnul, Nr. 19, în oraşul Cernăuţi.

2.7. Să fie eternizate numele celor mai de seamă reprezentanţi ai poporului român (moldovenesc) în denumirile date unor străzi din oraşele (Kiev, Lvov, Odesa, Cernăuţi, Ujgorod, Ismail) şi în localităţile strîns legate de viaţa şi activitatea lor.

2.8. În anii 1997—1998 să fie deschise biblioteci naţionale româneşti în oraşele Cernăuţi, Ismail, Cetatea Albă, Chilia, Teceu, Noua Suliţă, Herţa, Hliboca, Storojineţ ş. a., completîndu-le cu literatură în limba maternă.

2.9. A crea condiţiile necesare şi a aloca anual mijloace din bugetul de stat pentru editarea cărţilor, revistelor, literaturii pentru copii în limba română.

2.10. Să fie alocate anual mijloace din bugetul de stat pentru organizarea festivalurilor formaţiilor muzicale şi folclorice, expoziţiilor de carte, creaţii de artă plastică şi sculptură de autori români.

2.11. A asigura protecţia de stat a monumentelor istoriei şi culturii poporului român.

2.12. Să fie scutit de plata taxei vamale, a impozitelor, inclusiv taxa pe valoarea adăugată, orice ajutor umanitar, primit din România şi Republica Moldova, inclusiv cărţile editate în România şi Republica Moldova.

2.13. Să fie scutite de cenzură cărţile şi revistele, precum şi manualele importate din România şi Republica Moldova.

2.14. A sprijini prin diferite mijloace activitatea editurilor şi redacţiilor ce asigură apariţia cărţilor, ziarelor şi revistelor în limba română. Această producţie trebuie să fie scutită de plata taxei pe valoarea adăugată şi de alte impozite.

3. ÎN DOMENIUL ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

3.1. În anul 1998 în oraşul Cernăuţi să fie deschisă o universitate de stat cu predarea în limba română pentru cei aproximativ 500 de mii de români (moldoveni) din Ucraina.

3. 2. Pe lîngă instituţiile de învăţămînt mediu de specialitate şi cele profesionale existente să fie deschise grupe cu predarea în limba română în regiunile Cernăuţi, Odesa, Transcarpatică şi în alte regiuni.

3. 3. În anii 1997—1999 a deschide licee de artă în raioanele Noua Suliţă, Hliboca, Herţa, Storojineţ, Ismail, Chilia, Cetatea Albă, Teceu, mai ales în localităţile mari populate compact de români (moldoveni).

3. 4. A asigura la timp şcolile româneşti cu literatură şi manualele necesare în limba maternă.

3. 5. Să fie asigurată editarea în limba română a unor reviste ştiinţifice şi literare, precum şi a unor monografii, anale în diverse domenii de activitate ale românilor.

3. 6. A garanta dreptul românilor (moldovenilor) de a pleca liber la învăţătură în România, Republica Moldova şi în alte ţări.

3. 7. Să fie soluţionată chestiunea echivalenţei şi valabilităţii în Ucraina a diplomelor primite de români (moldoveni) la instituţiile de învăţămînt din România şi Republica Moldova, precum şi a titlurilor ştiinţifice.

3. 8. A contribui la deschiderea

şcolilor cu predarea în limba română în localităţile populate compact de români (moldoveni).

4. ÎN DOMENIUL ECOLOGIEI

4.1. Începînd din anul 1997, a interzice pe cale legislativă tăierea excesivă a pădurilor şi exploatărilor forestiere care duc la nimicirea masivelor de păduri.

4. 2. A proclama în anul 1997 Codrii Cosminului Parc Naţional, monument istoric de importanţă naţională pentru românii din regiunea Cernăuţi.

4. 3. A restitui comunităţilor şi populaţiei româneşti de la sate pădurile ce le-au aparţinut în baza dreptului de proprietate privată.

4. 4. A antrena ecologi pe baze obşteşti din rîndul românilor la efectuarea expertizelor ecologice în cadrul Euroregiunii.

5. ÎN DOMENIUL RELIGIEI

5.1. A crea un episcopat românesc independent în cadrul Mitropoliei Bucovinei restabilite în drepturi.

5. 2. A lua măsuri în vederea renaşterii fondului bisericesc de binefacere.

5. 3. A scuti comunităţile religioase de plata impozitelor pentru exploatarea bisericilor ce le aparţin.

5. 4. A scuti de taxe vamale şi impozite, inclusiv de taxa pe valoarea adăugată, obiectele de cult, materialele de construcţie, literatura religioasă, primite ca ajutor umanitar de credincioşi din satele româneşti.

17 aprilie 1997, Cernăuţi

CU ALEASĂ CONSIDERAŢIE,

Preşedintele Alianţei Creştin-Democrate a Românilor din Ucraina
C. V. OLARU

Preşedintele Asociaţiei Ştiinţifico-Pedagogice "Aron Pumnul" din Ucraina
A. V. CONSTANTINOVICI

Preşedintele Societăţii Cultural-Ecologiste de Binefacere şi Gospodărească "Stejarul"
I. S. VORONCA

Preşedintele Societăţii Medicale regionale "Isidor Bodea" din Cernăuţi
I. M. BROASCĂ

Directorul ziarului independent "Arcaşul"
V. D. TĂRÎŢEANU

Directorul Editurii "Alexandru cel Bun"
A. G. CERNOV

Directorul ziarului independent "Plai Românesc"
Ş. M. BROASCĂ

Directorul revistei pentru copii "Făgurel"
S. S. GOCIU

NOTA REDACŢIEI

În unul din numerele viitoare vom prezenta o amplă analiză a schimbărilor survenite după lansarea prezentului Memorandum.

Augustin POP
Cluj

LIBERTY BINGO

S-a realizat
un premiu de linie
şi un premiu de bingo.
Închidem partida.
Se pun în vînzare cartoane
la preţul de: GRATIS.
S-a vîndut un număr
de 23 de milioane
de cartoane.
Premiu de linie:
România.
Premiu pentru bingo:
românii.
La această partidă
nu participă
miliardarii de carton.
Vă dorim mult succes.
Bila maximă
pentru premiul acumulat
este 1989.
Vă rugăm nu gîndiţi,
faceţi linişte
şi democraţie.
Începem.
Primul număr extras
este 13:
Transilvania.
Se aude o voce germană:
LINIE!
Verificăm cartonul
cu numărul 1944.
Linie corectă.
Invităm la pupitru
Germania, Austria şi Ungaria.
Continuăm pentru bingo.
Următorul număr extras
este 7:
Moldova.
Se aude o voce orientală:
BING-BING, BINGO!
Verificăm cartonul
cu numărul 1918.
Bingo corect.
Moldova se acordă
Coreei.
Continuăm pentru telebingo.
Următorul număr extras
este 10:
Muntenia.
Se aude o voce italiană:
CAZZO! CHE FORTUNA!
Verificăm cartonul
cu numărul 1996.
Telebingo aproape corect.
Se acordă italienilor
Muntenia, Dobrogea, Oltenia
şi Banatul.
Continuăm pentru robingo.
Următorul număr extras
este 4.
STOP JOC!
S-a strigat robingo.
Verificăm cartoanele
cu numerele 1997, 1998,
1999, 2997.
Robingo incorect.
Premiile totale
se acordă
Fondului Monetar Internaţional,
Statelor Unite ale Americii,
Comunităţii Europene
şi statelor NATO.
Felicităm cîştigătorii.
La partida specială
de mîine
vor concura
Rusia şi China.
Vă mulţumim pentru participare
şi vă dorim
somn uşor.

(Oradea, 1 iunie 1997)

TRATATUL CU UCRAINA

Tratatul cu Ucraina
nu este un compromis istoric,
ci unul anistoric.
Românul e atemporal
ca întotdeauna.
Cine nu crede
să-l citească pe Blaga
sau oricare variantă
a *Programului de guvernare*
a lui Victor Ciorbea.
Noi nu vom renunța
niciodată
la Insula Șerpilor.
Din păcate,
șerpii au hotărît
să renunțe la ea.
Oricum,
ucrainenii din România
vor putea prinde liniștiți
șerpi pe Insula Șerpilor
iar românii din Ucraina
vor putea șerpui
la fel de liniștiți.
La Cernăuți se va înființa
o crescătorie românească de șerpi
iar la Suceava
o crescătorie ucraineană de melci.
Locuitorii din zona transfrontalieră
de pe ambele maluri
ale tratatului Ribbentrop-Molotov
vor putea face
schimb de șerpi și de melci.
În Ucraina un șarpe
va costa doi melci
iar în România
un melc va costa
trei șerpi.
Profitul astfel obținut
va fi folosit
pentru construirea
de școli, spitale, biserici,
drumuri, poduri, grilaje,
ziduri berlineze etc.

(Cluj, 10 mai 1997)

Prof. univ. dr.
Nicolae MĂTCAŞ
Chişinău

O ÎNTREPRINDERE FALITĂ SAU ACAD. ION PETROVICI VERSUS PETRE P. MOLDOVAN

Anonimul Petre P. Moldovan recurge la uz de fals atunci cînd, pescuind în scrisul sau în spusele unor intelectuali români din dreapta Prutului cuvinte şi îmbinări de felul "moldoveni", "a vorbi moldoveneşte", "limbă moldovenească", "pronunţie moldovenească", vrea să ne insufle că aceştia ar recunoaşte existenţa unei naţiuni aparte, naţiunea moldovenească, şi a unei limbi aparte, limba moldovenească, deosebite de naţiunea română şi, respectiv, limba română.[1] Este ştiut că atunci cînd un cetăţean al României spune că e moldovean, un altul — că e oltean, un al treilea — că e bănăţean, un al patrulea maramureşean etc. etc., el nicidecum nu renunţă la etnonimul **român**, ci nu vrea decît să sublinieze locul de unde provine (din Moldova, respectiv, din Oltenia sau din Banat, din Maramureş etc.). La fel, atunci cînd spune că, bunăoară, cutare "vorbeşte moldoveneşte", cutare "are un pronunţat accent muntenesc", iar pe cutare "îl cunoşti după vorbă că e bănăţean", este limpede că avem de a face cu prezenţa unor particularităţi locale de vorbire (moldoveneşti, munteneşti, bănăţene) ale limbii române, nicidecum însă cu limbi diferite. Chiar şi sintagma "limba moldovenească" în uzul curent al românilor nu înseamnă altceva decît limba română vorbită în regiunea istorică Moldova sau de descendenţii de pe acele meleaguri care, la schimbarea locului de trai, nu au renunţat la unele particularităţi de vorbire proprii regiunii istorice din care provin. Numai cei care au săvîrşit raptul odios de la 1812 al Basarabiei şi cel de la 1940 al Bucovinei de Nord şi al ţinutului Herţa, precum şi aserviţii acestora din rîndul autohtonilor au tins să ascundă această nelegiuire prin atribuirea unor noi semnificaţii cuvîntului "moldoveni" şi îmbinării de cuvinte "limba moldovenească": o naţiune sau un popor nou, moldovenesc, care se opune celui român, şi, respectiv, o nouă limbă romanică orientală, moldovenească, ce se opune limbii române. Oamenii de aceeaşi obîrşie, de acelaşi sînge — părinţi, fraţi, surori, bunei, străbunei —, toţi buni români, descendenţi ai legendarilor daci şi romani, s-au trezit într-o bună zi, la voinţa ocupanţilor şi a slugoilor acestora din propria lor comunitate, străini, făcînd parte din naţiuni şi popoare diferite! Mai mult decît atît: li s-a inoculat, timp de peste un veac şi jumătate de ocupaţie, ideea cum că ei ar vorbi o altă limbă decît românii din România, şi s-a făcut tot posibilul (prin împrumuturi lexicale şi semantice fără noimă din limbile rusă şi ucraineană, prin deromanizarea lexicului, prin modificarea structurii intonaţionale a frazei şi reorientarea pronunţiei ş. a.) ca idiomul lor să se deosebească din ce în ce mai mult de cel din România. Trecuţi prin propaganda şi şcoala rusească şi cea sovietică, mulţi români moldoveni din fosta Basarabie şi din Transnistria, şi chiar din regiunea Cernăuţi au ajuns a crede sau, cel puţin, au acceptat tacit că ar fi moldoveni (altcineva decît românii) şi că ar vorbi limba moldovenească, o altă limbă decît cea română. Ceea ce nu se poate spune despre românii moldoveni din dreapta Prutului, care, numindu-se moldoveni după locul de naştere sau de trai şi acceptînd, cu o doză de îngăduinţă, că ar vorbi moldoveneşte, sunt conştienţi de faptul că fac parte din naţiunea sau poporul român şi că, în pofida particularităţilor locale de vorbire (al aşa-zisului "accent moldovenesc"), vorbesc, totuşi, româneşte. A le atribui românilor din

dreapta Prutului conotaţiile politico-ideologice ale termenilor "moldoveni", "limbă moldovenească" pe care le mai comportă aceste cuvinte în uzul unor moldovenişti şi al unor necunoscători ai adevărului istoric şi ştiinţific din rîndul oamenilor simpli din stînga Prutului înseamnă a comite o fraudă. Exact ceea ce se constată în cazul lui Petre P. Moldovan şi în diversiunile pedeamiştilor şi ale interfrontiştilor.

O jertfă a unei atare diversiuni a devenit şi academicianul român Ion Petrovici (1882—1972), profesor universitar, filozof, scriitor, om politic şi de stat, fost ministru al lucrărilor publice (1926), al educaţiei naţionale (1937—1938), al culturii şi cultelor (1941, 1943—1944), vicepreşedinte al Academiei Române (1938—1941).[2]

Orice rînd, orice exemplu din falsul **Moldovenii în istorie** are scopul să-i menţină pe neiniţiaţi la convingerea că moldovenii au constituit o naţiune aparte faţă de români şi că ar vorbi o altă limbă decît româna. Invocîndu-se faptul că un savant român afirmă că ar fi moldovan şi că ar vorbi moldoveneşte, Petre P. Moldovan vrea să-i atribuie omului de ştiinţă român ideea că acesta din urmă ar pleda şi el, ca şi Moldovan, pentru delimitarea a două popoare şi limbi diferite: **moldovenesc — român** şi, respectiv, **moldovenească — română**.

La p. 143 a scriiturii sale Petre P. Moldovan se erijează în postura de cronicar nepărtinitor care nu face decît să opereze "unele spicuiri documentare din autori români-profesori, oameni simpli, academicieni, cărora **nu le-a fost şi nu le este ruşine să afirme că sunt moldoveni şi că vorbesc moldoveneşte** (subl. n. — N.M.) sau care au folosit şi folosesc termenii **moldoveni, limba moldovenească**" (ultimele sublinieri sunt ale autorului — N. M.). Sigur că nu se sfiesc, după cum nu se sfiesc nici profesorii, academicienii sau oamenii din actuala Republică Moldova sau cei care s-au pomenit, din voia ruşilor, în hotarele actuale ale Ucrainei sau ale altor state din fosta U.R.S.S. Numai că cei din România sunt conştienţi toţi de faptul că termenii **moldoveni, moldovenească** nu se opun termenilor **români, română**, ci, sunt subordonaţi acestora, prin conţinutul lor incluzîndu-se în ei (în raportul "parte-întreg"), pe cînd în Republica Moldova nu toţi conştientizează lucrul acesta — situaţie de care şi profită impostori de-alde P. P. Moldovan.

La p.144 el se referă la spusele academicianului român Ion Petrovici: "Unii membri ai Academiei Române nu s-au intimidat să folosească **limbă moldovenească**". Academicianul Ion Petrovici nota: "M-am născut la Tecuci... regiunea Moldovei de Jos. **Regiunea** fără recunoaştere oficială **putea fi indicată ca atare atît geografic cît lingvistic**. Acest din urmă epitet i se cuvenea în măsura în care **limba moldovenească** se vorbea la noi, avînd şi dînsa accentul specific **al pronunţiei moldoveneşti în genere**. Ştiam din spusele celor mari că unele lucruri se cheamă altfel peste Milcov decît în Moldova la noi" (subl. sunt ale lui P. P. Moldovan — N.M.). După urîta-i deprindere, anonimul nu indică în text nici sursa (inclusă, ce-i drept, la *Bibliografie*), nici pagina. Citatul este luat din lucrarea memorialistică a lui Ion Petrovici **De-a lungul unei vieţi. Amintiri**, tipărită la Editura pentru Literatură, B., 1966. Nu mă puteam împăca în nici un fel cu gîndul că simţul limbii materne nu i-ar dicta unui autor român, fie el şi moldovean, structura corectă a corelaţiei sintactice **atît.. cît şi**. Deschid lucrarea menţionată a lui Ion Petrovici la pag. 7 şi găsesc expresia întrebuinţată corect ("**atît** geografic **cît** *şi* lingvistic"); deci greşeala e a moldovenistului Petre P. Moldovan, care pretinde că ar vorbi altă limbă decît româna. "Alta", nici vorbă, una împestriţată la tot pasul cu greşeli!

Nu-mi insufla încredere nici formularea atribuită lui Ion Petrovici "în măsura în care limba moldovenească se vorbea la noi", căci ea lăsa să se strecoare gîndul (pe care vrea cu tot dinadinsul să-l promoveze P. P. Moldovan) că pe o parte a teritoriului României, şi anume în Moldova de Jos, se vorbea o altă

limbă decît româna. Citesc atent la aceeaşi pag. 7 şi observ tertipul la care a recurs falsificatorul: acesta a omis cu bună ştiinţă pronumele relativ **ce** ("în măsura în care **limba moldovenească CE se vorbea la noi**"), precum şi finele acestei propoziţii: "... limba moldovenească **ce** se vorbea la noi, avînd şi dînsa accentul specific al pronunţiei moldoveneşti în genere, **poseda însă mai puţine cuvinte deosebitoare de vocabularul muntenesc**". Nu sunt atît de nevinovate aceste omisiuni cum s-ar părea la o privire neatentă. Căci prin întrebuinţarea relativului **ce** autorul vrea să ne sugereze că la Tecuci, locul naşterii sale, şi în Moldova de Jos în genere se vorbea o **altă "limbă" moldovenească** decît în alte regiuni ale Moldovei. Această "limbă", vrea să ne spună el, cu tot "accentul specific al pronunţiei moldoveneşti în genere", ceea ce înseamnă cu toate particularităţile de rostire ce deosebesc vorbirea locală a românilor din Moldova în genere de cea a muntenilor să zicem, sau a bănăţenilor, maramureşenilor ş. a. m. d., avea totuşi, la nivel lexical, mai puţine cuvinte care ar fi deosebit-o de vocabularul graiului muntenesc decît moldovenească însăşi vorbită în alte zone ale Moldovei. Deosebirea dintre "moldovenească"din Tecuci şi "muntenească" din "Ţara Românească", adică, ţine mai mult de pronunţie decît de vocabular. "Moldovenească" din alte zone ale Moldovei conţine, după cum s-a convins mult mai tîrziu domnul academician, mult mai multe elemente de vocabular care o deosebesc de "muntenească" decît cea din Moldova de Jos. În copilărie şi adolescenţă însă el credea că orice cuvînt ce nu se întrebuinţează în graiul său local ar fi muntenesc. Ne-o spune chiar în continuarea citatului la care ne refeream: "Aşa îmi amintesc că, citind pentru întîia dată într-o carte vorba "curechi", curentă în Moldova de Sus, dar complet nefolosită prin părţile noastre, **am crezut, un moment, că este un cuvînt muntenesc**"[3] (subl. n. — N. M.).

Academicianul român Ion Petrovici atribuie aici cuvîntului "limbă", şi îmbinării "limba moldovenească ce se vorbea la noi", ca orice român sau ca orice om cu scaun la cap de altă origine care cunoaşte limba română, sensul uzual de "mijloc de exprimare a gîndurilor, sentimentelor, stărilor, voinţei etc. prin liber grai învăţat de la mama de-acasă, de la părinţi, fraţi şi de la cei din jur"; "vorbire"; "idiom"; "grai" (comparaţi sintagmele **limba mamei mele, limba mea de-acasă, limba consătenilor mei, limba ţăranului de la coarnele plugului, limba moldoveanului, limba munteanului, limba ardeleanului** etc.). În această accepţiune a cuvîntului am putea parafraza zicala "Cîte bordeie, atîtea obiceie": Cîte localităţi, cîte regiuni, ba chiar cîţi vorbitori — tot atîtea limbi. Dar numai în aceasta! Şi numai în acest sens românii se exprimă că într-o zonă se vorbeşte **moldoveneşte**, în alta — **munteneşte**, în a treia **bănăţeneşte** etc. Ne-o confirmă acelaşi academician român Ion Petrovici, pe care anonimul Petre P. Moldovan vrea să ni-l prezinte ca adept al unei "limbi moldoveneşti" aparte ce s-ar deosebi net de română şi ar constitui o nouă limbă romanică: "Cînd i-am predat cearşaful, spun **pe moldoveneşte**: *prostire*. Haz general, cu dl pedel în frunte, care adaugă hohotind: "Vai! **Moldovenii** ăştia au nişte cuvinte caraghioase!" În sfîrşit, mai înmînez o bucată-două şi, deodată, ajungînd la prosop, mă opresc sastisit, bănuind că **pe munteneşte** nu se spune tot aşa" (**DLVA**, p. 90). "Moldovenească" de la Tecuci e un alt fel de vorbire decît "muntenească" de la Bucureşti sau "oltenească" de la Tîrgu-Jiu, s-a convins tînărul moldovean Ion Petrovici atunci cînd s-a pomenit la liceul *Sfîntul Sava* din Bucureşti în compania unor colegi veniţi din diverse zone româneşti, precum se deosebesc şi moldovenii prin felul lor de a fi de munteni, de olteni, de ardeleni ş. a. m. d., însă tot el şi cu atît mai mult academicianul Ion Petrovici îşi dă bine seama că şi "moldovenească", şi "muntenească" şi "oltenească", şi "bănăţeana" etc. etc.

sunt **varietăţi teritoriale ale uneia şi aceleiaşi limbi** — limba română, după cum **şi moldovenii, şi muntenii, şi oltenii, şi bănăţenii sunt reprezentanţi ai uneia şi aceleiaşi naţiuni — naţiunea română, ai unuia şi aceluiaşi popor — poporul român**. Academicianul ne-o spune explicit în toate lucrările sale şi numai un renegat de teapa lui Petre P. Moldovan încearcă să-i atribuie gînduri care nu-i aparţin.

Aţi observat cum îşi începe diversiunea anonimul din Republica Moldova? "Unii membri ai Academiei Române (îl are în vedere pe dl academician Ion Petrovici — N. M.) nu s-au intimidat să folosească **limba moldovenească**..." Anonimul creează în mod intenţionat situaţia de echivoc. În ce accepţiune e folosită sintagma limba moldovenească: aceea de "termenul **limba moldovenească**" sau de "mijlocul de comunicare numit **limba moldovenească**" şi care e cu totul altceva decît limba română? Cititorului de rînd i se sugerează ideea că academicianul român ar recunoaşte existenţa unei alte limbi, cu alt nume decît cea românească (şi, implicit, a unui alt popor, cu alt nume decît cel român). Iar dacă se va găsi cineva care să-l prindă cu ocaua mică, el îşi lasă şi o portiţă deschisă pentru a spune că a avut în vedere îmbinarea "limba moldovenească", pe care ce adevărat că o întîlnim în exprimarea lui Ion Petrovici. O întîlnim, numai că nu cu semnificaţia politico-ideologică pe care i-o atribuie diversionistul, aşa cum rezultă limpede din comentariul nostru de mai sus.

Cititorul român din Republica Moldova are posibilitatea să se convingă de adevărul că moldoveanul din Tecuci Ion Petrovici nu are de ce să se intimideze atunci cînd foloseşte cuvinte şi sintagme ca "moldovean", "moldoveni", "limbă moldovenească", "a vorbi moldoveneşte" etc. cum nu are această reţinere nici atunci cînd recurge la cuvinte şi expresii ca "ardeleni", "olteni", "munteni", "bucovineni", "basarabeni", "muntenească" etc. etc., pentru că în România nimeni nu a întreprins o campanie de ostracizare a acestor vocabule (cum sunt ostracizate cuvinte şi îmbinări ca "Basarabia", "basarabeni", "limba română" ş. a. în R. M.). Iată-le folosite în diverse contexte şi în diferite lucrări ale acad. Ion Petrovici: "Una din hărţuielile frecvente, mai ales la început, erau glumele îndreptate contra **moldovenilor** — eram vreo trei în total — pentru modul lor de pronunţare şi pentru cele cîteva vorbe dialectale. Aveam de luptat cu o majoritate de **munteni**, cărora li se asociau şi **oltenii**" (**DLVA**, p. 89); "Primul — la cursul inferior — era **un moldovean** moale şi bun, dar cu ceva ridicol în comportare, aşa că la dînsul era zgomot în clasă şi i se aruncau cuvinte deplasate. Cel de-al doilea, **un ardelean** sever, care impunea tăcere, nu era în stare să ne arate nici frumuseţile limbii, nici valoarea operei de tradus" (**DLVA**, p. 116); "Vorba lui Xenopol era familiară, nepretenţioasă şi c-o intonare **moldovenească** care numai metalică n-o făcea" (**DLVA**, p. 408); "Eu am crezut totdeauna că sufletul **moldoveanului basarabean** a ieşit întreg din grelele încercări la care a fost supus timp de mai bine de o sută de ani"[4]; "... **românii bucovineni**, încă supuşi austriecilor, căpătaseră autorizaţia de-a comemora şi dînşii pe marele domnitor al Moldovei, care îşi avuse capitala într-un oraş [acum] austriac, iar mormîntul într-o mănăstire ce aparţinea de asemenea bucăţii de pămînt **moldovenesc** care, de mai bine de un secol, devenise provincie austriacă"[5]; "pe peronul ieşirii, în timp ce-mi căutam trăsura, se apropie de mine un om cu ochelari şi bombă şi-mi spune **cu accent basarabean**: — Ce mai faceţi, domnule profesor?"[6]

Acad. Ion Petrovici a considerat dintotdeauna Basarabia ocupată de ruşi pămînt românesc. Astfel, în notele cu titlul "Alipirea Basarabiei" el relatează momentele cînd alegea în laşi locurile cele mai înalte (dealul de la *Eternitatea*, colina de la Cetăţuia) ca să privească în zare la Basarabia ocupată de ruşi, la Unghenii de pe malul stîng al Prutului, care acum deveniseră ruseşti: "... ochii mei ... îmbrăţişau lacomi zările aşezîndu-se

pretutindeni numai pe **pămînt de-al ţării româneşti**" (subl. n. —N.M.) (**SR**, p. 76); "Vasile Stroescu desigur că n-ar fi trăit o bucurie întreagă dacă eliberarea Basarabiei sale n-ar fi fost întovărăşită şi de **dezrobirea tuturor provinciilor româneşti**" (**MS**, p. 32).

Acad. Ion Petrovici, care a folosit în scrisul său cuvinte şi expresii ca **moldoveni**, **basarabeni**, **bucovineni**, **popor moldovenesc**, avea convingerea fermă că şi aceştia sunt români şi **fac parte din poporul român**. Astfel, mama d-sale, moldoveancă din Tecuci, îi spune: "Ce vrei, **noi, românii**, sîntem o mînă de oameni" (**DLVA**, p. 16). Pentru el, moldovenii Dimitrie Cantemir, Miron Costin **sunt scriitori români** (**MS**, p. 46), moldoveanul din Humuleşti Ion Creangă este **"unul din cei mai mari meşteri ai prozei româneşti"** (**DLVA**, p. 18), iar istoricul moldovean Xenopol e "**cel dintîi român** admis pe catedra universităţii pariziene, unde **românii** pînă atuncea nu stătuseră decît în bănci" (**DLVA**, p. 408). El însuşi, copil moldovean venit din Tecuci la liceul *Sf. Sava* din Bucureşti şi care mai avea încă un caracter specific moldovenesc în pronunţie şi în folosirea unor cuvinte, îşi da seama de pe atunci că e român şi că, în pofida particularităţilor de vorbire locală, comunică totuşi în limba română: "O întîmplare comică m-a hotărît **să-mi purific limba**, învăţînd exact echivalentul expresiilor dialectale, şi mai ales să ştiu precis care sînt cuvintele ce nu se folosesc decît în Moldova" (**DLVA**, p. 89). El, care venise la Bucureşti cu "limba" sa moldovenească de-acasă, a încercat să-l traducă pe Corneille "în versuri **româneşti**" (**DLVA**, p. 118), nicidecum moldoveneşti, cum ar spune P. P. Moldovan.

Într-o cuvîntare la radio din 18 iulie 1941 prilejuită de eliberarea Chişinăului de sub ocupaţia rusească de către trupele române Ion Petrovici nu-şi putea reţine indignarea firească provocată de minciuna sfruntată scornită la fabrica ocupanţilor cum că Basarabia ar fi fost un străvechi pămînt rusesc: "Niciodată nu am putut să credem că drepturile noastre sacre, **investite cu sigiliul istoriei şi cu pecetea graiului românesc**, (subl. n. — N.M.) ar putea fi anulate prin silnicia forţei, prezentată cu cinismul unor argumente de ocazie, pe care nu le putea invoca decît o brutalitate lipsită de pudoare.

Ce om cu mintea nepervertită putea crede aberaţii ca acestea: că noi am răpit Basarabia ruşilor în 1918, că pînă atunci ea a fost o bucăţică ruptă din trupul împărăţiei moscovite, că pămîntul acesta făcea parte nedespărţită din patrimoniul moral al rusimei? — căci ai fi zis, după văpaia prefăcută a vorbelor , că înseşi mormintele ţarilor s-ar găsi aici în Basarabia ori că cel puţin Tolstoi sau Dostoiewski şi-ar avea obîrşia între Nistru şi Prut!

Rar o interpretare mai ridicolă a faptelor istorice, întovărăşind cu pretenţia de justificare, un act mai samavolnic şi mai odios!" (**MS**, p. 124).

Parcă nu la aceleaşi "argumente" recurge astăzi impostorul Smirnov şi C° cînd afirmă că pămînturile românilor din Transnistria ar fi nişte străvechi pămînturi ruseşti?!

În altă cuvîntare rostită la radio în ziua de 22 august 1941, el spunea cu mîndrie, cu fermitate, dar şi cu indignare la adresa falsificatorilor istoriei în legătură cu revenirea provinciei româneşti Basarabia la sînul Patriei-mame: "Am reintrat în *drepturile noastre*, în privinţa hotarului de la răsărit; am zis drepturile noastre, fiindcă nu există cap sănătos care să ne poată învinui de lăcomie cuceritoare ori să se ia după **divagaţiile cu pretenţii ştiinţifice ale Rusiei Sovietice**, care îşi permite să afirme **că Basarabia este provincie rusească** (parcă istoria statelor Europei ar începe de la 1812!), că **poporul moldovean este de rasă slavă, cu o limbă deosebită de aceea românească**, în sfîrşit, că **Ştefan cel Mare nu vorbea româneşte, ci se înţelegea cu pîrcălabii şi slujitorii săi moldoveni într-o limbă cu totul asemănătoare cu aceea a ţarului Ivan**" (**MS**, p. 128. Sublin. n. — N.M.). El vorbeşte cu admiraţie despre "vrednicul român

basarabean" (**MS**, p. 30), boierul moldovean Vasile Stroescu, boier care, spre deosebire de mulţi din tagma sa ce se rusificaseră pînă-n măduva oaselor, şi-a păstrat nealterată cugetarea şi simţirea românească, ideea unităţii neamului românesc, boier care s-a "**identificat cu însăşi ideea de naţie românească, pe care o socotea una şi aceeaşi de la Nistru pînă dincolo de munţii Apuseni**" (MS, p. 32), indiferent de hotare şi stăpîni provizorii; acad. Ion Petrovici subscrie la ideile acestuia: "**Moldovean pînă în fundul sufletului**, Vasile Stroescu însă, spre deosebire de atîţia alţii, **nu s-a închis în marginile unui naţionalism provincial**, ci **s-a ridicat** cu conştiinţa sa luminoasă **pînă la ideea largă de naţie românească, pe care a înţeles să n-o dividă după ţinuturi şi după regiuni**, ci s-o servească oriunde, după nevoi şi după posibilităţi" (**MS**, p. 31). Vasile Stroescu, în opinia lui Ion Petrovici, "**deşi basarabean, deşi la marginea răsăriteană a românismului**" (**MS**, p. 32), "**a înţeles cu clara lui viziune de român**, că, ajutînd înălţarea Ardealului, **ajuta** indirect şi **soarta provinciei sale, căci în cuprinsul unei naţii focarele de cultură şi centrele de putere** nu sunt menite să rămîie locale, ci sunt izvoare expansive de viaţă, care **într-o zi au să folosească la mîntuirea neamului întreg**" (**MS**, p. 32).

Acad Ion Petrovici vorbeşte cu entuziasm despre un savant francez căruia îi datorăm recunoaşterea românităţii Basarabiei de către întreaga Europă: "Zilele trecute (e vorba de începutul lunii noiembrie 1926 — N.M.), vorbind la Bucureşti cu dl De Martonne, eruditul geograf francez căruia Basarabia trebuie să-i poarte un cult de recunoştinţă, căci **a convins Europa de românitatea Basarabiei** (subl. n. — N.M.), el îmi spunea: "Vin din Basarabia şi ţin să declar că dintre toate provinciile e aceea în care românismul a făcut progresele cele mai repezi şi cele mai mari" (MS, p. 66)[7]. Cît de actuală şi pentru zilele noastre această necesitate de convingere a Europei

Vlad TUDOSE-UNGUREANU. Somnul raţiunii ...

şi a lumii de adevărul istoric că Basarabia, sudul şi nordul Moldovei străbune au fost şi rămîn să fie pămînturi româneşti!...

Ironia e că însuşi cel care le-a luat cu hapca se prinde pînă la urmă cu vorba (chiar dacă şi în mod indirect) că Basarabia n-a fost niciodată şi nu e un străvechi pămînt rusesc. Omul de ştiinţă Ion Petrovici surprinde extrem de reuşit acest moment: "Şi totuşi cine a trebuit să sublinieze fără zăbavă şi **contra intereselor proprii caracterul românesc al provinciei răpite, a fost puterea spoliatoare însăşi, constituind din Basarabia — dimpreună cu alte pămînturi de peste Nistru, pe care noi din moderaţie nu le revendicasem, — aşa-numita *Republică Moldovenească***" (subl. n., cursivul aut. — N.M.).

Prin ce alta s-ar fi putut sublinia mai desluşit caracterul nerusesc al Basarabiei decît prin această etichetă în care s-a incorporat cuvîntul "Moldova", numele unuia din principatele care au reprezentat de la descălecare crucea creştină şi destinul latinilor din răsărit, **numele uneia din cele două ţări care, reunindu-se împreună, au constituit prin aceasta statul**

românesc (subl. n. — N.M.), curînd după aceea împodobit cu coroana regală, după eroicele lupte de la Griviţa şi Plevna?

Această **recunoaştere, indirectă, dar precisă** (subl. n. — N.M.), face mai mult decît un protest din partea noastră, protest care s-a produs şi la răpirea din 1812, şi la aceea din 1878, — mai anemic la aceea din 1940, cînd — deşi ţara era acum mai arătoasă — laşitatea unui regim decăzut îşi atinsese culmea mizeriei sale" (**MS**, p. 125).

În mod firesc, aceşti români din Basarabia românească nu vorbeau altă limbă decît cea a tuturor românilor — limba românească. Nu vorbea omul politic Ion Petrovici despre drepturile sacre ale României asupra Basarabiei, dat fiind că acestea erau "învestite **cu sigiliul istoriei şi cu pecetea graiului românesc**" (**MS**, p.124)? Nu recunoştea scriitorul memorialist Ion Petrovici, aşa cum am menţionat mai sus, că prin măiestria artistică a poveştilor sale, adică prin limba acestora, moldoveanul Creangă e "unul din cei mai mari meşteri ai prozei **româneşti**" (**DLVA**, p. 18)? Nu el era acela care constata cu durere în suflet că în fosta cetate de scaun a domnitorului moldovean Ştefan cel Mare, aflată sub ocupaţie austriacă, pe la 1904 aproape că nu se mai vorbea **româneşte**? Să-l ascultăm: "Ziua am colindat cu o serie de camarazi pe uliţele Sucevei, ce ne apărea ca un biet tîrguşor, cu dimensiuni reduse, **în care auzeai prea puţină românească (românească**, nu **moldovenească**! — N.M.), ci o vertiginoasă limbă germană, pe care o vorbeau de preferinţă şi românii din pătura cultă — o germană fie în dialect austriac, fie în jargon..." (**PMT**, p. 56).

Nu era el cel care se indigna de divagaţiile ruşilor că **moldovenii ar vorbi o altă limbă decît cea românească şi că Ştefan cel Mare n-ar fi vorbit româneşte?** (A se vedea referinţa de mai sus).

Chiar copilul, ca să nu mai vorbim de adolescentul, iar apoi omul de ştiinţă, omul politic, scriitorul Ion Petrovici, îşi dă seama că românii din toate zonele (fie că se numesc după locul de trai moldoveni, munteni, ardeleni, olteni ş. a. m. d.) vorbesc una şi aceeaşi limbă română. La nivel local această limbă are particularităţile sale fonetice, lexicale, morfologice, sintactice şi stilistice specifice, situaţie pe care dînsul o consemnează în lucrările sale cu acribie de tipar: "spun **pe moldoveneşte**: *prostire*" (**DLVA**, p. 90); "... bănuind că **pe muntenește** nu se spune aşa" (DLVA, p. 90); "... **limba moldovenească ce se vorbea la noi**" (DLVA, p. 7); "... nu posedam prea mult nici înainte **"dulceaţa moldovenească"** (**DLVA**, p. 91)"; "... noi, moldovenii, **ne feream** de la o vreme **să folosim expresii dialectale şi adoptaserăm limbajul bucureştean**" (**DLVA**, p. 91); "Chezarie mă privi cu ochi şireţi, şi-apoi **îmi spuse** măgulitor **în moldoveneasca lui îndesată**"... (**DLVA**, p. 240); "Vorba lui Xenopol era familiară, nepretenţioasă şi c-o **intonare moldovenească** care numai metalică n-o făcea" (**DLVA**, p. 406); "Ca student la Universitatea din Bucureşti, unde Xenopol a ţinut vreo două conferinţe, l-am audiat, gustîndu-i tonul familiar, exprimarea lui nepretenţioasă şi **o simpatică pronunţie dialectal-moldovenească** (subl. n. — N. M) — tot ce poate fi mai diferit de oratoria solemnă a maestrului nostru Maiorescu — dar **avînd farmecul său specific**, mai ales că frazarea era corectă, lin curgătoare şi de-o limpezime cristalină" (**PMT**, p. 86); [Petre Carp] **"se exprima într-o limbă moldovenească excesiv dialectală"** (**PMT**, p. 170); "... născut în Moldova la cîţiva ani după războiul Independenţei şi primind o educaţie de familie **c-o uşoară nuanţă moldovenească**, — Dobrogea n-a fost regiunea ţării care mi-a vibrat în suflet mai adînc"[9].

Acesta este academicianul român Ion Petrovici. Acestea sunt opiniile lui despre românitatea Basarabiei, a moldovenilor, bucovinenilor şi a tuturor românilor din teritoriile în care se vorbeşte româneşte, despre unitatea naţiunii şi a limbii române, indiferent de trăsăturile locale specifice. Încercarea impostorului anonim Petre P. Moldo-

van de a specula cu numele şi autoritatea omului de ştiinţă român în susţinerea scorniturilor sale antiştiinţifice a eşuat şi de astă dată. Fabrica sovietică de minciunire a opiniei publice a trecut pentru totdeauna pe lista întreprinderilor falite ale istoriei.

NOTE

[1] Petre P. Moldovan, **Moldovenii în istorie**, Poligraf-Service, Chişinău, 1993, p.143—145 ş. a.

[2] Pentru alte detalii a se consulta: Dr. Dorina N. Rusu, **Membrii Academiei Române. 1886-1996.** *Mic dicţionar*, Fundaţia Academică "Petre Andrei", Editura Academiei Române, Iaşi, 1996, p. 281—282.

[3] Ion Petrovici, **De-a lungul unei vieţi. Amintiri**, Editura pentru Literatură, B., 1996, p. 7 (abr. **DLVA**).

[4] Ion Petrovici, **Momente solemne**, Ediţie întregită, Casa Şcoalelor, 1943, p. 66 (abr. **MS**).

[5] Ion Petrovici, **Prin meandrele trecutuluui**, Editura Cartea Românească, 1979, p. 47 (abr. **PMT**).

[6] Ion Petrovici, **Simţiri rostite. Discursuri şi însemnări**, Editura Ancora, Alcalay & Calafateanu, B., 1921, p. 88 (abr. **SR**).

[7] Ziarul *Cuvîntul moldovenesc* din 1926 scria în articolul **Un mare prieten al ţării noastre, dl profesor De Martonne** că, atunci cînd la Conferinţa marilor puteri de la Paris din 1919 se punea problema hotarelor României şi fusese întrebat dacă în Basarabia locuiesc moldoveni el a spus: "**De moldoveni e locuită nu numai Basarabia, ci şi o mare parte de peste Nistru, ajungînd la rîul Bug, şi deci graniţa Regatului românesc ar trebui să se aşeze la Bug**". *Cuvînt moldovenesc* nr. 1, 1 noiembrie 1926, p. 4. E mai mult decît sigur că savantul francez vorbise de români, o dată ce se discuta problema graniţelor României, însă ziarul care se adresa în temei ţărănimii îi numea moldoveni, după tradiţia locală, explicîndu-le în numerele ulterioare, că şi moldovenii sunt români. Astfel d. e., la pag. 2 din nr. 2 din 25 decembrie 1926 era inserată o informaţie cu titlul **Cîţi *Români* trăiesc dincolo de hotarele României**, în care se vorbea şi despre un milion de moldoveni care trăiesc dincolo de Nistru "din greu sub bolşevici şi o duc ca vai de capul lor, nefiind siguri nu numai de avutul lor, dar chiar şi de viaţa lor", de moldovenii basarabeni din satele din Caucaz şi de lîngă Marea Caspică, "cari, deşi înconjuraţi de străini, ei nu-şi uită nici limba, nici portul şi nici credinţa".

[8] La Congresul al V-lea al Internaţionalei Comuniste din 1924, cînd s-a ridicat problema Basarabiei, Lucreţiu Pătrăşcanu a afirmat: "**Moldovenii nu reprezintă o naţiune aparte şi din punct de vedere geografic şi istoric, moldovenii** (se au în vedere moldovenii din Basarabia — N. M.) **sunt aceiaşi români ca românii din Moldova**". A se vedea: Lidia Brânceanu, Adina Berciu-Drăghicescu. **Basarabenii şi bucovinenii între drept internaţional şi dictat. Documente 1944—1945**. Casa de editură şi presă Şansa S. R. L., Bucureşti, 1995, p. 104.

[9] Ion Petrovici, **Amintirile unui băiat de familie**, Editura pentru Literatură şi Artă "Regele Carol II", Bucureşti, 1938, p. 159.

Leo BORDEIANU

pînzele albe ale libertăţii

pe masă erau multe bunătăţuri
în jurul mesei
oameni
mulţi

nu toţi erau graşi
însă toţi
mulţumiţi
de sine

tacîmurile
şi limbile
zăngăneau
îndelung

cînd au anunţat porcul
mi-am amintit că
sunt
flămînd

paharele şi
limbile
zăngăneau
prelung

se turna insistent un lichid
chiar
mai multe
lichide

cînd m-a înjunghiat mirosul de cafea
mi-am amintit că
sunt
însetat

de fapt nu puteam să afirm cu siguranţă
că doresc
ceva
de pe masa

acoperită
cu pînză
albă

eram în locul unde
se termină
lumina

şi începe
întunericul

îmi părea că văd prea multe
şi închideam
ochiul
din lumină

îmi părea că văd mult de tot
şi închideam ochiul
din întuneric

atunci suliţele soldaţilor
care mă însoţeau

se înfigeau adînc
în mine

ochiul din lumină
mînca mult
mînca şi bea
şi rîgîia

ochiul din întuneric
voma mult
voma şi înjura
şi fumega

poate aceasta nu e hrana mea

m-a săgetat
un gînd

poate altceva ar trebui să văd

în lumină
în întuneric

poate există ceva mult
mai apropiat
de mine

poate aceasta nu e hrana mea

m-am gîndit
şi am devenit
liber

Virgil IERUNCA
Paris

UN OM ALES AL BASARABIEI: CONSTANTIN STERE

Puţini sunt oamenii politici şi de cultură în jurul cărora s-au statornicit atîtea legende negative, ca în jurul lui C. Stere. S-ar zice că o neînţelegere mitologică a învăluit destinul acestui om excepţional. E adevărat că domeniul "politicului" este deosebit de prielnic răsucirii adevărurilor în părere şi, nu odată, virtuţile nu trăiesc decît prin ocolul antinomiilor decăzute. Rareori însă patima, ideile de-a-gata s-au năpustit împotriva cuiva cu atîta păcătoasă frivolitate. Două slogane vulgare au urmărit, mai ales, această existenţă şi acest destin: "trădătorul" Stere şi "bolşevicul" Stere.

"Trădătorul" Stere ascunde perfect imaginea naţionalistului român autentic, acela care reabilitează noţiunea însăşi de "naţionalism", pentru că o scoate din cadrele ei exterioare, steril-patriotarde, pentru a o aşeza la confluenţa dintre vocaţie şi responsabilitate, dintre înţelepciune şi lumină. "Trădarea" lui Stere e legată de atitudinea lui din timpul primului război mondial. Pentru România existau pe vremea aceea trei soluţii: neutralitatea, războiul alături de Germania, războiul alături de Rusia. "Trădătorul" Stere a avut totdeauna o singură atitudine: "nici într-un caz cu Rusia". De la această obsesie — Stere era de fapt un vizionar lucid — el nu s-a abătut nici o clipă. Ceea ce l-a făcut să rămînă la Bucureşti şi să scoată "Lumina", în care şi-a motivat opţiunile, justificîndu-şi profeţiile.

Colecţia "Luminii" rămîne confirmarea pătetică a unei viziuni precise, neîntinate de nici o concesie vremelnică, de nici o abatere etic-politică: Rusia este duşmanul fiinţei neamului românesc. Această convingere, devenită crez, şi-a întărit-o, şi-a plătit-o Stere în închisorile ţariste, în lagărele Siberiei.

După tipicul tragic al marii împotriviri!

Să răsfoim "foaia trădătorului". "Lumina" ni se va impune ca un itinerariu, ca un legămînt pe care Stere îl face cu el însuşi, în faţa celorlalţi, de a nu ceda niciodată pravoslavnicei.

Mai întîi, o spovedanie. Stere răspunde în numărul din 24 septembrie 1918 unui anonim care-l învinuieşte că ar fi trădat pe "tovarăşii din Rusia". Răspunsul său e o incursiune în propriul destin: *Ce pervertire intelectuală şi morală presupune această acuzare!... De cînd mi-aduc aminte, am luptat împotriva "rusismului". La vîrsta de 14 ani am întemeiat prima mea "asociaţie criminală": un cerc de lectură între elevii liceului din Chişinău, cari, bineînţeles, cu o deosebită aviditate consumau "cărţile oprite". Între acestea se socotea pe atunci şi orice carte românească. Căci pe vremurile acele, în Rusia, orice literatură românească era privită ca "subversivă şi revoluţionară". Îmi aduc aminte cu ce greutăţi am putut dobîndi prin contrabandă o gramatică, ca să învăţ a ceti şi a scrie româneşte — am plătit-o 15 ruble! Şi ce minuni de iscusinţă şi curaj ne trebuia să păzim mica noastră bibliotecă. Nu am să uit niciodată bucuria ce am avut-o salvînd din naufragiul unei perchiziţiuni un volum de "Doine şi lăcrămioare". A trebuit să vină revoluţia din 1905, pentru ca tiparul românesc, bine înţeles după cea mai straşnică cenzură, să poată trece graniţa Prutului. Am plătit cu zece ani din viaţă, şi cei mai frumoşi ani ai tinereţei, pentru "cercurile de lectură" ale liceului din Chişinău. Şi acum cînd, ca român, — singurul ce poate vorbi aici în numele celor două milioane de peste "rîul blestemat", — vă spun că* ***n-aveţi dreptul*** *să-i lăsaţi pradă pentru veci rusismului, — sunt "trădător faţă de tovarăşii din Rusia"! ... Iartă-i, Doamne...*

C. Stere nu este însă numai iluminatul care-şi apără obsesiile, plătite, e drept, cu atîtea sacrificii. Pentru el opoziţia faţă de rusism e consecinţa unor verificări concrete în istorie. Format pentru idealurile înalte

ale unei democraţii deschise, cu rădăcina în marile realităţi naţionale, C.Stere e convins de vocaţia nedezmînţit reacţionară a Rusiei: *Rusia Ţarilor, spune el, chiar din cauza formei sale de Stat, apare în Istorie ca rezervorul reacţiuni universale, care veşnic ameninţa dezvoltarea politică şi socială normală din Europa. Istoria veacului trecut, de pildă, de la "Sfînta Alianţă" încoace, poate fi caracterizată ca lupta popoarelor europene împotriva spiritului de reacţiune ce se revărsa din Rusia.* ("Lumina", 5 septembrie 1917)

Dar dacă Rusia ţaristă este aşa cum ne-o descrie Stere, aceasta nu înseamnă că Rusia "revoluţionară" ar schimba datele problemei, primejdiile rămînînd aceleaşi. Pentru Stere naşterea unei social-democraţii, în urma zvîrcolirilor revoluţionare, nu este cu putinţă deoarece "proletariatul industrial din Rusia, care nu prezintă decît vreo 5 la sută din populaţia ţării este prea slab numericeşte şi, în acelaşi timp, se află la un nivel cultural prea inferior, pentru ca să ne putem aştepta la predominaţiunea principiilor social-democratice în politica de guvernămînt. După ce vor trece vremurile de ardoare revoluţionară, nu cred să fie chiar între lucrătorii ruşi destule elemente pregătite pentru concepţia social-democratică. De altfel, independent chiar de situaţia internă din Rusia, "un stat social-democrat" nu se poate naşte din revoluţie ca Venus din spuma mării, fiind dată situaţia concretă a lumii întregi. În orice caz, nu Rusia poate fi chemată să indice omenirii civilizate cărările viitorului". ("Lumina", 21 septembrie 1917).

Distanţa pe care Stere o ia faţă de Rusia e nutrită, bineînţeles, şi de identitatea lui — nobil asumată — de basarabean. Răspunzînd ziarului "L'Indépendence Roumaine", care făcea din el un "proroc de nenorocire", C. Stere dezvăluie ţelurile atitudinii sale "separatiste": victoria Rusiei implică, pe de o parte, sacrificarea Basarabiei, pe de alta, primejduirea viitorului politic românesc: *Şi arătam pe larg că solidarizarea acţiunii noastre naţionale cu victoria Rusiei ţariste, — ne aliam doar pentru* ***victorie****, nu pentru înfrîngere, — nu înseamnă numai sacrificarea pentru veci a Basarabiei, dar şi pune în primejdie tot viitorul nostru de Stat şi de neam. Iar din punctul de vedere al Istoriei Universale, am susţinut că rostul adevărat al Marelui Război nu poate fi determinat de declamaţiunile interesate ale beligeranţilor, ci de faptul pozitiv că în unul din cele două lagăre vrăjmaşe apare ca factor de căpetenie Rusia ţaristă, — acest rezervoriu al reacţiunii mondiale, această ameninţare încarnată a ideilor de libertate şi dreptate internaţională, — a cărei prăbuşire e o condiţiune necesară pentru progresul lumii.* ("Lumina", 30 martie 1918).

Basarabia înseamnă pentru C. Stere trup din spiritul naţiei româneşti. Nu există moment de cumpănă din istoria atît de nefericită a provinciei de peste Prut, în care prezenţa lui C. Stere să nu răspundă ceasurilor răspunderilor capitale. Şi e foarte semnificativ faptul că în "Lumina" "trădătorul" din Bucureştii acelui 1917, Stere a sintetizat — original şi inspirat — legăturile Basarabiei cu fiinţa integrală a României: *Românii din Basarabia* — scrie el — *nu prezintă pentru noi numai un interes ideal, pentru că fac parte din aceeaşi naţiune. Dar Basarabia veacuri îndelungate a făcut parte integrantă din Moldova, şi a trăit toată viaţa ei istorică împreună cu restul României. Strămoşii basarabenilor au muncit, au luptat, în cursul acestor veacuri, alături de Românii din Regat. Nu există un bulgăre de pămînt din toată Moldova în care să nu fie amestecată şi cîte o fărîmitură din oasele şi care să nu fie stropit şi de o picătură din sîngele basarabenilor. Statul român, prin urmare, ca rezultat al evoluţiunii istorice la care au contribuit toate generaţiunile stinse, este zidit* ***în colaborare cu strămoşii basarabenilor de astăzi****. Niciodată nu mă voiu obosi să reamintesc acest fapt. Pentru că el afirmă dreptul istoric al Basarabiei* ***asupra Statului român****. Da,* ***asupra Statului român****! Cum am arătat şi în coloanele acestui jurnal,* **Basarabia n-a fost cucerită** *de la ţările române, ci Rusia în alianţă cu aceste ţări,* **a emancipat** *o parte din Moldova, din vasalitate. Acest fapt este recunoscut solemn în manifestul împăratului Alexandru I, şi în condica de legi a imperiului rus. În momentul în care a*

fost născut un Stat român, liber de legăturile de vasalitate, Basarabia ne mai avînd nevoie de ocrotirea rusească, are dreptul să ceară să fie reunită cu "ţara-mumă". În această situaţie, România nu are numai dreptul istoric, dar şi datoria faţă de Basarabia, şi chiar faţă de Moldova întreagă, de a revendica judeţile de peste Prut, căci făceau parte din vechea Moldovă. ("Lumina", 28 octombrie 1917).

De fapt, naţionalistul basarabean care a fost C. Stere nu s-a închis în cercul strîmt al unui regionalism sentimental. El a fost unul dintre puţinii oameni politici ne-ardeleni care a luptat cu aceeaşi pasiune şi pentru dezrobirea Transilvaniei. Ceea ce îl interesează pe Stere este plămădirea unui ideal naţional integral. Şi este mai degrabă un semn decît o coincidenţă în aceste cuvinte desprinse din primirea pe care Stere o face poeziei lui Octavian Goga: *Şi aceasta ni-i durerea vie: **problema fiinţei naţionale** a milioanelor împrăştiate de puhoiul crunt al puterilor oarbe ale istoriei. Şi pînă ce nu vom rezidi din fărîmituri templul risipit al neamului, ne va fi închisă **viaţa omenească**, cu toate adîncimile-i de simţire, ca şi înălţimile-i de gîndire; şi, suflete strivite, vom rămînea şi noi, şi în şiruri nesfîrşite urmaşii noştri, — ca şi "moşii şi părinţii din vremi bătrîne" — "deşertăciunea unui vis să o stropim cu lacrimi".* (C. Stere, **În literatură**, "Viaţa Românească", Iaşi, 1921, pag. 81).

Uneori, scria C. Stere în "Viaţa Românească" (nr. 5, mai 1915, pag. 188), *suntem siliţi la o anumită preferinţă tactică în lupta pentru izbînda aspiraţiilor naţionale, însă partea nu trebue să adumbrească întregul: "Împrejurările ne pot impune în ce priveşte realizarea acestui scop integralitatea aspiraţiunilor" — singurul ideal naţional, vrednic să ne lumineze cărarea istorică, — o tactică ce ne va sili într-un moment dat să îndreptăm mai cu osebire sforţările noastre într-o direcţie sau alta. Dar tot ce ar putea compromite realizarea acestui scop, în întregimea lui, implică **renunţarea la idealul naţional**. Şi orice popor care renunţă la idealul său de plenitudine a vieţii naţionale, prin aceasta chiar se resemnează la o viaţă de nemernicie, premergătoare a ruinei şi morţii.*

De la "trădătorul" Stere, la "bolşevicul" Stere, aceeaşi rea-credinţă, aceeaşi prigoană frivolă împotriva singuraticului din Siberia, din dealul Sărăriei, din parcul Bucovului. Un anumit climat de retorism politic românesc, un anumit cult al moftului şi deriziunii nu îndură — se vede — stilul, ţinuta, rigoarea unor mari conştiinţe politice. P. P. Carp devine astfel "reacţionar", Titu Maiorescu, "cosmopolit", C. Stere nu putea să nu fie şi el ceva: "bolşevic". Această trinitate solară a politicii româneşti n-a scăpat de blestemul facil al clevetirii.

"Bolşevismul" lui Stere e una dintre cele mai nesăbuite ironii. Gînditorul şi sociologul Stere nu numai că a repudiat bolşevismul ca o expresie tipic rusească, dar a fost, la vremea lui, aşa cum remarca Traian Herseni (**Istoria Filosofiei moderne. Filosofia românească de la origini pînă astăzi**, Bucureşti, 1941, pag. 485), "cel mai documentat adversar al marxismului din România". Studiul lui C. Stere **Social-democratism sau poporanism**, apărut în "Viaţa Românească" în 1907 şi 1908, este revelator din acest punct de vedere. Stere se ridică împotriva posibilităţii unui partid social democrat şi a unei lupte politice pe baze marxiste în România. Studiind "împrejurările concrete ale vieţii noastre sociale, şi chiar în lumina concepţiei socialiste", Stere ajunge la concluzia că social-democraţia marxistă în România este o aberaţie.

În primul rînd, din cauza caracterului social al populaţiei. Cum socialismul se bizuie pe proletariat, şi cum populaţia românească este, în marea ei majoritate, ţărănească, un partid social-democrat n-ar fi numai "o imposibilitate istorică", ci şi "culmea absurdităţii". *În ţările industriale, elementul care duce lupta politică şi socială, singurul element activ, fiind proletariatul industrial* — arată Stere — *chestiunea agrară poate fi subordonată acolo rezolvirii problemei industriale şi ţărănimea poate juca un rol, mai mult sau mai puţin pasiv, pînă ce proletariatul va ajunge la "dictatură" şi va impune transformarea socială. Pe cînd în ţările agricole, clasele muncitoare fiind reprezentate în*

majoritatea covîrşitoare prin ţărănime, — aceasta e singurul element social pe care se poate răzima un partid politic ce urmăreşte cucerirea puterii politice, sau, cel puţin o înrîurire pozitivă asupra mersului afacerilor publice, în scop de a apăra interesele maselor populare. În asemenea condiţiuni, ţărănimea nu numai nu poate juca un rol pasiv, ca în ţările industrializate, dar ea, tendinţele sociale ale ei, trebuie fatal să coloreze acţiunea oricărui partid democratic; şi chestiunea agrară nu numai nu poate să fie aici subordonată oricărei alte probleme, dar această chestiune este singura problemă proprie ce se impune în aceste împrejurări, pentru a fi rezolvită de către societate, — rezolvită, conform cu tendinţele sociale ale ţărănimii, conform cu interesele ei, în sensul evoluţiei proprii a producţiei agricole. ("Viaţa Românească", vol. VI, 1907, pag. 323).

Există însă şi o justificare pur economică pe care o află Stere în imposibilitatea creării unei social-democraţii marxiste. Marxiştii ar putea răspunde lui Stere — şi i-au răspuns — că România îşi pierde caracterul de ţară agricolă, pentru a intra în faza industrializării. Astfel că, o dată cu industrializarea, apare şi proletariatul. La aceste argumente de ordin dogmatic şi general, Stere opune necesitatea de a întrevedea cazurile particulare ale evoluţiei sociale. *Fiecare ţară* — spune el —*pentru a-şi croi calea spre progresul social, trebuie să studieze condiţiunile ei proprii. Numai acest studiu poate servi drept bază ştiinţifică solidă pentru programele şi organizaţiile politice.* În cazul României, industrializarea este nepotrivită, după opinia lui Stere. Industriile mai mari cer debuşeuri, mai ales pieţe externe. *Fără piaţa externă nu poate fi mare industrie modernă, nu poate urma industrializarea societăţii şi, deci, nici nu se poate naşte, şi dezvolta proletariatul industrial, cu caracterul lui social, specific, cu rolul lui politic şi economic determinat. Dar pieţe străine* — continuă Stere în argumentarea lui judicioasă — *nu se pot crea, deoarece cele două mari surse ale deschiderii de pieţi străine pentru o ţară, coloniile sau concurenţa liberă cu produsele altor ţări, sunt de neconceput pentru România.*

Ultimul argument de temei al lui Stere este politic: socialismul este incompatibil cu situaţia din România şi cu România în esenţa ei, pentru că el este o doctrină "revoluţionară". Ori, —şi Stere avea o viziune profetică — în România, orice acţiune "revoluţionară" e subordonată unei intervenţii de forţă din afară. *Îmi dau seama* — constată C. Stere — *de toate scăderile şi de toate nemerniciile vieţii noastre de stat ... Dacă ele ne îndeamnă spre o politică hotărîtă de reforme adînci şi largi, —ele nu pot ierta, în împrejurările concrete, o acţiune revoluţionară, care ar atinge la rădăcină, puterea însăşi a statului.* ("Viaţa Românească", 1908, vol. VII, pag. 51).

În aceste condiţii, apare mult mai limpede, acţiunea lui Stere pentru înjghebarea unei democraţii rurale. Singura care se poate opune — aşa cum o vedea gînditorul român — utopiei marxiste. *O ţărănime liberă şi stăpînă pe pămîntul ei; dezvoltarea meseriilor şi a industriilor mici, cu ajutorul unei mişcări cooperative la sate şi oraşe; monopolizarea de către stat, în principiu, a industriei mari (afară de cazuri excepţionale, unde s-ar putea dezvolta de la sine, fără prejudiţiu pentru viaţa economică); aceasta este formula progresului nostru economic şi social, ce ne-o impun condiţiile însăşi ale vieţii noastre naţionale.* ("Viaţa Românească", 1908, vol. IX, pag. 68).

Acesta este, de fapt, poporanismul lui C. Stere. Spre deosebire de marxismul utopic importat, el cere "program pentru popor şi nu popor pentru program". ("Viaţa Românească", idem, pag. 78). În această formulă stă, în definitiv, unul dintre cele mai precise diagnostice ce s-au pus cîndva prăpastiei ce există între o democraţie reală şi o ideologie mitologică, aşa cum se prezintă cea marxistă pentru realităţile româneşti.

În România de azi, în care nu vedem nici un program pentru popor, ci numai poporul torturat de un "program", străin de firea şi aspiraţiile lui esenţiale, umbra lui Stere sfidează sub-istoria pe care o îndurăm.

Reprodus din ziarul "România" nr. 98; anul XIII, martie — aprilie 1968, New York.

Vasile Malaneţchi
Chişinău

OSTATIC AL UNUI DESTIN INGRAT

Scrisoarea profesorului Vasile Harea din 2 noiembrie 1971 către Leon T. Boga — acest document uman de o importanţă covîrşitoare pentru mai buna cunoaştere a strădaniilor, la care a fost supus sufletul intelectualului basarabean refugiat în Ţară după reocuparea, în 1944, a teritoriului dintre Prut şi Nistru de către "fratele mai mare" din răsărit — este, din perspectiva anunţată, cît se poate de elocventă şi edificatoare şi nu ar avea, poate, nevoie să fie însoţită de nici un fel de comentarii. Dacă, totuşi, am cutezat să zăbovim pe marginea textului respectiv cu aceste cîteva desluşiri — doar cele de strictă necesitate — am făcut-o, în calitatea noastră de prim-cititor, cu intenţia de a înlesni lectura celor neavizaţi. Intervenţia noastră ţinteşte de fapt scopul de a pune în lumină nu atît conţinutul propriu-zis al acestui zguduitor document, relevant prin sine însuşi, cît de a comunica nişte date cu caracter biografic vizavi de calea de viaţă, preocupările intelectuale şi, în linii mari, destinul acestor două distinse personalităţi ale ştiinţei şi culturii româneşti: autorul (expeditorul) scrisorii, prof. Vasile Harea şi destinatarul , prof. Leon T. Boga.

Aşadar, cine este Vasile Harea şi de ce s-a decis să se confeseze, să-şi rememoreze destinul, să-şi povestească viaţa trăită şi faptele săvîrşite anume în faţa lui Leon T. Boga? Şi cine este, prin urmare, L. T. Boga? Ce i-a legat în timpul activităţii în Basarabia dezrobită şi ce i-a făcut să se apropie, după ce s-au regăsit, peste decenii, în refugiu într-o Românie slăbită un pic din chingile rigide ale bolşevismului, în faza de dezgheţ ideologic?

În vieţile paralele ale acestor doi oameni, vieţi pe care le expunem, din lipsă de spaţiu, foarte pe scurt, găsim răspuns la unele din aceste întrebări.

Vasile HAREA

(Specificăm că, folosindu-ne de date obţinute în urma consultării unor documente inedite din arhiva familiei Boga din Iaşi, introducem pentru prima dată în circuitul ştiinţific informaţii exacte de ordin biobibliografic în ceea ce priveşte, mai ales, viaţa şi activitatea lui L. T. Boga.)

Vasile Harea (1895—1987) s-a născut în comuna Susleni, judeţul Orhei, într-o familie de răzeşi. La 7 ani este dat la şcoală şi întreţinut de unchiul său, ieromonahul Vichentie Harea, stareţ al unei mănăstiri din Basarabia. Pentru a însuşi mai bine limba rusă, e adus în gazdă, la Chişinău, la o familie de ruşi, care îl vor teroriza neîncetat şi îi vor produce copilului de o sensibilitate şi inteligenţă aparte un şir întreg de neplăceri (al căror ecou viu se regăseşte pînă şi în textul scrisorii sale de la bătrîneţe adresate lui L. T. Boga).

În anii 1909—1917 urmează cele două cursuri (inferior şi superior) ale Seminarului Teologic din Chişinău, unde va lua cunoştinţă, între alte cărţi cu privire la istoria românilor, şi de lucrarea istoricului bulgar Spiridon Palauzov despre principatele române dunărene, care i-a trezit interesul pentru trecutul poporului său şi a contribuit la trezirea conştiinţei sale de neam. Din 1916 devine colaborator, apoi redactor la ziarul "Cuvîntul Moldovenesc", condus de Pantelimon Halippa. În anii care au urmat (după absolvirea seminarului se va consacra luptei pentru deşteptarea conştiinţei naţionale a consîngenilor săi din Basarabia) va desfăşura o prodigioasă activitate publi-

cistică în presa românească de la Chişinău: devine prim-redactor la "Cuvîntul Moldovenesc" şi colaborator activ la "România nouă", editată de Onisifor Ghibu. În calitate de deputat în Sfatul Ţării va vota — în sesiunea din noiembrie — unirea necondiţionată a Basarabiei cu România.

Pentru a evita mobilizarea în armata rusă, în vara anului 1917, se înscrie, fără a urma cursurile, la Facultatea de Litere a Universităţii "Sf. Vladimir" din Kiev. În 1919, după unire, devine student la Facultatea de Istorie şi Litere din Iaşi, dar peste un an se transferă la Bucureşti, la Facultatea de Filozofie. În 1922 revine la Iaşi, unde urmează studiile pînă în 1924, aici activează paralel în calitate de bibliotecar la Biblioteca Centrală Universitară. În 1926 devine licenţiat *Magna cum laudae* în filozofie, peste un an susţine examenul de capacitate pentru această specialitate şi, între 1927—1929, predă filozofia la Seminarul Teologic din Huşi, la Liceul de fete "Elena Doamna" şi, apoi, la Liceul de băieţi "Al. I. Cuza" (unde a funcţionat şi ca director) din aceeaşi localitate. În 1929 e numit asistent la catedra condusă de prof. Petre Andrei de la Universitatea din Iaşi. În perioada următoare, obţinînd o bursă, timp de doi ani urmează studii la Paris, la Sorbona şi la Şcoala Normală Superioară. În 1932 revine în ţară şi este încadrat ca asistent universitar. Concomitent e şi profesor de pedagogie la Şcoala Normală "V. Lupu" din Iaşi, unde va exercita, pentru puţin timp, şi funcţia de director. În această perioadă va publica, în revistele de specialitate şi în ediţii aparte, o mulţime de studii, articole, recenzii pe teme de filozofie, sociologie, literatură, învăţămînt şi educaţie.

În 1936 cere să fie transferat la Chişinău în speranţa că aici va putea lucra detaşat la teza de doctorat **Filozofia lui Tolstoi** şi se va putea folosi de vasta literatură la temă pe care i-o puteau oferi bibliotecile din Basarabia.

În 1938 va fi numit director al Liceului "Al. Donici" din Chişinău, care, peste un an, se va contopi cu Liceul "B. P. Hasdeu", prof. V. Harea rămînînd la cîrma celor două instituţii comasate. În 1940 lucrarea de doctorat, deşi era gata, nu o poate susţine la Iaşi (decedase conducătorul ştiinţific, prof. Petre Andrei). Refugiat, la 28 iunie 1940, în Ţară, transferă susţinerea tezei la Universitatea din Bucureşti. Îşi ia doctoratul în iunie 1942 cu menţiunea *Magna cum laudae*. Teza de doctorat **Filozofia lui Tolstoi**, lucrare capitală, unică în felul său la vremea respectivă în cultura europeană, va fi editată în 1944, o parte din tiraj va fi, însă, topit după 1945, iar în 1952 cartea va fi interzisă.

În anii războiului, între 1941 şi 1944, deşi mobilizat, V. Harea revine la conducerea Liceului "B. P. Hasdeu" din Chişinău, iar după al doilea refugiu, în perioada 1944—1946, va fi numit director al Liceului "Barbu Ştirbei" din Buftea (unde au fost repartizaţi o bună parte din foştii elevi ai liceului din Chişinău), apoi va activa la Liceul "Aurel Vlaicu" din Bucureşti în calitate de profesor.

În 1949, după ce fusese integrat în 1947 la Universitatea din Iaşi în calitate de şef de lucrări, apoi de conferenţiar la Catedra de pedagogie, este numit profesor suplinitor de literatura rusă şi i se propune să preia şefia Catedrei de slavistică, rămasă vacantă după epurarea profesorului Petru Caraman. Este însă îndepărtat în 1952 din Universitate, acuzat de "reacţionarism", "naţionalism exacerbat" şi "activitate antisovietică". În cîteva rînduri îi este percheziţionat apartamentul, îi sunt confiscate o parte din publicaţii şi unele manuscrise, însuşi profesorul fiind ameninţat cu deportarea la Canal. Reîncadrat totuşi în 1952 ca lector de limba rusă la Institutul de Industrie Uşoară, comasat mai tîrziu cu Institutul Politehnic din Iaşi, unde va rămîne pînă în 1958, va fi rechemat la Universitate — conferenţiar la Catedra de slavistică pentru specialitatea literatura rusă. Pensionat în 1966 pentru limită de vîrstă, rămîne să-şi continue activitatea ştiinţifico-didactică în calitate de consultant pentru conducerea lucrărilor de doctorat. În paralel a redactat referate asupra unor teze de doctorat, beneficiind, în această ordine de idei, de atenţia profesorului Vasile Harea cunoscuţii specialişti în materie de slavistică Natalia Cantemir, Şt. Popa, Al. Zacordoneţ, Adriana Uliu, Leonida Teodorescu, Lidia Maliţe, prof. univ. Tatiana Nicolescu (pentru obţinerea titlului de doctor docent). În 1979, la vîrsta de 84 de ani, va obţine dispensa şi de aceste obligaţiuni. S-a stins din viaţă la 30 ianuarie 1987, la Iaşi, în urma

Leon T. BOGA

unei scurte dar grele suferinţe, şi a fost înmormîntat la cimitirul "Sf. Vasile" de pe Dealul Galatei*.

Cel de-al doilea protagonist al prezentei expuneri, prof. **Leon T. Boga**, s-a născut la 15 ianuarie 1886, în localitatea Vales din Macedonia. Tatăl său, Teodor Boga, se trăgea dintr-o familie de aromâni, iar mama, Sana Boga, era de origine albaneză. Şi-a început studiile la Liceul de băieţi din oraşul Bitolia. În 1908, a părăsit ţara de origine şi a venit în România. Stabilit la Bucureşti, s-a înscris la Universitatea de aici, urmînd cursurile Facultăţii de Istorie şi Geografie. În 1912, este încadrat la Direcţia Generală a Arhivelor Statului, unde va activa sub conducerea prof. Dimitrie Onciul. În 1913 va participa ca voluntar la războiul româno-bulgar, iar în perioada 1916—1917, tot ca voluntar, — la primul război mondial în cadrul armatei române. Prin decret regal, la 23 iunie 1917, i se acordă "calitatea de cetăţean român". La momentul respectiv, Leon T. Boga era "elev plutonier în regimentul 47 infanterie". Unitatea va fi trimisă pe front şi va lua parte la luptele de la Nămoloasa şi de la Mărăşeşti. "Am luat parte, — va nota mai tîrziu Leon T. Boga într-o scrisoare, încă inedită, adresată părintelui Alexandru Bardieru, la Botoşani, — la memorabila luptă biruitoare din 6 august 1917. Am scăpat viu, iar în 14 iunie 1918 am venit ca ofiţer la Chişinău". Odată ajuns în Basarabia, provincie pornită pe calea deşteptării şi renaşterii naţionale, după mai bine de un secol de robie, Leon T. Boga îşi va lega, de acum încolo, destinul de cel al acestui ţinut românesc de la margine de ţară. Se încadrează, cu energia şi entuziasmul care îl vor caracteriza de-a lungul întregii vieţi, în activitatea ştiinţifică, pedagogică şi culturală din Basarabia, fiind iniţiatorul şi promotorul unor acţiuni ce se vor desfăşura sub auspiciile Universităţii Populare din Chişinău, ale Societăţii Istorico-Literare "B. P. Hasdeu", ale altor instituţii ce au luat fiinţă, şi prin concursul său, în provincia dezrobită şi reunită, prin votul liber exprimat al membrilor Sfatului Ţării, cu România.

În 1920 Leon T. Boga este confirmat în funcţia de şef al Direcţiei Regionale Chişinău a Arhivelor Statului din România, calitate în care, în perioada 1926—1935, pe lîngă munca nepreţuită de adunare, sistematizare şi păstrare a fondului local de documente acumulate, va edita, în 20 de fascicule cunoscuta serie de volume *Documente basarabene*. În anii următori a activat şi în domeniul învăţămîntului public, fiind profesor şi, apoi, director al Liceului "Al. Donici" din Chişinău, pînă la comasarea acestuia, în 1939, cu Liceul "B. P. Hasdeu", cînd funcţia, în instituţiile contopite îi va reveni lui Vasile Harea.

Paralel a exercitat o serie de funcţii responsabile pe tărîm cultural: director al Regionalei din Basarabia a Fundaţiei Culturale "Regele Mihai I", membru activ al Secţiei din Basarabia a Comisiunii Monumentelor Istorice, în 1939, suplinindu-l pe acad. Ştefan Ciobanu, care între timp, se stabilise la Bucureşti, în postul de preşedinte.

Leon Boga a desfăşurat şi o largă activitate publicistică, făcîndu-se remarcat în calitate de director al unor organe de presă, între care "Cuvînt Moldovenesc" (ziar şi revistă), "Unirea" — revistă a Liceului "Al. Donici" şi "Pagini basarabene" (1936). A scos la Chişinău ediţii de scrieri ale literaţilor basarabeni Al. Donici, I. Sîrbu, T. Vîrnav, A. Mateevici, repunînd creaţia acestora în circuitul literar şi ştiinţific. "Cele 44 de publicaţii în daco-română, în care se

* Despre viaţa şi activitatea lui Vasile Harea vezi date mai amănunţite în expunerea ce însoţeşte lucrarea acestuia **Basarabia pe drumul unirii. Amintiri şi comentarii**, Ediţie îngrijită şi **Cuvînt înainte** de dr. Vlad Bejan, Iaşi, Editura Eminescu, 1995, p. 284-297, expunere din care am preluat şi noi unele informaţii de ordin general.

conţin *Pagini basarabene*, *Întomnare*, (volum de versuri proprii în limba română, apărut în 1947 la Bucureşti — V.M.), etc., — se va destăinui el în 1970 aceluiaşi Al. Bardieru, — au fost tipărite numai din "sudoarea frunţii mele".

La propunerea prof. Ilie Minea, cu care a colaborat la scrierea unor studii de istorie, în 1936, Consiliul profesoral al Facultăţii de Litere şi Filozofie a Universităţii din Iaşi îi acordă titlul de "Asistent onorific" pe lîngă seminarul catedrei de "Istoria Românilor", fără indemnizaţie.

La 28 iunie 1940, de rînd cu o bună parte din intelectualitate, se va refugia din Basarabia, unde va reveni în 1941 pentru a-şi relua activitatea la catedră, în redacţii, la fundaţie şi la direcţia arhivelor. "Întreaga bibliotecă a rămas acolo (la Chişinău — V.M.), iar la înapoiere nu am găsit nici un căpeţel de hîrtie din manuscrisele lăsate, între altele şi *Despre mazili*, o lucrare pe care urma s-o susţin la Iaşi pentru doctorat" — îşi va aminti el cu regret, în 1969, într-o altă scrisoare către Al. Bardieru.

S-a refugiat în Ţară şi în 1944, însoţind materialele din Arhivele Statului din Chişinău, pe care, în 1945, le va preda unei comisii sovietice în vederea readucerii lor la Chişinău. Pînă prin 1945, cînd s-a pensionat, a activat un timp, în calitate de traducător, la Editura "Mecu" din Bucureşti. În 1965, la un an de la moartea soţiei, Constanţa Socolescu, se stabileşte cu traiul la Ploieşti, la fiica Silvia Fezi, iar din 1972 va locui la Vaslui, cu fiul Nicolae şi nora Georgeta. A încetat din viaţă la 23 iunie 1974, fiind înmormîntat la cimitirul "Eternitatea" din Iaşi.

După instaurarea în România a regimului comunist totalitar, Leon T. Boga, neobosit şi plin de energie şi entuziasm, va trece printr-un con de umbră, fiind în totalitate marginalizat, împărtăşind destinul intelectualilor din vechea cohortă de luptători pentru idealurile naţionale. Ca şi lui Vasile Harea, în repetate rînduri i-au fost făcute percheziţii la domiciliu, cu confiscarea celor mai valoroase materiale (cărţi, manuscrise şi documente), considerate subversive, pe care cărturarul reuşise să le ia cu sine de la Chişinău în al doilea refugiu. Deşi îi era zăgăzuit accesul în presă şi la edituri, a continuat să scrie pînă în ultimele clipe ale vieţii. O parte din scrierile în dialectul macedoromân (poemul în sonete "Vashopolea") ş.a. i-au fost publicate postum, în original şi în traducere românească, prin grija familiei şi cu eforturile colegilor mai tineri Hristu Cîndroveanu şi Kira Iorgoveanu.

Precum vedem din prezentarea paralelă a datelor de ordin biobibliografic, drumurile protagoniştilor acestui articol s-au intersectat adesea. Scrisoarea pe care o dăm acum publicităţii este cît se poate de concludentă în acest sens.

Bănuim că Vasile Harea i-a adresat lui Leon T. Boga mai multe răvaşe. Credem că şi Boga i-a scris celui dintîi. La fiul şi nora acestuia, dl Nicolae şi dna Georgeta Boga, care acum locuiesc la Iaşi, am mai văzut o carte poştală, din 31 iulie 1973, expediată de Vasile Harea prof. Leon T. Boga la Mănăstirea Agapia din judeţul Neamţ (la maica Serafima Chirică, unde destinatarul obişnuia să se odihnească în lunile de vară pentru a se întrema şi a-şi reface puterile secătuite în anii de la urmă). Adresîndu-se "iubitului domn Boga" şi anunţîndu-l că i-a "făcut plăcere mare cartea poştală" şi că nu mai are "aceiaşi îngrijorare produsă de îndelungata lipsă de veşti", Vasile Harea îi comunică, între altele: "Tocmai azi am trimis o telegramă de felicitare Dlui Pan. Halippa, pe care l-am văzut la Bucureşti în ziua de 2 iulie, cînd am fost într-o comisie de doctorat. D-sa era abia restabilit după o pneumonie. Cînd ne vom vedea, am să-ţi povestesc toată istoria cu boala lui..."

Lui Pan. Halippa îi scria cu regularitate şi L. T. Boga. Astfel încît cei doi s-au întîlnit, pe cale epistolară, şi în casa din Bucureşti a fruntaşului vieţii politice şi culturale basarabene, cel care a ştiut să-i îndemne şi să-i călăuzească pe calea cea dreaptă a slujirii de neam.

"PIERDEREA BASARABIEI — TRAGEDIE NAŢIONALĂ ..."

O SCRISOARE A PROF. VASILE HAREA CĂTRE LEON T. BOGA

Iaşi, 2 noiembrie 1971

Mult stimate Domnule Boga,

De mulţi ani am vrut să vă scriu. Într-o vreme, prin 1955, am avut un schimb de scrisori. Dar pe urmă am pierdut adresa Matale din Bucureşti, iar apoi, mai încoace, am aflat de la foştii noştri elevi că v-aţi mutat în Ploieşti fără ca ei să-mi poată da adresa. În vara aceasta, în urma unei corespondenţe cu Dl prof. D. Nichita, am aflat în sfîrşit unde staţi şi acuma îmi pot îndeplini dorinţa.

Întîi despre mine, de cînd ne-am despărţit. Deşi m-am mutat din Bucureşti la Iaşi şi aici am fost apreciat în mediul universitar, totuşi situaţia politică nu mi-a fost favorabilă. Într-o vreme ţineam cursuri la secţia pedagogică (de istoria pedagogiei şi legislaţie şcolară), fusesem apoi numit profesor şi şef de catedră la limba rusă (limbile slave şi slavona veche atunci fuseseră scoase cu totul din învăţămînt şi introduse din nou abia după 1960). Dar în 1952, cînd stalinismul la noi era atotputernic, am fost îndepărtat de la universitate. Motivele? Trecutul meu politic: 1) fost deputat în Sfatul Ţării; 2) faptul că în timpul războiului am afirmat mereu că Basarabia este românească. Noroc — de altfel nu e în firea mea, — că nu am proferat vorbe goale la adresa U.R.S.S. Căci în cazul acesta aş fi făcut o călătorie de agrement ori dincolo de cercul polar, ori dincolo de lacul Baical. Totuşi, n-am fost scos pur şi simplu din învăţămîntul universitar. Dl Murgulescu, care era atunci numai preşedinte al comitetului pentru învăţămîntul universitar, a încredinţat soarta mea şi a altor profesori îndepărtaţi — ca Şt. Bârsănescu şi Th. Simenski, şi alţii — Dlui Cristofor Simionescu, care era rector al Institutului Politehnic din Iaşi (şi acuma tot Dsa îl conduce) şi datorită Dsale am fost numit simplu lector de predarea limbii ruse, întîi la Institutul de Industrie din Iaşi, apoi, după fuzionarea acestuia cu Institutul Politehnic, la Institutul Politehnic, unde am îndeplinit şi sarcina şefiei de catedră. Dar salariul meu scăzuse pe jumătate faţă de salariul unui profesor universitar. Ca să pot subzista împreună cu familia, la care s-au adăugat şi socrii mei ce aveau o pensie atît de mică, încît nu le ajungea nici pentru cheltuieli mărunte de buzunar, necum pentru viaţă, a trebuit să accept traduceri multe în cadrul Institutului româno-rus, aşa-zisele traduceri pentru uz intern, dactilografiate sau litografiate, care se plăteau mizerabil — cîte 600—700 lei un volum de 300 pagini. Am tradus atunci, în cinci ani, 16 volume, am verificat traducerea sau am stilizat-o la alte 24 de volume! Vă puteţi închipui cît de mult munceam pentru pîinea cea de toate zilele!

Aşa că este explicabil de ce atunci m-am îmbolnăvit în 2 rînduri de anemie pernicioasă, cheltuind o bună parte din banii cîştigaţi cu tratamentul acestei boli, care atunci costa enorm, căci trebuia să-mi procur, la preţuri înzecite (50 de lei o fiolă), de obicei de la medici sau farmacişti evrei, medicamente aduse din America prin contrabandă, via Constanţa! Dar deoarece catedra de limba rusă în lipsa mea mergea tîrîş-hrîpiş, neavînd decît cadre improvizate, în 1957 am fost adus din nou la universitate, o dată cu alţii, de astă dată de către rectorul I. Creangă. N-am mai acceptat însă şefia de catedră, care de altfel mi se oferise, fiindcă aceasta implica multă pierdere

* Textul reproduce întocmai originalul.

de vreme cu obligaţii didactice, de control al cadrelor şi altele, pe lîngă că m-ar fi pus în conflict cu mulţi de la catedră, pe care nu-i puteam lăuda, dar care aveau pondere politică ... Mi-am căutat de treabă, ţinînd cursuri de literatura rusă şi limba literară rusă. Această situaţie mi-a permis să scriu şi să redactez articole şi studii în acest domeniu şi să le public. Dintre ele, un volum despre revoluţionarul rus din sec. XIX — *N. Dobroliubov* a fost premiat de către ministerul învăţămîntului. În genere, ceea ce am publicat a fost bine primit de public şi de obicei într-un an cartea se desfăcea.

În 1960, cînd am împlinit vrîsta de pensionare pentru cadrele universitare superioare, am fost menţinut mai departe la catedră încă pentru o perioadă de 5 ani. M-am despărţit de învăţămîntul universitar în 1965, cînd am împlinit 70 de ani, dar am fost numit profesor consultant. În 1966, cînd s-au reglementat printr-o nouă lege modalităţile de obţinere a titlului de doctor, cum eram la catedră singurul doctor în filosofie şi litere, am fost numit conducător ştiinţific al doctoranzilor catedrei. În prezent am 16 doctoranzi dintre care doi (din 1966) îmi vor prezenta disertaţiile de doctorat în anul acesta. Deşi am fost pensionat în perioada cînd legea pensiei nu favoriza pe cei pensionaţi (dacă aş fi fost pensionat peste un an, aveam cu vre-o 600 şi ceva de lei mai mult) totuşi, cu ceea ce mai am de la universitate în calitate de consultant, şi cu mica pensie a soţiei, avem posibilitatea de a trăi liniştit. Dar vorba e numai "liniştit". Poate să stea liniştit, ca un pensionar oarecare, un om ce a muncit din greu toată viaţa lui? Aşa că şi eu, şi soţia mea avem de lucru, slava Domnului! Soţia mea face faţă la două gospodării — a noastră şi a fiicei noastre, şi amîndoi ne ocupăm dimineaţa de copiii ei — două fetiţe, una aproape de 6 ani şi alta de 3 ani. Iar seara eu continuu să mă mai ocup de unele studii, pe care le iniţiasem încă pe vremea activităţii universitare.

Desigur, la universitate nu puteam să mă rezum, în predarea literaturii ruse, la tonul laudativ, pe care de altfel mulţi scriitori ruşi îl merită. Am căutat la catedră să întroduc punctul nostru românesc de vedere şi am dat o extindere mai mare capitolelor din istoria literaturii ruse în care era vorba de contribuţii româneşti la literatura rusă (P. Movilă, Milescu spătarul — I. Mecinikov, cunoscutul biolog rus e unul dintre descendenţii lui, Mecinikov e o traducere rusească a cuvîntului Spafari, cum îi spuneau ruşii — spada — meci, D. Cantemir, Antioh Cantemir, M. Herescu etc.). Din timpul acela mi-au rămas materiale pe care acuma le folosesc pentru publicare. Şi anume, despre Antioh Cantemir — dacă voi putea, voi redacta un volum despre viaţa şi opera sa, — despre "suplicele" lui Peresvetov, adresate lui Ivan cel Groaznic, în care descrie în culori luminoase figura lui Petru Rareş, "filosof" pe tron, — apoi despre povestirile referitoare la Vlad Ţepeş — nemţeşti, ruseşti, latino-ungare şi româneşti-populare, — pe care le voi publica în volum, dacă voi dovedi şi altele.

Evident, mă ispiteşte şi gîndul ca să-mi scriu amintirile, mai ales că am avut întîlniri cu oamenii de seamă ai culturii româneşti ca Al. Vlahuţă, I. Al. Brătescu-Voineşti, Tudor Pamfile, O. Goga, C. Stere, G. Ibrăileanu, M. Sadoveanu, D. Gusti, P. Andrei, M. Ralea — pe aceştia trei din urmă i-am avut profesori. Dar zic şi eu, nu sînt încă destul de bătrîn ca să mă refugiez în amintiri. Voi începe să le scriu, probabil, după ce voi împlini 80 de ani, după ce voi termina conducerea majorităţii doctoranzilor mei spre treapta superioară a titlului ştiinţific ...

Se pare că i-am scris Dlui Nichita despre boala mea — revenirea în primăvara anului acestuia a anemiei pernicioase. A fost în urma participării mele la unele comisii de doctorat din Bucureşti. Am avut ambiţia să nu fiu mai prejos de colegii bucureşteni, şi referatele mele nu se mărgineau numai la disertaţiile propriu-zise, ci cuprindeau şi referinţe din întreaga literatură de specialitate. E adevărat, am fost apreciat, ba că referatul e o

adevărată operă ştiinţifică, ba că toate celelalte referate s-au bazat pe referatul meu (fiindcă în comisia pentru titlul de doctor docent eram singurul specialist de literatură rusă) etc. Dar cu toate aceste aprecieri frumoase, efectul muncii mele încordate a fost o scădere înspăimîntătoare de globule roşii în sînge, — de la 4.500.000 — 4.800.000, cît aveam în mod obişnuit, la 1.900.000! Iarăşi anemie pernicioasă, iarăşi tratament în spital, de astă dată cu medicamente româneşti, apoi şederea la munte etc. Iar zilele trecute din nou m-am internat la spital pentru o intervenţie chirurgicală la septul nazal, eliminîndu-se o deviaţie a acestui os care mă jena foarte mult prin permanentele guturaie, înfundarea nasului şi sinuzite. Între timp, mi se făcuse de două ori operaţie de hernie inghinală, în 1964 una, în 1968 alta. Am ieşit cu bine din toate aceste încercări, dar mi-am propus să nu mai lucrez cu atîta ardoare. Voi lucra mai lent şi voi face numai ce voi dovedi: muncă intelectuală de cel mult 3-4 ore pe zi. Restul — gospodărie, piaţă, petrecere şi plimbări cu nepoţelele şi odihnă.

Şi cu asta am terminat despre mine. Se înţelege, îmi fac şi eu planuri şi-mi potrivesc munca cu vrîsta. Dar mai ştii? Sunt la o vrîstă cînd toate acestea se află sub un mare semn al probabilităţii. Astăzi eşti şi mîine ai trecut în neant. Însă omul nu poate trăi fără proiectare spre viitor, asta îl menţine, îi păstrează optimismul. Acelaşi lucru îl pot spune şi despre soţia mea, — care de altfel are o sănătate şi mai şubredă decît a mea, — căci şi ea se apropie de 70 de ani. Fiul meu e necăsătorit încă, lucrează ca redactor la ziarul "Vremea Nouă" din Vaslui, face navetă. Stăm în acelaşi bloc cu fiica şi familia ei, avînd locuinţele alături, pe aceeaşi scară şi la acelaşi etaj.

Iubite Domnule Boga, i-am scris şi Dlui Nichita, o repet şi Dvoastre: nu pot uita ajutorul şi sprijinul moral pe care mi l-aţi acordat în vremuri extrem de grele pentru mine. Pierderea Basarabiei a fost o încercare atît de grea pentru mine — nu personală, ci o priveam ca o nenorocire naţională,— că într-o vreme socoteam că viaţa mea a devenit inutilă. Ajunsesem la un dezechilibru în comportările mele, de obicei cumpătate, în raporturile cu oamenii. Certuri cu colegii — de exemplu cu Usatiuc în zilele evacuării, pe care-l respectam totuşi pentru integritatea caracterului său, pentru corectitudinea lui şi curăţenia lui sufletească, repezirea la Buftea a lui A. Bojin, pe care nu-l cunoaşteţi şi nici nu trebuie să-l cunoaşteţi — e un antipod al lui Usatiuc, căci altfel nu putea fi un fiu de cîrciumar-poltron, linguşitor cu cei mai mari, agresiv cu cei mai mici, incapabil de muncă ştiinţifică — a fost trîntit la Iaşi la exa-menul de doctorat, dar prin intervenţii l-a trecut la Bucureşti — iată personajul. Rău şi răzbunător.

Desigur, atunci, soţia mea căuta să mă calmeze, apelînd la raţiunea mea, pe cînd firea Matale blîndă, generoasă, senină, a contribuit foarte mult la restabilirea liniştei mele sufleteşti. Aşa că atunci cînd am venit la Iaşi am putut să mă stăpînesc în clipe foarte critice. Cînd se vorbea, la diverse cursuri despre dreptatea ruşilor în problema Basarabiei — această chestiune figura în perioada stalinistă destul de des în programele seminariale, vorbitorii după aceea, fie că erau cursanţi, fie că erau chiar lectorii, veneau apoi — fiindcă se ştia despre mine destul, fără ca eu să fi mărturisit vreodată în scris, — la mine şi mă implorau să-i iert, scuzîndu-se că aşa e situaţia şi nu o pot face altfel, fiindcă citeau o dojană în privirile mele. ... Astăzi nu mai e aşa şi chiar cu oamenii de partid se poate vorbi pe tema aceasta fără frică că vei păţi ceva. Dar atunci, într-adevăr, lucrurile acestea mă costau mult. După ce sfîrtecară trupul ţării, muscalii mai şi cereau ca să le mulţumim pentru aceasta şi să ne mîndrim cu "prietenia" lor. Asta îmi aducea totdeauna aminte de tristele mele experienţe cînd, copil de 6 ani, am fost plasat într-o familie rusească pentru ca să învăţ la perfecţie limba rusă. După ce primeau, şi în bani şi în alimente, pînă şi în vin, şi în lemne, mai mult decît se plătea pentru alţi copii, se arătau

veşnic nemulţumiţi şi cereau ca eu să-i răsplătesc cu recunoştinţă. Simţeam că mă înăbuş. Îi uram. Ei îmi răspundeau cu aceeaşi monedă. Tot felul de invective: berbec, bou, urechi de papură, moldovan, a 13-a credinţă etc. Iar cînd am plecat de la ei, am răsuflat uşurat. Învăţam de zece ori mai uşor şi mai bine decît copiii lor. Mă invidiau pentru aceasta. Îmi făceau fel de fel de mizerii (o dată mi-au ascuns cărţile şi au spus unchiului că eu le-am ascuns). Am mîncat o bătaie pe gratis. Trebuia să fac dimineaţa piaţa, să pun samovarul, să trezesc apoi copiii lor, ca să se îmbrace, să beie ceai şi să plece la şcoală, iar eu rămîneam să spăl ceştile şi să mătur casa, şi după aceea numai, în fugă mă avîntam spre şcoală. Iar fiul lor, cu cinci ani mai mare decît mine, duminica, atunci cînd rămîneam singuri în casă, mă ducea cu forţa în atelierul tatălui său şi începea să mă bată şi să mă tortureze, silindu-mă să spun: "mulţumesc pentru învăţătură". Oamenii aceia aveau o ură neistovită asupra moldovenilor băştinaşi, numai pentru că aceştia trăiau şi-şi cereau un drept la existenţă. Moldovenii pentru ei erau sălbatici, nedemni de a trăi pe pămînt — vorba lui Hitler — "rasă inferioară"! Aveau ei o ură şi o pornire constantă împotriva lor, deci şi împotriva mea, şi cînd, la 16 ani, gazda încercase să mă bată pentru nu ştiu ce greşală în gospodărie, — i-am smuls băţul din mînă şi i-am spus plin de indignare: "De-ajuns. V-aţi bătut joc de mine. Mai mult, oricît m-ar forţa tata sau unchiul (unchiul călugăr, preot, le plătea lunar 18 ruble, iar tata le aducea din belşug fel de fel de alimente), eu nu mai stau la Dv." M-am dus la unchiul meu la mănăstirea Hîrbovăţ şi în hohote de plîns l-am rugat să nu mă mai ţină acolo, să mă dea la internat, la seminar unde învăţam, căci acolo e şi mai ieftin, voi căpăta şi bursă. Am dezminţit legenda pe care o crease ei despre mine, că sînt leneş şi că numai ei prin autoritatea lor şi prin frică mă fac să învăţ. I-am spus unchiului că-mi place să învăţ, că multe le-am învăţat nu numai din cărţile de şcoală, ci şi din alte cărţi. El a trebuit să recunoască într-adevăr, după ce a aflat toate, că oamenii aceia s-au purtat ca "porcii". Iar ca intern în seminar devenisem întîiul în clasă la învăţătură şi niciodată n-am coborît mai jos decît al doilea. Deci mult mai bine mergeam decît atunci cînd eram în gazdă ... Al doilea an mi s-a acordat şi o bursă, încît nu mai plăteam nimic pentru întreţinere în internat. O copilărie fără copilărie, un complex al inferiorităţii — iată rezultatele contactului meu cu ruşii. Iată de ce, cînd în clasă mă întrebau de naţie — spuneam "moldovan" — în timp ce feciorii de preoţi spuneau "rus", iar unul cu nume moldovenesc, la mirarea pedagogului că se declară rus a răspuns: "ce fel de moldovan pot eu să fiu, dacă-s fecior de preot!". Iar după ce citisem cartea lui Palauzov, un bulgar ce a scris o carte despre români, istoria şi aşezarea lor teritorială, cuprinzînd şi pe locuitorii Basarabiei, — spuneam, cînd mă întreba lumea, că sînt "român", iar pe cei care se mirau de aceasta, îi trimiteam la cartea respectivă. Iată, Domnule Boga, am ridicat numai o mică parte din pologul care-mi ascunde de alţii viaţa mea sufletească, frămîntările şi zbuciumul prin care am trecut înainte de a-mi dobîndi independenţa şi de a mă ridica la o conştiinţă a demnităţii umane. Iar aceasta, am căpătat-o numai pe deplin la şcoala lui P. Halippa, în timpul colaborării la ziarul şi revista "Cuvînt Moldovenesc", citind presa românească, articolele publiciştilor noştri care proiectau o privire critică asupra vieţii politice, citind pe V. Alecsandri şi M. Eminescu (mai ales) şi restul literaturii române, apoi studiind filosofia şi timp de mai mulţi ani vrăjit de filosofia lui I. Kant, cu ideea imperativului categoric ca lege morală, aceea a autonomiei persoanei morale umane!... Iar ca demnitate naţională, citind şi răscitind cuvîntarea lui S. Bărnuţiu (şi el kantian) la Alba Iulia în 1848, cu ideea ei a autonomiei şi independenţei naţiunilor!..

Şi este interesant că ruşii la care am stat în gazdă, aflînd că lucrez la "Cuvîntul Moldovenesc", — i-au spus fratelui meu mai mare: "Apoi

aşa-i vorba, oricît ai hrăni lupul, el tot spre pădure se uită!" — E un proverb rusesc "Skolko volka ne kormi, on vsio v les smotrit". Parcă le-aş fi mîncat pîinea lor, nu aceea pe care le-o dădea lor unchiul, ce se lipsea de multe şi în cele din urmă a murit, din cauza hranei proaste, de cancer, şi tatăl meu, ba chiar şi eu lucrînd vara la gospodărie, în sudoarea trupului nostru. E lăcomia cunoscută a rusului, de care vorbeşte chiar scriitorul lor Korolenko, în notele sale de călătorie prin România, într-o nuvelă intercalată acolo — **Căutătorii de comori**. E dorinţa de a se îmbogăţi dintr-o dată, e visul milenar al ruşilor, exprimat în bîlina (legenda) lor **Sadko**, de a stăpîni ţările calde. Vai, cum regretă ei că n-au pus mîna pe Constantinopole, fiindcă nu le-a ajuns rezistenţa în primul război mondial! Cum regretă ei — mi-o spun cei ce vizitează Basarabia, — că n-au ocupat şi România în 1968, cînd au ocupat Cehoslovacia ...

Putem noi să avem respect faţă de un asemenea popor?!

Da, am predat literatura rusă, ca să-i cunoaştem mai bine şi în părţile lor luminoase, dar şi în caracteristicele lor negative. Eu n-am evitat să mă ocup de **Jurnalul scriitorului** al lui Dostoievski, care afirma în repetate rînduri, că Constantinopole trebuie să revină ruşilor. Vezi, Mata, Rusia pravoslavnică devenise a treia Romă şi această teorie năstruşnică nu se putea realiza decît prin stăpînirea celei de-a doua Roma!

În sfîrşit, multe sînt de spus, dar să ne întoarcem "la oile noastre", mai ales că în timpul din urmă am primit scrisori deschise la poştă sau nu mi s-au transmis telegramele ...

Nu voi uita niciodată, Domnule Boga, acele avansuri de la editură ce mi s-au acordat şi care m-au sprijinit în Bucureşti în anii grei de după război, şi pe care Dvoastre aţi insistat să mi le dea în vederea unei colaborări la traducerea lui L. Tolstoi (care totdeauna s-a exprimat în termeni frumoşi despre români) şi a altor scriitori ruşi, — planuri care din cauza situaţiei politice schimbate după 1948 nu s-au mai putut realiza. Din păcate. Fiindcă în traducerile făcute mai tîrziu, deşi din l. rusă, am constatat multe greşeli şi abateri de la text, deoarece traducerile le-au făcut oameni incompetenţi, care dădeau un text aproximativ, iar scriitorii noştri — oricît de avizaţi, ca de ex. Al. Philippide, trebuia să-l completeze cu imaginaţia lor sau să stilizeze un text de la început viciat. Am constatat pe-alocuri chiar omisiuni faţă de textul original, fiindcă acesta oferea prea multe greutăţi pentru înţelegere şi transpunere exactă. Dar nu am căutat să fac o critică scrisă a acestor traduceri, fiindcă mi-ar fi cerut prea mult timp. O singură recenzie a unei traduceri mici (**Obrăznicătură** de M. Şolohov, tradusă de M. Sevastos, care cunoştea l. rusă) mi-a luat o săptămînă întreagă, fiindcă era vorba de o nomenclatură botanică acolo, care nu fusese tradusă cu exactitate.

Sper că ceva mai tîrziu, poate prin Ianuarie sau Februarie, voi face un drum spre Bucureşti, şi atunci mă voi opri, între două trenuri, la Ploieşti şi vom putea sta de vorbă. Sînt doar atîtea de spus între noi!

Am aflat tot de la Dl. Nichita, că aţi pierdut pe tovarăşa Dvoastre de viaţă. E o veste tristă pentru mine, fiindcă atît cît am cunoscut-o, era o fire delicată, reţinută, dar blîndă mai ales. Ce face fiul Dvoastre, care a terminat medicina la Iaşi?

Un singur lucru mă bucură: tot de la Dl. Nichita am aflat, că sînteţi, la vrîsta Dvoastre, vioi, activ, şi în chestii gospodăreşti, şi în probleme ale scrisului. Vă doresc din inimă încă mulţi ani de muncă rodnică, căci numai aceasta ne menţine nouă, celor înaintaţi în vrîstă, o stare de euforie şi, deci, o rezistenţă şi a organismului.

Cu toată dragostea sufletească,
V. Harea

Elena MURARU
Chişinău

ELENA ALISTAR, PEDAGOG ŞI OM POLITIC

Numele Elenei Alistar — unica femeie membră a Sfatului Ţării — era bine cunoscut în Basarabia din prima jumătate a secolului XX. Luptător pe tărîmul renaşterii naţionale, pedagog, activist public, ea a condus mulţi ani Liga femeilor din Basarabia, peste cincisprezece ani a lucrat în calitate de director al Şcolii Eparhiale de fete din Chişinău.

S-a născut la 1 iunie 1873, în localitatea Vaisal, judeţul Ismail, în familia preotului Vasile Bălan. Cursul primar îl absolveşte în satul natal după care urmează cursurile secundare ale Şcoalii Eparhiale de fete din Chişinău. Din a. 1890 lucrează învăţătoare în satele Văleni, judeţul Ismail, Roşu şi Zîrneşti, judeţul Chişinău, şi în Cahul. După căsătoria sa cu preotul Dumitru Alistar (1896) se stabileşte în comuna Rezeni, judeţul Chişinău. Aici Elena Alistar înfiinţează cursuri pentru adulţi în limba română, majoritatea sătenilor în timpul ocupaţiei ruse fiind analfabeţi din cauza că limba de predare era rusa. Aduce de peste Prut revista "Albina" din care face lecturi cu sătenii.

Cînd, după nici trei ani de căsnicie, i-a decedat soţul, Elena Alistar hotărăşte să-şi schimbe destinul. Trece Prutul şi se înscrie la Facultatea de Medicină a Universirtăţii din Iaşi pe care o absolveşte în 1914.

Din iniţiativa şi cu participarea nemijlocită a ei, în 1912, cu ocazia aşa-numitei "uniri a Basarabiei la Rusia", la Iaşi este creată Societatea studenţilor basarabeni. În cadrul societăţii Elena Alistar organizează manifestări împotriva anexării Basarabiei la Rusia. Tot în 1912 scrie cîteva articole cu ocazia centenarului anexării Basarabiei la Rusia şi atunci pentru prima oară a nimerit în listele negre ale jandarmeriei ţariste.

La 20 august 1914, fiind în vîzită la părinţii săi din Rezeni, a fost arestată de jandarmi, dar întrucît dovezile erau foarte contradictorii şi nu puteau convinge, E. Alistar a fost eliberată.

Desfăşurarea evenimentelor a luat între timp o altă întorsătură, iar Rusia şi România s-au pomenit în aceeaşi tabără, aliaţi.

Cînd trupele germane au ocupat Bucureştiul, toată "floarea ţării" se retrăsese la Iaşi. Aici E. Alistar este mobilizată în calitate de medic. În 1917 revine în Basarabia şi lucrează la spitalul din Costiujeni. Fiind participantă activă la evenimentele locale, ea devine preşedintă a Ligii Femeilor din Basarabia, pe care o conduce pănă în 1937. Din partea acestei organizaţii E. Alistar este aleasă în Sfatul Ţării.

Susţinătoare ardentă a revenirii teritoriului dintre Prut şi Nistru la sînul Patriei, E. Alistar a publicat în februarie 1918 două articole care au caracterul unui apel — **Către moldovenii din Basarabia** şi **Acum ori niciodată!** — şi în care abordează problema Unirii Basarabiei cu România.

Ziarul *România nouă*, fondat şi condus de Onisifor Ghibu, a tipărit mai multe articole semnate de ea, întrunite în culegerea **Mişcarea naţională în Basarabia** (1939).

La 27 martie (9 aprilie) 1918 E. Alistar a votat în cadrul Blocului moldovenesc pentru Unirea Basarabiei cu patria-mamă. Ea scria cu referinţă la acest eveniment epocal: *Cînd s-a lucrat asupra condiţiilor cu care să se facă unirea, eu am fost de părere că dacă se admit oarecare condiţii pentru unire, trebuie pusă şi condiţia păstrării drepturilor femeii, căpătate prin revoluţia rusească; dl Marghiloman, după cum am înţeles, a fost contra de a se pune aceste condiţii în actul Unirii, iar majoritatea dintre ai noştri ziceau că* ***asta se înţelege de la sine*** *şi n-am mai*

întunecat acest mare act cu o protestare din partea mea. Cu toate că, ştiind spiritul majorităţii bărbaţilor din ţară, eram aproape sigură că în protestarea lui Marghiloman a fost o opoziţie mult mai largă faţă de această dreaptă cerere a mea.

După Unire Elena Alistar a devenit directoare a Şcoalii Eparhiale de fete. Această instituţie s-a deschis la Chişinău în 1824, iar în 1868 ea a fost lărgită, reconstruită şi putea să găzduiască circa 1000 de eleve.

Sub conducerea Elenei Alistar această şcoală a devenit un adevărat focar de cultură românească. Surorile Vnorovschi Cleopatra şi Ludmila din Chişinău, absolvente ale Şcolii Eparhiale, scriau într-un articol publicat în revista "Basarabia" (nr. 12, 1990) intitulat sugestiv **Ne temeam de ea, dar o iubeam:** *O simţeam pe doamna Alistar în toate, nu numai la festivităţi, nu numai la lecţii, şi, după cum am mai spus, în fiecare moment al vieţii noastre la şcoală. Toate ni se explicau, ni se aduceau la cunoştinţa noastră, chiar şi cele mai neînsemnate dispoziţii. De aceea nu erau niciodată zvonuri şi vorbe neîndreptăţite... Bunătatea ei o vedeam concretă zi la zi. Ştiam, de asemenea, că doamna Elena Alistar educă la ea acasă copii orfani, unii din ei înfiaţi. Mai tîrziu am aflat că erau nişte fetiţe care nu învăţau la noi la şcoală, fiind însă ajutate de doamnia ei prin intermediul Societăţii "Crucea Roşie", al cărei preşedinte era...*

O mărturie tulburătoare despre viaţa şi activitatea Elenei Alistar o constituie Memoriul adresat în a. 1921 Rectoratului Instituţiunii Publice din Basarabia. Citãm din acest document inedit:

În anul 1890 am terminat Şcoala Eparhială cu dreptul de a fi învăţătoare titulară şi a preda la cursul inferior în liceele de fete şi îndeosebi în Şcoala Eparhială...

Am funcţionat în diferite şcoli din Basarabia 12 ani ca titulară, cinci ani am predat în şcoala de adulţi în româneşte în satul Rezeni, unde bărbatul meu era preot, avînd şi activitatea extraşcolară însemnată. Tot timpul am avut multe nemulţumiri cu autorităţile ruseşti din cauza tendinţei mele de a trezi în moldoveni sentimentul naţional şi dragostea de a ceti şi a scrî în limba română... după revoluţia rusă, am luat parte la mişcarea naţională din Basarabia, la organizarea învăţămîntului din Basarabia, fiind membru al Comisiei moldoveneşti a Învăţămîntului naţional...

E greu a descrie toate greutăţile prin care s-a trecut. Majoritatea corpului didactic fiind din Regim străin obiceilor locale, necunoscător al spiritelor de aici, dar şi cu concursul cîtorva persoane, adevăraţi apostoli, am reuşit şi din anul 1919/1920 pînă azi şcoala funcţionează în limba română. Azi această şcoală e cea mai aproape de programul Învăţămîntului din Regat, din cele mai românizate din toate şcolile din Basarabia, ce se poate controla. Am fost tot timpul absorbită de interesele Şcoalei şi am ignorat pe ale mele.

Elena Alistar s-a pensionat din postul de directoare a Şcolii Eparhiale din Chişinău în 1939. Peste un an, la 28 iunie 1940, se refugiază peste Prut, stabilindu-se la Iaşi, iar mai apoi la Pucioasa (Dîmboviţa), unde moare în 1955. În 1963 osemintele îi sînt reînhumate la cimitirul Bellu din Bucureşti.

Dr. Alexandru CRIŞAN
Florentina SÎMIHĂIAN
Bucureşti

LIMBA ROMÂNĂ CA DISCIPLINĂ DE ÎNVĂŢĂMÎNT: UN FRAGMENT DE ISTORIE CULTURALĂ (I)

0. INTRODUCERE

Ca în orice ţară europeană, limba maternă a constituit şi în România un factor determinant în circumscrierea şi consolidarea — de-a lungul timpului — a *identităţii naţionale*, a *naţiunii* şi a *statului naţional*. Tocmai din acest motiv, învăţarea, într-un cadru instituţional, a limbii române se bucură de o tradiţie relativ îndelungată în cultura românească. Cum este şi firesc, dinamica acestui domeniu — nu rareori sinuoasă şi contradictorie — poartă în sine amprenta unei evoluţii istorice şi culturale specifice[1]. De aceea, este important să pornim de la identificarea celei mai evidente trăsături a culturii române, care constă în faptul că întotdeauna ea a asimilat şi valorizat elementele culturii universale cu care a venit în contact. La fel, limba română a fost considerată o limbă "ospitalieră", care a primit elemente slave, maghiare, turceşti sau neogreceşti, alături de împrumuturi masive din franceză şi, mai recent, din engleză. Aceste împrumuturi s-au altoit pe copacul limbii române, regenerînd şi îmbogăţind într-un mod paradoxal propria ei personalitate (Niculescu, 1978, 11 şi urm,; Rosetti, 1968, 582 şi urm.; Coseriu, 1980). Se pare că sfatul lui Dimitrie Cantemir ("să învăţaţi din limbi străine şi să scrieţi în limba voastră maternă") exprimă o atitudine culturală deschisă, specifică poporului român. Dacă această atitudine poate fi, de asemenea, explicată prin complexul culturilor mici, interesul românilor pentru valorile universale nu poate fi, totuşi, decît benefic pentru cultura naţională.

Pornind de la aceste consideraţii preliminare şi bazîndu-se pe o prezentare succintă a principalelor aspecte de context istoric şi cultural, studiul de faţă îşi propune să ofere un succint istoric al teoriilor şi practicilor care au marcat *devenirea studiului limbii române* ca *disciplină şcolară*. Acolo şi atunci cînd va fi cazul, problematica supusă analizei va fi abordată din perspectiva implicaţiilor diverselor grade de heterogenitate culturală şi lingvistică. Corpusul de surse la care vom recurge este construit de (a) o serie de acte *normative* din diverse epoci; (b) *lucrări teoretice* ale unor specialişti în domeniul limbii, al literaturii, precum şi al pedagogiei; (c) *materiale curriculare* (planuri, programe, manuale etc.).

Trebuie menţionate, de la bun început, dincolo de caracterul inedit al perspectivei oferite, şi cîteva dintre dificultăţile demersului de faţă. Prima dintre ele constă în aceea că *heterogenitatea culturală şi lingvistică* nu a constituit, nicidecum, problematica centrală cu care s-a confruntat predarea limbii române în decursul timpului. Ea a fost, mai degrabă, un aspect marginal cum pare să fi fost, probabil, pînă mai curînd, şi în cazul altor limbi europene. Totuşi, impactul acestui fenomen nu este de neglijat, mai ales în *anumite momente* ale evoluţiei domeniului de care ne ocupăm. În acest sens, cercetarea de faţă poate avea, fără îndoială, o semnificaţie aparte.

O a doua dificultate provine din aceea că heterogenitatea culturală şi lingvistică, deci şi *multiculturalismul* au un statut care diferenţiază România — şi, în general, ţările din Est — de statele din Europa Occidentală. Astfel, în România, multiculturalismul caracterizează doar două dintre provinciile istorice. În Transilvania, există un *multiculturalism român-maghiar-german*, în unele zone adăugîndu-se la această ecuaţie şi

alte populaţii, cum ar fi *sîrbii*, *slovacii* şi *cehii*. În Basarabia (actuala Republică Moldova), se atestă un *multiculturalism româno-rus*, completat, pe alocuri, de intersecţia cu *ucrainenii*, *găgăuzii* etc.

În ceea ce priveşte numeroasa populaţie ţigănească — stabilită, se pare, pe teritoriul românesc în preajma veacului al XIV-lea —, cu greu s-ar putea vorbi despre un multiculturalism român-ţigan. Şi aceasta, din cauze multiple, a căror analiză ar necesita un demers extrem de complex.

În toate cazurile menţionate însă, este vorba despre un *multiculturalism* pe care l-am putea numi *istoric*, aceste populaţii convieţuind pe teritoriul românesc de sute de ani[2]. Deci nu este vorba, nicidecum, despre un *multiculturalism recent*, datorat — aşa cum se întîmplă în multe ţări din Europa Occidentală — imigrărilor din acest secol, mai ales acelora de după cel de-al doilea război mondial. Distincţia aceasta are implicaţii dintre cele mai semnificative. Să ne explicăm!

Pentru un imigrant din Europa Occidentală, *integrarea* —lingvistică şi culturală — în ţara gazdă este o problemă *prioritară*; păstrarea identităţii naţionale vine, orice am spune, abia după aceea. Tendinţa spre *fuziune* este mai mult decît evidentă într-o asemenea situaţie.

În Europa de Est, însă, se întîmplă, cel puţin la ora actuală, tocmai invers. *Păstrarea* sau chiar *redobîndirea identităţii naţionale*, în multe situaţii profund afectată în anii comunismului, este prioritară. Abia după aceea urmează problema respectării anumitor rigori impuse de traiul într-un stat care are — spre exemplu — o altă limbă oficială decît limba maternă a persoanei în cauză. Probabil că nu suntem prea departe de adevăr afirmînd că — din motive prea puţin lămurite pînă în prezent — tendinţa fundamentală în ţările Europei Centrale şi de Est, la ora actuală, este una de *fisiune*, dacă nu chiar de ruptură deliberată între naţiuni.

De aceea, problema centrală a acestui studiu este următoarea: se poate vorbi, în cazul României, despre o viziune *multiculturală* şi *multilingvală* asupra predării limbii naţionale (oficiale) standard? Pe scară largă, răspunsul este, de la început, negativ. În regiunile geografice, pertinente din acest punct de vedere, problema se pune, însă, cu acuitate.

1. CÎTEVA ELEMENTE DE CONTEXT ISTORIC

Aşa cum s-a sugerat mai sus, expansiunea treptată a limbii române — ca limbă maternă şi, totodată, ca limbă standard — în *planul culturii*, iar, mai apoi, în *învăţămînt*, prezintă o imagine relativ diferită de cea oferită în ţările din Europa Occidentală.

Iată — într-o formulare succintă — doar cîţiva dintre factorii istorici şi culturali fără a căror analiză ecuaţia dezvoltării domeniului ar fi lipsită de relevanţă:

a) funcţionarea, pentru o perioadă îndelungată de timp, a trei state româneşti, administrativ distincte;

b) dezvoltarea istorică şi culturală — sensibil diferită — a celor trei provincii: astfel, din punct de vedere *istoric*, *Moldova* şi *Muntenia* erau plasate sub sfera de influenţă a Orientului, prin suzeranitatea exercitată de Imperiul Otoman; în schimb, *Transilvania* s-a aflat constant sub sfera de influenţă a Occidentului, prin dominaţia ungară, iar, mai apoi, austriacă; din punct de vedere *cultural* şi *religios*, Muntenia şi Moldova aparţineau *Orientului*, culturii *Bizanţului* şi *religiei ortodoxe*, în timp ce, în Transilvania, erau dominante *cultura occidentală* şi *religia catolică* ori, mai tîrziu, *greco-catolică*[3];

c) statutul special al *limbii române*, ca limbă a poporului, faţă de limbile oficiale — utilizate în administraţia statală — sau de limbile de cult, folosite în biserică (*slavona* în Muntenia şi Moldova, *latina* în Transilvania).

2. TEORII ŞI PRACTICI PRIVIND ÎNVĂŢAREA LIMBII ROMÂNE

Problematica vizînd predarea *în limba maternă* şi *a limbii materne* comportă — istoric vorbind — o serie de etape. Aşa cum am sugerat mai sus,

acestea sunt strîns legate — deşi nu se pot identifica întru totul — de *fazele devenirii statului naţional unitar*. Din acest punct de vedere, analiza de faţă va viza succint următoarele etape:

1) 1521 (apariţia primului text în limba română) — 1859 (realizarea primului stat unitar modern);

2) 1859—1918 (anul desăvîrşirii unităţii statului naţional, prin unirea Transilvaniei şi a Basarabiei cu România);

3) 1918—1940/47 (existenţa României Mari, pînă în momentul înglobării Basarabiei în fosta U.R.S.S.);

4) 1947—1989 (perioada regimului comunist);

5) după 1989 (România post-comu-nistă).

Precizăm că — departe de orice tip de analiză neo-marxistă —este vorba despre o etapizare convenţională, ambii fiind conştienţi de faptul că, în domeniul culturii, este extrem de dificilă stabilirea unor graniţe temporale univoce.

2.1. Perioada cuprinsă între secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XX-lea

În Muntenia şi în Moldova aspectele caracteristice ale perioadei cuprinse între secolul al XVI şi începutul secolului XX sînt următoarele: a) *prezenţa multiculturalismului*, specific epocii, în structura învăţămîntului; b) *răspîndirea scrierilor în limba română* şi rolul lor în formarea limbii literare; c) *dezvoltarea conştiinţei naţionale* şi *organizarea şcolii în limba română*.

a) În mod paradoxal, rădăcinile predării *în* limba română / *a limbii române* sunt atestabile pe teritoriul românesc într-o epocă prin excelenţă *multiculturală*. Despre ce este vorba? În *Moldova* şi *Muntenia*, învăţămîntul şi cultura s-au concentrat, pînă în secolul al XIX-lea, în jurul bisericilor şi al mănăstirilor. Or, limba de cult ca şi limba cancelariilor administrative era *slavona* (începînd cu sfîrşitul secolului al IX-lea sau secolul X; pînă atunci slujbele religioase se oficiau în latină). Limba slavonă avea în Muntenia şi Moldova, numite şi Principate, o importanţă similară cu cea pe care o avea latina în Occident. Ea nu este totuşi singura limbă a culturii medievale. Se folosesc, de asemenea, acum, greaca, latina, poloneza[4]. Chiar dacă limba bisericii era slavona, aceasta este nevoită să îşi asocieze limba română pentru ca învăţătura creştină să fie înţeleasă de un număr cît mai mare de oameni. Astfel, ea se va impune şi în şcolile care pregăteau preoţi, învăţămîntul devenind treptat bilingv, adică slavo-român şi chiar plurilingv[5].

b) Dincolo de învăţămîntul religios, unde româna îşi face loc încetul cu încetul, a existat — pînă la mijlocul secolului al XIX-lea — în toate cele trei provincii istorice, *un învăţămînt elementar* "pentru tîrgoveţi şi nevoile mărunte ale culturii" (cf. Stoian, 1976, 19). Într-adevăr, tîrgoveţii şi, în special, negustorii din secolul al XVI-lea aveau nevoie de cunoştinţe practice de *scriere*, *citire* şi *socotit*. Acest învăţămînt, *desfăşurat în limba mamă* (cf. Pîrnuţă, 1971, 25), însă fără o organizare sistemică de tip modern, era legat şi dirijat, în bună măsură, de biserică (cf. Stoian, 1976, 19), deşi alfabetizarea încetează de a mai fi, din acest secol, o prerogativă exclusivă a acesteia. Situaţia era aceeaşi şi în Transilvania, deşi aici învăţarea românei era mai dificilă, de vreme ce românii erau consideraţi o populaţie tolerată. De altfel — se ştie — în Transilvania limbile oficiale, pînă în 1918, au fost *maghiara* şi, respectiv, *germana*.

Practic, perioada pe care o discutăm cuprinde în Moldova şi Muntenia elemente ale celor trei etape de dezvoltare a culturii româneşti (cf. Bîrsănescu, 1962, 8), şi anume: *cultura bisericească* (secolele VIII—XVI), *cultura erudită* (secolele XVII—XVIII)[6] şi, în fine, *cultura ştiinţifică* (începînd cu secolul XIX)[7]. În şcoală, tendinţa erudită pătrunde totuşi abia în secolul XVII, cînd se înfiinţează şcoli superioare (întîi la Iaşi, în 1639, apoi, la scurtă vreme, la Bucureşti), în care se predă greceşte. Înlocuirea *slavonei* cu *elina* în şcolile cele mai înalte din acea vreme înseamnă tocmai această trecere de la cultura religioasă la cea erudită. Căci adoptarea limbii greceşti ca limbă de cul-

tură înseamnă şi posibilitatea întîlnirii cu marile monumente ale literaturii lumii, cu filozofia, cu retorica şi poetica antichităţii, dar şi a epocii bizantine (vezi şi Coteanu, 1981, 97).

c) *Răspîndirea scrierilor în limba română şi rolul lor în formarea limbii literare*. Apariţia tiparului şi a primelor tipărituri în limba slavonă, dar şi în română, sînt legate de activitatea, în secolul al XVI-lea, a lui Macarie, a lui D. Liubovici şi a lui Coresi. Tipăriturile acestuia din urmă[8] au o importanţă deosebită, deoarece limba română se impune o dată cu răspîndirea traducerilor sale, eşalonate pe aproape un sfert de secol, de la *Catehismul* din 1559 la *Cazania* din 1581 (cf. Manolescu, 1990, 31). Coresi tipăreşte în limba română cărţile de bază ale religiei, fiind conştient de importanţa operei sale pentru educaţia poporului.

Strîns legate la început de propagarea culturii religioase (impulsul traducerii de cărţi religioase venea de la luteranii din Transilvania sub forma unei propagande discrete — cf. Coteanu, 1981, 88), scrierile în limba română vor avea treptat ca obiectiv şi găsirea unei *forme lingvistice accesibile tuturor românilor*[9].

Totodată, s-a afirmat faptul că "[...] primele traduceri religioase aveau ca scop pregătirea preoţilor în limba slavă bisericească şi că erau deci, într-o privinţă, *cărţi didactice*" (Ivănescu, 1980, 507). S-a dovedit, totodată, că, în secolul al XVII-lea, textele bilingve *slavo-române* funcţionau ca *manuale de învăţămînt* (Ciobanu, 1941 — *apud* Ivănescu, 1980, 507)[10].

O dată cu apariţia unei forme literare a românei, slavona pierde teren — folosirea ei restrîngîndu-se la actele oficiale —, şi aceasta pentru simplul motiv "[...] că era mai comod să se scrie în română decît într-o limbă străină" (Ivănescu, 1980, 507).

d) Pînă în secolul al XIX-lea, retorica privind predarea limbii române lipseşte aproape cu totul[11]. Nu acelaşi lucru se poate spune despre o serie de *lucrări practice*. Astfel, în Transilvania, spre sfîrşitul secolului al XVII-lea, apare prima *Bucoavnă românească*[12] (Alba Iulia, 1699) (cf. Iordan ed., 1978, 15)[13]. Alte lucrări de acelaşi tip apar în secolul următor pentru toate provinciile (Cluj — 1744; Iaşi — 1755; Viena —1771/1777; Blaj — 1777) (*Ibidem*, 15). Nu sunt de neglijat nici *gramaticile* ori *dicţionarele* datînd din aceeaşi perioadă (cf. Iordan ed., 1978, 15—17).

O turnură cu totul specială iau lucrurile în intervalul 1740—1830, numit — convenţional — şi "perioada deşteptării naţionale" (Stoian, 1976, 15 şi urm.). În ţările româneşti, epoca aceasta — de afirmare a latinităţii limbii, a ideii de unitate şi independenţă a aceleiaşi naţiuni — ar corespunde *iluminismului european*. Fenomenul are, însă, o coloratură cu totul specială în Transilvania, pe de o parte, şi în Moldova şi Muntenia, pe de alta.

2.1.1. În *Transilvania*, afirmarea limbii române — ca limbă de învăţămînt — se leagă, ca în atîtea ţări europene, de afirmarea burgheziei. Pentru a-şi impune interesele economice în rîndul populaţiei obişnuite, aceasta avea nevoie de un spaţiu economic comun şi flexibil; or, această exigentă se putea realiza doar prin unitate teritorială şi printr-o limbă înţeleasă de toţi —*limba naţională*.

2.1.1.1. Generată, de altfel, de acest obiectiv, dar şi prin influenţa Bisericii greco-catolice — de o serie de intelectuali formaţi la Viena şi la Roma, a apărut, spre mijlocul secolului al XVII-lea, cea mai importantă mişcare iluministă a epocii —*Şcoala Ardeleană*. Cu un demers oarecum mai moderat în plan politic[14], militantismul curentului se concentrează pe trei fronturi: *şcoala în limba maternă*, *limba* şi *istoria naţională*.

A. Aşa cum arătam, şcoală elementară în română exista încă din secolul al XVIII-lea şi chiar mai înainte (cf. Protopopescu, 1966, 25; 1976, 22)[15]. Exista chiar şi un învăţămînt secundar (Blaj — 1754; Năsăud — 1761), inclusiv un seminar teologic la Arad (1812). Totuşi, în ultima parte a secolului al XVIII-lea, numărul şcolilor elementare româneşti (*ortodoxe* sau *unite*) era infinit mai mic decît al celor maghiare sau germane. Prin 1789 apare ideea înfiinţării unor *şcoli mixte* (avînd clase cu predarea în maghiară,

germană şi, respectiv, română) (cf. Protopopescu, 1966, 71 şi urm.). Deşi create pentru a apropia naţionalităţile, ele erau menite în realitate să impună punctul de vedere al naţiunilor aflate la putere (Protopopescu, 1966, 89). O evoluţie importantă se va asigura prin introducerea — în 1829 — a obligativităţii învăţămîntului elementar, precum şi prin înfiinţarea primelor gimnazii româneşti după 1842 (cf. Stoian, 1976, 22—23)[16].

Din punctul de vedere al limbii de învăţămînt, important este că — încă din 1777 — apare un act legislativ oficial, numit *Ratio educationis*, care stabileşte, pentru întreg Imperiul habsburgic, că *predarea în şcolile elementare* se face *în limba maternă a copiilor* (cf. Ghibu, 1977 [1915], 39). În majoritatea şcolilor secundare, însă, "limba din şcoli" era *germana* sau *maghiara* (Protopopescu, 1966, 151—154).

Este interesant de menţionat că — în Transilvania — funcţiona, în epocă, un soi de "manuale multilingve"; astfel, numeroase abecedare erau realizate, simultan, în patru limbi (română, germană, maghiară, latină) (cf. Ghibu, 1977, [1915], 41; Protopopescu, 1966, 99 şi urm.)[17]. Din păcate, ele nu contribuiau mai cu nimic la formarea conştiinţei naţionale şi de limbă sau la menţinerea unei spiritualităţi româneşti; într-adevăr, manualele - tipărite mai toate la Viena — înlocuiseră *spiritul naţional ortodox* cu un soi de *ideologie iluministă*, de esenţă ateistă, "standardizată" pentru tot Imperiul[18].

În termeni de "*teorie*" sau de *proiectare didactică* a studierii disciplinelor, primele documente aparţin tot şcolilor elementare de la Blaj. Ele sînt fie "scheme de curs", fie "planificări ale activităţilor", datînd din anii 1784/1786 etc. (cf. Protopopescu, 1966, 90 şi urm.).

În materie de limbă română, activităţile preponderente erau: cunoaşterea/recunoaşterea literelor; silabisirea; citirea din bucoavnă/catehismul; citirea literelor tipărite/a literelor de mînă; ortografia; scrierea după dictare, gramatica etc. "Conţinuturile" învăţămîntului — aşa cum apar în manuale (fie abecedare, fie "cărţi de citire") — vizează teme *morale* şi *didactice*, preponderente în epocă; alături de maxime educative, apar şi povestiri moralizatoare (Protopopescu, 1966, 103 şi urm.). Manualele reflectau, în esenţă, "orientările pedagogiei vremii, cît şi a spiritului iluminist, tinzînd să formeze un tineret raţionalist, realist" (*Ibidem*, 105 şi urm.). Totodată, în toată perioada de pînă la revoluţia din 1848 — în ciuda domniei habsburgice — Ungaria încerca să impună şi în şcolile din Transilvania învăţarea limbii maghiare; intenţia însă a reuşit în relativ mică măsură.

B. Dincolo de grija pentru şcoală, reprezentanţii iluminişti ai Şcolii Ardelene au avut o contribuţie cu totul aparte la generarea, *cristalizarea* şi *consolidarea* "ideii naţionale" (cf. Cornea, 1972, 458 şi urm.). Este vorba, de fapt, despre impunerea treptată a conceptelor moderne de "individualizare naţională prin limbă", "naţiune" şi "conştiinţă naţională".

Într-adevăr, în privinţa *identităţii lingvistice*, prin lucrări de ordin general, gramatici, dicţionare etc., reprezentanţii curentului au încercat să lămurească probleme legate de *latinitatea limbii române*, *unitatea* ei, *structura*, *asemănările* şi *deosebirile* faţă de alte limbi. Tot acestor intelectuali (P. Maior, S. Micu, Gh. Şincai, I. Budai-Deleanu) le datorăm şi o serie de puncte de vedere — deosebit de co-erente — vizînd problemele limbii literare şi ale cultivării ei (cf. Iordan (ed.), 1978, 18, 33).

Trebuie menţionat, totodată, că punctul culminant al mişcării —atestabil în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea — se prelungeşte şi se intersectează, atît prin *ideal* cît şi prin *structura acţiunii*, cu originile romantismului românesc, plasate, mai ales în Moldova şi Muntenia. Aşa cum sugeram mai sus, conturarea conceptelor moderne de *naţiune, identitate* şi *conştiinţă naţională* — desăvîrşite şi asumate în toate cele trei provincii în perioada 1821—1840 (cf. Cornea, 1972, 460 şi urm.) — îşi are originea în lucrările savanţilor transilvăneni[19].

C. O bună parte dintre aceste

lucrări, printre care, în primul rînd, cea a lui P. Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (1812), vor avea o influenţă extraordinară asupra spiritualităţii din Muntenia şi Moldova, aflată — deocamdată —în "negura" influenţei neogreceşti. În plus, nu trebuie uitat că, în toată această perioadă, veneau dinspre Transilvania spre celelalte două provincii tipărituri, manuale, traduceri de "literatură de consum". Sub raport ideologic, larga acţiune educativă, istorică şi filologică de trezire a conştiinţei naţionale şi de întărire a unităţii românilor din cele trei provincii este dominată de concepţia istorică naţionalistă susţinută de Herder, Michelet, Karamzin şi Grimm (cf. Bahner, 1967, 89; Iordan (ed.), 1978, 43). Toate acestea au accelerat "procesul regăsirii de sine", "stimularea patriotismului", "smulgerea din inerţie", "transformarea ideii naţionale în substanţă nutritivă a culturii" (cf. Cornea, 1972, 472—473).

2.1.1.2. După moartea reprezentanţilor de seamă ai *Şcolii*, decăderea tiparniţelor româneşti de la Buda şi Viena, precum şi exodul principalilor intelectuali (mai ales, profesori) spre Muntenia şi Moldova, după 1820 are loc o deplasare a *centrului intelectual* spre acele zone (Cornea, 1972, 477) (vezi *infra*, 2.1.2.). Totuşi, acest lucru nu înseamnă dispariţia şcolilor primare româneşti din Transilvania. Evoluţia lor are loc, însă, din acest moment, cu mult mai lent.

Se pot desprinde, în acest sens, cîteva constante ale epocii. În primul rînd, este vorba despre *numărul extrem de mic* şi despre caracterul *evident precar* al şcolilor primare româneşti, de altfel şi *singurele* în care se învăţa *limba română* şi *în limba română* (Albu, 1971, 12—13). În termeni de demers didactic, era vorba, evident, despre deprinderea aceloraşi rudimente ale *scris-cititului*; procesul decurgea însă greoi, atît din lipsa unor cadre calificate, cît şi din cauza unei metode defectuoase. Totuşi, încă din 1854, exista deja un *plan de învăţămînt* pentru şcoala primară (Albu, 1971, 87).

În al doilea rînd, este vorba despre un efort deosebit pentru păstrarea limbii române ca limbă de predare în şcolile primare. Şi aceasta pentru că — deşi două acte normative, *Nova Ratio Educationis Publicae* (1806) şi *Systema scholarum* (1845) asigurau în principiu folosirea românei în şcolile primare româneşti —autorităţile maghiare au făcut eforturi considerabile, mai ales după 1836, pentru a introduce şi la acest nivel limba maghiară (Albu, 1936, 16; 41).

Important este în epocă şi faptul că — încă dinainte de 1848 —s-a reuşit introducerea românei şi la nivelul învăţămîntului gimnazial şi liceal. Acest lucru s-a petrecut progresiv la Blaj, centrul învăţămîntului greco-catolic, şi la Sibiu, fief al ortodoxismului. Momentul este esenţial, întrucît, treptat, şcoala va deveni principalul promotor al rom'nismului. Iată doar cîteva date semnificative în acest sens: din 1829, T. Cipariu începe predarea filozofiei în limba română; acelaşi lucru se va întîmpla şi cu primele schiţe de istorie naţională în 1834 (Albu, 1971, 27, 32); în 1833, apropierea de literatura română se face prin reviste (Albu, 1971, 27, 37), iar în preajma anului 1838/40 se întreprind primele culegeri de folclor naţional (*Ibidem*, 38). Practic, în anii '40, la şcolile secundare din Blaj şi Sibiu, se învaţă în română. În aceste condiţii, este şi firesc că Blajul a fost centrul luptei pentru naţiune şi unitate în 1848, iar tineretul şcolar nu era străin de acest lucru (cf. Albu, 1971, 45)[20].

Ulterior, în aşa-numita epocă a "absolutismului" (1850—1861), deşi limba oficială a şcolilor va fi germana, totuşi învăţămîntul în limba maternă tinde să se impună definitiv[21]. Faptul este dovedit de mai multe evidenţe: în planul de învăţămînt de după 1850, româna este obligatorie cu gramatica şi literatura ei[22] (Albu, 1971, 60; 72—74), iar, pentru angajare, profesorii trebuia să treacă un examen din această materie (Albu, 1971, 60). Efectul este cu totul neaşteptat în planul afirmării *ideii naţionale*: se studiază şi se citeşte *literatură română* din toate provinciile, se citesc şi se editează reviste, se creează literatură. Spre exemplu, la a 17-a

aniversare a revoluţiei din 1848 se cîntă cele mai importante producţii patriotice, printre care şi actualul imn naţional —*Deşteaptă-te, române*! În ciuda acestei efervescenţe, încep să apară primele evenimente care prefaţează perioada dualismului austro-ungar (1867—1918)[23].

2.1.1.3. Din punctul de vedere al studierii limbii materne, această epocă, în ciuda circumstanţelor[24], este, poate, cea mai paradoxală, dar şi cea mai fructuoasă. Dintre cauze amintim doar cîteva: a) păstrarea — în timp — a *spiritului naţional* şi *popular* al revoluţiei de la 1848; b) întărirea treptată a poziţiei bisericii româneşti, inclusiv datorită unei mai mari apropieri dintre *ortodocşi* şi *uniţi* (Ghibu, 1977 [1915], 47—49); c) unirea în acelaşi stat — în 1859 — a celorlalte două provincii româneşti; d) formarea primului partid politic naţional românesc din Transilvania (1881); e) acţiunea *memorandistă* — de luptă pentru drepturile româneşti (1892).

În mod concret, învăţarea limbii române pare să fie caracterizată, în epocă, prin trei tendinţe: *clarificarea conceptuală, expansiunea cantitativă şi calitativă, modernizarea.*

A. Din punct de vedere *conceptual*, se sedimentează idei esenţiale privind rolul şi statutul şcolii, dar şi al învăţării limbii materne, precum şi principiul pedagogic al funcţionării acesteia. Intelectualii din Transilvania au ca punct de plecare atît idealul naţional al înaintaşilor, cît şi imboldurile şcolii germane de psihologie a popoarelor. Aceasta — prin reprezentanţi străluciţi ca M. Lazarus, H. Steinthal, W. Wundt — vedeau în popor o realitate spirituală, colectivă, concretizată prin *limbă*, *cultură* şi *drept*[25].

În aceste condiţii, şcoala nu poate fi decît *instituţia în jurul căreia se concentrează forţele creatoare ale comunităţii naţionale* (Popeangă, 1974, 16). Într-adevăr, "[...] realizarea idealului nostru îşi are sorgintea între cei patru pereţi modeşti ai şcoalei" (cf. Crişanu, I., 1911, 18); aceasta devine "temelia vieţii noastre româneşti", precum şi "*locul de adăpost trainic al limbii*" (Matei, 1912). Prin şcoală şi prin învăţarea limbii materne, se urmăreşte "[...] menţinerea şi întărirea a ceea ce este specific poporului român" — arăta I. Slavici, unul dintre cei mai mari scriitori români, dar şi pedagog de renume (cf. Gal, 1967, 70). Demersurile şcolii, inclusiv cele de învăţare a limbii materne, trebuie să se coreleze, de aceea, cu firea, aspiraţiile şi cultura poporului, adaptîndu-se "însuşirilor naţionale", "individualităţii naţionale" (Lazăr, 1914; cf. şi Popeangă, 1976, 21 şi urm.).

Din toate aceste remarci se poate deduce că la baza studiului limbii materne a stat *principiul naţional*: "[...] sub *educaţie naţională* avem să înţelegem un proces de cultivare intelectuală şi morală, întocmit aşa încît generaţia tînără să se introducă în modul de cugetare, simţire şi voinţă a întregii naţiuni" (Pipoş, 1892, 45). În acest fel, educaţia dobîndea o funcţie deopotrivă *naţională*, *morală* şi *culturală*.

Educaţia naţională nu însemna, însă, şi una *naţionalistă*; conştiinţa naţională trebuie să conveargă spre un umanism generos "[...] prin care se înfrăţesc toate naţiunile într-o singură societate mare" (Pipoş, 1892, 29). Tocmai de aceea, "[...] pedagogiei nu-i poate fi iertat în nici un caz să se facă servitoarea şovinismului naţional" (Popescu, 1888, 136), fenomen care "trebuie condamnat" (Pipoş, 1892, 28).

B. *Expansiunea* studiului limbii materne priveşte, pe de o parte, extinderea tipurilor de învăţămînt secundar, iar, pe de altă parte, trecerea la forme superioare de învăţare a limbii şi literaturii naţionale: *gramatică* (cu diversele sale compartimente), *stil şi compoziţie*, *istoria literaturii naţionale*, *teorie literară*, *poetică* etc.

C. Acest proces merge mînă în mînă cu acela de *modernizare*, atît a materialelor şcolare, cît şi a metodologiei de predare. În esenţă, are loc, în întreaga perioadă, o substanţială extindere şi diversificare a conţinuturilor învăţării.

a) *Cărţile de citire* continuă să fie — în toată această perioadă — adevărate "manuale de căpătîi", modele de educare a conştiinţei naţionale[26]. Toţi autorii acestor lucrări demon-

strează că manualele trebuie să fie realizate *în spirit naţional* şi *educativ*, redînd aspecte din experienţa de viaţă a copilului (Popescu, 1874); în plus, accentul trebuie să cadă, din ce în ce mai mult, pe nevoia de a-l familiariza pe acesta cu *progresul culturii române* (Rusu, 1876).

Încă din anii '60 apar şi o serie de *antologii* (vezi, spre exemplu, Pumnul, 1862), care conţin texte de literatură sau istorie ilustrînd elementele de viaţă, cultură şi mentalitate românească, dar şi conceptul de *patrie*[27].

b) *Manualele de gramatică* — însoţite de numeroase ilustraţii şi exerciţii — devin, de asemenea, din ce în ce mai numeroase în perioada 1867—1918. Interesant este că studiul gramaticii — un demers esenţialmente sec — este prezentat, de fiecare dată, ca fiind nu numai *o problemă educativă centrală*, dar şi un *act de mare răspundere* pentru corectitudinea şi buna utilizare a limbii. Într-adevăr, "[...] elementul de viaţă al unui popor este limba sa maternă, în limbă e încorporat spiritul lui" (Pipoş, 1895, 84). Tocmai din acest motiv, gramatica, dincolo de reguli, trebuie să-l înveţe pe copil să vorbească şi să scrie corect; ea va contribui, astfel, "[...] la luminarea poporului român, făcîndu-l să-şi cunoască dulcea sa limbă maternă" (Liuba, 1892). Învăţarea gramaticii nu are nici un sens *în şi pentru sine*. Ea trebuie să fie nu numai *cultivare a limbii*, dar *şi a spiritului*. Din acest motiv, de fiecare dată, *exemplele* sunt extrase din marii scriitori, ele constituind — deopotrivă — mostre de expresivitate, dar şi de educaţie patriotică[28].

c) Nici *metodica* nu stagnează. Scolastica este abandonată, studiul devenind mult mai funcţional. Spre exemplu, într-un "ghid al profesoriului", publicat către finele secolului (Manliu, 1896, p. XVII), apar o serie de idei extrem de concludente pentru viziunea epocii. Astfel, învăţarea limbii materne e considerată *un fapt de cultură*. Cultura avansată nici nu ar putea exista fără limba maternă, iar — în plan individual —aceasta devine "baza solidă a unei culturi superioare de mai tîrziu". Prin *învăţămîntul intuitiv* (exerciţii de vorbire şi de îmbogăţire a vocabularului), se urmăreşte — din punct de vedere pedagogic — dezvoltarea deprinderilor de *vorbire/scriere*, respectiv *citire/scriere*. Cultivarea exprimării elevilor se face — în acelaşi spirit herderian — prin *valorificarea farmecului limbii vorbite de popor, al "graiului viu"* al acestuia, al operei scriitorilor români, precum şi al folclorului. Autorul accentuează faptul că orice progres realizat în domeniul învăţării limbii române devine un factor de progres naţional, iar rolul studiului gramatical este stimularea dragostei pentru limba maternă.

O altă idee valoroasă în epocă este şi aceea potrivit căreia studierea limbii materne reprezintă "[...] sufletul învăţămîntului public, fiindcă dînsa este temelia pe care se sprijină învăţămîntul tuturor celorlalte ramuri ale ştiinţei" (Petri, 1882, 65). Deci limba maternă este "[...] mediul de comunicare între celelalte obiecte" (Popea, 1871); dar, în acelaşi timp, toate disciplinele trebuie să vizeze — laolaltă — *cultivarea limbii materne* (Crişanu, I., 1906). Doar aşa studiul limbii îşi poate atinge deplina valoare formativă.

c) *Manualele de literatură* înregistrează — la rîndul lor — o evoluţie fără precedent. Ele au multe în comun cu cărţile de citire pentru clasele gimnaziale — forma inferioară a învăţămîntului secundar. În cele mai răspîndite dintre acestea (spre exemplu, Popea, 1897), alături de cei mai cunoscuţi autori români, apar — în spiritul vremii — şi cele mai remarcabile opere aparţinînd *literaturii populare*. Includerea unor asemenea lucrări va deveni o veritabilă tradiţie în istoria manualelor şcolare.

După anii '70 apar şi primele manuale propriu-zise de *istorie a literaturii naţionale*. Ele vor introduce *paradigma* care va face epocă în şcoala românească. Ce îşi propune, în fapt, studiul istoriei literare? În primul rînd, "cunoaşterea geniului fiecărei naţiuni" (Cipariu, f. d.), iar în al doilea rînd, "iubirea pentru citirea productelor literaturii române"

(Lăzărici, 1884). Spre exemplu, manualul lui Lăzărici a umplut un gol în literatura didactică din Transilvania, inclusiv prin aceea că a utilizat, pentru prima dată, conceptul de *literatură naţională*; ca să nu mai vorbim despre foarte atenta trecere în revistă a întregii literaturi române de pînă la acea dată.

Manualele lui E. Hodoş (1893/96) fac o distincţie netă între literatura populară şi cea cultă, oferind şi un studiu serios al speciilor literare. Multe dintre manualele din epocă constată cu satisfacţie armonia şi flexibilitatea limbii române, continuitatea culturală prin limbă, tendinţa literaturii naţionale spre universalitate (cf. Popeangă, 1976, 76; 79). În aceeaşi ordine de idei, s-a încetăţenit şi conceptul de *literatură naţională ca expresie a vieţii poporului* (cf. Popeangă, 1876, 81)[22], dar şi ca *instrument esenţial* al *culturii.* Prin literatură se poate educa dragostea pentru limbă, gustul pentru lectură (vezi şi Pipoş, 1895, 84), comportamentul uman civilizat.

Interesant este de remarcat că, în anii 1867—1896 în Transilvania, circulau numeroase manuale din Vechiul Regat. Acest fenomen se încheie în 1896, cînd guvernul ungar interzice manualele de acest fel, publicînd în 1906 chiar o listă de cărţi puse sub index. Pînă la acea dată, circulaseră, însă, suficient excelentele manuale de istoria literaturii ale lui I. Manliu (1891 etc.).

Alături de manualele propriu-zise de istorie literară, cele de *compoziţie* şi *stil* erau în mare vogă. În manualele lui Tempea (1882), I. F. Negruţiu sau I. Manliu se discută *probleme teoretice şi practice ale stilului*, ale *corectitudinii gramaticale*[29]. În concepţia celor mai mulţi autori, stilistica e privită drept "un mijloc, iar nu un scop în sine" (V. Oniţiu —*apud* Teculescu, 1937). De altfel, I. Manliu arăta că stilistica va trebui să formeze la elev "îndemînarea de a-şi expune cugetările sale în mod lămurit" (Manliu, 1891). Or, această îndemînare se obţine numai pe baza unor modele de limbă care se găsesc în operele scriitorilor români, în limba vorbită de popor ori în creaţia folclorică.

* * *

La 1 decembrie 1918, în urma adunării de la Alba Iulia, românii decid Unirea Transilvaniei cu România — hotărîre consfinţită de Tratatul de la Versailles. De remarcat este că printre primele declaraţii ale liderilor politici români — după unire — se află şi cele legate de soarta fostelor naţiuni dominante, devenite în România Mare naţiuni minoritare.

NOTE

[1] După cum se ştie, pe teritoriul ţării noastre au existat, începînd din secolul al XIV-lea, trei state feudale româneşti: Moldova, Muntenia şi Transilvania. Primele două, deşi aflate — între secolele al XV-lea şi al XIX-lea (1877) — sub suzeranitate turcească, s-au bucurat, de-a lungul timpului, de un statut de relativă autonomie. Tocmai de aceea — cu excepţia perioadei cuprinse între 1711—1821, în care provinciile în discuţie au fost conduse de domnitori greci din Constantinopol, numiţi de turci — ele au avut, pînă în 1859, domnitori autohtoni români.

În ceea ce o priveşte, Transilvania — cu o populaţie majoritar românească — a avut o evoluţie istorică relativ diferită. Ea a făcut parte, pînă în 1526, din Regatul Ungariei; după aceea, devine provincie autonomă, aflată succesiv sub suzeranitate turcească (din 1541), respectiv austriacă şi austro-ungară (din 1699 pînă în 1918).

O primă unire — foarte scurtă, de altfel — a celor trei provincii româneşti a avut loc în 1600 în timpul domnitorului Mihai Viteazul. Ulterior, statul naţional român se realizează în două faze esenţiale: în *1859* are loc unirea Moldovei cu Muntenia; în *1918* statul se desăvîrşeşte prin revenirea la Patria-Mamă a Transilvaniei şi a Basarabiei (provincie de est a Moldovei, aflată sub stăpînire ţaristă). În tot acest răstimp, România a fost *un regat*, condus, între 1859—1866, de prinţul Alexandru Ioan Cuza, iar între 1866—1947 de dinastia *Hohenzollern*, devenită, din 1927, de *România*. În 1947, după *abolirea abu-zivă*, cu ajutor sovietic, *a monarhiei*, se proclamă o republică de tip comunist, regim înlăturat

în 1989. În 1940 şi, apoi, 1944 Basarabia este definitiv pierdută, ea fiind înglobată — ca republică sovietică — în fosta U.R.S.S.

[2] Primele triburi maghiare pătrund în Transilvania — dinspre vest (din Cîmpia Panonică, actuala Ungarie) — începînd cu sfîrşitul secolului al X-lea. procesul continuă în secolele următoare. Abia la începutul secolului al XIII-lea Transilvania este înglobată Ungariei. Treptat, ungurii vor aduce o serie de colonişti pentru a apăra graniţele regatului (la sfîrşitul secolului al XI-lea sau la începutul secolului al XII-lea, colonişti *secui*, iar la jumătatea secolului al XII-lea, colonişti *saşi*). Colonizarea cu *şvabi* în Banat şi Năsăud se va produce mult mai tîrziu (în secolul al XVIII-lea), în timpul domniei habsburgice.

[3] Introducerea religiei greco-catolice printre românii din Transilvania — întreprinsă de autorităţile austriece — a urmărit, pe de o parte, o slăbire a *ortodoxiei* româneşti din această provincie, iar, pe de altă parte, atragerea mai substanţială a românilor la viaţa statală a Imperiului habsburgic. În timp, biserica greco-catolică a avut un rol extrem de semnificativ în structurarea *conştiinţei naţionale* a românilor din Transilvania, populaţie multă vreme considerată de rang secund în graniţele imperiului.

[4] La începutul secolului al XVII-lea, în româneşte ar fi redactat logofătul Rudeanu o cronică a lui Mihai Viteazul, din care nu avem însă decît versiunea latină a lui Balthasar Walter, prelucrată şi aceasta după un intermediar polonez. Dimitrie Cantemir scrie în română, latină şi greacă, iar Miron Costin îşi elaborează cronica în română, dar scrie în poloneză poeme despre Moldova şi Ţara Românească. Numeroşi cărturari români erau poligloţi, vorbind pînă la zece limbi, uneori chiar mai multe (cf. Manolescu, 1990, 31).

[5] Aşa se întîmplă la şcoala de la mănăstirea Sf. Gheorghe-Vechi, înfiinţată în 1576, unde, pe lîngă slavonă, se învăţa şi *scrisul* şi *cititul* în limba română (cf. Pîrnuţă, 1971, 30). În Moldova, pe lîngă mănăstirea Putna exista, la începutul secolului XVI, o şcoală greco-slavo-română. Unul dintre centrele care a contribuit în mare măsură la răspîndirea ştiinţei de carte, mai ales în limba română, începînd cu a doua jumătate a secolului XVI, a fost mănăstirea Menedicul din judeţul Buzău. Aici se învăţau citirea şi scrierea, urmărindu-se pregătirea de clerici pentru serviciul mănăstirii şi al unor biserici. Era o şcoală slavo-română, ca şi cea de la Sf. Gheorghe-Vechi din Bucureşti (cf. Pîrnuţă, 1971, 32). Şcoala deschisă de prinţul Vasile Lupu, probabil în 1640, la mănăstirea Trei Ierarhi din Iaşi a fost o înaltă şcoală de slavonie după modelul Academiei din Kiev, cu profesori aduşi de acolo, cu sprijinul mitropolitului Petru Movilă, iniţiatorul sinodului de la Iaşi pentru apărarea "dreptei credinţe", deci pentru întărirea ortodoxiei. Limba de predare era slavona, dar se predau şi limbile greacă şi latină. La Tîrgovişte, oraş din Muntenia, fostă capitală cîndva, Matei Basarab sprijină cu bani o mică şcoală condusă de învăţatul misionar catolic Pantelimon Ligardi între 1646—1651. Aici se învăţau greaca şi latina (*Ibidem*, 41). În secolul al XVII-lea apar în Muntenia şcolile slavo-române de la Tîrgovişte şi Cîmpulung, iar în mediul sătesc, pe lîngă mănăstiri şi biserici, apar mai ales şcoli în limba română. Gramaticile şi lexicoanele alcătuite de profesorii şi elevii şcolii de la Tîrgovişte au pus, de altfel, bazele unui învăţămînt organizat şi sistematic al limbii române (*Ibidem*, 60).

[6] Începuturile gîndirii pedagogice româneşti (secolele XIV—XVI) au fost marcate de influenţe patristice şi isihaste. Începînd cu secolul XVII, apare în hrisoavele domneşti termenul *şcoală* şi, o dată cu preocuparea pentru lărgirea accesului tinerilor la învăţămînt, este evidentă tendinţa de laicizare şi nevoia unei şcoli de tip superior. Din hrisoavele celei de a doua jumătăţi a secolului XVIII, din Moldova şi Ţara Românească, reiese clar preocuparea pentru promovarea cunoştinţelor ştiinţifice, considerate de absolută trebuinţă oamenilor. Ele pregătesc trecerea la învăţămîntul laic (Giurescu, 1971, 71).

[7] Astfel, cel mai important document în istoria şcolii din sec. XVIII, hrisovul lui Alexandru Ipsilanti din 1766, orienta şcoala mai mult spre disciplinele ştiinţifice şi spre studiul limbilor moderne (franceza, italiana, introduse alături de latină şi greacă).

[8] Activînd la Tîrgovişte şi Braşov, trecînd dintr-o ţară în alta, tipărind cărţi pentru cele trei ţări şi în limba română,

Coresi a contribuit la *dezvoltarea ideii unităţii naţionale*, cultivînd această idee şi ucenicilor săi, dar şi oamenilor simpli, pe care îi dorea "luminaţi cu ştiinţă de carte". În prefaţa la *Tetraevangheliarul* din 1561, editorul citează epistola către corinthieni a Sfîntului Pavel: "În sfînta beseareca e mai bine a grăi cinci cuvinte cu înţeles decît zece mie de cuvinte neînţelese în limba străină".

[9] Enunţată de mitropolitul Varlaam, această idee va fi subliniată de mitropolitul Simion Ştefan într-una din predosloviile *Noului Testament* tipărit de el la Bălgrad, în 1648: "Aceasta încă vă rugăm să luaţi aminte că rumânii nu grăescu în toate ţările într-un chip; pentru aceia, cu nevoe poate să scrie cineva să înţeleagă toţi [...]. Bine ştim că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni cari îmblă în toate ţările, aşia şi cuvintele, acele sînt bune carele le înţeleg toţi". Iată deci pusă problema necesităţii creării unei norme lingvistice supradialectale, întemeiată pe constatarea că unitatea limbii române întrece deosebirile locale, de care, după părerea autorului, nu românii erau vinovaţi, ci cei care îi împrăştiaseră în mai multe ţări (vezi şi Coteanu, 1981, 89).

[10] Faptul acesta este valabil inclusiv pentru Transilvania, unde biserica ortodoxă era predominantă pînă prin 1688. Abia după această dată — intrarea Transilvaniei sub dominaţie habsburgică — începe răspîndirea printre români a religiei greco-catolice.

[11] Au existat, desigur, lucrări quasiştiinţifice dedicate unor probleme cum ar fi: caracterul latin al limbii române; diferenţele dialectale (cf. Iordan ed., 1978, 13—14) sau chiar diferenţele sociale (cf. Ivănescu, 1980, 502—504).

[12] Pînă în secolul trecut, în România, pentru abecedar se foloseau termeni slavoni BUCOAVNA sau BUCVAR (cf. Iordan [ed.], 1978, 15).

[13] Lucrarea conţine o enumerare a literelor din alfabetul chirilic (folosit în română pînă prin jurul anului 1860), precum şi o serie de indicaţii ortografice (cf. *Ibidem*, 15).

[14] **Nu sunt, totuşi, de neglijat o serie de documente importante — adresate direct împăratului — privind drepturile românilor (*Supplex libellus* — 1743 şi *Supplex libellus Valachorum* —1791).**

[15] Spre exemplu, O. Ghibu, unul dintre cei mai de seamă cercetători ai istoriei învăţămîntului românesc, susţine într-o lucrare care reeditează scrieri mai vechi (1977 [1915], 37) că, încă din 1495, exista, pe lîngă biserica din Braşov, o şcoală elementară românească. Neatestate, e adevărat, au existat şi altele pînă în secolul al XVIII-lea.

[16] Toate acestea se refereau însă la şcolile aparţinînd *confesiunii greco-catolice*, unite cu Roma (Ghibu, 1977 1915, 37).

[17] Apar în limba română şi primele cărţi care ar putea fi asimilate cu actualele metodici (cf. Ghibu, 1977 [1915], 41—42), dar şi gramatici "ajutoare" pentru învăţători (cf. Protopopescu, 1966, 107). În privinţa manualelor din epocă, vezi şi Protopopescu, 1966, 99—151.

[18] "Cărţile de citire româneşti aveau doar limbă românească, căci subiectele înseşi erau străine, sau indiferente şi fără culoare, şi din ele se elimina la fiecare ediţie tot ce putea să aibă vreo interpretare naţională" (*Ibidem*, 51).

[19] Astfel, conceptul modern de *conştiinţă naţională* apare în Transilvania, şi este firesc aşa, de vreme ce poporul român de acolo era profund nedreptăţit. Problematica relativă la *conştiinţa naţională* este, însă, evident, mult mai veche; în opera unor cronicari sau la D. Cantemir ea nu depăşeşte sfera *unităţii de neam* (Cornea, 1972, 458). Încă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, ideea modernă de *naţiune* începe să se cristalizeze şi într-o serie de lucrări din Moldova sau Muntenia (Gr. Rîmniceanu, I. Văcărescu, N. Rîmniceanu). "Cărturarul căruia îi revine meritul de a fi formulat pentru prima dată, încă de la jumătatea secolului al XVIII-lea [...] o idee de naţiune apropiată de cea modernă este remarcabilul prelat Inochentie Micu. În memoriile şi supliciile sale adresate curţii de la Viena, episcopul uniţilor argumentează revendicările populaţiei româneşti, depărtîndu-se de noţiunea medievală de "natio" —simplă categorie juridică şi apropiindu-se de cea modernă, de "naţiune", în sensul extinderii *caracterelor comunitare de neam* nu numai asupra claselor privilegiate, ci şi asupra ţărănimii" (Cornea, 1972, 470—471).

[20] Într-un text datînd din preajma anului 1848 — cu spiritul romantic ca-

racteristic epocii — se spune: "[...] învăţaţi-vă o dată a înţelege deplin cuvîntul naţional. Acesta e numele cel sfînt al mumei celei comune (adică al *României Mari* — n. n.)" (cf. Albu, 1971, 44)[15]. Decretul 1070/1852 permite introducerea în şcoli a manualelor româneşti, iar Ordonanţa Guvernului Transilvaniei din 1 ianuarie 1855 stipulează: "limba maternă a majorităţii elevilor rămîne limba de propunere, dar numai pînă cînd nu-şi vor putea exprima gîndurile şi numirea lucrurilor în limba germană" (cf. Albu, 1971, 18).

[21] Decretul 1070/1852 permite introducerea în şcoli a manualelor româneşti, iar Ordonanţa Guvernului Transilvaniei din 1 ianuarie 1855 stipulează: "limba maternă a majorităţii elevilor rămîne limba de propunere, dar numai pînă cînd nu-şi vor putea exprima gîndurile şi numirea lucrurilor în limba germană" (cf. Albu, 1971, 18).

[22] În şcoală încep a fi studiate *sistematic* opere ale autorilor din Moldova şi Muntenia, literatura devenind un bun al românilor de pretutindeni.

[23] Deşi, în 1864, o lege speci-ală statua "egala îndreptăţire" a limbii române cu toate celelalte limbi vorbite în Transilvania, aceasta nu se va aplica, de fapt, niciodată. De aceea, în 1869 se deplîngea (de către Gh. Bariţiu), "[...] spăimîntătoarea nepăsare ce se manifesta în unele simţuri către şcoalele româneşti, către literatura română, către istoria patriei şi naţiunei, mai scurt, către tot ce e românesc" (Albu, 1971, 19/20).

[24] După cum se ştie, în 1867, se creează un nou tip de organizare statală a Imperiului habsburgic, — cunoscut sub denumirea de Dualism austro-ungar. Astfel, Transilvania intră, pentru prima dată, după aproximativ trei secole şi jumătate, în componenţa regatului ungar asociat la conducerea Imperiului. Deşi alcătuiesc 2/3 din populaţia Transilvaniei, românii nu au drepturi politice; mai mult, în 1879 se declară obligativitatea limbii maghiare, inclusiv în învăţămîntul primar.

[25] Conceptul de *Noi, românii* se formează pe baza elementelor comune care apropie pe membrii colectivităţii: limba comună, obiceiuri şi tradiţii comune (cf. P. Span, 1906, 47 — apud Popeangă, 1976, 39).

[26] Pentru unul dintre autorii citaţi — P. Pipoş — "[...] cartea de citire are o funcţie educativă bine determinată, deoarece ea îi introduce pe elevi în modul de cugetare şi simţire a naţiunii. În ea trebuie să se găsească piese valoroase din literatura naţională, iar în privinţa limbii în care e scrisă să fie un adevărat model pentru elevi. Limba curată şi atrăgătoare a manualului va trezi interesul elevului pentru studii şi-i va dezvolta sentimentul că el e membru al comunităţii naţionale" (cf. Popeangă, 1976, 82).

[27] "[...] eu privesc ca *patria mea* tot acea întindere de loc unde se vorbeşte limba română şi ca *istorie naţională*, istoria Moldovei, a României şi a fraţilor din Transilvania" (M. Kogălniceanu — *apud* Pumnul, 1862, 269).

[28] Ilustrative sunt, în acest sens, *gramaticile* publicate între 1896 —1900 de I. Petranu (cf. Popeangă, 1976, 62).

[29] Motoul unuia dintre aceste manuale a fost "vorbiţi, scrieţi româneşte pentru Dumnezeu!"

BIBLIOGRAFIE

Albu, N., 1971, **Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800—1867**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Andrei, N., Pîrnuţă, Gh., 1977, **Învăţămîntul din Oltenia**, Craiova, Scrisul Românesc.

Bahner, W., 1967, **Das Sprach — und Geschichts — bewusstsein in der rumänischen Literatur von 1780—1880**, Berlin.

Bîrsănescu, Şt., 1962, **Academia domnească de la Iaşi, 1714—1821**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Bunescu, Gh. (ed.), 1991, **Legi ale învăţămîntului între 1864—1978**, Bucureşti, Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei.

Ciobanu, S., 1941, **Începuturile scrisului în limba română** // "Academia Română: Memoriile Secţiunii Literare", seria II, tom X, Bucureşti, p. 21—58 (apud G. Ivănescu, 1980).

Crişan, Al., a, 1993, **Curriculum Reform in Romania** // J. C. Van Bruggen (Red.), **Case Studies: Strategies for and organization of curriculum de-**

velopment in some European countries, National Institute for Curriculum Development — CIDREE, Enschede, p. 155—172.

Crişan, Al., b, 1994, **The Teaching of the Official Language in the Schools of the Hungarian Minority in Romania: Linguistics, Social and Intercultural Aspects** // D. Marsh and L. Salo-Lee (eds.) **Europe on the Move. Fusion of Fission**? University of Jyvaskyla, SIETAR Europa, 250—257.

Crişan, Al., c, 1994, **Minorities' Mother Tongue Education in Romania: a Survey and some Challanges** // D.I.L. Dergisi, **Language Journal** no. 25, Ankara University, KASIM, 74—77.

Crişanu, I., 1906, **Călăuzul învăţămîntului** ("**The Guide of Education**").

Crişanu, I., 1911, **Felul şi planul nostru de muncă** ("**Our Method and Work Plan**") // "Reuniunea învăţătorilor", nr. 2, an VIII, 1911, 34.

Cipariu, T., **Istoria literaturii române** (MSS), Cluj, Biblioteca Filialei Academiei Române.

Camariano-Cioran, A., 1971, **Academiile domneşti din Iaşi şi Bucureşti**, Bucureşti, Editura Academiei.

Călinescu, G., 1981 [1941], **Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent**, Bucureşti, Editura Minerva.

Cornea, P., 1972, **Originile romantismului românesc**, Bucureşti, Editura Minerva.

Coseriu, E., 1980, **Von Genebrardus bis Hervas. Beitrage zur Geschichte der Kenntnis des Rumänischen in Westeuropa, Tübingen**, Gunter Narr Verlag.

Coteanu, I., 1981, **Structura şi evoluţia limbii române, de la origini pînă la 1860**, Bucureşti, Editura Academiei.

Delnoy, R., W. Herrlitz, S. Kroon, J. Sturm [eds.], 1988. **Portraits in Mother Tongue Education: Teacher Diaries as a Starting Point for Comparative Research into Standard Language Teaching in Europe**, Enschede, VALO-Moedertaal.

Fassel L., 1995, **Limba română în teritoriile plurilingve: exemplul Basarabiei (1918—1940)** // Limbă şi literatură, an XL, vol. I, p. 98—107.

Gal, T., 1967, **Ioan Slavici despre educaţie şi învăţămînt**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Ghibu, O., 1977, **Pentru o pedagogie românească**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Giurescu, C. C., 1971, **Istoria învăţămîntului din România**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Grigoriu, Elena, 1978, **Istoricul Academiei Domneşti de la Sf. Sava**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Hangiu, I., 1963, **Contribuţii la istoricul predării limbii şi literaturii române în şcoala noastră** — MSS, Bucureşti, Biblioteca Universităţii.

Herder, J. G., 1973, **Scrieri (Despre limbă şi poezie, filosofia istoriei, ideea de umanitate, geniu şi educaţie, precedate de un jurnal)**, translated from German and with a preface by Cristina Petrescu, Bucureşti, Editura Univers.

Hodoş, E., 1893, **Manual de istorie a literaturii române**, ed. a II-a, Caransebeş.

Iordan, I., [ed.], 1978, **Istoria lingvisticii româneşti**, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Ivănescu, G., 1980, **Istoria limbii române**, Iaşi, Editura Junimea.

Lazăr, A., 1914, **Chestiunea de naţionalitate**, Arad, Concordia, p. 26.

Lăzărici, I., 1884, **Istoria literaturii române**, second edition, Sibiu.

Liuba, P. M., **Gramatică română pentru şcoalele poporale**, Partea I, **Etimologia**, Braşov.

Macrea, D., 1978, **Contribuţii la istoria lingvisticii şi filologiei româneşti**, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Manliu, I., 1881, **Curs elementar de literatură**, Bucureşti.

Manliu, I., 1891, **Crestomaţie română**, Bucureşti.

Manliu, I., 1896, **Povăţuitorul studiului limbii române în clasele primare**, Bucureşti.

Manolescu, N., 1970, **Contradicţia lui Maiorescu**, Bucureşti, Editura Cartea Românească.

Manolescu, N., 1990, **Istoria critică a literaturii române**, Bucureşti, Editura Minerva.

Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, 1943, Sibiu, Biblioteca Astra.

Martin, M., 1981, **G. Călinescu şi**

complexele literaturii române, Bucureşti, Editura Albatros.

Matei, I., 1912, **Din carnetul unui dascăl**, Sibiu.

Morgan, R., 1990, **The "English-ness" of English teaching** // Goodson, I., P. Medway (eds.), **Bringing English to Order. The History and Politics of a School Subject**, Lewes, The Falmer Press, p. 197—291.

NC — Lower Secondary (reform project), 1995: Crişan, Al., Cerkez, M., Cincu, G., Costea, O., Dobra, S., Sîmihăian, Fl., **Limba română în gimnaziu**, Bucureşti, Institute for Educational Sciences.

Niculescu, Al., 1978, **Individualitatea limbii române între limbile romanice**, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Pîrnuţă, Gh., 1971, **Istoria învăţămîntului şi gîndirea pedagogică din Ţara Românească (sec. XVII—XIX)**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Petri, V., 1878, **Legendar sau carte de citire pentru şcoalele poporale**, First Part, Sibiu.

Pipoş, P., 1892, **Elementul naţional în educaţie**, // Asociaţia naţională ardeană, Conferinţe publice.

Pipoş, P., 1895, **Metodica şcoalei poporale**, second edition, Arad.

Popea, I., 1871, **Învăţămîntul limbii materne în şcoalele elementare şi factorul principal în acest ram de învăţămînt** // Telegraful român, no. 64, an XIX.

Popea, I., 1893, **Carte de citire pentru clasa I şi a II-a gimnazială**, Braşov.

Popea, I., 1897, **Carte de citire pentru clasa I şi a II-a gimnazială şi reală, seminare pedagogice şi şcoli superioare de fete**, Braşov.

Popeangă, V., 1974, **Şcoala românească din Transilvania în perioada 1867—1918 şi lupta sa pentru unire**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Popescu, I., 1874, **A doua carte de lectură şi învăţătură pentru şcoalele poporale române**, Sibiu.

Popescu, I., 1888, **Educaţie naţională** // "Almanahul Societăţii Academice Romaniâ Junâ", II, Vienna.

Protopopescu, L., 1966, **Contribuţii la istoria învăţămîntului din Transilvania (1674—1805)**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Pumnul, A., 1862, **Lepturariu românesc cules d'en scriptori români,** 1—11, Vienna.

Rusu, I., 1876, **Carte de lectură pentru clasele gimnaziale inferioare**, Sibiu.

Săvoiu, A., 1944, **Bucovina şi Basarabia în paginile revistei "Viaţa Românească" (1906—1916)** // Limbă şi literatură, vol. II, 1994, 129—131.

Stanciu, I., 1995, **Şcoala şi doctrinele pedagogice ale secolului XX**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Stoian, S., 1976, **Pedagogia română modernă şi contemporană,** Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Teculescu, H., 1937, **Oniţiu V., Un educator deschizător de suflete şi ziditor de idealuri. Viaţa şi opera**, Bucureşti.

Tempea, I., 1882, **Stilul şi poetica limbii române**, Lugoj.

Ţîrcovnicu, V., 1970, **Contribuţii la istoria învăţămîntului românesc din Banat (1878—1919)**, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Constantin CIOPRAGA
Iaşi

TEMPORALITATE ŞI MEDITAŢIE SAU DESPRE MARIN PREDA

"Un om nu e doar ce cred alţii despre el că este. Ba chiar, cîteodată, e cu totul alceva..."

Cel mai iubit dintre pămînteni

DACĂ am putea defini doar cu un singur cuvînt pulsul rostirii lui Marin Preda, ar trebui invocată naturaleţea, adecvarea cu o ştiinţă fără greş la cele mai diverse registre verbale, o supleţe de volubil narator oral care, operînd scriptic, sugerează impresia perfectei autenticităţi. Inaderenţa sa la proza sadoveniană, în care — credea el — trebuie să parcurgi "sute de pagini" ca să găseşti un nucleu dramatic, ceva care să aibă "relieful misterios al marilor creaţii", nu ţine atît de o altă structură cît de o diferită înscriere în temporalitate, mai precis în prezent. Lîngă numele Sadoveanu, autorul **Morometilor** pune, totuşi, calificativul **mare**. Poet al spaţiilor dezmărginite, la exploratorul **Ţării de dincolo de negură** cuvîntul sfîrşeşte, nu o dată, în necuvînt, de unde transgresarea în aerian şi **flou**, plutirea în impalpabil şi iluzie, stări de transă emoţională atît de opuse mobilităţii unor Panait Istrati, Zaharia Stancu ori Fănuş Neagu şi altor dunăreni, inclusiv lui Marin Preda, aceştia, cu toţii, netemători de cuvînt. La antipodul solitarilor sadovenieni, interiorizaţi, deschişi mai degrabă naturii decît societăţii, replicile vorbitorilor din **Morometii**, uneori frizînd truculenţa, se îmbulzesc şi se caută necontenit, se organizează spontan în micro-scene rotunde, imprimînd cotidianului un anumit nerv, dezvăluind totdeauna o certă voluptate a frazării; — mai "balcanici", mai pămînteni, mai puţin misterioşi, oamenii se confruntă fără oprire, se spionează şi se ajută, iubesc şi se înjură, petrec, se lamentează şi, în acelaşi ritm viu, se înşală şi se compătimesc; secvenţe filmice în felul neo-realismului italian îi arată cum îşi exteriorizează reacţiile, cum persiflează ştirile politice din gazete, cum ridică faptul ordinar la nivelul evenimentelor ori, dimpotrivă, cum destramă evenimentul, pulverizîndu-l în ironie:

"Într-adevăr — citim în **Imposibila întoarcere** —, nouă, muntenilor, ne place să stăm de vorbă pînă ne dor fălcile, capacitatea speculativă ne e bogată, plăcerea de a privi în sinea noastră caracterul celorlalţi şi a face din asta apoi o adevărată sărbătoare e fără limite!..."

Practica sadoveniană de a etala întîmplări şi iar întîmplări, fapte de odinioară devenite amintiri, are ca echivalent la Marin Preda, totdeauna ingenios în selectarea fragmentului, o utilizare enormă, chiar dacă prin **anecdotă** nu se înţelege, ca la vechii greci, ceva inedit; nenumărate interludii, ***petits faits vrais*** (în modul unui mare prozator francez), digresiuni relevînd forma mentală a personajelor, compun în **Morometii** o atmosferă antrenant-colocvială de spectacol fără sfîrşit. Reacţiile repezi ale interlocutorilor, unele sclipitoare, sînt captate literar înainte de a fi devenit ecouri, participanţii rămînînd departe de solemnităţi care i-ar face inautentici. Nu mai mult diferit de asemenea vorbitori degajaţi, autorul **Morometilor** — respingînd "cu groază perspectiva de a deveni moralist", ori de a accepta vreun program — se vrea înainte de toate un narator atent, un înregistrator al esenţialului: "Aş putea să spun că grijile mele sînt cu totul altele decît a face analiza, — lămureşte el. Pentru că, într-adevăr, analiza ucide mişcarea... Grija mea este de a dezvălui, prin orice mijloace, directe sau indirecte, o stare sufletească, o idee care îl obsedează

pe erou, un conflict care se naşte...". Dintre înaintaşi, Rebreanu din capodopere, lucrînd în reliefuri frapante, era un observator al situaţiilor-limită în perspectiva devenirii dramatice, iar Sadoveanu — un evocator liric-impresionistic. Izbitoare la Marin Preda, un vitalist dublat de un reflexiv, e notarea nuanţată a pulsaţiilor umorale, etapă pregătitoare pentru expoziţiile de mentalităţi curente.

CUM şi celui mai original creator i se găsesc, în cele din urmă, afinităţi de metodă cu alţii, iată-l pe Marin Preda întîlnindu-se, bunăoară, cu Camil Petrescu, acesta încredinţat că nu poate scrie cinstit decît despre sine, cu motivaţia că "nimeni nu poate depăşi propria lui experienţă" — cum observă el referindu-se la **Cărţile luptătorilor**. De la experienţa personală porneşte şi autorul **Morometiilor**, chiar şi atunci cînd, la maturitate, el se lansează în generalizări de ordin psihologic, în consideraţii de filozofie a istoriei, de sociolog sau de moralist: "Eu nu mă gîndesc niciodată — ni se spune în una din semnificativele lui **Convorbiri** — decît la ceea ce am cunoscut şi la ceea ce am trăit direct. Consider că numai asta are valoare. Ceea ce au trăit alţii are valoare pentru ei. (...) Un scriitor nu poate cunoaşte decît o singură viaţă, un singur destin, destinul unei clase sau al unei categorii sociale mai restrînse...". În ciuda numeroaselor trimiteri livreşti de după **Morometii** — de la Platon şi gînditorii latini pînă la Rousseau, la Kierkegaard şi Hegel, de la Nietzsche la Ortega y Gasset, sau de la Dostoievski pînă la Malraux, la Camus şi Sartre —, structura de adîncime a prozatorului rămîne, organic, una realist-ţărănească. Pentru el, natura, mereu reconfortantă, e tot una cu eficacitatea eliberatoare. De menţionat, în acest sens, în **Morometii**, memorabila scenă de **Iliadă** a secerişului ori percepţia frustă a lumii necuvîntătoarelor —, iar în **Imposibila întoarcere** fremătătorul elogiu al satului tradiţional, elogiu care, exact în spiritul lui Blaga, putea purta semnătura filozofului din Lancrăm: "Acolo, omul e acasă pe orice uliţă, îl găseşti peste tot. (...) Şi nu se poate să nu simţi o cumplită invidie cînd te uiţi şi le vezi privirile licărind de o mare şi mereu proaspătă încîntare, intensă şi aproape inexplicabilă, secret, poate, al dezvăluirii sufletului, al deschiderii uşilor lui ascunse, eliberînd spiritul de patimi şi oferindu-i satisfacţia contemplării...".

Nu e de imaginat că, în etapa elaborării **Morometiilor**, Marin Preda n-a avut sub ochi capodopera rebreniană care în 1920 (deci cu treizeci şi cinci de ani înainte) marcase în conştiinţa generală ivirea primului roman românesc monumental. Pentru a sublinia însă mobilitatea şi forţa realistă a noului romancier, unii au înţeles să reproşeze personajelor lui Rebreanu o anumită elementaritate, iar Preda însuşi n-a ezitat, la rîndu-i, să acrediteze despre non-veridicitatea unor apariţii din **Ion**. Cu textele în cauză faţă în faţă, observăm, de pildă, că formula de început — aşa-zisul *incipit* — şi constatarea cu care se încheie întîiul volum din **Morometii**, vizînd ideea de circularitate, sînt foarte în nota celor din **Ion**. Prima frază din romanul lui Rebreanu introducea pe cititor în **spaţiul** viitoarei acţiuni; semnificativul *incipit* din **Morometii** punctează cu precădere **timpul**: "În cîmpia Dunării, cu cîţiva ani înaintea celui de-al doilea război mondial, se pare că timpul avea cu oamenii nesfîrşită răbdare; viaţa se scurgea aici fără conflicte mari...". Întocmai ca la Rebreanu, la care, în final, se repetă decorul cu **şoseaua** şi **podul de lemn acoperit, de peste Someş**, la Marin Preda, în încheierea primului volum, revine ideea de **timp** — acum unul vestitor de surpări şi prefaceri; timpul în care intra Ilie Moromete nu mai era cel al vechilor dialoguri din poiană, deşi ele continuau: "Lipsite însă de omul lor, aceste adunări aveau să-şi piardă şi ele curînd orice interes. Trei ani mai tîrziu, izbucnea cel de-al doilea război mondial. Timpul nu mai avea răbdare...". Contrariind timpul "foarte răbdător" de pînă atunci, realităţile năucitoare invocate în următorul

volum — literar nu la înălțimea celuilalt — reclamau un flux narativ tensionat, în obiectiv fiind metamorfoze, insolite răsturnări de perspestive, cu repercusiuni nu numai în orizonturi rurale.

Prepararația pentru roman a autorului **Morometilor** a fost aproape de aceeași durată cu cea a lui Rebreanu; altă trăsătură amintitoare de acesta e o analoagă tentație de diversificare a mediilor investigate, de unde romanul convulsiilor țărănești din epocă (**Morometii** se constituie într-un fel de **sagă** dunăreană), romanul unor destine paralele (**Risipitori**), un roman de orizont industrial (**Intrusul**), o meditație-proces vizînd iregularul în istorie (**Delirul**), pentru a încheia cu **Cel mai iubit dintre pămînteni**, roman de deschideri pluriperspectiviste racordînd modalități narative complexe. În contextul comparației cu Rebreanu, de observat în fine că acesta, foatre atent la echilibrul părților, la proporțiile și mobilitatea descursului, e un arhitect laborios, mereu încordat, un constructor ale cărui romane fundamentale se clădesc după normele clasice ale perspectivei și ritmului; la Marin Preda, alt temperament, ideea de retorică a întregului, capricioasă, cedează pasul pasiunilor interioare ale unui volitiv spontan, savurînd libertatea, deloc jenat de lungimi, de digresiuni, nederanjat de reluări.

DESPRE SINGURĂTATEA EXISTENȚIALĂ. — La o lectură integrală a prozelor lui Marin Preda, obsesiile, tipismele, progresiva adîncire în substanța vieții contemporane, enunțurile din textele eseistice — prioritar cele din **Viața ca o pradă** —, toate depun mărturii despre un mare simț al umanului, implicit despre vocația panoramării. La maturitate, l-a ținut în loc, admirativ, autorul inegalatei **Comedii umane**: "Nu i-a venit lui (Balzac) ideea cea mare abia în urmă? Comedia umană? Care i-a salvat jumătate din tot ce a scris, cărți multe la număr, care, fără această idee care le-a strîns la un loc, s-ar fi risipit ca o lume fără nucleu? Mă tem însă că e prea tîrziu **pentru mine** să mai învăț să muncesc atît de mult ca el. Mă tem că zarurile sînt aruncate: mai am de scris doar o singură carte, înrudită cu cea a lui Moromete, și căreia nu-i lipsește decît prima frază...". Rîndurile acestea apăreau în volum în 1971, în **Imposibila întoarcere**; acea "doar o singură carte", șovăitor întrevăzută atunci, trebuia să fie **Cel mai iubit dintre pămînteni**, trilogia din 1980 încheiată sub aripa morții (cîteva luni înaintea trecerii autorului în posteritate). Din sutele de secvențe din care se rotunjește romanul, prinde contur un personaj imoderat, adesea deconcertant, balansînd între extreme — "cel mai iubit" fiind un *malchanceux* în derivă, un damnat chiar, sortit parcă — prin modul său de a fi — unor teribile avataruri, traumatismelor în lanț. În două cuvinte, suspectat de subversiune politică și condamnat numai pe "aparențe de vinovăție", Victor Petrini, fost asistent universitar la Cluj, e trimis spre expiere la minele de plumb de la Baia Sprie, unde un episod **real** din noua-i situație — suprimarea unui gardian persecutor, împins într-un puț subteran — trece neobservat. Cîțiva ani după eliberare, ex-asistentul de la facultatea de filozofie, iarăși întemnițat, de astă dată pentru omor în legitimă apărare, face din existența lui schilodită un minuțios obiect de retroviziune,

S-au propus analogii între **Intrusul** și romanul lui Camus, **Străinul**, privind structura interioară a celor doi protagoniști. În agitata biografie a lui Victor Petrini sînt de găsit mai curînd similitudini cu cea a lui Cosini din **Conștiința lui Zeno** de Italo Svevo. Ca și personajul veleitar și abulic al prozatorului italian, care, la sfatul medicului, își narează scriptic viața, Petrini e un complicat, un imprevizibil, tandru și cinic, intelectual subțire dar coleric, cu ieșiri nestăpînit-vulgare ("capsoman" — își zice el), o figură cumulînd contraste ireconciliabile. Confesîndu-se cu amară sinceritate, meditînd în spațiul restrictiv al celulei sale de pușcăriaș, el se plasează convențional într-un **timp invers**, fără viitor, timp individual

depozitat în memorie, căruia i se caută sub lupă sensurile nevăzute. Ampla relatare întreprinsă în această cea dea doua detenţie, punctată cu reacţii ciudate ori curat rebarbative, sfîrşeşte pe o notă descurajantă, cu constatarea că "sursa misterului unui suflet e insondabilă"... Deşi vădit în impas, deşi în neputinţă de a lumina totul, el îşi etalează —excesiv analitic — faptele, rezervele mentale chiar, cele mai multe dintre ele vizînd experienţe erotice cu cîteva femei (Căprioara, Nineta, Matilda, Suzy); rememorează contacte cu medii sordide traducînd căderea ultimă, detaliind cu detaşarea osîndiţilor dostoievskieni din "casa morţilor", nu şi cu apăsătorul lor sentiment de culpabilitate. Cum absurdul dictează **ordinea clipelor existenţei** lui de personaj binar, convulsiv şi hiperlucid, memoria lui Petrini se aprinde şi se răceşte alternativ, într-o spectaculoasă dialectică a **dublului**!

Cu toate că Albert Thibaudet scria, cu decenii în urmă, că "nu s-a auzit vreodată ca un filozof să fi omorît pe cineva", precedente literare există (şi nu numai literare: filozoful francez Louis Althusser şi-a ucis nu demult soţia!). Protagoniştii a două romane mai vechi, unul de Paul Bourget (**Discipolul**), altul, al elveţianului Léon Bopp (**Crima lui Jean Lenoir**) sînt filozofi; ambii ajung după gratii: pentru asasinat, nu pentru altceva, unde, cu mult înainte de Petrini, fiecare se confesează în scris... Filozof la rîndul său, asaltat de întrebări şi dileme, convins că "zilele, orele şi clipele" se succed confuz, Petrini se simte prins, fără ieşire, într-un "joc al hazardului". Nicăieri vreo "verigă desfăcută sau mai slabă", care, rupîndu-se, să înlesnească afirmarea "liberului arbitru", nicăieri posibilitatea de a decide. Problema fundamentală la Marin Preda e cea a omului camusian din **Viitorul tragediei**, individ excedat de **iraţionalul lumii**, dar aspirînd spre **raţional** şi **claritate**. Pretinde însă Petrini "libertatea" şi "îndură el necesitatea" în felul "prin excelenţă tragic" al personajelor lui Camus, "sfîşiate", conştiente de "ambiguitatea omului şi a istoriei sale"? Doar într-o măsură! Lecturile romancierului Camus (din care a tradus, mai corect a stilizat **Ciuma**), contactele livreşti cu Sartre, acesta neagreat, au lăsat urme în sensul absurdului, în teza lui Preda că "în orice fiinţă umană" se ascunde o "dezordine fatală", vizibilă în roman la marea majoritate a personajelor. Ştiindu-se în derivă, împresurat de absurd, revolta lui Petrini e una **teoretică**, de personaj reflexiv, răzvrătirea unui **desperado** singular care, la gîndul unei posibile încarcerări perpetue, nu exclude sinuciderea. Cît timp se menţine în abstracţiuni, la concepte de **om în general**, Petrini, filozoful, crede că în natura acestuia persistă un anumit manicheism ("ar fi mai bine să ne recunoaştem satanismul, poate l-am practica mai puţin..."), de unde imperfecţiunea şi deci non-eficienţa principiilor, a normelor cu valoare aşa-zis universală. Pe de altă parte, acelaşi Petrini nu încetează să se proiecteze în concretul imediat, în istoria curentă, sau restrîngînd cercul observaţiei, în cotidianul casnic: "De cîte ori — precizează el — nu încercasem s-o determin pe Matilda să nu mai vadă în mine **un om în general**, ci omul ei, care o iubise atît de tare şi de soarta căruia nu trebuia să se despartă...". Starea de exil lîngă Matilda, soţia sa, capricioasă, trufaşă, senzuală, sfîrşeşte prin a-l adînci într-un pesimism definitiv, absolut; concluzie dezarmată: "Nu ne-am născut ca să fim fericiţi (şi nici nu sîntem!), fiindcă în legile care guvernează viaţa această noţiune nu este inclusă. Oamenii o confundă cu înflorirea".

MITUL romantic a propulsat, se ştie, un erou tragic complicat, foarte la modă în epocă, excedat de **răul veacului**, acesta fenomen insidios, difuz, cu pigmenţi mai degrabă individuali decît sociali; un rău cu vagi rădăcini ontologice, generat de spectrul irealizării, de impasul condiţiei umane între fiinţare şi discontinuitate. Realităţile cotidiene de care se loveşte Petrini, cele ale **obsedantului deceniu**, sînt ale unei epoci de **joncţiune** (cum ar fi spus Camus), termen sugerînd tragicul, cîtă vreme vechile forme istorice şi

sociale se suprapun, iar cele noi, iluzorii, trădează incertitudinea. Compacta singurătate a lui Petrini, colorată cu nuanţe de absurd, nu e o excepţie, nu numai el, **cel mai iubit**, dar şi alte personaje fiind incomunicabile. Cel puţin figurile de prim-plan, mai toate, reprezintă tot atîtea naturi individuale ireductibile! Unui Petrini perspicace, răspicat sceptic, nu-i scapă discrepanţele: "Ce cuplu bizar" viaţa arhitectei Matilda cu profesorul Petrică Nicolau! — gîndeşte el. Devenit apoi soţul aceleiaşi Matilda, conştient de propria-i poziţie **bizară**, iată-l simţindu-se **străin**, disonant, prilej pentru Matilda să-i reproşeze "gîndirea speculativă, care operează cu concepte ideale şi abstracte...". Nefilozoafa Matilda nu merge la nexul cauzal, dar nici nu e departe de adevăr. Nu apărem în ochii altora aşa cum sîntem —cugetă Petrini —, drept care partenera de cămin, interesantă şi mediocră, poate fi "ridicolă" şi "adorabilă", iar Petrică Nicolau — victimă a Matildei — agasant şi bonom; însuşi fluctuantul, neliniarul Petrini pare, uneori, "om bun şi blînd", cu toate că ieşirile lui îl arată altfel. Nici teribila detenţie (trei ani la minele de plumb), nici jalnica experienţă din cadrul unei echipe de "deratizare", unde fusese apoi plasat, n-au secătuit, în fapt, rezerve de afectivitate ale celui ajuns ulterior contabil la "Oraca".

Dacă, în viziunea lui Camus, absurdul e conştiinţa incarcerării, a existenţei între ziduri semnificînd iraţionalul, dacă respectiva conştiinţă îşi aliază pentru salvare revolta, la protagonistul lui Marin Preda operează compensator pateticul. Cînd într-o zi de ninsori bogate, o enigmatică Suzy, colegă de serviciu, îngînă refrenul unui cîntec trist, o melodie despre românii căzuţi prizonieri pe frontul de răsărit, sentimentele intime ale lui Petrini irump într-un plîns cu lacrimi. Dintr-o dată singur, parcă pierdut în "marele cosmos", copleşit de "forţe prea puternice", insul care, nevinovat, cunoscuse închisoarea, iar ulterior trecuse prin purgatoriul de la "deratizare", se simte apropiat dispăruţilor pomeniţi în cîntec: "Sub braţele mele umede de lacrimi văzui un teritoriu de lumină în care mă scufundai uitînd deodată totul: trecutul meu, fetiţa, gîndirea mea impetuoasă de la douăzeci şi cinci de ani, care voia să se afirme, eşecul în căsătorie, minele de plumb, mama mea care mă părăsise încă tînără... şi chiar iubita mea de acum, care rămînea undeva foarte departe şi foarte în urmă. Toate acestea îşi micşorau dimensiunile, se topeau în această mare a destinului nostru tragic, care ne înghiţise şi peste care crescuseră apoi nămeţii...".

SESIZABILĂ de la primele capitole, axa filozofică a romanului e pledoaria pentru cunoaştere. Imposibil de construit ceva pe ambiguităţi, căci atîta timp cît "fiinţa noastră e la discreţia celorlalţi", cît timp nu apari în ochii lor "aşa cum eşti", între oameni se instalează bariere şi ziduri. În ochii avocatului Ştefan Pop (Ciceo), prietenul şi apărătorul lui Petrini la al doilea proces, acesta trece drept o prezenţă remarcabilă, un exponent al refuzului net, un campion al rostirii intransigente. Mai mult încă, acelaşi Ciceo crede într-un viitor Petrini realizat total, stimabil "ca om", apreciat ca autor de scrieri filozofice. Ce gîndeşte însă **cel mai iubit**, privindu-se în propria-i oglindă interioară? După ispăşirea celei de-a doua condamnări, dezolantă nu e perspectiva de a redeveni contabil, ci **conştiinţa singurătăţii** lui în lume, neputunţa de a comunica prin opera în proiect cu cei lîngă care descoperise **miracolul existenţei**. Aspect curent de altfel, îndărătul omului social al lui Marin Preda e multă singurătate. Singuratici sînt, de fapt, şi Ilie Moromete, şi unul dintre fiii săi, Niculae ("marele singuratic"), şi Călin Surupăceanu, şi doctorul Sîrbu (unul dintre "risipitori"), urmaţi de Petrini, cu toţii aparţinînd unei literaturi a singurătăţii, cu toţii deopotrivă învinşi ori candidaţi la eşec, dar păstrînd nostalgia binelui. Un Petrini dinamic, făcut parcă să ardă, să studieze, să construiască —, tocmai de acestea fusese frustrat! Spaţiul casnic, după însoţirea cu arhitecta Matilda, îi tăiase şi el "punţile" de comunicare. Diferenţa

dintre Petrini în "marea criză de singurătate" din anii primei întemniţări şi singurătatea marginalizatului de la "deratizare", vegetînd lîngă ipochimene ca Vintilă, Bacaloglu şi Calistrat, lîngă căzături ca "famenul", "strelitul" şi ceilalţi, e doar de intensitate, nu de fond.

Singurătate de un alt gen, singurătate totuşi, e şi cea din timpul legăturii cu Suzy Culala: "Singurătatea în doi nu era şi pentru ea un balsam, bucuria lecturii, care adesea mă devora, nu era în acelaşi timp şi pentru ea o vibraţie a spiritului.

— Lasă cititul Victoraş, că nu e timp de citit (...). Mai lasă de citit şi generaţiilor viitoare, adăuga cu ironia şi tandreţea ei ucigătoare...". De altfel, singurătatea multor intelectuali —gîndeşte Petrini — are germeni eterni, fiecare crezîndu-se geniu; de aici "trufia lor" ineluctabilă, de care nici el, **cel mai iubit**, nu era scutit. La starea de singurătate se referise şi Rebreanu, scriitor congenar, într-o pagină din **Jurnal** (I). Nu însă din vreun complex de genialitate! Optica sa e de natură metafizică: "La o anume vîrstă începi să-ţi dai seama cît eşti de singur pe lume, ca om sau ca individ. În realitate nu există rude, nici prieteni cu care să poţi fi într-o adevărată şi desăvîrşită comuniune sufletească. Trebuie să înţelegi că menirea omului (de altfel cred că şi a oricărei fiinţe vii) este să ducă singur o viaţă în fond solitară...".

Să ne întoarcem la Petrini. Privirea lui spre oameni, în felul personajelor unor Pavese, Calvino ori Dino Buzzati, e a unui analist al alienării, ochiul său cercetînd necontenit contrapunctul fiecărei reacţii. Nu de puţine ori, explorarea psihologică, urmărirea resorturilor ascunse, prevalează asupra datelor de ordin **social** propriu-zis. Interogaţii obsedante reiterate — **de ce?**, **cum aşa?**, **cine ştie?**! — concretizează la Petrini, neostenit convorbitor cu sine, oroarea de contrafăcut, de ilogic şi convenţie, inclusiv un fel de oboseală acumulată, atitudini vizibil înlesnite de mica lume în care se mişcă. Un album cu fotografii, pe care-l foiletează în casa fostuli industriaş Culala, dă curs unui adecvat torent de interogaţii, aparent de prisos: "Ce mă interesa pe mine atît de tare o simplă fotografie a unei necunoscute?"... În numai cinci pagini, nu mai puţin de treizeci de întrebări, unele obişnuite, altele amare, altele provocatoare, toate în legătură cu Suzy, toate acuzînd dubii ori marcînd incompatibilităţi: "Ce anume din fiinţa ei putea fi prins şi să zici: este!?...". A nu găsi un răspuns, oricît de aproximativ, e tot una cu o cădere în vid.

LA NIVELUL limbajului, Petrini e ceea ce se numeşte un **narator dramatizat**, el dispunînd de o "autonomie" deplină (Wayne C. Booth), în modul unui personaj pe scenă; prezenţă polarizantă, el asigură, hotărît, unitatea de ton a romanului. Masca celui în care, remarcîndu-l ca student, un profesor văzuse "un tînăr savant", e pe rînd încordată şi neutră, luminată şi tulbure, alternativ modificată de curenţi subterani, totdeauna confiscată de probleme. În postura de gînditor, fascinat de "lumea pură a ideilor", respingînd orice spaţiu plat, el circulă dezinvolt printre socratici şi scolastici, şi intenţionează să scrie despre Giordano Bruno, iar în final să propună o nouă **gnoză**; la un moment dat, îl ademeneşte un tratat despre "armonia conştiinţei noastre cu cosmosul", dar descurajat de deteriorarea "conştiinţei actuale a omului", de efectele "catastrofice" legate de ea, renunţă, mîhnit. Forme ale unei insatisfacţii prelungite reactivează în dialogurile lui cu avocatul Ciceo, cu Ion Micu şi ceilalţi, discuţii privind **fericirea**, **eşecul**, **ocultul**, **spaimele**, **întîmplarea**, în articulaţiile care alcătuiesc viaţa. "Nu există, prin definiţie, istorie fără întîmplări sublime sau tragice" — proclamă banal Ion Micu, iar Petrini comentează: **sublim** şi **tragic** pot fi, uneori, realităţi interşanjabile. Nu găsea Camus — reprezentîndu-şi drama **Răscoala din Asturii** — chiar în absurditatea morţii o "anumită formă de grandoare specifică oamenilor"? Evenimente-etalon ca naşterea şi moartea au putut avea în "obsedantul deceniu" un mai mic impact decît o solemnă adunare

scriitoricească, la care participaseră președintele Consiliului de miniștri și președintele Parlamentului, "bătrînul zimbru al prozei românești" (Mihail Sadoveanu). În dezacord vădit cu filozofia disperării, dar înregistrînd mereu reverberațiile tragicului, Petrini, personaj eminamente polemic, pune deasupra oricăror adversități viața, cu motivația că ea "este totul", că în desfășurarea ei "halucinantă" coloana de rezistență rămîne **spiritul**. Concluzie subiacentă: imposibil de imaginat salvarea speciei, fără salvarea spiritului!... Teza camusiană despre depășirea absurdului, imperativ existențial primordial, stă pe aproape.

Natura funciar-etică a lui Marin Preda e cea care-l angajează în radiografierea stărilor de tranziție de după război, în obiectiv intrînd aspecte concrete ale puterii "populare", metamorfozele justiției, triste avataruri ele culturii, limbajul de lemn și celelalte, în conotații revelatorii tinzînd spre **totalitate**. Ca notă generală, la Marin Preda totdeauna evenimentele contemporane provoacă romanul! Pe o considerabilă întindere, ultima lui operă valorifică prin urmare evenimente curente, raporturi mobile ale acestora cu diverse biografii, date determinînd relațiile individului cu istoria pînă la a-l neutraliza. Lui Petrini (aparent "pesonalitate puternică") îi stau în preajmă, într-un mod ori altul, diferiți "naratori nedramatizați" sau "reflectori" — cum li se spune de către retoricieni —, ale căror poziții de plan secund ori de **arriere-plan** creează atmosferă. Acționînd marginal, uneori în penumbră, personaje împotmolite în magma antinomiilor fac roluri de figurație, iar Petrini, comentator al Omului — fost asistent al unui "mare poet și filozof" (Lucian Blaga) —, pare interesat de ceea ce s-ar numi fenomenologia mediocrității.

Lucru evident, creatorul **celui mai iubit** e tentat în realitate de altceva, de ceea ce se refuză înserierii, Petrini însuși fiind un **caracter**, nu un tip; formulare poate prea în spiritul vechilor clasificări, însă un *distinguo* ca acesta relevă esențialul! Luciditatea autoscopică a lui Petrini, ciuruită de reticențe, ni-l apropie; vîrtoșenia lui se confruntă cu amărăciunea, dacă nu cu sfîșierea; somnului său de noapte, profund, îi urmează dimineți trudnice, marcate de un "chin fără nume", de anxietate ori de "furie dureroasă" împotriva a toate. Tușe noi, definitorii, se adaugă de la un capitol la altul, încît, ins fracționat, voluntar și dubitativ, cu discontinuități de comportament ilustrînd psihanalitic categoria marilor neliniștiți, Petrini pare făcut să exemplifice un scafandrism perpetuu, fără rezultate. Cu toate că lumea e departe de a fi desăvîrșită, el refuză net "filozofia acceptării" a ceea ce se înțelege prin "asta e situația!...". Dincolo de îndoieli, dincolo de posibilitatea de a da soluții, în Petrini funcționează un implacabil observator al timpului-trăit, un ins neadormit, macerat de nostalgia înaltului. Din experiența sa pasageră de fost — ocazional — strungar, Petrini știe că "uzina nu poate deveni catedrală, căci într-o catedrală gîndul ni se îndreaptă spre intemporal", pe cînd într-o uzină, unde oamenii nu sînt sfinți, "gîndul e țintuit pe filetul piesei pe care trebuie s-o execuți...". În gîndirea sa axiologică, trecutele **erori**, "consecințe ale determinărilor politice, geografice și istorice, cu rădăcini extinse și adînci și foarte îndepărtate", devin sistematic subiecte de meditație.

El nu înțelege să dea însă "girul pentru noi erori...".

ÎN DESIȘUL epic, reflecțiile atribuite lui Petrini, narator "auctorial", sînt instrumente de împrospătare ritmică, de necesară revigorare a atenției obosite, saturată de fapte. Pagini întregi ori simple fragmente, ușor de decupat, pot fi omologate ca micro-eseuri pe teme diverse; mai mult decît oricare dintre romanele lui Marin Preda, sute de raționamente, de sentențiii și adagii, nenumărate modulații filozofice despre Umanitate, despre Timp și Destin, fac să intre în fluxul discursului adnotări incitante: Ce e urît la o femeie? Ce e frumos? — se întreabă Petrini: "Există, cum știm de fapt foarte bine toți, frumusețe ascunse. Dar și urîțenii la fel de bine ascunse, aparențele, cum se zice cu îndreptățire, sînt înșelătoare. O pură

anatomie nu ne poate spune mare lucru, deşi prima noastră reacţie se produce comiţînd o dublă eroare, datorită iluziilor pe care le învestim brusc într-un chip frumos, şi repulsiei la fel de instantanee întîlnind un chip urît. (...) Frumuseţea şi urîţenia fizică se metamorfozează şi se retrag în faţa unor realităţi sufleteşti care spectatorului îi scapă...". Frecvente digresiuni de acest gen, în maniera Proust ori Camil Petrescu, par, ca în teatru, nişte **aparte**-uri, paranteze, reflecţii introducînd în intimitatea naratorului; ni se vorbeşte bunăoară despre relaţia **conştiinţă-moarte**, motiv (pentru Marin Preda) de credo testamentar travestit, despre "mecanica universului", despre fenomene care, "o dată cam cunoscute, modifică existenţa omului, o ameninţă, o fac dependentă"; o constatare severă e rezervată, în alt loc, invenţiilor malefice prevestind nimicirea civilizaţiei, urmînd "să nu mai putem contempla, fermecaţi, Orionul...". Filozoful de după gratii trimite o dată la **Ulysse**, capodopera lui Joyce şi, printr-o explicabilă înclinare de ins frustrat, fabulează pe teme felurite: despre snobism, despre fericire şi nenoroc; viaţa imediată, existenţa ca praxis îşi cere drepturile...

Nereprezentînd o structură perspectivală liniară, aparent calmele raţionamente despre lume formulate de Petrini se învecinează cu izbucnirile intempestive ale dublului său nestăpînit. Psihanalitic văzut, acest al doilea Petrini, un bloc de incongruenţe, susceptibil la extrem, intratabil şi colţuros, socialmente vădit incomod, duce cu el, ereditar, metehne din fondul cinic-agresiv al tatălui, acesta colportor de "ironii nedigerate", împroşcînd în dreapta şi în stînga "sarcasme usturătoare". Nici din partea mamei, fiinţă aprigă, amară şi neînduplecată pînă în ora morţii, nu era de aşteptat vreun semn de tandreţe. Pînă şi bunicul pe linie paternă, figură apăsat-rudimentară, comportă latenţe bizare şi durităţi disproporţionate de personaj balzacian!... În cazul lui Petrini, limbajul contondent, pe larg etalat în relaţiile cu Matilda, cu Suzy Culala, ori cu unii intimi — în flagrant contrast cu monologurile elevate despre insondabilul sufletesc —, reprezintă, am zice, moduri de descărcare de reziduurile interioare acumulate. Intelectualul receptiv la cultură, lectorul avizat, cunoscător al lui Baudelaire şi Rimbaud, filozoful devorat de idei referindu-se dezinvolt la Spinoza şi Spengler, în sfîrşit idealistul exaltat diferă frapant de celălalt Petrini, dublul său negativ.

REGĂSIREA PRIN TRAGIC. — Principalele reacţii existenţiale camusiene în problema absurdului, răspunsurile lui Camus vizînd **revolta, libertatea interioară, erosul, indiferenţa, ideea sinuciderii, moartea** şi celelalte sînt şi ale speculativului Petrini, la care bătătoare la ochi e capacitatea de a sfida "neliniştea morţii", mai mult încă, de a retrăi lucid diversele stări-limită, mereu în căutarea unor axe pentru reîntemeierea unei vieţi noi, purificate prin tragic. Ce altceva sînt, pe de altă parte, repetatele lui experienţe erotice, furtuni afective descrise copios, decît balansări între momente de graţie, dar şi de chinuitoare conştiinţă a eşecului? Care dintre parteneri e, pînă la urmă, victima celuilalt? Pînă la un punct, nu Petrini caută aventura, el **o suportă numai**, jucînd un rol oarecum histrionic. Trecătoarea lui legătură din tinereţe cu Nineta Romulus, adolescentă cu "chip luminos" şi "surîs fermecător", îi revelase iubirea; îl **iniţiase**, dar îl şi aruncase în îndoieli, pe cînd ea, "dezinvoltă", savurînd glume deşucheate la "Mama răniţilor" (un local rău famat), trăia la modul strict carnal. Curtezană cu biografie deocheată, "halucinată a ştiinţei" erotice — cum ar fi categorisit-o Arghezi —, ea repudiase, ca puerile, aspiraţiile lui de a-şi explica lumea ("Du-te la Universitate, fă-te profesor, filozof!..."), lăsîndu-i o "vagă, nedureroasă, nedefinită şi aproape dulce sfîşiere...". După război redactoare la o revistă literară din Bucureşti, apoi bibliotecară undeva în Transilvania, Nineta duce cu sine o singurătate bizară, o solitudine potolită, fără tristeţi, ca destin deliberat. Alt eşec feminin e cel personificat de

Căprioara, veche colegă de facultate, frumoasă, docilă, indecisă, oarecum ingenuă, întreţinînd relaţii cu Petrini şi, concomitent, cu un medicinist pehlivan care o abandonează. Se regăsesc în reacţiile lui Petrini în raport cu Căprioara reacţiile de superioritate ale lui Stefan Gheorghidiu din **Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război** faţă de Ella. Pe parcurs, Petrini şi rosteşte o constatare din **Patul lui Procust**, celălalt roman al lui Camil Petrescu: "Cîtă luciditate — atîta suferinţă!...". Cît despre Căprioara — suflet amorf, gîndeşte el —, mintea ei nu era decît "o coală albă pe care nu se înscria nimic"; însă, ulterior moartă din pricina unui avort, îi suportă greu lipsa. Nici sinuoasa Matilda, oscilînd între fervoare şi răceală, fermă şi şovăitoare, "fascinantă" şi nu lipsită de "ceva grosolan" (cum singură afirmă), nu-i întregeşte existenţa, accentuînd, dimpotrivă, senzaţia de absurd: "— Nimeni nu e bun, deci nici eu", zice cu detaşare arhitecta. Femeia care dusese pe profesorul Nicolau la exasperare, care alimentează iluziile şi dispreţul mai tînărului decît ea Petrini, apoi întreprinde un alt mariaj (al patrulea!) cu un demnitar influent — legătură şi ea desfăcută —, amanta plină de vitalitate dar terorizată de "duşmani bizari din interiorul fiinţei ei" şi speriată de singurătate, rămîne, oricum, o figură memorabilă. Nu cunoaştem o alta mai expresivă în genul ei în literatura română... S-ar putea vedea în această Matilda un Petrini feminin, un personaj la fel de captiv între ţărmurile sale interioare, la fel de derutat de cele exterioare.

Atunci cînd, dezolat de un secol "sinistru", de "barbaria concretului", dezamăgitul Petrini generalizează, el gîndeşte (nici o îndoială) la propriile experienţe tragice. Inclusiv la dramele erotice, **Cel mai iubit dintre pămînteni** avînd, înainte de toate, însemne de roman erotic. Relaxat sau neguros, de fiecare dată el se apropie de iubire exact "în clipa în care ea se retrage", de unde concluzia tristă că "fericirea n-are istorie, fiindcă istoria nu poate ieşi din veşnica surpriză pe care ţi-o poate face fiinţa iubită prin însăşi existenţa ei...". În ce măsură a fost vinovată enigmatica Suzy Culala, tăinuindu-i că, legal, ea era măritată cu un alcoolic, un dipsoman, de care, de altfel, trăia despărţită?! Infiltrîndu-se în "deşertul vieţii afective" a lui Petrini, "funcţionara anonimă şi insignifiantă" de la început, fiică de fost mare industruaş, avea să-i lase, o vreme, sentimentul unei normalizări, al fericirii chiar. Nu i se adresează ea, la telefon, cu pateticul superlativ **cel mai iubit dintre pămînteni**? Sub aparenţe de firesc, Suzy Culala practică o ambiguitate insesizabilă, amintind de tertipurile Matildei şi ale Căprioarei, demonstrînd, potrivit încredinţării lui Petrini, că toate femeile au ceva de ascuns. Nevoia lor de mister nu e decît un mod de a disimula, de a acoperi ceva maculat ori neconvenabil; în replică, la Petrini, intervine tendinţa de sondare totală, chiar cu preţul suferinţei, a strategiilor feminine. Acuitatea psihologică, fineţea analitică excepţională, **aici** se verifică!... Drept urmare, teribila luciditate de care Petrini nu scapă ca de propria-i umbră, nici în momente erotice fierbinţi, accentuează perpetuu conştiinţa tragică, implicit însingurarea, făcînd din el un căutător fără tihnă al Pămîntului Făgăduinţei. Nici una din ipostazele erosului, specifice modelului elin (cercetat de Denis de Rougemont), nici *storge* (gingăşia), nici *pathos* (dorinţa), nici *charis* (recunoştinţa) şi nici *mania* (pasiunea dezlănţuită) nu-l acaparează cu totul. În termenii lui Malraux din **Condiţia umană**, la Petrini erosul e reacţie iluzorie împotriva **singurătăţii** şi a **morţii**, într-un asemenea "joc erotic" partenerul nu e decît un instrument şi unirea fizică nu e în final decît "întoarcere la singurătate...".

ÎNCĂ o dată, văzut ca roman al unor crize multiforme, **Cel mai iubit dintre pămînteni** sintetizează dimensiuni ale creaţiei lui Marin Preda în totul, fiind un roman-sumă, altfel spus roman social, roman erotic, roman psihologic, roman-dezbatere, fiecare din ele cu implicaţii în ideea de totalitate. Mai mult decît în **Intrusul**, ori decît în **Risipitorii**, la ultimul Marin Preda accesul în

impalpabilul sufletesc presupune o luptă disproporţionată, disperată, cu nevăzutul şi nenumitul, de unde neistovita nevoie de **nuanţare** pentru a releva la indivizi trăind în istorie tendinţe aparţinînd supra-istoriei. În subtext, în revelaţiile lui Petrini, personaj naratorial multi-dimensionat, transpare necontenit autorul, el însuşi interiorizat şi mefient, un raţionalist afectiv şi un întrebător tragic. Dacă Petrini e, cum i se pare apărătorului său, "un tip tare şi orgolios", acelaşi Ştefan Pop adăuga imediat — exact în spiritul protagonistului — că "foarte adesea, cei tari sînt mai puţin fericiţi în viaţă decît cei slabi şi mai umili...". În două capitole de final (XVII şi XVIII), narator fiind acum chiar avocatul Ştefan Pop, acesta regizează o scenă în genul celor de tribunal, un fel de **montaj** judiciar pentru procesul real în care Petrini şi Suzy Culala urmau să compară ca inculpaţi. Mostră de reţinut, schimbul de replici dintre avocat şi cei doi, după drama din teleferic de la Sinaia (un model în **Pană de cauciuc**, pseudo-procesul dintr-o nuvelă de Dürrenmatt), se vrea nu numai o pregătire pentru instanţă, ci şi un fel de test moral, deloc gratuit.

Dacă în raport cu Suzy Culala conştiinţa lui Petrini denotă un mult mai relevant suport dialectic, la sfîrşit cea a tinerei femei, pornind de la fapte **concrete**, operează mai realist. Între cerebralul atras de teza fizicianului Domash despre **conştiinţa pură**, văzută ca "ultima esenţă a universului, chiar şi a universului fizic", şi o Suzy Culala "scrupuloasă" şi terestră raţiunea practică e de partea ei! Aşadar, Suzy nu putea fi liniştită lîngă Petrini, dacă dînsul nu făcea publică aruncarea din teleferic a unui fals "salvamontist" (în realitate soţul ei legal). Ea, care nu tindea deloc spre absolut, conchide scurt: "**Un proces m-ar despovăra!**". Faptul de a-l fi aruncat pe "zdrahon", pe "individ", în prăpastie, nu declanşează în conştiinţa lui Petrini, dialogînd oarecum netulburat, hotărîrea de a se autodenunţa: "Am mai aruncat o dată unul, şi în afară de pure idei de vinovăţie, născute dintr-un exces de culpabilitate a conştiinţei că am omorît un om, niciodată n-am simţit remuşcări adevărate. Mi-a rămas în conştiinţă, mai puternic decît vinovăţia, sentimentul că individul vroia să mă omoare pe mine şi nu aveam nici o îndoială în acest sens...".

Recapitulîndu-şi existenţa, pentru Petrini în genere confesiunea are o relativă funcţie eliberatoare, mutînd atenţia spre trecut, făcînd ca spiritul să fie "solicitat total" de memoria lucrurilor şi întîmplărilor **din afară**, de dincolo de zidurile celulei. Nici un lamento, nici un regret, nici o tentativă mai serioasă de justificare în faţa altora. Spovedania lui, lentă, arborescentă, echivalează cu o terapie tranchilizantă. Între **afară** şi **înăuntru** cresc distanţe enorme, nu atît în spaţiu cît în timp, de unde o estompare a tot ce **a fost**, o retrospecţie frizînd detaşarea, desprinderea de biografia personală şi chiar un discret fatalism: "Poate, gîndeam, m-am născut să trăiesc ceea ce am trăit şi să scriu o carte...". Se acreditează astfel convenţia naratorului spontan, neliterat, sedus în modul menţionatului Stefan Gheorghidiu, filozof şi acesta, nu de **scrisul frumos**, ci de autenticitatea discursului. De nenumărate ori aria reflecţiilor lui Petrini depăşeşte camusian propriul destin, pentru a generaliza că oamenii "se nasc cu puţin nihilism în ei", cu germeni de "revoltă iraţională împotriva condiţiilor care o înlănţuie încă din faşă şi nu o eliberează decît în moarte...". Structurată pe ideea întristătoare de absurd, gîndirea lui Petrini e grevată de dilemele celor vechi, plus de cele ale existenţialiştilor contemporani, marcată de ceea ce marii ruşi înţelegeau prin "blestemata chestiune insolubilă"; căci la ce bun aspiraţia spre libertate a sufletului uman, "dacă într-o zi tot trebuie să mori?...". În momente de reculegere, deţinutul Petrini concede, totuşi, că "moartea e un fenomen simplu în natură, numai oamenii îl fac înspăimîntător...". Nu trebuie să fim o "jucărie a soartei!" —asta ar fi riposta, atitudine de găsit deopotrivă la Malraux, dat fiind că omul e "fiinţa contra morţii şi nu o fiinţă pentru moarte, după viziunea existenţială disperată a lui Heidegger". În ipoteza unei lungi condamnări sau a morţii

poruncite de oameni, ideea sinuciderii cu **nozanin** cade, ca simplistă şi superfluă, cît timp şi în faţa sfîrşitului e posibil "să cîştigi o tandră nepăsare faţă de lume...".

La amintirea unei întîmplări povestite de Petrică Nicolau, dizgraţiatul Petrini rîde singur, în celulă. Să fi ajuns el la starea de pace interioară esenţială? Este acest rîs o dovadă de biruinţă? L-a putut asigura, oare, acel **nu eşti vinovat** rostit de avocatul Ciceo? L-a convins "certitudinea" acestuia că nu va fi osîndit?

SUB RAPORTUL istoricizării temporalului, al valorificării esenţelor, implicit sub raportul **creaţiei**, sîntem în faţa unui roman stufos, în care datele vehiculate, adesea prisositoare, frizează prea-plinul. Proliferează arborescenţele, digresiunile, zigzagurile, totuşi, ca la Camil Petrescu, fluenţa e salvată de ştiinţa articulaţiilor, cu adevărat notabilă, încît curiozitatea lectorului, de-a lungul celor peste o mie două sute de pagini, rămîne intactă. Graţie inserţiilor de tip grotesc (magistralele portrete ale indivizilor de la "deratizare"), ori datorită scenelor tandre stimulînd un surîs al liniei, romanul ultim pare mai puţin crispat decît este; deliberat, prozatorul lasă în suspensie eşecul şi revolta, pentru a suprapune dramelor consumate o ardentă nevoie de puritate. Măştilor încrîncenate, celor sadice ori infernale, li se opune finalmente o antimască esenţială: una a Omului-Om, reechilibrat prin iubire. "Valoarea morală a omului — spusese Sadoveanu — e în raport cu facultatea de a iubi. Zadarnice sînt toate celelalte în afară de iubire..." (**Opere**, XX, p. 186). Deşi cu altă optică decît Sadoveanu, în fond Preda, ca analist al Omului, îi stă în preajmă, iubirea, disponibilitate mai tare decît soarta "rea" şi "atotputernică", fiind singura forţă la îndemînă, în stare să estompeze în individ spaima de neant. "Iubirea poate să fie oricum, numai să fie!...". I se recunoaşte o funcţie cvasi-eschatologică. Nimic nu poate opri deci dragostea profundă să atingă nivelul divinului, ambele trecînd prin inimă. (O remarcă de ordin filologic-semantic: în versiuni eclesiastice franceze ori italiene, termenul **dragoste** din fraza: "Dacă dragoste nu e, nimic nu e" — aparţinînd apostolului Pavel — e tradus prin *charité*, respectiv prin *carità*, deci ca iubire de aproapele, ca bunătate). Ultimele rînduri din **Cel mai iubit dintre pămînteni**, de o mişcătoare sinceritate, sună ca o chemare peste vremi; în ele nu mai e Petrini, ci un Marin Preda fără mască:

"Mitul acesta al fericirii prin iubire, al acestei iubiri descrise aici şi nu al iubirii aproapelui, n-a încetat şi nu va înceta să existe pe pămîntul nostru, să moară adică şi să renască perpetuu. Şi atîta timp cît aceste trepte, urcate şi coborîte de mine, vor mai fi urcate şi coborîte de nenumăraţi alţii, această carte va mărturisi oricînd: ... dacă dragoste nu e, nimic nu e!...".

Maturitatea creatorului s-a vrut una de o calmă grandoare, etapă de clarificări majore, în primul rînd existenţiale. Cîte ceva premonitoriu, ceva *ante mortem*, era de găsit în toate acestea. Timpului sfărîmător, care desface şi amestecă noimele, puterii care frige şi destramă, lăsînd să apară **era ticăloşilor**, li se opune un timp integrator, care "nu poate veni decît din scurgerea neîncetată a clipelor liniştite şi senine...". O atitudine ca aceasta se înscrie într-un clasicism peren!... Dacă gîndirea lui Camus, avea "ca obiect un **dualism**, dualismul vieţii şi al morţii, al tandreţii şi al justiţiei, al iubirii şi al urii", finalmente Marin Preda respinge — prin mijlocirea lui Petrini —, ca inacceptabilă "aşa-numita conştiinţă tragică pe care ar avea-o omul despre viaţă, născută din boala mortală a dualităţii ei...". Ca romancier, Marin Preda, explorator al timpului său, nu e Marin Preda decît la nivelul căutării de înţelesuri, mai precis din momentul ridicării de la privirea obiectivă la reflecţia etică subsecventă, cu bătaie lungă. Toate constatările converg în ideea finală că prin **Cel mai iubit dintre pămînteni** el şi-a construit opera de rezistenţă, cea care, reprezentîndu-l în posteritate, nu va înceta să adreseze întrebări, să propună răspunsuri.

Ana BANTOŞ
Chişinău

EPIFANIC ŞI GROTESC ÎN POEZIA LUI EMILIAN GALAICU-PĂUN

Emilian Galaicu-Păun* se impune din perspectiva unui timp postmodern, caracterizat de către Gianni Vattimo, drept un timp al absenţei unei realităţi care ne-ar putea verifica ipotezele, nihilismul, în aceste condiţii fiind singura şansă. Amintim că în peisajul liric basarabean realitatea prin care se verifică valorile pînă prin anii '80 coincidea cu tradiţia accentuată. Ieşirea din tradiţionalism nu scuteşte poezia anilor '80—'90 de o stare de confuzie; solitudinea, din perspectiva căreia este acum observată lumea, lăsînd cale liberă şi unor accente cinice.

Construirea unei noi identităţi are loc în condiţii de survolare a faliei ce se cască între un peisaj dominat de tradiţie şi altul, dominat de criza culturii. Nu este întîmplător titlul unuia din volumele de versuri ale lui Emilian Galaicu-Păun: **Levitaţii deasupra hăului**. Autorilor optzecişti le revine în memorie amintirea vechilor repere, dar dintr-o altă perspectivă, mizîndu-se acum pe deschidere, pe disponibilitate, pe starea de nedeterminare favorabilă angajării şi dezangajării în diverse modalităţi lirice combinatorii. Schimbarea la faţă a poeziei basarabene din ultimii ani, după Emilian Galaicu-Păun, "se datorează în primul rînd schimbării radicale a întrebării "Ce?" (definitorie pentru toate generaţiile postbelice) în "Cum?"[1]. În absenţa formelor de expresie modernă saturate pînă la autodesfiinţare, fapt care eventual ar fi putut cauza apariţia formelor postmoderne de exprimare în peisajul liric basarabean al anilor '80—'90, accentul va fi pus pe reconstrucţia eului auctorial din perspectiva cotidianului şi a biograficului ce "ghidează" limbajul. Menţionăm că nu altfel se prezintă lucrurile şi în întreg spaţiul liricii româneşti, unde modernismul, în plină desfăşurare în perioada interbelică, a fost artificial întrerupt după războiul al doilea mondial. Vom accentua că afirmarea postmodernismului din perspectiva biograficului şi a cotidianului care supraveghează discursul dă o notă specifică poeziei anilor '80—'90. Amintim că, în mare parte, personajul liric din poezia anilor '60—'70 se constituia la modul magic, libertatea de a visa plasîndu-l sub semnul reflecţiei romantice ale cărei începuturi le aflăm la Eminescu. Drama trăită aici se zbate între obiectivizarea şi împlinirea sinelui, pe de o parte, şi cea a conştientizării şi justificării sinelui, pe de altă parte. În aceste condiţii, gîndirea marcată de efervescenţă este orientată spre reformularea unui timp mitic, circular, reactualizat printr-un eveniment de ordin interior. Lumea reală e contactată prin exces de sensibilitate, personajul împlinindu-se mai ales pe linia unui ontologism marcat de lăcomia de a trăi. Dorinţa de a fi, de a fiinţa la modul heideggerian, salvează trăirea interiorizată de la pierderea în haotic. De notat că pentru autorii optzecişti, dar în special pentru nouăzecişti, haosul, nedeterminarea va fi un prilej de regăsire în însăşi glisarea şi glosarea pe marginea haosului. Iată mai multe titluri de volume care vorbesc de la sine: **Cioburi** (Lorina Bălteanu), **Timpul probabil** (Nicolae Popa), **Palpabilitatea marginilor** (Leo Bordeianu), **Personaj în grădina uitată** (Vasile Gîrneţ), **Mişcare browniană** (Nicolae Leahu), **Falsul Dimitrie** (Dumitru Crudu). Are loc

* Emilian Galaicu-Păun s-a născut la 22 iunie 1964 în satul Unchiteşti, Floreşti. A absolvit Facultatea de Litere a Universităţii din Chişinău (1986) şi a făcut stagiul de doctorat la Institutul de Literatură "M. Gorki" din Moscova (1989). În prezent este redactor la revistele *Basarabia* (Chişinău) şi *Vatra* (Tîrgu-Mureş).

deplasarea accentului de pe trăirea în sine pe elaborarea textului, fapt care are menirea de a satisface nevoia de fiinţare la modul artistic. Dar iată şi un portret-robot al poetului efectuat, din interior, de către Emilian Galaicu-Păun: *Poetul lui "Cum?" e introvertit, mozaical, decantat, intensiv, ludic, încercînd noi şi diverse moduri de exprimare, utilizînd limbajul ca scop în sine ("Sfînt trup şi hrană sieşi ..."), livresc, mediat de cultură, transnaţional, transliterar, elaborat (marele G. Călinescu numea poezia "formă goală a activităţii intelectuale"), centripet, incomprehensibil decît în forma limbajului său (parcă pentru a ilustra teza călinesciană — "Ca să se facă înţeleşi, poeţii se joacă, făcînd ca şi nebunii, gestul comunicării fără să comunice în fond nimic decît nevoia fundamentală a sufletului uman de a prinde sensul lumii" — poetul clujean Ion Mureşan îşi intitulează ultimul volum* ***Poetul care nu poate fi înţeles****) şi tocmai de aceea suspect*[2].

Abisalizarea scriiturii, melanjul, labirintizarea discursului liric, narativitatea realistă include biograficul, biologicul îmbinat cu cotidianul, cu fantasticul şi insolitul. La predecesorii şase- şi şaptezecişti realitatea e abstrasă în vis, pe cînd aici visul fantezist se îmbină cu un cotidian redimensionat după nişte principii noi ce ţin de societatea postindustrială.

În poezia lui Emilian Galaicu-Păun demersul liric tinde spre un sincretism cultural recuperator. Vom observa că simbolistica religioasă se suprapune unui hermetism de sorginte barbiană. Dar în timp ce înaintaşul său îşi construia trăirea într-un regim de "coexistenţă a înaltului cu adîncul" (Ioana Em. Petrescu), din perspectiva sensibilităţii poetice aduse la zi a optzecistului basarabean, sacrul se abstrage dintr-un profan cotidianizat, biologic şi pămîntesc. "Insul" din poezia lui Em. Galaicu-Păun "încearcă-n încreţiturile feţei s-adune stingerea zilei terestre". Sensul "zilei terestre" se retrage sub oblonul de încreţituri. Pentru ca acestea să fie citite e necesară schimbarea codului: aici sacrul este camuflat în profan. De comparat "ziua terestră" din această imagine, cu cea, dintr-o altă poezie, în care ziua e "aruncată-n coş mototolită" <<stingîndu-se abia perceptibil în foşnetul "gazetei de seară">>, imagine ce pune la îndoială eventualitatea unui acord al autorului cu entropicul postmodern ce face să devanseze antropicul. Suprafaţa încreţită a versurilor sale ce înghit, înglobează, ingurgitează şi închid spasmotic sacrul în cutele sale este aidoma unei feţe de sfinx:

Visez în altă limbă —
vorbesc de parcă-n numele-mi
urc lumea-i
din fundalul oceanului de limfă.

Adevăratul personaj liric îşi pune masca unui real aparent nesemnificativ în care sacrul coexistă cu profanul sau, alteori, sacrul subzistă sub camuflajul profanului. Confesarea la modul obişnuitei transcrieri şi transliterări a sentimentelor fiind de la bun început anulată, la fel ca şi confesarea în numele lui Noi mare, autorul se declară de partea "eului mic", care suferă, face lecturi, vrea, izbuteşte, ratează, speră, renunţă ş.a.m.d., într-un cuvînt, de partea "sublimatului corosiv", sacrul urmîndu-şi labirinturile sale necunoscute şi dificil de identificat, întrucît ţin de sublimarea cotidianului şi a banalului de zi cu zi. De reţinut, diferenţierea pe care autorul o face între poezia "cotidianului", considerată de el drept simplistă, şi cea a "sublimatului corosiv" sau a "eului mic", care include ironia şi autoironia, drept titluri evocatoare ale unei astfel de poezii fiind citate cele care urmează: **Greutatea cernelii pe hîrtie**, **Poeme de amor**, **Cîntece de trecut strada**, **Înnebunesc şi-mi pare rău**, **Comedia literaturii**, **Spălîndu-mi ciorapii**, **Poemul care nu poate fi înţeles**, **Puţin acrişoară**, **Sprînceana**, **Cel bătut îl duce pe cel nebătut**, iar drept titluri de articole "de program": **Ostentaţii şi ironie** (Cristian Moraru), **Modelul Caragiale** (Florin Iaru), **O nouă şcoală a lui Caragiale** (Ion Simuţ)[3]. Optzecistul basarabean vorbirii îi preferă "gestul", conceptul

ca mijloc de cunoaştere a realităţii fiind devansat. Lupta cu inerţiile limbajului este perpetuă: "Literele fojgăind pre-un nume" sînt muşte, "... alungă muştele", scrie autorul, care în altă poezie, constituită doar din două rînduri, se roagă astfel:

Fă-mă, doamne,
gest coborîndu-i trupul de pe cruce
(Nud. ***Gesturi***),

Gesturi se intitulează unul din grupajele sale de versuri, precum şi un volum în proză.

Plăcerea de a crea nu constă, din punctul de vedere al postmodernităţii, pe care îl adoptă şi autorul nostru, în "plăcerea textului", ci în a parcurge un labirint halucinant al banalului sau al neprezentabilului. Să amintim că Jean François Lyotard observa că "postmodernismul ar fi ceea ce în modern invocă imprezentabilul în prezentarea însăşi, ceea ce se refuză de la consolarea formelor bune, de la consensul unui gust care ar permite să se încerce în comun nostalgia imposibilului, ceea ce se preocupă de noi prezentări, nu pentru a se desfăta cu ele, ci pentru a face să se simtă mai bine ceva, imprezentabil"[4]. Gestul, în cazul autorului **Levitaţiilor** ..., înlocuieşte comportamentul "clasic" înglobat într-un sistem al consecutivităţii: "Sînt nopţi cînd numai strigătul meu sînt" şi "coşmarul propriului meu vis", se confesează personajul liric. Gestul face parte dintr-un scenariu de clownerii suscitate de nevoia de a întreţine echilibrul între corp şi spirit. În paranteză amintim că pentru Samuel Beckett nu acrobatul, ci clownul este un ins integru sau complet.

"Acrobatul este un specialist care nu utilizează decît o parte limitată a facultăţilor sale. Clownul este omul complet care contrafăce acrobatul într-o savantă pantomimă a incompetenţei. Beckett vede în bicicletă semnul şi simbolul futilităţii specializării în epoca de azi a electricităţii, cînd noi trebuie să reacţionăm şi să "inter-acţionăm" şi să ne folosim de toate facultăţile noastre concomitent"[5].

Emilian Galaicu-Păun, care se situează într-o perspectivă similară şi care, de altfel, defineşte timpul de azi drept "epocă a aliajelor", concepe "levitaţia" ca pe un mod de eliberare a poeziei de sub tutela imperativului, în sens sociologic vulgar, plasînd-o sub semnul clowneriei care are menirea de a susţine o "ars combinatorica" fără sfîrşit:

Sărind cu ochii-nguşti după momeală
Căzînd în spate şieşi cel-de-sus
nu are ochi defel şi i-a uitat
pe faţa trupului de jos din care
sări atît de nalt că şieşi
pe umeri ca un tobultoc căzu
(**Levitaţie ... pe umeri**).

Schimbarea perpetuă a punctelor de vedere şi abordarea concomitentă a mai multor unghiuri de vedere face posibilă despletirea şi împletirea la loc, precum şi răsucirea gîndurilor în noduri concentrice. Iată doar un exemplu: *Pe jos nu umblă umblă cu picioarele prin buzunarele celui-de-jos cu mîinile căzute-n mîinile celui-de-jos cel — de jos se roagă-n taină celui de — sus: "coboară doamne-n mine eu te voi duce eu sînt cel din care atît de nalt sării că sieşi pe umeri îmi căzui* ... (**Levitaţii ... (pe umeri)**).

Exprimarea posibilităţii, postmoderniste în fond, a elaborării unei imagini coerente a omenescului ieşit din sine şi devenit povară sie însuşi, este favorizată de conceperea acţiunilor la modul acrobaţiilor lingvistice. Nevoia de îndumnezeire, sau de aflare a laturii divine a umanului, este concepută în acelaşi regim al jocului care, însă, se impune prin aspectul său grav. Căutarea reperelor este indubitabilă, dar punctele de orientare sînt mereu sustrase. În aceste condiţii jocul capătă aspectul grav al înaintării personajului într-o interioritate fără sfîrşit, într-un hău sau haos primordial, care pune sub semnul întrebării însuşi jocul ca modalitate de a-l aborda. Ion Pop, referindu-se la mişcarea de avangardă în general, observa despărţirea de un marcat

spirit ludic[6].

Să facem acum o paranteză pentru a delimita cîteva feluri de ludic în peisajul liric basarabean. În poezia lui Grigore Vieru acesta are aspectul degajării eului faţă de imperativele ideologice sau strict pragmatice ale vieţii, jocul aici remarcîndu-se prin gratuitatea sa şi prin capacitatea sa de a stimula crearea unui univers funciar fictiv. La Nicolae Esinencu jocul ţine de o tehnică a camuflării eului, sau a codificării acestuia, situîndu-se astfel în raza unei accepţii tradiţionale a termenului cu sens mecanic. Şi în sfîrşit, jocul din poezia postmodernistului Emilian Galaicu-Păun desemnează tentativa ieşirii din perimetrul sensului mecanic al noţiunii, spargerea tiparelor, ieşirea din limitele canonicului şi descătuşarea de coduri, "acţiuni" care la el plasează ludicul în subordinea grotescului. În felul acesta autorul este absolvit de riscul de a cădea în plasele unei mecanici a jocului. Deşi, în general, acest risc atîrnă ca o sabie a lui Damocle, de asupra versurilor sale, aşa cum, de altfel, în general în poezia postmodernă există riscul căderii în manierism.

Emilian Galaicu-Păun îşi investeşte clowneriile în acţiunile intentate în vederea recuperării "reziduurilor", "reziduul" aici avînd sensul a ceea ce ne-a scăpat, cu sau fără voie, din vedere, sau cu alte cuvinte, avînd sensul de "parte" sau "segment" fără de care întregul nu poate fi recuperat. Aceste tentative de a recupera întregul, pornind de la detaliul lipsit de semnificaţie majoră stă, de fapt, la temelia formulării unui principiu de bază al postmodernismului românesc, principiu definit de către Alexandru Muşina drept "noul antropocentrism", de către Călin Vlasie — "psiheism", de către D. Culcer — "sociografie ficţională" şi de către Em. Galaicu - Păun — "poezia eului mic", sau poezia "sublimatului corosiv"[7]. Pentru un creator de poezie descendent din estul european (cu atît mai mult pentru un basarabean) sarcina de recuperare este mai complexă. Poetul nostru, angajat pe această linie, nu lasă să-i scape şi ceea ce se defineşte prin *spiritus loci*. Basarabenismul său se înglobează (cît n-ar părea de curios!) într-o atmosferă de curăţenie sufletească, (evlavioasă), specific locală, pe care, în perioada interbelică, o observau scriitori cu renume, precum Mihail Sadoveanu, Gala Galaction sau Octavian Goga, în referinţele lor la Basarabia. "Lucrarea" postmodernistă, în volumele lui Galaicu-Păun **Levitaţii deasupra hăului** şi **Cel bătut îl duce pe Cel nebătut**, începe, de fapt, de aici: de la asumarea conştiinţei sale de ins est-european ce nu poate (şi nici nu doreşte) să-şi nege originile sale creştine. Nu e greu să ne dăm seama că în felul acesta se urmăreşte o regrupare a capacităţilor omeneşti de percepţie în jurul misterului vieţii. Aceasta reiese şi din faptul că nicicînd în poezia basarabeană nu s-a vorbit cu atîta dezinvoltură, bunăoară, pe tema morţii. O făcea Grigore Vieru atunci cînd scria:

Nu am, moarte, cu tine nimic
Eu nici măcar nu te urăsc ...

Dar la el subiectul disputei era subordonat unui scop precis, din care făcea parte şi accentuarea importanţei conştiinţei patriotice, astfel că agresivitatea faţă de moartea, asociată cu trădarea, lesne transpare:

Eu am ţară unde muri
Tu nu, tu nu.

Deschidem o nouă paranteză pentru a nu omite din vedere contextul literar al timpului, un timp în care era lansată ideea de "patrie mică" (motiv frecvent în poezia lui Gheorghe Vodă), în opoziţie cu marele imperiu sovietic. De observat corespondenţa, la un alt nivel pe spirala timpului şi a cunoaşterii, cu programul pe care îl propune, din perspectiva postmodernistă, adeptul "poeziei eului mic". Cu alte cuvinte, iniţiativa postmodernistă împotriva frustrării individuale, îşi află un corespondent, la autorii şaptezeciştii, în iniţiativele acestora contra frustrării naţionale. Vom adăuga că şaptezeciştii din Moldova de Est nu erau nişte izolaţi care "acţionau" în acest sens în cadrul fostei Uniuni

Sovietice. Poetul Ieton Imant Ziedonis, bunăoară, recunoştea apropierea sa spirituală de Grigore Vieru datorată faptului că ambii scriau despre mama. Un alt motiv liric, cel al pîinii, stă la baza unei cărţi, **Pîinea în două cînturi**, semnată împreună cu Liviu Damian. Editat la Chişinău şi Riga, volumul cuprinde eseul **Pîinea** şi poemul **Un spic în inimă** de Liviu Damian, precum şi un amplu poem al lui Imant Ziedonis — **Gemănarul, spic-cu-două-inimi**. Închidem această paranteză subliniind, în concluzie, apropierea celor trei poeţi şaptezecişti, Grigore Vieru, Imant Ziedonis şi Liviu Damian, pe un filon al sacralităţii ce se opune frustrării naţionale.

După ce ne-am referit la implicaţiile de ordin concret istoric ale motivului liric al dispariţiei, reflectat în poezia lui Grigore Vieru, vom adăuga că la Liviu Damian finalul inevitabil se profilează misterios în atmosfera de înserare rece, autumnală şi de creştinism cosmic. Pe cînd la Emilian Galaicu-Păun gama în care este abordat subiectul în cauză este amplă, amintind între altele şi de crengiana dispută din povestea **Ivan Turbincă**. Jocul, burlescul, grotescul se vor luate drept modalităţi de evitare a platitudinii şi a banalului, deci, ca posibilităţi de evitare a înţepenirii formulei poetice, ca şansă de a o menţine într-un registru antrenant, ludicul dezvăluind reversul său: gravitatea.

Aspectul dublu al jocului îl observă, referindu-se la poezia **Damenwahl** şi Constantin Ciopraga într-o recenzie la antologia **Portret de grup**: *Jucăuş şi melancolizat, marcat de sentimentul solitudinii şi practicînd linia bufă, smerit şi sigur de sine, rostitorul teatralizant din* ***Damenwahl*** *contează pe semantica laxă, ambiguă, pe verbul-surpriză gata de inclus în montaje libere, toate acestea ţin de o ceremonialitate practicată riguros, jocul fiind doar aparent*[8].

În condiţiile refuzului total al tonului evlavios şi solemn ascensiunea polifonică a subiectivităţii necondiţionate se efectuează pe o cale labirintică din care face parte crucea, îngerul care nu înţelege nimic, SubteRANA strigătoare la cer. Imaginea, grotescă şi epifanică, în acelaşi timp, se constituie în regim ambiguu, sacrul fiind prezent în chiar imaginea sa degradată. Ca şi la Ion Barbu, atitudinea burlescă mediază relaţia cu sacrul. Alteori burlescul trece în grotesc şi în ironie disimulată. Atunci **Isarlîkul** barbian, pe care autorul postmodernist şi-l adoptă, se transformă într-un spaţiu în care Levitaţia este trasă — pe sfoară de un popor infantil:

Îi vedeai cum zgomotoşi aleargă
cu runcul înălţat ca un balon în
aer cum îl trag pe sfoară cum
îi imprimă pe trupşor (uneltele
de tortură) secera ciocanul
cum îl umflă iar pe sus cum îl
trag pe sfoară cum — date pe
spate
capetele — strigă-n cor: "Îi sus"
(Levitaţie ... *pe sfoară*).

Ultimele două cuvinte *Îi sus* — aluzie directă la Iisus, pun în lumină, o imagine christică deformată şi un sacru ce se retrage în inconştientul ateist, forma profană *îi* a verbului *a fi* avînd rolul de a sublinia acest proces. Altă dată mediul propice hierofaniilor este disimulat, la vederea ochiului liber fiind lăsate nişte semne precum: mătăniile nervoase în mîinile de părinte, rugăciunea, amintirea, Crăciunul, Ignatul, pruncul nou-născut, oul roş de Paşti, pomelnicul, Cina cea de taină, Pieta, Vechiul şi Noul Testament, Maria etc., semne ce refuză să ni se dezvăluie la o lectură simplistă. Sacrul, ce implică necesitatea apărării lui de idolatria superficială, la poetul nostru, e o forţă gravitaţională localizată într-un "produf" săpat în straturile infinite ale unei lucidităţi de gheaţă casantă, o forţă ce tinde să sporească capacităţile comprehensive ale sufletului uman. Iată, bunăoară, cum se lasă acaparat rostitorul de forţa gravitaţională a sentimentului sacru al iubirii:

Spaţii reci stratificate ca un clit
de geamuri
orizontale, cu sticlă subţire —
pojghiţă de gheaţă,

prin care cazi! ...
şi căzînd
le faci cioburi de gotic vitraliu,
şi prin fiece
ciob de vitraliu în parte căzînd,
ca lumina în
spectru — te stratifici şi tu:
spaimă de cădere mai întîi;
întinsă
pe ea — carnea albă de frică
a trupului; întinsă pe ea — pasta
roşie-a
sîngelui; pe ea — limba sacră de
taur
a inimii; pe ea — nevoia de
strigăt a
limbii; pe ea — strigatul însuşi
carele-ngheaţă apele —
strat după strat într-un alt
mozaic —
ale produfului prin care
triumfător
te prăbuşeşti mereu în mine!
(Gravitaţie).

Altă dată o isterie, ce se lasă cu greu stăpînită, face relocuibil universul cu chip de femeie închisă în propriul corp ca pantera în cuşcă. E un univers în care personajul liric osîndit între Ana şi Caiafa, are dreptul la vot, libertatea de-a trage cu puşca şi "o palmă-n stomac" care cere pomană. Aici nu se mai întreabă "laptele matern", ci un înlocuitor al lui, Cola-Cao: "Vezi mamele de campioni alăptîndu-şi odraslele cu Cola-Cao". Sublimul, staticul, zicerea poetică, rostirea sacerdotală este abandonată:

Însuşi Tatăl nostru — asemeni
nouă este —
ca pe ace-'ngenuncheată
ikebană
în trei feţe: nu ştie nici una
Ce fac celelalte două, fiindcă
tac nu-aud nu văd nici chiar cu
umbrele
nu se intersec...
(Ikebana).

Chiar jertfa ispăşitoare este transformată în valoare convertibilă:

Căci mui-că! plata sîngelui în
arginţi vii —
de vii! — de viu ... de vin ... de vînd
... de ... zare

Precum vedem, autorul extrage efecte din despuierea spectaculoasă a sensurilor, pe care le dezghioacă lăsînd în urmă, asemeni unei batoze de treierat imagini, o poezie de o consistenţă păioasă, strălucitoare, în bătaia razelor de lumină a lucidităţii. Îmbibată de sensuri evanescente, poezia sa există la modul imponderabilităţii, astfel încît, absolutul, şi demersul poetic tentat să-l abordeze, rămîn fiecare cu statutul său desinestătător fără a se intersecta, iar religiosul, convertit în tactica de aflare a literalului, se răzbună precum urmează: *Întorci placa acelaşi final: şi în gol şi în plin se ascunde folosul se ascunde folosul ascunde folosul folosul* (**Ch-ău**). În faţa poetului întorcînd placa expresiei artistice, "folosul", echivalent sacrului ascuns şi în gol şi în plin, se retrage.

Se proiectează la Galaicu-Păun un univers în care contrariile se bat cap în cap şi se unesc între ele: *Culcaţi de-a picioarele Christ şi Iuda se-nvîrt zvîrcolindu-se-n somn pîn se schimbă cu locul (jumătate la unu arată — orologiul acele căruia sînt chiar ei doi).* (**Ch-ău**). Un timp de criză, cu doamne ajută-n pană, dus la apogeu, cînd nu mai rămîne decît "doamne-al doamne fereşte", corespunde modernităţii în care, potrivit opiniei lui René Girard "însăşi moartea lui Dumnezeu începe să moară" iar tragicul este substituit de către infra-tragic. *Ne aflăm la cota zero a tragicului*, mai spune Girard, *moment în care începe tragedia imposibilităţii tragicului. Catharsisul e absorbit de o sfîrşeală sau de o stare de oboseală fără capăt, sau de un sfîrşit care nu se mai termină. În aceste condiţii, conchide autorul francez, ni se relevă imposibilitatea morţii sacrului.*[9]

Autorul basarabean se caută febril într-un astfel de timp, fapt confirmat şi de ritmul vertiginos, aiuritor, în care "locomotiva istoriei" îi apare autorului ca "un peisaj rulant". Căutarea lui Dumnezeu are loc în condiţiile în care mişcarea în timp şi spaţiu e un du-te-vino. "Pomelnicul" este "exod de nume în ambele sensuri". Este un

"raport religios de la viu la cel mort — ca şi timpul". Ambiguizată, slujba de pomenire a jertfelor revoluţiei din decembrie este "oficiată" de la numele celor jertfiţi: *Sub bolta fărîmicioasă a ţărînii corul copiilor morţi intona celor deasupra, rugîndu-se pentru cei vii: "Înviaţi înviaţi copiii mamei"*. Jertfa ispăşitoare a poporului român este plasată într-un context religios universal: *Rar ieşea mai sîngeros vre-un popor din robie — doar neamul lui Moise cîndva din Egipt spre Tărîmul făgăduinţei*. La Emilian Galaicu-Păun trimiterile la jertfă ispăşitoare transpar şi în imagini precum: Ignatul — sărbătoare din preajma Crăciunului, chipul spînului şi al vameşului, prin *cel mai însîngerat butuc — arbore genealogic Brîncoveanu*. O imagine aparte este cea a tinerilor căzuţi în Revoluţia din decembrie 1989, a căror sacrificiu anunţă anotimpul învierii: *... Iarna era de Crăciun o promisiune a desprimăvărării: prin luturi prin apele — adînci ca bulbucii de aer colindele morţilor de sub pămînt răzbăteau sub Timişoara sub Jiu sub Braşov: "Bucuraţi-vă: naşterea Domnului se contopeşte cu învierea"*. Locul victimei ispăşitoare îl deţin imaginile christologice: Obsesia cifrei 3 care se citeşte şi în 33, 45, 78, 99 (*Ai oraşul pe care-l învîrte nebunul în degetul mic cu viteza 33*), Înălţarea, precum şi imaginea-titlu a Celui bătut care îl duce pe Cel nebătut. Amintim că René Girard explică posibilitatea concilierii între violenţă şi non-violenţă cu ajutorul lui Iisus Mîntuitorul. Christos s-a lăsat răstignit, devenind victima ispăşitoare, în felul acesta violenţa oamenilor devenind manifestă şi evidentă. Aceasta este, din punctul de vedere al autorului citat, jertfa ispăşitoare, fondatoare care nu atît fundamentează societatea umană cît o face posibilă. Sacrul prin care se repetă actul de început al lumii asigură periodic catharsisul, eliberarea de violenţă. El stimulează îndepărtarea răului din societate. René Girard scrie că *a trăi în societate înseamnă a scăpa de violenţă nu neapărat printr-o reconciliere veritabilă care răspunde imediat la întrebarea: Ce este sacrul?, dar printr-o ignoranţă tributară violenţei însăşi*[10].

Prin ignoranţă aici se are în vedere necunoaşterea sau prezenţa sacralităţii în victima ispăşitoare, întrucît, conform opiniei lui René Girard, victima ispăşitoare este creatoare de sacru doar în măsura în care e ignorată şi puţin cunoscută. André Laporte, într-o recenzie la lucrarea *La violence et le sacre*, se întreba dacă este întîmplător faptul că momentele în care violenţa se manifestă cel mai grav în istorie şi tehnică (prin arma atomică) coincid cu cele în care creştinismul este expulzat sistematic şi dacă ... această coincidenţă, nu se explică prin aceea că omenirea este permanent prea aproape de a înţelege cauzele reale ale violenţei dar nu doreşte să o facă[11].

Întrerupem aici trecerea în revistă a consideraţiilor privind corelaţia între sacru şi violenţă pentru a reveni la un aspect aparte al sacralităţii victimei ispăşitoare întîlnit în poezia autorului **Levitaţiilor deasupra hăului**, prezent în special în imaginea christică, ce vizează experienţa prin cuvîntul artistic. În literatura contemporană basarabeană Grigore Vieru a fost cel care a readus, într-o poezie-profesiune de credinţă, imaginea Mîntuitorului. Şi Lucian Blaga în creaţia sa din ultima perioadă a vieţii, revine frecvent la această imagine împlîntată în inima al cărei corespondent metaforic este *lutu-n care — odinioară pe Golgota s-a scurs şiroaie sîngele din trupul lui Isus*. Observăm aici ontologizarea victimei sacre sau, cu alte cuvinte, raportarea ei la biografie şi biologie, faptul fiind determinat şi de condiţiile izolării poetului, impuse de regim, dar poate şi de acumularea vîrstelor. La optzecistul basarabean vom întîlni o situaţie de altă natură, şi anume: imaginea christică este convertită fanteziei sale avide de a transforma realul în artistic. Transpare aici, la nivelul formei, analogia dintre discursul teologic şi cel literar. Autorul îşi desfăşoară viziunile despre geneza sensului literar reperîndu-le pe înţelegerea religioasă. O natură jertfindu-se sub forma cununei de albine, "cea roind în jurul frunţii de

copil din flori — polen să culeagă? — fiecare dîndu-i ac pentru a-l înălţa în zborul ei", conturează imaginea unui Christ "pluricelular ca un fagure", pe care

nu-l mai ţine crucea, chingi,
nu-l ţin
cuiele din palme, doar cununa
de albine, cea roindă,-a cărei
miere grea şi ceară străvezie
carnea trupului prelins îi
este

(Înălţarea).

Jertfa ispăşitoare aici vizează nevoia de transcendere a cuvîntului uzual în zona sacră a literarului. Cu alte cuvinte, transcendenţa este raportată la estetic. Ceea ce contează, în primul şi în ultimul rînd, este jocul creaţiei (şi al înălţării) care la Galaicu-Păun este învestit cu puterea de a lichida distanţa dintre biblic şi estetic, ludicul constituind, din perspectivă postmodernă, singura "şansă" de omologare a Creatorului cu Poetul. Religiozitatea pe care generaţia lui Grigore Vieru o abordează, în special, cu sensul de "liturgic" (o undă pronunţată a creştinismului cosmic înrudindu-i pe autorii şaptezecişti) este prezentă la Emilian Galaicu-Păun sub formă de "raport religios" între viaţă şi literatură. În special în volumele **Levitaţii deasupra hăului** şi **Cel bătut îl duce pe cel nebătut**, autorul face uz din abundenţă de elemente ce ţin de sfera teologicului, dar atît elementul mitologic cît şi cel biblic sînt utilizate ca "material de construcţie". Astfel autorul ispitit să afle originile sensului literar cu ajutorul sensului teologic, alege drept *motto* pentru volumul **Levitaţii deasupra hăului** fragmentul din Evanghelia de la Matei despre ispitirea lui Hristos: *Atunci diavolul L-a dus în sfînta cetate, L-a pus pe streşina templului, şi i-a zis: "Dacă eşti fiul lui Dumnezeu aruncă-te jos ..."* (**Evanghelia de la Matei 4:5,6**).

În aventura căutării sensului artistic, la autorul nostru, "cuvîntul" îşi dispută drepturile cu "gestul". Este prezentă aici tentaţia dislocării discursului literar în spaţiile dramaticului, personajul liric acoperindu-se cu masca triplă de autor, actor şi regizor. Există, fără îndoială, la Galaicu-Păun un dramatism agresiv transparent în raportul dintre teme sau motive, fapt probat şi de exemplul cu Christ şi Iuda, din una din poeziile citate ceva mai înainte. Aceasta dovedeşte sarcina complexă pe care şi-o asumă poetul, anume, de a recupera dimensiunile moderne ale unui discurs în care semnul şi semnificatul se distanţează în mod evident. Discursul în scădere sau, dimpotrivă, în creştere se mulează pe o materie manevrată asemeni unui evantai. E un du-te-vino necontenit, un "dus-întors negru ca panglica neagră a maşinii de scris", transferul de încărcătură mitico-simbolică fiind un procedeu preferat al autorului nostru. Cărînd un "tărîm gol de ani mulţi mai greu ca ghiuleaua", el "bate cîmpii metafizici" în felul următor:

În cale ieşitu-ne-au Gog şi
Magog
Tanda şi Manda
Hana şi Bordea
ne chemară pe rînd ne pîrîră
ne-nstrăinară ne-ntoarseră
feţele unul
de la altul şi astfel
învrăjbindu-ne pe fiecare în parte
fără mîini şi fără picioare şi
prinseră fără cuţite-l tăieră
fără sare-l sărară fără foc îl
fripseră
fără gură-l mîncară
.... dar nu le-a priit!

Alteori, în golul dintre degetele mîinii femeii iubite transpare "poemul de citit printre rînduri" "şi-un haiku e în degetul ei mic", aerarea lirismului în stil haiku situîndu-se la polul opus faţă de textele sale ce "urnesc greoi, ca nişte care supraîncărcate, atente să strîngă toate semnificaţiile şi simbolurile în cale şi preocupate de o înaintare polifonică"[12].

De observat, în discursul său suprasaturat de semnificaţii "colaterale" izbucnirea, pe neaşteptate, în zbor uşor ca de pasăre, a unui umor eliberator înrudit cu cel folcloric, autentic basarabean, care deschide perspectiva de reinterpretare a

discursului şi de plasare a acestuia din urmă în orizontul unei cunoaşteri mult mai raţionale.

Citirea printre rînduri, pliseurile, conurile de umbră, paravanele de gesturi din Teatrul de Umbre, reducerea iubitei la "mîna-i mică de gheişă", tărîmul fragil al sentimentului de dragoste, toate acestea sînt plasate sub pseudo-obloane ce iau forma evantaiului pliindu-se şi desfăcîndu-se asemeni materiei vii, denotă o mişcare pulsatorie jinduind cuprinderea necuprinsului, moartea nefiind decît un tărîm familiar, potenţial deţinător al cheii dezlegării sensului lumii. Iată de ce personajul liric glosează dezinvolt pe marginea acestui motiv. Căutările se îndreaptă spre limita imposibilităţii particularului de a se diviza, altfel spus pe linia de tangenţă a particularului cu abisul, iar altădată spre stabilitatea care ne scapă mereu:

În aerul castelelor surpate — o
pasăre
părăsită-şi întîlneşte îngerul.

Gestul e în "sine însuşi stins ... şi un basorelief de aer prins în ghips devine mască mortuară". Fragilitatea basoreliefului de aer, surparea gîndului în sine, sau "toarcerea sinelui pe fus — dalb tors" — însoţind imaginea femeii iubite, sau cu alte cuvinte, transpunînd materialul în imaterial şi invers — imaterialul în material, însoţesc mişcarea cînd lentă, cînd vijelioasă. Un permanent consum în sine dă sentimentul unei vitalităţi greu de oprit. Un univers ce stă sub semnul autofagiei sacre, marcat de surparea, levitaţia, gravitaţia, galeria — ca formă de proiecţie a conţinuturilor poetice evanescente, alimentează o dorinţă nestăpînită de mişcare. Mişcarea, efectuată, la Galaicu-Păun, inclusiv cu mijloace de locomoţie de marcă barbiană: *numele se şi porni să-şi mute ca un melc de-ncet lăsînd o dîră argintie locul în pomelnice — numai mortul nu trecea*, este învestită cu puterea de transcendere:

lumînări
i-au aprins la căpătîi tîrziu
umbra-i se lungi se strecură ieşi
de sub talpa casei cu picioarele
înainte cătinel porni
să aducă noaptea de priveghi la
casa mortului pe care-o
descîntarăm
ca pe o cochilie: ieşi! ieşi!
(Pomelnic. *Ieşirea*).

Ea se citeşte şi în imaginea "omului în pătrat", acesta "cu braţele întinse şi picioarele lipite" desemnînd, potrivit **Dicţionarului de simboluri** al lui Jean Chevalier şi Alain Gheerbrant, "sensul crucii şi al celor patru dimensiuni pe care le implică ea"[13]. Sau iată şi un alt exemplu:

În zorii zilei
dumnezeu cădea
ca roua: pretutindeni
(Gravitaţie. *Haiku*).

Iar în altă parte transcendenţa coboară în trupul de bucurie supremă al iubitei în noaptea nunţii, monologînd astfel:

Scuzaţi-mă pentru deranj,
spune ea (transcendenţa —
A. B.),
dorm şi eu pînă mîine
dimineaţa în patul de nuntă al
trupului de
bucurie supremă (destul cît am
tot
dîrdîit înnoptînd prin martire şi
mucenici şi sfinte moaşte
în viaţă —
năsălii de ciolane şi laiţe de
demi-vierges şi-un aer stătut!
Să mai doarmă şi alţii pe unde
se-ntîmplă ...)
mă întind şi eu cît să nu supăr
pe nimeni în zori îmi
iau şi eu cafeluţa fumez o ţigară
de foi ascult Imnul verific
ceasul după al treilea cîntat al
cocoşilor îmi iau păpuşa şi
plec
şi vă las în condiţia umană ...
(Evantai).

La Grigore Vieru sentimentul de dragoste era proiectat pe fundalul unui peisaj îmbibat de seve vitale în care sacrul coexistă cu profanul la modul blagian. Pe cînd aici perspectiva e

alta, luînd aspectul interiorizat al corelaţiei trup — suflet sau suflet — Dumnezeu, sacrul camuflîndu-se în profan. Spre deosebire de premergătorul său, Emilian Galaicu-Păun face uz de un limbaj erotic mai transparent, care, de fapt, aminteşte de poemele mistice ce "împrumută limbajul erotic pentru a încerca să exprime inefabila uniune a sufletului cu Dumnezeul său"[14]. Dar nu trebuie să omitem din vedere că limbajul erotic la Galaicu-Păun face parte din "tehnicile" unui ritual de supunere a existentului şi imaginarului în sens literal. Sfera, arcul, linia dreaptă, sau liniile paralele — ale picioarelor **Fetiţei pe sferă**, săgeata razei, segmentul, cercul divulgă geometrizarea forţată a unui spaţiu ce nu încape desfăşurarea vitalului. Principiile evident barbiene de organizare a spaţiului se citesc inclusiv la nivel sintactic:

Atunci cînd arcul sferei lansînd
săgeata razei
mai mare decît dînsul o ar putea
încape
devine linie dreaptă-segment —
se integrează-n
alt cerc aceeaşi ţintă — şi tu:
înfiptă-n lapte
(Pomelnic. *Oase-n pîntece*).

Discursul "subţiat" de trecerea prin mai multe "vămi" ale culturii universale se menţine în parametrii unei atitudini hamletiene în faţa vieţii: dispreţul şi ironia indică detaşarea, dezlipirea de exterioritatea străină şi implicarea într-o interioritate imună: eul eului, (cum spune autorul), pîndit de prăbuşirea în sine, se apără retrăgîndu-se necontenit în sine şi "împieliţîndu-se", vorba poetului, în tot mai multe "învelitori" postmoderniste. "Învelitori", este un fel de a zice, deoarece toate "trucurile" se reduc la ideea de mişcare fără sfîrşit. "Schimbarea la faţă" precum şi "Dumnezeul mutant" fac parte dintr-un peisaj în care "împlinitul", recunoscutul, realizatul se leapădă de sine pe masură ce este aflat. De ghicit aici acelaşi barbian: "căci vinovat e tot făcutul şi sfînt doar nunta, începutul". Poezia lui Emilian Galaicu-Păun, în special în volumul **Levitaţii deasupra hăului**, se situează, de fapt, sub semnul acestor versuri. Personajul liric oscilează, astfel, între creat şi increat, între viaţa ca formă de manifestare a materiei vii într-un spaţiu temporal limitat şi moartea sau increatul ca spaţiu potenţial al infinitelor forme de manifestare a viului. "Gestul", precum şi motivul "levitaţiei" tind să pună în evidenţă o amplitudine lărgită a imaginarului. Ele sînt învestite cu puterea de a pune "robii din trupul său (al personajului) în libertate". Se acţionează astfel, în vederea desfăşurării "eului propriului eu". Ţinta este "nu Enghidu, ci gesturile-n care fiinţa să-i jelesc, scrie autorul, să-i continui fiinţa-n strigăt ca un surdo-mut prin gesturi". Căutarea absolutului nu încetează:

Sfînta Lună şi măreţul Soare
mi-s găurile unui flaut: după
cîntarea lui dumnezeiască sui ...
Noi toţi suntem ... Dar el e-n
mîna cui?
Ce degete subţiri pe rînd
le-astupă?
(Levitaţie. *Fum*).

Este o căutare cu aspect de deschidere-închidere asupra sieşi:

voi lua cu mine drumul
pe care ultimul am fost şi primul
sînt,

ni se confesează autorul. Personajul liric din poezia lui Emilian Galaicu-Păun locuieşte o istorie pentru care refuză să plătească chirie. Dacă la Nicolae Dabija ne întîmpină o lume a delimitărilor mai mult decît clare: de o parte a baricadelor este situat sacrul şi de cealaltă parte pîndeşte profanul, apoi la reprezentantul postmoderniştilor basarabeni un eu înstrăinat de sine însuşi nu-şi află locul în univers. Motto-ul volumului **Cel bătut îl duce pe Cel nebătut**:

Lumea asta nu-i a mea
Cealaltă nici aşa

indică descendenţa autorului nostru şi dintr-o blagiană zbatere între sacru şi

profan. De remarcat faptul că menţinerea personajului postmodernist între doi poli opuşi este însoţită de o undă umoristico-ironico-sarcastică. "Scenariul" nu încalcă un regim al ludicului care evoluează într-un joc sarcastic, diabolic ce mînă contrariile unul spre celălalt suprapunîndu-le în "organisme" proteice precum Cel - bătut - îl - duce - pe -cel - nebătut. Este o căutare lucidă de la numele celui care ştie că nu va găsi ceea ce caută. Rezultatul demersului poetic este echivalarea lui Dumnezeu cu "somniferul":

Cînd — disperat — sfîşii faţa de
pernă şi-aştepţi
să curgă de-acolo ţărna uşoară
a somnului veşnic
faţa şi mîinile-n negru-afînat
să-ţi ascunzi
doar doar s-adormi! — pentru-
aceasta
începi să te rogi, şi rugîndu-te
crezi şi crezînd
închizi ochii strîns şi pe
nerăsuflate îl
iei: Dumnezeu — ca somnifer —
dizolvat în ceruri
(Insomnii de veci).

Spaima, sau acel *misterium tremendum*, de care vorbea Rudolf Otto, devine aici spaima de incapacitatea receptării divinităţii, sau spaima cauzată de constatarea întreruperii raportului cu ea. Observăm aici acea moarte a morţii lui Dumnezeu, la care se referea René Girard şi, respectiv, imposibilitatea dispariţiei sacrului. Dar e o sacralitate relevantă doar într-un context marcat profund de joc, de ludic, de raţiune.

Nu e greu să observăm că tînărul autor urmăreşte punerea în acord a sacralităţii cu imaginea unui Deo Ludens corespunzător lui Homo Ludens. În paranteză vom nota că şi autorul **Curăţirii fîntînii** se află pe aceeaşi lungime de undă atunci cînd afirmă: "Copiii să crească în frica lui Dumnezeu, dar jucîndu-se în ea". Vom adăuga că Grigore Vieru descoperă sărbătoarea senzualităţii şi a descătuşării simţurilor, sărbătoare în care dispare hotarul dintre sacru şi profan, în timp ce Emilian Galaicu-Păun îşi eliberează versul de senzualităţile pe care le despoaie sfîşiindu-le fără milă:

Am îmbrăţişat o poetică —
asemeni leprosului
Îmbrăţişat într-o zi de francisc
din assisi:
cad din textele mele — bucăţi
cît migdale de carne
de viu putrezind — epitetele ...
(Damenwahl).

Răzvrătirea împotriva intuitivului se răsfrînge asupra limbajului, care este violentat, istovit, hărţuit şi exilat concomitent în toate direcţiile în care îi este aruncată cîte o nadă sub formă de sens. Carul mişcîndu-se greoi, sub povara încărcăturii prea mari de "semnificaţii", vorba lui Alexandru Cistelecan, este expresia fidelă a unui act de violenţă asupra limbajului care pare să frîneze, uneori, o sete imensă de revelaţie. Persistenţa nevoii de puritate şi de alb — ca început, indică locul virtual al acesteia. Setea de revelaţie se perpetuează, aşa încît devine nucleul concentric ce dă sens vitezelor şi febrilităţii căutărilor. În planul realităţilor poetice ale lui Emilian Galaicu-Păun, de fapt, motto-ul *Eu sînt Cel care sînt* deschide perspectiva căutării ordinii sacre sau a absolutului, proces înlesnit de implicaţia ludică a esteticului şi a elementului teologic. Un "Doamne" de dincolo de existent sau transcendent este reflectat din perspectiva unei linii de orizont în permanentă mişcare şi instabilitate. Este urmărită, de fapt, analogia dintre discursul teologic şi cel literar. Înţelegerea religioasă este urmărită îndeaproape pentru a afla, în felul acesta, sursa sau geneza sensului literar. Constatăm la Emilian Galaicu-Păun o revărsare totală a sacralităţii asupra cuvîntului: Dumnezeu, sau absolutul, în poezia sa, ia forma cuvîntului relevant. Aura acestuia se îngustează ("Doamne! aura ta ca un cearcăn în juru-ţi se strînge") sau se amplifică — în dependenţă de capacitatea acestuia de a transmite sensuri noi şi de a transcende realul, ordinea distorsionată, alambicată, schimbîndu-se

mereu. Un perpetuum mobile, în care cerul ajunge "horă", "cină de taină", "inel de aur suferind pe deget", plasează personajul într-o ipostază a cunoaşterii de sine cu scopul eliberării germenului divin ascuns, camuflat în cotidian şi în banal. Este căutat imboldul, cheia scoaterii din starea de inerţie, şi punerea în libertate a seminţei divine a fiinţei umane care constă în cunoaşterea de sine. În acelaşi timp, "increatul", "inocenţa", "copilul" intervin pe parcurs, aruncînd personajul din extrema civilizaţiei avansate de tip occidental în cea a intuitivului şi a revelaţiei de tip oriental. Emilian Galaicu-Păun construieşte un model inteligibil al lumii, după macheta celui barbian, în care contrariile se pot uni prin nuntă. Nunta — conjuncţie a opuselor — la el ia forma unui "timp logodnic la patru ace". În acest univers hierofania este reperată pe mişcare, pe deplasare, pe mutaţia continuă:

Cad greu pe limbi lumeşti
depuneri din înalt
în rugăciuni — un alt
metal greu "care eşti":
"Cel care eşti" — mutant
din umbra-i nu mai ieşi
(Epilog).

Astfel, lectura deschisă — într-un spaţiu semantic extins la limită în poezia postmodernă — conferă ideii de sacru dimensiunile ei fireşti: de "real" indefinibil la modul banal, atît în viaţă, cît şi în artă, de concret palpabil doar prin intermediul gestului imaginar, de imaculat ce se ascunde în maculat, de rezistenţă ce coincide cu fragilitatea "meterezelor de aer", de statornicie surprinsă în structurile aerate şi bîntuite de curenţii celor mai diverse sensuri, de epifanic ce coexistă cu grotescul.

NOTE

[1] Emilian Galaicu-Păun, **Poezia de după poezie**// *Dacia literară*, Anul VII (serie nouă), nr. 21 (2/1996), p. 45.

[2] Ibidem, p. 45.

[3] Ibidem, p. 45.

[4] Jean-François Lyotard, **Condiţia postmodernă**, Editura Babel, Bucureşti, 1993.

[5] Marshall McLuhan, **Pour comprendre les média**, Editura Seuil, 1968, p. 213.

[6] Ion Pop, **Jocul poeziei**, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1984, p. 80.

[7] Emilian Galaicu-Păun, **Op. cit.**, p. 45.

[8] Constantin Ciopraga, **O altă imagine a poeziei basarabene**// *Dacia literară*, nr. 21 (2/1996), p. 57.

[9] René Girard, **La violence et le Sacré**, Editura Bernard Grasset, Paris, 1972, p. 168.

[10] **Idem**, p. 168.

[11] André Laporte, **Si Dieux existe, il empecherait les gueres**// René Girard, **La violence et le Sacré**, Editura Bernard Grasset, Paris, 1972, p. 492.

[12] Alexandru Cistelecan, **Antologie pe aţă**// *Vatra* (Tîrgu-Mureş), nr. 3, 1996, p. 43.

[13] Jean Chevalier şi Alain Gheerbrant, **Dicţionar de simboluri**, În 3 vol., Editura Artemis, Bucureşti, 1995, p. 54.

[14] Jean Chevalier şi Alain Gheerbrant, **Op. cit.**, p. 222.

Prof. dr. Eliza BOTEZATU
Universitatea pedagogică "Ion Creangă", Chişinău

MIHAI EMINESCU: *SARA PE DEAL*

Sara pe deal buciumul sună
cu jale,
Turmele-l urc — stele
le scapără-n cale,
Apele plîng clar izvorînd
în fîntîne,
Sub un salcîm, dragă, m-aştepţi
tu pe mine

Luna pe cer trece-aşa sfîntă şi
clară,
Ochii tăi mari caută-n frunza cea
rară,
Stelele nasc umezi pe bolta
senină,
Pieptul de dor, fruntea de gînduri
ţi-e plină.

Nourii curg, raze-a lor şiruri
despică,
Streşine vechi casele-n lună
ridică,
Scîrţîie-n vînt cumpăna de la
fîntînă,
Valea-i în fum, fluiere murmură-n
stînă.

Şi osteniţi oameni cu coasa-n
spinare
Vin de la cîmp, toaca răsună mai
tare,
Clopotul vechi umple cu glasul
lui sara,
Sufletul meu arde-n iubire
ca para.

Ah! în curînd satul în
vale-amuţeşte,
Ah! în curînd pasu-mi spre tine
grăbeşte,
Lîngă salcîm sta-vom noi
noaptea întreagă,
Ore întregi spune-ţi-oi cît îmi eşti
dragă!
Ne-om rezima capetele-unul de
altul
Şi surîzînd vom adormi sub
înaltul,
Vechiul salcîm. — Astfel de
noapte bogată
Cine pe ea n-ar da viaţa lui
toată?

* * *

Sara pe deal buciumul sună cu jale... *Atîta doar spun, aceste simple cuvinte, iar numele celui ce le-a rînduit astfel îmi urcă din suflet pe buze ca numele cel mai înalt al neamului meu.* ***Sara pe deal buciumul sună cu jale...*** *Atîta doar spun şi, oriunde aş fi, în oricît de străine universuri, sînt adus iarăşi aici şi făcut fiu al acestor pămînturi şi al dulcii vorbiri româneşti.* ***Sara pe deal buciumul sună cu jale...*** *atîta doar spun, aceste simple cuvinte, iar numele celui ce le-a rînduit astfel mă cuprinde ca o catedrală ale cărei lespezi le lustruiesc cu fruntea şi le tocesc cu buzele sub lungi, fierbinţi săruturi de dragoste şi recunoştinţă...*

Am luat drept punct de pornire pentru analizele ce urmează cuvintele dintr-o tabletă a lui *Geo Bogza*, pentru că ele exprimă şi atitudinea noastră faţă de poezia lui Eminescu în genere şi faţă de **Sara pe deal** — în particular. Există valori la care revenim cu o autentică şi profundă emoţie — nu îndemnaţi de date comemorative, nici îndemnaţi de planuri şi programe, ci chemaţi de glasul *armoniei* şi *frumuseţii*, căci frumuseţea nu îmbătrîneşte. Magia versului eminescian găseşte drum spre inima cititorului din toate timpurile, iar **Sara pe deal** nu este o excepţie. Găseşte şi ea răsunet în inima noastră, continuînd să ne răscolească cu un registru afectiv tipic eminescian, cu învăluitoarea osmoză între cuvînt şi sunet, între sens şi muzică, între realitatea fascinantă a peisajului şi stările de suflet.

Un crîmpei dintr-o lucrare de tinereţe care n-a apărut în timpul vieţii poetului, **Eco**, s-a dezvoltat în poezia

Sara pe deal *(1885)*. În textul inițial poetul evocă zidurile negre ale unui castel, pulberea lunară, un cavaler cu înfățișarea tradițională a demonului eminescian (mantie neagră, păr negru ...), o fată visînd dragostea ... În varianta care-a ajuns la noi, poetul concretizează elementele ambianței, plăsmuind un pastel tipic romantic, care transmite, prin elementele de peisaj, stări de suflet. Ca pentru toți romanticii *natura* este pentru Eminescu (și e un lucru știut) ambianța favorabilă visării, cadru pentru îndrăgostiți, stare de spirit. Aici își trăiește eul liric beatitudinea, clipa hedonistă a fericirii și așteptării ... Se întîlnesc deci cele două motive eminesciene — *dragostea* și *natura*, se logodește — eminescian — imaginea auditivă (muzicală) cu sugestiile plastice, introducîndu-ne — toate —în lumea de vrajă a unui amurg de vară. Vraja eminesciană trăiește în atmosfera caracteristică, în intensitatea răvășitoare a sentimentului, în valențele expresive și magia orfică a cuvintelor.

Istoricii literari au raportat sensurile poeziei la *copilăria rustică* a poetului. Șerban Cioculescu, bunăoară, sublinia că Eminescu *a păstrat vii în memoria afectivă locurile copilăriei sale sprințare și meditative totodată, cu imaginile lor triste sau tonice, realiste pînă la grotesc sau ideale în mod feeric" (Varietăți critice, 1966, p. 235).*

Într-adevăr, este unul din puținele texte eminesciene care evocă *peisajul rustic* — turme, fîntîni, cumpene, case cu streșinile în lună, valea, dealul, oamenii cu coasa-n spinare ...

Universul idilelor, zice și Ioana Em. Petrescu, cuprinde uneori note de pastorală (turmele din ***Sara pe deal****), "dar elementul pastoral, redus adesea la o componentă muzicală a peisajului (dulcele glas de bucium ce străbate adîncurile pădurilor, atunci cînd ele nu-s pătrunse de sunetul, tot atît de dulce, al cornului) e un simplu element de fundal, căruia i se pot substitui componentele unui stilizat tablou medieval (...) sau renascentist" (***Ioana Em. Petrescu****. Eminescu și mutațiile poeziei românești, p. 43).*

Privirea alunecă peste toate, aburită parcă de nostalgia amintirii. Să citățm din schița lui Eminescu **La curtea cuconului Vasile Creangă**, pentru a ne convinge, o dată în plus, că poetul a știut să-și observe lumea, că în memorie i-au rămas adînc întipărite icoanele dragi și îndepărtate ale copilăriei: "Ziua oamenii, fiind la lucru (...), abia sara, cînd satul devine centrul pămîntului, se începe acea duioasă armonie cîmpenească, idilică și împăciuitoare. Stele izvorăsc umede și aurite pe jumalțul cel adînc și albastru al cerului, buciumul saude pe dealuri, un fum de un miros adormitor umple satul, carele vin cu boii osteniți, scîrțîind, din lanuri oamenii vin cu coasele de-a umăr (...), talangele turmelor, apa fîntînilor, cumpenele sună, scrînciobul scîrțîie-n vînt (...) și prin armonia amestecată se aude plin și languros sunetul clopotului care umple inima cu pace".

Ca și în fragmentul citat, poezia aduce același spațiu eminescian multicolor, încărcat de taină, de lumină, de așteptare, aflat sub același semn al strălucirilor selenare și al revelațiilor nocturne:

Sara pe deal buciumul sună cu jale,
Turmele-l urc, stele le scapără-n cale ...

Strălucitoarea descripție eminesciană reconstituie feeria nocturnă, cuprinzînd detalii ale *terestrului* și *celestului* și exploatînd, cu efecte deosebite, *tehnica clarobscurului*. Luna luminează clar, stele se nasc pe bolta senină, dar *nourii* curg; "Raze-a lor șiruri despică", deci luminează, dar "valea-i în fum..." Elementele transmit concomitent și senzația de *crepuscul*, și pe aceea de lumină, de seninătate. Din (prin) toate se țese o atmosferă învăluitoare de amurg melancolic, care stimulează reveria, adie a nostalgie, lumina lunară redimensionează contururile și înțele-

surile. Fascinat de luminile lumii, poetul le-a absorbit şi condensat (ca într-o lentilă concavă), făcîndu-le să lumineze şi înregistrînd, pe de o parte, semnele unui real plin de poezia nostalgică a înserării, iar pe de altă parte — proiectîndu-şi în natură sentimentele şi trăind fierbinte emoţia aşteptării.

"*Noapte*, *lună*, *umbră*, *vis* vor fi cuvinte de o mare frecvenţă, pregătind intrarea în scenă *a inimii* şi a lui *a iubi*. E de remarcat aici nuanţa noomorfică a iubirii eminesciene.

Cum pentru poet *a visa* e în mare măsură acelaşi lucru cu a *medita*, visul de iubire va fi procurat printr-un efort al *gîndului* (**Irina Petraş**, *Un veac de nemurire*, B., 1989, p. 25).

E seară în **Sara pe deal**; e lună şi e linişte la ceasurile de amurg. Creatorul obsedat de perfecţiune care a fost Eminescu, cuprins de "adîncă sete a formelor perfecte" (expresia îi aparţine), poetul îşi relevă şi de astă dată *conceptul de armonie şi echilibru*, sincronizînd elementele ce compun tabloul. Sîntem în plin cosmos *romantic*: temporalitate crepusculară, reveria, dorul romantic, vraja eminesciană ... Adevărat e că aici ne întîlnim nu atît cu imagini ale *fanteziei*, cît, mai ales, cu un peisaj *concret*, dar şi aici ni se oferă *modelarea emblematică* a peisajului, pe care *tensiunea trăirii* îl transformă într-un *spaţiu de dor*. *Celestul* (stelele, luna, razele curgînd, nourii, bolta) şi *terestrul* (dealul, apele, fîntînile, salcîmul, frunza, casele, cîmpul şi valea) constituie, împreună, un *topos ocrotitor*, în care se retrage sufletul inundat de nostalgie şi de aşteptare al eului liric. Buciumul sună cu *jale*, apele *plîng*, pieptul e plin de *dor* — cuvintele accentuează această atmosferă de aşteptare melancolică sub salcîmi, lîngă apele (fîntînile) murmurînde, lîngă (sub) sunetul clopotului şi al buciumului.

Putem zice că poezia se prezintă ca o autentică simfonie a amurgului. Această lume stăpînită de legile armoniei ni se deschide şi se concretizează treptat, astfel încît nu e lipsit de interes să observăm *structura* poeziei. De obicei, primele trei versuri prezintă *cadrul*, iar ultimul (al treilea) vorbeşte despre *suflet*, *dor*, *aşteptare*. Poetul are în obiectiv liniştirea treptată a lumii: apar stelele, apele izvorăsc, ea aşteaptă; se ridică luna pe cer, "stelele nasc umezi", dorul umple pieptul, *nourii* curg, razele despică şirul lor, casele-şi ridică în lună streşinile, parcă ar absorbi lumina, "sufletul meu arde-n iubire ca para"...

Spaţio-timpul este deci cel eminescian — un amurg în sînul naturii, un timp al dragostei într-un spaţiu al armoniei şi dorului. Imaginile plastic-vizuale se împletesc, aşa cum menţionam anterior, cu cele auditive, definind împreună aerul psihologic al poeziei, atmosfera ei. *Nelipsită, "luna pe cer trece-aşa sfîntă şi clară", ca o apariţie de madonă senină şi consolatoare. Stelele se "nasc umezi", ca nişte celeste lacrimi, menite să le aline pe cele sublunare, ridicîndu-se pe boltă senină", peste discordanţele frămîntatei zile de muncă, exprimate acustic printr-o dizarmonie (...) Atmosfera de supremă linişte a serii este necesară ritualului iubirii candide, înfiripată între alcătuitorii perechii adolescentine, sub alt pom tutelar şi aromat, salcîmul, ca şi teiul "vechi", aşadar, alt element sacral din mitologia particulară a poetului" (**Şerban Cioculescu**, *Varietăţi critice, p. 204—205).*

Este deci un text de o simplitate amăgitoare, în care s-a manifestat şi forţa de interiorizare a poetului, şi harul lui de "constructor". O receptare complexă a textului ne cere să distingem liniile principale ale *sensurilor* în procesul (dinamica) naşterii, construirii, aprofundării lor. Trăirea unor sentimente puternice se suprapune unei anumite structuri interne şi tocmai de ea ne vom ocupa.

* * *

Sara pe deal, text de o înaltă încărcătură lirică, s-a născut dintr-o viziune artistică *unitară*: forma se

armonizează cu fondul de sentimente şi idei — atît de puternic şi de organic, încît se pare că **Sara pe deal** traduce însăşi *muzica tainică a iubirii şi aşteptării*.

Sorin Alexandrescu observa, cu trei decenii în urmă, că poemul este construit "pe două linii paralele: topirea treptată a amurgului în noapte şi alunecarea similară a celor doi îndrăgostiţi, unul spre altul. Mişcarea comună a celor două planuri este insesizabilă, dar de aceeaşi forţă inexorabilă; aşa cum nimic nu poate opri coborîrea serii, nimic nu ar putea opri întîlnirea tinerilor" (**Sorin Alexandrescu. Ion Rotaru**, *Analize literare şi stilistice*, B., 1967, p. 60)

Intrăm în lumea poemului prin (cu) aceste două linii paralele — *amurgul (amurgirea) şi aşteptarea*, mişcarea îndrăgostiţilor unul spre altul. Observăm dilatarea treptată a universului fizic — în obiectiv intră tot mai multe elemente ale lumii, iar odată cu ele se aprofundează emoţia spiritului în faţa armoniei cosmice. Schema *grafică* a subiectului ar putea fi reprezentată prin *trei* linii paralele —

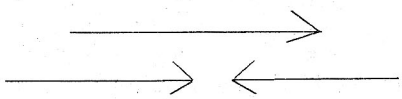

desemnînd dubla mişcare de care s-a vorbit: înaintarea în seară şi apropierea celor doi. Poezia ne comunică (înainte chiar de a o fi *înţeles* în subtilităţile ei) *o stare de visare*: purtaţi pe aripile unei muzici de amurg, ne legănăm visul în cadenţa versurilor cu mişcare molatecă de *undă*. "Fanatic al imaginaţiei, creatorul a trăit stări de mit în înălţarea poetică a materialului *oniric*. Saturarea cu vis a realului, poetizarea lumii se petrece în numele şi sub semnul unui adevărat cult al spaţiului vegetal. Decor, cadru, metaforă şi simbol — înalta poeticitate melodică a imaginilor răsună într-o tonalitate unică a *reveriei*" (**Felicia Giurgiu**, *În eminescianul univers*, Timişoara, 1988, p. 7). **Sara pe deal** ilustrează şi "saturarea cu vis a realului", şi "poeticitatea melodică a imaginilor", şi tonalitatea reveriei.

Să insistăm analitic asupra muzicalităţii poeziei — insinuantă, gravă şi tandră, răscolitoare de suflet şi născătoare de suflet; să observăm elementele din care se naşte şi se constituie frumosul muzical.

*De ce **muzica** ne va fi sugînd sîngele? se întreba **Emil Cioran**. "Acele tonuri la care participăm cu toate vibraţiile sufletului dispar în vid împreună cu energia participării noastre (...) Singura artă a consolării, ea ne deschide mai multe răni decît toate celelalte ..." (**Emil Cioran**. Lacrimi şi sfinţi, B, 1991, p. 11).*

Eseistul se referă la *muzica-artă*; noi vorbim despre muzica-parte din armonia lumii şi muzica-element al poeziei; vorbim şi despre ideea simbolistă a corespondenţelor muzicale dintre lumea materială şi cea spirituală, pentru că Eminescu a mizat în mare măsură pe aceste corespondenţe.

Muzica vine în prelungirea fiinţei noastre, a cîntecului lăuntric. Interiorul cel mai intim al omului, substratul de taină şi de vis al fiinţei noastre se pot exterioriza în muzică. Eminescu a exploatat cu rezultate splendide simbioza dintre *muzică şi poezie* — nu şi prin aceasta se explică faptul că atîtea texte eminesciene au devenit *romanţe*?

În textul despre care vorbim poetul surprinde *efluviile muzicale ale lumii*, prezentîndu-ne o autentică simfonie a amurgului. Elementele sînt *ascultate* cu auzul lăuntric; ele rezonează, comunică mesajul sonor al universului — frunzele foşnesc, buciumul sună, izvoarele suspină, murmurul tainic şi şopotul misterios al lumii fiind transmise deci, întîi de toate, prin *stratul lexical*. În fiecare strofă este cîte un detaliu, cîte o imagine, cîte un cuvînt care reproduc *sunetele înserării: buciumul sună, apele plîng, cumpăna scîrţîie, fluiere murmură, toaca răsună, clopotul umple cu glasul lui sara ...* Cantabilitatea lirică se naşte astfel din înmlădierea cuvintelor încărcate nu

numai de potenţial pasional, ci şi de muzică. Cosemnînd deci paleta sonoră a vocabularului, să observăm *substantivele* care trimit la ideea de *sunet* şi de *muzică* (buciumul, fluierul, toaca, clopotul, glasul) şi *verbele* prin care vin ecourile lumii şi ale înserării şi care numesc-sugerează acţiuni şi stări care pot fi *auzite*: *sună, plîng, scîrţîie, murmură, răsună* ... Textul ne oferă încă o mostră de logodnă a sufletului cu universul. El transmite nostalgia *marilor armonii naturale* — în cadrul muzicii sferelor îşi caută şi află eul liric corespondenţele sufleteşti, mişcarea osmotică a fiinţei către restul lumii, "curenţii de interpătrundere cu sens reciproc natură-suflet, suflet-natură, pînă la totala confundare" (**G. Popa**, *Prezentul etern eminescian*, p. 266). Chestiunile acestea ţin nu numai de *forma* poeziei, ci şi de *fondul*, de *mesajul* ei, aşezînd-o printre excelentele texte eminesciene despre *dor*, căci ""ce este *dorul*, dezvoltat ca la nici un alt poet în lirica noastră cultă, decît aspiraţia nemărginită, deschiderea nelimitată a eului către osmoza cu lumea dinafară, cu întreaga fire, care-i condiţionează nu numai deplinătatea, dar chiar şi fiinţarea ca atare?" (**G. Popa**, *op. cit.*, p. 267).

Aşadar, ritmurile liniştitoare ale naturii , clipocitul apelor, mişcările şi palpitaţiile armonioase ale lumii constituie un alt suport al eufoniei insinuante şi învăluitoare a versurilor — poezia transmite armonizarea suflet-om.

Melancolia amurgului şi nostalgia senină a aşteptării, transmise prin *freamătul sonor* al lumii, dau senzaţia de *suire*, *înălţare*. "Buciumul sună" parcă tot mai sus, tot mai spre izvoarele amurgului, ridicîndu-şi sunetul prelung spre tării; "turmele-l urc" — urcă dealul, urcă spre deal, spre bucium; clopotul "umple cu glasul lui sara" tot pentru că sunetul lui creşte, se înalţă, umple ... Stelele, cerul, salcîmul, luna — toate *înalţă sufletul* spre un tărîm al *visării*. Apoi apele plîngînd în *fîntîne*, *valea* în fum ne coboară gîndul spre cele terestre şi toate formează şi repetă, aşa cum am menţionat, o linie vălurată. Nu sînt numai sonorităţi exterioare; este o muzică insinuantă, venind din interior, din simţire, subsumîndu-se fondului general de sentimente şi idei — cititorul o ascultă înlăuntrul său.

Următorul suport al muzicalităţii textului îl constituie *structura prosodică*. Cele 6 strofe catrene se compun din versuri *rimate* şi *ritmate* de o puritate clasică. Menţionăm respiraţia largă, solemnă a versurilor din **12** silabe, cu *rime împerecheate*, *feminine*, *penultime*. Rimele nu rămîn un factor mecanic, exterior; ele prelungesc durata vocalelor, intensificînd acordurile lirice ample — jaaale, caaale, claaară-raaară, seniiină, pliiină:

Luna pe cer trece-aşa sfîntă şi clară,
Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară ...

Rimele dirijează şi susţin *deschiderea* prin frecvenţa vocalelor, vaporoase deschise (*aaa*) şi transmit mişcarea de *elevaţie*, de *tensiune* pură spre înalt. Poetul mizează, de astă dată, nu atît pe combinarea lor variată — acestea, dimpotrivă, dau senzaţia de *repetare*, *monotonizînd* în mod conştient schema ritmico-sonoră

— ∪ ∪ / —/ — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / — ∪

şi întreaga diagramă stilistică, sonoră, semantică se asociază unei linii *ondulate*. "Cel dintîi artist şi tehnician al versului românesc" (M. Eliade) a făcut şi de astă dată versurile să vibreze, mizînd pe prosodia bine stăpînită, exploatînd şi simetria versurilor, şi muzica fiecărui cuvînt în parte. Pluteşte unduitor aerul înserării, versurile par să fie intonate de flaut sau de bucium.

În sfîrşit, euritmia revelatoare se datorează aranjamentului specific al elementului *ritmico-fonic* — pentru a ne convinge, încercăm să citim doar, *sunetele vocalice* din primul vers:

á— a — e — á — ú — u — u
— ú —ă — u — á — e

Fluxul sonor e susţinut de *încărcătura vocalică şi consonantică* specifică. Ştim că tiparul ritmic modelat de geniul poetic eminescian a mizat totdeauna pe *vocalism*, pe succesiunea unor sunete transformate, sub bagheta lui magică, în melos. În **Sara pe deal** *recurenţa fonetică a vocalelor* îi ajută poetului să transmită atmosfera nostalgic-melancolică a unui amurg de vară. În primele două catrene vocala deschisă **a** se repetă de **23** de ori. Este relevantă şi prezenţa vocalei închise **u** sub accent, care parcă întunecă, închide sonorităţile (**buciumul, sună, turmele, urc**), alcătuind acea balanţă, acel echilibru de sunete, care şi formează armoniile nopţilor de vară: uuu - aaa - îîîmm ... *Consoanele dure* sînt ocolite — autorul apelează doar la cele care-i permit să transmită vibraţiile armonice adecvate, înmuind şi ele sonorităţile (în primele două catrene lichidele **r, l** şi nazala **n** revin de **50** de ori) şi intensificînd impresia de alunecare, de curgere. Putem vorbi despre o *muzicalitate* firească, organică, nesilită, care sugerează miraculoasa armonie a lumii şi în care forţa persuasivă a vocalelor şi a consoanelor moi este definitorie.

* * *

La nivel *lexical* vom consemna şi sublinia prevalarea elementului *nominal* (**53** de *substantive* pe lîngă **29** de verbe, inclusiv gerunziile, vorbesc despre caracterul oarecum *static* al tabloului).

Poezia se impune şi prin colaborarea elementului *vizual* cu cel *auditiv*. *Ochiul* este un organ esenţial al cunoaşterii eminesciene (ideea a fost subliniată de *C. Ciopraga, G. Munteanu, Dan G. Mihăilescu* ş. a.) şi în **Sara pe deal** tabloul este de asemenea *văzut* şi *vizibil*: stelele scapără, valea-i în fum, nourii curg, toate sînt *clare* — apele, luna, bolta senină ... Sugestiile cromatic-vizuale, împreună cu cele sonore, consemnate anterior, creează şi nuanţează încărcătura psihologică a poeziei.

Şi osteniţi, oamenii cu coasa-n spinare
Vin de la cîmp. Toaca răsuna mai tare.
Clopotul vechi umple cu glasul lui sara,
Sufletul meu arde-n iubire ca para.

Versurile lasă senzaţia de triumf al luminii şi al iubirii peste lume, peste salcîmi şi ape, peste priveliştile amurgului poetic *arde apoteotic iubirea.*

O analiză literară a acestui text, nota *Alain Guillermou*, "ar insista asupra frumuseţii imaginilor, asupra ritmului versului, asupra impresiei de ansamblu care se degajă din evocarea rustică, aceea a unei purităţi, a unei seninătăţi atît de mari, încît întîlnirea îndrăgostiţilor capătă aici un fel de nobleţe supranaturală" (**A. Guillermou**, *Geneza interioară a poeziei lui Eminescu*, p. 352). Am insistat asupra ritmului şi impresiei de ansamblu, asupra seninătăţii şi evocării rustice. Consemnăm, în concluzie, coerenţa discursului şi a fluxului emoţional, sobrietatea expunerii, dar şi sugestivitatea, pregnanţa detaliilor senzoriale, francheţea confesiunii lirice, fondul afectiv bogat în nuanţe. Se conturează, cu alte cuvinte, nişte particularităţi cunoscute ale poeziilor lui Eminescu — muzică, culoare, imaginaţie, frazare expresivă ... Şi totuşi, luată în totalitatea înţelesurilor şi a tehnicii poetice, **Sara pe deal** este alta în raport cu multe alte texte, oferindu-ne în mai mare măsură *modelul creativităţii eminesciene*. Excepţionala densitate, articularea planurilor, legătura între concretul senzorial şi mişcarea afectivă, organizarea cîmpurilor de tensiune ale textului, în care intri treptat, puţin cîte puţin, toate permit concluzia că mai importante decît *imaginile* luate în parte, sugestive şi, de multe ori, unicale, este felul *cum au conlucrat elementele, cum s-a materializat — invizibilă! — regia auctorială, lăsînd impresia generală de spontaneitate — toate curg fireşti şi spontane* ca

muzica amurgului, ca respiraţia, ca unduirea izvorului ... Tocmai deaceea, dorind să comentăm — în mod special — *regimul imagistic* al poeziei, n-am avea de adăugat prea multe la cele spuse — comentariul imaginilor s-a "topit" în consideraţiile anterioare vizînd muzica şi structura lexicală a textului: Cum a fost totuşi cu putinţă naşterea acestei frumuseţi organice? Ce a condus la configurarea ei? Toate cele consemnate pînă aici — *poezia este integral expresivă. Excelent construită*, cu simetrii bine ordonate, susţinută şi de virtuozitatea muzicală, şi de pregnanţa imagistică, ea demonstrează capacitatea plăsmuitoare a verbului eminescian. Poetul mizează în egală măsură pe *expresia directă şi pe sugestie*, pe limbajul denotativ şi pe cel conotativ, *dar toate devin sugestive*.

Determinativele pe lîngă verbe, indiferent de faptul — capătă sau nu sens figurat, sînt creatoare de atmosferă: buciumul sună *cu jale* (deci cu dor, înfiorat), apele izvorăsc *clar*, stelele nasc *umezi*, luna "trece-aşa sfîntă şi clară" ... Chiar o formă scurtă a *pronumelui* plasat într-un loc unde nu ne aşteptam schimbă sensul şi culoarea versului: "Stele **le** scapără-n cale", de parcă şi ei, aştrii, ar fi coborît în calea turmelor ... *O comparaţie* banală în sine, *ca para*, devine sugestivă, încărcată — în contextul respectiv — şi de muzică, şi de aburii calzi ai întregii strofe: "Sufletul meu arde-n iubire ca para". *O personificare* ordinară. ("Apele *plîng* ...") devine şi ea sugestivă în context, molipsită parcă de farmecul proaspăt şi contagios al întregului. Răsărită într-o expresie lirică de mare simplitate, ea aduce (ca şi majoritatea versurilor eminesciene) şi sens, şi muzică: "Apele plîng clar izvorînd în fîntîne ..." În sfîrşit, atributele tradiţional-eminesciene, *luna şi steaua*, obsesiile romantice ale poetului. Indicînd (ziceam şi anterior) un sens ascensional, ele probează, aici, excepţionala fantezie a poetului, capacitatea lui de a obţine efecte de virtuozitate chiar şi din elementele reluate, repetate, cunoscute. "*Luna* pe cer *trece-aşa sfîntă şi clară*" — şi structura versului, şi cele două determinative transmit senzaţia de *solemn* şi *maiestuos*.

"Stelele nasc umezi pe bolta senină" este, probabil, cea mai *eminesciană* imagine din text. De ce o fi preferat poetul forma *nasc* reflexivului *se nasc* (apar, se ivesc, se înfiinţează, răsar)? Pentru că, presupunem, în forma pe care o foloseşte verbul îşi nuanţează sensul — se nasc, dar şi *nasc* — "produc, provoacă, izvodesc lumine" ... *Umezi* — cum ar putea ele fi *umezi*, ele, cele incandescente? Imaginea transmite impresia de clipoceală, de *licărire* — strălucesc ca nişte *stropi* (de rouă? de lacrimi?), şi dacă sînt *stropi*, cum să nu fie umezi? ...

Şi toate sînt vii, încărcate de lumină, de suflet, de aşteptare; toate freamătă, murmură, trăiesc, realul şi iluzoriul se contopesc în aceeaşi coordonată a *sublimului*.

Axa poeziei este deci *nostalgia iubirii, dorul, poezia naturii rustice*. Venim spre definirea ei prin *parcurgerea analitică* a *sonorităţilor* care susţin sensurile, *a lexicului* care exprimă sensuri, *a imaginilor* încărcate de sens şi de trăire.

IARNA BACOVIANĂ. DECEMBRE

Te uită cum ninge decembre,
Spre geamuri, iubito, priveşte —
Mai spune s-aducă jăratec
Şi focul s-aud cum trosneşte.

Şi mînă fotoliul spre sobă,
La horn să ascult vijelia,
Sau zilele mele — totuna —
Aş vrea să le-nvăţ simfonia.

Mai spune s-aducă şi ceaiul
Şi vino şi tu mai aproape —
Citeşte-mi ceva de la poluri,
Şi ningă ... zăpada ne-ngroape.

Ce cald e aicea la tine.
Şi toate din casă mi-s sfinte, —
Te uită cum ninge decembre...
Nu rîde... citeşte nainte.

E ziuă şi ce întuneric...
Mai spune s-aducă şi lampa —
Te uită, zăpada-i cît gardul,
Şi-a prins promoroacă şi
clampa.

Eu nu mă mai duc azi acasă...
Potop e-napoi şi-nainte,
Te uită cum ninge decembre,
Nu rîde... citeşte nainte.

Poetul care a trăit o adevărată voluptate în a regiza peisajele *autumnale* a transmis acelaşi fior existenţial în poeziile despre *iarnă*. **Gri**, **Tablou de iarnă**, **Decembre**, **Nevroză**, **Dialog de iarnă**, **Ninge**, **Marş funebru**, **Plumb de iarnă**, (**Iarna de-o vreme mă aduce regretul...**) — textele sînt multe, căci poetul, o sensibilitate depresivă, obsedat de timpul care trece şi erodat de presentimentul ireversibilităţii, a reluat motivul în repetate rînduri. Au rezultat rescrieri, variante, paralele, autopastişe chiar. Tonalitatea sumbră cu care este evocat peisajul autumnal e prezentă şi aici. Poeziile despre **iarnă** nu sînt nici ele simple *pasteluri*: prin ele (în ele) poetul **Plumb**-ului transmite aceleaşi stări de *angoasă*, motivele şi sensurile subtextuale fiind mai complexe decît simpla evocare a iernii. Ireversibilitatea timpului, efemeritatea existenţei şi obsesia sfîrşitului iminent, frigul lăuntric sînt cîteva sensuri discret sugerate în textele despre anotimpul hibernării. Este o poezie a regretelor, în care nevrozele simboliste se aprofundează prin alte cîteva elemente şi fenomene ale ambianţei — *iarna, viscolul, vijelia, gheaţa, zăpada.* Ele revin laitmotivic, formînd cîmpuri semantice şi transcriind o stare copleşitoare de frig interior. "Afară ninge prăpădind,/ Iubita cîntă la clavir,/ Şi tîrgul stă întunecat,/ De parcă ninge-n cimitir" (**Nevroză**). Chiar prezentat în elementaritatea sa, peisajul devine reprezentare sugestivă a unor stări de suflet — contorsionate, întunecate, răvăşitoare. *Ploaia* şi *ninsoarea* se contopesc în imaginea unei naturi agonizante, apăsătoare, senzaţia generală fiind aceea de *moină*: "Şi toamna, şi iarna/ Coboară-amîndouă;/ Şi plouă, şi ninge,/ Şi ninge, şi plouă.../ Şi-s umezi pereţii,/ Şi-un frig mă cuprinde —/ Cu cei din morminte/ Un gînd mă deprinde" (**Moină**).

Care ar fi adaosurile şi nuanţele pe care le aduce motivul? Probabil, un fior lăuntric mai adînc, corbii croncănitori, intensificînd senzaţia generală de fior; contrastele mai puternice (albul zăpezii — roşul sîngelui); motivul existenţei materializat poetic în alte forme... Eul liric confruntat cu iarna trăieşte un sentiment complex de singurătate şi înfiorare, de recluziune şi suferinţă: "Un hoit, un corb, un cîmp şi eu,/ Iarna... Şi-ncepe-a ninge.../ Nimeni, zăpadă, şi ninge mereu..." (**De iarnă**).

Poetul foloseşte tehnici şi structuri încercate şi în celelalte poezii ale sale: *refrenul parţial modificat, cuvîntul-cheie, tehnica alternanţelor şi a cumulului.*

După sau alături de atîtea "tablouri de iarnă", cu zări înnoptate şi flori carbonizate, cu zile care curg "spre cimitir, trist, una cîte una" şi cu "dureri pe sufletele moarte", poezia **Decembre** este una mai stenică, mai calmă şi chiar (paradoxal!) mai caldă. Titlul ne coboară în iarnă, prefigurînd parcă cele ce ar putea urma. Poezia însă condensează alte înţelesuri decît celelalte texte despre iarnă, motiv din care altele sînt şi inflexiunile sonore, şi traseul afectivităţii, şi structura; chiar stratul lexical, sintactic şi morfologic se modifică.

Să pornim de la constatarea că nu e un pastel; este expresia unei stări; sau este un soi de pastel din seria celor de "la gura sobei", adică o meditaţie, un "pastel" spiritualizat, care ne adună imaginar lîngă o sobă caldă, într-o zi plină de viscol. În locul viziunilor pluvioase vine peisajul iernatic, pe care autorul însă nu-l descrie, ci îl sugerează şi în care

aude (ca toţi simboliştii) şi universul, dar şi propriul suflet.

Cum se realizează de astă dată gradaţia compoziţională şi coerenţa interioară a poeziei? Cum a evoluat textul, care sînt treptele devenirii lui?

Poezia lirică are aici forma unui monolog adresat, poetul adoptînd o strategie compoziţională pe care i-o dictează situaţia-axă: tu — aici — afară; afară — aici — tu (noi). Discursul porneşte dintr-un impuls de sorginte simbolistă — izolarea în spaţiul securizant al căminului. Din peisajul exterior (spaţiul deschis) poetul ne duce în spaţiul izolării romantice, al odăii. Dar — luăm aminte: nu e odaia simbolistă, plină de umbre şi fantome, ci, dimpotrivă, e odaia securizantă, antidot contra frigului de afară, oază de linişte şi reculegere. Spaţiul bîntuit de calamităţile iernii se subînţelege — e dincolo de pereţii ocrotitori ai casei.

Te uită cum ninge decembre,
Spre geamuri, iubito, priveşte —
Mai spune s-aducă jăratec
Şi focul s-aud cum trosneşte.

Decorul interior tradiţional, odaia în care se visează (Eminescu, Baudelaire) aduc în poezie şi celălalt motiv — *în faţa focului*: "Dar şi mai bine cînd afară-i zloată/ Să stai visînd la foc, de somn să picuri..." (M. Eminescu, Noaptea). Ne mai putem aminti şi alte detalii ale interiorului eminescian; masa de brad, cărţile, focul pîlpîind, reveria melancolică ("Cu perdelele lăsate/ Stau la masa mea de brad./ Focul pîlpîie în sobă,/ iară eu pe gînduri cad..."). Un interior similar evocă şi Bacovia, dar principiul *analogiei, al corespondenţelor simboliste*, atît de larg exploatat în alte poezii, aici nu mai funcţionează cu aceeaşi forţă: poetul nu mai evocă frigul de afară ca pe un echivalent (emblemă, simbol) al frigului lăuntric. Peisajul de iarnă, provocator de angoase, agresiunea de afară îl îndeamnă spre *casă*, spre intimitatea caldă şi prietenoasă a odăii. Recluziunea într-un interior primitor şi confortabil este un motiv mai curînd romantic. Exegeţii poeziei lui Bacovia au surprins specificul acestui text.

"Golul istoric, materia care plînge, peisajul cu corbi peste linţoliul pur al zăpezii, toamnele delirante pe plan vegetal, amurgurile violete (...) — aceasta este recuzita cu care simbolismul lui Bacovia se singularizează în epocă, afirmă ***Emil Maniu****. — Într-un unic poem ("Decembre") asistăm la o evadare, la o evaziune într-un peisaj horaţian (...). Obsesia lecturii devine un laitmotiv, ninsoarea e o simfonie în alb, iar senzaţia de cald îi oferă pentru prima oară o notă de calm stenic, într-un apocalips cromatic exterior ."* (Literatura română contemporană, I, Poezia, Editura, Academiei, Bucureşti, p. 28).

Cufundarea în iarnă este mai puţin dramatică decît în alte poezii, căci aici ne domină imaginea odăii calde pe care poetul o opune exteriorului, frigului, vijeliei.

Disciplinată prosodic, dar mai *săracă* în plan sonor decît alte texte ale poetului, **Decembre** se compune din **6** strofe-catrene, din versuri rimate şi ritmate, fără muzicalitatea intens nostalgică din alte poezii — versul e mai aspru, mai puţin muzical. Autorul foloseşte *rime gramaticale — verbale* (priveşte — trosneşte), substantivale (vijelia — simfonia, lampa — clampa), fără a fi atins prin ele un nivel ieşit din comun.

Mai interesantă ni s-a părut regia textuală la nivelul lexicului şi al semnificaţiilor. Monologul adresat mizează pe verbele la modul imperativ — **15:** te uită **4**, mai spune **3**, citeşte **3**, mînă, vino, nu rîde... Verbele la modul conjunctiv desenează *optativul, posibilul, visatul* — să aud, să ascult, să le învăţ... Imaginea vizuală conlucrează cu cea *auditivă*, motivele se sudează între ele şi tot de la bun început se conturează limpede *opoziţia între aici, înlăuntru, şi afară.* Să observăm cum sînt organizate (în ce ordine ierarhică şi cu ce modalităţi) momentele situaţiei-axă. "Te uită cum ninge...", iar în odaia reconfortantă e cald, te uită — "zăpada-i cît gardul",

iar tu "spune s-aducă jăratec/ Şi focul s-aud cum trosneşte"; "mînă fotoliul spre sobă", "mai spune s-aducă şi ceaiul"... Se conturează astfel o atmosferă *caldă*, sînt folosite cîteva detalii tradiţionale creatoare de atmosferă (jăratecul, focul trosnind), se desemnează imaginea unui confort prielnic pentru starea de contemplaţie: fotoliul lîngă foc, ceaiul şi tu "citeşte ceva"... Opoziţia se realizează între *ninge (ningă)* şi imaginea interiorului cald şi ospitalier — soba, ceaiul, lampa, focul...

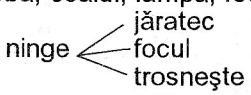

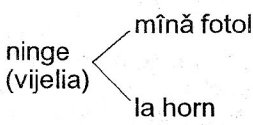

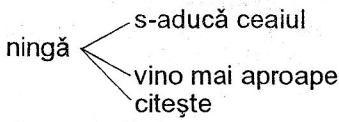

Construcţia întregului se bazează, de fapt, pe aceste figuri semantice — textul e organizat în funcţie de **două cîmpuri semantice**:

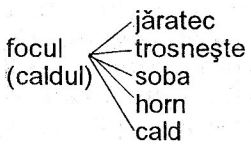

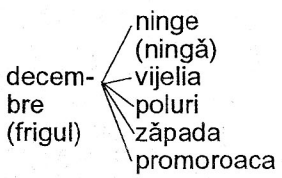

Înfăţişările lumii şi mişcările sufleteşti s-au relevat aproape concomitent. **Focul** este, contextual, unul dintre elementele mai expresive care aprofundează nuanţa stenică a textului. Adevărat e că apare o singură dată, în schimb sînt invocate, aşa cum se poate constata, alte cuvinte din acelaşi cîmp semantic.

"Imaginea focului din cămin, observă cercetătorii operei lui Eminescu, reprezintă un nucleu poetizant al creaţiei în polifonia imaginarului eminescian. Izolarea de agresiunile lumii de afară într-un interior iluminat de flacăra căminului, instabilitatea parei, realitatea fluidă a văpăii favorizează aventura imaginaţiei evadată din chingile ireversibilităţii. Unde ale amintirii, irizaţii onirice, peisaje înălţate de iluzie se interferează şi armonizează într-o simfonizare a impresiilor sub bagheta focului" (*Felicia Giurgiu*, În eminescianul univers, "Facla", Timişoara, 1988, p. 37).

La Bacovia *focul* este elementul benefic, inima odăii ocrotitoare care-i adăposteşte pe cei doi. Pe aceste două linii (direcţii) evoluează mesajul: o vibraţie lăuntrică în faţa "vijeliei", nedorinţa de a fi acolo, în lume, şi pîlpîirile sufleteşti calde de aici, în intimitatea căminului. Pînă la un anume moment se părea că poetul nu se referă decît la vijelie, frig, zgribulirea lîngă sobă. Să luăm însă aminte la detalii: "La horn să ascult vijelia/ sau zilele mele — totuna—/ Aş vrea să le-nvăţ simfonia" — simfonia vijeliei? A zilelor? Şi iarăşi se înşiruie, moale şi neostentativ, îndemnul: "Şi vino şi tu mai aproape,/ Citeşte-mi ceva de la poluri,/ Şi ningă... *Zăpada ne-ngroape*" — evident, imaginile ne trimit spre alte sensuri decît cele strict raportabile la situaţia meteorologică... Pare că ninge peste suflet, că amorţesc simţurile, speranţele — dincolo de fereastră "E ziuă şi ce întuneric", "Te uită, zăpada-i cît gardul", "Potop e-napoi şi-nainte" şi eul e conştient de propria vulnerabilitate, de forţa erozivă a timpului ("să ascult vijelia sau *zilele* mele", "Şi ningă... zăpada ne-ngroape"). Dar vocea poetului, de obicei atît de încărcată de mîhniri răvăşitoare şi anxietăţi paroxistice, depăşeşte aici vibraţiile prea sumbre. Chemările casei sînt chemările

dragostei şi ale certitudinii calme; erosul salvează lumea — acesta ar fi unul din sensurile poeziei. Se configurează astfel imaginea cuplului armonizant şi al odăii care emană lumină şi căldură, iar poezia în ansamblu zice nu numai despre iarnă, ci şi despre rezistenţa în faţa iernii; despre căldura comuniunii opusă frigului lumii.

GOGA — POET AL JALEI ŞI AL REVOLTEI

Poezia de revoltă a lui O. Goga e greu să o analizăm într-un compartiment aparte, pentru că întreaga lui creaţie e plină de revoltă. Poetul scrie despre bătrînul Olt şi protestează împotriva nelibertăţii lui; scrie despre sat şi sătean şi protestează contra destinului maşter al acestora. Putem afirma că poezia lui transmite un vibrant mesaj social-istoric, în care aflăm multe accente de dragoste pioasă şi devotament, dar şi de mînie protestatară şi durere. De peste munţi, din Ardealul său îndurerat, el strigă, plînge, plînge, viforă **Ziua mîniei**: Şi-n pacea obidirii voastre/ Ca-ntr-un întins adînc de mare/ Trăieşte-nfricoşatul vifor/ Al vremilor răzbunătoare.

Formele de exteriorizare a protestului sînt la Goga motivele specifice, îndemnul şi prezicerea, plînsul-jalea. Voindu-se "Un glas smuls din vaerul celor mulţi" (Pro Domo, 1910), Goga a şi fost exponentul mulţimilor — şi în visele sale patetice, şi în plînsul-căinare. Poetul caută soluţii, critică, loveşte în "suverana nepăsare" faţă de "începutul de existenţă naţională"... Cultul libertăţii se exprimă şi el în plîngerea celor pierdute, în jelania sfîşietoare a celor oprimaţi, în evocarea naturii — frumoasă, dar neliberă şi ea. Cîntarea baladescă, elogiul sacerdotal, evocarea satului şi a naturii, sînt forme de exteriorizare a patriotismului lui Goga. Adevărat e că poetul patetizează uneori şi aspectele mai puţin importante (ba chiar banale) ale existenţei, repetă uneori pînă la saţietate unele elemente, dar tot atît de adevărat e că a fost sincer în ceea ce a scris şi a crezut. Profeţiile lui au fost atît de persistente, încît le aflăm chiar şi în scrierile despre natură. Poetul nu-şi ascunde îngrijorarea pentru destinul neamului şi o exprimă şi atunci cînd cîntă natura. "Nici un alt poet, de la noi şi de oriunde, n-a pus apele, codrul, cerul, mediul cosmic al unei naţiuni să-i plîngă destinul" (Vl. Streinu, **Octavian Goga** , "Luceafărul", 2 aprilie 1966). Izvor de reculegere şi introspecţie, natura este, în primul, rînd *element al Patriei*, colţ de rai, unde omul revine pentru a se întrema şi primeni interior: "Cînd rătăcind, bătrîne codru,/ Ajung la sînul tău de tată,/ La poarta-mpărăţiei tale/ Plec fruntea mea înfierbîntată". Dar chiar şi în prezentarea naturii (sau poate tocmai aici) intervin — multe şi diverse — binecunoscutele motive — lacrima, durerea. Poetul evocă o natură-patrie neliberă: "Eu simt că-n lung şirag de lacrimi/ Se sfarmă-al genei mele tremur,/ Şi ca un făcător de rele/ La poarta ta eu mă cutremur" (**În codru**).

Consemnăm deci motivul naturii ca izvor de reculegere şi introspecţie, natura ca un condensator al ritmurilor existenţei. Poetul invocă seri şi amurguri (**Pe înserate**, **Sara, Noapte, Asfinţit, Apus, În noapte**), cîntă verile pline de trudă şi de floare (**Clăcaşii, Cosaşul, Graiul pîini**), plăsmuieşte nostalgice poezii autumnale (**Toamna, Toamnă nouă**). De obicei, el recompune din cîteva elemente cadrul natural al unei patrii înlăcrimate, pline de poezie şi de durere: codrii gem, ascultînd Oltul tînjind, soarele "nu pentru noi răsare", plîng Crişurile şi roua e lacrimă ..." "Înainte de a fi legendarizată, natura fusese legată de istorie, sau legendarizarea în termeni stereotipi de circulaţie istorică vine ca o recunoaştere a acestei legături. Emblematică, întrucît ni se înfăţişează ca

valoare generală cuprinzătoare, poate fi metafora "împărăţia firii", sugerînd un spaţiu edenic larg, cu graniţe geografice nesigure (ca în basm), în care s-ar conţine deopotrivă forme de relief (muntele, cîmpia, "glia", apele), vegetaţia, (codrul, floarea, lanul de grîu), elementele cosmice (cerul, soarele, luna, stelele)"[1].

NOI

Poezia **Noi** aduce, în această ordine de idei, şi forme de relief, şi vegetaţie, şi elemente cosmice, invocate — toate — întru demonstrarea aceleiaşi suferinţe care copleşeşte totul — ploi, arbore, om.

Este un text revelator atît pentru a înţelege şi aprecia formula poetică a lui Octavian Goga, cît şi pentru a putea urmări dialectica revoltei în creaţia lui, valenţe protestatare ale acestuia.

Începem prin a citi poezia, observînd repetiţia anaforică a acestui "la noi", revenirea motivelor cunoscute şi din alte texte ale poetului, atmosfera generală. Ne amintim că, muzicală şi caldă, nostalgică şi patetică, poezia lui Goga şi-a avut sufletul întors spre sat şi problemele lui. Viziunea sămănătoristă a poetului se vede în motive şi cadru, în structura eului etic şi în problemele pe care le-a abordat, în modul în care le-a interpretat. Erau problemele satului şi ale neamului. Liric, Goga a avut multe poezii despre propriile stări de spirit, dar a avut şi texte în care eul liric se identifica, în crez şi în gîndire, cu colectivitatea. O dovedeşte şi poezia **Noi**:

La noi sînt codri verzi de brad
Şi cîmpuri de mătasă;
La noi atîţia fluturi sînt
Şi-atîta jale-n casă.
Privighetori din alte ţări
Vin doina să ne-asculte;
La noi sînt cîntece şi flori
Şi lacrimi multe, multe.

Pe boltă, sus, e mai aprins
La noi bătrînul soare,
De cînd pe plaiurile noastre
Nu pentru noi răsare...
La noi de jale povestesc
A codrilor desişuri,
Şi jale duce Mureşul,
Şi duc tustrele Crişuri.

La noi nevestele plîngînd
Sporesc pe fus fuiorul
Şi-mbrăţişîndu-şi jalea plîng
Şi tata, şi feciorul.
Sub cerul nostru-nduioşat
E mai domoală hora,
Căci cîntecele noastre plîng
În ochii tuturora.

Şi fluturii sînt mai sfioşi
Cînd zboară-n zări albastre,
Doar roua de pe trandafiri
E lacrimi de-ale noastre.
Iar codrii ce-nfrăţiţi cu noi
Îşi înfioară sînul,
Spun că din lacrimi e-mpletit
Şi Oltul, biet, bătrînul...

Avem un vis neîmplinit,
Copil al suferinţii,
De jalea lui ne-au răposat
Şi moşii, şi părinţii...
Din vremi uitate, de demult,
Gemînd de grele patimi,
Deşertăciunea unui vis
Noi o stropim cu lacrimi...

Subiecte de meditaţie

— La care "noi" se referă poetul?

— De ce e "atîta jale", în ciuda cîmpurilor de mătasă, a codrilor şi a altor frumuseţi? (Pentru că este o ţară neliberă).

— Antiteza este, ulterior, dezvoltată; cum se realizează ea, prin care elemente?

— Explicaţi titlul poeziei (La noi, despre noi, despre ale noastre — frumoase şi dragi, despre durerile noastre ...)

— Observaţi revenirea pronumelui **noi** (de ce îl repetă autorul?)

— Depistaţi elementele de structură mai frecvente — care sînt? Care este rostul *antitezei, enumerărilor, repetiţiilor?*

— Observaţi *structura lexicală* a textului şi comentaţi-o (în prima strofă sînt 13 substantive şi 5; verbe în strofa a doua — 9 substantive şi 5

verbe — despre ce vorbeşte o atare preponderenţă a elementului *nominal?*)

— Comparaţi ritmurile şi tonalitatea cu cadenţa liturgică a **Rugăciunii** — care este deosebirea?

— Descifraţi încă o dată noţiunea de *durere* la Octavian Goga.

* * *

Ne-am mai întîlnit în poezia românească cu motivul acestui **noi**: G. Coşbuc bunăoară, din numele colectivităţii rostea tăiosul avertisment "**noi** vrem pămînt". Identificarea cu **noi** — neamul, satul, ţăranii români — este frecventă în creaţia lui Goga.

Primul lucru pe care îl constatăm: revenirea la acest motiv frecvent în creaţia lui = **noi** — noi, cei mulţi; noi — România; noi, cei din Ardeal; noi — trăitorii din această ţară ... este un motiv trăit fierbinte şi patetic în poezia lui, ca o expresie a **legămîntului**.

5 strofe de tipul celor foarte frecvente la Goga (2 catrene alipite într-o singură strofă) se bazează pe **contrast**: de la început pînă la sfîrşit se desemnează o puternică opoziţie dintre **realităţile şi valorile fizice şi spirituale** ale patriei, frumoase şi demne, pe de o parte, şi **nelibertatea**, **plînsul**, **lacrima** — pe de altă parte.

Ştim că **jalea** este un motiv şi o stare foarte frecventă la Goga. De astă dată este vorba iarăşi de **durerea şi jalea colectivă** — a tuturor.

Simplificat pînă la schemă, sensul poeziei ar fi acesta: *la **noi** toate (multe) sînt frumoase şi demne, dar alături de ele e atîta durere, atîta suferinţă, atîta lacrimă...*

Care e sensul **durerii** în poezie?

Dor mormintele colective; doare amintirea; frumuseţile Patriei dor şi ele, pentru că Patria este neliberă.

George Călinescu scria în **Istoria literaturii române**: "Strania convertire a tendinţei naţionale în poezia pură culminează în **Noi**. Ţara pe care o înfăţişază această poezie are un vădit aer hermetic. E un Purgatoriu, în care lumea jeleşte, misterios împinsă de o putere nerelevabilă, cu sentimentul unei catastrofe universale. De ce cresc aici numai fluturi şi cîmpii, sînt de inutilă mătase? De ce tot norodul cîntă coral? De ce apele au grai? De ce bocesc toţi ca într-un apocalips? Pentru ce această tulburătoare ceremonie? Mişcarea poeziei este **dantescă** şi jalea a rămas pură, desfăcută de conţinutul politic"[2].

Universul evocat se ţese din elemente **tradiţionale** în poezia lui Goga: **codrii**, **jalea**, **cîntecele**, **dorinţa**, **hora**, **florile**.

Mai frecvent invocate sînt **jalea** (5), **lacrimile** (4) şi **plînsul** (3). Toate — şi elementele spaţiului (exterior), şi cele care ţin de stările de suflet — se împletesc într-o reţea densă de semnificaţiii, care converg spre acelaşi nucleu semantic: dacă la noi toate sînt atît de bune şi frumoase — de ce oare e atîta jale la noi??

Poetul se referă la **dureroasa experienţă** a românilor din Transilvania, dar mizează nu pe **vehemenţa verbului de blamare** (de critică, de ocară) nici pe strigătul de revoltă, ci pe plînsul protestatar.

"**Lacrima**, — afirmă cercetătorii, — simbolizează plînsul pe ruinele măreţiei pierdute ("mărimea-ngropată") pentru că vitalitatea luptei prezente nu lipseşte (...) Simbol constret al suferinţei, **lacrima prezentului** sublimată în roua trandafirilor nu poate fi acceptată decît ca afectare poetică servind ideii de extensie a tristeţii umane la regnul vegetal sau de înnobilare a suferinţei"[3]. Imagine emblematică a creaţiei lui Goga, ea (lacrima) devine "jale în casă" în opoziţie cu toate celelalte.

Privighetori din alte ţări
Vin doina să ne-asculte,
La noi sînt cîntece şi flori
Şi lacrimi multe, multe...

Poezia este **enumerativă** (uneori obositor enumerativă), cu

repetarea unor elemente care adaugă nuanţe noi la "atîta jale-n casă".

Ca şi în majoritatea textelor sale poetul invocă **elementele naturii**, le invocă cu intenţie şi cu sens diferit. Natura — element al patriei, frumuseţile ţării şi ale omului: codri verzi, cîmpuri de mătase, flori, fluturi şi privighetori, elemente ale unei geografii familiare. Totodată, evocînd natura, poetul o cîntă ca **pe o patrie frumoasă a unor oameni neliberi**. Invocînd istoria, el o vede ca pe istoria unor oameni cu rădăcini adînci în trecut, puternici şi viguroşi, dar — iară — neliberi. "Nici unul dintre contemporani, — scrie Aurel Martin, — nu descoperise atîta jale în universul rural şi atîta întunecime în viaţa satului. Sămănătoriştii tindeau să fixeze la ţară raiul însuşi, proiectînd asupra lui lumini edulcorante, patriarhale, idilizînd munca pămîntului, frumuseţea peisajului şi relaţiile dintre săraci şi bogaţi. Cu Octavian Goga intră, de fapt, în poezia română imaginea complexă, dramatică nu a unui sat ideal, ci a unuia populat cu oameni ce cunosc de veacuri nu doar balsamul doinelor şi al basmelor, ci şi suferinţa"[4].

Această suferinţă s-a lăsat materializată în versurile muzical-legănate ale poeziei **Noi**.

NOTE

[1] Elvira Sorohan, **Mituri şi simboluri în poezia lui O. Goga**, "Revista de istorie şi teorie literară", 1978, nr. 3, p. 432.

[2] G. Călinescu, **Istoria literaturii române**, p. 609.

[3] Elvira Sorohan, **Mituri şi simboluri în poezia lui O. Goga**, p. 434.

[4] A. Martin, **Poeţi contemporani**, EPL, 1967—1971, v. 1, p. 9.

BĂTRÎNI

Octavian Goga ne-a prezentat un Ardeal al ţăranilor, pe fundalul şi în centrul căruia se înalţă monumental **Plugarul**, ţăranul văzut în existenţa lui socială şi naţională, protestatar sau resemnat, rob al pămîntului său instrument al răzbunării. Ţăranul e prezentat în ipostaze multe şi diverse — în natură, în muncile lui plugăreşti, în aşteptările şi singurătăţile lui, în revolta şi blestemul încrîncenat. *Dascăli şi dăscăliţe, clăcaşi şi plugari, lăutari, bătrîni, cosaşi* — aceştia sînt eroii lui Goga, în prezentarea cărora poetul a îmbinat plînsul cu cîntecul (rapsodic), observaţia realistă cu viziunile simbolice, evocările unui prezent dramatic cu imaginea unei izbăviri viitoare: "Din casa voastră unde-n umbră / Plîng doinele şi rîde hora, / Va străluci odată vremii / Norocul vostru-al tuturora" (**Plugarii**).

Prinde contur *satul copilăriei*, se transmite, cald şi vibrant, *sentimentul familiei*, se întîlnesc şi colaborează *motive* (casa, copilăria, vatra, vecinii, străbunii, valorile spirituale — doina, hora, dorul, toate — ca o parte a aceleiaşi deschideri a poetului spre marile probleme ale ţărănimii.)

Goga, scria Nicolae Iorga, "Va ajunge unul din poeţii naţionali nu plecînd de la teorii sau sentimente geniale, ci de la nemărginita dragoste pentru casa sa, pentru brazda sa, pentru biserica sa, pentru satul său, pentru ţinutul său oltean şi pentru ţara sa ardeleană. El va iubi poporul românesc nu din datorie, nu din conştiinţa de cărturar sau din simpatie de artist, ci din iubirea trainică pentru părinţii de acasă, pentru fraţii de joacă, pentru vecinii bine cunoscuţi..." (**N. Iorga**, *Poeziile lui Octavian Goga*, 1905).

Poezia **Bătrîni** vine ca o ilustrare a acestor concluzii: ea transmite dragostea poetului pentru casă şi ai săi, pentru toate ale satului. Este unul dintre textele clasice ale sămănătorismului avînd în centru motivul *dezrădăcinării, al întoarcerii şi singurătăţii* ("voi singuri străjuiţi altarul ..."):

De ce m-aţi dus de lîngă voi,
De ce m-aţi dus de-acasă?
Să fi rămas fecior de plug,
Să fi rămas la coasă.

Atunci eu nu mai rătăceam
Pe-atîtea căi răzleţe
Şi-aveaţi şi voi în curte-acum
Un stîlp la bătrîneţe.

M-aş fi-nsurat cînd isprăveam
Cu slujba la-mpăratul.
Mi-ar fi azi casa-n rînd cu toţi,
Cum m-ar cinsti azi satul ...

Cîţi ai avea azi dumneata
Nepoţi să-ţi zică "Moşu" ...
Le-ai spune spuză de poveşti
Cu împăratul Roşu ...

Aşa ... vă treceţi, bieţi bătrîni,
Cu rugi la Preacurata,
Şi plînge mama pe ceaslov
Şi-n barbă plînge tata ...

— De ce se intitulează poezia **Bătrîni**?

— Care noţiune este mai largă — *bătrînii* sau *părinţii*? Care noţiune e mai largă — *satul* sau *părinţii*?

— La început poezia are forma de *adresare*. Forma aceasta se păstrează pe parcursul întregului text?

— Să observăm şi să explicăm *timpurile verbale*. În primele versuri domină verbele la *timpul trecut* — de ce? În următoarele versuri vin verbele la *conjunctivul trecut* — de ce? În strofa următoare sînt folosite verbele la *imperfect* — de ce? În strofa a treia şi a patra domină verbele la modul *condiţional* — de ce? De ce poetul revine la prezent?

— Depistăm cuvintele *cu sens figurat* şi le descifrăm. *Stîlp* — sprijin; *spuză de poveşti* — mulţime de poveşti; *satul* — lumea din sat, oamenii.

— Căutăm *sinonimele şi expresiile sinonimice* (fecior de plug — ţăran; la coasă — la muncile plugăreşti, ţărăneşti; căi — drumuri; isprăveam — sfîrşeam, terminam; slujba — serviciul; a cinsti — a onora, a respecta; vă treceţi — îmbătrîniţi; moşu — bunel; Preacurata — Maica Domnului).

— Care este *prima impresie* de lectură? Aceea de *simplitate şi firesc*. Versurile se înşiruie într-o curgere nostalgică, mod de a transmite părerea de rău a dezrădăcinatului.

* * *

Avem în faţă un text scurt, concis, din numai cinci *strofe-catrene*, cu versuri *rimate* şi *ritmate*. Poezia începe cu o *adresare formulată interogativ*: "De ce m-aţi dus de lîngă voi?" Este adresarea-lamentaţie către cei de-acasă, rămaşi în urmă acolo, în universul plin de poezie şi de miracol al copilăriei. Se face simţită de la bun început *tonalitatea nostalgică*, susţinută prin curgerea domol-elegiacă a versurilor iambice de 8—7 silabe, cu rime simple, necăutate, feminine (acasă — coasă, răzleţe — bătrîneţe, împăratu — satu, moşu — roşu). Sînt, de obicei, rime *gramaticale* (substantiv — substantiv) sau *gramatical diferite* (adjectiv — substantiv), adecvate — prin unduirea lor — la sens.

Textul se compune din **trei părţi**. *Prima* conţine **întrebarea** (de ce? ...); a *doua* parte (trei strofe) conţine **presupunerile** colorate de regret (aşa ar fi fost dacă ...) şi a treia parte, ultima strofă, conţine ***constatarea realităţilor prezente***. Respectiv, formele *verbale* se modifică. Verbele la *modul condiţional* traduc şi o situaţie posibilă (aşa ar fi fost, ar fi putut să fie, dacă nu m-aş fi dus de lîngă voi ...), şi una *regretată*. Tocmai cele care s-ar fi putut împlini, reiese din text, îi lipsesc. Nu mai rătăceam — înseamnă că *rătăcesc* pe căi răzleţe; aveaţi (aţi fi avut) un stîlp la bătrîneţe — înseamnă că nu-l *aveţi*; "mi-ar fi azi casa-n rînd cu toţi" — înseamnă că nu *este*; "le-ai spune spuză de poveşti" — înseamnă că nu le *spune* ... Din regimul *prezumtiv* poetul vine spre realităţile prezente — concrete şi amare.

Şi pentru că ne referim la stratul *lexical-gramatical*, să consemnăm lexicul simplu, luat din sfera vieţii şi muncii rurale (plug, coasă, casă). Prevalează elementele care nu *dinamizează* poezia: 24 de substantive pe lîngă cu mult mai puţine verbe, dintre care unele sînt reluate.

Cuvinte cu sens figurat sînt puţine şi fără semnificaţii deosebite: *stîlp* la bătrîneţe — sprijin, ajutor; *la casă* — la muncile ţărăneşti. Imaginile sînt simple, nepretenţioase, sensurile — limpezi, mesajul transmiţîndu-ni-se prin *muzica* versurilor şi prin formularea directă a gîndurilor.

Privit sub aspectul stratului *informaţional-semantic* textul transmite părerea de rău de a nu fi rămas cîndva "fecior de plug", acasă, la coasă ... Este aici şi ceva din idealul dintotdeauna al omului de la ţară ("mi-ar *fi azi casa-n rînd cu toţi* ..."), se conturează viziunea unui trai tihnit, cu bunei şi nepoţi, cu "spuză de poveşti", cu bucuria de a fi onorat, respectat, cinstit... Elementele acestea ilustrează încă o dată idealul sămănătorist al poetului.

Să observăm traseul lăuntric al *mesajului*. Ideile şi sentimentele au evoluat de la nostalgia oarecum senină a întrebărilor iniţiale prin înseninarea tipic sămănătoristă (ar fi fost atît de *bine şi frumos* dacă rămîneam la ţară ...) pînă la plînsul lor, al părinţilor:

Aşa ... vă treceţi bieţi bătrîni,
Cu rugi la Preacurata,
Şi plînge mama pe ceaslov
Şi-n barbă plînge tata ...

Starea lăuntrică a eului liric este *nostalgia adîncă, sentimentul vinei şi al regretului.*

Aşadar, poezia vorbeşte despre *regret; despre părerea de rău şi sentimentul vinei* faţă de cei rămaşi, în singurătate, să aştepte. Textul transmite un *mesaj* răscolit de nostalgie, sentimentul dezrădăcinării şi al dezrădăcinatului. Se proiectează imaginea unui univers ideal, lăsat în urmă, în mijlocul căruia se înalţă — ca o statuie a dorului şi aşteptării — *cei doi bătrîni cu lacrima lor.* ***Despre ei şi dorul-plîns al lor a vorbit frumos poezia.***

GEORGE MENIUC: *VASUL NĂLUCĂ*

Din gomănul nopţii
O stea s-a agăţat în păr
Şi-ţi lunecă între sîni.
În cadrul ferestrei îţi
contemplam silueta —
Aşa schiţează doar pictorii
inspiraţi.
Pluteam, pluteam pe vasul
nălucă
Spre ţărmul unei insule
fabuloase.
Zbură către noi un porumbel:
— Vrei mei, pasăre albă?
I-am dat mei.
Alergă un cerb către noi.
— Vrei fîn, cerbule ochios?
I-am dat fîn.
Se tîrî o şopîrlă verduncă.
— Vrei o musculiţă, şopîrlă
verduncă?
I-am dat o musculiţă.
Pluteam, pluteam pe vasul
nălucă
Între pămînt şi cer, în uitare.
Ai plecat şi nu te-am mai văzut
niciodată.
De atunci a pierit porumbelul,
A fugit cerbul,
A dispărut şopîrla,
Am murit şi eu.
Adică nu cu totul, însă
Nu mai sînt ce-am fost.
Umblu pe pămînt
Precum drumuieşte luna pe ape
În căutarea ta ...

(1979)

1. Poetul valorifică un motiv universal descins din romantism — *vasul, nava, corabia, insula*. Este o poezie reprezentativă pentru creaţia lui Meniuc din anii '70, ilustrînd cîteva trăsături ale acesteia şi, în primul rînd, — *deschiderea spre experienţa sufletească, reconstituirea unui timp afectiv al iubirii*. Apropiată ca timbru şi factură de celelalte poezii cu subiect intim ale lui George Meniuc (**Toamna lui Orfeu**, **Obsesie**, **Cea-laltă femeie** ş.a.), lucrarea relevă *sensibilitatea de tip romantic* a poetului. Situîndu-se concomitent într-un timp al *amintirii* şi al *reveriei*, eul liric retrăieşte un moment dintr-o

fericire de altădată, o retrăieşte într-un cadru imaginar — *o insulă visată*. Este, de altfel, unul din simbolurile-axă pe care se structurează poezia. Cum ne vom apropia de semnificaţiile ascunse ale textului?

În primul rînd, prin *lectură* şi prin *conversaţia post-lectură*, care ar putea include întrebările ce urmează:

— Care e *imaginea-axă* (cuvîntul-cheie)? **Vasul nălucă**.

— Unde l-am mai întîlnit? În poezia romantică şi cea simbolistă — "Le bateau ivre" de A.. Rimbaud, "Vasul fantomă" de I. Minulescu ş. a.

— Cu ce semnificaţie apare aici? Visul; iluziile; plutirea pe aripile unui **dor romantic** de ceva indefinit, dar frumos.

— Cum evoluează *sensurile* poeziei? Observaţi situaţia simbolică; explicaţi rostul *repetiţiei* şi al *dialogului*; comentaţi *finalul*.

— Care este organizarea *metrică* a textului? Îl preocupă pe poet (de astă dată) prosodia? Prin ce alte *mijloace* intensifică el *muzicalitatea* poeziei?

— Despre *ce* zice textul? Despre vis; iluzie; pierdere; deziluzie; tristeţe şi căutare; despre timp.

Ar fi logic să urmeze *parcurgerea analitică* a textului, *receptarea* lui nuanţată prin *ecorşeu*. Cum? Vom realiza *descifrarea* treptată însoţită de *comentariul* prin care urmărim şi relevăm semnificaţiile artistice ale textului, aşa cum s-au conturat ele prin înlănţuirea motivelor, situaţiilor, imaginilor. Vom urmări curba sentimentelor, dispunerea episoadelor,convergenţa mijloacelor expresive, conturarea şi aprofundarea treptată a *mesajului*.

Vă propunem, în paginile ce urmează, o *variantă de analiză*, invitîndu-vă să urmăriţi, împreună cu noi, cum se *produc* şi se *comunică sensurile* şi cum cumulează poezia cîteva note caracteristice ale creaţiei lui Meniuc din anii '70: *simbolul dramatic şi tonalitatea tensionată, sentimentul privit în perspectiva dramatică a trecerii, impulsul emoţional al amintirii, căderea nostalgică a frazei poetice ...*

2. De o anumită forţă emotivă, poezia este încă un exemplu edificator al capacităţii de invenţie şi al rafinamentului imagistic al poetului. Este un *text-metaforă* despre vasul plutind enigmatic pe *valurile vieţii*, o poezie luminoasă şi tristă în acelaşi timp. Luminoasă, pentru că zice despre *vis, dragoste, aşteptare*; tristă, pentru că textul vorbeşte despre *singurătate*, despre *timpul-trecere*, despre *durere*.

Invadat, aşa cum se ştie, de *experienţe livreşti*, poetul valorifică, şi de astă dată, un motiv universal — **vasul**. Să citäm din eseul (schiţa) lui G. Meniuc **Ningău**: "Corabia, îmi zise el încet, are nevoie măcar de un singur pasager. Să fie nălucă şi tot e bine. Nici mările nu au atîta putere să însufleţească vasul ca **femeia** pe care ai iubit-o o viaţă întreagă". Şi — încheierea: "Dacă vasul-nălucă are măcar un singur pasager, poate face să străbaţi noianul mărilor?"

Să ne mai amintim **corabia-fantomă** a lui Ion Vinea, un fel de **cerc al sorţii**: "O, vasul care şi-a pierdut popasul, O, valsul eternelor spirale, / Valsul notelor radicale, / O, vasul de peste veacuri, vasul nevăzutului capitan, / O, sfînt peste vis şi aievea prea sfînt, sfinte fără de moarte" (**Vasul-fantomă**). Iată şi un text de Salvatore Quasimodo: "Cînd păsări venit-au să clatine frunza / copacilor amari din preajma casei mele (...), Fruntea mi-am ridicat-o către lună / Şi am văzut o corabie naltă" (**Corabia înaltă** în rom. — Mihai Banciu). Chiar dacă semnificaţia simbolului la Meniuc e alta, nu putem să nu subliniem **contaminarea livrescă** a acestuia — "Vasul nălucă" vine din depozitul livresc al omului de cultură şi tot de acolo vin alte motive de circulaţie universală — **pasărea**, **naufragiul**, **Orfeu**, **cheile**, **elementele chtoniene** şi altele care au cunoscut o largă arie de răspîndire în literatura romantică. O dată cu ele vine în poezia lui Meniuc **lexicul** (şi motivele) de zonă

marină — **val**, **ţărm**, **plutire** ... Meniuc utilizează un sistem de simboluri proprii, dar şi mai multe sînt cele de largă circulaţie, plasate însă în contexte specifice. Chiar şi în poezia *intimă* motivele vin adesea din straturi adînci de *cultură* — este un aspect pe care nu se poate să-l neglijăm.

Revenind la textul de care ne ocupăm, să observăm că toate se *proiectează* în spaţiul visului — poetul se situează, cu simbolul — cheie, într-un timp al **reveriei**, transmiţînd fiorul romantic al visului şi aşteptării.

Compoziţional poezia este mai puţin dinamică decît alte texte şi se prezintă ca o succesiune de momente, sensurile şi emoţiile evoluînd spre **plînsul surdinizat**. Poetul aduce sub lumina albastră a visului imaginea **ei** — textul debutează cu **portretul iubitei**, văzut de ochii lăuntrici ai dragostei.

Imaginea iubitei cu steaua agăţată în păr, cu steaua lunecînd între sîni ("În cadrul ferestrei îţi contemplam silueta, / Aşa schiţează doar pictorii inspiraţi ..."). Poetul nu ne spune că e *frumoasă*, dar dacă o asemuieşte cu *creaţia unor pictori inspiraţi*, înseamnă că este superbă — "inspiraţii" nu pot realiza decît *frumosul*! Este imaginea din vis, aureolată de lumină şi dragoste. Se infiltrează de la bun început un aer uşor nostalgic — poetul evocă imaginea iubitei cu sentimentul *celui rămas singur*, al tînjirii după căldura dragostei şi a comuniunii. Starea de *reverie romantică* se desemnează în continuare prin imaginea *insulei fabuloase*, loc al refugiului romantic, loc sacral al izolării, aici — *spaţiu edenic* unde fericirea este posibilă: "Pluteam, pluteam pe vasul nălucă / Spre ţărmul unei insule fabuloase ..." Traduse în limbaj noţional, sensurile ar fi cam acestea: de atîta drag şi visare mi se părea că plutesc departe-departe; gîndul şi visul mă duceau spre o *insulă fabuloasă*, ademenitoarea insulă a lui Euthanasius, tărîm al visului şi realizării, spre care ne duce, halucinant, vasul-împlinire din vis ... Aerul de alunecare lentă pe aripile visului este potenţat prin *repetiţia verbală*, care *muzicalizează* versurile, accentuînd senzaţia de plutire, de alunecare în iluzie ("Pluteam, pluteam pe vasul nălucă ..."). Atmosfera de *plutire-legănare-aşteptare-zbor*, ritmul grav şi lent, armonia eufonică — toate transmit duioasa înfiorare a amintirii şi dorului. *Lumea* (limanul) de vis, pe care o văd şi o jinduiesc ochii lăuntrici ai eroului este plină de zbor şi mişcare, de vietăţi binevoitoare, spre care se îndreaptă şi bunăvoinţa omului. *Plenitudinea afectivă* este desenată prin această lume de uimiri şi miracole, în care toate sunt bune şi prietene: "Vrei mei, pasăre albă? / I-am dat mei". În spaţiul închis al vasului-fantomă începe, ca într-o veritabilă arcă a lui Noe, **lumea**: vine *cerbul* ochios, *şopîrla* verduncă, fiinţe blînde, completînd senzaţia de *bine* şi *împăcare*. De altfel, s-a şi menţionat, cu referire la *navă* în genere, că "Arhetip al oricărui vas este Arca lui Noe, asociată unei case, unei găoace protectoare, pîntecului matern, devenită simbolul bisericii salvatoare. Corabia evocă ideea forţei de rezistenţă şi a securităţii într-o trecere dificilă. În plan cosmologic ea corespunde unui astru ce se roteşte în jurul unui Centru, iar în planul realităţilor terestre este imaginea vieţii care îl aduce pe om spre un anumit centru (...) Imaginea bărcii e asociată *călătoriei*, fie celei lumeşti, pe mările şi oceanele pline de mister şi necunoscut, fie ultimei călătorii a sufletului în împărăţia morţii sau în lumea unde nu există nici întristare, nici durere"[2]. În textul de care ne ocupăm *vasul-nălucă* este simbol al aspiraţiei spre acel *departe-departe*, pe care-l invocă poetul încă în poezia sa de început. Este cuvîntul-cheie, o metaforă-simbol, despletindu-se în asociaţii pline de interes.

Am consemnat cu alte ocazii vocaţia *neptunică* a poetului — imaginile *marine, acvatice* sînt invocate în mod frecvent (*apa-val, apa-lacrimă, apa-nelinişte, izvorul, malul, ţărmul*). Motivul *departelui*

(spaţial şi temporal) se întîlneşte cu motivul *mării*, prilej de a conchide că poetul nu a renunţat la obsesiile sale şi că imaginile şi sensurile creaţiei lui se află în deplină conformitate cu natura spirituală a scriitorului. *Marea* l-a atras ca pe un contemplativ romantic, l-a copleşit cu imensitatea şi puterea ei tainică, l-a făcut să resimtă uneori micimea omului. A evocat-o în *eseuri* (**Marea Neagră**), în proză (în romanul **Disc** eroul îşi trăieşte ultimele zile de viaţă pe malurile mării), în *poezie*. Eroul eminamente romantic al lui Meniuc se afla în profundă rezonanţă cu universul înconjurător, iar *marea* şi *motivele marine* (marginea, ţărmul, valul, insula, malul) transcriu metaforic zbuciumul vital, imensitatea lumii, dar şi limitele ei. Nu jubilaţia panteistică, ci mai curînd sugestia de vastitate, pulsaţiile vitalului, iluzia optică, speranţa şi disperarea le transmite scriitorul prin motivele pomenite. Împletindu-se în reţele combinatorii diferite, *motivele marine* se încarcă de asociaţii subiective, intensificînd — şi în anii '30, şi în anii '70—'80 — vibraţiile romantice ale scrisului lui Meniuc. *Gaugin* e văzut la margine de mare, "pe ţărmul lăut în mirodenii"; *Columb* — căutînd "ţărmuri line, ape negrăite, fantasme rătăcind prin munţi". Eroul e înfiorat de *brize* sau copleşit de imaginea *talazurilor*, e consolat sau amărît de păsările marine, umplînd cerul poeziei (*pescăruşii* tînguindu-se în larg). Mai ales *ţărmurile* revin obsedant: ţărmul se clatină alungit în **Toamna lui Orfeu**, Gaugin îşi trăieşte singurătatea pe ţărmul mării, eroul liric îşi geme-strigă sentimentul: "eşti ultimul *ţărm* al inimii mele"... "Favorizate de orizontul fără margini, *reveriile marine* sfîrşesc, de regulă, în întrebări şi, nu o dată, în drame interioare. Starea de extatism nu durează; distanţa interioară, senzaţia de exil şi singurătate acţionează inevitabil, astfel că acelaşi om, măsurînd de pe ţărm marea, devine în fond altul". [3]

Revenind, cu această extinsă digresiune, la creaţia lui Meniuc, vom observa că şi la el "reveriile marine" se sfîrşesc în drame interioare, intensificînd rezonanţele dramatice ale paginilor, transmiţînd o stare de singurătate, de derută interioară. Se desenează, în aproape toate textele intime, un spaţiu simbolic al visului şi nostalgiei, *marea* şi "talazurile negre la proră" aducînd (cerînd) şi un anumit tip de verbe — *a pluti, a vîsli, a ieşi în larg, a vui, a luneca*. În "Vasul nălucă" *apele, ţărmul, insula, plutirea* compun cîmpul semantic al cuvîntului-cheie şi transmit mişcarea, neliniştea, frămîntul — din lumea fenomenală în cea din spirit: nava simbolică se deplasează spre un orizont al visului, semnificînd, ea însăşi, *visul, iluzia, uitarea*: "Pluteam, pluteam pe vasul-nălucă / Între pămînt şi cer, în uitare ..." Motivele se împletesc armonic, senzaţia singurătăţii dramatice este accentuată succesiv şi prin sugestiile marine, şi prin verbele subtil orchestrate. Textul se configurează în (din) linii nostalgic-ondulatorii, mişcările versurilor, formă şi rezonanţă de undă (ideea *unduirii* fiind frecventă sub formă şi cu rezonanţă de undă la Meniuc: alunecă vaporul, alunecă timpul, unduie izvorul, apele, stelele şi noi "pluteam, pluteam pe vasul nălucă ..."). Dincolo de cuvinte, de limbajul explicit trăieşte în subtext starea de visare, de întoarcere spre *altceva*, de plutire în *altundeva*. Melodia lăuntrică a textului e definită deci şi de *incantaţia verbală*, de alegerea cuvintelor: ritmul e grav, linia melodică a versurilor nostalgic-solemnă, senzaţia de *vălurire* odihnitoare aprofundează fluiditatea *onirică*: pluteam, pluteam ... Alunecarea pe apele visului ne aminteşte de eminescianul "Să plutim cuprinşi de farmec ...".

Au mai rămas necomentate cîteva detalii: *participarea eroului liric la viaţa universală*, dar şi *a lumii — la viaţa eroului*. Vin spre el *pasărea albă, cerbul ochios, şopîrla verdunc*ă — trei elemente ale lumii (din natură, din străfundurile pămîntului, din aer), vin *zburînd, alergînd, tîrîndu-se* ... Ce semnifică ele? Legendele din *ciclul potopului* consideră că *şopîrla* a

salvat corabia, celelalte vietăţi şi omul, asigurînd reluarea ciclului vieţii. Şi în afara acestor legende *şopîrlele sînt* considerate *priitoare* sau *loiale* omului, prezenţa lor fiind considerată — de bun augur (I. Muşlea, Ov. Bîrlea). *Pasărea albă* este şi ea o sugestie a binelui şi frumosului, iar "*cerbul* şi ciuta polarizează numeroase atribute pozitive, benefice", fiind — din perspectiva gîndirii mitologice — *animale "curate, ... donatoare de energie şi bunăstare"*[3].

Eroul liric al poeziei este deci înconjurat de vietăţi benefice — în ele vedem reacţiile de afectivitate ale universului, lor le răspunde eroul prin gesturi de bunătate ("i-am dat mei, i-am dat fîn ..."), cu ele "pluteam, pluteam pe vasul nălucă ...".

O dată cu *plecarea iubitei* (în lume? în noapte? în moarte?) pare că însăşi *ordinea universală s-a răsturnat*. Apar motive noi — *absenţa, dispariţia*, echivalînd — în sens psihologic-metaforic — cu sfîrşitul, deziluzia, golul sufletesc. "*A pierit* porumbelul, / *A fugit* cerbul, / *a dispărut* şopîrla" — lumea se destramă,îşi pierde organicitatea şi armonia, dispare *viul* — toate mor, se sting... Chiar omul pare că *moare* ("Am murit şi eu..."), mod de a se spune că o parte din noi se duce cu ceea ce pierdem, cu cele ce rămîn în urmă — în timp, în uitare. Întoarcerea în trecut este o formă a *nostalgiei* şi **Vasul nălucă** este o poezie intens nostalgică. A fost iubita? A plecat? A visat-o? Şi-a imaginat-o? Oricum, dispariţia ei aduce alte dispariţii. Spre sfîrşit discursul poetic devine crispat, capătă intensităţi dramatice — poezia transmite oboseala adîncă, pînă la mărturisirea înfiorată "*Am murit şi eu ...*" Vin însă ultimele declaraţii tandru-patetice, lăsîndu-ne în suflet vibraţiile prelungi ale *dorului*, ale solitudinii şi totuşi — ale speranţei şi căutării:

Umblu pe pămînt
Precum drumuieşte luna pe ape
În căutarea ta...

Vasul nălucă este deci un text despre visul-amintire, visul-iluzie şi aspiraţie, despre căutările intime şi despre solitudine; o elegie a aducerii aminte, *a privirii întoarse îndărăt*. Poezia lui Meniuc din anii '80 transmite în repetate rînduri presentimentul dramatic al *sfîrşitului*, al *ceţurilor* şi *toamnelor*. Întoarcerea privirii spre interior, lirismul introspectiv, peisajul melancolizat, tonalităţile crispate — toate aceste particularităţi ale poeziei lui G. Meniuc din anii '70—'80 le-am aflat şi în *Vasul nălucă*.

NOTE

[1] Ivan Evseev, **Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale**, Timişoara, 1994, p. 46.

[2] Constantin Ciopraga, **Propilee**, p. 204.

[3] Mihai Coman, **Mitologie populară românească**, I, "Minerva", 1986, p. 160.

Ion IACHIM
Chişinău

JOCUL IMITATIV — METODĂ EFICIENTĂ PENTRU FORMAREA DEPRINDERILOR DE RECEPTARE ŞI ELABORARE A OPERELOR EPICE

Clasa: *XI-a de liceu*
Obiectul: *literatura română*
Subiectul: *jocul imitativ — consideraţii metodologice, aplicări practice.*

Obiective educaţionale majore: *a le dezvolta liceenilor gîndirea creatoare, imaginaţia artistică şi pedagogică; a le dezvolta gustul estetic şi facultăţile analitice; a stimula creativitatea (priceperea de a alcătui texte literare, dexteritatea de a formula întrebări inteligente şi a găsi soluţii optime etc); a le dezvolta vorbirea elevată; angajarea elevilor în descoperirea adevărurilor literar-artistice (variante de răspunsuri cu mai multe soluţii); stimularea curiozităţii şi a interesului, stimularea spiritului de investigaţie critico-literară.*

Motto: "Creativitatea este productivitatea în domeniul ideilor, invenţia, fecunditatea intelectuală şi imaginaţia"(R. Mucchielli).

Pedagogia şi jocul sînt două noţiuni prea mult discutate. Se ştie că acolo unde formatorul (profesorul) a izbutit a introduce elemente de joc în mod ingenios, efectul pozitiv nu s-a lăsat aşteptat. Dar, vorba unui om deştept, nici o soluţie nu constituie unica soluţie. Adevăraţii pedagogi şi-au elaborat întotdeauna metoda cea mai adecvată lor înşişi, disciplinei predate şi contingentului de elevi instruiţi. "Alegerea metodelor şi demersurilor relevă responsabilitatea profesorului, sub rezervă să fie atinse obiectivele şi achiziţionate cunoştinţele. Libertatea metodelor pedagogice descătuşează forţa spiritului şi stimulează capacitatea de inovare"[1].

Accentuăm că metoda în sine (chiar şi cea mai modernă, chiar şi cea mai elogiată!) nu este omnipotentă. Ea poate fi optimă, acceptabilă sau contraindicată, în raport cu obiectivul vizat. În practică, de cele mai multe ori, scopul fixat poate fi atins prin utilizarea mai multor metode.

În pedagogia modernă s-au încetăţenit termenii: "actori ai instituţiilor şcolare" sau "actori sociali": elevi, profesori, directori. Mărturisim că nouă ne plac aceste noţiuni şi le acceptăm cu tot entuziasmul.

Jocul de roluri sau psihodrama este una dintre metodele de comunicare a formatorului cu ucenicii, metodă activ-participativă ce înviorează, s-o recunoaştem, viaţa destul de monotonă a şcolii. Or, aşa şi-mi vine să zic: monotonia ucide pedagogia!

Fireşte, învăţătură fără efort nu există, dar efortul (uneori obositor, uneori neplăcut!) nu înseamnă plictiseală. Pedagogul va dirija cu iscusinţă procesul instructiv, dacă va şti cum să manipuleze acele pîrghii, care alungă plictiseala din cadrul lecţiilor.

Se ştie că o mai mare varietate de procedee de predare (şi de evaluare!), aplicate în cunoştinţă de cauză, sporesc considerabil randamentul muncii pedagogice.

Aşadar, dacă admitem că profesorul este regizorul (organizatorul şi animatorul) învăţării, iar elevul constituie nu un obiect, ci un subiect, un partener al procesului de instruire, atunci paradigma jocului va fi cît se poate de potrivită.

André de Peretti menţionează, în lucrarea citată, că există roluri de instruire propriu-zise şi roluri de animare a vieţii şcolare. Savantul francez înşiră o întreagă listă de posibile roluri, chiar şi dintre cele mai bizare (de exemplu: avocat al diavolului!). Tot el ne atenţionează: "Fără îndoială că este nevoie de îndrăzneală

pentru a te ocupa de multitudinea rolurilor clasice sau noi, formale sau nenformale, dar toate explicitate cu termenii responsabilităţii. Precum spunea Claudel: "Îndrăzneşte atît cît poţi", aceasta este adevărata deviză a educaţiei, ca urmare a rolului complex al educatorului conjugat cu multitudinea rolurilor elevilor"[2]. Un argument decisiv al pedagogului francez, pe care îl împărtăşim şi noi, este următorul: "Elevii noştri trebuie să joace în societate roluri din ce în ce mai complexe; nu se aşteaptă de la ei să fie agenţi inactivi sau pasivi în viaţa profesională care-i aşteaptă, ci să fie creatori, persoane responsabile"[3].

Să medităm puţin: în viaţa de toate zilele adultul, cu voia sau fără voia lui, joacă simultan mai multe roluri. El este în acelaşi timp inginer, soţ, tată, consumator de bunuri materiale şi spirituale, cetăţean, partizan al unei anumite platforme politice ş.a.m.d.

Celebrul pedagog american John Dewey, vorbind despre joc, menţiona: "Puţini scriitori-pedagogi i-au acordat în scrierile lor teoretice locul pe care-l ocupă în realitate". Dewey atenţionează cititorul că "jocul îl învaţă pe copil să cunoască lumea în care trăieşte", pronunţîndu-se, în special, pentru predarea istoriei, literaturii prin dramatizare (cu scenarii scrise de copii)[4].

De altfel, tendinţa pentru joc este înnăscută în copil, şcolii revenindu-i misiunea doar de a canaliza această facultate. În pedagogia avansată, modernă ideea "şcoala trebuie făcută pentru copil, şi nu copilul pentru şcoală" a devenit o frază înaripată, dar care,spre regret, mai mult pluteşte în spaţiul ideilor şi mai rar are viză de reşedinţă în activitatea practică.

La o discuţie de carte, în mijlocul unor copii absolut necunoscuţi mie (două clase de-a patra ale liceului "Prometeu", februarie 1997), am simţit "pe viu" cum învaţă elevii aceştia jucîndu-se, nedirijaţi sau aproape nedirijaţi de profesor. La această întîlnire eu eram autorul cărţii **Amintirile pitigoiului Zbanţ** (rolul de scriitor). Ei au jucat diferite roluri şi trebuie de menţionat că le-au interpretat excelent.

Voi da un singur exemplu. Madan Augustin şi-a notat pe o foaie expresii artistice din carte: "pe buza scorburii", "căldura ne-a moleşit", "gura izvorului" ş.a. Tot aici a extras nişte comparaţii: "mi s-a făcut inima cît o seminţă de scai", "răţuştele care lunecau ca suveicile", apoi nişte proverbe latineşti: "Satur venter non studet libenter" (burta plină e surdă la învăţat), "Repetitio est mater studiorum" (repetarea este mama învăţării).

Prin această activitate el a jucat rolul unui elev sîrguincios. Însă Augustin nu s-a oprit aici. Şi intră în rolul ziaristului care ia un interviu:

— Ce v-a determinat să scrieţi această carte?

—De ce aţi descris anume pitigoii?

—De ce aţi folosit arhaisme?

—Aţi văzut în realitate o familie de pitigoi?

Şi tot el, de rînd cu rolul elevului şi al ziaristului, se mai produce în rolul de exeget literar, cînd scrie concluzia: "În această carte scriitorul ne relatează despre mediul de viaţă al păsărilor. Autorul foloseşte un limbaj simplu, cu înţelepciunea proverbelor latine, comparaţiilor, expresiilor artistice; personifică păsările. În cartea sa scriitorul descrie viaţa familiei Zbanţ, care locuia în scorbura unui cireş. Această naraţiune imaginară te captivează prin farmecul ei".

Cam în această manieră s-au jucat toţi copiii.

Ceea ce nu înseamnă, fireşte, că vom aştepta de fiecare dată ca jocul instructiv să se nască spontan, din iniţiativa discipolilor noştri.

Jocul în şcoală, de cele mai multe ori, este şi trebuie să fie dirijat (ghidat) de formator (profesor). Şi, desigur, nu numai în situaţiile cele mai elementare, ba dimpotrivă, am zice noi.

Într-o clasă de-a unsprezecea

(de liceu), vorbind despre marile teme şi motive ale creaţiei eminesciene, le-am propus discipolilor să fie pictori şi, într-un singur desen (simbolic) să surprindă formularea de mai sus.

Ce-au desenat pictorii? O planetă de tipul lui Saturn, Ursa Mare, Lira (cosmosul). În toate desenele a fost prezent ceasornicul sau clepsidra (timpul), copacul, lacul, frunza, încadrîndu-i pe îndrăgostiţi (natura şi dragostea). În unele desene se văd şi ziduri de cetate (trecutul glorios) sau o tînără cu părul blond întinsă dulce pe un crivat (visul iubirii). Desenele sînt sugestive; esenţialul este că prin această participare "de joc" tema a fost înţeleasă mai profund şi le-a dezvoltat elevilor imaginaţia.

Profesorul, care va avea de gînd să utilizeze metoda jocului imitativ, va doza momentele jocului, va interveni cu tact, pentru a nu banaliza lecţia, pentru a-i ajuta pe elevi să urce pe noi trepte spirituale.

Într-o clasă de-a şaptea le-am propus domnişoarelor (cînd îl studiam pe Creangă) să-şi imagineze că fiecare dintre ele este Smărăndiţa popii (părintelui Ioan Humuleşteanul). Cum ţi-l reaminteşti pe Nică (portret fizic, trăsături morale)? Ce sentimente aveai pentru el?

Au explodat! Atîtea ciudăţenii (isteţe!) au mai spus despre Nică a lui Ştefan! Aveam siguranţa că şi marele Creangă zîmbea în lumea sa veşnică.

În continuare le-am propus tuturor (şi fetiţelor) "să fie" Ion Creangă. Şi a urmat tema (pentru acasă): "Domnule Creangă, aţi fost diacon. În Evanghelia după Marcu, pe care o cunoaşteţi prea bine, Isus spune: "Mai lesne este să treacă o cămilă prin urechea unui ac, decît să intre un om bogat în împărăţia lui Dumnezeu". Ce aveţi de spus în legătură cu Dănilă Prepeleac, care, la sfîrşit de poveste, a ajuns om bogat? Va intra el în împărăţia lui Dumnezeu?".

Prin această temă i-am orientat spre "gîndirea divergentă", adică un mod de gîndire care nu duce la o soluţie unică, ci se manifestă în sarcinile unde este posibilă şi chiar necesară o pluralitate de răspunsuri"[5].

Cînd elevul "devine scriitor", el dă dovadă de o mare seriozitate (chiar dacă se joacă!), de un randament sporit de creativitate şi activează mai energic, fiindcă munca este interesantă! "Vom sublinia în continuare că creativitatea este esenţialmente legată de activitate. A crea înseamnă în primul rînd a acţiona"[6].

Ghidaţi de profesor, elevii au şansa să creeze. Astfel, după ce va fi studiat pastelul **Concertul în luncă** de Vasile Alecsandri (clasa a VII-a), profesorul le poate propune elevilor să alcătuiască o descriere în proză cu titlul: **La revedere, dulce plai!** (după actuala programă pastelul **Concertul în luncă** se predă toamna), ţinînd cont de următoarele indicaţii:

— imaginaţi-vă un cadru de natură acum, la mijloc de toamnă: a) un crîng; b) malul unei bălţi; c) o cîmpie deschisă ş.a.m.d.;

—încercaţi să faceţi o descriere poetică a locului;

— imaginaţi-vă că în acest colţ de natură vin mai multe zburătoare, ce se pregătesc pentru a pleca în ţările calde. Care ar fi aceste păsări? Cum arată ele? Care-i starea lor sufletească?

— observaţi (în imaginaţie) care dintre suratele păsărilor au venit să le petreacă. De ce anume acestea?

— tonalitatea generală a descrierii voastre va fi, probabil, melancolică (e toamnă, păsările călătoare se pregătesc de plecare, va urma despărţirea de cele care rămîn aici). Încercaţi (à la Vasile Alecsandri!) să introduceţi o notă de umor în finalul descrierii voastre.

Jocul imitativ mai poate fi utilizat, în cadrul unor lecţii, doar ca procedeu pe lîngă metoda (metodele) de bază. Practic fiecare lecţie oferă astfel de posibilităţi.

Am putea începe cu întrebări şi situaţii izolate (în aparenţă) de metoda de bază a lecţiei.

Predînd **Pădurea spînzuraţilor**, după ce elevii cunosc bine

romanul, formulez sarcina: tu eşti Apostol Bologa. Ce-ai face ca să ai şi conştiinţa împăcată, şi să rămîi în viaţă?

— M-aş răni, ca să nu fiu trimis pe front.

— L-aş pune pe Petre să tragă în mine (în mînă, picior), ca să ajung apoi în spital.

— Aflîndu-mă în tranşee, mi-aş ridica în sus piciorul cu o cască pe el, inamicul ar trage şi m-ar răni (detaliu à la Remarque!).

— M-aş preface nebun!

Unul dintre cele mai profunde răspunsuri a fost:

— L-aş ruga pe Vidor, tatăl Ilonei, să mă conducă prin munţi, ca să ajung la ai mei. Vidor e uman, mă simpatizează mult, ţine la mine ca la viitorul soţ al fiicei sale. Şi la sigur că el cunoaşte trecătorile din munţi mai bine decît Ilona.

Remarcabil e faptul că nimeni n-a acceptat ideea rămînerii pe front, toţi au înţeles că pentru Bologa e imposibil acest lucru, altfel spus opera a fost receptată în adîncime.

Şi romanul **Ion** ne prilejuieşte momente interesante ale jocului imitativ. De exemplu: eşti Liviu Rebreanu. Ai scris romanul **Ion**, primeşti scrisori de la cititori. Ei te admiră, te laudă pentru izbînda ta artistică; mulţi, în acelaşi timp, te imploră să schimbi finalul tragic al operei. Cum ai modela acest final?

După un timp de meditaţie, fiecare "autor" vorbeşte despre imposibilitatea modificării finalului tragic. Un licean a rezumat: "Acesta ar fi un alt roman. Ca să aibă un sfîrşit mai senin, eu trebuie să scriu o nouă operă".

Mă adresez domnişoarelor:

— Fiecare dintre voi este Florica. Ai putea, influenţîndu-l pe Ion, să uşurezi într-o anumită măsură viaţa Anei. De ce n-o faci?

La care "Floricile" mi-au răspuns:

— Sînt un pic geloasă.

— Mă roade invidia...

— Probabil de aceea că sînt, în mare măsură, indiferentă.

O modalitate de joc imitativ, neglijată regretabil de profesori, o constituie compunerea cu caracter epistolar, scrisă în numele unui personaj literar. Scrisorile de acest fel îl pun pe elev să se exerseze în formarea stilului artistic, îl fac să cerceteze mai cu atenţie opera, îi dezvoltă fantezia, imaginaţia, îl pun să afle soluţii pentru situaţiile nestandard, îl formează, în mare măsură, ca personalitate.

Profesorul, fireşte, îi poate spune elevului că Apostol Bologa o iubeşte mult pe Ilona, dar acesta nu mai poate rămîne alături de ea, fiindcă datoria de român îl face să evadeze la ai săi. Dar e şi mai bine cînd formatorul (profesorul) îl ajută, îl ghidează pe elevul intrat în rolul lui Apostol Bologa să caute adevărul, să ajungă singur la adevăr. În această ordine de idei să ne amintim înaripatele cuvinte ale filozofului antic Confucius: "Dacă unui om flămînd îi dai un peşte, el are ce mînca astăzi, dar dacă îl înveţi să pescuiască, el va avea ce mînca toată viaţa".

Astfel, le-am propus liceenilor din clasa a XI-a (liceul "Vasile Alecsandri") "să fie" fiecare Apostol Bologa şi să-i scrie Ilonei o scrisoare (înainte de a încerca să treacă la ai săi). Spicuim cîteva exemple:

"Cînd mă gîndesc la tine, îmi aud bătăile inimii, ca nişte ciocane, şi casca îmi strînge ţeasta" (Bârcă Vadim); "Nu-mi pot închipui că aş putea semna o sentinţă împotriva conştiinţei mele de român" (Cerescu Mihai); "Tu te-ai născut să fii mamă, să fii iubită şi să iubeşti. Ah! de eram noi păsări, făpturi ce pot zbura. Am fi dansat în zbor dansul iubirii şi ne-am fi iubit. Am fi zburat la fraţii noştri (sic!) şi am fi trăit cu gîndul la Dumnezeu" (Lupuşor Irina); "Sper că războiul, acest balaur fioros să nu ne despartă pentru totdeauna" (Pîrţu Andrei); (Andrei a intuit şi o mutaţie de ordin psihologic — alta este acum atitudinea lui Bologa faţă de război, decît cea de la începutul romanului,

cînd îl credea "generator de energii"); "Dacă nu voi pleca, nu voi putea trăi niciodată cu inima împăcată; voi trăi numai în remuşcări şi chinuri. Viaţa mea va fi un iad" (Ursu Andrei); "Ştiu, ai tot dreptul să fii supărată pe mine, că am luat hotărîrea de a pleca, dar acea licărire din ochii tăi prea mari, albaştri, de o seninătate divină, îmi spuse că mă ierţi şi mă înţelegi" (Guzun Nadejda); "Mă supun destinului meu şi voinţei Atotputernicului, pe care îl simt mai aproape de sufletul meu, după ce m-am războit atîta cu Dînsul, căutîndu-L, adorîndu-L, şi blestemîndu-L. Am speranţa că prin iubirea adevărată sufletele noastre se vor apropia de tronul Lui" (Niculiţă Olesea).

Studiindu-l pe Sadoveanu, le propun elevilor, după cîteva lecţii, să-şi imagineze că fiecare dintre ei este ziarist şi are misiunea să alcătuiască un set de întrebări pentru marele prozator. Mai fac următoarele precizări de rigoare: veţi dialoga cu un Sadoveanu ajuns la senectute, împovărat de glorie şi ani, care, convenţional, mai trăieşte şi azi. Pentru început întrebările vor viza mai ales aspectul biografic (ceea ce în programele şcolare e formulat: viaţa şi activitatea scriitorului).

Elaborarea întrebărilor nu-i o muncă prea complicată, oricum elementul activ, personal se face simţit. Din totalitatea întrebărilor propuse de elevi selectăm pentru interviul ce va urma pe cele mai potrivite (după opinia profesorului şi a elevilor).

Să presupunem că aceste întrebări au fost următoarele:

1. Anul 1904 este cunoscut în istoria literaturii sub numele "anul Sadoveanu". Vă rog, maestre, să ne vorbiţi despre volumele editate în acest an şi, firește, despre bucuria pe care aţi trăit-o.

2. Iertaţi-mi îndrăzneala, dar aş dori să Vă întreb: după o lungă activitate de scriitor, aveţi, şi regrete pentru anumite cărţi, pagini scrise?

3. Ce ne puteţi spune despre prietenii D-voastră?

4. Aţi avut mulţi copii — unsprezece. Pentru care nutriţi cea mai mare afecţiune?

5. În ce an, zi aţi fost cel mai fericit?

Profesorul, în dependenţă de scopurile propuse, va decide care să fie lungimea chestionarului. La capitolul "Biografie", după părerea noastră, zece întrebări sînt destule.

După care urmează faza a doua (la următoarea lecţie) a jocului imitativ, cînd fiecare elev va juca rolul bătrînului Sadoveanu. De data aceasta sarcina se complică şi le vom rezerva elevilor timp pentru meditaţie.

Să presupunem că la întrebările de mai sus "Sadoveanu" a răspuns după cum urmează;

1. Anul 1904 a fost pentru mine anul marii lansări în literatură. Deşi publicasem anterior versuri, schiţe, nuvele, pot zice că m-am afirmat cu adevărat la 1904. Volumele **Povestiri**, **Şoimii**, **Dureri înăbuşite**, **Crîşma lui Moş Precu** au fost primite bine de critica literară. După editarea respectivelor cărţi, mi s-au acordat cîteva premii (inclusiv Premiul Academiei Române). M-au susţinut (şi lăudat) T. Maiorescu, N. Iorga, S. Puşcariu, E. Lovinescu...

Acum, la distanţă de multe decenii, îmi amintesc cu plăcere acel început de veac...

2. Sigur. Cînd îţi faci bilanţul, găseşti şi lucruri mai puţin izbutite. Dar, vorba lui Alecsandri, pentru unele fructe rele, pomul nu este condamnat securii... Astăzi n-aş mai scrie şi n-aş mai publica, să zicem, romanul **Mitrea Cocor**...

3. Am avut mulţi prieteni... de caracter. Şi eu am fost (şi mai sînt) un om incomod. De aceea nu toate prieteniile au fost de lungă durată. Oricum, păstrez icoana unui G. Ibrăileanu, "prieten unic", regret răcirea relaţiilor cu N. Iorga, îmi amintesc zîmbind şi lăcrimînd de Păstorel (Alexandru Teodoreanu), pe care l-am ajutat în mai multe rînduri, nu l-am uitat pe Brătescu-Voineşti...

Dar, cum ziceam într-un roman, prietenii în ziua de azi sînt umbre; se arată numai cînd luceşte soarele...

4. Am fost un tată sever, dar în acelaşi timp afectuos. I-am iubit pe toţi copiii mei: de la fiica cea mai mare, Despina-Lia, pînă la mezin, Mihu... Mulţi dintre ei nu mai sînt azi în viaţă. Mezinul, cu care conversez deseori în nopţile de insomnie, a murit la război, în 1944...

5. Nu voi evidenţia anumite zile sau ani. În genere am fost un om fericit. Am muncit mult şi, dacă-mi permiteţi, inspirat. Am avut pe parcursul lungii mele vieţi bucuria înălţătoare a realizării. Nu oricărui scriitor îi este dat să-şi publice *Opera* în XXII volume...

Repet: numărul de întrebări (şi răspunsuri) este coordonat de profesor şi elevi. Pentru o desfăşurare normală a lecţiei, e de dorit să se evite extremele. Mie personal îmi place cifra zece.

Peste cîteva lecţii, după ce liceenii au citit romanul **Fraţii Jderi**, le propunem să "devină" iarăşi ziarişti şi să adreseze întrebări interesante scriitorului în legătură cu acest roman. Să admitem că am selectat, din arsenalul "ziariştilor", următoarele întrebări, doleanţe:

1. Conform trilogiei, Dumneavoastră susţineţi că Ştefan cel Mare s-ar fi născut la 14 septembrie 1429. În legătură cu anul naşterii marelui voievod există şi alte ipoteze. Ele, în majoritate, indică deceniul trei al secolului cincisprezece. Pe ce se bazează afirmaţia D-voastră?

2. Ştefan cel Mare, personajul central al romanului, este o măreaţă figură istorică. Dar celelalte personaje au existat în realitate?

3. Aţi utilizat în **Fraţii Jderi** şi în **Baltagul**, şi în alte proze de-ale D-voastră cuvîntul "cloncan". E o invenţie sadoveniană? Care-i semnificaţia lui?

4. Un cunoscut de-al meu, după ce a citit trilogia, afirma că îl plictisesc discursurile prea lungi ale jupînei Ilisafta. Ce aveţi de spus în legătură cu această afirmaţie?

5. Moldovenismele în romanul D-voastră curg ca din cornul abundenţei. Nu Vi se par prea multe?

După ce au fost selectate cele mai interesante întrebări, profesorul se include şi el în tagma "intervievatorilor" pentru a pune unele accente, ce pot scăpa elevilor. Sau pentru a complica, la etapa următoare, sarcina "scriitorului".

De exemplu:

6. Cititorul format este captivat nu numai de intrigă, de subiectul romanului, ci şi de limbajul lui parfumat, arhaic, dar lejer. Aşa se vorbea în epoca lui Ştefan?

7. Trilogia **Fraţii Jderi** este o epopee istorică. Dar în acelaşi timp este şi o operă de capă şi spadă. V-aţi gîndit să-l cuceriţi pe cititor anume cu acest aspect al lucrării?

Aşadar, după o selectare riguroasă a celor mai captivante şi instructive întrebări, elevii, fiecare în parte, vor deveni iarăşi autori. Vă daţi prea bine seama că a intra în rolul lui Sadoveanu este un lucru destul de complicat. Pentru a nu profana memoria marelui prozator, le vom indica ce lucrări ar putea să citească şi îi vom îndemna s-o facă în modul cel mai conştiincios.

Iată o variantă de răspunsuri "à la Sadoveanu" la cele şapte întrebări de mai sus.

1. Da, există mai multe păreri referitoare la anul naşterii ilustrului voievod. A lui Asachi, Iorga etc. Dar nu uitaţi că înaintea **Fraţilor Jderi** eu am scris romanul **Viaţa lui Ştefan cel Mare**, care a fost o serioasă etapă de pregătire pentru trilogie. Deci am studiat multe documente istorice, autohtone şi străine. Iar dacă l-am "întinerit" niţeluş pe Ştefan, am făcut-o, fiindcă am vrut să am în bătălia de la Vaslui un bărbat în floarea vîrstei şi am mai vrut ca domnitorul să ajungă măcar la 75 de ani.

2. Eu cred că alături de Ştefan cel Mare personaj central este şi Ionuţ Jder, şi Manole Păr-Negru... Da, voievodul e o cunoscută figură

istorică. Însă personajul romanului este o creaţie a mea, care nu contrazice datele istoriei. Dacă au fost celelalte personaje reale? A existat, bunăoară, un Iaţco Hudici. Vă citez dintr-o carte (act de vînzare-cumpărare) a lui Ştefan cel Mare, scrisă (scris) la Suceava, la 12 ianuarie 1487: "Iar la aceasta este credinţa domniei mele (...) şi credinţa boierilor noştri (...) credinţa panului Iaţco Hudici". A existat un Iaţco Hudici, însă în roman este un Iaţco Hudici al meu, creat de mine. Un prozator, cînd aduce un personaj într-o carte, vorbeşte despre el ca şi cum şi-ar aminti, ca şi cum el ar fi trăit cîndva. Aşa am procedat cu întreg clanul lui Manole Păr-Negru.

3. Cuvîntul "cloncan" este atestat de dicţionare şi înseamnă "corb". Eu l-am utilizat în mai multe romane şi povestiri cu sens figurat: boier sau înalt demnitar, care are păcatul furtişagului. Mi-a părut cu mult mai plastic şi mai semnificativ acest cloncan de la clonc! decît cuvîntul, neutru sub aspect stilistic, corb.

4. Mă rog, masa cititorilor nu este omogenă. Pe unul îl plictiseşte pălăvrăgeala Ilisaftei, altul găseşte în ea semnificaţii adînci... Ilisafta trebuie să vorbească, fiindcă aşa-i caracterul ei! Apoi mai e şi femeie...

5. Marea majoritate a personajelor sînt moldoveni, acţiunile (în majoritatea lor) au loc în Moldova. De aici şi abundenţa moldovenismelor, care "cimentează" personajele într-un spaţiu geografic, dar şi în unul psihologic... V-aţi gîndit vreodată: ce-ar rămîne din Creangă fără moldovenisme? N-ar fi Creangă! S-ar evapora... Limba română este Dumnezeul meu la care mă închin cu pioşenie. Dar sînt conştient că dulceaţa, aroma, mlădierea limbii române vin nu din graiul muntean sau ardelean (au şi acestea cota lor valorică!), ci din graiul moldovenesc.

6. Critica literară a remarcat: cea mai mare invenţie a lui Sadoveanu, în **Fraţii Jderi**, este limbajul. Se prea poate să aibă dreptate. Am plămădit un aluat din slova vechilor cazanii, din limba documentelor, din graiul viu, nealterat... acest aluat l-am stropit cu agheasma inspiraţiei şi a ieşit ce a ieşit... Oricum, trebuie să auzi şi să simţi cuvîntul. Ascultaţi: "Omul bun scoate lucruri bune din vistieria bună a inimii lui; dar omul rău scoate lucruri rele din vistieria rea a inimii lui". Strămoşii noştri, contemporani cu marele Ştefan, puteau să vorbească aşa? Puteau. E o citată din Evanghelia după Matei. Dar, fireşte, ei n-ar fi utilizat în discuţii sintagma "ciorapi-colanţi".

7. Nu intenţionez să supăr cititorul şi sper să am în continuare simpatia lui de partea mea, însă trebuie să mărturisesc: cînd scriu un roman, nu mă gîndesc la cititor. Eu trăiesc atunci, alături de personaje, în realitatea românească, deci cu totul în alt plan decît cel al cotidianului nemijlocit... Da, **Fraţii Jderi** are multe momente de aventură, peripeţii, intrigi amoroase, cum aţi spus, e o operă de capă şi spadă. Se întîmplă acest lucru, fiindcă personajelor mele, mai ales lui Ionuţ, le place riscul, aventura. El e tînăr, voinic, dibaci şi e firesc ca într-o vreme eroică, precum a fost cea a lui Ştefan cel Mare, să se comporte ca un voinic. Cu atît mai mult că realismului meu nu-i sînt străine notele romantice.

Un joc carè-i activizează mult pe elevi este cel pe care l-am numit *Maşina timpului*. Poate fi practicat mai ales după terminarea unor compartimente mai mari ale programei, la sfîrşit de trimestru şi îndeosebi la sfîrşit de an şcolar. Deplasîndu-ne cu maşina timpului, avem posibilitatea să recapitulăm materia studiată, punîndu-i pe discipoli în situaţii, mai facile şi mai dificile, de problemă, de căutare.

La finele clasei a unsprezecea călătoria noastră va dura dintr-un prezent gnomic (care prezintă acţiuni ce se realizează indiferent de timp) pînă într-un timp fabulos de legendă, de poveste. Schematic, etapele călătoriei vor fi prezentate în felul următor:

MAŞINA TIMPULUI

Prezent gnomic

"Dar nu vine... Singuratic
În zadar suspin şi sufăr..."
Cine suferă? Unde suferă?
(**Răspunsul**: eroul liric al poeziei **Lacul** de M. Eminescu; pe malul unui lac). Te afli într-un loc despre care un mare poet spunea: "Adesea am trecut". Cine-i poetul? Care-i locul? Oraşul?
Răspunsul: Eminescu, **Pe lîngă plopii fără soţ**, Iaşi.

Secolul XX

La începutul veacului O. Goga se ruga **(Rugăciune)**: "Alungă patimile mele,/ Pe veci cîntarea lor o frînge,/ Şi de durerea altor inimi/ Învaţă-mă pe mine-a plînge".Cum se roagă (în aceeaşi manieră) la sfîrşitul secolului XX Leonida Lari?
Răspunsul: "Dă-mi, Doamne,durerile toate/ Şi lasă-mă fără dor,/ Dar, fă şi un pic de dreptate/ Pentru acest popor",. Sau altă strofă din **Rugă de seară**.

Deceniul II, secolul XX

"Pînă acasă, din toate grădinile le rîdeau pomii înfloriţi, iar pe marginile uliţelor li se scuturau în cale numai petale uşoare, ca la nunţile din poveşti...". Cui le rîdeau pomii înfloriţi? Ce-ai face tu, dacă ai avea putere nelimitată, ca atmosfera nunţilor din poveşti să nu se destrame?
Răspunsul: pomii înfloriţi le rîdeau Ilonei şi lui Apostol Bologa (**Pădurea spînzuraţilor**) în prologul iubirii lor pătimaşe, cînd ofiţerul se întoarce pe front, în localitatea Lunga. Aş opri războiul, aş instaura pe pămînt pacea generală.

Soţia ta Ela te cheamă la Cîmpulung. Nu-ţi aminteşti ce dorea ea? Cum ai proceda tu, personajul?
Răspunsul: Dacă mă cheamă Ela la Cîmpulung, atunci sînt Ştefan Gheorghidiu.
Soţie-mea mă roagă să-i fac o donaţie, pentru a fi scutită de neplăceri, în cazul cînd eu aş muri pe front. După ce am găsit biletul de la Grigoriade, nu i-aş da nici o leţcaie. Sau: pentru a fi şi în continuare net superior în raport cu Ela, îi fac donaţia. Sau: aş încerca să izgonesc din sufletul meu voluptăţile de masochist, să mă apropii cu blîndeţe şi tandreţe de Ela... Dar, probabil, atunci n-aş mai fi Ştefan Gheorghidiu...

Deceniul I, secolul XX

Eşti locuitor al Bucureştiului. Mergînd pe stradă, ai găsit un caiet de note intime. Ai citit doar atît (mai mult nu-ţi permite să citeşti buna ta creştere!): "Voi căuta să fiu bun cu toată lumea, şi modest, şi să-mi fac o educaţie de om. Voi fi ambiţios, nu orgolios". Cui, la ce adresă duci caietul?
Răspunsul: Lui Felix Sima (romanul **Enigma Otiliei** de G. Călinescu), ce locuieşte la unchiul său pe strada Antim).

Sfîrşitul secolului XIX

Eşti locuitor al Bucureştiului. Îl cunoşti pe poetul şi ziaristul Eminescu. Ştii că el nu se prea îngrijeşte de aspectul său fizic. Dar într-o bună zi îl vezi mergînd spre redacţie cu pantalonii la dungă, cu pantofii lustruiţi etc. Ce s-a întîmplat?
Răspunsul: La Eminescu în Bucureşti a venit în ospeţie Veronica Micle.

Un orator vorbeşte înflăcărat la o întrunire: "Mulţi au pretenţia că dacă, sînt buni profesori, bunăoară de gimnaziu şi licee, or de cursul universitar, pot fi în stare a face şi cărţi bune pentru cursul primar, dar se înşeală, căci este mare deosebire a fi om învăţat şi a fi învăţător". Cine-i oratorul?
Răspuns: Ion Creangă.

Anul 1877

Un oştean dictează o scrisoare, în care roagă să i se cumpere o coasă... De unde e scrisă scrisoarea? Cine-i ostaşul? Cui dictează scrisoarea? Pentru cine e răvaşul?
Răspunsul: Scrisoarea e de la Muselim-Selo, ostaşul este Ion, dictează scrisoarea căprarului Nicolae, răvaşul e adresat mamei lui Ion.

Anul 1873, luna aprilie

Eşti îndrăgostit. Ai în mîini revista "Convorbiri literare". Ce vei citi din ea, mai ales?
Răspunsul: Voi citi — şi voi învăţa pe de rost! — minunata poezie erotică **Floare albastră** a lui Eminescu, proaspăt apărută.

Anul 1475, luna ianuarie

Eşti oştean al lui Ştefan cel Mare în tabăra de la Vaslui. Unul dintre fraţii Jderi îţi zice:
"— Degrabă îţi vom da o pivă". Cum vei proceda tu? Vei căuta un pahar, o cană, un ulcior mai mare sau mai mic?
Răspunsul: Mai degrabă voi căuta un car — piva, în evul mediu, era un tun care se încărca pe la gura ţevii; mortieră.

Anul 1473

Ai intrat în chilia (căsuţa) comisului Simion Jder. Ce ţi se va arunca numaidecît în ochi? De ce?
Răspunsul: O icoană ce-l reprezintă pe Sfîntul Gheorghe călare pe un cal alb. În închipuirea comisului calul sfîntului părea a fi Catalan, armăsarul lui Ştefan cel Mare.

Anul 1394, luna octombrie

Doi stau de vorbă. Unul vociferează: "Din pristolul de la Roma să dau calului ovăs!". Cine-s cei doi? Cînd discută?
Răspunsul: Cei doi sînt: Mircea cel Bătrîn şi sultanul Baiazid I Ildîrîm. Fraza e din **Scrisoarea III** de Mihai Eminescu. Ei discută înainte de bătălia de la Rovine în care sultanul turc a fost învins.

Timp de basm nedefinit

"... apucă pe ici tot înainte, şi cum îi ajunge la răscrucea drumului...". Cine zice? Cui se adresează?
Răspunsul: Cuvintele sînt spuse de Sfînta Duminică; ea se adresează mezinului împăratului, ulterior Harap-Alb, din povestea cu acelaşi nume de Ion Creangă.

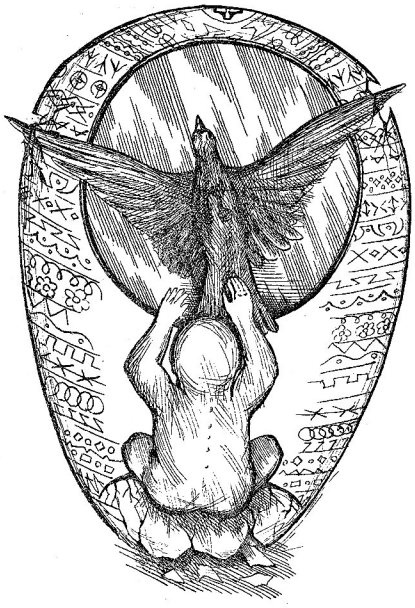

Vlad TUDOSE-UNGUREANU.
Copilul şi pasărea

Pare-mi-se că cea mai la îndemînă "mască" de joc, uitată regretabil de noi, e cea de profesor!

O operă epică (de proporţii) va fi percepută de către elevi cu mult mai profund, dacă-i vom angaja chiar pe discipoli în procesul de predare. E una din metodele care stimulează activitatea autonomă a elevilor în studierea materialului în cea mai mare măsură. Le propunem la 4-5 elevi să apară la următoarea lecţie în ipostaza de profesori. Mai mult, îi instigăm, îi aţîţăm să găsească şi alte modalităţi de predare decît lecţia tradiţională, cu condiţia ca obiectivele să fie atinse. Celorlalţi elevi, care nu se vor produce ca profesori, le propunem să găsească întrebări interesante, "grele" pentru colegii-"profesori".

Pentru început e recomandabil ca pedagogul să le propună "profesorilor" o schiţă de plan al lecţiei, să-i ajute cu unele sfaturi. Angajîndu-i pe cîţiva discipoli să predea **Enigma Otiliei** de George Călinescu, i-am atenţionat asupra următoarelor etape:

1. Călinescu — personalitate complexă (laconic).
2. **Enigma Otiliei**. Compoziţia.
3. Roman de tip balzacian.
4. Chipul avarului — Costache Giurgiuveanu.
5. Celelalte personaje — Felix, Otilia etc.

Ce am remarcat în urma acestor lecţii? Adolescenţilor — lucru ştiut — le place să fie mentori. Fiind "profesori" ei se străduiesc, şi în mare măsură izbutesc, să utilizeze un vocabular cu mult mai bogat decît atunci cînd răspund în mod obişnuit.

O domnişoară dintr-o clasă cu profil umanist (deci care studiază şi obiectul "Literatura universală"), Oprea Natalia, a făcut nişte paralele reuşite între Călinescu şi Balzac. Tot ea, după ce şi-a expus tezele, s-a adresat colegilor: "V-am convins?".

Bîtcă Olga, altă "profesoară de română" din clasa a XI-a, a nuanţat foarte bine ideile de bază ale romanului, conturînd, în special, în persoana lui moş Costache dragostea pentru Otilia în contradicţie cu avariţia lui bolnăvicioasă.

Iar Creţuleac Ruslan, deşi a fost avertizat să vorbească laconic despre personalitatea lui Călinescu, şi-a dat frîu liber. Dar într-un mod atît de neaşteptat pentru mine şi pentru colegii lui! A dorit — şi i-a reuşit! — a se complăcea în ipostaza unui profesor erudit, cu un limbaj aulic, intelectualizat, pe măsura monumentalului Călinescu! Niciodată pînă la acest joc băiatul nu m-a uimit cu vocabularul său elevat, utilizat în cunoştinţă de cauză.

În anumite cazuri le vom da libertate "profesorilor" să pună şi note. Dar lucrul acesta se va întîmpla numai după un instructaj (iniţiere în docimologie), efectuat în prealabil, ca ei să cunoască bine următoarea lege pedagogică: etalonul conform căruia se realizează aprecierea şi notarea este o reflectare a obiectivelor prevăzute de programa şcolară pentru clasa respectivă.

Deocamdată nimeni dintre discipolii mei n-a găsit vreo formă neobişnuită de predare, o "aberaţie" de tipul: urcaţi-vă toţi în plopii din jurul liceului şi ascultaţi discursul meu — de acolo "se vede" mai bine Călinescu! Bertrand Schwartz ne întreabă, cu mult sarcasm şi cu profunzime logică: "... nu trebuie oare să constatăm că

clasa este pentru învăţămînt ceea ce poştalionul este pentru transporturile moderne: o categorie desuetă şi deplasată? ..."[7]. Rămîn în aşteptare şi sînt sigur că elevii vor găsi această formă nouă de lecţie (care nu va mai fi lecţie propriu-zisă), dacă-i voi pune mai des în situaţia de a fi profesori.

Ce face adevăratul profesor la aceste ore? Este elev (cu excepţia finalului, cînd nuanţează, corectează, apreciază). Şi pune întrebări "profesorilor".

— Ce este exuberanţa, în raport cu Otilia?

— Otilia e ca o zi de iarnă, primăvară, toamnă, vară? De ce?

— Explicaţi-mi, vă rog, ce înseamnă portret grotesc (despre Costache Giurgiuveanu).

— N-am înţeles ce-i cu parfumul discret al lui Pascalapol.

— Dumneavoastră aţi vrea să fiţi un Pascalapol? De ce?

Jocul imitativ deschide orizonturi noi liceenilor, îi pune să cerceteze, să mediteze, să-şi dezvolte imaginaţia, logica verbală etc. Dar elevii vor fi antrenaţi plenar în el dacă există o consecutivitate tipologică şi metodică, dacă au pornit de la simplu la compus. Jocul imitativ presupune, din partea profesorului, o îmbinare armonioasă a cercetării fundamentale cu cea aplicativă. Ceea ce, firește, nu înseamnă că la majoritatea lecţiilor de literatură discipolii noştri se vor transforma ori în ziarişti, ori în scriitori.

Nu-i secret faptul că avem şi profesori mai puţin pregătiţi. Aceştia vor trebui să caute metode, procedee care să nu-i arunce din şa. Face să te vîri într-un rîu învolburat, dacă înoţi prost?

Oricum, metoda predării *ex cathedra* (mai ales aplicată dogmatic) nu mai poate satisface azi învăţămîntul. Profesorul, chiar cel mai erudit (!), nu mai este unicul izvor al cunoştinţelor. Cu atît mai important ca ceea ce predă el, chiar materie ştiută de elevi, să fie transmisă într-o manieră captivantă, emotivă.

Şi computerul poate furniza informaţie, dar computerul nu poate zîmbi!

NOTE BIBLIOGRAFICE

[1] André de Peretti, **Educaţia în schimbare**, Editura "Spiru Haret", Iaşi, 1996, p. 102.

[2] **Ibidem**, p. 153.

[3] **Ibidem**, p. 153.

[4] John Dewey, Evelyn Dewey, **Şcoalele de mîine** (*în româneşte de I. I. Simeon*), 1929, capitolul V — **Jocul**.

[5] Bertrand Schwartz, **Educaţia de mîine**, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976, p. 184.

[6] **Ibidem**, p. 182.

[7] **Ibidem**, p. 77.

Constantin COJOCARU
Şcoala medie nr. 2, Edineţ

TANGENŢE *SCRIITOR—PROFESOR—ELEV* ÎN CADRUL LECŢIEI DE LITERATURĂ

Stimularea gîndirii şi emotivităţii copilului, suscitarea interesului faţă de opera literară sînt unele dintre scopurile principale ale lecţiei de literatură. Stabilirea legăturii inverse profesor/elev, elev/profesor reclamă contactul cu opera literară, scriitorul. Astfel, în cadrul lecţiei de literatură apare necesitatea unei punţi triple: *elev/profesor/scriitor (operă literară)*.

Contactul cu opera literară e asemănător revărsărilor de primăvară, cînd rîurile devin mai largi ca de obicei. El cere dăruire, uitare de sine, schimbare interioară, trecere peste posibilităţile de cunoaştere a propriului eu. Astfel, încercarea de a cunoaşte o operă literară contribuie nu numai la dezvoltarea estetică, ci şi la dezvoltarea spirituală a elevului. Faptul că elevilor li se impun anumite criterii, legităţi etice şi estetice foarte des îşi lasă amprenta asupra înţelegerii operelor literare, a artei în general.

Opera fiecărui scriitor se caracterizează prin imagini şi tehnici de scriere, metode de creaţie proprii autorului, printr-o viziune personală asupra lumii etc. L. Rebreanu, de exemplu, este scriitorul, cu o operă accesibilă îngrămădind "un fluviu curgător de fapte ce se perindă, aproape fără început şi fără sfîrşit, fără o necesitate apreciabilă" (N. Manolescu), cu o metodă de scriere lipsită de strălucire artistică, dar "curgătoare şi naturală", în care se simte pulsaţia continuă a vieţii. Dar, pătrunzînd în adîncimea gîndurilor lui Rebreanu, descoperi noi şi noi viziuni asupra mentalităţii ţăranului, intelectualului român etc. Pentru depistarea esenţei operei lui Rebreanu, avem nevoie şi de o intuiţie psihologică aparte. Scriitorul vine cu specificul său, cu propria formulă artistică. Asemeni lui L. Rebreanu, fiecare scriitor îşi are specificul său, atît la nivel de gîndire, cît şi la nivel de stil. Acest fapt duce uneori la complicaţii între scriitor şi cititor, mai ales dacă cel din urmă este tînăr, încă neformat, dar pricopsit cu stereotipuri de cunoaştere formate în timpul citirii operelor altor scriitori, cum ar fi C. Petrescu, M. Sadoveanu etc. Pentru ca în cadrul lecţiei să aibă loc contactul elevului şi al profesorului cu lumea artistică a scriitorului, trebuie găsite anumite metode şi procedee creatoare de interpretare a textului, înrudite cu gîndirea artistică a fiecărui scriitor în parte şi cu înţelegerea elevilor. Marea subiectivitate a analizei şcolare poate fi lămurită prin tendinţa profesorului de a acţiona la nivel emotiv asupra personalităţii elevului, evidenţiind sau lăsînd în umbră anumite lucruri.

Studierea istorico-funcţională a procesului literar ne convinge că orice tratare a operei literare nu poate pretinde a fi ultima, subiectivitatea conştientă devenind, în ultimă instanţă, într-o măsură oarecare, obiectivă.

Desigur, în şcoală nu există posibilitatea de a da elevului o pregătire foarte serioasă, cauza fiind volumul mic al cursului şcolar de literatură, dar scopul şi caracterul învăţării textului artistic nu-i eliberează pe profesori de datoria căutării unei astfel de interpretări, care ar putea contribui la formarea unei viziuni de ansamblu asupra operei. Un neajuns al nostru, al profesorilor de literatură este şi acela că noi încă nu contăm pe talentul elevului şi, prin urmare, banalizăm intenţionat textul artistic subapreciind de multe ori şi capacitatea de înţelegere a elevilor. Aşa, de exemplu, la studierea nuvelei **Toiagul păstoriei** de I. Druţă încercăm o analiză superficială, în care punem accentul pe conflictul exterior: omul şi societatea, omul şi timpul, căutînd să rezolvăm problema

individului nedreptăţit de sistemul social concret, pe cînd conflictul principal al nuvelei e plasat anume între om şi soartă, destin; idee devenită evidentă, clară elevilor chiar la prima lectură a nuvelei.

Analiza de suprafaţă care nu contribuie la înnobilarea spirituală a cititorului, este inutilă, inhibă inteligenţa elevilor făcînd imposibil contactul cu opera literară, astfel încît elevii, nu o savurează, ci rămîn indiferenţi pierzînd gustul lecturii. E remarcabil faptul că la studierea nuvelei **Toiagul păstoriei** destinul păstorului solitar chiar la prima lectură a nuvelei trezeşte fiorul înţelegerii conflictului principal. Unele cuvinte, cum sunt: *singur*, *singurătate*, *singuratic*, *nu avea* etc . sînt frecvente în nuvelă, toate acestea motivîndu-i destinul: *Toţi ciobanii coborîţi din singurătatea dealurilor, chiar şi atunci cînd se pomeneau în mijlocul mulţimii, rămîneau oarecum sub ocrotirea propriei singurătăţi*, singurătate care mai apoi vine să ne-o explice însuşi scriitorul: *Nu avea nevastă, nu avea copii şi nici n-ar fi putut să-i aibă, pentru că păstoritul nu e atît o îndeletnicire, cît o vocaţie, un destin, o cruce pentru toată viaţa şi cel care a luat toiagul, îndemnînd turma în urma lui, nu va mai putea nici el fără turmă, nici turma fără el.*

E adevărat, la baza analizei literare trebuie să se afle o anumită concepţie, de multe ori mai complicată decît impresia cititorilor. După prima lectură a operei, numită cognitivă, urmează să atingem scopul nostru principal şi anume să orientăm elevii pe calea corectă de interpretare şi înţelegere a operei literare.

Contactul dintre profesor şi elevi în timpul lecţiei se complică şi din alte motive. Astfel, nu rareori lăsăm elevii să fie observatori pasivi fără a le oferi posibilitatea de a participa activ la procesul formării operei literare şi fără a le demonstra în ce constă activitatea creatoare a scriitorului (poetului). Compararea diferitelor variante ale textului literar, istoria creării operei în general, sunt stimulenţi deosebiţi în procesul de interpretare şi înţelegere a operei literare, dezvoltîndu-le elevilor spiritul de cercetare, căutare, de muncă pasionată. Atunci cînd elevii se pătrund de chinul creaţiei artistice, observă cîte metamorfoze suferă o imagine artistică, un cuvînt, ei înţeleg preţul cuvîntului scris, aşa încît taina acestuia devine pentru ei ceva trăit emoţional şi spiritual.

Astfel, cînd se încearcă o pătrundere profundă în esenţa imaginilor artistice din poemul **Luceafărul**, profesorul e nevoit să le explice elevilor prin cîte încercări de căutare a trecut marele poet pînă a găsit imaginea necesară pentru expresia *o preafrumoasă fată*.

Analiza literară identifică problematica operei, precum şi încadrarea ei în procesul literar. Metodica studiază, de obicei, reacţiile elevilor-cititori de o anumită vîrstă, concretizînd ce tip de literatură le este necesar şi este în puterile lor, care sunt căile de bază în asimilarea conţinutului acestei literaturi. Teoria literaturii şi metodica au fost întotdeauna un punct de sprijin pentru profesor, dar, în acelaşi timp, el a urmărit întotdeauna şi o serie de scopuri primordiale cum să-i apropie pe elevi de scriitor, de opera acestuia, cum să pătrundă în inima lor, cum să formeze un cititor select. Din practică e cunoscut faptul că elevii se familiarizează cu problematica literaturii clasice în funcţie de gradul în care noi, profesorii, reuşim să formăm în conştiinţa elevului o legătură organică între literatura clasică şi cea contemporană.

Orice operă literară poate servi drept model pentru cititor, panoramă a vieţii, dacă profesorul găseşte cheia necesară pătrunderii în esenţa ei.

E cert faptul că profesorul de literatură niciodată nu va putea oferi elevilor chei universale de înţelegere a operelor artistice din diferite genuri literare, dar să-i apropie pe elevi (cititori) de lumea artistică a scriitorului, trecînd peste diferitele bariere ale înţelegerii creaţiei, operei, este pur şi simplu dator.

Elena DOBZEU
Grozeşti, Nisporeni

CIULEANDRA DE L. REBREANU

CURRICULUM DE RECEPTARE ŞI STUDIERE

Lucrarea este scrisă într-o tonalitate gravă, nucleul ei constituindu-l durerea, dragostea tristă, dramatică, dar şi egoistă. La mijloc e un caz patologic. Într-un acces de gelozie iraţională Puiu, unicul fiu al boierului degenerat Policarp Faranga, îşi sugrumă soţia. Vom încerca să stabilim un *Curriculum* de receptare şi studiere a nuvelei, adică să concretizăm treptele conştientizării structurii, mesajului şi ideilor operei.

I. CE DESCOPERIM?

Geneza operei, anul apariţiei.

Nuvela (romanul — în accepţia lui Al. Piru) a fost scrisă de L. Rebreanu atunci cînd autorul era dornic de o linişte desăvîrşită, şi căuta să se izoleze spre a se concentra deplin. El recurgea la ospitalitatea unui prieten sau a unei rude şi, lăsat singur, lucra fără întrerupere pînă la sfîrşit. Prima versiune a operei a fost scrisă în localitatea Orlat dintre Sibiu şi Sălişte, la Letiţia dr. Miron Slăvoacă, o prietenă din copilărie a prozatorului. În ianuarie 1927 era gata şi o parte din versiunea pentru tipar. Pe aceasta a isprăvit-o în vara aceluiaşi an, într-o sală de clasă a şcolii comunale din Maieru. La doar trei ani de la apariţie, adică în 1930, **Ciuleandra** este subiectul primului film sonor românesc, un film ce urmărea procesul sufletesc al eroului.

II. CE CUNOAŞTEM?!

Subiectul operei **Ciuleandra** care se expune rezumativ de către elevi:

Puiu — vlăstar al unei vechi familii boiereşti — o sugrumă pe soţia sa Mădălina fără nici un motiv aparent. Puiu este fiul lui Policarp, mare moşier, fost ministru de justiţie, cu înalte relaţii. Pentru a ieşi *curat şi cinstit* în faţa obştii el este internat într-un sanatoriu de alienaţi, unde îşi recapitulează scurta viaţă. Tot aici îşi dă seama că avea germenele nebuniei încă din faşă, ba chiar în sînge.

Eroul central face cunoştinţă cu Mădălina în Argeş, la un joc răspîndit acolo — Ciuleandra. Finalul operei este dur, poate prea dur pentru un tată care are un singur copil, dar anume el vine să spună: — *Nu mai e nici o speranţă, doctore? Nici una?*

— *Minuni face numai Dumnezeu!*

De alături se auzeau paşii lui Puiu neosteniţi într-un ritm săltăreţ, stimulaţi de o melodie gîfîită, ca respiraţia unui bolnav de moarte (1, p. 111).

Deci, eroul e nebun într-adevăr.

Ce observăm?

Momentele subiectului nu-s eşalonate conform unei ordini stricte. Opera se deschide cu punctul culminant al acţiunii: *Cîteva clipe avu simultan toate certitudinile: că trăieşte şi că e moartă, că a ucis-o şi că n-a ucis-o, că nu s-a întîmplat nimic şi că s-a sfîrşit tot... În aceleaşi clipe însă îşi mai reaminti cum, pe cînd se năpustise asupra ei, îi stăruise în creieri, ca o poruncă, gîndul că trebuie s-o omoare şi că totuşi n-are să moară...* (1, p. 4).

De aici începe autorul să depene firul acţiunii despre un tată şi un fiu: *Puiu a crescut înfăşurat în dragostea lui idolatră. Iubea într-însul nu numai pe copilul său şi amintirea mamei copilului, ci pe continuatorul neamului. Se iubea pe sine însuşi. Îi părea rău de viaţa de odinioară şi-l muncea teama să nu se răsfrîngă asupra copilului păcatele tinereţii lui desfrînate. Băiatul era plăpînd, ca şi maică-sa. Şi din pricina aceasta l-a ocrotit mai sîrguitor* (1, p. 10).

De aici începe această carte cu gust amar, de la rănile pricinuite tatălui de fiul său, răni care continuă să

doară pe tot parcursul naraţiunii. **Ciuleandra** este o lucrare artistică în care se împleteşte realul cu ficţiunea, o lucrare care luptă împotriva egoismului:

— Eu totuşi am iubit-o mai mult, doctore! Am iubit-o atît de mult încît am şi omorît-o!... Nu ştiam, dar te simţeam fără măcar să-mi dau seama. Cînd mă uitam în ochii ei nu mă vedeam pe mine, dar simţeam pe cineva. Şi ochii ceia frumoşi mie nu mi-au surîs niciodată. Melancolia ei nu mă cuprindea pe mine, ci regreta pe celălalt. Sufletul ei se închidea în faţa mea, oricît încerca să se prefacă. Şi atunci cînd am înţeles că-i ursită să-mi rămînă totdeauna străină, pentru că nu mai puteam spera s-o cîştig niciodată, decît să fie a altuia, mai bine am sfărîmat-o (1, p. 105) sau: *Am iubit-o mult, nespus de mult, iată — făcu Puiu cu ochii în gol, şi parcă pipăindu-şi sufletul. Mult de tot şi cu toate acestea vezi bine cum... (Tăcu şi apoi adăugă aproape în şoaptă): Poate că mi-am pierdut minţile...* (1, p. 12).

Folosiţi-vă cunoştinţele!

Se citesc şi se comentează scenele-cheie ale operei, lucrate cu migală şi iscusinţă, unde imaginile vizuale şi auditive ne comunică o stare de nelinişte şi spaimă, urzesc o atmosferă care ne pregăteşte sufletul să parcurgem imaginar un destin al unui individ cu o psihologie complexă. Bunăoară: *Apoi plimbîndu-se mereu, a zărit în lighean apa murdară, cu care se spălase foarte grăbit şi alături prosopul boţit. În pat perna răvăşită şi tartanul întors pe dos cum îl aruncase dînsul cu piciorul cînd s-a trezit din vis. În cuier paltonul lui atîrna stingher, cu jobenul deasupra, lucitor, strîmb şi batjocoritor ca în capul unui chefliu.*

Acuma însă alergînd de ici-colo, nu mai vedea nimic. Atenţia lui întreagă era concentrată înlăuntru (1, p. 23).

Azi, ca şi ieri, odaia de la sanatoriu rămîne cu acelaşi spaţiu, iar în mijlocul ei se frămîntă înspăimîntător un om *ca un lup în cuşcă*. Se ţese o atmosferă sumbră, şi-n această ambianţă cu un lighean cu apă murdară, un pat cu perna răvăşită etc., omul copleşit de spaimă, apare el însuşi ca un strigăt de protest. Elementele din preajmă îşi pierd contururile reale şi sînt importante nu prin semnele lor concrete, ci prin stările de spirit pe care le creează şi le sintetizează.

Reţineţi!

O importanţă mare are măiestria artistică a scriitorului în construirea subiectului. Subiectul îşi va îndeplini misiunea în primul rînd atunci cînd va fi desăvîrşit în interior, adică va descoperi cauzele, caracterul şi căile de dezvoltare a conflictului oglindit, iar în al doilea rînd, cînd va atrage asupra sa interesul cititorilor şi îi va obliga să se pătrundă de sensul fiecărui episod, fiecărui detaliu în desfăşurarea evenimentelor.

III. AXELE ŞI CONFLICTUL LUCRĂRII

Exprimaţi-vă părerea!

a) Conflictul şi crizele lăuntrice;

b) Meditaţii despre dialectica vieţii;

c) Greşeli ireparabile şi suspiciuni;

d) Critica adusă poliţiei şi justiţiei. De exemplu: *Toată chestia porneşte dintr-un capriciu al tatălui meu, numai din capriciul lui.. Vei vedea şi D-ta şi ai să-mi dai dreptate!... Fiindcă nu m-a avut decît pe mine, i-a intrat în cap să-şi asigure prin mine urmaşi mai solizi de cum am fost eu...* (1, p. 61).

Ce descoperim?

a) Din prezentarea obiectivă a scriitorului nu se vede antipatia, dar nici simpatia faţă de eroul său.

b) Tema tratată de L. Rebreanu (împrospătarea sîngelui obosit al familiei) o întîlnim şi la M. Sadoveanu (**Venea o moară pe Siret**). Bătrînul l-a însurat pe Puiu cu Mădălina, fată de ţărani din Argeş, educată special în acest scop în ţară şi-n străinătate şi devenită dra Madeleine.

c) Din nuvelă vedem că pe Puiu l-au înnebunit atît condiţiile excepţionale de trai, cît şi boala ereditară. *Acuma i se pare că înţelege multe*

lucruri bizare din trecut, asupra cărora nu s-a oprit, fiindcă viaţa lui s-a consumat în mărunţişuri... (1, p. 46).

Reţineţi!

Privind în ansamblu axele şi accentele operei ne dăm seama că e o lucrare cu un conflict psihologic pe de o parte şi cu unul social pe de altă parte. Predomină cel psihologic (Zbuciumul sufletesc al omului ce a comis o crimă).

De ce am omorît-o? Nu ştiu... Nu ştiu!... Dacă nu m-am putut stăpîni nici cît gardianul, înseamnă că am avut în mine instinctul criminal înnăscut (1, p. 45). *Zile întregi s-a zbuciumat pînă a izbutit să lepede trecutul şi să înţeleagă aievea prezentul* (1, p. 58). Conflictul social este în aparenţă între cele două familii: Faranga şi familia Mădălinei, între condiţiile de viaţă ale lui Puiu şi ale doctorului Ursu etc.

Ce observăm?

Ideea care se desprinde din nuvelă este că între aristocraţie şi ţărănime există o incompatibilitate absolută.

IV. COMPOZIŢIA OPEREI

Folosiţi-vă cunoştinţele!

a) Linia de subiect. Întrucît eroul îşi rememorează secvenţe din propria viaţă e firesc să se folosească tehnica retrospectivă şi interferenţa planurilor temporale. E o structură complexă, cu toate că opera este aparent simplă. Avem o singură linie de subiect, cea a lui Puiu Faranga.

b) Monologurile dramatice mistuitoare. De exemplu: *Săraca Madeleine! Măcar moartă şi-a reluat numele ei care i-a fost atît de drag* (1, p. 50). *Va să zică mîine! adăogă Puiu în sine. Mîine se va isprăvi tot, tot.* (1, p. 32, 33).

c) Descrierile de natură cu valoare sugestivă. De exemplu: *Pe umă afară începe să ningă lin cu fulgi mari şi leneşi ca o ploaie de fluturi albi...* (1, p. 38). *Toată ziua Puiu Faranga şezu posomorît lîngă fereastră, privind cum ţîrîia în grădină o ploaie măruntă, sîcîitoare, cernută prin site...* (1, p. 106).

d) Împletirea episoadelor-cheie: Puiu la hotelul din Sinaia (1, p. 38), se vedea micuţ de 5 ani (1, p. 38), sau povestirile lui Al. Leahu.

V. PROTAGONISTUL

Exprimaţi-vă părerea!

Chiar din primele pagini apare portretul fizic al protagonistului, e descris la persoana întîi: *Deodată, într-un fior de spaimă, zări, drept în faţă, un tînăr cu părul negru, puţin vîlvoi, cu figura rasă, fină, ovală...* (1, p. 5). *Bietul Puiu Faranga!* — îşi spune singur eroul chiar de la început, dar intervine şi autorul pe parcurs cu alte amănunte, din care reies structura caracterului şi psihologia lui.

Autorul conturează plastic şi atitudinea celorlalte personaje faţă de Puiu, bunăoară cea a tatălui: — *Ei bine, eşti un asasin! Un Faranga ucigaş ordinar, ca orice derbedeu... Ah!* (1, p. 11) sau: — *A, dar tu cît mi-ai insultat inima cu fapta asta mîrşavă! Ai zdrobit tot, Puiule, tot ce-am crezut că am şi tot ce nădăjduiam în viitor! Unicul copil al lui Faranga e un ucigaş ordinar — îţi dai tu seama ce poate să însemne asta pentru mine?...* (1, p. 13).

Este în cuvintele acestea şi ură,

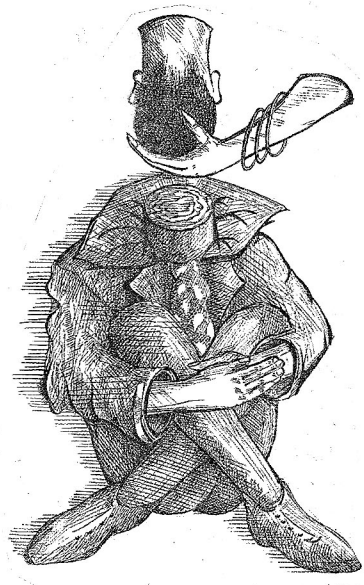

Vlad TUDOSE-UNGUREANU. To be or not to be

şi durere. Amărăciunea îi sapă protagonistului în suflet un gol adînc — el doar este un ucigaş, un criminal.

Puiu este disperat şi nu întîrzie să-şi facă singur sentinţa: — *N-ar fi fost mai bine să mă sinucid, tată!* Zguduit, neputincios, eroul se apleacă spre ideea sinuciderii izbăvitoare.

Ce observăm?

1) Momentele cele mai intense ale zvîrcolirilor sufleteşti ale protagonistului sînt cele trăite pînă la sanatoriu. De la capitolul VI memoria rupe starea firească a lucrurilor, succesiunea cronologică a evenimentelor — întîmplările de ieri ale eroului interferează haotic cu trăirile de azi, astfel încît cititorul are senzaţia că trăieşte şi el în două realităţi. Interesant e şi faptul că Puiu îşi dă seama de fapta săvîrşită şi începe să regrete:

Chiar dacă e bun Dumnezeu şi te iartă, păcatul rămîne şi te apasă şi nu vrea să te ierte! Zi mai bine Doamne fereşte! (1, p. 83).

2) În punctele de maximă pierdere natura vine să armonizeze şi să completeze stările sufleteşti ale protagonistului. În capitolul VII (1, p. 37) pe erou îl copleşesc amintirile, îl înconjoară o linişte, atît de densă, încît se scaldă în ea ca într-o baie caldă şi binefăcătoare.

Tăcere albă, ningea lin fulgi leneşi ca o ploaie de fluturi — acestea sînt elemente obiective de decor, dar şi proiecţii subiective ale stării sufleteşti (1, p. 83).

Cine ştie cum s-ar fi încheiat drama lui Puiu fără amintirea frumoasă despre Ciuleandra, căci chiar Ursu îi zice că Ciuleandra are un rol în fapta lui: — *Iaca Ciuleandra! Te-a enervat cînd am stăruit. Ei, bine, sînt convins că Ciuleandra are un rol în fapta d-tale* (1, p. 92).

Şi în rezultat, sufletul lui se deschide. El, care a fost copleşit pînă acum de propria durere, încearcă acum durerea pentru altcineva, pentru Ciuleandra pierdută, pentru Mădălina, fata dragă, care nu e altceva decît o Ciuleandră.

Reţineţi!

Ne-am apropiat astfel de cheia titlului.

Ciuleandra semnifică aici mai mult decît un joc (dans) popular aşa după cum spune şi Puiu: *Nu ştiu ce impresie ţi-a făcut D-tale Ciuleandra asta...* (1, p. 64).

Şi mai pregnant în această ordine de idei este alineatul de la p. 76: *Straşnic joc!... Şi eu am jucat Ciuleandra, o dată, o singură dată la Vărzari... A fost foarte frumos! Atunci mi-am ales şi nevasta, de la Ciuleandra ştii ceea pe care am sugrumat-o, înţelegi?... Ciuleandra şi nevasta?*

Este jocul ce a implicat crima.

CONCLUZIE

Scopul curriculumului constă în formarea capacităţilor comunicative literare ale elevilor.

Am dori ca ei, pornind de la conţinutul propriu-zis al operei, să parcurgă de sine stătător, treaptă cu treaptă (prin observare, descoperire etc.) subiectul operei, obţinînd un minimum de cunoştinţe, competenţe şi atitudini, astfel cultivîndu-şi capacitatea de a se produce în calitate de coautori şi cititori, de exploratori şi producători ai comunicării şi ai valorilor literar-artistice şi culturale.

LITERATURA CERCETATĂ

1. L. Rebreanu, **Ciuleandra**, Chişinău, Literatura artistică, 1990.

2. Al. Piru, **L. Rebreanu**, Bucureşti, Editura Tineretului, 1968.

3. **Curriculum disciplinar. Limba şi literatura română**, cl. V-IX, coord. V. Pâslaru, Al. Crişan, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1997.

Viorica BOLOCAN
Liceul academic român-englez "Mircea Eliade", Chişinău

EVALUAREA ŞCOLARĂ

I. CONCEPTUL DE EVALUARE

Termenul de evaluare vine de la franţuzescul *evaluation*, ceea ce înseamnă: control, verificare, apreciere, examinare.

Evaluarea este un act didactic complex, care asigură evidenţierea cantităţii cunoştinţelor dobîndite şi valoarea (nivelul, performanţele şi eficienţa) acestora la un moment dat:

— în mod curent;
— periodic;
— final.

Evaluarea oferă soluţii de perfecţionare a actului de predare-învăţare. Calitatea, eficienţa evaluării presupune pricepere, corectitudine, obiectivitate şi responsabilitate din partea profesorilor examinatori.

II. SCOPURILE EVALUĂRII CURENTE ŞI ALE EXAMENELOR

1. Monitorizarea progresului şcolar pe parcursul procesului de instruire. Elevul primeşte informaţii privind stadiul pe care l-a atins în realizarea obiectivelor educaţionale, precum şi informaţii despre erorile şi dificultăţile sale de învăţare. Feed-back-ul obţinut de profesor sprijină orientarea activităţilor de instruire în conformitate cu necesităţile elevilor. Monitorizarea progreselor şcolare se realizează prin intermediul evaluării formative.

2. Diagnoza rezultatelor şcolare. Gronlund (1981, p. 28) apreciază că, dacă erorile şi dificultăţile de învăţare persistă după monitorizare, atunci un program de recuperare detaliat şi individualizat va fi elaborat. În termeni medicali, monitorizarea oferă un prim ajutor pacientului/ elevului pentru problemele sale, iar diagnoza tratează problemele nerezolvate. Este utilizată aceeaşi strategie de evaluare formativă.

3. Certificarea nivelului de cunoştinţe şi a capacităţii la sfîrşitul unei perioade lungi de instruire: an şcolar, ciclu de învăţămînt, învăţămînt obligatoriu ş. a. Certificarea rezultatelor şcolare se desfăşoară, cu precădere, în cadrul examenelor. Ca strategie este utilizată evaluarea sumativă.

4. Selecţia elevilor pentru o treaptă superioară de învăţămînt sau pentru un program particular de instruire: gimnaziu, liceu, învăţămînt superior, cursuri speciale în domenii artistice, muzicale, perfecţionare în cadrul loturilor olimpice şcolare. Accesul în aceste trepte de învăţămînt şi la programe se face prin: examene/ concursuri, teste de aptitudini specifice, olimpiade şcolare.

5. Prognoza performanţelor viitoare ale elevilor. Deşi foarte utile, concluziile cu caracter prognostic trebuie formulate cu grijă. Metoda de evaluare pentru realizarea prognozei este atît criterială, cît şi normativă.

6. Orientarea şcolară şi profesională a elevilor. Informaţiile obţinute prin diverse metode şi tehnici de evaluare sunt utilizate pentru îndeplinirea acestui scop. Consilierea echilibrată a elevilor de către profesori şi părinţi ar contribui la minimizarea eşecurilor şcolare şi la alegerea viitoarei profesii/ cariere.

7. Motivarea elevilor pentru o activitate de învăţare şi pentru realizarea unei sarcini. Un efort continuu şi echilibrat îndreptat către activităţile de învăţare, o atitudine pozitivă faţă de realizarea sarcinilor şcolare sunt obţinute şi prin desfă-

---

Rîndurile de faţă sînt note de lectură, făcute pe marginea unor lucrări ce abordează o temă de larg interes pentru învăţămînt. Sinteza sperăm să fie utilă profesorilor de limba şi literatura română şi să contribuie la perfecţionarea evaluării rezultatelor şcolare.

şurarea eficientă a acţiunilor evaluative.

III. COMPONENTELE EVALUĂRII

Evaluarea implică trei componente:

a) controlul (verificarea);
b) aprecierea;
c) notarea.

Controlul oferă profesorului posibilitatea de a stabili volumul şi calitatea cunoştinţelor teoretice şi practice dobîndite de elev.

Aprecierea asigură estimarea (evidenţierea) valorii, nivelului şi performanţelor cunoştinţelor acumulate de elev.

Notarea realizează măsurarea şi validarea rezultatelor pregătirii elevului şi se obiectivează prin anumite semne convenţionale, denumite note.

IV. FUNCŢIILE EVALUĂRII

Conceperea şi formularea funcţiilor evaluării diferă de la autor la autor.

I.BONTAŞ, autorul manualului **Pedagogie**, ed. III, editura ALL, Bucureşti, 1996, distinge următoarele funcţii ale evaluării:

a) educativă;
b) selectivă şi competiţională;
c) diagnostică şi prognostică;
d) cibernetică sau de feedback;
e) social-economică.

Funcţia educativă urmăreşte stimularea, dinamizarea obţinerii de performanţe superioare; necesită conştientizarea rezultatelor evaluării în situaţiile succesului, insuccesului, al mediocrităţii şcolare.

Funcţia selectivă este funcţia de competiţie care asigură ierarhizarea şi clasificarea elevilor sub raport valoric şi al performanţelor în cadrul grupului studios.

Funcţia diagnostică evidenţiază nivelul, performanţele elevului la un moment dat:

— trimestru;
— semestru;
— an şcolar.

Funcţia prognostică — pe baza analizei datelor oferite de diagnoză — prevede valoarea, nivelul şi performanţele ce ar putea să le obţină elevul în etapa următoare de pregătire.

Funcţia cibernetică sau de feedback (de reglaj şi autoreglaj). Profesorul primeşte continuu informaţii despre eficienţa programului său de instruire. El poate continua sau modifica programul în funcţie de rezultatele obţinute, feedback-ul avînd rolul de reglare a activităţii de predare.

Funcţia social-economică evidenţiază eficienţa învăţămîntului în plan macro-socio-economic.

Din manualul **Pedagogie** de C. Cucoş vom desprinde următoarele funcţii:

— **de constatare**, dacă o activitate instructivă s-a derulat ori a avut loc în condiţii optime, o cunoştinţă a fost asimilată, o deprindere a fost achiziţionată;

— **de informare** a societăţii, prin diferite mijloace, privind stadiul şi evoluţia pregătirii populaţiei şcolare;

— **de diagnosticare** a cauzelor care au condus la o slabă pregătire şi la o eficienţă scăzută a acţiunilor educative;

— **de pronosticare** a nevoilor şi disponibilităţilor viitoare ale elevilor sau ale instituţiilor de învăţămînt;

— **de decizie** asupra poziţiei sau integrării unui elev într-o ierahie, într-o formă sau într-un nivel al pregătirii sale;

— **pedagogică**, în perspectiva elevului (stimulativă, de întărire a rezultatelor, de formare a unor abilităţi, de conştientizare a posibilităţilor de orientare şcolară şi profesională) şi în perspectiva procesului de instruire (pentru a şti ce a făcut şi ce are de realizat în continuare).

Iar specialistul în domeniu N. Stoica propune următoarea clasificare a funcţiilor evaluării:

— funcţia diagnostică;
— funcţia prognostică;
— funcţia certificativă;
— funcţia motivaţională;
— funcţia de reglare a activităţilor de instruire.

V. FORME, TIPURI DE EVALUARE

Clasificarea formelor de eva-

luare ţine de anumite criterii. În dependenţă de acestea vom înregistra:

a) forme de evaluare determinate de perioada de studiu;

b) tipuri de evaluare ce ţin de cantitatea de informaţie şi experienţă incorporabilă de către elev.

c) forme de evaluare determinate de procedeele de efectuare.

a) Formele de evaluare determinate de perioada de studiu:

— evaluarea iniţială;

— evaluarea curentă (de progres);

— evaluarea periodică (intermediară);

— evaluarea finală.

Evaluarea iniţială are ca obiect diagnosticarea nivelului de pregătire a elevilor la începutul anului, la începutul predării unei discipline; a unui capitol, pentru a cunoaşte de unde se porneşte, ce mai trebuie perfecţionat.

Evaluarea curentă (continuă, de progres) are ca obiect asigurarea pregătirii sistematice şi continue pentru realizarea feedback-ului pas cu pas.

Evaluarea periodică are ca obiective verificarea gradului de restructurare a materiei în module informaţionale mai mari şi realizarea feedback-ului corespunzător.

Evaluarea finală (de încheiere, de bilanţ) are ca obiect verificarea structurării în sisteme informaţionale a capacităţii de sinteză privind cunoaşterea întregii materii de studiu.

b) Tipurile de evaluare ce ţin de cantitatea de informaţie şi experienţă:

— evaluarea parţială;

— evaluarea globală.

Evaluarea parţială verifică elementele cognitive (sau comportamentale) secvenţiale prin:

— ascultarea curentă;

— extemporale;

— probe practi ce curente.

Evaluarea globală vizează (presupune) o cantitate de cunoştinţe şi deprinderi mari şi se realizează prin examene şi concursuri.

Notă: *Prin intermediul acestor două criterii se poate ajunge la o altă clasificare, devenită tradiţională:*

— *evaluarea sumativă;*

— *evaluarea formativă, termeni utilizaţi frecvent în ultimul timp.*

c) Formele de evaluare determinate de procedeele de efectuare:

— evaluarea orală (ascultare orală);

— evaluarea scrisă;

— evaluarea practică (de laborator);

— evaluarea sub formă de examene;

— concursurile-examene de selecţie a valorilor.

DE LA OBIECTIVELE DE REFERINŢĂ LA OBIECTIVELE DE EVALUARE

Ce ştim despre obiective? Obiectivul, în didactică, nu se confundă cu scopul, care vizează evoluţii şi schimburi mai extinse din punct de vedere cognitiv, afectiv, comportamental. Obiectivele au în vedere achiziţii concrete, care pot fi detectate şi observate în mod direct; obiectivele sînt un scop concret, o ţintă concretă, un ţel, ceea ce urmăreşte să fie realizat concret.

Ierarhizarea obiectivelor la disciplină:

— obiective generale;

— obiective de referinţă (specifice);

— obiective operaţionale;

— obiective de evaluare.

Obiectivele generale sînt fixate în "Curriculum-ul de bază", **cele de referinţă** — în "Curriculum-ul disciplinar". **Obiectivele operaţionale** urmează a fi formulate de profesor în baza celor de referinţă şi realizate la clasă zi de zi, oră de oră.

Nu există o unanimitate de păreri în ceea ce priveşte definirea obiectivelor de evaluare. Din acest motiv se va adopta următoarea definiţie: obiective de evaluare = obiective operaţionale.

Atenţie! Există totuşi o deosebire. Obiectivele de evaluare sînt mai măsurabile, mai concrete decît cele operaţionale şi urmăresc verificarea a trei lucruri:

— comportamentul pe care elevul trebuie să-l demonstreze (**Ce**);

— în ce condiţii se produce acest comportament (**Cum**);

— nivelul de performanţă sau criteriul de reuşită (**Cît**).

De exemplu:

Obiectiv operaţional

Elevul trebuie să distingă neologismele în textul dat.

Obiectiv de evaluare

Elevul trebuie **să selecteze** (**Ce**) dintr-un text audiat **în lectura** (**Cum**) profesorului **cinci neologisme** (**Cît**).

ITEMII

Itemii reprezintă elementele componente ale unui instrument de evaluare (ale testului) şi pot fi: simple întrebări, un enunţ urmat de o întrebare, exerciţii şi probleme, întrebări structurate, eseuri.

Itemii se împart în următoarele categorii şi subcategorii:

1. Itemi obiectivi

— itemi cu alegere dualã;

— itemi cu alegere multiplă;

— itemi de tip pereche.

2. Itemi semiobiectivi

— itemi cu răspuns scurt;

— întrebări structurate.

3. Itemi cu răspuns deschis

— itemi de tip rezolvare de probleme;

— eseu structurat;

— eseu nestructurat.

1. Itemi obiectivi

Itemii cu alegere dualã oferă elevilor posibilitatea să aleagă răspunsul corect din două variante: **adevărat — fals**, **da — nu**, **corect — incorect**, **fapt — opinie**.

Exemplu:

Da. **Nu**. Atributul determină un verb.

Itemii de tip pereche solicită elevilor stabilirea unor corespondenţe între informaţiile distribuite pe două coloane. Informaţiile din prima coloană se numesc **premise**, iar cele din cea de-a doua coloană reprezintă **răspunsurile**.

Obiectiv: Elevul va fi capabil să identifice, dintr-o listă de figuri de stil, cel puţin trei exemple corecte.

PREMISE		RĂSPUNSURI
C	1. Epitet	A. Codrule, codruţule, Ce mai faci, drăguţule?
E	2. Metaforă	B. Tresărind scînteie lacul
B	3. Personificare	C. Apa (sună) somnoroasă
	4. Comparaţie	D. Marea şi cu rîurile Lumea cu pustiurile Luna şi cu soarele Codrul cu izvoarele
		E. Iară florile să ploaie peste dînsa
		F. ... vijelia (îngrozitoare) Care vine, vine, vine ...

Itemi cu alegere multiplă (cel mai utilizat tip de itemi). Itemii cu alegere multiplă sînt formaţi dintr-un enunţ numit **premisă**, urmat de un număr de opţiuni, din care elevul trebuie să aleagă răspunsul corect, numit **cheie**. Răspunsurile greşite se numesc **distractori**.

Exemplu:

Propoziţiile subordonate atributive pot apărea după:

a) verbe, adjective, adverbe;

b) adjective, interjecţii, verbe;

c) verbe, adverbe;

d) substantive, pronume, numerale.

2. Itemi semiobiectivi

Itemi cu răspuns scurt

Elevilor li se cere să adauge cuvîntul sau cuvintele care lipsesc dintr-o definiţie, regulă etc. sau li se

prezintă un text incomplet şi li se cere să scrie o propoziţie de introducere sau de concluzie, sau li se dă un text şi li se cere să corecteze punctuaţia sau să reordoneze diferite informaţii.

Exemplu:

Care sînt părţile secundare de propoziţie? Răspuns printr-o propoziţie incompletă: Complementul, atributul.

Itemi — întrebări structurate

O întrebare structurată este alcătuită din mai multe subîntrebări, care pot fi atît de tip obiectiv cît şi semiobiectiv. Întrebarea trebuie să ceară, la început, răspunsuri simple, dificultatea acestora crescînd spre sfîrşit. Între întrebări se vor lăsa spaţii libere, în care se vor plasa răspunsurile.

Exemplu:

Genurile şi speciile literare

1. Genurile şi speciile literare sînt:

.....

2. Care sînt speciile genului epic?

.....

3. Care sînt speciile genului liric?

.....

4. Numiţi speciile genului dramatic.

.....

5. Care sînt caracteristicile genului epic şi care sînt trăsăturile genului liric?

.....

6. Care genuri şi specii literare au fost cultivate de scriitorii români?

.....

7. Aduceţi cîte trei exemple din literatura română pentru fiecare gen literar.

3. Itemi cu răspuns deschis

Itemi tip rezolvare de probleme

Sînt caracteristici mai mult pentru matematică.

Itemi de tip eseu

Această tehnică de evaluare îi cere elevului să realizeze un răspuns liber şi în acest caz el rezolvă un **eseu nestructurat** sau un răspuns în conformitate cu un set de cerinţe şi atunci el răspunde la întrebările **unui eseu structurat**.

a) Exemplu de **eseu nestructurat**.

Obiectiv: Elevul va fi capabil să comenteze coerent semnificaţia tabloului horei din romanul **Ion** de L. Rebreanu.

Enunţ: Comentaţi, în maximum 15 enunţuri, tabloul horei din romanul **Ion** de L. Rebreanu.

b) **Eseu structurat**

Obiectiv: Elevul va fi capabil să opereze concret cu concepte critice şi teoretice, construind propriul său discurs despre opera unui scriitor studiat.

Enunţ: Pornind de la afirmaţia lui G. Călinescu: "Eminescu izbuteşte acest lucru paradoxal, să placă omului simplu printr-o concepţie ingenuă şi elementară, înscriindu-se cu această ipostază folclorului naţional, şi să tulbure pe omul rafinat de pretutindeni prin complicaţia coloarei şi a formei şi prin străfundurile filosofice", realizaţi un eseu-demonstraţie pe tema **Eminescu—poet naţional şi universal**.

Organizaţi-vă eseul, urmărind:

— delimitarea clară a conceptelor de "naţional" şi "universal";

— opţiunea pentru o anumită "teză" a demonstraţiei voastre (care se referă la relaţia dintre cele două concepte);

— stabilirea unui titlu reprezentativ pentru eseul vostru, în concordanţă cu demonstraţia pe care o faceţi;

— susţinerea fiecărei afirmaţii "importante" pe care o faceţi cu fragmente din proza şi din poeziile eminesciene;

— structurarea demonstraţiei voastre pe domeniile:

— arta poetică;

— universul artistic (teme, motive, concepte lirice, particularităţi artistice);

— limbajul poetic.

Puteţi folosi în demonstraţia voastră repere critice cunoscute, cum sînt analiza lui T. Maiorescu din articolele **Direcţia nouă** (1872) şi **Eminescu şi poeziile lui** (1889) sau argumentarea din **Opera lui M. Eminescu** de G. Călinescu.

LITERATURA UTILIZATĂ

1. Ioan Bontaş, **Pedagogie**, ed. III, Editura ALL, Bucureşti, 1996.

2. Constantin Cucoş, **Pedagogie**, Editura Polirom, Iaşi, 1996.

3. A. Stoica, S. Musteaţă, **Evaluarea rezultatelor şcolare**, *Ghid metodologic*, Editura Lyceum, Chişinău, 1997.

Lidia COLESNIC,
doctorandă la U.S.M.
Chişinău

LIMBA ROMÂNĂ ÎN LICEUL REGIONAL DIN CHIŞINĂU (1833 — 1917)

La 12 septembrie 1833, după o pregătire de patru ani (demersuri şi corespondenţă), la Chişinău se deschide liceul regional pe baza Regulamentului şcolar de la 1828. Aproape o jumătate de veac aceasta a fost unica instituţie laică de învăţămînt mediu din Basarabia. Aici au studiat viitorii renumiţi savanţi, jurişti, medici, literaţi, profesori, înalţi demnitari de stat ş. a. (L. Casso, N. N. Alexandri, P. Sinadino, I. Doncev, B. P. Hasdeu, Z. Arbore, Şt. Gonata, Gh. Gore, D. Crăciunescu, T. Ciorbă, S. Lazo etc.).

Necesitatea deschiderii acestei şcoli era dictată de condiţii obiective: de la 1828 funcţionau la Chişinău, Bender, Bălţi, Ismail, Hotin şi Akkerman[1] şcoli ţinutale, iar absolvenţii acestora nu aveau nici o posibilitate de a-şi continua studiile preuniversitare.

Aici este oportun să amintim încă o cauză, sugerată de N. Laşkov. După el, motivarea deschiderii de şcoli în Basarabia era alta: "În regiunea alipită nu existau şcoli*. Guvernul turc, sub stăpînirea căruia Moldova şi Valahia s-au aflat cîteva secole, nu era preocupat de alfabetizarea popoarelor subjugate. Pe de altă parte, şi domnitorii Principatelor, în mare parte fanarioţi, deşi din cînd în cînd deschideau şcoli greceşti, totuşi, aproape întotdeauna o făceau cu scopul de a **eleniza** (subl. n. c.) populaţia locală moldovenească"[2].

*Opinie exagerată: Vezi Şt. Ciobanu. **Cultura Românească în Basarabia sub stăpînirea rusă**, Chişinău, 1923, p. 31 — 33.

Aşadar, scopul deschiderii de şcoli în Basarabia anexată după 1812 urma să fie altul, favorabil "populaţiei locale moldoveneşti".

La început statele de profesori ale liceului regional au fost completate cu cele mai bune cadre didactice din şcolile ţinutale, care doreau să se angajeze la liceu, dar şi cu profesori invitaţi din alte licee din Rusia. Mulţi dintre aceştia aveau studii universitare; astfel profesorul de matematică Tihomirov avea titlul de doctor în medicină, iar predarea limbilor străine era încredinţată unor pedagogi cu experienţă, purtători nativi ai respectivelor idiomuri.

În 1834, primul an de existenţă a liceului, au fost înscrişi 42 de elevi în trei clase, completate cu absolvenţi şi elevi ai şcolilor judeţene[3].

Chiar în cererile pretendenţilor la înscriere în liceu[4] atestăm un fapt important: această şcoală laică a fost deschisă pentru funcţionarii ruşi veniţi în Basarabia după 1812. Deşi e abia anul 1832**, şi încă nu este instituit termenul de şapte ani (1835 — 1842) de primire a cererilor în limba "moldovenească"[5], în dosarul sus-numit nu am găsit nici o cerere în româneşte.

Liceul a fost organizat, după cum spuneam, conform Regulamentului şcolar de la 1828, avînd un curs de studii de şapte ani. Se deosebea, totuşi, de alte licee din Imperiul Rus, deoarece planul de studii, în afară de obiectele prevăzute de statut, a fost puţin modificat la propunerea autorităţilor locale, fiind incluse şi alte obiecte. La liceul din Chişinău se studia: religia, limbile rusă şi slavonă, fizica şi geografia, matematica, istoria universală şi istoria Rusiei, geografia, limba germană, limba franceză, caligrafia, desenul liniar şi desenul artistic (obiecte generale); legislaţia rusă, limba latină, limba greacă (obiecte speciale).

Necesităţile locale ale Basarabiei cereau ca în liceu să fie predate limbile "moldovenească" şi greacă în Basarabia locuiau mulţi greci.

** Nota bene! Se întîlnesc cereri semnate la 21 septembrie 1831 sau 22 aprilie 1829.

"Printre aceştia se numărau mulţi emigranţi de care guvernul ţarist ţinea cont în mod deosebit"[7].

Limba română s-a introdus în 1835, ca disciplină obligatorie. Profesor de română a fost numit Gavriil Bilevici, absolvent al şcolii normale superioare din Cernăuţi, fost profesor de română la şcoala ţinutală din Bălţi, apoi profesor de română la şcoala ţinutală din Chişinău[8]. Gavriil Bilevici predă limba română la liceul regional pînă în 1847. Din 1847 pînă în 1853 profesor de română este fiul acestuia, Gheorghe Bilevici.

Aproape că nu s-au păstrat informaţii despre felul cum s-a predat limba română la liceul regional din Chişinău de către cei doi profesori Bilevici. Am atestat doar o succintă dare de seamă ce cuprinde "notele elevilor cl. I, II, III, IV la purtare, capacităţi şi sîrguinţă de la 10 februarie pînă la 1 martie 1835"[9].

S-a spus că la început limba română era o disciplină obligatorie*. O dată cu creşterea numărului de elevi, după şapte ani de la deschidere, adică în 1840, fiecare clasă din cele trei inferioare a fost împărţită în două secţii (clase) paralele. În 1850 în felul acesta a fost împărţită şi clasa IV. Conform "Repartizării lecţiilor la liceul regional pe ore", aprobate de către epitropul circumscripţiei de învăţămînt Odesa la 23 martie 1850, limba "moldovenească" nu se preda în cele patru clase de bază, ci numai în clasele paralele: cl. 1 — 3 ore; cl. II — 3 ore; cl. III — 3 ore; cl. IV — 3 ore. În clasele V, VI şi VII limba "moldo-venească" era inclusă (se preda) paralel cu limba germană, respectiv: cl. V — 2 ore (germana o oră în plus); cl. VI — 1 oră (germana 2 ore în plus); cl. VII — 1 oră (germana 2 ore în plus)[10].

* N.B.! Considerăm arbitrară această afirmaţie, deoarece în dosarul 3, registrul 125, fondul 1862 se păstrează şi atestatele de absolvire a liceului, promoţia 1842 —1843, din care aflăm că nu toţi elevii au studiat limba română. În dreptul disciplinei respective la unii absolvenţi este scris: "n-a studiat" sau "n-a fost examinat".

Din 1853 pînă în 1866 la liceul regional a predat limba română Ioan Doncev, absolvent al liceului, promoţia 1839, care este menţionat în darea de seamă a liceului ca fiind printre "elevii care au obţinut succese remarcabile la învăţătură avînd o comportare excelentă"[11]. I. Doncev a predat limba română mai întîi la şcoala ţinutală din Chişinău, apoi la liceul regional. Dacă ne putem face o idee despre predarea limbii române de către I. Doncev la şcoala ţinutală, deoarece s-au păstrat registrele de clasă cu notiţele de la fiece lecţie, apoi despre predarea limbii române la liceu de către acelaşi Doncev putem afla numai în mod indirect, fiindcă în documentele de arhivă nu am atestat nici o programă la limba română alcătuită de acest profesor. Dispunem însă de alte materiale.

Într-un raport din 1862 adresat directorului şcolilor din Basarabia I. Doncev scria: "Nu există nici un fel de manuale pentru predarea limbii române în liceul din Chişinău"[12]. Fiind un bun cunoscător al limbii române şi al literaturii de peste Prut, el era la curent cu gramaticile apărute acolo, deşi le considera "nesatisfăcătoare, că nici pe departe nu-şi ating scopul ca manuale şcolare"[13].

În timpul lecţiilor I. Doncev folosea fişe elaborate din timp, cu texte din Alecsandri, Donici, Bolintineanu, Asachi ş. a., pe care le împărţea elevilor. "Notiţele şi însemnările gramaticale, pe care le împărţeam, de regulă, elevilor din primele patru clase ale liceului, astăzi sunt adunate şi sistematizate de mine într-o carte, destinată predării limbii române noi şi vechi în şcolile inferioare şi primele patru clase gimnaziale"[14], scria el în acelaşi raport.

Din prefaţa la **Cursul primitiv de limba română**, editat în 1865, aflăm că selecţia textelor (articolelor) incluse în manualul de limba română i-a fost sugerată de "experienţa zilnică (de la lecţii) din cele patru clase ale liceului", experienţă care îi dicta cum să stimuleze activitatea elevilor în procesul predării. Doncev îi antrena pe elevi nu numai în alegerea textelor pentru traducere, ci şi în explicarea

momentelor neînţelese de toţi sau în rectificarea greşelilor, care se făcea "totdeauna cu participarea întregii clase, analizînd în mod conştient şi cu convingere tot ce ţinea de forma gramaticală şi filologie"[15].

Folosea acest principiu atît cît considera necesar, "pentru a-i face pe elevi să îndrăgească lecţiile, ca să obţinem, după cum spunea el, totdeauna rezultatele dorite"[16]. Din lipsa manualelor elevii efectuau o muncă dublă: permanent erau nevoiţi să conspecteze, să ia notiţe "cu cea mai mare acurateţe şi veridicitate!"[17].

I. Doncev îşi dădea destul de bine seama că limba română din Principatele unite era mai evoluată decît cea din Basarabia şi considera că era de datoria tuturor basarabenilor să o studieze şi să o cunoască. Mai ales după spectacolele de binefacere de la Chişinău ale trupei lui Teodorini, venită de la Iaşi, spectacole de mare succes, care "i-au convins pe basarabeni că şi în limba română sunt multe lucruri interesante, naţional atrăgătoare, şi de aceea studierea limbii române a devenit pentru mulţi un obiect curios, iar pentru înşişi românii (de aici) — unul chiar necesar, fiindcă ultimii au avut frumoasa ocazie să se convingă că pentru a înţelege şi a fi captivat de frumuseţea şi reuşitele literare ale limbii tale naţionale, e necesar să-i studiezi în mod clar toate modificările şi perfecţionările ei actuale; în mod contrar, aşa cum au recunoscut şi mulţi dintre domnii români, nu numai că o înţeleg cu greu, dar aproape că nici nu-şi recunosc limba lor maternă, atît de mult a evoluat în plan filologic şi literar"[18].

Pornind de la această idee, I. Doncev, deşi se trăgea dintr-o familie mixtă (tată bulgar, după cum susţine un document al epocii[19], care contrazice afirmaţia lui Şt. Ciobanu în această privinţă[20]), ajunge să-şi cunoască în profunzime limba maternă, să o predea după metodele progresiste ale pedagogiei "ruse şi europene din anii '60 ai secolului XIX"[21], şi să scrie cel mai profund şi accesibil manual de limbă română din Basarabia acelor vremuri. I. Doncev spunea că regulile ortografice ale limbii române sunt încă în perioada de constituire, fapt remarcat în *Prefaţă*: "consider de datoria mea că nu e nimic mai dificil, decît să propui o metodă şi un manual pentru studierea unui obiect în care sunt încă atîtea reguli gramaticale şi filologice discutabile şi necristalizate"[22].

I. Doncev e cel dintîi pedagog şi autor de manuale din Basarabia care utilizează alfabetul latin. A folosit şi alfabetul "vechi" — mixt, slavo-latin, care, după el, continua să fie alfabetul literaturii bisericeşti. Scopul urmărit de Doncev era ca tineretul basarabean să studieze limba maternă nu numai în starea ei evoluată, dar să cunoască şi etapele prin care a trecut limba română în evoluţia ei.

I. Doncev era membru al Comisiei de atestare a profesorilor de limbă română de pe lîngă liceul regional din Chişinău. Era unicul cadru didactic cu titlu de profesor inferior din liceu (şi respectiv, cu cel mai mic salariu). Din 1863, cînd încheie lucrul asupra manualelor sale, Doncev începe şi lupta pentru a obţine un loc mai onorabil disciplinei "limba română" în programul de studii al liceului.

După cum am mai spus, pînă la 1863 limba română în liceu se preda numai în cele patru clase paralele (nu şi în cele de bază!), iar în clasele superioare: V, VI, VII — numai paralel cu limba germană. Adică era lăsată la discreţia elevilor alegerea uneia dintre cele două limbi pentru studiere. Dar întrucît pentru înscrierea la universitate se cerea cunoaşterea limbii germane, evident că numărul doritorilor de a studia româna nu era prea mare. Şi în aceste condiţii limba română continua să se mai considere disciplină obligatorie în liceu!

La şedinţa din 10 august 1863 a Consiliului profesoral al liceului epitropul circumscripţiei de învăţămînt Odesa a propus să fie lichidată acea incomoditate (predarea paralelă a limbii române şi a limbii germane), deoarece elevii care nu studiază germana întîmpină dificultăţi în înscrierea la universitate, urmînd să intervină pe lîngă minister ca să obţină pentru studierea limbii "moldoveneşti" în cel mai rău caz, cîte două ore pe săptămînă în fiecare din cele 7 clase. Iar preda-

rea limbilor germană şi greacă să se stabilească paralel pentru doritorii uneia din aceste două limbi[23].

Această propunere este luată în discuţie la aceeaşi şedinţă. Consiliul recunoaşte că predarea paralelă a limbilor română şi germană creează incomodităţi celor ce studiază româna şi vor să se înscrie la universitate, dar în acelaşi timp nu acceptă ca predarea limbilor română şi greacă să se efectueze paralel, deoarece s-ar crea aceeaşi dificultate la înscrierea liberă a elevilor la universitate. De aceea Consiliul profesoral "găseşte necesar ca limba germană să fie o disciplină *obligatorie* pentru toţi elevii liceului. Cît priveşte predarea limbii "moldoveneşti" în mod obligatoriu tuturor elevilor liceului, deşi cunoaşterea acesteia e necesară nu numai băştinaşilor, dar şi altor locuitori veniţi în Basarabia la trai permanent, Consiliul profesoral nu o poate accepta, deoarece marea majoritate a elevilor liceului o constituie persoanele care *nu au nici o tangenţă* (subl. n.) cu Basarabia (*ни чем не связанные с Бессарабией*)... În sfîrşit, această măsură ar complica foarte mult transferarea elevilor din alte licee în liceul din Chişinău; lor li se va cere cunoaşterea limbii "moldoveneşti" pe care nu au studiat-o"[24].

Astfel, la acea şedinţă din 10 august 1863 limba română nu e declarată disciplină obligatorie, aceasta făcîndu-se în favoarea limbii germane. Şi ca urmare, Consiliul profesoral stabileşte predarea românei paralel cu greaca.

Profesorul de limbă română Ioan Doncev găseşte că cele 11 ore, rezervate limbii greceşti, sunt insuficiente pentru limba română. Atunci Consiliul propune să fie mărit numărul de ore la limba română în clasele inferioare: II şi III în urma substituirii lecţiei de caligrafie prin cea de română. Astfel numărul orelor de română urma să constituie 13 ore, repartizate în felul următor: 2 ore în cl. I; 3 ore în cl. II; 3 ore în cl. III; 2 ore în cl. IV şi cîte o oră în clasele superioare (V, VI, VII)[25]. Această măsură a fost acceptată de Consiliul profesoral, însă profesorul Doncev a ţinut să-i expună epitropului circumscripţiei de învăţămînt părerea sa personală în această chestiune*.

În orarul lecţiilor pentru anul de studii 1864 — 1865 limbii române îi sunt rezervate 14 ore, cîte 2 ore pe săptămînă în fiecare clasă[26]. Dar întrucît în clasele VI şi VII nu s-au găsit doritori de a studia acest obiect, au rămas doar 10 ore de limba "moldovenească" pe săptămînă în liceu[27].

În iulie 1864 la Odesa se convoacă Congresul pedagogilor circumscripţiei de învăţămînt. Liceul din Chişinău este reprezentat de trei profesori: Kemriţ, Bojovski şi Ianovski. Printre chestiunile discutate a fost cea a reformei şcolare conform noului regulament de la 1864 şi a programelor de învăţămînt.

La rîndul său, Consiliul profesoral al liceului din Chişinău în şedinţa sa de la 8 mai 1865 ia în dezbatere ordinul Ministerului Instrucţiunii Publice referitor la reorganizarea liceului regional în liceu clasic, cu o singură limbă clasică — latina, şi schimbările care au intervenit în planul de studii o dată cu mărirea numărului de ore la latină. Tot atunci este reluată şi chestiunea veche — limba română, deoarece noul regulament şcolar nu prevedea predarea acestei limbi, iar autorităţile locale stăteau la dubiu: să fie continuată sau nu predarea acestei discipline la liceu? Consiliul profesoral a recunoscut că "din considerente locale predarea limbii "moldoveneşti" la liceul din Chişinău este necesară atît viitorilor funcţionari, cît şi învăţătorilor de la şcolile elementare pentru popor. Dar numărul săptămînal al lecţiilor ajunge la 27 de ore şi fără cele de limba "moldovenească". Şi dacă s-ar mai adăuga cîte 2 ore de limba "moldovenească" în fiecare clasă, după cum se presupune, apoi numărul săptămînal de ore ar fi de 29 în fiecare clasă. Prin urmare, ar fi o foarte mare povară pentru elevi"[28].

Unii profesori au propus să fie micşorat numărul orelor de limba română în jumătate, adică să rămînă cîte o oră în fiecare clasă. Iar profesorul de matematică Belousov "a venit cu o opinie specială care se anexează"*.

Tot în 1865 la una din şedinţele

---

* Nu o cunoaştem.

Consiliului profesoral au fost discutate şi aprobate programele şcolare. A fost aprobată şi programa la limba română, prezentată de profesorul I. Doncev, dar Consiliul a considerat "imposibilă oferirea pentru acest obiect a acelui număr de ore pe care-l cere profesorul Doncev, ba chiar nici nu vede în acest caz o necesitate stringentă. Consiliul crede că sunt absolut suficiente cîte 2 ore pe săptămînă în fiecare clasă şi ca această disciplină să rămînă cum a fost pînă acum — neobligatorie"[29].

În acea perioadă profesorul Doncev era în aşteptarea apariţiei de sub tipar a manualului său de limba română şi, probabil, alcătuise şi o programă adecvată, pe care o prezentase Consiliului spre aprobare. Cu regret, aceasta lipseşte din dosar. La celelalte discipline studiate la liceu: limba rusă, istorie, matematică etc. programele de învăţămînt s-au păstrat.

La 23 octombrie 1865 ziarul "Бессарабские областные ведомости", la rubrica "Noutăţi bibliografice", anunţă punerea în vînzare a cărţilor lui Doncev **Curs primitiv de limbă rumână** şi **Abecedă rumână**, făcîndu-li-se concomitent şi o prezentare amplă, în care, printre altele se menţionează că "acesta ("**Cursul primitiv** ...", subl. n.) este primul îndrumar pentru studierea limbii "moldoveneşti", compus în mod sistematic, deosebit de conştiincios şi clar, căruia de mult i se simţea lipsa, cel puţin în Basarabia, unde locuiesc mai mult de jumătate de milion de aborigeni, care vorbesc graiul local moldovenesc"[30].

Iar la 5 noiembrie 1865 Consiliul profesoral al liceului audiază rezoluţia epitropului despre aceea că "limba "moldovenească" se introduce în liceul din Chişinău în calitate de experiment, cu 14 ore pe săptămînă. Consiliul, concordînd cu timpul liber în afara lecţiilor, a alcătuit pentru limba "moldovenească" un orar special[31].

La şedinţa aceluiaşi Consiliu profesoral de la 29 noiembrie 1865 este reluată problema limbii române.alcătuindu-se un alt orar la acest obiect de studiu; stabilind după-amiază nu 4 ore, cum fusese anterior, ci 8 ore, cu justificarea că "La alcătuirea acestui orar au fost luate în consideraţie următoarele împrejurări:

1) elevii nu trebuie să aibă mai mult de cinci lecţii pe zi, de aceea lecţiile de limbă "moldovenească" s-au fixat în acele zile, în fiece clasă, cînd în clasele respective sunt mai puţin de cinci lecţii;

2) deoarece pentru limba "moldovenească" sunt stabilite 14 ore şi întrucît în acest caz se cuvin cîte două şi cîte trei lecţii pe zi la acest obiect (pe liceu, — n. n.), de aceea fiecare clasă are stabilite cîte două ore pe săptămînă, una din aceste ore va avea loc imediat după lecţia a patra, iar restul după amiază, cu excepţia clasei a V-ea, pentru care ambele lecţii sunt fixate după-amiază"[32].

Această repartizare a orelor a făcut şi mai incomodă predarea limbii române. Profesorul Doncev se vede nevoit să facă cunoscut acest fapt Consiliului profesoral. La şedinţa de la 15 ianuarie 1866, cînd se fac dările de seamă despre succesele la învăţătură a elevilor pentru lunile noiembrie-decembrie 1865, I. Doncev vine cu o notă în care se spune: "la limba "moldovenească" 8 lecţii (din totalul de 14) sunt stabilite în afara orelor de studii, adică în cel mai incomod timp pentru elevi. În asemenea condiţii predarea este imposibilă, fiindcă aproape că nu sunt doritori de a o studia (acum am doar 17 elevi). De aceea ar fi de dorit ca predarea limbii "moldoveneşti" să se stabilească paralel cu germana, aşa încît elevii să-şi aleagă unul din sus-numitele obiecte şi ca acela să devină pentru ei obligator"[33].

Consiliul profesoral n-a dorit să-şi ia asupra sa această iniţiativă şi a decis s-o înainteze, prin intermediul epitropului, Adunării nobilimii basarabene "cu scopul ca aceasta, dacă va considera necesar, să intervină pe lîngă instanţele superioare pentru a obţine ca predarea limbii "moldoveneşti" să fie pusă într-o situaţie mai favorabilă, fără împovărarea elevilor. În acest scop Consiliul profesoral găseşte de cuviinţă să noteze că salariul profesorului de limba "mol-

* Lipseşte în dosarul consultat.

dovenească" se plăteşte din banii adunaţi pentru studii, anume din acea sursă care trebuie să aibă o menire mult mai rentabilă decît plata pentru învăţarea celor 17 elevi la un singur obiect; ca nobilimea basarabeană să caute singură mijloace pentru întreţinerea profesorului de limbă "moldovenească"[34].

Nobilimea, la rîndul ei, a intervenit pe lîngă autorităţile şcolare cerînd "să se permită ca limba română să se facă dimineaţa, iar profesorul, dacă nu poate fi plătit de către stat, să fie plătit din fondurile nobilimii"[35].

Epitropul circumscripţiei de învăţămînt Odesa Arţimovici a permis ca "pînă la soluţionarea problemei pe cale legală,temporar să fie continuată predarea limbii "moldoveneşti", iar salariul profesorului să se plătească din fondurile speciale"[36].

Iar calea legală de soluţionare a acestei probleme a fost dintre cele nefericite. În februarie 1866 Consiliul de Stat, examinînd chestiunea în cauză, mai exect, "referitor la includerea limbii "moldoveneşti" printre obiectele de studii ale liceului din Chişinău şi eliberarea unui salariu de 1020 r. pe an profesorului acestei limbi"[37], a respins propunerea autorităţilor locale ale circumscripţiei de învăţămînt Odesa şi a decis "suspendarea imediată a predării limbii "moldoveneşti" în susnumitul liceu"[38].

Această decizie a fost confirmată printr-un decret dat de ţar la 9 februarie 1866.

Motivul principal al acestei decizii îl desprindem din acelaşi document: că "potrivit noului regulament şcolar, recent editat, în genere nu este prevăzută angajarea în liceele noastre a profesorilor speciali pentru predarea graiurilor locale. De aceea cu greu poate fi acceptată stabilirea unei excepţii pentru doritorii de a studia la liceul din Chişinău limba "moldovenească" şi încă pe mijloacele statului. Cu atît mai mult, că de studiile liceale nu se foloseşte populaţia rurală din Basarabia, care nu cunoaşte limba rusă, ci populaţia urbană"[39].

N-a putut servi drept argument pentru reintroducerea limbii române în liceu nici faptul că această limbă s-a predat "cu succes timp de 30 de ani la liceul din Chişinău" şi nici dubla ei necesitate: "pregătirea funcţionarilor pentru serviciul de stat, cunoscători ai limbii "moldoveneşti" şi ruse şi pregătirea învăţătorilor pentru şcolile elementare din Basarabia"[40]. S-a justificat că funcţionarii pot fi originari atît din Basarabia, cît şi din alte gubernii şi atunci primii deja cunosc în mod practic graiul local şi "de aceea e necesar a se urmări numai însuşirea temeinică de către ei a limbii ruse în timpul cursului liceal"[41]. Cît priveşte funcţionarii "trimişi la lucru în Basarabia din alte gubernii, apoi aceştia nu-şi fac studiile la liceul din Chişinău"[42]. Iar învăţătorii pentru şcolile elementare pe viitor "nu se vor mai pregăti în licee, ci la cursuri speciale pentru învăţători, de aceea predarea limbii "moldoveneşti" la liceul din Chişinău nu poate servi acestui scop"[43].

Cercetătorul acestei perioade, Şt. Ciobanu, scrie: "La 1 martie 1866 profesorul de limbă română Ioan Doncev a fost pus în disponibilitate"[44].

În documentele liceului regional din Chişinău, păstrate la Arhiva Naţională, nu se mai întîlneşte nici un cuvînt despre limba română şi predarea ei pînă în 1917, deşi în unele izvoare bibliografice se susţine că limba română s-ar fi predat facultativ pînă în 1873 "pentru moldovenii doritori"[45].

În 1917 la şedinţa Consiliului profesoral al liceului (de acum nr.1) de la 21 decembrie este adusă la cunoştinţă adresa Secţiei Învăţămîntului Public a Zemstvei basarabene de la 18 decembrie N 4549 privind introducerea limbii române ("moldavovedenia") în instituţiile de învăţămînt mediu. Consiliul a decis: "Din cauza dificultăţii chestiunii date, discuţia să fie amînată pentru următoarea şedinţă"[46].

La şedinţa următoare, de la 29 decembrie 1917, este reluată problema predării limbii "moldoveneşti" în liceu la propunerea directorului administrativ al liceului. Însă decizia Consiliului profesoral nici de data aceasta n-a fost dintre cele serioase. S-a hotărît doar ca "în scopul examinării chestiunii date, să se formeze o comisie în următoarea componenţă:

profesorii Popovski, Efodiev; învăţătorii: Panteleev şi Cioflec; de asemenea, a cere Comitetului de părinţi să delegheze un membru al Comitetului pentru a participa la lucrările comisiei"[47].

Din cele expuse pînă aici putem conchide fără rezerve:

1) în liceul regional din Chişinău* limba română a funcţionat ca obiect (nu ca limbă de predare!) din septembrie 1835 pînă în februarie 1866, deci nu şi-a îndeplinit nici parţial funcţia socială de bază (comunicativă şi gnoseologică), deoarece limba de predare a tuturor obiectelor (inclusiv a limbii române!) a fost rusa;

2) politica guvernului ţarist de rusificare forţată a teritoriilor ocupate a fost cauza deschiderii în Basarabia a acestei şcoli medii de prestigiu cu predare integrală în limba rusă.

NOTE

[1] И. Халиппа. **Очерк истории народного образования в Бессарабии в первой половине XIX-го века** // "Труды *Бессарабской* губернской ученой архивной комиссии", том. II, Кишинэу, 1902, p. 158— 159.

[2] Н. В. Лашков, **Кишиневская областная, впоследствии губернская, ныне первая гимназия**, Кишинэу, 1908, p. 1.

[3] T. Cibotaru, **Istoria învăţămîntului şi a gîndirii pedagogice în Moldova**, Chişinău, 1991, p. 182.

[4] Arhiva Naţională a RM, fondul 1862, registrul 25, dosarul 3.

[5] Arhiva Naţională a RM, fondul 2, registrul 1, dosarul 3665, fila 10.

[6] N. Laşkov, **op. cit.**, p. 9.

[7] T. Cibotaru, **op. cit.**, p. 183.

[8] A se vedea articolul nostru **Cine a fost profesorul de limba română al lui I. Doncev?** // Literatura şi arta, 24 octombrie 1996.

[9] Arhiva Naţională a RM, fondul 1862, registrul 25, dosarul 9, fila 520.

[10] N. Laşkov, **op. cit.**, p. 298 — 301.

[11] K. Ianovski, **Кишиневская гимназия, историко-статистический очерк** // "Записки Бессарабского областного статистического Комитета", t. II, Chişinău, 1867, p. 1.

[12] Citat după: T. Cibotaru, **op. cit.**, p. 256.

[13] I. Doncev, **Cursul primitiv de limba rumână, compus pentru şcolile elementare şi IV clase gimnaziale,** Chişinău, 1865, p. 4.

[14] Citat după: T. Cibotaru, **op. cit.**, p. 257.

[15] I. Doncev, **op. cit.**, p. 4.

[16] **Ibidem**.

[17] **Ibidem**.

[18] I. Doncev, **op. cit.**, p. 2—3.

[19] Arhiva Naţională a RM, fondul 1862, registrul 25, dosarul 9, fila 149.

[20] Şt. Ciobanu, **op. cit.**, p. 123.

[21] T. Cibotaru, **op. cit.**, p. 260.

[22] I. Doncev, **op. cit.**, p. 3.

[23] Arhiva Naţională a RM, fondul 1862, registrul 25, dosarul 158, fila 47.

[24] **Ibidem**.

[25] **Idem**, fila 48.

[26] Arhiva Naţională a RM, fondul 1862, registrul 25, dosarul 168, fila 24.

[27] N. Laşkov, **op. cit.**, p. 78.

[28] Arhiva Naţională a RM, fondul 1862, registrul 25, dosarul 168, fila 86.

[29] **Ibidem**.

[30] "Бессарабские областные ведомости" nr. 43, 23 octombrie 1865.

[31] Arhiva Naţională a RM, fondul 1862, registrul 25, dosarul 168, fila 247.

[32] Arhiva Naţională a RM, fondul 1862, registrul 25, dosarul 168, fila 263.

[33] Arhiva Naţională a RM, fondul 1862, registrul 25, dosarul 186, fila 1.

[34] **Idem**, fila 4.

[35] Şt. Ciobanu, **op. cit.**, p. 175.

[36] N. Laşkov, **op. cit.**, p. 85.

[37] Циркуляр по Управлению Одесским учебным округом, nr. 2, 1866, p. 13 — 15.

[38] **Ibidem**.

[39] **Ibidem**.

[40] **Ibidem**.

[41] **Ibidem**.

[42] **Ibidem**.

[43] **Ibidem**.

[44] Şt. Ciobanu, **op. cit.**, p. 124.

[45] N. Ciachir, **Basarabia sub stăpînirea ţaristă (1812 — 1917)**, Bucureşti, 1992, p. 62; I. Nistor, **Istoria Basarabiei**, Chişinău, 1991, p. 255.

[46] Arhiva Naţională a RM, fondul 1862, registrul 25, dosarul 1122, fila 1.

[47] **Ibidem**.

* "Un liceu rusesc cu şapte clase" îl numeşte N. Ciachir în **op. cit.**, p. 62.

Prof. Petru BUBURUZ,
magistru în teologie
Chişinău

CUVÎNTUL SFÎNT PRE LIMBA NOASTRĂ

Lucian Blaga a spus că limba este cel mai mare poem al unui popor. Urmîndu-i firul gîndului şi al stilului, aş îndrăzni să zic despre credinţă că este o melodie fără de seamăn a sufletului uman, însă pentru fiecare dintre noi ea are un registru special de note, pe potriva curăţeniei sufleteşti.

În august curent s-au împlinit 340 de ani de la trecerea în nefiinţă a mitropolitului Varlaam, cunoscut de toţi în primul rînd prin faptul că este autorul celei dintîi cărţi tipărite în limba română — **Carte românească de învăţătură dumenecele preste an şi la praznice împărăteşti şi la svinţi mari**, carte numită ulterior **Cazania**, despre care însuşi ilustrul autor mărturisea: *Dintru cît s-a îndurat Dumnedzău dintru mila sa de ne-au dăruit, dăruim şi noi acest dar limbii româneşti carte pre limba românească, întăiu de laudă lui Dumnedzău, după aceea de învăţătură şi de folos sufletelor pravoslavnice*.

Dar Mitropolitul Varlaam este şi acela care, împreună cu domnul Vasile Lupu, protector al culturii şi creştinătăţii din Balcani, a pus temelia unei activităţi deosebit de importante: înlocuirea în biserici a limbii slavone cu cea română — proces îndelungat şi dificil, care, din fericire, a avut totdeauna adepţi. Astfel călătorul Paul de Alep însemna în notiţele sale că la biserica *Trei Ierarhi* din Iaşi într-o strană se cînta greceşte, iar în cealaltă —româneşte. Dar să ne întoarcem la **Cazanie**, pentru ca să citim cîteva rînduri ale înţeleptului cărturar: *... strînsoarea cu lăcomie şi avuţiia slujeşte noaă numai într-această lume în puţină vreame. Pentr-aceea Domnul Hristos ne învaţă să ne grijim de cele vecinice, iară nu de ceale trecătoare ... că avuţiia iaste amăgitoare, că să strică şi piare pre lume de rugină şi de molii, şi de furi, şi de tîlhari ...*

Cred că mulţi dintre trăitorii zilei de astăzi s-ar cuveni să-şi aplece urechea şi sufletul la această curată povaţă creştinească, pentru că e un adevăr pe care nu-l învecheşte nici timpul şi nici regimurile. Lăcomia, tendinţa de a agonisi bogăţii mult mai mari decît are nevoie omul, mutilează sufletul, însăşi fiinţa umană. E un proces pe care îl surprindem tot mai frecvent, în neoprită creştere, pe fundalul sărăcirii celor mulţi. Bogăţia apărută peste noapte din şiretlicuri, minciună şi furt se plimbă sfidătoare prin ţara semidespuiată şi semiflămîndă, neocrotită de lege şi ocolită de dreptate. Cei pentru care problema principală este pîinea cea de toate zilele — la propriu şi la figurat — stau în pragul deznădejdii. Societatea în întregime se află într-un declin moral. De ce? Doar din cauză că în viaţa noastră a intervenit ceea ce numim cu toţii economie de piaţă?!

Trăim timpuri ale unor mari încercări, cînd se verifică tot capitalul moral, toate virtuţile pe care le-am agonisit în cei 20, 30, 40 sau 70 de ani — nu contează vîrsta, numărul de ani trăiţi — aceştia pot fi mulţi, dar puţină poate fi bogăţia spirituală adunată de purtătorul lor. Marea încercare a început de la proclamarea libertăţii. Omul, deci, nu mai este constrîns să procedeze aşa sau altfel, i se lasă deschise mai multe căi. Nimeni şi nimic decît propriul suflet, propria conştiinţă nu-i indică acea cale pe care să pornească. El însuşi o alege. Şi se întîmplă tocmai ca în poveste. Pe o cale de va apuca, va

avea de toate, va trăi în avuţie, însă va trebui să înşele, să fure, să comită crime chiar şi faţă de sine însuşi. Pe a doua cale de va apuca, va avea îndestulare şi slavă, dar şi duşmani împrejurul său. Iar pe a treia cale de va apuca, nu va avea nici bogăţie şi nici trai uşor, în schimb, nu va datora nimănui nimic decît bunului Dumnezeu.

E lucrul cel mai greu în viaţa omului — să găsească împăcare cu sine şi cu cei din jur. Dar fiecare dintre noi poate ajunge la un asemenea mod de existenţă. Cum? Prin credinţă şi adevăr. O descriere a acestor noţiuni o găsim la Apostolul Pavel: *Iar roada duhului este dragostea, blîndeţea, bucuria, pacea, îndelungă-răbdarea; bunătatea, facerea de bine, credinţa, înfrînarea, curăţia; împotriva unora ca acestea nu este lege* (Gal. 5, 22-23). Cred că nici în mileniul al treilea nu va putea exista o asemenea lege care să-i interzică omului să-şi cultive aceste calităţi şi să le propovăduiască celor alături de care trăieşte.

Deşi de la 1989 încoace credinţa a început să-şi recapete valoarea şi semnificaţia ei firească; deşi Mîntuitorul a revenit nestingherit la postul său de veghe a neprihănirii fiinţei umane, deşi se repară, se reconstruiesc şi se construiesc din temelie locaşuri de rugăciune, sufletul multora mai rămîne răvăşit şi tulburat, rătăcit de albia lui firească ...

Şi pînă la Hristos, şi după Hristos omenirea a trecut prin multe rătăciri, săvîrşind multe erori. Ţări întregi s-au dezis de Iisus, vieţii i s-au atribuit alte sensuri şi alte semnificaţii, astfel că în orbecăiala sa omul a ajuns să fie un element distructiv, nimicind în primul rînd firescul propriului eu. Mulţi îşi dau seama că răul din om a întrecut limitele, şi atunci, ce rost are însăşi existenţa lui, cea predestinată iniţial creaţiei şi binelui?! E mai logică dispariţia omenirii, decît perpetuarea răului ...

Faceţi cărări drepte pentru picioarele voastre! (Evr. 12, 13) — îi îndemna pe oameni, cu aproape 2000 de ani în urmă, apostolul neamurilor, Pavel. S-a învechit acest îndemn o dată cu scurgerea timpului, nu mai are preţ pentru trăitorii secolului XX? Ba deloc! Chiar cu riscul să fiu considerat un demodat, ţin să vă sfătuiesc — şi pe cei bogaţi, şi pe cei săraci, şi pe cei ce sînt la greu, şi pe cei ce sînt la bine — în toate, oricînd şi oriunde, nu veţi găsi o călăuză mai de nădejde decît Cuvîntul lui Dumnezeu.

Aveţi **Biblia** în casă?

În româneşte Sfînta Scriptură a apărut pentru întîia oară în 1688, la Bucureşti, avînd la bază traducerea Vechiului Testament de vestitul cărturar moldovean Nicolae Milescu Spătaru şi a Noului Testament tălmăcită de Mitropolitul Ardealului Simion Ştefan.

Mai tîrziu, la 1795, altor generaţii de credincioşi li se pune la dispoziţiie — de asemenea în limba română — **Biblia** apărută la Blaj sub îngrijirea lui Samuil Micu, apoi cea de la Sibiu ,tipărită între 1856 şi 1858, în a cărei prefaţă Mitropolitul Andrei Şaguna afirma: "Limba Bibliei pentru un popor numai o dată se face; dacă s-au învins piedica cea mare a traducerii şi dacă poporul au primit limba aceea zicînd în însăşi fiinţa sa, atunci următorii n-au de a mai face alta, ci numai de a reînnoi şi îndrepta aşa, după cum ar fi reînnoit şi îndreptat traducătorul cel dintîi al Bibliei de ar fi trăit pînă în vremile lor". În perioada cînd Basarabia a fost înstrăinată de patria-mamă şi cînd se făceau simţite primele tendinţe de rusificare a ei, Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a preluat textul *Bibliei* de la Blaj şi l-a prezentat Societăţii Biblice Ruse, obţinînd în ultimă instanţă editarea ei la Sankt-Petersburg în 1817—1819.

Prin acestea vreau să spun că Biserica s-a îngrijit totdeauna de tălmăcirea scrierilor religioase, slujitorii ei, dar şi cărturarii laici în acelaşi rînd, înţelegînd cît este de important ca şi pe meleagul nostru Cuvîntul lui Dumnezeu să sune în limba maternă. Atîta doar rămîne — ca acest Cuvînt să fie citit şi ascultat.

Fotografie: Cătălina GONDIU
(FotoMoldPres)

MONUMENT AL LIMBII ŞI LITERATURII ROMÂNE

La începutul anului viitor se împlinesc 350 de ani de la apariţia la Alba-Iulia a **Noului Testament**, prima traducere integrală a acestei cărţi sfinte în limba română, fapt, după cum susţin exegeţii, fără precedent nu numai în istoria tradiţiei cărturăreşti din Bălgradul medieval, ci şi a tuturor principatelor româneşti, fiind "premieră" chiar şi pentru celelalte popoare din sud-estul Europei. Cu această traducere se poate afirma că Simion Ştefan, Mitropolitul Transilvaniei (1643 — 1656), mare cărturar şi patriot, aşază limba română în rîndul limbilor "sfinte", de circulaţie a Sfintei Scripturi. Traducerea **Noului Testament** este o piatră de hotar în literatura românească, constituind o operă monumentală de referinţă pentru traducerile ulterioare ale Sfintei Scripturi: **Biblia de la Bucureşti** (1688), care-i va prelua textul, inclusiv trei predoslovii cu mici modificări, **Biblia de la Blaj** (1795), **Biblia de la Buzău** (1854 — 1856), **Biblia lui Şaguna** — Sibiu (1856) şi altele. Reproducem prefaţa acestui important monument de cultură şi vie mărturie despre unitatea limbii române, concepţie fixată documentar acum 350 de ani.

PREDISLOVIE CĂTRE CETITORI

Cetitorilor într-această sfîntă carte, milă, pace şi sănătate, de la Tatăl, Domnul nostru Iisus Hristos.

În <în>cepiniia ceştii sfinte cărţi trebuiaşte să ştiţi şi să înţeleageţi despre ceaste lucruri carele sînt scrise pre rîndu.

Acest Testament l-au început a-l izvodi ermonah Selivestru, din porunca şi chelşugul Măriei sale şi el s-au ustenit cît s-au putut şi curînd îi s-au tîmplat lui moarte, iară noi socotind şi luînd aminte, găsit-am multă lipsă şi greşiale în scriptura lui, pentru neînţelesul limbiei şi cărţii greceşti. Pentru-aceaia noi am început dintîiu a-l posledui şi unde n-au fost bine, am isprăvit şi am împlut şi am tocmit din cît am putut.

Ce numai aceasta să ştiţi că noi n-am socotit numai pre un izvod, ce toate cîte am putut afla, greceşti şi sîrbeşti şi lătineşti, carele au fost izvodite de cărtulari mari şi înţelegători la carte grecească, le-am cetit şi le-am socotit; ce mai vîrtos ne-am ţinut de izvodul grecescu şi am socotit şi pre izvodul lui Eronim, carele au izvodit dintîiu din limbă grecească, lătineaşte, şi am socotit şi izvodul slovenescu carele-i izvodit sloveneaşte din grecească şi e tipărit în Ţara Moscului. Şi socotind aceastia toate, varecarea au îmblat mai aproape de cartea greciască, de pre aceaia am socotit, însă de cea greciască nu ne-am depărtat, ştiind că Duhul Sfînt au îndemnat evanghelistii şi apostolii a scrie în limbă

grecească Testamentul cel nou, şi cartea grecească iaste izvodul celoralalte.

2. Aceasta încă vom să ştiţi că noi în cest Testamînt întîiu am şuma la toate capetele şi în şumă sîntu stihuri, carele arată mai pre scurtu lucrurile ce sînt scrise într-acel cap, pentru să să afle mai îndegrabă ce va vrea să caute; şi în toate capetele, toate soroacele le-am pus cu număr, carele să chiamă sloveneaşte stih, pentru că mai în toate limbile vedem că au acest izvod, de scriu cu stihuri, pentru că foarte-i lesne a găsi îndegrabă ce veri vrea să cauţi în numărul soroacelor.

3. De aceasta încă vom să ştiţi că vedem că unele cuvinte unii le-au izvodit într-un chip, alţii într-alt, iară noi le-am lăsat cum au fost în izvodul grecescu, văzînd că alte limbi încă le ţin aşia, cumu-i sinagoga şi poblican şi gangrena şi pietri scumpe, carele nu să ştiu rumâneaşte ce sînt, nume de oameni şi de leamne şi de veşmente şi altele multe carele nu să ştiu rumâneaşte ce sînt, noi încă le-am lăsat greciaşte, pentru că alte limbi încă le-au lăsat aşia.

4. Aceasta încă **vă rugăm să luaţi aminte că rumânii nu grăescu în toate ţările într-un chip, încă neci într-o ţară toţi într-un chip. Pentr-aceaia cu nevoe poate să scrie cineva să înţeleagă toţi, grăind un lucru unii într-un chip, alţii într-alt chip, au veşmî<n>t, au vase, au altele multe nu le numescu într-un chip. Bine ştim că cuvintele trebue să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă în toate ţărîle, aşia şi cuvintele acealea sînt bune carele le înţeleg toţi; noi derept aceaia ne-am silit den cît am putut, să izvodim aşia cum să înţeleagă toţi, iară să nu vor înţeleage toţi, nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat rumânii printr-alte ţări, de şi-au mestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăescu toţi într-un chip.**

5. Mai apoi de toate, rugăm pre cetitorii ceştii cărţi să nu ne giudece numaidecît, pînă nu vor socoti izvoadele şi veţi afla pre ce cale am îmblat.

Adevăr, şi noi oameni sîntem şi am putut şi greşi, săva că am silit, den cît am putut, să nu greşim.

Mai vîrtos de toate pre*aceasta ne-am silit să ţinem înţelesul Duhului Sfînt, că scriptura fără înţeles iaste ca şi trupul fără suflet.

Acesata poftim de la Tatăl Dumnezău şi de la Domnul
nostru Iisus Hristos, cum să vă înţelepţească
Duhul Sfînt ca să înţeleageţi voia sfintiei Sale
şi să faceţi carele sînt scrise într-această
carte, spre slavă lui Dumnezău
şi spre ispăseniia voastră.
Amin.

Textul este reprodus după **Noul Testament**, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba-Iuliei, 1988, p. 115 — 116. Sublinierile aparţin redacţiei noastre.

Somerset MAUGHAM
Marea Britanie

SUCCESUL

Dumnezeu ştie de cîte ori m-am plîns că n-am nici pe jumătate timpul care mi-ar trebui să fac măcar jumătate din lucrurile pe care doresc să le fac. Nu-mi amintesc de cînd nu mai avusesem o clipă doar pentru mine însumi. De multe ori mi-am distrat fantezia cu proiectul de a-mi oferi o săptămînă întreagă de trîndăvie. Cei mai mulţi dintre noi, dacă nu sîntem ocupaţi cu munca, sîntem ocupaţi cu alte activităţi; călărim, jucăm tenis sau golf, înotăm sau jucăm jocuri de noroc; dar mă vedeam nefăcînd absolut nimic. Maş tolăni toată dimineaţa, aş tîndăli după-amiază şi aş hoinări toată seara. Mintea mea ar fi o tăbliţă şi fiecare oră ce trece un burete care să şteargă mîzgăliturile înscrise pe ea de o întreagă lume a simţămintelor. Timpul, deoarece se scurge atît de repede, timpul, deoarece este ireversibil, e cel mai preţios din bunurile hărăzite omului şi a-l irosi este cea mai rafinată formă de risipă pe care şi-o poate îngădui un om. Cleopatra a dizolvat în vin o perlă inestimabilă, dar i-a dat-o s-o bea lui Antoniu; cînd laşi să se piardă efemerele ore fericite, iei pocalul în care este topită piatra nestemată şi azvîrli conţinutul la pămînt. Gestul este măreţ, şi ca toate gesturile măreţe, este absurd. Asta este scuza lui, bineînţeles. Pentru săptămîna aceea îmi promiteam, natural, să citesc, căci cititul este un drog care face din cititorul nărăvit un sclav; lipseşte-l de materiale tipărite şi devine nervos, capricios şi agitat; atunci, întocmai ca alcoolicul, care, neavînd rachiu, va bea şelac sau alcool metilic, se va arăta mulţumit cu anunţurile dintr-un ziar vechi de cinci ani; se va arăta mulţumit cu o carte de telefon. Dar scriitorul profesionist este rareori un cititor dezinteresat. Doream ca cititul meu să fie o altă formă de lenevie. Luasem hotărîrea că atunci cînd va veni ziua fericită în care să mă pot bucura de un netulburat răgaz, voi finaliza un plan care m-a ispitit întotdeauna, dar din care pînă acum, asemeni unui explorator ce doar face recunoaşterea unui tărîm necunoscut, n-am realizat decît să intru în posesia cărţilor: voi citi întreaga operă a lui Nick Carter.

Dar mi-a plăcut întotdeauna să-mi aleg momentul legat de o ambianţă pe gustul meu, şi care să nu-mi fie impusă. Cînd însă, pe neaşteptate, am fost pus în situaţia de a nu avea de ales trebuind totuşi să fac faţă (ca atunci cînd, în imensitatea nesfîrşită a Oceanului Pacific inviţi o cunoştinţă de pe vapor să-ţi facă o vizită la Londra şi, fără vreun avertisment, te pomeneşti cu el la uşă împreună cu tot bagajul lui), am fost destul de descumpănit. Venisem la Vera Cruz din Mexico City să iau unul din vapoarele acelea albe, răcoroase, ale Companiei Ward, pînă la Yucatan; spre consternarea mea, am aflat că, datorită unei greve a docherilor, declarată peste noapte, vaporul meu nu putuse intra în port. Eram ţintuit în Vera Cruz. Am luat o cameră la Hotel Diligencias cu vederea spre *plaza* şi mi-am petrecut dimineaţa admirînd priveliştile oraşului. Am colindat pe străzi laterale iscodind prin curţile acelea stranii. Am căscat gura pendelete în biserica parohială; era pitorească, cu garguiele şi contraforturile ei arcuite, iar vîntul sărat şi soarele arzător au dat zidurilor ei masive şi grosolane suava patină a anilor; cupola era acoperită cu ţigle albe şi albastre. După care, mi-am dat seama că văzusem tot ce era de văzut, aşa că m-am aşezat în răcoarea din galeria boltită care înconjura *plaza* şi-am comandat o băutură. Soarele bătea asupra pieţei cu o nemiloasă splendoare. Palmierii de cocos atîrnau prăfuiţi şi pleoştiţi. Ulii enormi şi negri, cu un aer agitat, stăteau o clipă cocoţaţi în ei, se năpusteau în jos să culeagă vreun rest de mîncare apoi, cu o mişcare greoaie din aripi, zburau sus, în turnul bisericii. Am urmărit oamenii care se foiau prin scuar, negri, indieni, creoli şi spanioli, lumea pestriţă a continentului spaniol; şi variau în culoare de la abanos la fildeş. Pe măsură ce dimineaţa înainta, mesele din jur se umpleau, în principal cu bărbaţi, care veneau să bea ceva înainte de masa de prînz, majoritatea în pantaloni albi, dar unii, în pofida căldurii, erau îmbrăcaţi în hainele negre ale respectabilităţii profesionale. O mică orchestră, un

chitarist, un violonist orb şi un harpist, cînta muzică de jaz şi după fiecare a doua melodie chitaristul făcea un tur cu farfuria. Cumpărasem deja ziarul local şi eram neînduplecat cu vînzătorii de ziare care căutau stăruitor să-mi vîndă mai multe exemplare din acelaşi număr. Am refuzat, oh, cel puţin de douăzeci de ori, solicitările băieţeilor jerpeliţi de a-mi lustrui pantofii mei imaculaţi; şi fiindcă îmi terminasem mărunţişul, clătinam doar din cap la cerşetorii care mă importunau. Nu-ţi dădeau pace o clipă. Indiene micuţe în zdrenţe, fiecare purtînd în spate un bebeluş legat în şal, întindeau mîini slăbănoage şi, smiorcăindu-se, recitau o poveste jeluitoare; orbii erau conduşi pînă la masa mea de copilaşi; mutilaţii, şchiopii, estropiaţii îşi exhibau beteşugurile şi monstruozităţile cu care natura sau vreun accident îi năpăstuise; copii subnutriţi, pe jumătate goi, îşi tînguiau necontenit nevoia de bănuţi. Dar toţi stăteau cu ochii-n patru, atenţi la poliţistul gras care dintr-o dată se putea repezi asupra lor cu o curea, plesnindu-i fără milă pe spate sau în cap. Pentru o clipă se împrăştiau, doar ca să se întoarcă din nou cînd acesta, istovit după ce manifestase atîta energie, revenea la starea lui de apatie.

Dar deodată atenţia îmi fu atrasă de un cerşetor care, spre deosebire de toţi ceilalţi, căci, într-adevăr, cei ce mişunau în jurul meu erau oacheşi şi cu părul negru, avea părul şi barba de un roşu atît de intens încît era izbitor. Barba crescută inegal era parcă zdrenţuită, iar laţele lungi de păr arătau de parcă nu fuseseră pieptănate de multe luni. Era îmbrăcat doar într-o pereche de pantaloni şi un maiou din bumbac, dar erau soioase, puturoase şi atît de rupte încît abia se mai ţineau laolaltă. Niciodată n-am mai văzut un om atît de slab; picioarele, braţele goale îi erau doar piele şi oase, iar prin rupturile tricoului îi vedeai fiecare coastă a trupului său secătuit; puteai să-i numeri oasele picioarelor acoperite cu un strat de praf. Din această şleahtă de famelici, el era de departe cel mai deplorabil. Nu era bătrîn, nu putea să aibă mai mult de patruzeci de ani şi stăteam şi mă întrebam ce anume îl adusese în starea asta. Era absurd să crezi că n-ar fi lucrat dacă ar fi putut găsi de lucru. Era singurul dintre cerşetori care nu vorbea. Ceilalţi îşi revărsau asupra ta litania tuturor nenorocirilor şi dacă asta nu le aducea pomana cerută, continuau pînă cînd, scos din răbdări, îi izgoneai cu o vorbă aspră. El nu spunea nimic. Simţea, presupun, că mizeria lui atît de evidentă era suficient de mişcătoare. Nici măcar nu întindea mîna, se uita doar la tine, dar cu o asemenea nefericire în ochi, cu o asemenea disperare în toată atitudinea lui încît era ceva îngrozitor; stătea aşa un timp, tăcut şi imobil, privindu-te ţintă, neclintit, apoi, dacă nu-l luai în seamă, trecea încet la cealaltă masă. Dacă nu i se dădea nimic nu arăta nici dezamăgire, nici mînie. Dacă cineva îi dădea ceva bani păşea puţin înainte, îşi întindea mîna lui ca o gheară, îi lua fără un cuvînt de mulţumire şi îşi vedea impasibil de drum. N-am avut nimic să-i dau cînd a venit la mine, aşa încît ca să nu aştepte degeaba, am clătinat din cap.

— *Dispense Usted por Dios**, am spus, folosind politicoasa formulă castiliană cu care spaniolii refuză un cerşetor.

Dar el nu dădu nici o atenţie la ce-am spus eu. A stat în faţa mea tot atîta cît stătea la alte mese, uitîndu-se la mine cu ochi tragici. N-am văzut niciodată o asemenea epavă omenească. Era în înfăţişarea lui ceva care te îngrozea. Nu părea a fi cu totul normal. În cele din urmă se îndepărtă.

Era ora unu şi-am luat masa. Cînd m-am trezit după siestă era încă foarte cald, dar către seară o boare de aer venind prin ferestrele pe care într-un tîrziu m-am aventurat să le deschid mă ispiti să cobor în *plaza*. M-am aşezat sub arcada mea şi am comandat o băutură răcoritoare. Curînd, de prin străzile înconjurătoare, lumea se strecura în număr din ce în ce mai mare spre spaţiul deschis al pieţei, mesele de la restaurantele din jurul lui s-au umplut şi în chioşcul din mijloc orchestra a început să cînte. Mulţimea a devenit mai deasă. Pe băncile libere oamenii se aşezau claie peste grămadă, ca ciorchinii de struguri negri, îngrămădiţi pe tulpină. Se auzea un zumzet de vorbărie însufleţită. Ulii mari, negri, zburau ţipînd strident pe deasupra, aterizînd brusc cînd zăreau cîte ceva de ciugulit, sau o zbugheau de sub picioarele trecătorilor. Pe măsură ce cobora amurgul, dădeau năvala din toate părţile oraşului, spre turnul bisericii; se roteau greoi în jurul lui, apoi cron-

* Scuzaţi pentru Dumnezeu — sp. (n. tr.).

cănind răguşit, cîrîind a ceartă, lărmuind discordant, se cocoţau pe el pentru noapte, incomodîndu-se unii pe alţii. Şi din nou lustragiii mă rugau să-mi cureţe pantofii, vînzătorii de ziare îmi ofereau cu insistenţă ziarele lor jilave, cerşetorii se jeluiau cerînd de pomană. L-am văzut încă o dată pe individul acela ciudat, cu barbă roşie şi l-am urmărit cum stătea nemişcat, cu aerul acela de om zdrobit, nenorocit, în faţa fiecărei mese. Nu s-a oprit înaintea mea. Am presupus că şi-o fi amintit cum dimineaţa nu-i dădusem nimic şi s-o fi gîndit că-i de prisos să încerce din nou. Nu vezi prea des un mexican cu părul roşu, m-am întrebat dacă nu cumva o fi rus. Şi totuşi n-avea o faţă de rus; trăsăturile lui vlăguite erau hotărîte, iar ochii lui albaştri nu erau aşezaţi în cap în felul rusesc; mă întrebam dacă putea fi un marinar englez, scandinav sau american, care dezertase de pe vapor şi încetul cu încetul decăzuse la această condiţie jalnică. A dispărut. Fiindcă tot n-aveam nimic altceva de făcut, am rămas pe loc pînă mi s-a făcut foame, şi după ce-am mîncat, m-am întors. Am stat în continuare pînă cînd mulţimea, rărindu-se, mi-a dat să înţeleg că era timpul să merg la culcare. Mărturisesc că ziua mi se păruse lungă şi mă întrebam oare cîte zile asemănătoare voi fi silit să petrec aici.

Dar m-am trezit după puţin timp şi n-am putut să mai adorm din nou. În cameră era înăbuşitor. Am deschis obloanele şi am privit spre biserică. Nu era lună, dar stelele strălucitoare îi luminau vag conturul. Uliii erau înghesuiţi pe crucea de deasupra cupolei şi pe marginile turnului, şi din cînd în cînd se mişcau uşor. Efectul era oarecum sinistru. Apoi, nu ştiu de ce, sperietoarea aceea roşie mi-a revenit în minte şi-am avut brusc straniul sentiment că îl mai văzusem undeva înainte. Era atît de pregnant încît îmi spulbera putinţa de a mai adormi. Simţeam cu certitudine că îl mai întîlnisem, dar cînd şi unde nu puteam spune. Încercam să-mi închipui împrejurările în care lucrul acesta ar fi putut avea loc, dar nu puteam vedea mai mult decît o figură nedesluşită proiectată pe un fundal de ceaţă. Cînd s-au apropiat zorile s-a făcut mai răcoare şi am putut să adorm.

Mi-am petrecut a doua zi la Vera Cruz, cum mi-o petrecusem şi pe prima. Dar pîndeam sosirea cerşetorului cu părul roşu şi în timp ce stătea la mesele de lîngă mine, l-am examinat cu atenţie. Eram sigur acum că-l mai văzusem undeva. Eram chiar sigur că-l cunoscusem şi că vorbisem cu el, dar încă nu puteam să-mi amintesc în ce anume condiţii. Încă o dată trecu pe lîngă masa mea fără să se oprească şi cînd ochii lui îi întîlniră pe ai mei m-am uitat în ei în speranţa unei licăriri de aducere aminte. Nimic. Mă întrebam dacă nu cumva greşeam crezînd că-l mai întîlnisem, cum se întîmplă uneori printr-un mecanism ciudat al creierului cînd, în cursul unei acţiuni, eşti convins că repeţi ceva ce ai mai săvîrşit odată, într-un nebulos trecut. Nu puteam să-mi scot din cap impresia că într-un anume moment omul acesta intrase în viaţa mea. Mi-am frămîntat creierul. Eram sigur acum că era fie englez, fie american. Dar mă sfiam să-i vorbesc. Am examinat în minte toate posibilele ocazii în care aş fi putut să-l întîlnesc. Mă exaspera că nu puteam să-l localizez, aşa cum se întîmplă cînd încerci să-ţi aminteşti un nume care-ţi stă pe vîrful limbii şi totuşi îţi scapă.

O altă zi se scurse, o altă dimineaţă, o altă seară. Era duminică şi *plaza* era mai ticsită decît oricînd. Mesele de sub arcadă erau arhipline. Ca de obicei cerşetorul cu părul roşu îşi făcu apariţia, o figură înfricoşătoare în tăcerea lui, în zdrenţele lui jegoase şi jalnica lui mizerie. Stătea la două mese distanţă de mine, în muta lui implorare, fără un gest. Apoi am văzut poliţistul care din timp în timp încerca să protejeze publicul de asaltul acestor cerşetori, furişîndu-se de după o coloană şi plesnindu-l puternic, răsunător, cu chinga. Trupul lui slab se chirci, dar nu schiţă nici un protest şi nu arătă nici un resentiment; părea să accepte dureroasa lovitură ca făcînd parte din cursul obişnuit al lucrurilor, şi cu mişcările lui încete se făcu nevăzut în întunericul care începea să învăluie *plaza*. Dar lovitura aceea plină de cruzime mi-a biciuit memoria şi dintr-o dată mi-am amintit.

Nu şi numele lui, acesta îmi scăpa încă, dar toate celelalte. Trebuie că m-a recunoscut, căci nu m-am schimbat foarte mult în ultimii douăzeci de ani şi de aceea, după prima dimineaţă, nu se mai oprise niciodată în faţa mesei mele. Da, au trecut douăzeci de ani de cînd îl cunoscusem. Îmi petreceam o iarnă la Roma şi în fiecare seară obişnuiam să mănînc într-un restaurant pe Via Sistina

unde găseai macaroane excelente şi o sticlă de vin bun. Era frecventat de un mic grup de studenţi la arte şi unul sau doi scriitori; stăteam cu toţii pînă noaptea tîrziu antrenaţi în interminabile discuţii despre artă şi literatură. El venea de obicei cu un tînăr pictor, un prieten de-al lui. Era doar un băiat pe atunci, nu putea să aibă mai mult de douăzeci şi doi de ani; şi cu ochii lui albaştri, nasul drept şi părul roşu, era o plăcere să-l priveşti. Mi-am amintit că vorbea mult despre America Centrală, avusese o slujbă la *American Fruit Company*, dar o părăsise pentru că dorea să devină scriitor. Nu era prea iubit în grupul nostru deoarece era arogant şi nici unul din noi nu era destul de bătrîn pentru a privi aroganţa tinereţii cu îngăduinţă. Ne considera săraci cu duhul şi nu se dădea în lături să ne-o spună. Nu ne arăta lucrările lui fiindcă aprecierea noastră nu însemna nimic pentru el şi fiindcă dispreţuia critica noastră. Vanitatea lui era nemăsurată. Treaba asta ne irita; dar unii dintre noi, mai prevăzători, îşi spuneau că s-ar putea probabil să fie îndreptăţită. Era oare posibil ca acea arzătoare credinţă în geniul lui să nu fi avut nici un temei? Sacrificase totul pentru a fi scriitor. Era atît de sigur de sine încît pe unii din prietenii lui îi contaminase de propria lui semeţie.

Mi-am amintit buna lui dispoziţie, vitalitatea lui, încrederea în viitor şi dezinteresarea lui. Era imposibil să fie acelaşi om, şi totuşi eram sigur de asta. M-am ridicat, mi-am plătit băutura şi m-am dus în *plaza* să-l găsesc. Gîndurile mi se învălmăşeau. Eram consternat. Mă gîndisem la el cînd şi cînd şi mă întrebam zadarnic ce s-o fi ales de el. Nu mi-aş fi putut imagina niciodată că ajunsese în această înfiorătoare mizerie. Sînt sute, mii de tineri care se lasă astăzi de neînduplecata chemare a artei cu speranţe absurde; dar cei mai mulţi ajung să se împace cu mediocritatea lor şi găsesc pe undeva prin viaţă o ocupaţie potrivită care îi salvează de la moarte prin înfometare. Dar ce-am văzut acum era ceva îngrozitor. M-am întrebat ce oare se-ntîmplase? Ce speranţe neîmplinite i-au zdrobit spiritul, ce dezamăgiri l-au zguduit într-atît, ce iluzii pierdute l-au doborît la pămînt? Mă întrebam dacă se mai putea face ceva. M-am învîrtit în jurul pieţei. Nu era sub arcade. N-aveam nici o speranţă de a-l găsi în mulţimea care se învîrtea în jurul estradei pe care cînta orchestra. Lumina se împuţina şi mi-era teamă că-l pierdusem. Apoi am trecut prin faţa bisericii şi l-am văzut şezînd pe trepte. Nu pot descrie cît de cumplit arăta. Viaţa îl luase pe sus, îl schingiuise pe roata de tortură, îi sfîşiase trupul bucată cu bucată, apoi îl aruncase, epavă sîngerîndă, pe treptele de piatră ale acelei biserici. M-am dus la el.

— Îţi mai aminteşti de Roma? L-am întrebat.

Nu s-a clintit. N-a răspuns. Nu m-a luat în seamă, ca şi cum nici n-aş fi stat acolo dinaintea lui. Nu s-a uitat la mine. Privirea goală a ochilor lui albaştri era ţintuită pe uliii care rupeau cu ciocul din ceva căzut la picioarele scărilor, ţipînd strident. Nu ştiam ce să fac. Am scos o bancnotă din buzunar şi i-am vîrît-o în mînă. Nici nu s-a uitat la mine. Dar mîna i s-a mişcat puţin, degetele subţiri ca nişte gheare i s-au strîns pe bancnotă, mototolind-o; a făcut din ea un mic ghemotoc, apoi cu un bobîrnac din vîrful degetului mare a aruncat-o sus în aer, aşa încît a căzut între uliii care se ciorovăiau. Instinctiv am întors capul şi-am văzut cum unul a luat-o şi a zburat departe, urmărit de alţii doi care cîrîiau în urma lui. Cînd m-am uitat înapoi omul plecase.

Am mai stat în Vera Cruz trei zile. Dar nu l-am mai văzut niciodată.

În româneşte de Dorina **TULPAN**

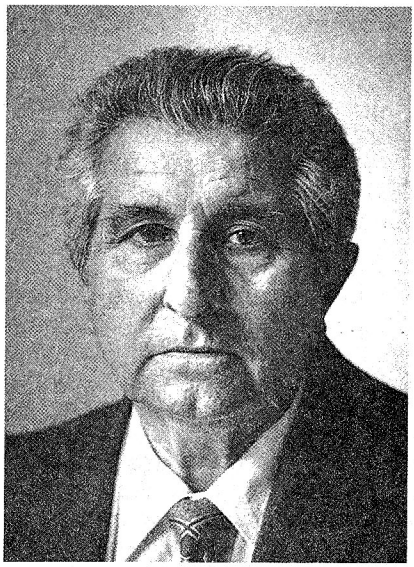

SILVIU BEREJAN 70

Silviu BEREJAN s-a născut la 30 iulie 1927 în s. Bălăbăneşti, com. Vadul-lui-Vodă, jud. Lăpuşna, într-o familie de învăţători. Şi-a făcut studiile la Facultatea de Istorie şi Filologie a Universităţii de Stat din Moldova (1947 — 1952). După absolvirea ei, cu eminenţă, este doctorand la Catedra de filologie, iar apoi lector la aceeaşi catedră. Devenind doctor în ştiinţe filologice (1956), îşi continuă activitatea la Institutul de Istorie, Limbă şi Literatură al Filialei Moldoveneşti a A.Ş. a U.R.S.S. (din 1960 — Institutul de Limbă şi Literatură, iar din 1991 — Institutul de Lingvistică al A.Ş. din Moldova) ocupînd consecutiv funcţiile de cercetător ştiinţific superior (1956 — 1958), secretar ştiinţific (1958 — 1961), şef de secţie la istoria limbii şi dialectologie (1961 — 1978), şef de secţie la lexicologie şi lexicografie (1978 — 1987), director al Institutului de Limbă şi Literatură (1987 — 1991), din 1991 — academician coordonator al Secţiei de Ştiinţe Umanistice a A.Ş.M. (pînă în 1995) şi director al Institutului de Lingvistică. În 1972 obţine gradul ştiinţific de doctor habilitat în filologie, în 1979 — titlul de profesor universitar. În 1989 este ales membru corespondent, iar în 1992 — membru titular al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. A publicat 10 monografii şi manuale, 250 de studii ştiinţifice, a redactat 40 de lucrări.

Am iubit dintotdeauna
limba şi neamul
şi anume aceste sentimente
mi-au insuflat energie
şi putere de rezistenţă.
Le voi iubi în continuare
cu aceeaşi intensitate
şi le voi apăra
cu aceeaşi perseverenţă
în orice situaţie.
Avînd convingerea fermă
şi credinţa nestrămutată
că numai aşa e bine,
îmi voi duce crucea
pînă la capăt.

Teodor COTELNIC
Chişinău

SAVANT DE PRESTIGIU

În decursul celor peste 45 de ani de muncă rodnică pe ogorul filologiei româneşti Silviu Berejan s-a afirmat ca un specialist dotat, harnic şi perspicace, cu simţul responsabilităţii, exigent faţă de sine şi faţă de alţii, avînd mereu trează conştiinţa lucrului bine făcut. El desfăşoară o activitate ştiinţifică prodigioasă ce se caracterizează prin spirit analitic, prin profunzimea şi rigurozitatea analizelor, prin diapazonul larg de abordare a celor mai diverse probleme de lingvistică teoretică şi aplicată. Aportul Domniei sale se face simţit mai ales în lexicologie şi lexicografie, romanistică şi lingvistică generală, stilistică şi cultura vorbirii, gramatică şi sociolingvistică. Multe dintre articolele şi studiile sale din domeniile menţionate, tipărite în diverse publicaţii dintre cele mai prestigioase din ţară şi din străinătate (*Вопросы языкознания, Studii şi cercetări lingvistice, Philologica Pragensia, Revue roumaine de linguistique, Beiträge zur romanische Philologie etc.*), au devenit lucrări de referinţă în literatura de specialitate. Totodată, el este cunoscut în lumea profesioniştilor ca unul dintre promotorii ideilor sistemice în lingvistică, ca expert în metodologia ştiinţei.

Dl. Silviu Berejan a fost unul dintre cei care în perioada postbelică au pus bazele studierii cu adevărat ştiinţifice a limbii noastre naţionale. Chiar prima sa carte *Contribuţii la studiul infinitivului moldovenesc* (1962) se distinge prin multimea de probleme tratate, prin impresionanta minuţiozitate cu care au fost despuiate şi confruntate diferitele surse bibliografice, prin diversele incursiuni istorice în alte domenii şi, în primul rînd, în acela al sintaxei, prin bogăţia de fapte excerptate din operele celor mai reprezentativi scriitori clasici şi contemporani, prin expunerea clară şi terminologia gramaticală adecvată, prin caracterul riguros sistematic al aranjării materialului în cele cinci capitole închegate astfel încît fiecare se prezintă ca parte integrantă a unui tot întreg bine conceput.

Calităţile de bun observator şi cercetător i-au permis autorului să descopere multe fapte neremarcate în studiile anterioare.

Una dintre cele mai valoroase lucrări ale sale este monografia *Семантическая эквивалентность лексических единиц* (1973), apreciată mult de specialişti, în care se elaborează concepţia echivalenţei semantice în lexic. Consacrată unei probleme particulare de lexic — sinonimiei (sau omosemiei — în terminologia autorului) — cartea îmbrăţişează, de fapt, o mare parte din problematica lexicologiei şi semasiologiei moderne. Altfel nici nu putea să fie, dacă ne gîndim că vocabularul unei limbi constituie un sistem complex şi că oricare dintre fenomenele lexicale poate fi înţeles numai pe fundalul sistemului general, analizînd relaţiile lui cu fenomenele conexe. Pentru înfăptuirea acestui scop cercetătorul a fost nevoit să reexamineze fenomenul aşa-zisei sinonimii în lumina celor mai noi principii ale lingvisticii teoretice, pe baza cărora reuşeşte să dea fenomenului studiat o interpretare nouă în plan lingvistic general, aducînd în felul acesta un aport real în domeniul ce şi l-a propus pentru investigaţie.

După cum se ştie, o particularitate esenţială a lingvisticii la etapa ei actuală o constituie căutarea perseverentă şi punerea în circulaţie largă a metodelor noi de cercetare a faptelor de limbă. Inconsecvenţele vădite, caracterul în multe privinţe contradictoriu şi imperfect al studiilor de lingvistică realizate în plan tradiţional au provocat numeroase nedumeriri generînd chiar neîncrederea, în mare parte justificată, în eficienţa metodologiei aplicate. Fără a se angaja di-

rect în discuţia privind eficacitatea metodelor de studiere a lexicului, S. Berejan preconizează în temei metoda structurală, deşi nu neagă celelalte metode, inclusiv rezultatele obţinute de aşa-numita lingvistică tradiţională. Dimpotrivă, arată că îmbinarea conştientă a metodelor tradiţionale cu cele noi face posibilă explicarea esenţei faptelor, ceea ce, în ultimă instanţă, poate constitui o bază sigură pentru descrierea adecvată a sistemului lexical.

Pornind de pe poziţiile lexicologiei funcţionale, contrar criteriilor de care se foloseau diferiţi lingvişti la definirea sinonimiei (afinitatea semantică, identitatea noţională, comunitatea denominaţiei, coincidenţa posibilităţilor de îmbinare etc.), cercetătorul conchide că criteriul obiectiv pentru stabilirea raporturilor de sinonimie este coincidenţa variantelor semantice, adică identitatea de sensuri.

E cunoscut faptul că pînă în prezent cercetarea sinonimelor se înfăptuia numai în plan sintagmatic. Drept consecinţă a unei asemenea interpretări nu se făcea distincţie netă între proprietăţile stilistice ale cuvintelor şi însuşirile lor lingvistice propriuzise. Aderînd la complicata teorie a cîmpurilor semantice, autorul monografiei propune examinarea unităţilor lexicale în afara lanţului vorbirii, în afara contextului, adică în paradigmatică. Aplicarea acestei teorii i-a permis cercetătorului să analizeze multilateral relaţiile paradigmatice dintre elementele componente ale cîmpului semantic, să interpreteze mai profund atît corelaţiile interne dintre membrii grupelor omosemice stabilite, cît şi legăturile externe dintre acest fel de grupe şi celelalte elemente ale cîmpului semantic.

Paralel cu problemele teoretice de lexicologie şi semasiologie puse în discuţie se analizează, pentru prima dată de pe poziţii strict ştiinţifice, şi fondul sinonimic al limbii literare române, care se cere întregit prin cercetări similare privind omosemia în sistemul vorbirii, precum şi prin examinarea nu numai a unităţilor de vocabulare ce sînt omosemice, adică echivalente ca sens, ci şi a celor para-

Acad. Silviu Berejan în ospeţie la colegii de la Institutul de Fonetică şi Dialectologie "Al. Rosetti" al Academiei Române

semice, adică apropiate ca sens.

Transferat la postul de şef al Secţiei de lexicologie şi lexicografie (1978), se consacră studierii lexicologiei şi semanticii lexicale în vederea unui scop concret: redactarea dicţionarelor monolingve pe bază de principii noi. El este alcătuitor şi (co)redactor la o serie de dicţionare: *Dicţionar explicativ şcolar* (care a suportat 5 ediţii, 1960 — 1984), *Dicţionar explicativ al limbii moldoveneşti*, în 2 volume (v.1 — 1977, v. 2 — 1985), *Scurt dicţionar etimologic* (1978), *Dicţionar de omonime* (1988) ş. a.

Documentatele sale rapoarte şi rezumate, prezentate la 15 congrese, colocvii şi simpozioane internaţionale ce au avut loc în Austria, Canada, Franţa, Germania, Italia, Spania, Ungaria şi alte ţări, precum şi la o serie de conferinţe şi sesiuni ştiinţifice (inclusiv internaţionale) din diverse centre ale fostei U.R.S.S. (Moscova, Kiev, Cernăuţi, Erevan, Lvov, Mensk, Novosibirsk, Samarkand, Sankt-Petersburg, Tbilisi ş. a.) şi ale României (Braşov, Bucureşti, Cluj, Iaşi, Suceava, Timişoara, Tîrgovişte), i-au adus neobositului cercetător faimă şi recunoaştere nu numai din partea colegilor de breaslă din ţară, dar şi din partea multor lingvişti străini, din alte ţări.

Activitatea ştiinţifică a omagiatului este strîns legată şi de munca redacţională. El a fost redactor titular la cărţi de referinţă în lingvistica din republică (semnate de autori cu autoritate), traducător şi editor al unor opere de lingvistică clasică. E vorba de lucrări ca: V. F. Şişmariov, *Limbile romanice din sud-estul Europei şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti* (1960), Йоргу Йордан, Романское языкознание: историческое развитие, течения, методы (trad. în colaborare, 1971), B. P. Hasdeu, *Principii de lingvistică* (1974), Eugen Coşeriu, *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică. Trei studii* (Cu o prefaţă de S. Berejan, 1994). În calitate de redactor-şef al *Revistei de lingvistică şi ştiinţă literară* (din 1989 pînă în prezent) a depus şi continuă să depună eforturi în vederea "schim-bării la faţă" a publicaţiei încurajînd apariţia unor materiale originale, variate şi interesante.

Acad. Silviu Berejan ştie să îmbine în mod echilibrat munca de cercetare cu cea obştească, ştie să se impună printr-o prezenţă vie în viaţa culturală a republicii. Este membru al multor consilii, comitete şi colegii legate de problemele limbii.

În perioada de renaştere naţională cînd au fost deschise larg porţile adevărului ştiinţific privind istoria neamului, limba şi literatura lui, cînd sabia lui Damocle nu mai atîrna deasupra capului savanţilor de bună-credinţă care în anii de tristă amintire se vedeau obligaţi să travestească acest adevăr, să se eschiveze de răspunsurile concrete la diverse întrebări "delicate" (motivele sunt bine cunoscute), acad. Silviu Berejan îşi spune cuvîntul cu autoritate de specialist în materie. Fiind inclus într-o comisie specială de academicieni filologi în scopul elaborării unui concept ştiinţific privind denumirea limbii noastre (la cererea Parlamentului), a ştiut să dea dovadă de tărie de caracter, de fermitate şi de curaj civic (alături de N. Corlăteanu, H. Corbu, A. Ciobanu şi N. Bileţchi), pentru a formula şi semna acel faimos *Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria şi folosirea glotonimului "limba moldovenească"* (vezi "Limba Română", nr. 4, 1994, p. 11—13, precum şi alte publicaţii ce au reprodus acest material de importanţă istorică). Probitatea ştiinţifică şi poziţia civică privind corectitudinea denumirii limbii acad. S. Berejan şi-a exprimat-o răspicat şi în alte luări de atitudine, între care se remarcă: *Varietatea moldovenească a vorbirii orale româneşti şi limba literară scrisă* ("Limba Română", nr. 5-6, 1994, p. 49—55), *Denumirea limbii noastre e cea ştiută de toată lumea — română.* Dialog: Alexandru Bantoş — Silviu Berejan ("Limba Română", 1995, nr. 3, p. 53 — 60), *De ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită* ***moldovenească***? ("Limba Română", nr. 4, 1995, p. 20—24).

Gheorghe POPA
Universitatea de Stat
"A. Russo", Bălţi

ÎNALTĂ CONŞTIINŢĂ CIVICĂ

Cu mulţi ani în urmă, marele N. Iorga vorbea de o "disciplină a convingerilor, una a fricii şi alta a lăcomiei". Nu descoperim nimic nou, dacă spunem că în perioada de pînă la 1989 toţi lingviştii basarabeni, în virtutea vicisitudinilor timpului, au adoptat "disciplina fricii" (căci adepţii "disciplinei convingerilor" trebuiau, mai devreme sau mai tîrziu, să plătească tribut regimului, chiar cu preţul vieţii). Reprezentanţii "disciplinei lăcomiei" (cei cu promovarea conceptului de "limbă moldovenească") însă nu încetează nici astăzi să torpileze eforturile lingviştilor oneşti întru apărarea adevărului ştiinţific, desfăşoară o campanie intensă de defăimare a acestora, incriminîndu-le, printre altele, inconsecvenţa de opinii ("Ieri afirmau că e limbă moldovenească, iar astăzi — că e limbă română").

Explicaţiile de rigoare la această acuzare le dă însuşi "inconsecventul" S. Berejan: "Atunci (adică ieri — Gh. P.) au avut dreptate ei (adică incriminatorii — Gh. P.), pentru că deţineau puterea, iar acum eu, pentru că pot spune adevărul fără a mă teme că aş putea fi pus la zid. Atunci însă nu numai eu numeam limba în singurul fel admis, ci toţi (fără excepţie) lingviştii, toţi cercetătorii-filologi în general, toţi scriitorii, toţi ziariştii şi publiciştii de aici. Cine e temerarul luptător pentru dreptate care atunci, înainte de 1988—1989, ar fi îndrăznit să spună public că limba pe care o vorbim este română? Numiţi-mi-l" [1, p. 58].

Fireşte, nimeni nu a afirmat "public" că limba noastră e română, deşi pot fi numiţi mulţi, inclusiv S. Berejan, care aveau conştiinţa că vorbesc *în* şi *despre limba română*[1]. "Limba cultă de la noi, care e limba literară (...), — susţine persuasiv S. Berejan într-un studiu publicat recent — a fost dintotdeauna şi a rămas aceeaşi — adică literară română, chiar şi atunci cînd era înveşmîntată în haină de sorginte slavonă. (...) Tot ce s-a făcut în direcţia studierii "limbii moldoveneşti" pe tot parcursul timpului (de cînd a fost pusă în circulaţie această noţiune) a constituit un neîntrerupt proces de cercetare ştiinţifică a limbii române, dar sub denumirea oficial admisă (cea adecvată neputînd fi utilizată de lingvişti sub ameninţarea "excomunicării" lor din tagma cercetătorilor. (...) În toate lucrările de lingvistică (gramatici şcolare, cursuri universitare, dicţionare, monografii, culegeri de studii, broşuri de popularizare, articole de cultivare a limbii ş. a.) apărute în Republica Moldova (...) au fost întotdeauna supuse cercetării substanţa, sistemul şi structura (gramaticală, fonetică şi lexicală) aceleiaşi limbi — române, oricare ar fi fost forma ei de manifestare (literară, vorbită, dialectală, regională, zonală) şi indiferent de ce numiri i s-au dat în trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat" [3, p.30].

Am transcris acest citat destul de amplu, pentru ca să înţelegem de ce temerarului V. Mîndîcanu în 1988, cînd îşi scria cunoscutul eseu, i-a "tremurat mîna" indicînd numele lui S. Berejan în calitate de coautor al unui articol pseudoştiinţific şi de ce a rugat cititorii "să facă abstracţie de

[1] Oare faptul că în temeinica sa monografie [2] se operează cu 30 de exemple din limba română, în schimb, cu 241 din rusă, cu 100 din franceză, cu 73 din bulgară şi cu 2184 din "moldovenească" nu înseamnă că autorul avea conştiinţa că vorbeşte despre materialul faptologic românesc?

semnătura lui S. Berejan — savant cu multe lucrări ştiinţifice de autentică valoare" [4, p. 139][2].

La rîndu-ne, rugăm şi noi cititorii "să facă abstracţie" de insinuările ce i se mai aduc şi astăzi onestului om de ştiinţă în privinţa inconsecvenţei sale ştiinţifice, deoarece adresa reprezentanţilor fideli ai inconsecvenţei e cu totul alta: "Oare nu tot cei ce-mi incriminează acum că numeam pe vremea lor limba română "moldovenească" ne impuneau această aberaţie, insuflîndu-ne frica de a fi consideraţi în caz contrar duşmani ai puterii şi ai poporului?

Iar acum tot aceşti inşi cu mină de mieluşei inocenţi fac pe fariseii. Ei, care în luările de cuvînt din 1990—1993, numeau, ca şi mine, limba noastră română! Recitiţi presa timpului şi-i veţi găsi numaidecît" [1, p. 58].

Probabil, nu e cazul de a-i "găsi numaidecît", pentru că băştinaşii îi cunosc şi fără a "reciti presa"; mai indicat ar fi, ni se pare, întîrziatul nostru îndemn să "recitească" ei materialele semnate de prof. S. Berejan (cu privire la problema în discuţie), începînd cu Raportul prezentat Comisiei interdepartamentale a Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. din 28 decembrie 1988 [6, p. 31—31][3], continuînd cu articolele, interviurile apărute în diverse periodice [7; 8; 9; 10] şi comunicările de la Congresul al V-lea al Filologilor Români din iunie 1994 [3, p. 29—38], Conferinţa ştiinţifică" Limba română este numele corect al limbii noastre" din iulie 1995 [11, p. 20—24] şi terminînd cu intervenţiile prompte din "Rezoluţiile...", "Declaraţiile...", "Apelurile...", "Răspunsurile..." [12, p. 283—337], publicate în presa din ultimii cîţiva ani. Recitindu-le, credem, ei vor conştientiza argumentele prof. S. Berejan ce se aşază în demersurile sale ştiinţifice ca piatra de temelie în zidul cetăţii, şi, poate, în felul acesta, vor găsi şi ei, "incriminatorii", curajul să izgonească din sine ignoranţa sau ambiţia şi "să-şi aplece urechea" la adevărurile apodictice ale celui "incriminat". E un prilej potrivit pentru pocăinţă!

Spre onoarea, nu numai ştiinţifică, a cercetătorului de bună-credinţă S. Berejan, el a avut curajul să izgonească, vorba prof. N. Mătcaş, "sclavul din sine", spunîndu-ne "pînă la urmă adevărul în toată puritatea lui: că moldovenii sînt şi ei români şi că vorbesc o limbă care se numeşte română, faptul acesta nelezînd autoritatea şi nici demnitatea nimănui" [13, p. 79].

În interviul deja citat, omagiatul de azi se destăinuieşte: "... nu regret totuşi viaţa trăită, căci, la urma urmei, am studiat şi mi-am apărat, cît şi cum am putut, limba neamului. Şi asta vreau s-o afirm acum, înspre apusul vieţii, deschis: *am iubit dintotdeauna limba şi neamul* (subl. n. — Gh. P.) şi anume aceste sentimente mi-au insuflat energie şi putere de rezistenţă" [1, p. 60]. Şi acum ne întrebăm retoric: oare nu "anume aceste sentimente" au întîrziat metodic avansarea în posturi, obţinerea titlului de academician, aprecierea de către autorităţi etc. De fapt, despre această "întîrziere" ne mărturiseşte chiar el

[2] E vorba de articolul **Молдавский язык — самостоятельный язык молдавской социалистической нации**, semnat de I. Varticean, S. Cibotaru, S. Berejan, Al. Dîrul, publicat într-o culegere apărută încă în 1976 [5].

Apropo, semnatarul acestor rînduri poate "divulga" o mărturisire a lui S. Berejan în momentul apariţiei culegerii cu pricina: "Dacă aş dispune de mijloace financiare, aş procura tot tirajul acestei cărţi, ca să nu mai ajungă pe rafturile librăriilor". E o mărturisire elocventă pentru toţi cititorii, dar pentru subsemnat în mod special: în calitate de doctorand, trebuia să ştiu "în ce ape se scaldă" conducătorul meu ştiinţific.

[3] Iată doar unele din tezele acestui Raport: "O altă limbă standard ("moldovenească" — Gh. P.) în această regiune (nordul Dunării — Gh. P.) n-a fost creată **niciodată** şi de **nimeni** (p. 19); "... identitatea lingvistică moldo-română este o realitate obiectivă, ce stă la suprafaţă şi nu se mai cere demonstrată: ea trebuie să fie recunoscută în sfîrşit..." (p.23); Cine va continua să nu recunoască aceste adevăruri, nu va face decît să compromită în continuare ştiinţa lingvistică din Uniunea Sovietică, să ne facă de rîs în faţa întregii lumi civilizate" (p. 24).

însuşi: "Lingvistica de la noi, cea care se încadra în "Frontul ideologic", m-a ţinut mereu în tagma celor neagreaţi de puterea oficială şi m-a obligat să accept în tăcere mulţi ani la rînd că româna din Moldova Sovietică este altceva decît româna din celelalte regiuni româneşti (strecurînd numai în subsidiar ideea că e tot română). (...) Şi încă ceva: dacă aş lua-o tot în lingvistică de la început, aş prefera să fiu apreciat exclusiv de specialişti, nu de Şefi (prin prismă politico-ideologică)" [1, p. 60]. Este o doleanţă cît se poate de firească, dar rostită cu regret şi durere.

În acest context, cititorii ar mai trebui să ştie suplimentar că,în genere, savantul S. Berejan e un om — şi acest lucru poate fi confirmat fără ezitare de toţi cei care îl cunosc —, care manifestă indiferenţă faţă de calomnii şi suspiciuni, iartă pe cei ingraţi sau pe cei recalcitranţi la adevărul ştiinţific, pentru că "să se ia la harţă meschină cu oamenii neştiutori, rău intenţionaţi sau, pur şi simplu, necinstiţi în acţiuni nu are nici un rost" [1, p. 59]. Lesne se poate conchide că Dumnealui a însuşit de minune preceptul napoleonian: "Oamenii pot fi nedrepţi cu mine, îmi este suficient că eu sînt nevinovat". În baza celor spuse, putem susţine că acad. S. Berejan şi-a făcut şi îşi face onest datoria civică, putînd fi considerat, după cum l-a caracterizat E. Coşeriu, "un model de rectitudine şi etică ştiinţifică"[1, p. 59].

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Interviul cu S. Berejan **Denumirea limbii noastre e cea ştiută de toată lumea — română** // "Limba Română" (Chişinău), 1995, nr. 3.

2. **Семантическая эквивалентность лексических единиц**, Chişinău, 1973.

3. Berejan S., **Aspecte ale studierii limbii române în Republica Moldova** // "Limba Română" (Chişinău), 1994, nr. 3.

4. Mîndîcanu V., **Veşmîntul fiinţei noastre** // "Nistru", 1988, nr. 4.

5. **Типология сходств и различий близкородственных языков**, Chişinău, 1976.

6. Raportul Secţiei II a Comisiei interdepartamentale: **Cu privire la statutul lingvistic şi social al limbii moldoveneşti**, prezentat de Silviu Berejan, dr. în şt. filol., profesor // "Limba şi literatura moldovenească", 1989, nr. 2.

7. Berejan S., **De ce glotonimul moldovenesc nu poate rivaliza cu glotonimul român cu aplicare la limba literară?** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", 1990, nr. 6.

8. Berejan S., **Limba culturii noastre comune este română, nu moldovenească** // "Literatura şi arta", 1990, 11 octombrie.

9. Berejan S., **Aşa-zisa "limbă moldovenească", recunoscută de aşa-zisa "Republică Nistreană", e tot limbă română, chiar şi fiind scrisă cu chirilice** // "Literatura şi arta", 1992, 15 octombrie.

10. Berejan S., **Varietatea moldovenească a vorbirii orale româneşti şi limba literară scrisă (corelaţia românesc: moldovenesc, cu referire la realităţile glotice)// Limba română şi varietăţile ei locale**, Bucureşti, 1995.

11. Berejan S., **De ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită moldovenească**// "Limba Română" (Chişinău), 1995, nr. 4.

12. **Limba română este patria mea** // *Studii. Comunicări. Documente*, Chişinău, 1996.

13. Mătcaş N., **Suflet în sufletul neamului**, Limba Română (Chişinău), 1995, nr. 3.

Dr. Michael BRUCHIS
Universitatea din Tel-Aviv

OMAGIU UNUI OM ADEVĂRAT

Silviu Berejan a fost şi rămîne pentru mine o personalitate simbolică în lingvistica Moldovei Sovietice. Un om de ştiinţă care, în ciuda unor aserţiuni sporadice, impuse de realităţile sumbre ale vremii, a avut curajul de a da expresie în lucrările sale fundamentale adevărului că în forma ei literară limba populaţiei băştinaşe de la est de Prut nu poate fi considerată o nouă limbă romanică, deosebită de limba română.

Student al Universităţii din Chişinău în anii de tristă amintire ai tentativelor de a corchezi şi în judeţele basarabene limba literară, şi apoi (după înlăturarea din postul de director a lui I. D. Ceban) colaborator la Institutul de limbă şi literatură al Academiei de Ştiinţe a republicii, Silviu Berejan s-a impus în scurt timp prin extraordinarele sale aptitudini de cercetător al limbii naţionale şi al fenomenelor ei specifice în aria smulsă din trupul Ţării.

Savantul are marele merit de a fi unul dintre cei mai de vază animatori ai studierii sub denumirea de limbă moldovenească, impusă de autorităţile comuniste, a formelor de manifestare a **limbii române** în republica înjghebată prin legea moscovită de la 2 august 1940. Un alt mare merit al academicianului Silviu Berejan este că în anul luptei pentru limbă şi alfabet de la sfîrşitul anilor '80 a ţinut piept, alături de cei mai buni fii ai ramurii de la est de Prut a poporului român, atacurilor furibunde ale românofobilor care căutau să-şi perpetueze dominaţia prin înăbuşirea în faşă a renaşterii conştiinţei naţionale a populaţiei băştinaşe.

Astăzi, cînd forţele antinaţionale cîştigă tot mai mult teren în republică, Silviu Berejan relevă în continuare cu toată ponderea sa de mare savant adevărul ştiinţific, înfruntînd cu aceeaşi fermitate atacurile violente ale celor care nu se pot împăca cu acest adevăr care le taie craca de sub picioare, personalitatea ştiinţifică şi fiinţa umană a temerarului academician reprezentînd o fericită îngemănare între un savant distins şi un om adevărat.

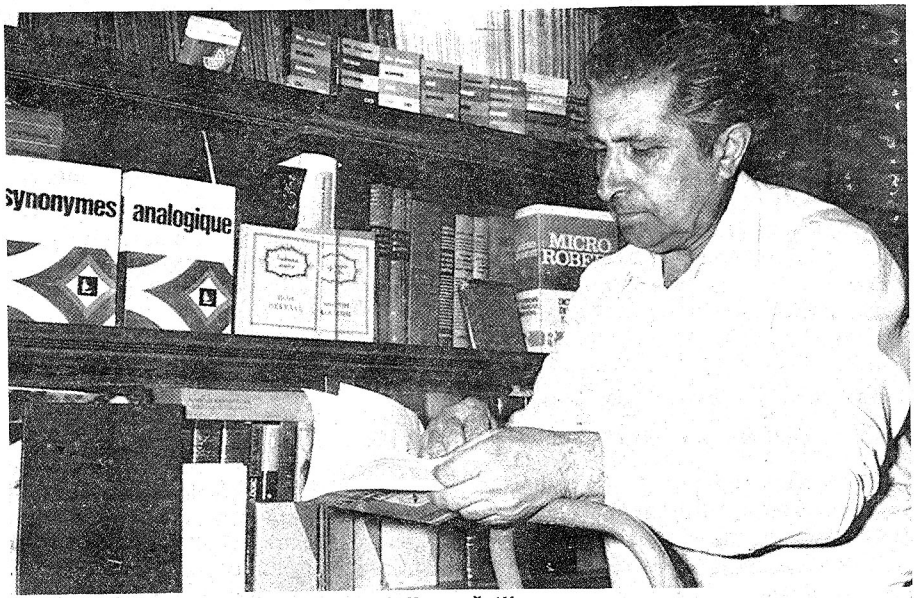

Între prietenii cei mai fideli — cărţile

Nicolae MĂTCAŞ
Chişinău

VOM MAI AJUNGE SĂ CULEGEM GHIOCEI

Nu-l văzusem de mult pe domnul academician. Îl zării pe peronul gării din Chişinău cînd trenul îşi luase de acum zborul — venise să-şi petreacă nepotul la studii înalte la Bucureşti. Era la fel de robust, cu mersu-i sigur şi apăsat, cu o jumătate de pas mai în urma însoţitorilor. Poate că nu i-aş fi prins din zbor umbra de tristeţe ce-i sărutase geana dacă basmaua din mîna stîngă nu l-ar fi trădat, făcînd neîntrebată o traiectorie spre ochi: puternicul, calculatul, cumpănitul, sobrul academician devenise pe-o clipă sentimental! Fără să vreau, mi-a apărut imaginea Domniei sale dintr-o altă situaţie.

Era un început de martie sau un sfîrşit de februarie al irepetabilului an 1989. Rămăseseră în urmă istoricele hotărîri ale Comisiei interdepartamentale din 28 decembrie 1988 privind recunoaşterea unităţii de limbă moldo-române, statalitatea şi revenirea ei la grafia latină; era în toi bătălia pentru convingerea celor mulţi de justeţea acestor adevăruri, erau neliniştile ecourilor "Limbă! Alfabet!", care se loveau de zidul chinezesc al nedorinţei potentaţilor vremii de a-şi desfunda urechile la vrerea mulţimii, era încrîncenatul urlet de turbare "Niet, niet i ieşcio raz niet!"

Veneam în patru cu domnul viitor academician, cu regretaţii Ion Mocreac şi Ion Dumeniuk de la una din nenumăratele şi interminabilele discuţii şi demonstrări ale axiomelor despre limbă. O iarnă pe ducă mai încerca să dea semne de existenţă prin cîţiva fulgi rătăciţi care se străduiau anevoie să-şi reţină secundele din marea lor trecere pe pometii trasi ai obrajilor unor amărîţi de intelectuali sortiţi să se bată cu morile de vînt. Obositul, dar neînvinsul, încrîncenatul rău din aceste bătălii sterile şi fără de sfîrşit Silviu Berejan deveni la un moment dat de nerecunoscut:

— Ce bine ar fi, măi fraţilor, să ne aflăm acum la un mijloc de codru sau la un luminiş de poiană! La un pahar de vorbă şi la un şoldan de ciorbă! Şi poate c-am mai găsi şi noi cîte-un bucheţel de ghiocei pentru doamnele noastre, căci mare răbdare au să ne-aştepte, sărmanele, de parcă am fi mobilizaţi pe front!

Ca să vedeţi — neînduplecatul, avanul, tempestuosul, freneticul, marele lingvist pe care-l ştiam numai tunînd şi fulgerînd împotriva celor afoni sau simulazi devenise pe neaşteptate un sentimental!..

Am zis "marele" şi m-am surprins tresărind la privirea întrebătoare şi mirată a cenzorului din mine: dar cum vor reacţiona colegii? Căci într-un colţ de ţară ca a noastră, în care toţi se cunosc unii cu alţii, în care fiecare se consideră numai pe sine centrul Universului (o excepţie fericită constituind-o numai Andrei Strîmbeanu, care-şi împarte generos mărirea cu alţi confraţi), nu există oameni mari. Nu există genii, nu există talente, nu există nimic.

Aceasta e invidia congenitală a confratelui român. A intelectualului român, mai cu seamă. Subliniez:"a intelectualului român", pentru că ţăranul a acceptat dintotdeauna să recunoască realizările vecinului sau ale consăteanului ("Uite ce acareturi şi-a înălţat X! Am să-mi fac şi eu unul de-o să se oprească lumea-n loc"; "Ce-i mai zice al Mariei din frunză, bată-l norocul! Cu unul ca dînsul nu mai mori de urît" etc. etc.), ambiţionîndu-se şi el să-i dea în perspectivă o replică pe potrivă.

Altul este intelectualul. E mare numai el şi prietenul care îi cîntă-n strună, restul — nişte mediocrităţi. Iar cînd se întîmplă totuşi să nu i se întoarcă limba-n gură ca să-i spună astfel unui om care are nişte realizări incontestabile, tace. Nu spune că-i mic, dar nici că e mare, feritu-te-a sfîntul! E mare el, iar ăsta — de, aşa şi-aşa. Poate că da, poate că nu.

N-aş vrea să se creadă că omului de ştiinţă şi de omenie Silviu Berejan nu i s-au recunoscut meritele şi calităţile. I s-au recunoscut, însă mai degrabă tacit sau cu jumătate de gură. Sau, în cel mai bun caz, cu foarte mare întîrziere. Judecaţi şi dumneavoastră, dragi cititori: în timp ce unii extrem de săraci cu duhul şi cu zestrea spirituală, fără să aibă susţinută a doua teză de doctorat, fără lucrări de referinţă sau chiar nişte amărîte de broşurele, ca să nu mai aduc vorba despre vreo urmă de şcoală, se căpătuiseră peste noapte din partea regimului pe care-l slujeau cu fidelitate de sclav cu titlul de academicieni plini, Domnia sa, doctor în ştiinţe şi doctor habilitat, cu o operă recunoscută şi apreciată la Moscova, Kiev, Sankt-Petersburg, Varşovia, Praga, Sofia, nu se învrednicise de acest titlu. Pentru acceptarea în rîndul "nemuritorilor" i se cerea o "nimica toată": să contracareze fulminantele acţiuni de revendicare din partea maselor (inclusiv din partea colectivului Institutului de Lingvistică pe care îl conducea) a recunoaşterii de către oficialităţile de-atunci a unităţii de limbă moldo-române, a necesităţii de a reveni la grafia latină şi de a-i atribui statut de limbă de stat la ea acasă limbii lui Creangă şi Eminescu. Puţină lume ştie cît de mult s-a frămîntat viitorul pe atunci, actualul academician Silviu Berejan, cît de mult s-a zbătut Domnia sa între umilitoarea pentru o fire atît de sensibilă propunere, machiavelica, sataneasca propunere de a pactiza cu forţele răului şi firească, omenească dorinţă a trudnicului în sudoarea frunţii de a-i fi pur şi simplu recunoscute meritele. Iar cei care se mai îndoiau, poate, de onestitatea domnului director, îşi vor fi amintind, cred, de confesiunea acestuia la memorabila conferinţă din 1988 cu participarea unor somităţi în ştiinţa limbii de la Moscova, Leningrad, Kiev, Tomsk şi din alte părţi în legătură cu întrebările "provocatoare" venite la masa prezidiului din sală, întrebări prin care Domnia sa era pus de-a dreptul pe frigare:

1. "Sunteţi **pentru** sau **contra** statutului de limbă de stat pentru limba lui Creangă şi Eminescu?" 2. "Sunteţi **pentru** sau **contra** recunoaşterii unităţii de limbă moldo-române?"; 3. "Sunteţi **pentru** sau **contra** revenirii la grafia latină?"

Cred că atunci a fost momentul decisiv al descătuşării, al izgonirii sclavului din sine. Omul de ştiinţă şi omul demnităţii Silviu Berejan a răspuns cu o francheţe care nu putea să nu-l convingă şi pe cel mai neînduplecat sceptic: "Dar mai poate oare cineva pune la îndoială faptul că eu, ca şi oricare om de ştiinţă integru, sunt în tustrele cazurile **pentru**??!" Răspunsul, repet, a fost la înălţimea omului de ştiinţă Silviu Berejan. Un răspuns extrem de oportun şi important atunci pentru menţinerea încrederii în izbîndă şi a stării de spirit mobilizatoare a forţelor patriotice naţionale, cu atît mai mult dacă ţinem cont de faptul că numele domnului director lipsea din şirul celor 66 de semnatari ai renumitei Scrisori deschise către "Comisia de salvare a limbii", ca şi suflul Domniei sale la memorabila adunare a colectivului institutului. Răspunsul a fost de aceeaşi ţinută şi verticalitate ca şi cel pe care cu vreo şapte ani mai tîrziu Prezidiul Academiei l-a dat Parlamentului la solicitarea acestuia privind numele corect al limbii noastre: limba română. Răspuns, la formularea căruia argumentarea domnului academician Berejan a avut ponderea decisivă.

La fel de tîrziu i s-a conferit şi titlul de profesor universitar. Savantul cu renume cel puţin în fosta Uniune, cu sute de articole publicate în reviste şi culegeri din ţară şi de peste hotare, cu două monografii care au intrat în circuitul ştiinţific internaţional şi de care nu se poate dispensa nici un cercetător serios, cu şcoală lingvistică proprie (numai nişte lei ca Vasile Bahnaru, Constantin Tănase, Gheorghe Popa, Gheorghe Stog, Veronica Purice ş. a. cît fac!), a trebuit să facă ani de zile naveta la Pedagogicul din Bălţi şi să ţină pasionantele cursuri de Lingvistică generală şi de Semantică funcţională pentru a putea obţine titlul rîvnit de profesor —în instituţiile

de învăţămînt superior din Chişinău nu i se găsiseră cele cîteva ore prevăzute de regulament pentru a putea fi propus de o catedră de specialitate şi de senat întru acordarea lui... Nu e bai, vorba ceea, astăzi totul ţine de domeniul trecutului. S-au uitat ele altele mai dureroase, darămite acestea... Domnul academician se simte onorat de faptul că a devenit profesor universitar la catedra de la "Alecu Russo" şi îi este recunoscător corpului didactic de la Bălţi pentru titlul de care s-a învrednicit. Nu ştiu dacă nu i-ar face onoare şi actualei Universităţi de la Bălţi o iniţiativă de a-i conferi titlul de *doctor honoris causa* distinsului ei profesor.

Cea mai înaltă distincţie — Ordinul Republicii — i-a venit la fel de tîrziu. Nu în toiul bătăliei pentru limbă şi alfabet (cînd profesorul şi directorul Berejan iniţiase mai multe reuniuni şi conferinţe cu invitarea unor specialişti nepărtinitori din diferite centre ştiinţifice şi universitare din fosta URSS pentru a demonstra caracterul romanic şi românitatea limbii vorbite în stînga Prutului şi a Nistrului, unitatea limbii române şi a sufletului românilor de pretutindeni, necesitatea revenirii la scrisul latin; cînd activa ca expert zile şi nopţi la rînd în cadrul grupurilor de lucru şi al comisiilor parlamentare pentru elaborarea proiectelor de legi despre limbă; cînd scria zeci de informaţii şi note de argumentare a necesităţii de a soluţiona numai în spiritul adevărului istoric şi ştiinţific spinoasele, incomodele pentru mulţi, dar clarele pentru toţi probleme de limbă; cînd participa la numeroase şedinţe de lucru, emisiuni radio şi TV, conferinţe de presă, întîlniri cu oameni ai muncii pentru a tălmăci aceleaşi întorto-cheate pentru unii probleme de limbă etc. etc.), adică atunci cînd această înaltă, dar binemeritată apreciere i-ar fi înzecit şi ne-ar fi întărit şi nouă, celor din preajma-i, dar şi mulţimii descumpănite, încrederea în izbînda unei cauze drepte, ci de abia la finele lui 1996, în toiul campaniei electorale prezidenţiale, cînd unele realizări de la '89-90 erau iarăşi pierdute, cînd, de fapt, nu decoratul, ci decoratorul era cel care avea din nou nevoie de sprijinul omului incoruptibil şi în general al intelectualităţii pe care generosul împărţitor de distincţii o ignorase o bună habă de vreme.

Însă oficialităţile sau puterea, mai cu seamă cele care nu s-au distins printr-un nivel anume de cultură, — Dumnezeu cu dînsele, acestea dintotdeauna au avut tendinţa fie să umilească, fie să corupă gînditorul — omul de creaţie, omul de cultură, omul de ştiinţă, talentul sau geniul. Mai dureros e că şi noi, pătimiţii şi înţelegătorii, suntem extrem de zgîrciţi în aprecierea colegilor care ne depăşesc. Ne dezlegăm baierele în aprecieri şi lamentări în cel mai bun caz după urcarea acestora în luntrea lui Caron.

Un titan al ştiinţei contemporane cum este compatriotul nostru Eugen Coşeriu poate să-l numească pe Silviu Berejan mare lingvist, noi însă — nu. Un Alexandru Piru putea să-i spună lui Vasile Coroban în viaţă cărturar erudit, noi aproape că şi după atîţia ani de la trecerea acestuia în lumea celor drepţi ne temem ca nu cumva să-l supraapreciem. Căci dacă dînsul a fost un erudit, noi ce mai suntem?

Şi totuşi, va trebui s-o recunoaştem măcar cu această rară ocazie —cine se simte la finele celui de-al paisprezecelea lustru la fel de energic şi de juvenil? — că domnul profesor şi academician Silviu Berejan, chiar dacă e "din sat de la noi", este un mare lingvist. Poate că cel mai mare din lingviştii la activ pe această palmă de pămînt românesc care se numeşte Basarabia după academicianul Nicolae Corlăteanu. La fel de mare ca şi academicianul Ion Coteanu, ca şi membrii corespondenţi ai Academiei Române Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, Matilda Caragiu-Marioţeanu, dacă e să mă limitez doar la cîteva nume de specialişti notorii din Ţară.

Lucrarea sa din 1962, *Contribuţii la studiul infinitivului moldovenesc*, rămîne şi azi o lucrare de referinţă în lumea ştiinţifică şi o contribuţie esenţială la relevarea specificului

acestei forme verbale pe plan general romanic, balcanic şi în particular pe plan românesc, iar studiul în limba rusă din 1973, *Echivalenţa semantică a unităţilor lexicale*, prin multitudinea problemelor abordate, prin noutatea interpretărilor, prin elaborarea unei teorii originale a sinonimiei în plan universal, ne-a scos în aria largă a lingvisticii generale. Concepte noi, originale, idei dintre cele mai abstracte au fost îmbrăcate într-o haină lingvistică ce se distinge prin concizie, claritate, rigoare şi în acelaşi timp accesibilitate şi pentru cititorul neiniţiat (în acest plan poate că numai lucrarea lui V.M. Solnţev din 1971, *Limba ca sistem şi structură*, se remarcă prin aceleaşi calităţi). Un adevărat compendiu de lingvistică generală este lucrarea aceasta, ea incluzînd noţiuni, concepte, formulări, dezbateri în probleme privind esenţa ştiinţei noastre: dihotomie, limbă, vorbire, sistem, structură, paradigmatică, sintagmatică, sincronie, diacronie, statică, dinamică, conţinut, formă, fenomen, esenţă, semnificat, semnificant, micro- şi macrostructuri, hetero-, para- şi omolexie, hetero-, para- şi omosemie, cîmp conceptual, cîmp semantic, opoziţie, combinatorică etc. Numai din cauză că a fost publicat într-o limbă de o oarecare circulaţie studiul lui Silviu Berejan n-a fost la timpul lui tradus în alte limbi, deşi sunt convins că un atare eveniment va avea loc odată şi odată.

Silviu Berejan este un excelent profesor — şi în calitate de autor de manuale pentru învăţămîntul preuniversitar (clasele a VI-a — a VII-a, şcoala normală) şi pentru cel universitar (*Curs de limbă contemporană*, volumele I şi II; *Curs de gramatică istorică*; *Lingvistica generală*), şi în calitate de profesor la Universitatea din Bălţi, şi de invitat la diferitele cursuri de perfecţionare a cadrelor didactice, şi ca preşedinte — ani de-a rîndul — al comisiilor de examinare de stat la specialitate la diverse facultăţi. Generaţii la rînd de învăţăcei i-au apreciat erudiţia, gîndirea de matematician, claritatea expunerii, forţa de convingere, crezul în ideea pe care o slujeşte, arta de orator (ce-i drept, cu un pronunţat accent moldovenesc, mai ales cînd e vorba de conjuncţia şi de adverbul *şi*). Ceea ce n-au făcut la timp oficialităţile şi nici colegii au făcut-o străinii şi cei de la coarnele plugului: studenţii şi cadrele didactice. Opera lui Berejan e consultată şi citată în toate tezele de curs şi de licenţă, în prestigioase reviste şi studii de specialitate din Ţară şi din străinătate. Meritele ştiinţifice i-au fost considerate prin invitaţia de a participa la prestigioase reuniuni internaţionale, de a face parte din componenţa diferitelor consilii şi colegii de redacţie, de a organiza şi conduce unele manifestări din domeniu.

Silviu Berejan este un bun organizator şi îndrumător al activităţii ştiinţifice. Neîndurător de exigent faţă de sine însuşi, întîi de toate, de o punctualitate şi meticulozitate de invidiat, de o capacitate de muncă extraordinară şi de o consacrare totală activităţii pe care o prestează, domnul director fireşte că nu poate fi mai puţin exigent şi faţă de subalterni, deşi mulţi dintre aceştia n-au pregetat să-i pună la încercare bunătatea în repetate rînduri.

Am avut norocul să colaborez cu Domnia sa la redactarea volumului II al DELM-ului. Atunci i-am admirat capacitatea de organizator, căci a ştiut să creeze şi să lucreze în serie, ca la fabrică, cu mai multe grupuri de lucru: grupul verbului, grupul substantivului, grupul adjectivului, grupul părţilor de vorbire auxiliare etc. Domnia sa însuşi lucra literalmente în trei schimburi: de la prima oră cu un grup, de la prînz — cu altul, după terminarea zilei de lucru, acasă, cu al treilea. În ultima veneam (mai bine zis, eram aduşi de dînsul) noi, cumularzii: Ion Mocreac, George Rusnac şi subsemnatul — şi continuam munca de redactare pînă după miezul nopţii, iar sîmbetele şi duminicile le consacram pe de-a-ntregul acestei munci. Şi dacă noi mai oboseam cîteodată, domnul academician — niciodată.

Nu ţine cu dinţii la şefie, deşi în viaţa sa a acceptat, conştient că are această misiune şi că o merită, în

numele unei mai bune organizări a muncii şi al prosperării domeniului de activitate căruia i s-a consacrat plenar, anumite funcţii de conducere: de director al Institutului de Lingvistică, de academician-secretar la ştiinţele sociale... Şi-a sacrificat, în aceste ipostaze, o bună parte din timpul său personal, i-au rămas multe cărţi bune nescrise, numai din convingerea interioară că cineva trebuie să-şi asume şi o asemenea sarcină, că cineva trebuie să se consacre şi luptei pentru realizarea unui ideal. A muncit şi munceşte cu dăruire şi abnegaţie. Şi dacă a regretat vreodată această muncă de apostolat, a regretat-o nu atunci cînd o făcea în numele celora care se zbuciumau pe străzile şi în pieţele Chişinăului, în numele celora care îngenunchează pe Piaţa Marii Adunări Naţionale, ci cînd herostraţii şi răuvoitorii neamului l-au pus să-şi irosească timpul şi forţele în zadar, obligîndu-l să demonstreze de zeci, sute, mii de ori că albul e alb şi negrul e negru (mai drept spus, cînd nişte indivizi de teapa lui Petre P. Moldovan, în contradicţie flagrantă cu adevărul istoric şi ştiinţific şi cu convingerile sale personale, cereau să confirme, personal şi în numele instituţiei pe care o conduce, că albul e negru şi că negrul e alb, la concret: că limba noastră nu e română, că noi nu mai suntem români).

La nivelul Academiei — ca academician-secretar — Silviu Berejan, exemplu de corectitudine şi delicateţe, nu a închis ochii la neajunsuri şi disfuncţionalităţi, la proasta dirijare sau organizare a unor structuri, la atenţia insuficientă acordată de cei mai înalţi factori de decizie solicitărilor venite din partea institutelor de cercetare, ci le-a spus lucrurilor pe nume. Rapoartele sale anuale, în pofida rigorilor stilului căruia urmau să i se conformeze, sunt mostre de analiză obiectivă, dură, necruţătoare, academismul şi verva întreţesîndu-se şi fuzionînd în mod fericit.

Academicianul Berejan trăieşte bucuria muncii, bucuria creaţiei. Munceşte nu numai dintr-un înalt sentiment al datoriei, al disciplinei interioare (deşi nici aceasta nu e puţin), ci pentru că acesta e felul dumisale de a fi. Uneori am impresia că ar fi putut deveni, prin disciplina, perseverenţa, elanul de muncă ce-l caracterizează, un tot atît de mare biolog, compozitor, matematician, scriitor. Apropo, la începuturi Domnia sa intenţiona să se facă matematician. Nu ştiu cît de mult au pierdut matematicile, dar ştiu că lingvistica română şi cea generală au cîştigat enorm de mult prin venirea lui Berejan în castrul lor.

Domnul academician nu se sfieşte să presteze orice muncă, fie ea de rutină (transpunerea de texte pe fişe, copierea pe curat a formulărilor etc.), fie de creaţie — de la scrierea şi redactarea propriilor articole şi lucrări pînă la punerea la punct, în calitate de redactor ştiinţific, coordonator, prefaţator, a unor lucrări străine. Redactarea propriilor sale texte este o veritabilă operă de giuvaiergiu. Nici un element neadecvat stilului (chiar şi în limbajul esopic practicat odinioară), nici un cuvînt în plus sau în minus, nici o virgulă de prisos sau vreuna lipsă — ca la Eugen Coşeriu (pe care îl venerează şi căruia, intuiesc, ar vrea să-i semene).

Silviu Berejan este un mare patriot. N-a făcut din pumni mai-marilor vremii din rîndul mulţimii înfuriate de pe stradă, nu şi-a dat ghes la microfoanele de pe scena Teatrului de vară sau din Piaţa Marii Adunări Naţionale, nu s-a băgat precum unii în ochii legătoarelor să-l "ferece" în cruciş şi-n curmeziş cu cele mai alese prosoape, dar a spus clar şi răspicat, atunci cînd i s-a cerut de oficialităţi, ca şi atunci cînd n-a mai putut răbda prostirea omului simplu de către falsificatorul impostor, cine suntem, de unde ne tragem, unde am ajuns, ce limbă vorbim.

Onestitatea şi probitatea nu i-au permis să-şi calce pe conştiinţă şi convingeri. O singură dată l-au prins trişorii în plasa lor: atunci cînd l-au pus să semneze articolul colectiv "Limba moldovenească şi răuvoitorii ei". Cine ca cine, dar Carlo Tagliavini cred că îl priveşte iertător din mormînt pentru secunda aceea de poltronerie...

Ţin minte cum se contrariase multă lume cînd îmi spusese cineva că aş fi un mare fricos: că m-aş teme de minciună, de tentativa unora din jur şi mai ales a reprezentanţilor puterii de a mă corupe, de a mă converti în alt crez ş.a.m.d. Pe mine m-a flatat această caracteristică din partea unui coleg de breaslă. Însă vreau să remarc, în această ordine de idei, că domnul academician e şi mai fricos decît mine. Domnia sa are nu frică, ci teamă, groază, oroare de minciună, de simulare, de speculaţie, de corupţie. Toată viaţa s-a temut să nu-i ceară diavolul să-şi vîndă şi sufletul pentru cei treizeci de arginţi. Şi a rezistat: cu verticalitate de om, mai întîi, şi cu demnitate de om de ştiinţă, în al doilea rînd. Chiar dacă stoicismul l-a costat ceva (chiar deunăzi, în plină democraţie declarată, guvernul lui Sangheli i-a luat postul de academician-secretar pentru răspunsul nedorit venit din partea Academiei la solicitarea Parlamentului).

Erou poate că nu va fi fiind, căci după Ilie Ilaşcu e imposibil să mai fii erou, dar om de curaj este la sigur. Se zice, că într-un timp cînd toţi îi cîntau din surle şi trîmbiţe groparului culturii şi ştiinţei naţionale şi pe cînd regretatul transnistrian "basarabenizat" Ion Mocreac — unionist înfl-ăcărat şi el — îl tot agasa cu refrenul "Ce zici, măi Silviu, oare Iorgu Iordan ne-ar accepta măcar ca laboranţi la institutul său?", dl Berejan i-ar fi răspuns dezinvolt: "Mai bine laborant la Iorgu Iordan decît surlagiu la Bodiul Ivan!".

Fricos fricos, dar şi abil "diversionist" acest Silviu Berejan. Într-o vreme cînd buruiana de dincoace de Prut n-avea voie să crească şi dincolo, iar un scriitor născut dincolo de Prut n-avea voie să fie considerat şi al nostru, al basarabenilor, Silviu Berejan îl face pe un zelos slujitor al regimului să scrie despre comunitatea de limbă moldo-română într-un curs de limbă pentru studenţi. La o conferinţă unională chemată să demonstreze asemănările dintre toate limbile lumii şi numai identitatea celei de pe malul stîng şi malul drept al Prutului să n-o recunoască, Silviu Berejan strecoară în referatul colectiv din partea Moldovei pe atunci Sovietice ideea "subversivă" despre două varietăţi teritoriale ale uneia şi aceleiaşi limbi. Sau alta şi mai şi: pe cînd atotveghetorii din C.C. al P.C.M. respingeau din germene ideea unei eventuale reveniri la grafia latină, Silviu Berejan invită tocmai din Armenia un reputat specialist în domeniul istoriei scrisu-

Mens sana in corpore sano. Anul 1951.

lui, specialist care să afirme că limbii române din Republica Moldova i-ar sta bine în haina ei latină.

Are deci pentru ce tuna şi fulgera un anonim ca Petre P. Moldovan contra lui Silviu Berejan, are pentru ce-i cere decapitarea osmanlîul! Numai că, vorba orientalului: şacalii urlă, iar caravana îşi vede de drum. Berejan stă neclintit la straja cetăţii.

Cu modestia-i cunoscută, academicianul Berejan nu şi-a făcut din lupta dată pentru triumful adevărului un titlu de glorie, precum alţii. A evitat ovaţiile ieftine, lumina orbitoare a reflectoarelor, blitzul camerelor de luat vederi.

E îngrijorat de plecarea tinerilor din instituţiile de cercetare. Cu bani puţini şi cu exigenţă de bun platnic, creatorul de şcoală lingvistică s-a pomenit la un moment dat fără elevi, căci toţi s-au zburătăcit care şi încotro le-a surîs norocul după ce s-au văzut cu doctoratul luat, ba chiar şi cu lucrările publicate. Se pierde ideea şi forţa de grup de creaţie. Barem de-ar reuşi să şi-i reunească în jurul unei lucrări fundamentale, pe baze obşteşti, cum se spune şi cum au lucrat şi în alte timpuri cei chemaţi de Dumnezeu pentru o asemenea dăruire...

E mare lingvistul cu gîndire de matematician care se numeşte Silviu Berejan. Trebuie să ne mîndrim că şi acest român ambiţios a mai adăugat cîteva carate la strălucirea falnicului nume de român basarabean în lume.

Este un om de o tandreţe şi bunătate sufletească rar întîlnite în aceste zile încrîncenate. În unul din cele mai grele momente din viaţa mea a fost primul din partea căruia am găsit tot sprijinul şi întreaga compasiune. Plecăciunile mele adînci, iubite frate Silviu!

Pentru că este atît de mare şi sus şi, în acelaşi timp, atît de aproape de noi, ştilalţi, pentru că este atît de puternic şi în acelaşi timp, are atît de mare nevoie de susţinerea noastră morală, ar trebui să ne luăm inima-n dinţi şi să recunoaştem măcar la această oră de destindere că îl stimăm nespus. Mai mult decît atît: că îl iubim. Domnul profesor şi academician şi-a cîştigat prin trudă onestă şi devotament dragostea noastră a tuturora.

Într-un moment de firească slăbiciune omenească (ce să-i faci dacă şi atotputernicul om este totuşi o fiinţă slabă?), obosit de hărţuielile fără de sfîrşit puse la cale în mod expres de răuvoitorii acestui neam şi de renegaţii neamului însuşi — moldoivani fără de neam şi fără de Ţară — pentru a-l distrage de la munca ştiinţifică pe care şi-ar fi putut-o materializa prin alte studii fundamentale, sărbătoritul nostru de azi încerca să-şi exprime regretul de a se fi încadrat într-un domeniu de ştiinţă blestemat de Dumnezeu să-l atace toţi ignoranţii şi impostorii, confesîndu-se unui confrate că, dacă ar fi s-o ia de la început, s-ar face matematician.

Îl rog să-mi permită a nu-i da crezare. Căci bunul Dumnezeu ni l-ar fi adus tot aici.

Nu e timpul pentru lamentări şi regrete, iubite domnule profesor. Bătălia pentru limbă, nume şi suflare românească încă n-am pierdut-o.

Fruntea sus, stimate domnule academician! Cîtă vreme sunteţi cu noi, lumea de bună-credinţă mai speră în izbînda adevărului şi a dreptăţii. Iar cartea cea mare pe care încă nu aţi scris-o, deja aţi răsădit-o în sufletele noastre. Vise înaripate, mărite şi iubite visător! Căci vom ajunge totuşi să culegem ghiocei!..

Andrei BURAC

POT SĂ ŞI UIT

Dacă insişti atît de mult
pot fi şi tăcut.
Ca un ou. Iar tu
poţi dansa sau cînta
în preajma lui.
Şi chiar cu dînsul.
Îl poţi încondeia de sărbători
alegînd culorile după bunul tău plac.
Dacă insişti pot să şi uit
c-am ştiut cîndva
să rostesc un nume.

TIMPUL?

Lui Alexandru LUNGU

În grădina fără de vîrstă şi timp
aud un foşnet de frunze ca o spaimă
ce nu se mai stinge.
Aici rareori poţi întîlni
o singură pasăre. Ruginie.
Îşi anunţă trilurile
sleindu-şi ultimele puteri.
În rest, aşteptarea-i ca un nor
înmugurit din cristalurile cerului.
Timpul? Din pragul casei
singurătatea năboieşte peste mine
ca un imperiu păgîn.
Ceasul pămîntului arată un soi de tîrziu
revărsat peste necunoscutul de nimeni.

RĂTĂCIRE

E o năprasnică rătăcire
să gîndeşti măcar
că pot fi înhămat al doilea
la carul cu mirt divin
fie şi înaintea primului zeu.
Sunt din specia
ce se hrăneşte din absenţe.
Mi-am stins (în secret)
şi îmi voi stinge setea
din mîna Femeii
cînd plouă cu secetă.

ÎN ACEASTĂ SÎMBĂTĂ

Seara ca la capătul lumii —
pe drumuri înguste
tot mai înguste
unde pînă şi moartea
are răbdare.
În spate — cîmpia imensă
potopită-n ninsoare
spulberată din acordurile
unei simfonii de Lalo.
În această sîmbătă de toamnă
e încă primăvară.
Seara
înarmaţi cu arbalete din ceară
adulmecăm umbra de pe cer
a unui tînăr zimbru
cîndva hăituit.

DINTOTDEAUNA

Lui Peter CURMAN

Noi
mai obosiţi ai destinelor...
Şi de ce nu? Poate, mai sensibili
în clipa unui apus
sau vers despre soare?
Ochii noştri, ca şi ai voştri
au aceleaşi rădăcini în cer.
Cu vîrfurile lor
ne tot privim împărţiţi
şi puşi la numărătoare.

Noi nu putem doar să fim.
De cînd ne-aţi cunoscut — suntem.
Şi tot atît de tremurători
în cîmpia unde rătăcesc acordurile
lui Beethoven, Grieg sau Enescu.

PLINĂ DE NEŞTIRE

O întîmplare plină de neştire
mă face să apuc pe o potecă
unde picioarele-mi sunt
ca nişte pietroaie certate.
Se rostogolesc. Se opresc.
Se privesc şi nu se recunosc.
O altă întîmplare mă face, pe furiş
să privesc imensa oglindă
plină cu ochii femeii. Aşa e.
Uneori sunt al pietrei —
piatră din piatra Căii Robilor.
Şi întîmplarea se face lumină.

CARUL CEL CU PATRU ROŢI

Cu sufletul înhămat
la carul cel cu patru roţi
şi în dimineaţa aceasta
urcă, urcă şi nu mai coboară
şi nu mai vrea să coboare
carul cu viii, carul cu morţii.
Cei vii agitaţi sporesc viteza
cei vii hăulesc, cad,
se ridică şi iar se agaţă de loitre.
Cei trecuţi în sfîrşit se odihnesc.
Carul înghite spaţii,
carul învinge, carul străbate,
carul nu mai conteneşte —
carul cu viii, carul cu viii
care mîine va fi acelaşi,
carul cu viii de-a valma cu morţii.
Ce strălucit, ce magnific
carul urcă şi învinge,
şi străbate,
şi la ce bun să mai coboare
carul cu viii, carul cu viii
cu sufletele lor înhămate
la carul cel cu patru roţi.

MADE IN JAPAN

Solul din jur e arid
iar simţirile aleargă, aleargă
gonesc cît văd şi cît simt
pînă îşi luminează orbitele cărnii.
Doar în crepuscul
cu un ceai de buruiene
îşi mai pot îneca setea din oase.
Popasul e mai mult o visare.
Cele două sărăcii bogate
privesc cum inima prezentului
naşte chipul rînjit al trecutului.
Dzin-dzin! Dzin-dzin! —
glasul unui minuscul clopoţel
(Made in Japan)
cu o pală de răcoare imaginară
minte trupurile în nesaţ.

SPAŢII COMUNICANTE

Vestea veni în zori
adusă de-o pală de vînt. După
globu-i de rouă din clonţ
s-a putut înţelege limpede că
astăzi pînă şi în cer
pîinea-i în toiul coacerii
şi că vom avea cu ce umple spaţiile
dintre vechii psalmi
care mereu ne vorbesc
despre piramidele de piatră seacă
a sîngelui uman în păcat.

FIŞIER

Andrei Burac preferă tainele, reticenţele, cuvintele nezgomotoase, spuse parcă pe jumătate. Spaţiile albe — tăcerile poetului — nu sunt nişte simple treceri de la un rînd la altul, de la o poezie la alta. Ele vorbesc, îndeamnă la meditaţie, fecundate fiind de ideile, gîndurile ce depăşesc flagrant cadrul voit limitat al cuvintelor.

A. Burac s-a născut la 17 august 1938 (Căuşeni, Tighina). A absolvit Institutul de Medicină din Chişinău (1964) şi Institutul de Literatură (Moscova, 1977). Publică din a. 1965. Fondator şi secretar (1993—1995) al filialei Moldova a Organizaţiei mondiale a scriitorilor (PEN-club internaţional).

*Volume de poezie: **Ispita înfloririi** (1970), **Culegători în amurg** (1976), **Orizont vertical** (1990); teatru şi proză: **Întoarcerea lui Traian** (1991), **Primăvara în doi** (1991).*

Gheorghe COLŢUN
Chişinău

CATEGORIILE MORFOLOGICE ALE FRAZEOLOGISMELOR VERBALE (I)

Categoriile morfologice ale frazeologismelor, în general, şi ale celor verbale, în special, au fost foarte puţin studiate în lingvistica română. Acest aspect este trecut cu vederea chiar şi de cunoscuta cercetătoare Florica Dimitrescu. În monografia "Locuţiunile verbale în limba română" la capitolul "Categoriile gramaticale ale locuţiunilor verbale" sînt examinate numai caracteristicile sintactice (tranzitivitate, diateză, caracter impersonal)[1], lăsîndu-se cu totul la o parte particularităţile morfologice.

De aceea în continuare vom face o scurtă trecere în revistă a studierii problemei categoriilor morfologice ale frazeologismelor, în general, în lingvistică.

Acad. V. V. Vinogradov a atras de multe ori atenţia frazeologilor de a intensifica studierea particularităţilor gramaticale ale frazeologismelor[2]. Cercetarea categoriilor morfologice ale frazeologismelor, în general, s-a început relativ nu demult[3]. Puţinele lucrări apărute iau în discuţie doar diverse aspecte ale funcţionării unor categorii morfologice în cadrul frazeologismelor[4].

În lingvistica română există şi mai puţine lucrări de acest fel[5].

În cercetările despre categoriile morfologice ale frazeologismelor există două puncte de vedere.

Adepţii primului punct de vedere consideră că în plan gramatical frazeologismele nu se deosebesc cu nimic de îmbinările libere de cuvinte (Ă. M. Veresov, F. A. Krasnov, Z. V. Valiusinskaia-Donskova, E. I. Ivaninikov, P. T. Taranenko ş. a.)[6]. Ei pun semnul egalităţii între categoriile morfologice ale frazeologismelor şi ale îmbinărilor libere de cuvinte.

Adepţii punctului al doilea de vedere (V. L. Arhanghelskii, N. M. Şanskii, V. P. Jukov, A. M. Cepasova ş. a.) accentuează că în comparaţie cu îmbinările libere de cuvinte frazeologismele constituie în plan morfologic un fenomen specific. De exemplu, V. P. Jukov scrie: "Faptele arată că fiecare frazeologism luat aparte se deosebeşte calitativ din punct de vedere lexico-semantic, derivativ, morfologic şi sintactic de cuvintele ce intră în îmbinarea liberă omonimică cu frazeologismul respectiv"[7].

Majoritatea cercetătorilor recunosc faptul că frazeologismele au trăsături specifice din punct de vedere semantic, ce le deosebesc de alte unităţi ale limbii. În cazul acesta este inadmisibil faptul de a considera că frazeologismele n-au trăsături specifice şi în plan gramatical, pentru că orice fenomen în limbă se prezintă ca o unitate integră din punctul de vedere al conţinutului şi al formei. Deci frazeologismele au atît trăsături semantice, cît şi trăsături morfologice specifice.

În plan morfologic drept criteriu specific al frazeologismelor se consideră prezenţa restricţiilor paradigmatice ale unor componente ale frazeologismelor (V. L. Arhanghelskii, A. K. Tihonov, A. Ţ. Akopean, S. G. Gavrin, V. N. Telia, A. M. Cepasova, O. V. Şavkunov, V. A. Lebedinskii, G. F. Bulgakov ş. a.).

Problema stabilirii gradului de restricţii paradigmatice e tratată de lingvişti în mod diferit. Unii menţionează că elementele componente ale frazeologismelor îşi pierd parţial capacitatea de a-şi modifica paradigma[8]. Alţii presupun că restricţiile paradigmatice apar doar la unele frazeologisme[9]. Părtaşii punctului al treilea de vedere susţin că "nici un component al frazeologismului nu dispune de acel complet de trăsături paradigmatice pe care le are acelaşi cuvînt - component utilizat într-o îmbinare liberă[10]. "Fiecare frazeologism, menţionează A. V. Kunin, e limitat în planul varierii morfologice în

comparaţie cu aceleaşi cuvinte-componente, luate aparte[11]".

Indicînd diversele opinii ce există referitor la trăsăturile gramaticale şi, în special, la cele morfologice ale frazeologismelor, A. P. Okunev scrie că starea aceasta de lucruri e "un argument ce ne vorbeşte despre studierea insuficientă a funcţionării categoriilor morfologice în cadrul frazeologismelor, iar aceasta face ca problema dată să devină actuală şi necesară[12]".

În cele ce urmează vom încerca să relevăm funcţionarea categoriilor morfologice de bază (mod, timp, persoană) în cadrul frazeologismelor verbale ale limbii române. Desigur, e aproape imposibil să cercetezi întregul tezaur al frazeologismelor verbale. De aceea au fost supuse analizei noastre doar 700 de frazeologisme verbale utilizate în peste 4000 de contexte.

I. CATEGORIA MODULUI

Frazeologismele verbale pot avea forma tuturor modurilor personale: indicativ, conjunctiv, condiţional, potenţial şi imperativ. Dacă verbele propriu-zise se conjugă la toate modurile, atunci frazeologismele verbale realizează categoria modului cu anumite restricţii. De exemplu, din cele 700 de frazeologisme analizate numai 542 pot avea forma celor cinci moduri. 158 de frazeologisme nu pot fi întrebuinţate la modul imperativ.

Frecvenţa utilizării frazeologismelor verbale la diferite moduri e variată. Cel mai frecvent sînt utilizate formele modului indicativ, apoi urmează în ordine descrescîndă formele modurilor conjunctiv, condiţional şi imperativ. Frazeologismele verbale la modul potenţial se întîlnesc foarte rar.

A. FRAZEOLOGISMELE VERBALE, AVÎND FORMA MODULUI INDICATIV

Frazeologismele ce au această formă indică acţiuni reale care pot avea loc:

în prezent: "După toate cele ne mai **ia şi peste picior**" (Ana Lupan);

în trecut: "Morarul parcă **luase apă în gură**. Pînă acasă n-a scos nici un cuvînt" (I. C. Ciobanu);

în viitor: "Femeia aceasta degrabă **are să ne pună în cofă**" (M. Cibotaru).

Frazeologismele verbale au întotdeauna în calitate de cuvînt de bază (cuvînt dominant) un verb, care şi indică categoria modului. Deci categoria modului e indicată de cuvîntul dominant, însă categoria morfologică a modului aparţine întregului frazeologism: "Da voi ce staţi aşa ca nişte găini plouate? Nu vedeţi că starostele vă **duce de nas?**" (Gh. Malarciuc); "Ca să scape de urmărirea jandarmilor, trăgeau cîte un chihot şi **spălau putina** cu totul în altă parte" (I. C. Ciobanu); "Cînd ţi **s-or aprinde călcîiele**, însoară-te" (C. Negruzzi).

Formele modului indicativ ale frazeologismelor verbale sînt exprimate prin aceleaşi mijloace ca şi în cazul verbelor propriu-zise:

a) cu ajutorul unor desinenţe speciale (prezentul, imperfectul, perfectul simplu şi mai mult ca perfectul): "Cînd a fost greu, a lepădat totul şi a fugit, da acum **caută nod în papură**" (Ana Lupan); "Puii **o iau la sănătoasa**, care încotro" (I. Podoleanu); "... Pădurăriţa ... **îşi luă tălpăşiţa**" (V. Alecsandri); "Cum se vede, vremea-i cel mai bun sfetnic. Îl **dase la brazdă** şi pe moş Toader Lefter" (I. C. Ciobanu);

b) cu ajutorul verbelor auxiliare "a avea" şi "a vrea" (perfectul compus, viitorul I, forma I şi viitorul I, forma II: "După ce **a legat şcoala de gard**, a început să tropăie tot mai des pe la casa părintească..." (D. Ciobanu); "Ştia că dacă va zice că lipseşte problematica, iar analiza-i superficială şi măiestria - străvezie, **îşi va aprinde pale în cap**" (M. Cibotaru); "El, Frunză, **o să-i pună** pe toţi **pe roate**". (I. C. Ciobanu).

B. FRAZEOLOGISMELE VERBALE, AVÎND FORMA MODULUI CONJUNCTIV

Frazeologismele date indică o acţiune nereală, dar care e posibilă sau dorită în prezent sau e posibilă sau dorită în trecut: "Mai uşurel, cetăţeni, **să nu-mi iau nasul la**

purtare" (A. Busuioc); "Se prea poate ca dumneata singură **să-ţi fi aprins paie în cap**" (Ana Lupan).

Forma timpului trecut se utilizează destul de rar, de aceea în continuare vom analiza numai frazeologismele verbale la timpul prezent al modului conjunctiv, care se utilizează:

1) de sine stătător, adică în propoziţii independente şi

2) în propoziţii dependente, adică subordonate.

I) Frazeologismele verbale ce se utilizează în propoziţii independente indică diferite nuanţe ipotetice:

- *un ordin, un îndemn, un imbold:* "Ştiţi ce? Voi **să nu** mai **umblaţi cu mîţa în sac** ..." (D. Ciobanu); "la aminte, **să nu tragi cu obrazul**, - îmi spunea deseori bunica" (Gh. Gheorghiu).

- *o urare:* "**Să nu** le **pui** pe toate **la inimă**" (E. Damian).

- *o dorinţă:* "**Să şteargă putina** cît îi lucru cu cinste, aşa l-au bătut multă vreme gîndurile ..." (E. Damian).

- *o îndoială, o şovăire*: "Şi în loc să ne oprim lîngă ospătărie, ne-am oprit lîngă casa lui Fofău. Am înghiţit în sec şi-am tăcut. Să văd ce vrea să facă. **Să nu dau** cumva **cu oiştea în gard**" (I. Podoleanu).

- *o prevenire, o avertizare*: "Ba **să-ţi legi slujba de gard**!.. Şi să-ţi cauţi de gospodărie" (I. C. Ciobanu).

- *un sfat:* "**Să nu-ţi faci sînge rău**, Dumitraş ..." (Gr. Adam).

- *o hotărîre*: "Nu sînt proroc, ca să-ţi răspund precis, Gabriele, şi **să punem punct**, căci devenim ridicoli" (E. Damian).

- *o indignare, o revoltă:* "Da. O să-i cheltuiască!... O să cheltuiască banii ... Şi noi **să stăm cu mîinile în sîn**" (I. C. Ciobanu).

- *un dispreţ, o desconsiderare:* "Da **să-mi pună** mie unul ca Chiruşa **beţe în roate**, asta nu" (Ana Lupan).

- *o furie, o mînie*: "Zău că-mi vine şi mie să nebunesc de ciuda ofiţerului ... **Să** mă **iele în trei parale** ... cojcoge isprăvnicească" (V. Alecsandri).

- *o garanţie*: "O tiflă în nas o să primiţi, nu modă. **Luntre şi punte să vă puneţi**, nu vedeţi o leţcaie de la mine" (Ana Lupan).

- *o frică, o sfială, o timiditate:* "Măi Mitrea, ce zici tu? Le dăm cinci sutare? **Să dezlegăm calul de la gard** cu binişorul" (I. C. Ciobanu).

- *o ironie*: "Ei, ce să-i faci. Era omul flăcău. De ce **să nu încerce marea cu degetul**?" (I. C. Ciobanu).

- *o nesiguranţă:* "Să-i spună lui Pavel că Ana e aici? Să alerge şi s-o aducă pe Ana încoace? Ori **s-o facă pe mortul în păpuşoi**" (Gh. Gheorghiu).

- *o nedumerire:* "Ş-apoi de ce **să-ţi şteargă nasul** alde Anchipov?" (D. Ciobanu).

Din cele de mai sus se vede că frazeologismele verbale la conjunctiv prezent pot reda cele mai diverse nuanţe semantice. Aceste nuanţe depind atît de sensul verbului dominant al frazeologismului, cît şi de anturajul lexico-sintactic în care se utilizează frazeologismul respectiv.

Frazeologismele verbale la modul conjunctiv se folosesc uneori şi cu valori semantice improprii. Ele pot reda şi unele valori semantice ale modului imperativ, adică ele pot desemna un sfat, o rugăminte, un ordin, o avertizare ş. a.

Valorile semantice ale modului conjunctiv pot fi exprimate şi prin intermediul frazeologismelor verbale la modul imperativ, deoarece ele numesc de asemenea o rugăminte, un sfat şi alte nuanţe semantice: "Dumneata **nu** le **pune** chiar pe toate **la inimă** (**să nu** le **pui** chiar pe toate **la inimă**), - îl sfătuieşte adesea Zglăvoci ..." (E. Damian).

II) În structura propoziţiilor subordonate frazeologismele verbale la modul conjunctiv îndeplinesc funcţia sintactică de predicat verbal simplu al propoziţiilor subordonate:

- *atributive*:

"în inimă însă o dorea şi era convins că alta care **să**-i **caute în coarne** şi să-i rabde capriciile aşa cum i le rabdă Sonea, n-are să găsească" (Ana Lupan); "Are şi ea o meteahnă şi tocmai tu te-ai găsit acela care **s-o dai în vileag**" (N. Costenco).

- *completive:*

"Numai că mulţi vorbeau despre folosul pădurii şi nu le plăcea **să bată apa în piuă** de pomană pentru nişte

poveşti gogonate" (I. C. Ciobanu); "Diferenţa de vîrstă nu-l împiedică pe Mihail să-l tutuiască şi **să-l ia peste picior** de cîte ori avea prilejul" (V. Roşca).

- *circumstanţiale finale*: "Şi ca **să cazi** tot **în picioare**, ai venit şi tot dumneata l-ai adus acasă" (M. Ciobanu); "Ne-am înţeles să ne întîlnim oleacă mai devreme, ca **să** mai **punem ţara la cale**" (D. Matcovschi).

- *circumstanţiale cauzale*: "El se ferea **să intre în gura satului**, însă cîte o dată se scăpăta" (I. C. Ciobanu); "Se temea **să nu-l tragă pe sfoară** acolo, la raion" (A. Strîmbeanu).

- *circumstanţiale modale*: "Şi, fără **să-l trag de limbă**, a început să-mi povestească ..." (I. Podoleanu).

- *circumstanţiale condiţionale:* "... M-a liniştit şi a zis că mai mult nu se va anina de mine, numai **să iau apă în gură**" (I. C. Ciobanu).

Exemplele de mai sus vin să ne convingă că frazeologismele verbale la modul conjunctiv se comportă în mare parte ca şi verbele propriu-zise la acest mod.

C. FRAZEOLOGISMELE VERBALE AVÎND FORMA MODULUI CONDIŢIONAL

Aceste frazeologisme indică acţiuni ireale posibile, dar care depind de o condiţie. Acţiunile ar putea avea loc în prezent: "Alta ca alta. Dar pentru hoţi **aş găsi** eu **ac de cojocul** lor" (I. C. Ciobanu) sau în trecut: "Să-şi spună pe faţă temerea nu îndrăznea. **Şi-ar fi aprins paie în cap**" (I. C. Ciobanu).

Frecvenţa utilizării celor două forme de timp e diferită. Dacă frazeologismele verbale la modul conjunctiv se folosesc mai frecvent la timpul prezent, atunci la modul condiţional mai frecvent sînt întrebuinţate formele timpului trecut.

Frazeologismele verbale la timpul prezent al modului condiţional se utilizează atît în propoziţii independente, cît şi în propoziţii dependente, subordonate.

Cele de la timpul prezent, întrebuinţate de sine stătător, în propoziţiile coordonate, exprimă o dorinţă a realizării acţiunii: "U, moroiul! îngînă Alexandru. - M-**ar îneca într-o lingură de apă**" (V. Roşca), iar frazeologismele folosite în propoziţiile subordonate arată o acţiune ipotetică: "Dacă ar fi băiat, poate că **ar bate** şi ea **lăturile**" (V. Roşca).

Uneori frazeologismele verbale la timpul prezent al modului condiţional pot indica şi o acţiune ce s-ar realiza în viitor: "(Tîndală) - Halal! Păcală, ştii ceva!" "Ce?" (Tîndală). "- Dacă **am spăla putina?**" (V. Alecsandri).

Toate valorile semantice ale frazeologismelor verbale la modul condiţional se bifurcă în: 1) **sensuri potenţiale** şi 2) **sensuri optative**[13].

Frazeologismele ce au sensuri potenţiale semnifică, de obicei, acţiuni posibile. Această posibilitate poate fi:

1) *condiţionată*: "Dacă m-ar fi atras muzica, **n-aş fi legat-o de gard**" (Gh. Urschi).

2) *necondiţionată ipotetică:* "Numai nevoile ... îl mai ţin! Altfel demult **şi-ar fi luat lumea în cap** şi s-ar fi dus!.. (I. C. Ciobanu).

Verbele la modul condiţional ce au sensuri optative pot exprima o dorinţă, un vis, o hotărîre, un sfat, o rugăminte, o necesitate, o intenţie ş. a. Frazeologismele verbale la modul condiţional indică, de cele mai multe ori, acţiuni dorite: "Să fi fost altă vreme, **i-aş fi numărat măselele**, dar amu ştii că nu se poate" (Ana Lupan). Deci în comparaţie cu verbele propriu-zise, frazeologismele verbale la modul condiţional au valori semantice cu mult mai reduse. Valorile seman-tice ale frazeologismelor date sînt determinate de sensul frazeolo-gismelor.

D. FRAZEOLOGISMELE VERBALE AVÎND FORMA MODULUI IMPERATIV

Frazeologismele date semnifică un îndemn pentru o acţiune şi au două forme:

afirmativă: "Mai **calcă-ţi pe inimă**! Unde să te duci?" (I. C. Ciobanu) şi

negativă: "Ei, taci, bre! **Nu-ţi** mai **face sînge rău**!" (I. C. Ciobanu).

Cu toate că modul imperativ este

indicat de verbul dominant, această categorie morfologică aparţine întregului frazeologism: "**la-ţi inima în dinţi** şi dă-i drumul" (Gh. Gheorghiu); "Cum de nu, mai **puneţi-vă pofta în cui**, că nici noi nu sîntem proaste" (Ana Lupan).

Sensul gramatical general al frazeologismelor verbale la modul imperativ semnifică un îndemn, un imbold, un impuls. Ele, însă, pot reda şi alte nuanţe semantice. Prof. A. M. Peşkovskii a stabilit următoarele opt nuanţe ale imperativului: un simplu îndemn, o rugăminte, o implorare, o încuviinţare, o povaţă, un avertisment, un ordin, un îndemn glumeţ sau ironic[14].

I. P. Mucinik, pe lîngă nuanţele numite de A. M. Peşkovskii, mai stabileşte încă patru: o poruncă, o comandă, o interzicere şi o urare[15]. Toate nuanţele date sînt determinate de situaţiile de vorbire, de intenţia şi starea emoţională a vorbitorului. Un mijloc important de redare a imperativului este intonaţia[16]. "Această intonaţie, - scrie acad. V. V. Vinogradov, - poate să transforme orice cuvînt într-un ordin. În cadrul modului imperativ intonaţia este un atribut absolut necesar verbului. Fără această intonaţie modul imperativ nici nu există[17]."

Frazeologismele verbale ale limbii române la imperativ semnifică:

- *un simplu îndemn*: "**Scoate-ţi**, nepoate, **gărgăunii din cap**" (V. Roşca).

- *o rugăminte*: "Vezi, Ioane, toţi trebuie să mîncăm pîine. **Ţineţi limba după dinţi**" (D. Ciobanu).

- *o implorare*: "Taci şi **nu te da în spectacol**" (N. Costenco).

- *o povaţă:* "**Nu fă coarne nimănui**, căci apoi poţi fi împuns" (Chipăruş, 1979, nr. 19, p. 6).

- *o încuviinţare*: Ioane, **nu ţine apă în gură**, acţionează" (Chipăruş, 1980, nr. 17, p. 7).

- *un avertisment*: "Iar tu, măi băiete, **ţine-ţi limba după dinţi** şi nu căuta nevoia" (D. Matcovschi).

- *un ordin*: "**Nu te purta cu mănuşi**" (N. Costenco).

- *un sfat*: "Tu vezi-ţi de casa ta şi **nu-ţi băga nasul** nicăieri" (I. C. Ciobanu).

- *o îndrumare*: "Atunci roagă-l pe secretar să-ţi scrie cerere şi **nu te umfla în pene**, - l-a repezit Tudorache" (I. C. Ciobanu).

- *o interzicere:* "**Mai pune-ţi pofta-n cui**, - zice Demisianu" (N. Vieru).

- *o ameninţare*: "**Nu** mă **scoate din sărite**" (S. Saca).

După cum am menţionat mai sus, nu toate frazeologismele verbale pot forma modul imperativ. În caz dacă sînt întrebuinţate, frazeologismele îşi schimbă sensul sau se transformă în îmbinări libere de cuvinte. Iată cîteva exemple de acest fel: **a se apropia funia de par**, **a scăpa hăţurile (din mînă)**, **a-i sări** (cuiva) **ţandăra**, **a cădea din cer pe pămînt**, **a da prin sperlă**, **a nu mai călca iarbă verde**, **a şedea ca pe spini**, **a nu avea** (pe cineva) **la stomac**, **a-i îngheţa** (cuiva) **sîngele în vine** ş. a.

Cea mai mare parte din aceste frazeologisme nu formează imperativul din cauza sensului pe care îl posedă. Unele din ele semnifică procese care nu depind de voinţa subiectului(**a-i veni** (cuiva) **apă la moară**). Alte frazeologisme semnifică procese, care nu pot avea loc la îndemnul cuiva (**a vedea stele verzi**). Frazeologismele care au în calitate de element dominant un verb impersonal de asemenea nu pot fi utilizate la modul împerativ (**a-i ninge înainte de vreme**).

Am vrea de asemenea să menţionăm că din cele 542 de frazeologisme, care pot avea forma de imperativ, 71 pot fi întrebuinţate numai la forma negativă: **a nu strica orzul pe gîşte**, **a nu sta cu braţele încrucişate**, **a nu se juca cu focul** ş. a.

Se întîlnesc foarte rar cazuri cînd frazeologismele se utilizează numai la modul imperativ: **închide uşa pe dinafară!**, **ţine-ţi gura!** ş. a.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

[1] Florica Dimitrescu, **Locuţiunile verbale în limba română**, Bucureşti, 1957, p. 95—119.

[2] V. V. Vinogradov, **О взаимодействии лексико-семантических уровней с граматическими в структуре языка. //**

Мысли о современном русском языке, Sub red. acad. V. V. Vinogradov, M., 1969, p. 10.

[3] A. M. Cepasova, **Семантико-грамматические классы русских фразеологизмов**, Челябинск, 1974, p. 3—4.

[4] V. P. Jukov, **Особенности употребления форм лица и пове- лительного наклонения в сказуемом, выраженном устойчивыми словосочетаниями глагольного типа** // "Учен. зап. Гуриевск. Пед. ин-та, Ист.-филол. фак.", 1958, том.1 вып. 1., p. 101—115; V. P. Jukov, **Видо-временная характеристика устойчивых сочетаний глагольного типа** // "Учен. зап. Гуриевск. пед. ин-та, Ист.-филол. фак.", том 1, вып. 1, p. 67—99; F. A. Krasnov, **К вопросу о гамматической природе глагольных фразеологических единиц в русском языке** // "Тезисы докладов и сообщений Киргизск. гос. ин-та. Филол. фак.", Фрунзе, 1958, p. 20—24; G. I. Lebedeva, **Категория наклонения процессуальных фразеологизмов в современном русском языке**, Автореф. дис. канд. филол. наук, Челябинск, 1977; A. P. Okuneva, **Категория времени фразеологических единиц**, Автореф. дис. канд. филол. наук., Челябинск, 1973 ş. a.

5. T. Cotelnic, **Asupra caracterizării gramaticale a frazeologismelor adverbiale** // "Limba şi literatura moldovenească", 1967, nr. 2, p. 40—47; Gh. N. Dragomirescu, **Locuţiunile adverbiale** // "Limbă şi literatură", Bucureşti, 1961, nr. 5; L. V. Lupuşor, **Referitor la clasificarea gramaticală a unităţilor frazeologice adjectivale // Lexicul şi frazeologia limbii moldoveneşti contemporane**, Chişinău, 1981, p. 213—265; Gh. Colţun, **Categoria modului la verbul din componenţa expresiilor frazeologice verbale** // "Pedagogul sovietic", 1987, nr. 2, p. 15—18 ş. a.

[6] Z. V. Valiusinskaia-Donskova, **Глагольные фразеологизмы в качестве главного компонента словосочетания // Совещание языковедов Юга России, Северного Кавказа по вопросу связи слов и словосочетаний в предложении**, Тезисы докладов, Ростов-на-Дону, 1961, p 42—44.

[7] V. P. Jukov, **Некоторые общие положения в соотношении фразеологизма со словом** // "Вопросы фразеологии", III, Самарканд, 1970, p. 57.

[8] N. P. Ilcenko, **Морфологическая характеристика глагола в составе фразеологических единиц**, Автореф. дис. канд. филол. наук, Л., 1955, p. 14—15; A. K. Kocetkov, **Устойчивые словосочетания с глаголом в современном русском языке**, - Автореф. дис. канд. филол. наук, Куйбышев, 1954, p. 11.

[9] A. I. Molotkov, **Основы фразеологии русского языка**, Л., 1977, p. 27.

[10] V. N. Telia, **О лексических компонентах фраземы как элементов ее структуры // Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе**, Вологда, 1967, p. 212.

[11] A. V. Kunin, **Английская фразеология**, *Теоретический курс*, M., 1970, p. 105.

[12] A. P. Okuneva, **Взаимосвязи семантики и форм настоящего несовершенного во фразеологических единицах с изменяемым глагольным компонентом** // "Вопросы современного русского литературного языка", Челябинск, 1973, вып. 6, p. 51.

[13] V. T. Volodin, **Условно-желательное (гипотетическое) наклонение в современном**

Luminiţa LĂZĂRESCU
Universitatea "Al.I.Cuza", Iaşi

OMONIMIA MORFOLOGICĂ LA VERB

În timp ce *sinonimia* reprezintă manifestarea unui mod de organizare a cuvintelor în jurul unui semnificat, *omonimia* este manifestarea unui proces contrariu: acelaşi semnificant trimite la două (sau mai multe) semnificate diferite.

Omonimia reprezintă un mod de existenţă a cuvintelor, omonimele cunoscînd relaţii complexe cu alte categorii lexico-semantice: cuvintele polisemantice, sinonimele, paronimele etc.

Prin sensul lui etimologic (gr. *homos* "la fel" şi *onoma* "nume"), termenul *omonimie* aparţine nivelului lexical al limbii, pentru ca, mai apoi, termenul să fie utilizat şi la alte niveluri ale limbii: cel gramatical (morfologic şi sintactic) şi, chiar şi, cel fonetic-fonologic.

Credem că extinderea semnificaţiei termenului de *omonimie* de la nivel lexical la nivel morfologic este justificată, deoarece, aşa cum în lexic există cuvinte diferite ca sens pronunţate identic, tot aşa, în morfologie, avem a face cu *asocierea unor semnificante fonologic identice, care transmit informaţie de tip morfologic diferită*.

Un caz de omonimie morfologică la verb, cu implicaţii sintactice, este acela al infinitivului cu valoare de imperativ. Este vorba de infinitivul precedat de prepoziţia morfem **a**, care poate apărea nu numai ca determinant (1, p. 278), ci şi ca mod independent. În aceste situaţii, ca mod independent, *infinitivul* este omonim morfologic cu *imperativul*, adică "transmite o poruncă, un îndemn, un sfat, o rugăminte şi, atribuindu-se unei persoane gramaticale în nominativ, îndeplineşte funcţia sintactică de predicat al unei propoziţii principale: *a nu se fuma în sală!, a nu se apleca în afară! etc* (1, p. 279). Aceste structuri în care infinitivul are o semantică echivalentă cu aceea a imperativului constituie principalul argument în susţinerea predicativităţii infinitivului (2, p. 38).

Omonimie morfologică există şi în cazul conjunctivului prezent cu valoare de imperativ. Această valoare de imperativ a conjunctivului prezent este deosebit de frecventă, deoarece, astfel, "limba română îşi completează, într-un anume fel, trebuinţele neacoperite deplin de imperativul propriu-zis, din cauza caracterului său unipersonal" (3. p. 107). Conjunctivul omonim cu imperativul este un timp *absolut*, el apărînd în propoziţii principale şi independente: "Tu *să taci*, ticălosule!... *Să taci*, tîlharule!... *Să taci*! *Să taci!...*" (L.Rebreanu). Conjunctivul prezent care nu are valoare de imperativ este timp de *relaţie* şi apare în propoziţii subordonate unui verb-predicat (care, de obicei, este un verb modal): "Ea-l pofti *să se aşeze*, se aşeză şi ea, apoi rămaseră cîtva timp strîmtoraţi: el nu ştia cum *să înceapă*, iară ea aştepta *să vadă* ce vrea el" (I.Slavici) sau în structura predicatului verbal compus (4, p. 187-188): "Tu trebuie *să te cuprinzi*/ De acel farmec sfînt" (Eminescu).

Un alt caz de omonimie morfologică este acela dintre conjunctivul perfect şi imperativ: *Să fi învăţat* lecţia! Conjunctivul perfect (un timp compus, sintagma sa fiind constituită din prezentul conjunctiv al auxiliarului *a fi* şi tema de participiu a verbului de conjugat) este atît timp *absolut*, cît şi un timp de *relaţie*. Cînd este omonim morfologic cu imperativul, conjunctivul prezent este un timp absolut şi apare în propoziţii exclamative: *Să fi învăţat* lecţia!. Ca timp relativ, conjunctivul perfect "situează acţiunea verbului într-un moment anterior momentului unei alte acţiuni" (3, p. 109): "Eram mai tînăr decît Rebreanu, dar nu într-atît încît

să nu se fi putut ţese între noi o prietenie" (T.Vianu).

Conjunctivul perfect este omonim morfologic şi cu modul condiţional, fie în fraze care conţin conjuncţia subordonatoare ***dacă**: Să nu fi rămas, dacă nu-ţi plăcea*, fie în fraze care nu conţin ***dacă***: "*S-o fi văzut* despletindu-şi bogatul păr ca mierea arsă şi *să fi întîlnit* adînca privire a ochilor ei albaştri cu sprîncene negre, ai fi zis că pogorîse însufleţită din cadră" (M.Caragiale).

În frazele care conţin conjuncţia subordonatoare *dacă* imperfectul este omonim morfologic cu modul condiţional perfect: "Dacă *aş fi putut* ajunge la Prislop, le-*aş fi povestit* cîteva dintre amintirile care mă leagă de el" (T.Vianu) (*condiţional perfect*); "O cunoştea bine, de la ea nu afla nimeni nimic dacă *apuca* să nu spună de la început, era încăpăţînată într-un mod cu totul absurd" (M.Preda) (*imperfect*).

Imperativul singular, forma afirmativă, are forme omonime din punct de vedere morfologic cu prezentul indicativului (persoana a 2-a sau a 3-a). Exemplu: *El ia semnul de carte şi citeşte* (*indicativ prezent*); "Hoinarule căzut în mreaja mea!/ *Ia*-mi palma desfăcută şi *citeşte*! (R.Stanca) (*imperativ*); *Tu **rămîi** la Universitate* (*indicativ prezent*)" Ca să nu-ndrăgeşti nimică/ Tu *rămîi* la toate rece" (M. Eminescu) (*imperativ*).

De asemenea, imperativul plural, forma afirmativă, este omonim din punct de vedere morfologic cu forma prezentului indicativ, persoana a 2-a plural. Exemplu: *Voi zdrobiţi inimile noastre* (*indicativ prezent*); "*Zdrobiţi* orînduiala cea crudă şi nedreaptă" (M. Eminescu) (*imperativ*).

Forma de prezent persoana a 3-a singular a indicativului este omonimă morfologic cu forma de prezent persoana a 3-a plural a aceluiaşi mod, la verbele de conjugarea întîi: *el află — ei află; el aleargă — ei aleargă; el completează — ei completează*.

Forma de prezent persoana întîi singular a indicativului este omonimă morfologic cu forma de prezent persoana a 3-a plural a aceluiaşi mod, la verbele de conjugarea a doua: *eu*

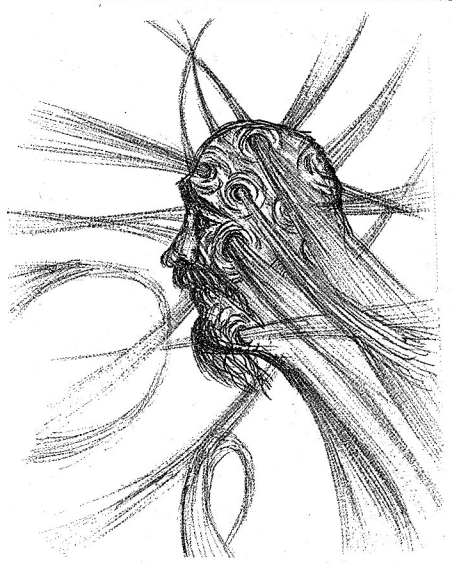

Vlad TUDOSE-UNGUREANU. Vînturi

apar — ei apar; la verbele de conjugarea a treia: *eu cer — ei cer* şi la verbele de conjugarea a patra: *eu acopăr — ei acopăr*; *eu citesc — ei citesc*. (Excepţie fac la conjugarea a patra verbele terminate la indicativ în vocala *î*, la care forma de persoana a 3-a singular prezent indicativ este omonimă cu forma de persoana a 3-a plural prezent indicativ: *el omoară — ei omoară*; *el coboară — ei coboară*.

PREZUMTIVUL ŞI FORMELE LUI OMONIME

La prezumtiv există două serii de forme: o serie de forme este realizată pe baza gerunziului verbului de conjugat: (vor fi *citind*; să fi *mîncînd*; ar fi *terminînd*), iar a doua serie de forme este constituită pe baza participiului verbului de conjugat (vor fi *citit*; să fi *mîncat*; ar fi *terminat*). Aceste forme ale prezumtivului, constituite pe baza participiului verbului de conjugat sînt omonime morfologic cu formele *viitorului anterior*, ale *conjunctivului perfect* şi ale *condiţional-optativului perfect*. Înseamnă că mărcile prezumtivului "trebuie căutate în elementul comun, adică în formele de viitor indicativ, de prezent conjunctiv sau de prezent condiţional-optativ ale auxiliarului *a fi*"

(1, p. 270). La seria de forme construite pe baza *participiului,* care sînt omonime cu viitorul anterior indicativ, cu perfectul conjunctivului sau al condiţional-optativului, marca secundară poate fi considerată "caracterul absolut al prezumtivului (în opoziţie cu caracterul relativ al viitorului al 2-lea indicativ, al perfectului conjunctiv şi chiar al perfectului condiţional-optativului" (1, p. 270).

Viitorul anterior "este ipostaza de timp de relaţie a viitorului, avînd un alt termen de referinţă decît prezentul comunicării" (3, p. 97). Exemplu: "Să uit cum dup-o clipă din braţele-mi te-ai smult.../ Voi fi bătrîn şi singur, *vei fi murit* demult" (M. Eminescu). Prezumtivul omonim cu viitorul anterior este un timp absolut: "Să n-am parte de viaţa mea, să nu-mi ajute Maica Domnului, dacă-ţi *voi fi călcat* cinstea" (N. Filimon).

Conjunctivul perfect cunoaşte amîndouă situaţiile, de *timp absolut* şi de timp de relaţie. Ca *timp de relaţie*, perfectul conjunctiv, "situează acţiunea verbului într-un moment anterior momentului unei alte acţiuni" (3, p. 109). Exemplu: "Cînd suna ştiam că Ramses trebuia *să fi murit*" (M. Eminescu). Ca timp absolut, conjunctivul perfect "situează acţiunea verbală într-un moment anterior momentului comunicării" (3, p. 109). Exemplu: "Dar şi atît cît te-a ţinut *să nu fi fost* în stare să-ţi cumpere un pantof şi să nu fii silit, vara, să te piteşti de prietenii tăi, fiindcă erai desculţ" (M.Preda). Prezumtivul omonim cu forma conjunctivului perfect este un timp absolut: "Ce vagon, domnule plutonier, păcatele noastre? Că paguba *să fi* tot *fost* doi-trei saci, dacă a fost" (L.Rebreanu).

Optativ-condiţionalul perfect este un *timp de relaţie*, situînd acţiunea în trecut, "prezentînd-o ca nerealizată, din perspectiva unei alte acţiuni, posterioare" (3, p. 116). Exemplu: "*Aş fi vrut* să mai vorbim cîte ceva — da'ia, te rog, şezi" (D. Zamfirescu) (*optativ*); "Dacă *aş fi putut* ajunge la Prislop şi *aş fi putut* vorbi concetăţenilor lui, le-aş fi povestit cîteva din amintirile care mă leagă de el" (T.Vianu) (*condiţional*). Prezumtivul omonim cu optativ-condiţionalul perfect este un timp absolut: "Ţii minte cîte bucăţi de pîine *ar fi* avut tovarăşul dumitale (I. Creangă).

Considerînd că omonimia morfologică reprezintă relaţia ce se stabileşte între semnificante fonologic identice, dar care transmit informaţie morfologică diferită, articolul de faţă ia în discuţie cîteva dintre formele verbale omonime din punct de vedere morfologic în limba română.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Dimitriu, C., **Gramatica limbii române explicată**. *Morfologia*, Editura Junimea, Iaşi, 1979.

2. Caragiu-Marioţeanu, Matilda, **Moduri nepersonale**, S.C.L., 13, 1962, nr. 1.

3. Irimia, D., **Structura gramaticală a limbii române**. *Verbul*, Editura Junimea, Iaşi, 1982.

4. Dimitriu, C., **Gramatica limbii române explicată**. **Sintaxa**, Editura Junimea, Iaşi, 1982.

Aurelia VOINEAG MERLAN
Iaşi

PRONUMELE RELATIV "POSESIV". ASPECTE COMPARATIVE

1. O caracteristică a flexiunii limbii române în raport cu alte limbi romanice o reprezintă menţinerea unor afixe gramaticale (sufixe, desinenţe) latineşti atît la nume, cît şi la verb. "Tendinţa de a evita ambiguităţile sincretismului funcţional moştenit din latină în urma căderii consoanelor finale"[1] a determinat însă, pe de o parte, extensiunea analogică a desinenţelor de origine latină. Un exemplu, în acest sens, îl constituie relativul *care*. Descendent al adjectivului lat. *qualis*, *quale*, *care*, iniţial un pronume invariabil, îşi creează, în româna comună, o paradigmă proprie — prin analogie cu continuatorii lat. *ille*[2] —, în interiorul căreia există opoziţii de gen, număr şi caz şi opoziţia articulat-nearticulat (N-A masc. sing.: *care*, *carile*, *carele*, pl.: *care*, *cari*, *carei*, *carii*; fem. sing.: *care*, *carea*, *caria*, pl: *care*, *cari*, *carele*, *carile*; G-D sing. masc. *căruia*, fem. *căreia*, pl. masc./ fem: *cărora*). În nici o altă limbă romanică continuatorii lat. *qualis* (+ articol) nu cunosc flexiune cazuală sintetică, ci prezintă forme distincte numai după număr şi gen: fr. *lequel*, *laquelle*, *lesquels*, *lesquelles*; it. *il quale*, *la quale*, *i quali*, *le quale*; sp. *lo cual*, *la cual*, *los cuales*, *las cuales*; port. *o qual*, *a qual*, *os quais*, *as quais*; cat. *el qual*, *la qual*, *els guals*, *las quals*; occ. *lo qual*, *la quala*, *los quals*, *las qualas*. Formele articulate ale relativului care au dispărut treptat din limbă, ca şi forma nearticulată de la N-A plural *cari*, astfel încît în româna actuală paradigma pronumelui cuprinde:

— o formă de N-A sing. şi pl., masc. şi fem.: *care*;

— forme distincte după gen la G-D sing.: *căruia* (masc.), *căreia* (fem);

— o formă de G-D plural, masc. şi fem.: *cărora*.

Flexionat relativul apare numai în varianta literară a românei, în timp ce în varianta populară şi, frecvent, în cea familiară este întrebuinţat invariabil (în forma de N-A):

(1) "acolo... era mai mulţi juni **care**-*i* plăcea de ea" (GPF, 265/22-266/1)

(2) "mai sînt şi maşine d-eastea [...] **care**-mvîrte oamenii di ele aşa" (AFR, 229/(218))

2. În conformitate cu norma literară, *pronumele relativ în genitiv* (caz impus de un regent de tip nominal aflat în subordonata pe care relativul o introduce) *concordă în gen şi în număr cu antecedentul său*:

— relativul apare în forma de masculin singular dacă antecedentul este de genul masculin sau neutru singular:

(3) *un* scriitor *ale* ***cărui*** *cărţi s-au bucurat mereu de succes.*

(4) *un* personaj *a* ***cărui*** *personalitate se dezvăluie către sfîrşitul romanului.*

— relativul apare în forma de feminin singular dacă antecedentul este de genul feminin singular:

(5) *o* familie *al* ***cărei*** *nume îmi părea cunoscut.*

— relativul apare în forma de plural dacă antecedentul, indiferent de gen, este la plural:

(6) oameni/ femei *a* ***căror*** *hotărîre este de nestrămutat.*

În româna vorbită se înregistrează frecvent abateri de la norma literară, constînd în lipsa de acord gramatical în gen şi în număr între pronumele relativ **care** aflat în genitiv şi antecedentul său. Absentă în varianta orală populară, datorită întrebuinţării invariabile a pronumelui, abaterea — reprezentînd un caz de discontinuitate — îşi face apariţia în limbajul individului cu un grad de cultură mediu sau superior, îndeosebi cînd conversaţia se desfăşoară într-un

cadru familiar. Uneori, însă, dezacordul de strecoară şi în limbajul "cenzurat" al individului aflat în situaţie comunicativă oficială. Fenomenul este semnalat de Iorgu Iordan[3], care constată că, mai mult, abaterea pătrunde şi în limba scrisă, cu predilecţie (după cum probează materialul citat) în stilul publicistic şi numai accidental în stilul ştiinţific:

(7) "< apartamentele al **cărui** cost trebuie achitat înainte>" (RL, 18/IX/1965:4)

(8) "<o concepţie diferită a **cărui** accent cade pe...>" (ibid., 22/IX/1965:2)

(9) "< nu pe Anouilhe, a **cărei** trecere prin această temă ...>" (ibid., 24/XII/1963:2)

(10) "<d-l H, a **cărei** specialitate este istoria arhitecturii> (din cuvîntarea unui academician)"

(11) "<un strat de zăpadă a **cărei** grosime oscilează între 7 şi 16 metri> (dintr-o emisiune radiofonică)".

Acest tip de discontinuitate (greşeală de limbă) are originea în cauze diverse de natură socio-culturală sau psihică:

a) cunoaşterea insuficientă a normei literare de către vorbitor, dovadă că acesta ezită uneori în actualizarea uneia dintre formele de genitiv ale relativului;

b) lipsa de perspectivă asupra ansamblului, asociată cu slaba memorie în ceea ce priveşte propriul discurs[4];

c) intervenţia factorului afectiv-emoţional care slăbeşte puterea de concentrare a atenţiei;

d) starea psihică a vorbitorului: oboseala accentuată, nervozitatea etc.

Alături de aceste cauze cu caracter mai general, care se află la originea şi altor fenomene specifice comunicării orale şi care, în genere, se întrepătrund, neconcordanţa în număr şi în gen dintre relativul *care* în genitiv şi antecedentul său are motivaţie lingvistică (sintactică).

a) Orientarea pronumelui după genul şi numărl regentului se datorează relaţiei de vecinătate în care se află cei doi termeni: relativul în genitiv ocupă fie poziţia de dinaintea regentului, fie poziţia imediat următoare a acestuia. Se produce astfel un acord sintactic prin atracţie[5]:

(12) "articolul, a **cărei** *autoare* era o colegă de clasă..." (elevă)

(13) "o casă moştenită de la o mătuşă, pe *locul* **căruia** au ridicat atelierul" (contabil).

Mai rar şi avînd motivaţie stilistică, între relativ şi regentul său se intercalează, ca urmare a inversiunii, un alt determinant, şi anume, un atribut adjectival:

(14) "o cîntăreaţă al **cărui** neobişnuit *destin* a devenit subiectul acestei cărţi" (profesor).

Relaţia de vecinătate a pronumelui relativ în genitiv cu antecedentul este, dimpotrivă, facultativă. Antecedentul se poate afla în vecinătatea stîngă a relativului (ca în ex. 12, 14) sau poate fi separat de acesta printr-un cuvînt sau un grup de cuvinte (ex. 13), printr-una ori mai multe propoziţii:

(15) "o întîmplare cum rar mi-a fost dat să trăiesc, al **cărui** mobil l-a constituit..." (fizician).

b) Atracţia pe care o exercită regentul se explică şi prin solidaritatea dintre acesta şi pronumele relativ, constînd în:

— *apartenenţa la aceeaşi unitate sintactică*, şi anume, propoziţia atributivă pe care relativul în genitiv o introduce (în timp ce antecedentul se găseşte într-o propoziţie anterioară);

— *apartenenţa la aceeaşi unitate prozodică*: introducînd cel mai adesea atributive explicative, relativul este izolat de antecedentul său prin pauză. Pauza nu separă însă relativul în genitiv de regent (nu intră în discuţie pauzele de respiraţie făcute de vorbitor sau acelea datorate ezitării ori unui factor perturbator).

c) În morfologie, abaterea, în general, este provocată în repetate rînduri de *analogie*, care acţionează în sensul simplificării şi regularizării sistemului, prin eliminarea "excepţiilor"[6]. Aceasta va fi jucat un anume rol şi în apariţia structurilor cu relativul în genitiv acordat în gen şi în număr cu regentul. Modelul l-au constituit, după opinia lui Iordan[7], sintagmele cu

care ca adjectiv pronominal: "care stăpîn" — "al cărui stăpîn", "care persoană" — "a cărei persoană" etc.

Acordîndu-se în gen şi în număr cu regentul, relativul *căruia/căreia* se comportă ca un *adjectiv*. În acelaşi timp, însă el îşi păstrează *valoarea de substitut al numelui*, iar cazul în care apare este impus de regent în baza principiului recţiunii.

3. Situaţia relativului *care* acordat, în româna vorbită (varianta familiară), la cazul genitiv în număr şi gen cu regentul poate fi comparată cu aceea a relativului "posesiv" din spaniolă: *cuyo*, *cuya*, *cuyos*, *cuyas* şi din portugheză: *cujo*, *cuja*, *cujos*, *cujas*. Acest pronume are în ambele limbi dublă valoare morfologică:

a) din puct de vedere semantic, valoare de pronume, trimiţînd la un antecedent (un substantiv): — în spaniolă:

(16) "andan muchos hombres ... **cuya** amistad no sirve de màs de para ser enemigos de otros" (apud Keniston 1938: 292[8])

(17) "vió a la ventana a Roselia ... de **cuyo** *amor* es vencido" (ibid.)

(18) "estas cosas de la muerte y de la vida **cuyos** *terminos* estan... determinados" (ibid.)

— în portugheză:

(19) "Uma peça **cujo** *exito* ultrapassou todas as previsoes" (apud Teyssier 1984: 119[9])

(20) "Uma casa **cujas** *janelas* estavam fechadas" (ibid.)

(21) "E um rapaz **cuja** *inteligencia* e extraordinara" (ibid.);

b) valoare de adjectiv, din punct de vedere morfo-sintactic, întrucît se acordă în gen şi număr cu substantivul postpus (= regentul): cuya amistad, cuyo amor, cuyos terminos; cujo exito, cujas janelas, cuja inteligencia.

Asemenea relativului românesc *care* în genitiv, aflat în situaţia de acord prin atracţie cu regentul, relativul "posesiv" *cuyo*, *cuya* etc., *cujo*, *cuja* etc. este urmat nemijlocit de substantivul cu care concordă în gen şi în număr. Singura excepţie admisă este, de asemenea ca în română, aceea a intercalării unui atribut adjectival între relativ şi regentul său[10]. De exemplu, în portugheză se poate spune:

(22) "uma casa **cujas** estreitas *janelas* mai deixavam entrar a luz" (apud Teyssier: 119) Topica relativului "posesiv", atît în spaniolă, cît şi în portugheză, este însă fixă: totdeauna înaintea regentului, în vreme ce în română pronumele **care** în genitiv cunoaşte o *topică dominantă* — înaintea regentului — şi o topică secundară — după regent. Aceasta din urmă este condiţionată de funcţia sintactică a regentului, fiind posibilă în cazul în care regentul nu este subiectul atributivei: persoana din a cărei iniţiativă s-a organizat colocviul sau persoana din iniţiativa căreia s-a organizat colocviul; colegul pe al cărui loc m-am aşezat sau colegul pe locul căruia m-am aşezat etc; dar: omul al cărui copil s-a îmbolnăvit, nu şi: *omul copilul căruia s-a îmbolnăvit.

4. Dubla valoarea , de pronume şi de adjectiv, a relativului "posesiv" din spaniolă şi din portugheză este moştenită din latină. În latină, pronumele relativ *qui*, *quae*, *quod* prezenta la cazul genitiv singular o formă unică pentru masculin, feminin, neutru, *quoius*, devenită *cuius* la începutul erei noastre[11]: *Cotta noster, cuius...* (p.3), *sorori meae Quirinae, in cuius uotum...* (p. 119)[12]. Provenit din acest genitiv, în latina arhaică circula un adjectiv relativ *cuius, cuia, cuium*[13], care, ca atare, se acorda în gen şi în număr cu substantivul determinat, iar din punct de vedere semantic, dată fiind originea lui, exprima ideea de posesie:

(23) "is, **cuia** ea uxor fuerat" (Plautus, apud Wagner 1989: kuyu)[14].

Acest adjectiv s-a menţinut într-o arie limitată, cuprinzînd, în afară de Iberia, şi Sardinia şi Dalmaţia, adică extrema sud-vestică a teritoriului romanic şi zone greu accesibile datorită reliefului accidentat precum acelea de pe coastele Mării Adriatice.

În sardă, descendentul adjectivului *cuius*, *-a*, *-um* s-a păstrat în epoca veche:

(24) "Gosantine de Lacon, in **cuia** *manu* me posit iudice" (apud Wagner).

Relativul "posesiv" nu a supra-

vieţuit însă în dialectele vorbite în prezent[15].

5. Procesul care are loc în româna vorbită actuală, varianta familiară, pare să reitereze procesul ce sa petrecut, cu deosebirea că elementele supuse schimbărilor sunt altele: în latina arhaică a luat naştere din genitivul pronumelui relativ, *cuius*, un adjectiv — *cuius, cuia, cuium* — care are descendenţi în prezent numai în spaniolă şi portugheză; în româna vorbită, tinde să dobîndească valoare adjectivală genitivul pronumelui relativ *care (cărui(a), cărei(a))*; semnul acestei conversiuni în plin proces îl reprezintă acordul în gen şi în număr al relativului în genitiv cu regentul său.

NOTE

[1] Valeria Guţu Romalo, **Rumänisch: Flexionslehre**// *Lexikon der Romanistischen Linguistik* (LRL), Hrsg. G. Holtus, M.Metzeltin, Ch. Schmitt, Tübingen, 1989, III, p. 19.

[2] Vezi **Istoria limbii române**, 1969, vol. II, p. 253.

[3] Iorgu Iordan, **Tendinţe sintactice în limba română actuală**, în SCL, XVII (1966), p. 611—612. Frecvenţa ridicată cu care apare în limba vorbită dezacordul dintre relativul în genitiv şi antecedentul său este remarcată şi de Al. Graur (**Tendinţele actuale ale limbii române**, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968, p. 316), care vede în acest fenomen un reflex al tendinţei către invariabilitate a pronumelui: "Deoarece pronumele relative au tendinţa de a deveni invariabile, se produc destul de des cazuri de dezacord de tipul *lista l al cărui semn*.. sau nedreptatea a cărui victimă sunt".

[4] Magdalena Vulpe, **Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită**, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980, p. 32.

[5] Vezi şi Iordan, *art. cit.*, care apreciază că "Avem a face cu un acord sintactic prin atracţie: substantivul următor este simţit de vorbitor mai aproape (şi adesea chiar este, din punct de vedere strict material, mai aproape de pronume decît substantivul precedent), datorită faptului că acesta aparţine altei propoziţii, despărţită de subordonata ei printr-o pauză bine marcată" (p. 612).

[6] Vezi Valeria Guţu Romalo, **Corectitudine şi greşeală**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 20.

[7] Vezi Iordan, **art. cit.**, p. 612.

[8] Hayward Keniston, **The syntax of castilian prose. The sixteenth century**, Chicago, The University Press, 1938.

[9] Paul Teyssier, **Manuel de langue portugaise**, Paris, Klincksieck, 1984.

[10] În franceză, în schimb, unde pentru exprimarea posesiei se întrebuinţează un relativ invariabil, *dont*, se pot intercala între acest pronume şi regentul său subiectul şi verbul-predicat al propoziţiei pe care relativul o introduce: *un étudiant dont beaucoup de professeurs reconnaient le talent.*

[11] Friedrich Stolz, J.H.Schmalz, **Lateinische Grammatik**, München, p. 223.

[12] Maria Iliescu, Dan Sluşanschi (éds), **Du latin aux langues romanes**. *Chois des textes traduits et commentés (du IIe siècle avant J.C. jusqu'au Xe siècle après J.C.)*, Wilhelmsfeld, 1991.

[13] Vezi José Joaquim Nunes, **Compendio de gramatica histórica portuguesa** *(Fonética e morfologia)*, Lisabona, Clássica Editora, 1960.

[14] Max Leopold Wagner, **Dizionario etimologico sardo**, I, Gagliari, Gianni Trois, 1989: *kúyu*.

[15] *Cuiu, cuia, cuios, cuias* circulă în prezent în dialectele centrale din Sardinia, cu valoare exclusiv interogativă (moştenită, de asemenea, din latina arhaică: *Cuia vox sonat procul?* — Plautus): *kúyu est kustu pittsínnu?, kúya est kusta pittsínna?* (apud Wagner).

Larisa GURĂU
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

REDUPLICAREA ŞI SIMBOLISMUL FONETIC

În ultimul timp în literatura de specialitate se susţine tot mai frecvent că rolul factorului fonic în sistemul şi structura limbajului uman e mai mare decît s-a considerat pînă acum. Mai mult se afirmă că similitudinea căilor de dezvoltare a diferitelor limbi ar putea fi explicată nu numai prin unitatea fenomenelor general lingvistice (adică prin universalii), ci şi, posibil, prin comunitatea originii limbilor lumii. În favoarea acestor opinii s-au pronunţat G. Leibniz, I. G. Merder, J. Grimm, R. Rask, F. Bopp, R. Korduall, F. Fink, V. A. Bogoroditki, A. Trombetti, A. S. Malniciuc, R. A. Budagov ş. a.[1]

E important să reţinem următoarele fapte unanim recunoscute astăzi: sunetul e dotat cu anumite valori latente, care depind de natura lui acustică. Aceste valori sunt actualizate pe baza asociaţiilor de idei în anumite cazuri. Ultimele sunt favorizate de cele mai multe ori de limbajul poetic. Expresivitatea, plasticitatea, emotivitatea, complexitatea de relaţii asociative joacă un rol important în procesul funcţionării acestui tip de limbaj.

Cercetarea caracterului repetiţional al fluxului sonor e o condiţie necesară înţelegerii proceselor de elaborare şi modelare a tiparelor fonice. Ea aduce date suplimentare în raport cu cele cunoscute pînă acum referitoare la procesul de formare a cuvintelor mai ales în zona expresivă a limbajului. Reduplicarea segmentelor minime de expresie creează formaţii notabile pentru comportamentul fonosemantic al acestora, creaţii originale, plămădite în spiritul sistemului lingvistic respectiv. O zonă eminamente expresivă a limbajului o formează creaţiile onomatopeice. Nu rareori purtătorul limbii preferă cuvintele expresive, el le formează după cum prinde cu urechea sunetul. Să zicem — cel produs de hulub: unuia i s-a părut *grun!* şi de aici a format verbul *a grunî*, altuia — *grong!* şi de aici a format verbul *a grongăi*, *a grongoi*; *gugu!* — *a gugui*, *a guguli*, *a gurui*; *gungu!* — *a gungăi*, *a gungui*, *a gungura*, *a gunguri*; *gurgu* — *a gurguni*; *gurlu* — *a gurlui*; *guru* — *a gurui* etc.

Astfel tonul grav şi sugrumat al vocalei *u*, pronunţat pe cea mai retrasă poziţie a traseului fonator şi cu cel mai mic grad de deschidere a gurii împreună cu sunetul produs de oclusiva *g*, consoană cu o durată de rostire scurtă, dar încărcată de un anumit ecou, efect necesar în această situaţie, au dat, după cum vedem, creaţii verbale deosebit de expresive.

Cuvîntul *ţurţur* cu sensurile: 1) Sloi mic de gheaţă de formă prelungită şi uşor ascuţită spre vîrf, care se formează de-a lungul streşinilor sau pe ramuri prin îngheţarea imediată a apei, care se scurge. 2) (2a pl.) Franjuri. 3) Jgheab prin care curge apa (la fîntînă). Var. *ţurţure* (s. m.) figurează în "Dicţionarul Explicativ al Limbii Române", Ed. a II-a, Bucureşti, 1996[2] cu etimologie necunoscută. Privit prin unghiul reduplicării acest lexem îşi găseşte rădăcinile în limba română. După S. Puşcariu[3] *ţurţur* este o reduplicare a cuvîntului *ţur* (*ţur-ţur*) care imită murmurul cadenţat al apei ce ţuruie (ţîrîie) din tub sau din izvor.

De fapt, explicaţia lui S. Puşcariu e inexactă. Pus alături de *ţurţoi* "id"., *ţurţui* "id"., *ţurţuluc* "id"., *ţurţurău* "id"., *ţurţuruş* "id"., *ţorţoloasă* "id"., *ţurţan* "coastă înaltă şi prăpăstioasă", "măgură", "movilă mare de pămînt", *ţurană* "id"., etc. (DLR. Bucureşti, 1994), constatăm că *ţurţur* se pretează la altă analiză morfemică decît cea preconizată de S. Puşcariu: rad. *ţur* + tranşele sufixale (selectate prin reduplicare) *-ţ-* şi *-ur*.

Nici motivarea pe care o invocă

S. Puşcariu nu poate fi acceptată. Sensul primar al tranşei radicale, deşi înrudit, prin fenomenul sinestezei, cu ideea de "picurare"[4], nu sugerează curgerea, ci contragerea, micşorarea, ascuţirea.

O republicare a cuvîntului *ţur* (sau *ţîr*), aşa cum crede S. Puşcariu, ar putea fi admisă pentru a *ţurţura* "a picura" sau *a ţîrţîra* "id.".

În lumina acestor precizări apare şi explicaţia termenului entopic **ţuţuroi** "vîrf de deal ascuţit"[5], care nu poate fi separat de *ţuţ* "proeminenţă sau excrescenţă cărnoasă"; "glugă de strugeni"; "colibă mică de formă conică în care se adăpostesc ciobanii" (DLR), *ţuţudan* "vîrf ascuţit de deal sau de stîncă"; "piatră de formă conică"; "claie înaltă" (DLR), *ţuţudei* "pisc mic" (DLR) etc., în care identificăm rad. *ţuţ* - cu motivemul < strîns, subţiat, ascuţit >. Fapt ce demonstrează încă o dată că unii termeni entopici reflectă particularităţi fizico-geografice şi naturale ale obiectelor ce le denumesc.

Prin reduplicarea strigătului coţofenei *cara (gara)*, strigăt predominat de vocala deschisă *a*, s-a format cuvîntul *caragaţă (garagaţă)* (ornit.). Coţofană. Fig. (Fam.) Femeie vorbăreaţă. Exprim. (fam.) — *a face caragaţe* — a face glume pe socoteala cuiva; a umbla cu păcăleli. Deşi DEX-ul îi atribuie o etimologie neogreacă *karakaxa*, cuvîntul e totuşi autohton; dovadă e varianta *garagaţă (gara — ga/ ra/)*. De altfel, în afară de varianta *garagaţă*, mai circulă şi o altă formaţie, tot reduplicativă - *chirighiţă, chirighiţe* "gen de păsări călătoare ce trăiesc pe lîngă rîuri şi bălţi şi se hrănesc cu peşte" (DLR). Deosebit de elocventă în această ordine de idei este situaţia din "Sultănica" de Barbu Delavrancea, în care bătrîna, mama fetei, e numită Stanca, uneori pitpalacă, adică "femeie flecară, guralivă": "Olio - lio, greu i-a fost lui să facă ce-a făcut, că d-aci încolo merge găitan. Pentru o cotoroanţă ş-o pitpalacă un pumn, şi le-a luat mirul"[6]. Cf. şi *stăncuţă, stancă* "pasăre de culoare neagră-cenuşie, cu ciocul şi picioarele negre, mai mică decît cioara; ceucă". Stăncuţei i se mai zice şi *papagal ţigănesc*, expresie destul de grăitoare în acest sens. O ultimă probă în susţinerea originii onomatopeice a cuvîntului *caracaţă* este circulaţia cuvîntului *caţă* "femeie rea şi cicălitoare" (DEX).

Sugestivitatea sunetelor e rezultatul unei creaţii în lanţ: articulare — reprezentare auditivă — imagine vizuală — impresie tactilă etc. Continuitatea şi interferenţa zonelor senzoriale sunt un fapt dovedit şi bine cunoscut. Astfel, din cele cinci simţuri auzul se pretează la un număr record de transpoziţii senzoriale, ceea ce înseamnă că percepţiile auditive se pot transpune în reprezentări spaţiale, cromatice, tactile, cinetice etc. Astfel, la rostirea sonanţelor *l, r, m, n,* vibrează puternic coardele vocale, aproape ca la rostirea vocalelor, iar zgomotul se aude slab, ceea ce conferă sonanţelor o valoare muzicală şi expresivă considerabilă. De aici şi formaţiile verbale onomatopeice ca: *tarara* - "melodie monotonă care pare că nu se mai sfîrşeşte"; *a lălăi* "a cînta monoton, la nesfîrşit o melodie, înlocuind de obicei cuvintele cu silaba *la* repetat"; *lălău* "care are mişcări greoaie, leneşe, lipsite de graţie; prin extindere — care este neglijent, neîngrijit, rău (şi murdar) îmbrăcat" (DLR).

Toate aceste cuvinte sînt creaţii onomatopeice formate prin reduplicare. La formarea ultimelor două lexeme a contribuit repetarea sonantei *l*, care are o rostire "amortizată", lină, monotonă, ce duce cu gîndul la scurgeri line de lichid, alunecări vîscoase, mişcări molcome şi monotone, de altfel foarte bine caracterizate prin reduplicativul *lălău, lălîie* şi frazeologismul *lă-mă mamă.* Destul de elocvent în acest sens este şi verbul a *ulului* "a cînta monoton, fără cuvinte, pentru a adormi un copil". Cuvîntul în cauză nu este înregistrat de DEX, dar se întîlneşte frecvent în graiurile munteneşti, de altfel, l-am depistat în opera lui Barbu Delavrancea[7].

Dacă la rostirea sonantelor zgomotul se aude slab, apoi la rostirea consoanelor surde, adică a consoanelor propriu-zise, prevalează zgomotul. De fapt, sonantele fac trecerea de la vocale la consoanele propriu-zise. La rostirea consoanelor sonore, deşi

prevalează zgomotul, totuşi se aude o vibraţie slabă a coardelor vocale, la rostirea consoanelor surde coardele vocale nu vibrează — se aude numai un zgomot.

În consecinţă, tonul consoanelor sonore va evoca, prin articulaţie împreună cu vocalele, senzaţia reverberaţiei cavernoase, a bubuitului înfundat, în special — la rostirea oclusivelor. Cf. *a bubui* (despre tunete, arme de foc sau alte surse de zgomot) "a produce un zgomot înfundat şi puternic, adesea repetat (prin ecou) la intervale scurte", *a dudui* (despre pămînt, clădiri, ferestre etc.) "a zgudui, a se cutremura ...". Ambele formaţii onomatopeice sînt reduplicate.

Polul opus la care se situiază — după gradul de sonoritate — consoanele surde suscită un efect contrar, de diminuare şi restricţie, cu repercusiuni auditive, cinetice şi vizuale izvorîte din natura reprezentărilor apărute sub impulsul articulatoric al sunetelor în discuţie. Cf. **a şuşoti** "a vorbi încet, în şoaptă; a şopti (cuiva) la ureche; (despre ape, frunze etc.) a produce un zgomot uşor şi uniform"; **a şuşui** "a produce un sunet asemănător cu foşnetul frunzelor; a foşni; a linişti sau a adormi un copil prin repetarea prelungită şi monotonă a sunetului *ş*; a spune ceva în şoaptă, a şopti".

Contribuţia sunetelor vocalice la formarea cuvintelor prin reduplicare este hotărîtoare. Timbrul deschis al lui *o* şi *a* creează impresia unui ecou sonor plin pentru *o* şi sec la *a*, (*o* e ceva mai deschis decît *a*), convertită în senzaţia dură a pocnetului, în reprezentarea spaţială a unei întinderi mari etc.

Apertura maximă cu care se rosteşte *a* solicită tonuri tari, care, potenţial, generează imagini vii şi înălţătoare; explozii de veselie, de încîntare, de magnifică şi tonică bucurie, de surprindere, admiraţie, entuziasm, plăcere, satisfacţie: *ai-ai-ai! iha-ha! iaca-aşa şi aşa!*

Apertura mică a vocalelor *i, î, u, e*, suscită o diminuare a imaginii auditive, cinetice: *haida-de* — exclamaţie prin care se respinge o părere sau se dezaprobă o comportare. Compară cu *haide-ha* sau cu *haide-haide* "vino mai repede".

Constructivele *f, v, s, ş, z, j, h,* fiind emise prelung şi şuierător sugerează vîjîitul vîntului, fîlfîitul, foşnetul etc. De exemplu, M. Eminescu recurge la repetarea lui *v* pentru a scoate în relief ideea acţiunii rapide, ameninţătoare:

"Mircea însuşi mînă-n luptă
vijelia-ngrozitoare,
Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare ..."
(Scrisoarea III).

Mijloacele onomatopeice servesc de asemenea la o sporire a expresivităţii: "... vin săgeţi de pretutindeni, vîjîind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie" (Scrisoarea III).

Ca element al sistemului fonic sunetul nu simbolizează realităţi din lumea înconjurătoare. *V* n-are nici o atribuţie cu vîjîitul vîntului sau *ş* cu foşnetul frunzelor. Ele doar evocă momente acustice similare naturii lor fonice, iar acestea, la rîndul lor, produc imagini senzorvale adecvate.

Aşadar, sunetul, ca şi semnificaţia lexemului, poate fi sugestiv prin evocare, numai că în cazul sunetului evocarea e forţată şi fluctuantă, pe cînd în cazul vocabulei e firească şi constantă.

Simbolismul sunetelor nu semnifică o relaţie bine determinată, obligatorie şi universal valabilă, ci o încercare aproximativă şi efemeră, actualizată, în special, de limbajul vorbit şi poetic. De exemplu: mic > mititel, mîţîţel etc. Acest lucru se observă pregnant în cuvintele care prin elementele lor sonore imită sunete, zgomote din natură. Compară: *a dîrdîi* "a tremura de frig, a se cutremura, a se clătina". Prin analogie, unui om care vorbeşte mult, i se spune *dîrdală*. Lexemul *a dîrdîi* şi derivatele *dîrdală, dîrdîială, dîrdîit, dîrdîitură* sînt formaţii onomatopeice.

Valorificarea simbolică a sunetelor e mult mai productivă în limbajul poetic, fiindcă poezia activează la maximum substanţa fonică, constituind domeniul voluntar de valorificare a simbolurilor fonice, domeniu în care efectul sugestiv e foarte căutat şi în care valorile latente ale sunetelor sînt

frecvent actualizate.

Aşadar, sunetele trezesc anumite imagini în funcţie de structura lor acustică, de factura efectivă a contextului. Maurice Grammont[8], merituos cercetător al simbolismului fonetic, clasifică sunetele după natura lor acustică în cîteva categorii. Astfel, distinge sunete persante (ascuţite), numite şi limpezi sau clare. Este vorba de vocalele articulate în partea anterioară a cavităţii bucale — în cazul limbii noastre *e* şi *i*; sunete grave, articulate în partea posterioară a cavităţii bucale (sumbre *u* şi *î* şi eclatante sau răsunătoare *a*, *o*, *ă*), sunete aspre, dure (momentane: oclusivele) şi sunete dulci, blînde (continui: nazalele, lichidele, fricativele, spirantele).

Multitudinea imaginilor declanşate prin asociaţie de idei duce la crearea unor cuvinte noi. Din păcate, unele cuvinte de acest fel în DEX figurează cu etimologie necunoscută sau li se atribuie origine improprie: *a giugiuli, gogoloi, gogonea, gogoaşă, gogoriţă, gîgîlice, buburuză, a ciuciuli etc.*

A giugiuli "a (se) dezmierda, a (se) mîngîia", după noi, e o formaţie verbală creată prin *reduplicare complexă.*

O bază reduplicativă au şi lexemele *gogon, gogoloi, gogoman, gogomănie, gogonea, gogoneţ, gogoneaţă* ce derivă de la etimonul *gogon*, format pe teren propriu prin reduplicare, ce desemnează un obiect mic sferic.

Legătura dintre ideea de "cocoloş" şi cea de "tont" — altoite pe radicalul reduplicativ *gog* — se explică prin relaţia genetică dintre semnificaţia de "umflat, greoi, neîndemînatic" şi cea de "neghiob".

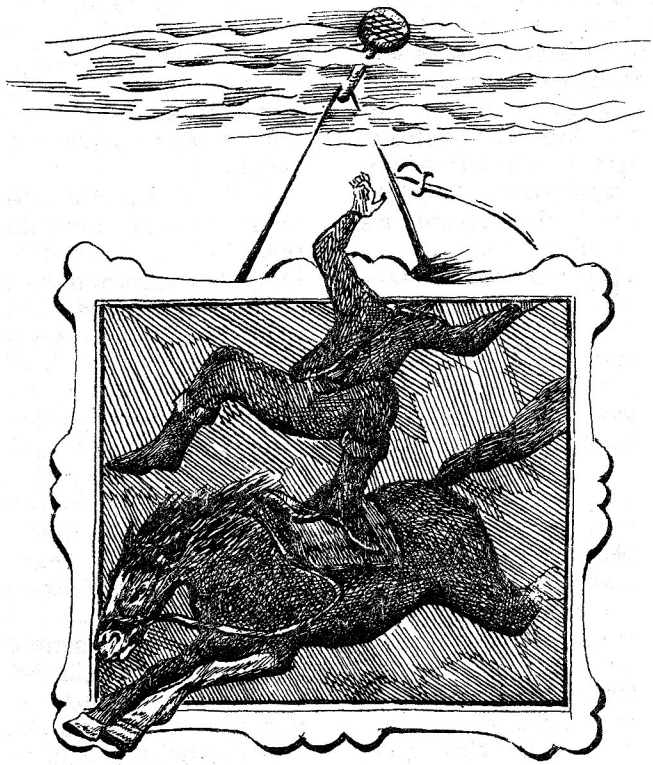

Vlad TUDOSE-UNGUREANU. Galop

Cf. *bolocan* "bou gros şi greoi"; "prost, stupid" (DLR), *bobleţ*, "prost", "moale, greoi" (DLR) etc.

Continuitatea sensului de bază al acestor lexeme o găsim în *gogoriţă* "fiinţă imaginară cu care se sperie copiii", *fig.* "ameninţare mincinoasă neîntemeiată".

Cu etimologie necunoscută este dat şi cuvîntul *gogoaşă* "produs de patiserie făcut din aluat dospit şi prăjit în grăsime, peste care se presară zahăr"; "excrescenţă sferică"; "cocon". Aici plasăm şi derivatele *gogoşar, gogoşea,* care, ca şi lexemul de bază *gogoaşă*, sînt formate prin reduplicare.

Tot prin reduplicarea sunetelor e creat şi cuvîntul *găgălice* (*gîgîlice*), atribuit de DEX elementelor cu etimologie necunoscută. Cf. *gîgîlice, gîgîlici* "obiect sau fiinţă de dimensiuni reduse", *găgăuţă* "persoană prostănacă, toantă"; gărgăriţă, gărgăriţe "nume dat mai multor insecte coleoptere, de obicei mici, cu corpul sferic sau oval, care atacă unele plante cultivate".

În această ordine de idei prezintă interes şi lexemul *buburuză* "gîndăcel de formă semisferică, cu elitrele roşii pătate cu şapte puncte negre; mămăruţă, măriuţă, păpărugă", pentru care la fel etimologia nu este cunoscută.

După noi, acest cuvînt e format prin reduplicare pe teren românesc. O confirmare în acest sens o aduce oscilarea segmentelor de expresie ale radicalului *mămăruţă* "id." (DEX); *păpărugă* "id.".

Cuvinte evident expresive cu reduplicarea segmentelor fonice sînt pe nedrept înstrăinate în dicţionarele etimologice. Astfel pentru a *ciuciuli* "a se ghemui (pentru a nu fi văzut); a se chirci" cu radicalul *ciuc-*; prezent şi în alte creaţii similare: *a ciuci* "a suci", *ciuci* "tăieţei", *a ciuciula* "a mîngîia" (DLR) etc., se caută inutil un etimon maghiar. O etimologie improprie este atribuită şi verbului *a pîrpîli* "a frige un animal sau o bucată de carne pe jeratic sau la para focului; a frige sau a încălzi ceva superficial, la repezeală; a se încălzi la dogoarea focului sau la soare; a se zvîrcoli, a se zbate, a se tăvăli de durere ..." — din bg. *pripalja*, scr. *pripaliti*.

Credem că la baza acestui lexem stă reduplicarea onomatopeică *pîr-pîr*, ce redă zgomotul produs de foc cînd se pîrpîleşte ceva. Compară: *a pîrîi* (despre foc sau despre un corp inflamabil care arde); "a produce pocnete scurte şi repetate".

Nu sîntem de acord nici cu etimologia propusă pentru cuvîntul *cocoş* (din slavă *kokoşi* "găină"). Cf. însă onom. *a cocai* "a cotcodăci" (DLR).

Conchidem că cercetarea fenomenelor de reduplicare a segmentelor fonice în scopul creării unor formaţii verbale noi varsă lumină asupra procesului de formare a cuvintelor în limba română, asupra actului de plămădire a expresiei. Ea permite elucidarea multor fapte lingvistice obscure neetimologizate sau eronat etimologizate pînă acum.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

[1] Cf. Аваев, В. И., **Скифо-европейские изоглосы на стыке Востока и Запада**, Москва, 1965;

Журавлев, А. Р., **Фонетическое значение**, Ленинград, 1974;

Бенвенист, Э., **Общая лингвистика**, Москва, 1974;

Дюбуа, Ж., Менге Ф., **Общая риторика**, Москва, 1986;

Балли, Ш., **Французская стилистика**, Москва, 1961;

Аристотель, **Поэтика**, Москва, 1936 etc.

[2] Aici şi în continuare sensurile cuvintelor sînt date după această ediţie — DEX. Atunci cînd se operează cu alte dicţionare se fac trimiterile de rigoare.

[3] Puşcariu, S., Din perspectiva dicţionarului **Dacoromanica**, Vol. I, 1921, p. 251.

[4] Vezi: Rusnac, G., **Împrumuturi slave sau elemente autohtone?** // "L. R", 1995, nr. 6, p. 42—45.

[5] Pentru entopicul *ţuţuroi* vezi: Eremia A., **Dicţionarul entopic al limbii române** // "Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", Chişinău, 1994, nr. 5, p. 43.

[6] Delavrancea, B., **Sultănica**, Chişinău, 1993, p. 22.

[7] Delavrancea, B., **Op. cit.**, p. 284.

[8] Grammont, M., **Petit traité de versification francaise**, Paris, 1928.

Nelu VICOL
Chişinău

POTENŢA FONO-ESTETICĂ ŞI PLENITUDINEA ETICĂ A CUVÎNTULUI SCRIS

Marginalii la creaţia lui Grigore Vieru

Convingerea că poetul Grigore Vieru lucrează "... în miezul limbii, nu la marginea ei" (1, 23—24) este fundamentată pe "curajul limbii române" ce îl are din plin. Poetul este un "poliglot" al limbii române şi o valorifică sub diverse aspecte, începînd cu limbajul infantil şi ajungînd la cel savant; Domnia sa explorează intens un anumit procedeu care îi permite să facă astfel încît "să se audă" în versurile scrise felul său de "a vorbi" şi felul de "a vorbi" al personajelor implicînd particularităţile lor de vocabular sau de construcţie fono-gramaticală şi frazică: "— Dealule, domn, dreptule./ Mare înţeleptule!/ Aur legănînd în pai,/ Frică tu de hoţi nu ai?/ —Rupe-mi-s-ar inima/ Nu că hoţii m-ar fura,/ Dar că hoţii m-ar ara/ Şi tot ei m-ar semăna./ — Dealule cu mamele/ Şi cu sfinte poamele/ Cu izvoarele ce-adînci/ Ne-au scris numele pe stînci!" (**Închinare la cîntecul popular**). Menţionăm aici că personajele (reale sau imaginare) nu sunt altcineva/altceva decît *mama, iubita, femeia, bărbatul, copilul, Patria, pămîntul, steaua*... şi participă la dialogurile întreţinute cu eroul liric; ele se află (dăinuiesc) şi acţionează ori într-un cadru social — spaţialitatea căminului familial şi relaţiile intersubiective, ori se află într-un cadru natural/cosmic — verdele pădurii (pădurea-hoaţă, pădurea-salvatoare a iubirii), adică dăinuirea în sînul naturii-mamă, ori vin din imensitatea şi necuprinderea bolţii cereşti. Împletirea terestră cu cea siderală e "o tainică rudenie" (M. Dolgan) a versurilor lui Grigore Vieru, iar "personajele-rudenii" sunt actorii unui teatru poetic — teatrul vieţii creative a scriitorului, socialul şi naturalul formînd o condiţie unică şi majoră — perpetuarea valorilor spirituale şi etice ale personajele îşi interpretează rolul după regia poetului care şi el e un personaj în acelaşi timp, însă un personaj complex, universal, trăind orice emoţie, orice zvîcnet, orice fericire a tuturor personajelor din creaţia sa. Prin această temeinicie Grigore Vieru este creatorul unui stil artistic individual, caracterizat prin particularităţi estetic inedite. Depistăm această caracteristică esenţială în volumele de poezie ce sunt o dovadă pe cît de transparentă, pe atît de semnificativă în acest sens.

În planul expresiei, în modul de realizare a limbajului poetic descoperim surprinzătorul miraj al cuvîntului ordinar, cu nimic deosebitor, însă destul de fertil, pentru autor, prin "sugestia şi taina sa"; descoperim "forţa" cuvîntului în "puterea" creaţiei sale ce îl face pe lectorul ei să tresară, îl incită la meditaţie, la reflecţie, îl uimeşte, îl fascinează, îl captivează. Dezvăluim deci, limbajul purificat prin "curăţenia lui estetică, picturală, nuanţată"(M. Dolgan).

Forţa benefică a cuvîntului nu este totalmente consumată de Grigore Vieru; energia cuvîntului poetic prisoseşte prin valoarea lui fonologică şi estetică ce arborează plenitudinea etică. La Grigore Vieru fascinaţia fono-estetică a versurilor reclamă o "pronunţare scenică" în conştiinţa publicului cititor sub raportul prozodiei sau al frazării. Atestăm existenţa unei relaţii fonice şi estetice între cuvînt şi context, relaţie datorată funcţiei expresive a "vorbirii" poetice. Cititorul nu-şi încîntă auzul doar cu un înveliş sonor al "vocii" versurilor sub care să nu distingă uşor semnificaţia, ci din contra, "foneticitatea" lor pune în valoare şi "descifrează legătura intimă, dialectică dintre formă şi conţinut" (2, 18), punînd forma în slujba conţinutului. Grigore Vieru produce o adaptare a sunetului la

necesităţile stringente şi reale ale conţinutului. Prin aceasta Grigore Vieru a găsit (şi a creat!) mediul fonic al sunetelor care "îi aduce profit" prin sonoritatea (muzicalitatea) cuvîntului în fraza poetică, dar şi prin implicaţia valorilor etice ale poeticului, fiindcă din inimă e scrisă a lui carte: "Mai trudnic steag şi mai cu pace/ Nu am văzut şi nici mai sfînt/ Ca steagul roiului tău mare/ În pomul ţării fluturînd" (**Albina**).

Fascinaţia fono-estetică şi plenitudinea etică a limbajului poetic îşi au sorgintea în "programul" lingvistic al poetului: "Frumos trebuie să vorbim cu toţii... **în accepţia superioară** (subl. noastră — N.V.), adică dea logodi plastic, armonios în vorbirea orală sau scrisă cele mai obişnuite cuvinte" (1, 23—24). Grigore Vieru îşi realizează plenar acest program "vorbind" frumos în "vorbirea scrisă" (în versurile sale) precum frumos "vorbesc" şi personajele din creaţia sa. Programul său lingvistic reprezintă echilibrul şi simetria "certificatului" de notabilă valoare fono-estetică şi plenitudine etică prin viabilitatea cuvîntului scris, prin dinamica şi libertatea acestui cuvînt în expresia poetică; el dezvăluie opţiunile estetice şi etice ale scriitorului. E o transmitere a limbajului curent, "vorbind" într-o formă specifică, deosebită, care însă rămîne pentru Grigore Vieru o chestiune de re-creare, de re-evaluare, o chestiune de stil individual. Şi în ultimă instanţă — fascinaţia şi plenitudinea menţionate mai sus constituie şi rămîn "taina" care "îl doare" pe poet şi care vine din "graiul... cu ochi umezi de dor şi istorie" (3,7). Din această "durere"vine munca domniei sale, cu dăruire de sine, în "societatea cuvintelor civilizate"(3,7).

Grigore Vieru este în esenţă "un poet care şi-a asumat greul unui grai, trecîndu-l prin inima sa..." (4,20). Acesta relevă dinamizarea discursului în vers, şi nu "poezia-strigăt existenţial de inspiraţie naţională şi socială" (5, 192). Or, poetul Grigore Vieru nu poate "striga" (nu poate "ţipa") —prin factura lirismului său îi repugnă acest comportament poetic. Cuvîntul în poezia lui Grigore Vieru îndeplineşte esenţialmente "funcţia derivată (expresivă şi deictică: chemare, îndemn, rugăminte...)" (6, 92). Structura cuvîntului poetic vierian conţine "momente care se supun estetizării şi ele constituie obiectualitatea estetică a cuvîntului scris" (6,94), avînd caracteristicile de a fi imagistic şi figurativ, de a căpăta un ton emoţional estetic. Or, cuvîntul poetic al lui Grigore Vieru are o structură "in usum aestheticae", eliberînd asfel poezia de "sclavia referentului, de supunerea ei la un concept pur figurativ al semnului..." (H. Heidegger). Aşadar, cuvîntul pentru Grigore Vieru este mai întîi cuvînt cu funcţii poetice asimilative, ţesînd "haina verbală a gîndului care înlocuieşte numele lucrurilor tocite şi decolorate de o folosire zilnică" (6, 99). Cuvîntul poetic al lui Grigore Vieru este un anumit "înveliş verbal al gîndului" şi acest "înveliş" face ca imaginea gîndurilor şi a sentimentelor "să curgă în noi", adică relevă interior-trăitul ce devine perceptibil din exterior, exteriorul fiind asimilat de interior, de "interioritatea subiectivă a poetului, de sufletul sentimentelor încercate de poet... sub semnul unei ardori etice" (5, 188): "De ce puţinul? Multul!/ Trăieşte-ţi multul, da!/ Trăieşte-ţi ochii: umple-i/ Cu dor de vatra ta./ Trăieşte-ţi focul frunţii/ Şi mîinile-amîndouă,/ Scăldîndu-le necunten/ În a iubirii rouă./ Tu inima trăieşte-ţi,/ Urcînd-o-n mari nădejdi./ De ce puţinul? Multul! / Tu multul să-l trăieşti!/ Adînc trăieşte-ţi graiul/ Cu tot ce-n el ţi-e dat,/ Să fii şi de viaţă/ Şi moarte lăudat" (**Cîntare**).

Luciditatea poeziei lui Grigore Vieru denotă şi fixează plenar chintesenţa trăirii majore şi veritabile a marilor sentimente şi idei şi semnifică infiltrarea circumspectă a concepţiei de viaţă în emoţie şi sentiment. E o contemplaţie, dar în acelaşi timp şi o meditaţie, o filozofie în ultimă instanţă; versurile emană în substratul semantic o confesiune lirică printr-o plenitudine etică la gradul cel mai înalt al gîndirii poetice.

Domniei sale este nu numai o elaborare conştientă, dar şi o explorare poetică şi didactică, autorul ei

fiind un "... poet cu vocaţie de pedagog şi de tribun" (4, 109). Opera lirică a lui Grigore Vieru, esenţialmente, are o desfăşurare caleidoscopică temporală în "psihologia" planului poetic. Astfel, poezia lui Grigore Vieru nu e de speţă citadină, ci mai mult rustică şi plasantă. Este un edificiu poetic pe al cărui frontispiciu se află scrisă experienţa metaforică a unui anumit spaţiu şi timp, descoperind o lume, propria sa lume, cu adevărat bine cunoscută pînă în cele mai fine detalii.

Grigore Vieru a plantat în cuvîntul scris acel "cogito" care îl implică pe cititor să se conştientizeze în urma lecturii versurilor. De aici vine şi se impune scrisul poetului ce "...obţine funcţionalitate estetică şi se profesionalizează în cadrul logosului tot mai stabil al culturii "general umane (7, 158). Ideile-imagini fixe sau orientarea tematică ne face să descoperim, să descoasem cusătura plenitudinii etice a creaţiei prin fascinaţia fono-estetică. Elementul fono-estetic al creaţiei sale este axat fundamental pe cel etnic. La Grigore Vieru aceste elemente sunt fixate sincretic pe linie verticală: plenitudinea morală (credinţa în puritatea sufletească, în neprihănirea cugetului) implică şi relevă potenţele emotiv-estetice ale omului (frumosul în ambianţa individului şi frumosul din interior al acestui individ). Elementul etnic vizează, aşadar, viaţa morală, fondul adevărat al omului cugetător care devine estetic (frumos la suflet şi la vorbă) prin sentimentele lui inedite, iar "ceea ce e estetic are deja o influenţă morală de la sine..." (8, 387) asupra întregii comunităţi etnice; prin această plasare a versului în mediul social Grigore Vieru şi-a găsit "locul său concret", fiindcă "locul unui scriitor, unui poet, îndeosebi, îl hotărăşte, printre altele, felul nou de a simţi pe care-l aduce viziunea care-l ajută să anticipeze asupra altora" (8,411). Poetul a cultivat (şi cultivă!) un "fel nou de a simţi" şi de a trăi, prin vers, bucuria-durerea, speranţa-disperarea, dragostea-ura, pacea-războiul, frumosul-urîtul, lumina-întunericul: "De moarte nu mă tem,/ Mă tem de suferinţa mamei/ De a vedea că nu-s.../ De moarte nu mă tem,/ Dar cum să-mbrace sufletu-mi/ Celalt, al bolţii trup?!.../ De moarte nu mă tem,/ Mă tem să nu apese trupu-mi/ Suflarea de izvor..." (Doină).

Grigore Vieru are darul de "a smulge" poezie autentică din realitatea social-umană banală care, pentru poet, reprezintă anumite "poante sugestive" (9, 4) ce coagulează şi sintetizează "cele trei aspecte fundamentale ale operei de artă — esteticul, eticul şi cognitivul" (9, 17). Poetul "se deplasează", prin vers, "firesc, dinspre apropiat, sau concret, sau familiar... către îndepărtat" (10, 75) realizînd "îmblînzirea şi controlul verbal asupra unor cercuri-contexte tot mai ample" (10, 73). Natura metaforică a versului vierian asigură plenar calitatea lingvistică "incarnaţională" a cercurilor-contexte. Creaţia lui Grigore Vieru se caracterizează şi prin "stadiul analogic sau metaforic al cunoaşterii, prin descriere, şi cel simbolic al cunoaşterii, prin interpretare" lingvistică (10,71). De aici creşte "conştiinţa limbajului" poetic ce relevă "funcţiile emotivă (a expresiei), indicativă (a exprimatului) şi reprezentativă (a comunităţii lingvistice" (idem).

Imaginea, simbolul, mitul — această poetică triadă expulsionează o conexare dură în creaţia lui Grigore Vieru ce orientează imaginaţia şi mentalitatea populară pe urmele simbolurilor lui Traian şi ale Dochiei, ale Mioriţei, ale Meşterului Manole, ale Zburătorului, însă poetul le-a direcţionat şi pe urmele unui nou simbol. Este vorba de liberele expansiuni ale capacităţilor creatoare, ale experienţei poetice în anumite situaţii ce vizează potenţialul semnificaţiilor şi adîncimea umană: "Acestei femei suferinde,/ Îndură-te, soartă, de ea,/ Bucură-i sînii cu lapte/ Şi adu-i copilul ce-l vrea..." (**Rugă**).

În poezia lui Grigore Vieru, în lectura ei, nu se caută epuizarea şi potolirea nervilor. Precum o picătură de apă sporeşte setea, tot astfel şi lectura unei poezii, doar a unei poezii! îl fascinează, îl absoarbe pe cititor. Este cazul unei încercări a durabilităţii

acelei pietre filozofale ce se cheamă glasul poeziei ori poezia în adînc.

Şi contemplaţia, şi meditaţia, şi didacticismul în poezia vieriană, într-un mod deosebit, centrează glasul, dar nu numai al poetului, ci şi al pulsaţiei verbelor sunete developante ce parcă generează un glas oximoronic (adică mut), însă receptat de conştiinţa cititorului. Este o anumită acustică ce creează între personajul liric (poetul) şi lumea (personajele) creaţiei Domniei sale un conflict surd, dar expus, developant prin glasul verbelor-sunete ce pătrund în inima cititorului pe căi pe cît de diferite, pe atît de puţin bătătorite. Şi de ce să nu spunem că poetul fundamentează fidelitatea inflexiunilor orale ale scrisului său ce semnifică un ceremonial oral adus la modul şi temperamentul scriitoricesc? Deci este glasul (ci nu "un şipot" — Clima Gescu), este glasul multiplelor probleme (ci nu al unui "cerc îngust de subiecte" — Clima Gescu), de care-i conexat scrisul lui Grigore Vieru. Acest glas lăuntric al versurulor vieriene reprezintă "un ecou, ce colindă veşnic munţii omeneşti, fără putinţă de a se stinge..." (Petre Ghelmez). Ce să fie acest glas lăuntric? Indubitabil, e "o capodoperă a identităţii de sine a fiinţei omeneşti vorbitoare!" (P. Ghelmez). Este, aşadar, terenul interesului pentru situaţii, mai ales psihologic insolite. Sunt profunde gînduri (citeşte —glasuri) şi sentimente captivante cu o profundă perspicacitate psihologică. Poetul caută "în adînc rădăcinile, numele care-i dau şi ne dau identitatea de noi înşine —singurul nostru rost, adică de a trăi frumos, în lume, împreună cu alte identităţi" (P. Ghelmez). Toate acestea sunt implicaţii psihologice unde se notează pregnant rostul, importanţa condiţiilor naturii, a fenomenelor şi a obiectelor din ambianţa socioumană.

În poezie Grigore Vieru şi-a permanentizat privilegiul frumosului glăsuit şi niciînd nu a ezitat să se devoteze acestei poezii. Un glas al celor care vieţuiesc pe pămînt şi un glas mut al celor care s-au dus în pămînt. Este însă simbolul unui singur glas, fiindcă există suferinţe care smulg acelaşi glas tuturor celor care le încearcă.

Glasul poetului este unul al "repartiţiei" de valori artistice şi ţine de fondul intim (intelectual) al scrisului său. În acest sens, litaniile sau plîngerea lirică sunt permanentizarea vieţii vii sau paravanul izolării de moarte, fiindcă "soarele şi moartea nu pot fi privite drept în faţă" (La Rochefoucauld). Prin litaniile scrise, Grigore Vieru ne propune o înţelegere ce conţine un adevăr fundamental: "... înfiptă în viaţă, moartea posedă o energie, o putinţă de a pătrunde nu în exterioritatea vieţii, ci în cauzalitatea ei profundă"(11, 5). Grigore Vieru abordează perspectiva ideii că moartea psihică, moartea intelectuală nu e admisibilă şi că nu e admisibilă nici pierderea libertăţii interioare care semnifică temeiurile de luciditate şi de cunoaştere ale propriului "eu" şi ale universului ce-l înconjoară. Creaţia lui Grigore Vieru e un reportaj al vieţii sale interioare şi, în acelaşi timp, o conştiinţă a personajelor ce participă febril la realul vieţii înfăţişate în scopul de a o influenţa. E o sentinţă a poetului Grigore Vieru? Da, însă este şi un eseu doctrinar, o fază de gestaţie a scrierii sale, fiindcă poetul este în căutarea noului în raportul om — natură, adică a realităţii sentimentelor umane. Cărţile sale de relief şi de rod au statutul unei memorii ce a devenit colectivă, dominînd orice conjunctură în care au apărut, iar memoria poetului este glasul său lăuntric, ce are savoarea oralităţii şi agerimea argintului-viu şi care "... se angajează într-o problematică responsabilă şi gravă: raporturile dintre aparenţă şi realitate, uman şi alienare, trăire spirituală şi telurică, dintre echilibrul etic, motivabil în sine, şi relativitatea sa în funcţie de existenţa celor din jur" (11, 8). Întrepătrunderile, re-evaluările şi luminile acestor raporturi semnifică "revărsare de viaţă împotriva negării absurde şi inumane a vieţii" (11, 10). Aceasta şi este sentinţa poetului ce erupe din declaraţia de credinţă, din spovedania, din memoria sa: "Lipseşti dintre lumine,/ Dar nu lipseşti din mine./ Lipseşti de la fereastră,/ Dar nu din limba noastră,/ Lipseşti din

blînda sară,/ Dar nu lipseşti din ţară./ Plecată eşti în moarte,/ Ci-aproape, nu departe"(**Lipseşti dintre lumine**).

Lirica lui Grigore Vieru e de factură dinamică ce conţine *in nuce* responsabilitatea creaţiei în faţa cititorului, plasarea autorului în munca de înţelegere a lucrurilor din care orice formă de iluzionare este zdruncinată. Astfel, creaţia lui Grigore Vieru exclude orice tip de aglomeraţie umană şi tendinţele centrifuge şi centripete ale poetului reprezintă un organism social conturat logic şi fixat conştient într-un factor liric central incendiind contemplarea şi meditaţia. Astfel, Grigore Vieru "filmează" şi vertical, în profunzimile sufletului unde accesele facturii psihice ale decalajului social sunt supravegheate de raţiune: "... Cocorii se duc/ Şi nu-i pot opri,/ Stelele cad/ Şi nu le pot la loc ţintui,/ Vremea ca viscolul te acoperă — / Cum să te apăr,/ Mamă: fluture fericit,/ Soare/ În aceeaşi clipă/ Răsărit şi-asfinţit?!" (**Stare**).

Atras direct, continuu, de culori şi zgomote (glasuri), poetul îşi dezvoltă facultatea de a auzi şi de a vedea. Ceea ce aude, poetul transfigurează artistic prin zbuciumul tonic, prin glasul fiinţelor, obiectelor personificate ceea ce vede, poetul acuarelează, pictează în imagini artistice "memoria vizuală". Nu este altceva decît anumite eforturi scustice (fonice) şi vizuale ce culminează într-un anumit act de meditaţie, de contemplaţie. Este ideea şi impresia exactităţii realiste şi a puterii excepţionale de plasticizare estetică. "În vederea rotunjirii emoţiei estetice poetul se serveşte din plin şi de mijloacele muzicale ale versului — de frazare şi orchestraţie, de armonie şi melodie, de tonalităţi folclorice" (9, 28). Versurile au proprietăţi şi caracteristici cantabile, de melodicitate. Fascinaţia fono-estetică a textului vierian este relevată prin nuanţele fonologice şi prin accentuarea vocalelor, prin specificitatea grupărilor de vocale, prin asonanţele şi armoniile insolite ale vocalelor (regresiile şi progresiile vocalice) care aduc anumite tonusuri ale imaginilor poetice interne. Viaţa organismului poetic este cuprinsă de "scheletul tare al sunetului" — de consoane, Grigore Vieru cîntă melodios prin consoane: "Nu-mi lua cercei şi salbă/ Că de-amu am plete albe" (**Cîntecul mamei**). Imense construcţii sonore developează "transsemnificaţia conţinutului intern al formei poetice sau cognoscibilitatea acestuia" (4, 19). Grigore Vieru astfel rezolvă empiric "problema acordului" între conţinutul gîndirii şi sunetele formei" (idem). De aici şi ritmul versurilor care este "cerul de jos al poeziei .., este miezul pămîntului sonor" (4, 21) şi care coincide profund cu sensul cuvîntului (mitologic, logic şi fonetic). Plinătatea sensului (gîndului) este confirmată de plinătatea sunetului. Poezia lui Grigore Vieru ne oferă posibilitatea să înţelegem limbajul uman scris dar şi să nu uităm "cum sună" acest limbaj. Un rol deosebit îl au în acest sens metaforele fonetice. De aceea energetismul sonor şi accentele de intensitate fonică a versurilor ţintesc în "temeiul prea plinului emoţional", în "elevaţia şi curăţenia etică a trăirii" (5, 189), care vin din "statutul de fiinţă" al poeticului. Prin aceasta Grigore Vieru " cultivă perseverent o estetică a reazemului moral, pe care i-l oferă, natura, cerul şi frumuseţile acestora, mama şi maternitatea" (5, 190). Atare plenitudine etică materializată prin fascinaţia fono-estetică reprezintă "flacăra interioară a expresiei lirice" (M. Dolgan), ceea ce formează poeticitatea ontologică a creaţiei vieriene.

Poetul este înzestrat cu o vie şi cuceritoare disponibilitate sufletească şi prin aceasta el solicită coparticiparea cititorului. El creează un anumit mecanism de gîndire, o viziune viu particularizată privind viaţa trăită şi perspectiva angajării într-un viitor necunoscut (viaţa doar, ci nu sfîrşitul): "... Da, da,/ Omul poate afla/ Cum e pe lună, pe stea./ Dar cînd va afla,/ O, cînd va afla,/ Cum e în inima mea?!" (**Da, da**). Poetul continuă, aşadar, specificul mitologic de interpretare a esenţei vieţii. Meditaţiile şi contemplaţiile sunt intimizate, individualizate, generalizate, generalizările comportă o profundă reliefare exterioară. Interpre-

tarea filozofică penetrează atît intimul (individualul), cît şi generalul: "braţele... care pot sfărîma piatra, pot frînge oţelul, pot sugruma vipera şuierătorului fulger, pot ţine strîns rana, pot legăna zăpada pletelor mamei, pot ridica sus mormîntul tatălui meu: aceste braţe sunt două strigăte..." (vezi poezia **Braţele mele**). Aceste braţe poetul le are nu numai pentru a îmbrăţişa, dar pentru a măsura coloana sa vertebrală, ele fiind glasul mut şi glasul sonor în plenitudinea etică lirică şi civică a lui. Grigore Vieru a fundamentalizat o creaţie de imagini metaforice şi simboliste — motive poetice care "divulgă" problemele individual şi general-umane prin anumite semitonuri (aliaj de stilistică fonă), detalii semnificative dar şi sugestive, diverse rezonanţe reliefate prin tonuri aluzive, nuanţate subtextual, fin plasate şi măestrit create. Este vorba de o categorie a sublimului unde cuvîntul artistic constituie ascunzătoarea glasului ce reprezintă simbolul demnităţii, al respectului pentru om, al intransigenţei faţă de greşelile proprii şi ale celor din jur, al unei enorme capacităţi —educative — de a trăi cu candoare sentimentul solidarităţii cu toţi ai tăi şi de a împărtăşi în juru-ţi — ştiind cît e de necesar — din cultura şi rezistenţa ta morală...

Creaţia lui Grigore Vieru este semnificativă prin fondul ei moral şi didactic datorită glasului ce o încheagă într-o structură perfect organică, iar această însuşire constituie o pulbere de detalii psihologice ale fondului uman care au edificat şi înfrumuseţează experienţa de viaţă şi chintesenţa poetică a lui. Aşadar, avem toată îndrăzneala să acceptăm sublinierea intonaţională ce întăreşte ideea de comunicare poetică în acelaşi timp concretă şi simbolică. E o creaţie a unei sinteze deosebite de "memorii", de profesiune de credinţă şi de spovedanie neogoită, de cînt surdinic despre infinitul complex al evenimentelor şi de glas interior atent la comandamentele morale, de memorie mecanică ce reţine gestul stereotip şi de strigăt de spaimă, grijă ori durere, alternînd cu oaze de euforie. Tonul dominant al creaţiei, acela care susţine modulaţiile "glasului" alcătuind o muzică pătrunzătoare, îl formează ritualul poetului alcătuit din deprinderi, reacţii de factură psihică şi etică; este o confesiune poetică esenţializată în a fortifica rezistenţele sufleteşti condiţionate de împlinirea absolutului moral cu conştiinţa lucidă a socialului existent. Este în acelaşi timp şi o confluenţă poetică a creaţiei lui Grigore Vieru cu cele ale lui Mihai Eminescu, George Coşbuc. Pe canavaua aceasta se înscriu faptele de experienţă trăită, înfăţişate după principiul ierarhiei interesului psihologic ce ocupă fundalul variaţiunilor poetice care exprimă afectele pe măsura intensităţii lor şi care umplu întreg spectrul creaţiei.

"Glasul" vierian reprezintă un recital poetic ce are valoarea imaginilor artistice de un simbolism puternic şi care face să vibreze strunele sufletului oricărui cititor, acesta din urmă "audiind" o melodie interioară a versului. Imaginile simboliste (glasul) determină ideea unor mişcări sufleteşti, a unor străfunduri spirituale (poetul afirmă în "Formular": — Am stat nişte ani închis: în sine). "Tăcerea în limba ta" îi proiectează poetului dimensiuni verticale şi orizontale confirmînd "sentinţa", de fapt, a întregului popor: "Iar cînd nu poţi/ nici plînge şi nici rîde,/ cînd nu poţi mîngîia/ şi nici cînta,/ cu-al tău pămînt,/ cu cerul tău în faţă,/ tu taci atunce/ tot în limba ta" (**În limba ta**).

Grigore Vieru şi-a adoptat un "glas de taină" ("taina care mă apără"), o întipărire a ceea ce aude de la sine şi de la alţii şi care este, în fond, "memento"-ul poetic. Acest "glas de taină" constituie "rădăcina de foc" a imaginilor poetice ("Casa mea", "Vine un glas", "Poţi să şi plîngi", "Cuvîntul mamei", "De-acum", "Strigă-mă", "Dacă...", "Strigăt şoptit"): "Acasă!,/ Acasă, acasă, acasă!/ Aici/ Dacă nu eşti alb de ninsoare/ Eşti alb de duminică./ "Bună ziua"./ "Bună să-ţi fie inima"./ Scot apă./ Mă uit în fîntînă/ Ca în istorie..." (**Casa părintească**).

Metafora poetului a relevat şi

glasul îndatoratului, al omului conştient că natura i-a oferit un dar dintre cele mai preţioase şi el, omul, a rămas dator acestei naturi; atare caz pentru poet semnifică o prestare a unui jurămînt: "Pămîntule, eu dragoste îţi jur./ Tu care m-ai crescut/ Şi m-ai hrănit cu laptele/ Ploilor mustind în lut!// Pămîntule, Tu, răzbătînd către adînci lungime!/ Atunci cînd bat şi grindinele grele,/ Cu mine să te-acoperi/ Cu mine,/ Pămînt matern/ Şi-al meu pînă la stele!". Acest glas trasează şi itinerarul altui glas, cel al dăruirii depline, al întregirii omului ca fond, ca esenţă a existenţei naturale şi sociale ("Cîntecul mamei", "Dăruieşte-mi numele"): "Dar mai întîi/ să fii sămînţă./ Tunet să fii./ Ploaie să fii./ Să fii os/ de-al fratelui tău/ retezat de sabia duşmană./ Brăzdar să fii./ Duminică să fii./ Doină să fii./ Ca să ai dreptul/ a săruta acest pămînt/ îndurerat/ de-atîta dor" (**Dar mai întîi**). Glasul acesta vine de la cel al mîndriei, al demnităţii, al familiei şi al unei impresii de unicism ("Către plugar", "De la tine", "Harta"): "Ei pe unde păşesc/ Văi înfloresc/ Şi pe unde privesc/ Fîntîni izvorăsc" (**Ce munte şi floare?**). Grigore Vieru "a străpuns" versurile sale cu un glas al durerii, mai bine zis — cu un glas durut ("Cuvîntul mamă", "Mică baladă", "Onomastică", "Rugă", "Război"). Însă poetul descleştează durerea printr-o vivacitate a protestului: "Fă-mă, lume, ce m-ai face,/ Fă-mă cerc la poloboace./ Fă-mă cui şi fă-mă sfoară,/ Fă-mă foaie de ţigară,/ Fă-mă să rămîn surcică,/ Să mă tîrîie-o furnică./ Fă-mă la hotară semn.../ Numai nu picior de lemn!" (**Cîntecul bradului**). El dă glas răbufnirii unei împotriviri a sufletului, a fiinţei şi a lucrurilor, creînd astfel mai multe imagini simboliste ale "glasului", ale tainei "ce-l apără" şi ale "rădăcinii de foc": " — Dacă n-o să vină mama/ Şi-o să cadă frunza?/ — Cum nu o să vină mama,/ Cum să cadă frunza!" (**Puişorii**); "Nu ne mai plîngeţi atît!/ Înapoiaţi-ne mai bine/ Ochii noştri —/ Nu mai putem vedea/ Cu ochii voştri/ înlăcrimaţi!" (**Alt cor al invalizilor de război**). Aceste imagini artistice permanentizează poantele surprinzătoare sau alcătuiesc suspansul poetic ce creează valori semnificative estetice şi morale. E o caracteristică poetică individuală, e o pecete de naştere a fascinaţiei fono-estetică şi a plenitudinii a poetului, este o evoluţie poetică net concludentă a creaţiei lui Grigore Vieru.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Vieru, Gr., **Cine crede**, Chişinău, 1989.
2. Sfîrlea, L., **Pronunţia românească**, (*Stilul scenic*), Bucureşti, 1970
3. Vieru, Gr., **Taina care mă apără**, Chişinău, 1989.
4. Băileşteanu, F., **Grigore Vieru**, Bucureşti, 1995.
5. Cimpoi, M., **O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia**, Chişinău, 1996.
6. Antologie, **Teoria limbajului poetic**, Iaşi, 1994.
7. Plămădeală, I., **Un model românesc de "critică ştiinţifică" în context european**, Chişinău, 1996.
8. Densusianu, O., **Literatura română modernă**, Bucureşti, 1985.
9. Dolgan, M., **Creaţia lui Grigore Vieru în şcoală**, Chişinău, 1984.
10. Avădanei, Şt., **La început a fost metafora**, Iaşi, 1994.
11. Solouhin, Vl., **Sentinţa**, Bucureşti, 1980.

Notă: Versurile citate sunt selectate din volumele:

Vieru, Gr., **Trei iezi**, Chişinău, 1970;

Vieru, Gr., **Aproape**, Chişinău; 1974;

Vieru, Gr., **Fiindcă iubesc**, Chişinău, 1980;

Vieru, Gr., **Cel care sînt**, Chişinău, 1987.

Vasile MELNIC
Chişinău

LECA MORARIU DESPRE DIALECTUL ISTROROMÂN

Leca Morariu (1888 — 1963), pedagog, lingvist, dialectolog, folclorist şi critic literar, s-a născut la Toporăuţi, şi-a petrecut copilăria în satul Pătrăuţi de lîngă Suceava. În 1908 absolveşte liceul de bărbaţi din vechea capitală a Moldovei, iar în 1912 — facultatea de litere şi filozofie a Universităţii din Cernăuţi. E numit profesor la liceul din Gura-Humorului. În 1919 se întoarce din armata austriacă (după şase ani) la Pătrăuţi. În 1921 îşi ia doctoratul cu tema ***Morfologia verbului predicativ român****. Între anii 1924 — 1944 e profesor la catedra de română modernă şi folclor de la Universitatea din Cernăuţi, Bucovina. (Cuvîntul* ***bucovina***[1] *vine de la lexemul slav buc "fag" (Fagus Silvatica), care înseamnă şi* ***"ţara fagilor", "făget"*** *şi e sinonim cu germanul* ***Buche, Buchenland, Bukowina****). Bucovina a dat spiritualităţii româneşti o seamă de personalităţi între care: Vasile Balş, Aron Pumnul, Iraclie şi Ciprian Porumbescu, Tudor Flondor, Carol Miculi, T. V. Ştefaneli, V. Pîrvan, Simeon Florea Marian, Ion Nistor, Teodor Balan, Gr. Nandriş şi mulţi alţii.*

După anul 1918, în cadrul României întregite, s-a acordat o atenţie prioritară studiilor filologice. Cercetările ştiinţifice privind graiurile româneşti şi sufletul nostru, lucrările fundamentale despre originea românilor, valoroasele atlase lingvistice (ALR) şi atlasele pe regiuni, amplele studii vizînd onomastica şi toponimia limbii, o serie de dicţionare explicative, bilingve, terminologice, congresele şi simpozioanele internaţionale etc. — toate acestea au marcat o nouă treaptă în dezvoltarea ştiinţei filologice româneşti. În această perioadă s-a cristalizat definitiv concepţia ştiinţifică despre dialectele limbii române, acestea fiind patru la număr:

1) *Dialectul dacoromân* vorbit în România, Republica Moldova, în unele sate din Ucraina, Rusia ş. a.[2] (în total peste 25 milioane de vorbitori). Acest dialect se caracterizează prin unitatea limbii, avînd o limbă literară comună, exemplară (după E. Coşeriu). Vorbitorii acestui dialect se numesc români sau după regiuni (geografic) munteni, olteni, ardeleni, bănăţeni, crişeni, bucovineni, moldoveni etc.

2) *Dialectul aromân (macedoromân)* utilizat în unele localităţi din Macedonia, din sudul Iugoslaviei, în Albania, Grecia de Nord, Bulgaria. Vorbitorii se numesc aromâni, iar străinii le zic **cuţovlahi** şi **ţinţari**. Moştenit din latinescul **romanus**, modificat apoi în **român**, o variantă a acestuia fiind şi cuvîntul **arômân**. Numărul lor nu se cunoaşte exact. Conform datelor furnizate de Th. Capidan în 1932 (în lucrarea sa **Aromânii**), ei erau în număr de 300 — 350 mii, iar potrivit **Enciclopediei limbilor romanice** (Bucureşti, 1989) sînt peste 500 mii de aromâni.

3) *Dialectul meglenoromân* sau *meglenit* e atestat în regiunea Meglen sau Caragiova, la nord de Salonic (Macedonia — Iugoslavia), în orăşelul Nânta şi în 10 sate învecinate din Turcia. Nântenii sînt mahomedani, singura populaţie romanică cu această religie. Meglenoromâni mai locuiesc în comuna Cerna, jud. Tulcea. Numărul lor, după unele date mai vechi, oscilează între 12 şi 26 mii de persoane.

4) *Dialectul istroromân* se vorbeşte în provincia italiană Istria. Strămoşii lor locuiau şi în Bosnia, Croaţia. S. Puşcariu îi împarte în **grupul de nord**, reprezentat de satul Jeiăni (ital. Seiane), şi **grupul de sud** (Valea rîului Rasa — Val d'Arsa) care cuprinde şapte cătune (Gradine, Susneviţa, Noselo, Sucodru etc.). La începutul secolului al XIX-lea mai exista o colonie şi pe insula Veglia. Vorbitorii se numesc **vlaşi** (**vlahi**).

S. Dragomir stabileşte că, începînd cu secolul XV sau XVI, numele **vlah** nu mai are sensul etnic de "*român*", ci de "păstor". La începutul secolului XX erau circa 3000 de istroromâni. Astăzi acest dialect e vorbit de circa 1500 de persoane.

... O adevărată pasiune pentru L. Morariu a constituit-o peninsula Istria, drumurile cirebire din Slovenia pe care le-a cutreierat îndelung, legăturile cu fraţii istroromâni. A colectat şi a studiat folclorul şi limba istroromânilor din Jeiăni, Susneviţa şi alte localităţi. În rezultatul acestor investigaţii publică în revista "Codrul Cosminului" (1939) un studiu intitulat **Deale cirebirilor. Texte istroromâne**, iar în "Revista Moldovei", Botoşani, 1923, publică lucrarea: **Din Istria (material istroromân). Textele istroromâne paralel cu cele dacoromâne**. În 1927 editează monografia **Istroromânii**, care, fără îndoială, completa lucrarea ilustrului lingvist S. Puşcariu **Studii istroromâne**. În revista "Făt-Frumos" nr. 3, 1928, apare articolul **Drumuri cirebire (Carnet istroromân)**, în "Revista filologică" din Cernăuţi (1927), publică articolul **De-ale morfologiei istroromâne**, iar în revista "Junimea Literară", XYI, 1927, — articolul **De-ale conjunctivului istroromân**. E cunoscut faptul că primul cercetător al dialectului istroromân a fost Iosif Popovici care a publicat lucrarea **Dialectele române din Istria** despre care L. Morariu a scris mai multe articole. Şi italianul Matteo Bartoli, călătorind prin mai multe localităţi istroromâne, a alcătuit o listă de cuvinte, listă care a fost publicată de S. Puşcariu în **Studii istroromâne** (vol. III). Leca Morariu a verificat ce schimbări s-au produs în aceste localităţi din punct de vedere lexical şi fonetic. El a evidenţiat unele aspecte de pronunţare, modificările fiind puse în legătură cu ritmul grăbit de slavizare a fraţilor istroromâni din comuna **Seiane** (Jeiăni).

Cine şînt ciribirii? În nord-vestul Peninsulei Balcanice, în Dalmaţia şi Veglia, trăiau vlahii, morlacii, uscocii, numiţi şi raciani, seviani sau prebezi ("pribegi") din Croaţia, Slavonia, Carniola, Stiria şi Carintia. Potrivit unor surse documentare la 1689 — 1699 uscocii nu mai vorbeau româneşte, deşi limba lor e numită valahă. Cicii din Corsia sînt pomeniţi în 1463 ca *morlaci*. Italienii i-au numit *cicerani* sau *ciciliani*. Despre aceştia scrie în 1538 Nicolae Iurisic, iar Marc Antonio Nicoletti (1536 — 1596) spune că ei amestecă în graiul slav multe cuvinte romane. Istoriograful triestin, cunoscut sub numele de Ireneo della Croce (1627 — 1713), arată că aceşti locuitori folosesc un grai propriu asemănător celui "valah" şi ei înşişi se numesc *rumeri /rumări*. Astăzi limba aceasta în *Ciceria* nu s-a mai păstrat decît în s. Jeiăni, colonizat de morlaci între 1510 — 1525. În Istria se întîlnesc nume de păstori valahi în a doua jumătate a sec. XII (A. Procopovici). Cînd invaziile turceşti deveneau ameninţătoare, cete de români veneau aici, în Istria. Fireşte, nu toţi dintre imigranţii istrieni erau români. Despre acest lucru vorbeşte S. Puşcariu şi P. Tomasin. Italianul Attilio Tamaro în **La venetie Julienne** prezintă un tablou cronologic al imigrărilor acestor *morlaci, uscoci* şi *cici*.

Urmaşii acestor colonişti, cîţi mai vorbesc româneşte, formează aşa-numitul *grup sudic istroromân* al românilor din Valdarosa, trăind în 7 sate şi cătune. Ei se numesc *vlaşi*, iar italienii, croaţii şi mai ales fiumezii, le zic *ciribiri*.

S. Puşcariu, examinînd graiul acestora, trage concluzia că trebuie să fie admisă o *epocă străromână şi o comunitate geografică*. Leca Morariu susţine opinia lui S. Puşcariu care afirmă că românii sînt veniţi în Istria din nord-vestul Peninsulei Balcanice, iar graiul lor este acelaşi ca şi al românilor din alte părţi ale peninsulei. Graiul istroromân are un număr important de particularităţi de limbă comune dialectului dacoromân, dat fiind contactul direct cu strămoşii dacoromânilor.

În studiile sale despre limba istroromânilor L. Morariu a atestat prezentul istoric cu terminaţia **-an** (la conj. IV), deşi a evidenţiat şi forme dacoromâneşti cu terminaţia **-am**: **dam, lucram**, (pentru **dăm, lucrăm**). Astfel de forme au fost fixate, de altfel,

şi de ALM (Atlasul lingvistic moldovenesc) în satele din Bucovina, în raioanele Briceni, Edineţ, Rîşcani, Rîbniţa etc. Oricum, formele cu terminaţia **-am** atestate de ALM şi ALR, dovedesc împreună cu istroromânul **-an**, că păstrarea lui **-am** în locul lui **-ăm**, generalizat din **aorist**, este o particularitate a timpului prezent. În studiul său cu titlul **Voi lăudatu** din "Codrul Cosminului" IV şi V (1927 — 1928) L. Morariu analizează această formă morfologică, confirmînd, de fapt, opinia lui S. Puşcariu din **Studii istroromâne**, conform căreia "Una din cele mai caracteristice legi fonologice istroromâne este trecerea lui **ă** neac- centuat, în mijlocul cuvintelor în **a**: facut, nascut, satúl, aparu (apăr), cumatru etc. În ALM, în textele dialectale înregistrate de noi în RM, am atestat acest fenomen fonetic de trecere în **a** a lui **ă**: batrîn, panuşă, placintă, calugăr, batut ş. a. L. Morariu, ca şi S. Puşcariu şi I. Iordan, consideră că acest fenomen este de origine străină. Se argumentează că istroromâna a fost supusă influenţelor străine, slave şi italiene. L. Morariu aderă la părerea lui Iorgu Iordan care apreciază că istroromânii sînt mai puternic influenţaţi în graiul lor de către croaţi şi italieni, în a căror limbă lipseşte vocala **ă** şi, deci, astfel pierd obişnuinţa de a pronunţa pe **ă**, înlocuindu-l în poziţie neaccentuată prin **a**. Vocala **ă** este înlocuită la istroromâni prin alt sunet, mai accesibil, care poate fi **a** în poziţie neaccentuată sau **e** la finele cuvintelor ş. a.

Analizînd graiul istroromân, profesorul L. Morariu stabileşte că istroromânii reprezintă vechea populaţie română din Peninsula Balcanică şi fac parte din romanitatea balcanică.

În lucrările sale Leca Morariu afirmă că graiul istroromân are particularităţi dialectale ce nu pot fi separate, izolate de aceleaşi particularităţi ale dialectului dacoromân, adică sînt comune tuturor graiurilor româneşti, inclusiv celor din Basarabia. O confir-

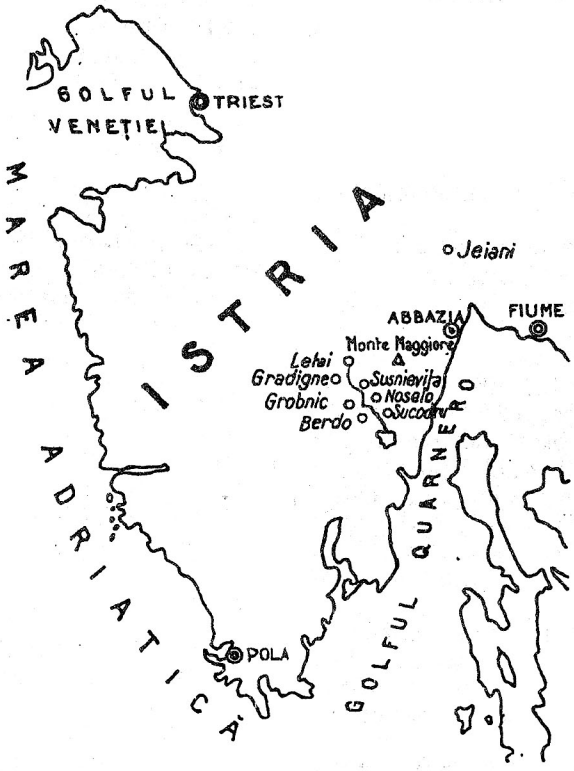

Istria după o hartă din anul 1936

mare în acest sens sînt materialele Atlaselor regionale ale limbii române, studiile dialectologice apărute în ultimii ani în România şi în Republica Moldova.

În susţinerea tezei sale, L. Morariu analizează unele fenomene concrete. Astfel, vorbind de anumite particularităţi morfologice, L. Morariu constată că verbul (a) **cuteza** formează la istroromâni conjunctivul fără conjuncţie: **nu te cutezi obrni**. Funcţia conjuncţiei trece asupra negaţiei **nu**. Compară în acest sens evoluţia imperativului negativ: din **să nu plîngeţi** a trecut la **nu plîngeţi**. Despre acest fenomen L. Morariu vorbeşte în monografia sa **Morfologia verbului predicativ român**. Conjunctivul istroromân este format şi din conjuncţia **ke** plus indicativul: **rogu promeş ke mergu** (rog permisiunea să merg); **s-a zmislit ke mergu** (s-a hotărît să meargă). Condiţionalul istroromân de tipul **-când a vrut gospodaru za muri** (cînd gospodarul era să moară) constituie o paralelă perfectă pentru acea rămăşiţă de condiţional vechi din dacoromână, —**am vrut să mor** —, condiţional studiat de L. Morariu în articolul său **Am vrut să mor** publicat în *"Junimea literară", 1924.*

Istroromânul **ştiien** este şi în dacoromână, în graiurile româneşti de astăzi:

"De frumoasă o vedem
*De vestită, o **ştiem**".*

O constatare extrasă din textele istroromâne analizate de L. Morariu este şi articolul latinesc antepus **ille** în variantele: **a lu Petru**; **lu mul'erle -a lu Gheorghe, a lu Ana**, atestate şi în graiurile moldoveneşti (harta 432 ALM I, harta 795 ALM II (lu Anica, lu Nistor) etc. Un fenomen interesant atestat de L. Morariu şi S. Puşcariu sînt formele **piîne, cîine** considerate străromâne, iar istroromânii au şi forma **puine**.

În textele istroromâne găsim la imperfect forme de persoana III — **vedeia, veriia, veriiam (u)** puse în legătură cu dispariţia **aoristului** în istroromână.

E interesantă şi constatarea lui L. Morariu, că istroromânii nu au perfectul simplu şi mai mult ca perfectul. Materialele ALM confirmă că şi graiurile moldoveneşti au pierdut perfectul simplu (vezi hărţile morfologice).

Toate datele şi faptele de limbă studiate de L. Morariu, materialele ALR, ALM, ale tuturor atlaselor regionale apărute pînă acum, cercetările şi lucrările publicate în Ţară şi aici, la noi, confirmă teza că avem o comunitate lingvistică, că materialele dialectale nu se opresc la Prut, ele n-au frontieră şi vamă, sînt comune pentru tot masivul de limbă română şi nu pot fi separate într-o altă limbă zisă **moldovenească**. Avem o singură limbă — cea română.

Putem, deci, afirma în temeiul unor date ştiinţifice concrete desprinse şi din opera cărturarului L. Morariu, că există o legătură intimă şi strînsă între limba şi pămîntul pe care trăieşte un popor, o naţiune ce vorbeşte această limbă. Condiţiile şi împrejurările geografice au silit deseori pe români să lupte împotriva tuturor vicisitudinilor istorice, dar ei au păstrat limba română, cugetarea, spiritualitatea românească, tradiţiile şi datinile care determină pe românii de pretutindeni să-şi recunoască identitatea.

NOTE

[1] Mihai Iacobescu, **Din istoria Bucovinei**, Bucureşti 1993, p. 110 şi următoarele; Ion Nistor, **Originea numelui Bucovina**, "Făclia", 24.01.1915.

[2] **Enciclopedia limbilor romanice**, Coordonator — Marius Sala, Bucureşti, 1989.

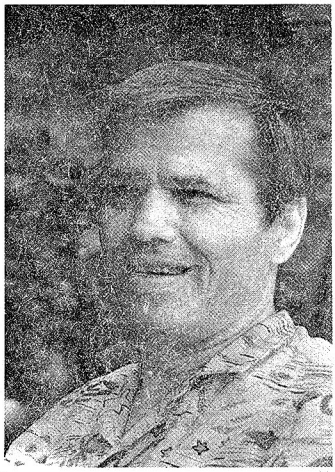

"ÎN SUFLETUL MEU BASARABIA ARE ASTĂZI ECOUL UNEI ISTORII TRISTE ŞI AL UNUI ADEVĂR STRIGAT..."

Dialog: Alexandru BANTOŞ — George BĂJENARU

— Despre exil, inclusiv despre exilul românesc, s-au rostit multe adevăruri, alteori prea crude, dar s-au spus şi multe lucruri fără noimă. Ce reprezintă totuşi exilul: o aventură, o dorinţă de a-ţi aranja o viaţă mai bună? Un destin, un noroc, o pedeapsă sau ...

— Nu cred că exilul este o aventură de dragul aventurii şi nici o urmare a dorinţei de a-ţi aranja o viaţă mai bună. Odată, un ziarist american m-a întrebat dacă numele **Băjenaru** s-ar putea traduce în engleză. I-am spus că înseamnă **refugee** (**refugiat**) şi i-am explicat apoi că în **Istoria Românilor**, **băjenari** au fost numite acele persoane care îşi părăseau provincia şi patria din cauza năvălirilor duşmane sau a persecuţiilor politice. Din acest punct de vedere, am înţeles exilul, aşa cum spuneţi, şi ca pe un destin. Mai mult decît atît, el a însemnat pentru mine, o formă de protest şi o speranţă de libertate, ce aveam s-o împlinesc prin izolare,

*Poetul, prozatorul, publicistul şi traducătorul George Băjenaru s-a născut la 4 noiembrie 1938, în comuna Tunari, de lîngă Bucureşti. Şi-a făcut studiile pedagogice, filologice şi de ziaristică, mai întîi ca elev al Şcolii pedagogice mixte nr. 3 din Bucureşti (1952 — 1956), apoi ca student al facultăţilor de filologie de la Institutul pedagogic de trei ani (1961 — 1964) şi de la Universitatea din Bucureşti (1966 — 1970). A obţinut diploma de licenţă în filologie, cu specialitatea limba şi literatura română (1971), după care a absolvit un curs postuniversitar de ziaristică (1973). În România, a profesat ca învăţător, ziarist şi profesor de liceu. Înainte de plecarea din ţară a fost profesor la Liceul de Metrologie din Bucureşti. Este descoperit şi publicat ca poet, în anul 1969, de scriitoarea Ana Blandiana. În anul 1975 obţine un premiu de poezie în cadrul concursului "Dimitrie Bolintineanu". În acelaşi an va debuta în revista "Luceafărul" a Uniunii Scriitorilor din România, unde va colabora sporadic, pînă în anul 1978. A publicat în mai multe reviste din ţară şi a colaborat cu poezii la Radio şi Televiziune. În anul 1980 părăseşte România şi ia calea exilului, trăind aproape doi ani în Germania. În 1982 emigrează în Statele Unite ale Americii. În anul 1983, la Boston, va fi angajat în redacţia unuia dintre cele mai prestigioase ziare din lume, "The Christian Science Monitor", unde lucrează în calitate de cercetător. Tot la Boston, încheie un contract de traducător cu Casa de editură "Mary Maker Eddy", pentru care traduce articole şi documente cu carac- ter religios. În prezent desfăşoară o muncă de cercetare şi documentare la Comitetul pentru Publicaţii de la Christian Science Center. Este membru al A.R.A., al Uniunii Scriitorilor Americani şi al Societăţii Internaţionale a Poeţilor. Începînd din anul 1988, colaborează la unele publicaţii româneşti din exil, cum ar fi "Cuvîntul Românesc", "Românul Liber", "Lumea Liberă" etc. Cărţi publicate: **În umbra nimănui** (Poezii, fabule, proză), Editura "Libertatea", 1988, New York; **Restless Planet/ Tulburătoare lume** (Poems/Poezii), Editura "Moonfall Press", 1993 ş.a.*

solitudine, suferinţă.

— Cînd, în ce împrejurări aţi decis că nu mai puteţi rămîne în ţară?

— Încă din vara anului 1974. Eram redactor la ziarul "Steagul Roşu" din Bucureşti. Tocmai mă întorsesem dintr-o vizită ce o făcusem fratelui meu din Franţa. După cîteva zile mă cheamă în biroul său Gheorghe Secuiu, redactorul-şef. Îmi aduce la cunoştinţă că nu mai pot lucra ca ziarist, că patriotismul meu este pus sub semnul întrebării, că nu mai am credit la cititor, de vreme ce nu am fost în stare să-mi lămuresc fratele să nu se însoare cu o cetăţeană franceză. Pe de altă parte, eu proveneam dintr-o familie religioasă. În plus, tatăl meu era trecut pe lista neagră la miliţie, că nu a votat cu comuniştii în 1946. Mai mult decît atît, bietul tata era foarte cunoscut în sat ca unul care îi ura pe comunişti şi aştepta să vină anglo-americanii şi să-l aducă acasă pe **Mihăiţă**, cum îl numea tata pe regele Mihai I al României. Prin anii cincizeci, la o serbare şcolară, tata fusese demascat ca **duşman de clasă** de către secretarul de partid. A urmat deci scoaterea mea de la ziar pe motiv de dosar. După incidentul cu ziarul, am aşteptat timp de şase ani ca să primesc un nou paşaport. A fost extrem de greu. În 1980, în decembrie, eram profesor la **Liceul de Metrologie din Bucureşti** unde intrasem printr-un concurs destul de dificil cu 10 profesori pe un loc. Într-o seară am ascultat o cuvîntare a lui Ceauşescu, la televizor. El cerea poporului să mănînce mai puţin, că se "îngrăşase" prea mult. Din acel moment, aveam presimţirea că ţara va intra într-o stare de mare austeritate, ceea ce s-a şi întîmplat. Ca profesor aş fi fost obligat să susţin ideile lui Ceauşescu. Nu-mi mai puteam vinde conştiinţa. Mi-am zis: dacă se întîmplă să-mi dea paşaport, nu mă mai întorc. Simţeam că mă sufoc. Aveam speranţa că într-o zi voi fi liber să scriu ceea ce gîndesc. Să nu mi se mai întîmple a fi cenzurat peste noapte, aşa cum mi se întîmplase cîndva. Era într-o toamnă pe la începutul anilor şaptezeci. La fabrica de conserve de la Valea Roşie, de lîngă Olteniţa, femeile lucrau de zor, ziua şi noaptea, unele chiar fiind într-un stadiu avansat de graviditate. I-am spus redactorului-şef, adică celui care mă suspecta de nepatriotism, că aş dori să scriu despre munca de noapte a acestor femei. M-am dus acolo. O noapte întreagă am vegheat truda istovitoare a acestor femei. Un individ, însă, nu ştiu de unde apăruse, mă supraveghea atent. Încerca să mă distragă, mă invită la o partidă de şah. Eu însă îmi vedeam de reportajul meu. Ei bine, în ziua cînd reportajul trebuia să apară, vine la mine Mihail Gospodin, un coleg de redacţie. Lucrase ca supraveghetor de noapte. Îmi zise: "Mi-a plăcut reportajul tău, e scris excelent. Păcat că ţi l-au scos tovii de la controlul presei. Nu ştiai că e interzis să scriem despre munca femeilor pe timp de noapte? Mă mir că ţi l-a aprobat şeful. S-ar putea să-şi ia porţia pe chestia asta. Sunt legi internaţionale, care apără dreptul femeilor de a nu lucra noaptea". "Ştiu, am răspuns, dar eu nu am făcut decît să spun un adevăr." Şi acum să revin la ce vă spuneam mai înainte şi anume că peste cîteva zile am primit paşaportul cu destinaţia Franţa. Nu am mai ajuns însă la destinaţie. M-am oprit în Germania Federală, unde mă simţeam mai în siguranţă. Şi iată că în miez de noapte, la poliţia din Stuttgart, a început melancolic exilul meu, ca formă de protest faţă de nelegiuirile din ţară.

— Pentru prima dată deci aţi simţit şi aţi înţeles ce înseamnă "frigul înstrăinării"...

— Era starea de pierdere a identităţii. Devenisem un fel de Zarathustra, eroul lui Nietzsche, care după ce îl părăsise pe cel mai urît om, s-a simţit îngheţat şi singur. Încercam, ca şi eroul lui Nietzsche, să depăşesc acea stare de melancolie sau greaţă. Mă gîndesc totodată la acel "cerşetor voluntar" (din povestea marelui filozof amintit), care îşi aruncase singur bogăţia şi plecase către săraci, spre a le dărui inima. Căutam şi eu, ca şi eroul lui Nietzsche, fericirea, dar mă trezeam stînd de vorbă cu propria-mi umbră, de care mă temeam, ca şi Zarathustra. Voiam să fac lumină în

jurul meu, să stau pe picioarele mele. Acesta era frigul înstrăinării despre care vorbesc în acest fragment de roman, pe care l-am intitulat "Coşmarul nopţii albe".

— Să revenim însă la exil şi la problemele lui. În ce relaţii sînt românii din exil?

— Eu nu am trăit niciodată într-o comunitate românească, dar am avut şi am contacte cu exilaţi. Mă asociez părerii exprimate recent în presă de Dorin Tudoran şi anume că românii din America nu sînt nici ei diferiţi de cei din ţară. Nu există o unanimitate, nici măcar "în momente cruciale". În plus, eu cred că experienţa aspră de viaţă a exilului, i-a făcut pe oameni mai reticenţi, mai sceptici. Ei nu se mai entuziasmează la o ridicare de deget, cîntăresc fiecare afirmaţie, o întorc pe toate feţele. Pe de altă parte este dureros să citeşti prin ziare că la cutare sau cutare biserică românii se ceartă pe motive politice, ca şi cum acele biserici s-ar fi transformat în sedii de partid. Biserica "Sfînta Maria" din Queens, New York, închisă recent de către autorităţile americane, este, în acest sens, cel mai convingător exemplu. Dar exilul are multiplele lui faţete. Există un exil adevărat, adică cel angajat, alcătuit în genere din elita intelectualităţii româneşti din afara ţării, oameni cu o conştiinţă istorică şi cu biografii legate de munca de creaţie şi de luptă anticomunistă. Există însă şi un "exil", adică unul prefăcut, alcătuit din aventurieri dornici, cum spuneaţi, "de a-şi aranja o viaţă mai bună". Despre acest "exil" nu merită să vorbim. Exilul adevărat a dovedit însă întotdeauna unitate şi conştiinţă istorică, atunci cînd au existat din interiorul său determinări şi motivaţii majore. Să ne gîndim la celebrul simpozion intitulat "Exilul Românesc, identitate şi conştiinţă istorică", ce a avut loc acum cîţiva ani la Paris. Acolo s-au spus multe despre faptele bune ale exilului. Să ne gîndim totodată la **Uniunea Română pentru Credinţă şi Libertate**, organizaţie condusă de preotul Gheorghe Calciu Dumitreasa, la Congresele anuale de mare prestigiu ale Academiei Româno-Americane, la taberele de vară de la Cîmpul Românesc din Hamilton, Canada, prilejuri de creaţie şi afirmare, de conlucrare, de dialog şi destindere de la inimă la inimă.

— Ce a însemnat pentru George Băjenaru sosirea în SUA? Cum v-aţi acomodat într-o societate cu legi absolut diferite decît cele din ţară?

— Sosirea în America a însemnat pentru mine un salt cît oceanul de mare. Aici mi-am regăsit, după trei ani de pribegie, propria identitate. După trei ani de singurătate, am fost fericit să am din nou lîngă mine soţia şi copiii. Prin ei mi-am regăsit identitatea ca om, pierdut într-o lume străină, necunoscută. Acomodarea la legile Statelor Unite a fost un proces îndelungat de integrare prin muncă şi învăţare. Am muncit chiar din primele zile. Nu am aşteptat să primesc de la Guvern nici un penny. M-am dăruit noii mele patrii, cu tot ce am avut mai bun: familia mea. Nu-i mai puţin adevărat, că în "Atena Americii", la Boston, am găsit condiţiile cele mai bune pentru creşterea şi educarea copiilor, care au ajuns ce şi-au dorit. Ca să vă răspund mai pe scurt, sosirea mea în SUA, a fost marea şansă a vieţii mele.

— Ce conotaţii aţi descoperit în SUA pentru democraţie, libertate, echitate socială?

— O conotaţie unanim recunoscută aici, e aceea pe care o aud mereu pe canalele de Radio şi Televiziune, şi anume că **SUA este ţara tuturor oportunităţilor**. O conotaţie care acoperă toate cele trei concepte pe care le-aţi amintit. Dar nu-i mai puţin adevărat, că nici libertatea, nici democraţia, nici echitatea socială, nimic nu ar fi posibil aici fără dolarul catalizator. Bătălia pentru colectarea dolarului începe din dormitorul lui **Abraham Lincoln**, de la **Casa Albă** şi se sfîrşeşte la locul de muncă al omului de rînd, care îşi priveşte îngîndurat cecul săptămînal pentru orele de muncă, multe din ele peste programul normal de lucru. Nici o competiţie electorală nu ar putea fi generată fără "sfîntul" suport al dolarului, căci dolarul aduce şi democraţia celor de sus şi libertatea sau echitatea socială a celor de jos.

Dolarul are în cele din urmă rolul hotărîtor în toate aspectele vieţii americane. Bătălia pentru cucerirea lui, pe orice cale, mi se pare uluitoare.

— Vorbiţi-ne despre "The Christian Science Monitor" şi despre activitatea dumneavoastră la această publicaţie.

— Ziarul "The Christian Science Monitor" a fost lansat în 1908, la Boston, de Mary Maker Eddy, ca un antidot la jurnalismul senzaţional şi părtinitor din acea vreme. Obiectul său era: "A nu răni pe nimeni, ci a binecuvînta pe toţi oamenii". Prin caracterul său nepărtinitor şi practicarea unui jurnalism de înaltă clasă, ziarul şi-a cîştigat de-a lungul timpului o mare reputaţie, primind de mai multe ori premiul "Pulitzer". Este citit în fiecare stat al Americii şi în 140 de ţări. Are două ediţii, una internă şi alta internaţională. A fost supranumit "calul bătrîn" al presei americane. Începînd din 1984, ziarul are şi un program de radio cu 200 de afilieri internaţionale, fiind ascultat săptămînal de un număr de peste un milion de ascultători. Programul de radio al "Monitorului" este transmis şi pe unde scurte, servind milioane de ascultători din întreaga lume. La acest ziar au colaborat de-a lungul timpului scriitori celebri, ca William Faulkner, Robert Frost, Alan Paton, poetesele Anne Sexton şi Marianna Craig Moore, ambele premiate cu "Pulitzer", criticul William Buckley. Marele povestitor şi umorist James Grove Thurber a fost cîndva corespondentul central din statul Ohio pentru "Monitor".

E o mare bucurie pentru mine să pot spune că timp de mai mulţi ani am făcut parte din personalul acestui ziar, ce era condus de celebra ziaristă Katherine Fanning, pe atunci preşedinte al Asociaţiei Scriitorilor Americani. Am îndeplinit funcţia de cercetător-fotograf. Misiunea mea era să citesc articolele înainte de apariţie, să caut şi să ofer fotografiile cele mai potrivite pentru ilustrarea articolelor. Fototeca ziarului cuprindea aproape un milion de fotografii. Aveam legături cu multe agenţii fotografice de presă din lume şi traduceam mai ales din germană, uneori chiar şi din franceză, în limba engleză, textele ce însoţeau aceste fotografii. Zilnic trebuia să fac propuneri de poze pe care le ofeream editorilor adunaţi în şedinţa numită "Pagina I", unde se hotăra apariţia ziarului pentru ziua următoare. Redacţia era în întregime computerizată. Era o muncă fascinantă. Mă simţeam parcă făcînd eu însumi parte dintr-unul dintre cele mai alese spectacole diurne ale lumii. La "Monitor" am debutat în 1988, cu un eseu despre reunirea familiei mele. În 1989, mi s-a publicat un ciclu de eseuri din ciclul "Scrisori din exil". Unul dintre acestea l-am văzut apoi decupat şi pus la panoul redacţiei. Un altul, intitulat "Bordered by distrust" ("Îngrădit de neîncredere") l-am citit la microfonul "Serviciului Internaţional de Radio al Monitorului". În septembrie 1989 mi s-a publicat primul grupaj de poezii, traduse de fiica mea, Cătălina. Îmi amintesc că o cititoare din Seal Beach, California, Dna. Stephenson, a transmis imediat un fax prin care întreba cum poate găsi o carte de-a mea în engleză. În "Monitor" mi s-au publicat de-a lungul anilor, multe poezii, atît din cele traduse din româneşte de Cătălina şi de cunoscutul traducător şi critic literar american Leonard Nathan, cît şi din cele scrise în engleză. La propunerea mea, "The Christian Science Monitor"a publicat în ziua de 24 ianuarie, 1990, celebra poezie "Hora Unirii" de Vasile Alecsandri, în traducerea fiicei mele Cătălina. Alături era poezia "Nu plînge, Românie!", pe care o scrisesem în engleză. În anul 1991, printr-o coincidenţă fericită, am citit poezii la "Radio Monitor", în aceeaşi emisiune cu poetul Derek Walcott din Indiile de Vest, care avea să obţină mai tîrziu, premiul Nobel. În ziua cînd a apărut poezia "Omul cîmpiei" (1990) am fost sunat la telefon de un grădinar de la **Casa Albă**, care mi-a spus: "George, mi-a plăcut poezia ta. Se vede că tu mă cunoşti foarte bine. Îţi mulţumesc". Aceeaşi poezie a fost preluată, la scurt timp după aceea, de editorul Keith Thompson, de la editura **Jeremy P. Tarcher Inc.** care a publicat-o în prestigioasa antologie "To Be A Man" (1991). În 1992 l-am prezentat redacţiei "Moni-

torului" pe Octavian Paler, căruia i-am organizat o masă rotundă şi i-am tradus un articol, ce a apărut în pagina de opinii.

În urmă cu cîţiva ani, în timpul vizitei sale în SUA, Preşedintele Africii de Sud, Nelson Mandela, a cerut în mod special să viziteze redacţia acestui mare ziar care i-a susţinut moralul în anii politicii de apartheid din ţara lui, cînd el se afla în închisoare. Este doar un exemplu privind respectul de care se bucură "The Christian Science Monitor" în lume.

— Ce loc, ce importanţă atribuiţi poeziei, în general creaţiei artistice?

— Parafrazîndu-l pe Rilke, aş spune că poezia, creaţia artistică în general se află în senzaţiile submersibile ale unui amplu trecut, ce bîntuie memoria poetului sau artistului. După părerea mea, poezia, creaţia în general, sînt căile cele mai sensibile de evaziune a omului din real, şi de purificare a spiritului uman de contaminări şi poluări de tot felul. Hölderlin spunea: "Poetic locuieşte omul". Şi tot el afirma că "poetul este inima întregii lumi". Într-o recentă antologie de poezie americană, intitulată "Best poems of the 90's" şi publicată de **Biblioteca Naţională de Poezie**, spuneam că esenţa poeziei este în aerul pe care îl respirăm. Acei ce o pot detecta şi o pot transforma în cuvinte, care nu numai că miros, dar ating, împrospătează sau chiar schimbă simţăminte şi gînduri, sînt poeţii. Ei cară poezia prin lume, precum păsările cară pe aripi anotimpul, fără a cunoaşte bariere în calea lor.

— Stimate domnule George Băjenaru, cum aţi defini formula de echilibru al existenţei dumneavoastră?

— A trăi spre a cunoaşte şi a evada spre a retrăi, cu alte cuvinte, implicare în real şi evaziune creatoare, asimilare şi dăruire.

— Ce semnificaţii au pentru dumneavoastră, în special acum, cînd vă aflaţi departe de ţară, noţiunile de neam, limbă, credinţă strămoşească?

— Cînd Octavian Goga scria poezia "Clăcaşii" în grădina "Charlottenburg" din Berlin, el se simţea departe de ţară. Era şi firesc. Distanţa parcursă pînă la Berlin, ca şi faptul de a nu mai auzi vorbindu-se românește în jurul lui, îl înspăimîntau. Marele poet nu era însă un exilat. El ştia că peste un timp se va întoarce acasă. Nu ştiu alţii ce ar spune, dar pe mine exilul m-a făcut să "rumeg" atît de mult cuvîntul "departe", încît semnificaţia lui pentru mine nu mai există. Cînd am scris poezia "Ţara din sînge, Ţara din cuvinte", am simţit cum o flacără ardea în mine acest cuvînt. Apoi am scris poezia *Cu cît mă depărtez,* în care spuneam: *Cu cît mă depărtez/ Te simt tot mai aproape,/ De parcă munţii îi retezi şi înghiţi ape/* ... Vreau să spun că eu m-am obişnuit să nu mai simt **departe** "Ţara, neamul, limba, credinţa strămoşească", de care îmi amintiţi. Ele fac parte din existenţa mea cotidiană, sînt prezente în sufletul meu, în fiecare mişcare pe care o fac, în fiecare cuvînt pe care îl rostesc, în fiecare rugăciune. Ele semnifică existenţa mea, oriunde aş fi.

— Ce ecou a avut în sufletul dumneavoastră Basarabia, cu ani în urmă, pe cînd vă aflaţi în România? Dar acum ce ştiţi despre noi?

— Despre Basarabia şi fraţii noştri basarabeni, dintre Prut şi Nistru, despre "muscalii" care veneau de-a călare de la Nistru pîn "la mare", am auzit pentru prima oară cînd eram copil, de la mama mea. Ea ştia pe dinafară poezia "Doina" de Mihai Eminescu şi o recita aşa cum recita şi "Mama lui Ştefan cel Mare" şi alte zeci de asemenea poezii. De atunci, Basarabia a rămas în sufletul meu un nume de rezonanţă poetică şi de înflăcărat patriotism. Mai tîrziu pe uliţa noastră, la cîteva case de noi, au venit să locuiască în anii de după război, nişte basarabeni refugiaţi, soţ şi soţie. Îmi amintesc cu cîtă trudă şi-au construit casa cu mîinile lor. Erau nişte oameni harnici, respectuoşi, cinstiţi şi întotdeauna trişti. Aceeaşi tristeţe aveam să o citesc şi în ochii doamnei învăţătoare Claudia Gherboveţ, o văduvă de război, refugiată din Basarabia, şi care a lucrat mulţi ani la şcoala din satul meu. La cenaclul

Societăţii literare "Relief Românesc" a Asociaţiei Jurnaliştilor din Bucureşti, pe care îl frecventam în anii '70, am cunoscut un profesor refugiat din Basarabia. Numele lui era Gheorghe Lupu. Cînd vorbea despre românii din Basarabia, ochii îi scînteiau de lacrimi. Lacrimile profesorului Lupu, însoţite de destăinuiri cutremurătoare, ca şi tristeţea basarabenilor refugiaţi din satul copilăriei mele, au avut în sufletul meu un ecou tulburător. Aici, în America, prin anii '80, pe cînd lucram la "Monitor", într-o bună zi vine la mine Clayton Jones, un coleg de redacţie. Tocmai se întorsese dintr-o vizită din Uniunea Sovietică. Trecuse şi prin Basarabia. Mi-a pus sub ochi nişte publicaţii româneşti, o carte de poveşti şi un ziar, scrise cu alfabet chirilic. M-a rugat să-i citesc ce scrie. Era pentru prima oară cînd vedeam asemenea tipărituri. Dîndu-mi seama despre ce este vorba, i-am replicat colegului meu: "Ce-ai zice tu, dacă eu ţi-aş da să citeşti un text de limbă engleză, scris cu alfabet chinezesc?" "It's sad, George, I understand"... ("E trist, George, înţeleg" ...), acesta a fost răspunsul. În sufletul meu, Basarabia are astăzi ecoul unei Istorii triste şi al unui Adevăr strigat de îngerii păzitori ai acestei fîşii de pămînt, de la Alexandru Basarab la Mihai Eminescu şi de la Mihai Eminescu încoace, pînă la poeţii Nicolae Dabija, Dumitru Matcovschi sau Grigore Vieru, aceşti demni urmaşi ai Luceafărului culturii române. Eu nu am fost nici o dată în Basarabia, dar mi-o imaginez ca pe un picior de plai românesc, plin de Durere, dar şi de Speranţă.

— Ce vis neîmplinit are George Băjenaru?

— Ca oamenii să nu mai răpească drepturile oamenilor, iar ideile nobile să nu mai fie cenzurate nicăieri în lume.

George BĂJENARU

DESTIN POETIC

Tîrziu cînd Dumnezeu a pus
blînda lui mînă pe Pămînt,
pacea din ceruri lunecînd,
vestea cuvîntul lui Iisus.

Caligrafii de gînduri multe
veneau pe-un alb imaculat,
ningea frumos, ningea curat,
din graiul vorbelor tăcute.

Vroiam să-ţi scriu, dar m-a oprit
o umbră care mă topea,
ninsoarea gîndului murea
cum mor şi stelele în mit.

Prizonier în libertate
umblam prin lume ne-nţeles,
ducînd prin lumi înstrăinate,
înfiorarea unui vers.

Destin poetic, suflet sfîşiat
de dorul unei lumi purificate,
ochi veghetor, gînd lăcrimat,
peste văzduhuri neumblate.

Belmont, 1996

LA MARGINEA LUMII

La marginea lumii am ajuns obosit
de o călătorie lungă, fără somn,
şi n-am găsit pe drum un singur om
să-mi spună cît e el de fericit.

Se-nchide cerul, lumea se trezeşte
cu ochiul întristat de anotimp,
cînd iarba ar mai vrea, dar nu mai creşte
şi vîntul bate cîmpul gol în schimb.

La marginea lumii aceleaşi culori
se zbat între viaţă şi moarte
şi cad tremurînd printre nori
purtate de vînt mai departe.

Boston, iunie, 1995

STRĂINUL DOMN

Bătuse ceasul către seară,
cînd, aşezat lîngă un scrin,
priveam la focul din cămin
pierdut în lumea de afară.

Ningea ca în poveşti cu prinţi,
În sănii lungi ducînd iubire;
eu mă duceam înspre părinţi
pe drumul ca o amintire.

Deodat' aud cum cineva
bate la uşă şi mă strigă;
din lanţul lumii o verigă
se desprindea pe undeva.
M-am ridicat şi am deschis,
dar n-am văzut decît ninsoare
şi m-am simţit precum în vis,
luat pe sus de o vîltoare.

Aveam aripi, mă ridicam
mai sus de nouri de zăpadă;
albastrul pur îl devoram
precum izvorul, o naiadă.

Şi am zburat, pîn-am ajuns
din nou de unde am plecat;
eram străin la mine-n sat,
iar drumul meu era ascuns.

M-au întrebat nişte copii
de unde vin şi ce-am adus;
pe-o altă limbă le-am răspuns
că vin din alte galaxii.

Din ochii lor întrebători,
veneau lumini de primăvară,
din care îmi făceau o ţară
plină de pace şi culori.

Ningea frumos peste ogor,
pocneau seminţele în somn,
eu rămîneam străinul domn,
ducînd povara unui dor.

Boston, Massachusetts, 1996

CU DOR TRECÎND

Unde-ai ajuns? Că nu mai ştii ce-i azi.
Şi dac-ai şti, la ce ţi-ar folosi?
Sub soare nu încape decît o sfîntă zi
cu infinite treceri ducînd către extaz.
Ai fost cîndva un scîncet, o mirare,
o bucurie poate, produsă de amor,
o voce disperată pe unde transportoare,
un nume aruncat în tolba cu scrisori.

Cu dor trecînd pe căi necunoscute,
visai o zi frumoasă ce tot se depărta,
pe faţă asprul vînt îţi săpa cute
şi-o sfîntă cruce, sus, pe fruntea ta.

Doreai să poposeşti şi întrebai din nou,
unde-ai ajuns, că nu vezi nici o gară.
De undeva, un strigăt venea ca un ecou:
"Nu căuta în lumea de afară."

Sorbind din timp, între prezent şi ieri
ca un luceafăr licărind în noapte,
purtai spre ziua ta din răsputeri,
speranţa ca pe-o floare fără moarte.

Unde-ai ajuns? La geam un trandafir
a preschimbat lungi zile în petale
şi a făcut parfum din stropi de soare.
Trezeşte-te şi bea din elixir!

Belmont, mai, 1995

CE-ŢI PASĂ, ŢIE, TIMPULE! ...

Ai adus în ochii mei Tristeţea
şi nu pot să o mai scot afară;
viaţa se apropie de seară
şi mă ţine-n gheare Bătrîneţea.

Se înşiră anii, precum oastea care
dă onorul ultim general,
cînd topit de tine trupul meu de sare
simt că îşi va pierde ultimul cristal.

Dar ce-ţi pasă ţie, Timpule, că scad
ca lumina zilei trecînd spre apus
şi rîvnesc la viaţa verdelui din brad
ori la veşnicia stelelor de sus.

Boston, august, 1995.

Alexandru HUSAR
Iaşi

CETATEA HOTIN*

În secolul XVII Hotinul devine un măr al discordiei între turci şi poloni, care-şi dispută cu înverşunare puterea în Europa de Est.

După abia 12 ani de la nefastul sfîrşit al lui Mihai Viteazul, Hotinul (în care se afla o puternică garnizoană de moldoveni cu tunuri şi era /considerat/ ca un fel de arsenal al ţării) cade din nou în stăpînirea Poloniei. Constantin-Vodă, fiul lui Ieremia, înrudit cu polonii şi ajutat de ei, îl oferă protectorilor săi. În 1616 sprijinind pe fiii lui Ieremia Movilă în pretenţiile lor la scaunul ţării, polonii ocupă Hotinul.

În 1616 apărătorii (orheienii, lăpuşnenii şi tighecenii) care purced la Iaşi să aşeze un domn de al lor, reocupă cetatea. După patru ani, Radu-Vodă Mihnea alungă hatmanul polon din cetate. Hotinul se întoarce iar sub sceptrul Moldovei. Dar apoi, succesiv, l-au luat polonii şi l-au dat, după cum au fost domnii şi împrejurările.

Sub Gaspar Graţiani (1619—1620) polonii încearcă din nou să ocupe cetatea (1620). Dar Radu-Vodă Mihnea îi bate din nou şi încheie cu ei, la 9 octombrie 1621 pacea de la Hotin (a doua pace care s-a încheiat la Hotin) şi în care se hotărî ca cetatea să rămînă, ca şi mai înainte, sub ascultarea Domnului Moldovei.

Evenimentele ne sunt cunoscute în complexitatea lor.

După înfrîngerea polonilor, sultanul Osman al II-lea trece Dunărea cu o armată de peste 300.000 şi se îndreaptă spre hotarele Poloniei. Atunci, sub zidurile Hotinului se încinse o luptă uriaşă, care a intrat cu slove neşterse în istoria ţării.

Izbucnind lupte grele între turci şi poloni, turcii smulg Poloniei cetatea Cameniţa, mai sus de Hotin, sub domnia lui Alexandru-Vodă Iliaş (1620—1621). Cronica lui Miron Costin înscrie pagini de epopee: "Cu 14.000 de oaste deodată au purces Hotkievici Hatmanul... să treacă Nistrul la Hotin, fiind cetatea Hotinului, din zilele lui Gaspar-Vodă, pre seama Leşilor. Şi apoi au sosit Hotkievici la Hotin, şi după Hotkievici şi Vladislav, feciorul Craiului Leşesc, cu 16.000 de oaste, care au "izgonit pe cei din cetate."

Dînd zi de zi veşti precise, amănunţite, Miron Costin scrie că în "august 20, au lovit un sultan cu urdiile sale, şi cu mulţi din oaste turcească, sub Hotin, la tabăra leşească cît s-au speriat Hotkievici Hatmanul şi alte capete leşeşti; tătarii după puţină năvală, au dat înapoi".

În aceste condiţii, polonii apelînd la cazacii ucraineni (după ce au convocat seimul şi au trimis soli în toate ţările creştine, dîndu-le ştire de venirea turcilor asupra lor) "într-acea zi au sosit o mie de cazaci înaintea Hatmanului lor, anume Sahaidaţki, dîndu-i ştirea că soseşte şi oastea căzăcească".

A doua zi, 21 August a sosit şi Sahaidaţki cu 20.000 de cazaci lefegii.

În 22 August, de dimineaţă, au cuprins turcii tot locul acela cu corturi ("unde stătuse leşii în ziua dintîi") şi într-acea zi, toată năvala turcilor au fost asupra taberei căzăceşti.

Şi aşa, zi de zi, avu loc o luptă acerbă, care a durat 42 de zile, intrată în istorie cu zgomote mari, comparată cu lupta de la Lepanto, unde don Juan de Austria cîştigă o mare victorie contra turcilor, sau aceea a lui Mircea de la Rovine ori Ştefan cel Mare de la Vaslui.

În 23 August acolo, la cazaci, au făcut mare năvală turcii cu tătarii cu toate oştile... Ci au stătut cazacii foarte tari, şi cu nevoinţa Hatmanului lor, care era oştean direpţ... şi le-au dat Hotkievici Hatmanul ajutor "cu trei roate de nemţi şi cu 1000 de haiduci cu bărdaşe[14]". Gonind cazacii şi haiducii pe ieniceri, s-au întărtat şi oştile călăreţe şi s-a făcut o glogozală mare între oşti. Aşa spaimă şi glogozală făcuse în oastea turcească, încît jumătate de oaste fugise de sub corturi la o altă parte de tabără, părăsiră puştile şi se făcuse o amestecătură mare... şi cu mare izbîndă s-au întors la tabăra sa ; desigur, cu pierderi mari, căci nota cronicarul: "Atîta oaste turcească au pierit de cazaci într-acea năvală, şi i-au gonit Leşii pre Turci, înfrînţi de focul cazacilor, pînă în corturi".

---

* Continuare. Începutul în "L.R." nr. 1—2, 1997.

A doua zi, în 25 August, turcii au scos puştile cele mari şi s-au apropiat de şanţurile cazacilor şi au dat nepărăsit cîteva ceasuri în cazaci. Neînfrînţi, cazacii atacă din nou: "Au ieşit cazacii şi au făcut năvală la puşti şi au mers cazacii într-acea zi pînă la corturile turceşti, cu mare spaimă în toată tabăra turcească".

Dar lupta continuă cu înverşunare; turcii împing iar pe cazaci. "Din 26 a lui August au căzut greul asupra Leşilor, că atuncea, în 27 a lui August, mare năvală au făcut turcii la oastea leşească şi au înfrînt pe Leşi. Au luat într-acea zi turcii steagul lui Hotkievici Hatmanul. Iară multă oaste leşească au pierit într-acea zi".

Astfel cronicarul descrie pe larg zi de zi, ceas de ceas aproape, ce-au făcut şi leşii şi turcii şi cazacii şi nemţii. La zi întîi a lui septembrie au socotit leşii să lovească noaptea pe turci cu toată oastea şi aşa au făcut ... A treia zi a lui septembrie au venit în tabăra leşească de la Radu-Vodă[15], Domnul Muntenesc, Batişte Viteli, presupune cronicarul, cu ştirea vizirului, "îndemnîndu-i pe leşi să trimită soli de pace la turci", — pace, în final, dorită de ambele tabere, cînd nu mai avea nici una sorţi de izbîndă. "Se scornise boala în oşteni şi mai vîrtos mureau caii de boala ce era în cai. Vladislav, feciorul craiului, zăcea bolnav, şi Hotkievici Hatmanul iar aşa; de care boală a şi murit Hotkievici Hatmanul acolo, la Hotin"... Şi boale se scornise multe în Leşi şi în Nemţi, mai mult boale de vintre", cum le numea cronicarul, explicînd faptul: "învăţaţi cu bere şi cu horilcă, iar acolo numai apa Nistrului era băutura, care este foarte grea de băut...".

Astfel, boli, pe de o parte, pe de alta, cumplita vărsare de sînge ("cum sîngele bieţilor oşteni mai mult se vărsa de ambe părţile în toate zilele şi în tot ceasul"), ca şi faptul că "se împuţinase de tot" în tabăra leşească iarba de puşcă, şi "de hrană erau foarte strînşi" atît leşii cît şi turcii — practic zădărnicind-o, pun capăt luptei. "Şi , aceste istovindu-se, îndată în tabăra leşilor şi a turcilor au strigat strigătorii: pace! Şi în loc au părăsit armele de ambe părţile".

Vizirul intră cu solii leşilor în tratative de pace. "Deci, după multă frămîntare, au stătut — scrie cronica — şi s-au ales pace, septembrie în 29, pe calendarul nostru, iar pe a(l) papistaşilor este octombrie 9,[16]", între turci şi poloni, "pacea legată cu sultan Osman la Hotin", a fost ceea ce am numi azi o pace dreaptă. Angajamentele turcilor ("legămintele despre împărăţie") erau acestea: "pace vecinică de la turci să aibă crăia leşească; niciodată asupra ei oşti să nu facă, pe tătari să-i oprească să nu umble stricînd Ţara Leşească; în Moldova paşi să nu puie". În schimb, leşii se obligau ca "în Moldova cu oşti să nu intre, pe cazaci de la mare să-i oprească; cetatea Hotinului să o dea pre mîna Domnului de Moldova". Ceea ce însemna că cetatea Hotinului rămîne, ca şi mai înainte, sub stăpînirea Moldovei, iar relaţia dintre turci şi poloni cunoaşte o fază de acalmie.

După încheierea păcii, scrie Miron Costin, în treizeci de zile a lui septembrie făcutu-s-a tîrg între Leşi şi între Turci". Leşii au cumpărat mulţi cai turceşti ieftini, corturi, şi turcii de la leşi postav, pistoale. A treia zi după "pacea legată" au pornit turcii în jos pe Nistru. Şi, scrie impresionat cronicarul, "ieşise toată oastea Leşească (să-l petreacă) în tocmală la cîmp, şi trecînd bulucurile turceşti, îşi luau ziua bună cu clătinarea capului de la Leşi". A patra zi "Leşii ieşit-au şi ei din şanţurile sale cu cazacii, lăsînd cetatea Hotinului pe seama Radului-Vodă — Domnul Muntenesc"[17].

Bătălia de la Hotin, impunînd prin proporţii şi răsunetul ei, a fost descrisă şi de cronicarii otomani şi de călătorii străini în trecerea prin Moldova în acei ani de pomină în viaţa cetăţii.

"Sultanul Osman al II-lea (1618 — 1622) a venit cu peste şapte sute de mii de oşteni pentru a se lupta cu polonii la cetatea Hotin, care se află în Moldova, — citim în **Călătoria patriarhului Macarie** descrisă de Paul de Alep. — Atunci, polonii, umilindu-se faţă de cazaci, i-au chemat în ajutor făgăduind să le dea leafă pentru a-i apăra împotriva lui (a sultanului). Cazacii s-au luptat cu dîrzenia lor obişnuită şi din toată inima şi l-au respins, după cum sunt povestite faptele acestea în cîteva culegeri de istorie. Apoi oştile l-au ucis pe sultan[18] şi polonii au ajuns prieteni buni cu turcii. (Polonii) le-au predat cetatea Hotin, ocupată (apoi) de domnul Moldovei"[19] ...

Din relatarea expediţiei împărăteşti din părţile Hotinului, de călătorul turc Evlia Celebi, aflăm că "neputînd cuceri Hotinul, el (sultanul) s-a întors cu mare alai la binepăzitul Constantinopol.

Pe scurt, hanul Osman (al II-lea) s-a necăjit mult, zicînd că "nu m-aţi lăsat să cuceresc Hotinul care e o cetate cît un serai". În aceeaşi relaţie, Abaza paşa (Abaza Hasan-Paşa) povesteşte padişahului Murad al IV-lea cum fratele său, sultan Osman "intrînd în meterezele cetăţii Hotin, cu o sută de mii de greutăţi şi oboseli, dureri şi chinuri, au tras fără să ochească asupra ghiaurilor cei hărăziţi iadului, pentru a-i feri[20]". Dar pe sub mînă, ei au intrat în legătură cu ghiaurii şi era mai clar ca lumina zilei că au trădat legea dreaptă". Căci, spune paşa, "ghiaurii din cetate le trimiteau vin, iar aceştia, la rîndul lor, trimiteau ghiaurilor chebapuri şi, în felul acesta, mîncau şi beau. În această situaţie, vizirul de Buda, Karakaş (Mehmed) paşa a căzut martir, fiind împuşcat în sprînceana sa neagră şi toţi ostaşii, rămîind descoperiţi, au murit şi ei". Cît despre ieniceri, spune paşa, "unii dintre viziri îi apucau pe unii dintre ieniceri şi, ducîndu-i în faţa fratelui tău, Osman han, îi omorau. Din pricina aceasta, ei au trădat aşa de mult legea cea adevărată şi, fără să cucerească o cetate mică cît un serai, cum era Hotinul, au ieşit cu toţii într-o zi din metereze şi au fugit. Astfel, au fost risipite şapte mii de pungi din vistieria islamică, iar multe sute de mii de raiale şi beraiale[21] s-au împrăştiat şi nu s-a făcut nici o ispravă".

"Sultanul Osman han al II-lea a asediat-o cu două sute de mii de oameni, dar nu a izbutit s-o cucerească", scria Evlia Celebi în faţa cetăţii, imparţial, explicînd faptele: în urma morţii lui Karakaş (Mehmed) Paşa, vizirul de la Buda, oastea s-a speriat. O altă cauză a fost faptul că sultanul Osman era supărat pe oaste. Din pricina aceasta şi armata s-a necăjit şi, astfel, cu nepăsări şi întîrzieri, a aşteptat să vină iarna. După luptă însă, sultanul Osman a făcut pace şi prietenie cu craiul leşesc, iar acesta a predat cheile cetăţii Hotinului, cu tunurile şi muniţiile din ea, în semn de pace şi prietenie. Osman han, la rîndul său, a dat această cetate beiului Moldovei. În prezent este o cetate mică, asemenea unei pălănci mici, în "boiarlîcul" beiului Moldovei, avînd şaptezeci de sate". Tot el descrie forma cetăţii Hotin: "Este o cetate mică, zidită din piatră rezistentă şi aşezată pe malul fluviului Nistru. De jur-împrejur are o mie cinci sute de paşi, iar şanţul este foarte trainic. Sunt două porţi, dintre care una se deschide spre malul Nistrului. Înlăuntrul ei se află o mînăstire mare, asemenea unei cetăţi, şi este numită Ştefania[22]. Cetatea este foarte solidă, avînd optzeci de turnuri acoperite cu scînduri. Înlăuntrul cetăţii sunt numai şaizeci sau şaptezeci de case acoperite cu scînduri, fără grădini şi fără vii. De asemenea, se găsesc şi vreo cincizeci de dughene, locurile de pelerinaj din cetatea Hotinului. Mormîntul luminat al martirului (Mehmed) Karacaş-paşa, care "a murit în luptele de cetate", fiind atins în frunte de un glonte. De asemenea, aici au sorbit cupa morţii încă şapte mii de ostaşi de la Buda".

Datorăm astfel lui Evlia Celebi una din cele mai ample prezentări a cetăţii şi oraşului, martor al zguduirilor ei, sub presiunea marilor încleştări ale vremii.

Fapt memorabil, în acest timp se afla la Hotin mlădiţa de domn, Petru Movilă, fiul lui Simion Movilă, nepot al lui Ieremia, în cronică "Pătraşcu Moghilă", aspirant la coroana Moldovei, alături de poloni, în armata lui Hotkievici, în calitate de ostaş în bătălia de sub Hotin, năzuind a obţine cu spada în mînă scaunul ţării.

Dezamăgit, în urma înfrîngerii armatei polone, Petru Movilă, una din cele mai frumoase figuri ale vremii, îşi preschimbă haina de oştean în sutana de monah, retrăgîndu-se apoi la Lavra Pecerska din Kiev, în chiliile căreia slujind cu credinţă şi har, desfăşoară ani în şir o intensă activitate închinată tiparului[23].

Un sol polon, unul din cei mai cunoscuţi poeţi poloni din veacul al XVII-lea, Samuel Twardowski, la 1622 însoţind pe ducele de Zbaraz în solia sa la Constantinopol pentru a încheia pacea cu turcii în urma luptelor de lîngă Hotin din 1621, ne lasă o nouă descriere a cetăţii şi împrejurimilor ei, afectate de urmele unui groaznic măcel: "Aproape chiar de malul moldovenesc este castelul frumos al Hotinului, care se vede pe o stîncă uriaşă, de care se sparg valurile Nistrului, rîul care se coboară repede din munţii Carpaţi ... Seara trecem prin tabere părăsite de anul trecut, unde abia cu greu ne facem culcuş grozav pe iarba neumblată, odinioară cîmp de luptă, astăzi cuib de tîlhari". Pînă astăzi se pot vedea în acele şanţuri atîtea trupuri, scrie poetul privind "oasele albe, altele mai vechi care se fac cenuşă, toate pradă animalelor" şi

în tabăra turcească văzînd "pe cîmp corpuri pe jumătate descompuse şi oase, care "se transformă în cenuşă" ...

Între timp, la Hotin stăpînesc din nou, moldovenii.

După moartea lui Radu Mihnea cel Mare, cum scrie cronica, "boierii şi ţara văzînd pe Barnovski, ce era Hatman pre acea vreme, om de ţară şi fără feciori, cunoscut şi la Poarta Împărăţiei pentru slujba ce o făcuse la Hotin în vremea lui Sultan Osman, au ales cu glasurile tuturor pe Barnovski Hatmanul la domnie".

Miron Barnovski (1626 — 1629 şi a doua oară în 1633), domn al Moldovei, venea adeseori la Hotinul său, ca acasă. Cetatea e în puterea Moldovei şi în vremea domniei lui Vasile Lupu (1634—1653), cînd e tot mai des vizitată de soli şi călători străini în trecere pe la noi.

În **Noua şi adevărata povestire a călătoriei făcute de Niccolo Barsi din Lucca, din anul 1632 pînă în 1639** citim: "Rîul Nistru desparte ţara panilor poloni de aceea a sultanului şi de fiecare parte se găseşte cîte o cetăţuie bine întărită. De cealaltă parte, adică dinspre turci, e dominat de un castel (aici în sens de cetate) puternic, construit de italieni. Acesta este înconjurat de şanţuri cu apă, şi fiind (ca) într-o insulă nu se poate ajunge în el decît printr-un pod ce se ridică şi se lasă.În faţa acestui castel este un deal pe a cărui coastă se află un orăşel numit Hotin. Locuitorii acestuia măcar că turcii sunt stăpîni aici, sunt cu toţii moldoveni schismatici (ortodocşi)".

În 1636 un anonim descriind solia unui podstolnic al Podoliei, trimis al regelui Vladislav al IV-lea al Poloniei la Constantinopol, scria între altele: "Acest oraş Hotinul se vede că odinioară a fost bun şi frumos, dar astăzi e distrus din temelie din pricina multelor războaie şi aşezări de tabere turceşti şi de ale noastre, mai ales în anul 1621, cînd regele nostru actual cu puţini oameni s-a împotrivit sultanului turcesc Osman şi cu diferite neamuri adunate împotriva noastră. "Cetatea însă, zidită pe o stîncă înaltă pe malul Nistrului, nu este de dispreţuit, deşi stă între dealuri de pe cari ar putea fi vătămată. În cetate se poate intra dintr-o singură parte pe un pod înalt de lemn". Şi mai departe: "în cetate se află pîrcălabul Buhuş (Bohus) un om demn şi înţelept cum sunt puţini la fel între ai lui".

Iată şi împrejurimile, după atîţia ani de la sfîrşitul războiului: "Tot acolo am revăzut şi acele tranşee, cari erau săpate în jurul taberei noastre în anul mai sus pomenit, cînd ne-am luptat cu sultanul turcesc Osman. Şi azi se văd ele destul de bine şi cîmpiile acoperite atunci de trupurile duşmane albesc şi azi cu oasele lor". Cît despre războiul de la Hotin însuşi: "Veşnic vestită va fi acea înfrîngere a Cesarului turcesc, cînd dintr-o oştire aşa de mare, aproape nenumărată, a pierdut ca la două părţi, numeroşi viziri, paşale şi puternici oşteni".

În 1640 alt sol la Poartă relata, printre altele: "oraşul face parte din monarhia turcească şi intrarăm în el trecînd rîul pe gheaţă[24]. Ne-a întîmpinat pîrcălabul cetăţii cu cîteva zeci de oameni, care ne-au urat bun venit. Cetatea Hotinului, aşezată pe o stîncă foarte înaltă şi inaccesibilă, este pe din afară foarte frumos lucrată, zidită fiind în cărămidă. Orăşelul Hotin e însă sărăcăcios şi nenorocit, sunt numai case mici, ca într-un sat, nu întîlneşti nici o casă mai mare ...".

În 1643 (septembrie 23) un călător (care vizitase Parisul şi alte oraşe din Apusul Europei) în trecere prin Ţara Românească şi Moldova, scria: "Trecînd Nistrul, am aflat la vad pe pîrcălabul Hotinului, care aştepta pe sol cu cîteva zeci de călăreţi ... Pîrcălabul a arătat multă politeţe în cuvinte şi în ceremonii, dar foarte puţină în fapte, mai ales în ce priveşte mîncarea, căci în acel loc jumătate dintr-ai noştri au rămas nemîncaţi ".

Nu erau, de altfel, vremuri prea line în Moldova lui Vasile Lupu, mai ales spre sfîrşitul glorioasei sale domnii, expusă unor mari tulburări. Urma, sub domnia lui Mehmed Han al IV-lea, atacarea Moldovei de către calgai-sultanul hanului Mehmed Ghirai (al IV-lea), prin 1650, cînd "tot vilaetul Moldovei a fost cucerit şi ocupat, pînă la oraşul Iaşi, capitala nenorocită a ţării Moldovei, şi pînă la Focşani, Hotin şi pînă la Suceava. Au fost luaţi, ca pradă, cincizeci de mii de robi şi de zece ori o sută de mii de cai şi vaci, precum şi nenumărate oi şi capre. Numai Alah ştie socoteala stofelor frumoase şi a altor obiecte luate ca pradă", ne spune, fie şi exagerînd, poate, un document de epocă.

Hotinul a fost de două ori ocupat de cazaci: în 1650 şi 1653.

Strivit, strîmtorat între cazaci şi poloni, Domnul spera a mijloci o împăcare între Polonia şi Ucraina, cu prilejul nunţii de la Iaşi a domniţei Ruxanda cu Timuş Hmielniţki; dar au loc frămîntări în ţară, care în cele din urmă, răstoarnă totul. Cînd — scrie un cronicar turc — "poporul s-a răsculat atunci în Moldova împreună cu boierii", în faţa răscoalei ("răzmeriţa boierilor") şi a trupelor străine, Vasile Lupu s-a refugiat la Hotin, unde, împresurat de cazacii lui Bogdan Hmielniţki (pe care izbuti, însă, să-i bată şi să-i risipească) nu rezistă mult timp. În 1653 cazacii distrug armata polonă lîngă Hotin. Cum ajutoarele cerute nu soseau, Vasile Lupu s-a văzut silit să treacă în Polonia cu boierii fideli. Ostili domnului, orăşenii din tîrgul Hotinului, punînd mîna pe o bombardă şi trăgînd asupra convoiului domnesc în retragere, surpă tronul domnesc. Rezistenţa disperată a celor din Hotin la întoarcerea lui Vasile Lupu, cînd au refuzat, alături de pîrcălabul Hîjdău, să predea cetatea, se explică, într-un sens, prin forţa împrejurărilor şi a justiţiei imanente, care nu cunoaşte iertare: "După aceea noul domn a intrat, prin predare, în stăpînirea cetăţii, cu tot ce se afla înăuntru, adică cu toate bogăţiile lui Vasile (Lupu) şi cu nenumăratele lui comori în aur şi argint, arme, veşminte, argintărie, blănuri de samur, mărgăritare şi altele asemenea lucruri pe care nu le aveau nici regii. Cînd Vasile (Lupu) şi-a dus întîia oară avuţiile din cetatea Hotin în cetatea Cameniţa, cum avea în strajă şi ostaşi din ţara noastră, scrie Paul de Alep, călătorul sirian însoţind pe patriarhul Macarie, — aceştia ne-au spus că trecuseră fluviul Nistru cu o sută de care şi că fiecare car era tras de doisprezece, zece sau opt cai; în toate era numai aur, argint şi alte lucruri de preţ. El (principele) mai avea numeroase comori îngropate sub pămînt de douăzeci de ani, dar le-a scos pe toate; printre acestea erau treizeci şi cinci de cabaniţe de samur; oamenii lui de casă ne-au spus că una din ele, pe care pusese să i-o facă pentru a o îmbrăca de Paşti, era de brocart de aur, împodobită cu mărgăritar şi cu nestemate; ea singură costase treizeci şi cinci de mii de dinari; fără să socotim ce storsese din averile boierilor. Şi, — reflectă călătorul străin, — nu e de mirare, căci toate aceste comori uriaşe fusese adunate în decurs de douăzeci şi patru de ani, de cînd ajunsese Vasile (Lupu) domn. Nu voi pomeni de comorile pe care le mai avea în Polonia, în Austria, la Veneţia şi aiurea".

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea balanţa înclină în favoarea turcilor, nu fără a oscila însă, între turci şi poloni pe umerii tot mai impovăraţi ai Moldovei.

Eveniment decisiv, turcii în plină expansiune spre Nord ocupă în 27 August 1672 cetatea Cameniţa cu întreg olatul Podoliei şi aşază în ea un paşă cu o garnizoană turcească. Ceea ce echivala cu o încercuire a Moldovei, în primul rînd a cetăţii Hotin, cu toate dependinţele ei. Căci, scrie cronica: — "De la luarea Cameniţei începu ţara Moldovei a se împuţina şi a se pustii de mari asupreale ce avea cu de toate". Amintind doar "cît greu şi cîtă robie şi dintre alte pagube făcîndu-se săracilor — prin trecerea turcilor spre Cameniţa — plîngere şi suspinuri", încheie, mîhnit, cronicarul: "Pustiitu-s-au ţinutul Hotinului şi Cernăuţii şi ţinutul Ieşilor şi Dorohoiul şi Hîrlăul".

Era acum domn Petriceicu-Vodă[26], figură de marcă a istoriei noastre, remarcabil om politic şi diplomat, în prima sa domnie în Moldova. Fostul clucer, "neavînd el nici un cuget al său să iasă la domnie" (N. Iorga) — în acelaşi timp un lucid fiu al vremii, trecea drept un om blînd şi slab, sub directa ameninţare a turcilor, intraţi în ţară. Cu gîndul de a preface Moldova în paşalîc, dorind să cunoască părerile moldovenilor, turcii cer lui Petriceicu-Vodă să le trimită în lagăr un boier din cei mai de frunte ai ţării. Petriceicu îi trimise pe Miron Costin. "Şi mergînd el la vizirul, povesteşte Neculce< pusu-l-a vizirul de au şăzut înaintea lui şi i-au zis vizirul să spuie drept: pare-le lor bine că au luat împărăţia Cameniţa au ba". Iniţial ezitant, apoi franc, la încurajarea vizirului, Miron Costin zice, dînd un răspuns memorabil: "Suntem, noi moldovenii, bucuroşi să se lăţască împărăţia în toate părţile cît de mult; iar peste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţască". Atunci vizirul iar a rîs şi i-a zis: "drept ai grăit". Şi apoi l-a întrebat cum socoteşte; lăsa-vă oaste turcească în Hotin , cu Petriceicu-Vodă, ca să fie de paza ţării şi a Cameniţei?... Miron încurajat de nesupărarea vizirului pentru răspunsul lui la prima întrebare,

gîndindu-se tot la ţara lui, cum comentează Xenopol, bine ştiind că rămînerea turcilor în Cameniţa şi în Hotin era aproape tot atît ca şi prefacerea Moldovei în paşalîc, îşi luă inima a spune turcilor că (din motive pe care le înşiră pe rînd) nu ar fi bine să lase oaste turcească. Mai înţelept ar fi ca oastea împărătească să se tragă în jos, îngăduind totodată moldovenilor să trateze cu leşii, "fiind tot de o lege" să nu se facă stricăciune Moldovei".

Turcii înţeleg că ar fi primejdios, chiar în timpul unui război cu polonii, să încerce prefacerea Moldovei în paşalîc (s-ar putea întîmpla o răscoală, care ar periclita stăpînirea otomană în noile ţinuturi cucerite), dar lasă pe Husein paşa comandant în Cameniţa, cu o garnizoană de 12.000 de oameni şi un puternic corp de armată de 80.000 de soldaţi într-un lagăr întărit de lîngă Hotin, iar pe Petriceicu-Vodă în cetate pentru a păzi podul de peste Nistru.

Între timp comandantul turc din Cameniţa, care trăgea el acum tributul, spre a întreţine garnizoana cetăţii, prelua vama Hotinului (care era vama cea mai mănoasă a Moldovei) şi necăjea fără încetare pe locuitori cu nesfîrşite beilicuri şi cărături de tot felul, încît îi silesc să-şi părăsească aşezările şi să se risipească în ţările vecine.

Turcii, insaţiabili, cereau 10.000 de chile de grîu pe fiecare zi din partea fiecărei ţări (atît a Moldovei cît şi a Munteniei) şi întreţinerea podurilor de peste Nistru. În 1673 o recoltă slabă, care ameninţa Ţara Moldovei cu foamea; grîul anului trecut luat pentru aprovizionarea Cameniţei, în plus insulte, ameninţări la adresa Domniei, îngrijorează pe Petriceicu şi explică noua orientare a Domnului, care se afla cu oştirea sa în tabăra de la Hotin, ca şi Domnul Munteniei, Grigore-Vodă[28], iarăşi "cu oastea sa la Hotin". Avîndu-şi corturile alături de oastea turcească venită să atace pe Ioan Sobieski, în faţa unei primejdii comune, ambii domni trimit o solie la Viena (în 26 August 1673) spunînd împăratului că ar fi hotărîţi a trece la poloni. Totodată, ei trimit în taină la leşi soli să-i cheme să vină la Hotin, făgăduindu-le trecerea la ei în focul bătăliei şi aprovizionarea armatei polone, în stare să extermine garnizoanele turceşti din Hotin şi Cameniţa.

Aflăm din cronici pe larg, urmărit pas de pas, cursul evenimentelor, în succesiunea lor atestată istoric. "Husein Paşa, cu alţi paşi ce erau la Hotin, înţelegînd că vine oaste leşească asupra lor, cheamă pe domni, pe Grigore-Vodă şi pe Petriceicu-Vodă" la sfaturi, "să vadă cum or socoti şi ei, spunîndu-le că "marele şi puternicul împărat" i-a trimis cu oaste la această cetate Hotin, "cu puterea sa cea nebiruită" să ţină locul şi cetatea aceasta şi să poarte de grijă şi "de sprijineală" să fie cetăţii Cameniţei, care este "de curînd luată". Iar Grigore Ghica a răspuns Paşei şi au zis, cum povesteşte Neculce, că "oastea prea puternicului împărat fiind deprinsă la loc larg şi, rămasă în şanţuri, poate fi împresurată şi flămînzită, apoi nevoită a se preda fără de nici un război", el socotea "să ieşim de aicea cu oaste, să lăsăm cetatea Hotinului şi să ne pogorîm în gios pe Prut, unde vom alege loc larg şi bun de bătălie". Însă Paşa respinge energic această idee şi "mîniat prea tare" pe Grigore-Vodă, cît "au scos hangerul să-l lovească, să-l omoare, şi au răcnit de i-au zis că pentru cetatea aceasta l-au trimis pre dînsul împăratul". Iar Grigore Ghica cu Petriceicu-Vodă "s-au îngrozit şi de sîrg au ieşit de sub cort afară şi cum s-au dus "la etacul lor", îndată au trimis la leşi să vie mai curînd să nu zăbovească".

La 1 noiembrie 1673 polonii intră în Moldova. "Atunci, gătindu-şi oaste, au venit asupra turcilor la Hotin cu Sobieski ("carele pre urmă au fost şi craiul"). Turcii văzînd că vine oaste asupra lor, au făcut şanţuri pe lîngă cetatea Hotinului şi au intrat în şanţuri, iar Moldovenii şi cu Muntenii, "osebiţi, într-alte şanţuri, încongiuraţi". Ci "ei, ca cei cu nevoie, aflăm din Neculce, s-au sfătuit ei în de ei, Grigore-Vodă cu Petriceicu-Vodă, să se închine la leşi, să steie cu toţii să bată pe turci, ca să nu apuce a se aşeza în cetatea Hotinului Paşă,pe cum se aşezase în Cameniţa, că, aşezîndu-se în Hotin Paşă, de aci în Moldova n-are de ce mai domni Domn ..."

Urmînd firul conflictului în plină desfăşurare, cronicarul scrie în stilul său marţial: "Venit-au oastea leşească aproape de Hotin tăbărîndu-se, şi au tocmit oastea pre rînduiala lor de război. Ieşit-au şi turcii, oaste aleasă călărime, din şanţuri, şi Petriceicu-Vodă cu Moldovenii şi Grigorie Ghica cu Muntenii şi stînd leşii vitejeşte, s-au închinat Petriceicu-Vodă şi Grigore-Vodă împreună cu oştile lor, la Leşi şi s-au

amestecat cu Leşii, şi au început cu toţii asupra turcilor a tăiare".

Lupta întîmpina faze dramatice, surprinzătoare. Atacul începe vineri, 10 noiembrie; un bombardament deschis asupra taberei lui Husein, cu 50 de tunuri şi numeroase mortiere. În dimineaţa zilei de sîmbătă, 11 noiembrie, Sobieski ordonă asaltul general. După un intens foc de artilerie, regimentele de infanterie se revarsă asupra întăriturilor turceşti. Polonii se văd loviţi fără veste din spate de corpul spahiilor. Cavaleria polonă intervine şi pătrunzînd în tabără şi trupele palatinului de Kiev, ducele Lituaniei, Radzivil, cavaleria lituană, începe măcelul. "Deci călărimea turcilor, văzînd aşa, n-au mai avut vreme să facă năvală asupra Leşilor, ca să se apere, iar steagurile husăreşti, păşind înainte, au intrat în şanţurile turceşti şi după dînşii cealaltă oaste, şi au început a-i tăiare pre Turci, scrie în limbajul său vrăjit cronicarul, cît n-au mai putut să se mai îndrepte Turcii şi au purces în răsipă". Cum unii au apucat pe podul ce era sub cetatea Hotinului, alţii prin Nistru "dau de se înecau", alţii pe sub cetate de stîncă "dau de se zdrobeau", şi podul încă s-a rupt de năvala Turcilor, la mijlocul Nistrului, de s-au înecat mulţime de turci; numai cîţi au apucat cu Paşa înainte de au trecut asupra Cameniţei, atîţia au hălăduit"[29].

"...Au venit oastea leşească şi s-au tăbărît aproape de Hotin, şi începînd războiul mergeau turcii de năvală asupra polcurilor leşeşti. Iar steagurile husăreşti ce erau înainte au răzbătut în şanţurile turcilor ... şi aşa au prins a tăia şi a snopi pe turci, — povesteşte şi Nicolae Mustea, ca şi cum ar fi fost de faţă, — cît nu s-au putut îndrepta turcii, ci au plecat în risipă, unii pe lîngă cetate, pe podul ce era peste Nistru sub cetate, cît nu mai încăpeau pe pod, ci au dat şi prin Nistru; alţii pe dinaintea cetăţii au căzut din stîncă de s-au zdrobit cu cai cu tot".

Ba şi cei care au trecut podul cu Husein, îndată fură luaţi la goană şi tăiaţi de ai noştri şi de cavaleria uşoară polonă. Infanteria cuceri tabăra şi curînd căzu în mîna polonilor şi cetatea în care se închisese o parte din turci. Oraşul fu ocupat de poloni.

Scurt, concis, într-o frază avînd rezonanţa unui verset biblic, încheie **Cronica Anonimă a Ţării Moldovei**, tradusă de biv vel slugerul Alexandru Amiras, la cap. I **Domnia lui Petriceicu Vodă**, condensînd totul: "Venit-au dară oştile Leşeşti şi s-au bătut cu Turcii, şi au izbîndit Leşii, iar Turcii au fugit ...".

Nu fără grele jertfe, desigur. "Pierit-au 18.000 de turci (Neculce şi Mustea dau aceleaşi cifre) lăsînd în urma lor o foarte bogată pradă de război". "Umplutu-s-au Leşii şi Moldovenii şi Muntenii de cai turceşti şi de arme şi de haine şi de bani şi de alte lucruri bune", scrie Neculce, iar Mustea de asemenea: "Umplutu-s-au Leşii de bani şi de haine, de cai şi de arme"... Rămaseră morţi, după izvoarele polone, ca la 11.000 de turci, cu trei Paşi, în afară de cei înecaţi în Nistru, artileria întreagă cu 24 tunuri grele, corturile cu aurăria şi argintăria Paşilor, mulţime de cai preţioşi şi catîri, arme, haine şi harnaşamente scump împodobite, provizii bogate, şi în urma celor căzuţi şi a prăzii din tabără, n-a rămas — confirmă istoricii — soldat să nu se fi încărcat cu bani şi lucruri scumpe.

Astfel sfîrşi "marea victorie", "strălucita biruinţă de la Hotin", al cărei merit, pe bună dreptate, fu atribuit deopotrivă Moldovenilor şi Muntenilor, solidari înscriind o pagină neuitată în istoria cetăţii, care după ce turcii abandonează Hotinul — rămîne din nou în mîinile Moldovenilor. Prin tratatul de pace încheiat în noiembrie acelaşi an la Hotin, în urma înfrîngerii turcilor de către poloni, sub conducerea lui Ion Sobieski, Turcia urma a stăpîni în continuare Cameniţa şi cîteva districte din Podolia, dar renunţa la tributul de 220.000 de galbeni pe care-i primea de la polonezi. Ca răzbunare, sultanul Mahomed al IV-lea ocupă îndată Hotinul, prefăcu bisericile de acolo în moschei. Dar, după ce Leşii "s-au dus tot în ţara lor şi Petriceicu-Vodă încă s-au dus cu dînşii" (Neculce), mînia sultanului se potoli curînd şi pîrcălabii moldoveni intrară din nou în vechea lor cetate de pe Nistru.

La "Domnia lui Dimitraşcu-Vodă" în anul 7182 (ă 1674) Neculce reţine: "Iar în Hotin, după ce au bătut Leşii pre Turci, n-au mai lăsat nici oaste, ce l-au lăsat pustiu. Dimitraşcu Vodă, după ce au văzut că s-au curăţit de Leşi, ridicatu-s-au cu toată boierimea şi s-au dus în scaun în Iaşi". Nicolae Mustea confirmă: "După bătălia Turcilor de la Hotin au intrat o seamă de Nemţi în cetatea Sucevei şi în cetatea Neamţului, iară

Hotinul a rămas pustiu".

La începutul lui iulie 1674 armata otomană trecu Dunărea şi înainta spre Hotinul păzit de o strajă polonă. La 15 iulie Caplan-Paşa împresură Hotinul, straja polonă, înfometată, ridică steagul alb; dar turcii refuzară orice negocieri şi, în cele din urmă, în ziua de 26 iulie 1674, fu nevoită să se predea. Se zice că în momentul părăsirii cetăţii hanul tătarilor reuşi să salveze pe Leşi, să nu fie măcelăriţi de turci şi că cetatea Hotinului a fost distrusă. O aştepta, oricum, soarta cetăţilor ţării; în urma "răscoalei" lui Petriceicu-Vodă turcii ordonară stricarea lor. "Trimis-au Dimitraşcu-Vodă pe Panaitache Uşerul Morona cu un agă turc, ca să strice cetăţile şi cu alţi boieri ... Deci atunci au stricat cetatea Sucevei şi a Neamţului şi a Hotinului", scrie Necul-ce. Şi aşa punînd lagum iarbă de sîneţi pre sub zidurile cetăţilor le-au aruncat din temelii. Numai cetatea Sucevei... a scăpat. Hotinul, neputînd-o strica cu lagum, au umplut-o de lemne şi paie, apoi i-au dat foc".

Scrie despre aceasta şi Nicolae Costin în **Letopiseţul Ţării Moldovei**, la domnia lui Dimitraşcu-Vodă Cantacuzino, fiind cursul anilor 7182 (ă 1674): "Iară pentru cetăţi, au îndemnat Dimitraşcu-Vodă pre Greci de le-au stricat cetăţile cele vestite ale Moldovei; Hotinul, Suceava şi Neamţul". Totuşi stricăciunile nu fură decît superficiale, observă istoricii, deoarece cetăţile putură să slujească şi mai departe. Astfel, Neamţul, apărat numai de o mînă de vînători, se împotrivi în 1691, timp de patru zile, numeroasei oştiri a regelui polon Ioan Sobieski; iar Hotinul, ultima cetate moldovenească rămasă în funcţie, după ce ne servi mai întîi nouă împotriva leşilor, tătarilor şi cazacilor în secolele XV şi XVI, apoi turcilor împotriva polonilor în secolul XVII, avu în tot cursul secolului al XVIII-lea un însemnat rol militar în războaiele dintre ruşi şi turci, ocupată succesiv cînd de unii cînd de alţii, pierdută abia în 1713 şi în 1812 o dată cu ţara de peste Prut.

Dar să urmăm cursul evenimentelor!

Înspre sfîrşitul secolului XVII, din nou în stăpînirea Moldovei, cetatea cunoaşte o nouă evoluţie. Hatmanul polon Ioan Sobieski, devenit curînd rege al Poloniei, reia ofensiva în contra turcilor, care ameninţau direct Europa Centrală.

După ce înfrînse pe turci la asediul Vienei (o zdrobitoare înfrîngere la care contribuie şi Gheorghe Duca, Domnul Moldovei, şi Şerban Cantacuzino, Domnul Munteniei) — în înţelegere cu austriecii, cu 18.000 poloni şi lituani, la 15 august 1684, Sobieski porni războiul pentru recucerirea Podoliei. Pentru a tăia turcilor calea spre Cameniţa, el intră în Moldova, cuprinde Cernăuţii, năzuind spre Hotin, unde avea sprijin în boierii localnici. Ifrim Hajdeu, mare căpitan şi pîrcălab de Hotin, trecu de partea regelui, care venea însoţit de Petriceicu-Vodă pentru a-l instala a doua oară în scaunul ţării.

Marşul oştirii polone, însă, fu zăgăzuit de apele umflate ale Nistrului, care îngreuiau lucrările pentru construirea podului. Regele trimise cîteva tunuri, le aşează la Hotin, decis a trece cu orice preţ Nistrul. Ploile cădeau necontenit; ploi necruţătoare zădărniceau orice efort.

În 22 septembrie 1684 sosi vestea că 3.000 de tătari se apropiau de Nistru cu intenţia de a-l trece înot. Regele fortifică în grabă tabăra, trecu apoi cu oastea şi artileria sa pînă în faţa Hotinului pe care-l întări, aşteptînd cu 60 de tunuri să întîmpine atacul.

În 29 septembrie apropiindu-se turcii, în mare număr, de tabără, fură respinşi de poloni.

Regele hotărî să părăsească Hotinul şi, apropiindu-se de Cameniţa, să treacă în Moldova pe un pod de bărci. Podul fu distrus de tătari. Toată luna octombrie tătarii tăiară şi robiră pe creştini, luaţi prin surprindere, încît regele, cu oastea decimată de foame şi de hărţuielile tătarilor, ridică tabăra. În faţa seraschierului Soliman, care dărîmă întăriturile Nistrului, porni spre capitala sa.

Hotinul rămîne în continuare Moldovei în pragul noului veac. "Şi viind Antioh Vodă la Iaşi, la scaunul domnesc", — scrie Neculce, la Domnia dintîi a lui Antioh Cantemir, anul (=1696) — "rămase ţara toată în mîna lui Antioh-Vodă, Hotinul, Soroca, Cernăuţi cît stăpînise Leşii ... ".

O nouă ameninţare vine dinspre turci, însă, în ajunul veacului XVIII.

Prin pacea de la Carloviţ (1699) se impunea turcilor părăsirea Cameniţei şi retragerea lor din Podolia. Ceea ce sporea primejdia care ameninţa Hotinul. Căci, scrie senin Neculce: "Chiar atunci turcii au socotit să se aşeze la Hotin,

fiindu-le ruşine să se întoarcă fără ispravă înapoi".

Se punea astfel iar în joc soarta cetăţii, din nou rîvnită de turci. Nicolae Mavrocordat, în prima sa domnie (1709 — 1710) aflînd intenţia turcilor de a se aşeza la Hotin, — "au giuruit împărăţiei o sută de pungi de bani ca să nu ia Hotinul", stăruind pe orice căi. Stăruinţele lui n-au fost zadarnice, căci — scria cronica — "a isprăvit un ferman ca să aibă a şedea la Hotin pîrcălab, precum era şi mai înainte, şi să asculte de dînsul oamenii cei de loc".

S-a amînat astfel, cu cîţiva ani, ocuparea cetăţii, în acest veac, fatală.

Riscata alianţă a lui Cantemir cu ţarul Petru I se solda, după înfrîngerea de la Stănileşti, cu retragerea oştilor ţarului şi fuga lui Cantemir în Rusia. Turcii cuprind Hotinul şi-l prefac în raia, sub Nicolae-Vodă, a doua oară în scaunul ţării. "În anul 7221 (=1711) al doilea an al domniei lui Nicolae-Vodă, scrie concis Nicolae Mustea, au venit turcii de au luat Hotinul, cetatea şi cu ţinutul".

Domnul intervine din nou, se opune, stăruie şi de astă dată. "Dacă au venit veste cum că va fi să ia împărăţia Hotinul, mult s-a amărît Nicolae-Vodă şi au scris la capi-kihaia[30] ca să puie nevoinţă cu tot felul de mijloc să nu se facă aceasta; au scris şi la alţi prieteni cu mare rugăminte; au scris şi la stăpîni cu lacrimi şi cîte socotele au ştiut, toate le-au pomenit şi le-au arătat", — aflăm din cronici. Dar, în van! Stăruinţele sale au fost de astă dată zadarnice. Faptele sunt în general cunoscute. S-a făcut "mare sfat la împărăţie; s-au strîns toţi vizirii etc. etc., şi s-au sfătuit mult; după aceea împreună cu solii lor "au aşezat să fie pace între împărăţia turcească şi între moscali. În iunie 10 au adus firman lui Apdi Paşa[31] şi l-au orînduit să meargă la Hotin cu hanul dimpreună". Aşijderea au fost şi Nicolai Vodă rînduit să vie şi el cu oastea sa" (Amiras). Domnul s-a dus la Hotin cu sarascheierul în luna lui August şi au început pe urmă a zidi Hotinul. A rînduit nişte boieri cu salahori să taie lemne "de treaba cetăţii pînă la Noiembrie, şi atunci s-a întors Nicolai Vodă la Iaşi ... şi de vară s-a dus Nicolai Vodă la Hotin ...".

Ştirile concordă în expunerea faptelor: "Iară cu oastea toată au mers Paşa pe Prut în sus şi au mers de au descălecat la Hotin, şi s-au aşezat lucrînd împregiur cetatea, ce le-au trebuit, unde şi pînă astăzi zidesc şi întăresc cu mare scădere ţării, scria şi Nicolae Costin, martor evenimentelor. "Pe Moldoveni acolo, la Hotin, la alta nu i-au pus fără de cît de au tăiat lemne, şi pe Munteni i-au pus de au scos lemnul; iar spahiii săpau şanţurile şi alţii cu meşteri lucrau la cetate" — scria, la rîndul său, Axente Uricariul.

Ştim, Abdi Paşa saraschierul, trecînd prin Hotin cu oastea spre a instala ca rege în Polonia pe Stanislas, prietenul lui Carol al XIII-lea, găsea aici o cetate întreagă, puternică şi frumoasă, din care voia să facă, cu ajutorul salahorilor moldoveni şi munteni ai lui Nicolae Mavrocordat şi Constantin Brîncoveanu, Domnii noştri de atunci, — platoşa Nistrului împotriva neastîmpărului rusesc, respins cu doi ani în urmă la Stănileşti. În cîteva luni de zile se făcură reparaţiile de nevoie şi însemnate adaosuri, se dădu lui Allah casă de rugăciune[32] şi Paşei celui nou case de locuinţă, se destupară şanţurile, se curăţară odăile ostaşilor şi se aşezară tunurile cele mari" (N. Iorga).

Turcii, cu ajutorul lui Nicolae Mavrocordat, cu ingineri francezi aduşi de însuşi domnul, începură să repare cetatea Hotinului, destinată să servească de sprijin pentru vreo viitoare lovitură în Polonia, pentru apărarea semilunii în acest punct, ameninţat de expansiunea Rusiei.

Ceea ce provoacă o firească reacţie din partea polonilor, care protestează la Poartă în mod ferm şi decis.

După ce şederea lui Carol al XII-lea la Bender şi războiul lui Petru cel Mare cu turcii tulburaseră din nou relaţiile dintre Polonia şi Imperiul Otoman — aflăm din relaţia solului Chonetowski, voievodul Mazoviei, la Constantinopol, în timpul tratativelor vizirul a răspuns la protestul polon privitor la Hotin, spunînd că solul "nu a citit textul tratatului de la Carloviţ, dacă spune că l-am călcat zidind o cetate la Hotin, ca şi cum nu ar fi îngăduit să clădească cineva la graniţă, — "Am răspuns, scrie solul, nu numai că citisem textul tratatului, dar chiar îl ştiam pe de rost. Acest tratat cuprinde două puncte privitoare la Hotin: mai întîi că Moldova să fie liberă cum a fost şi mai înainte. Deoarece pîrcălăbia de Hotin face parte din Moldova, trebuie să fie şi ea liberă, ceea ce nu e cazul, cînd turcii clădesc acolo o cetate".

De asemenea tratatele spun că Suceava, Neamţul şi alte locuri din Moldova să fie înapoiate moldovenilor, deci majestatea sa regele şi republica polonă au înapoiat cetăţile moldovenilor şi nu Porţii, deci nu pot permite să facă turcii fortificaţii şi să puie garnizoana turcească la Hotin". Şi mai departe: "Scrie în tratatul cu sultanul Osman[33] că cetatea Hotinului, care se afla în stăpînirea polonilor să fie predată Moldovei, iar cele două oşti trebuie să se retragă din Moldova. Am dat, scrie solul, un memoriu în acest sens întemeiat pe tratate". Iar cînd vizirul răspunde că amintirea vechilor tratate este un act de pur ceremonial (noi am ocupat cu armele Moldova, pentru că se răsculase împotriva noastră[34] şi nu numai că ne este permis să clădim cetăţi pe teritoriul ei, dar chiar s-o prefacem în provincie a Porţii şi s-o guvernăm nu printr-un hospodar, ci printr-un paşă") — "am răspuns, scrie solul polon, că sunt liberi să facă ce poftesc cu supuşii lor, dar fără a nedreptăţi pe vecini şi a călca tratatele".

Sfidînd însă tratatele, care favorizau legal soarta cetăţii, — în locul pîrcălabilor de odinioară, relata acelaşi sol, "paşa de Hotin şedea lîngă castel ca să privească intrarea solilor. Sute de ulani călări urau bun sosit solului în cîmp în numele şefului lor, paşa de Hotin, arătînd totodată bucuria cu care seraschierul îi aştepta la Hotin. Drumul era păzit de amîndouă părţile de şiruri de ieniceri, fără arme, însă în ordine şi în haine de sărbătoare. La stînga două mii de călăreţi turci cu muzici formau o oştire frumoasă. În fruntea lor sta chehaia seraschierului cu curtea lui, cîţiva oameni aleşi mai la o parte. Cum soseau, din castel, se slobozeau salve de tun, iar pe ziduri cîntau muzicile din trîmbiţe, tobe acoperite cu stofă roşie şi "tulumbaşe" aşezate grămadă, cu mare zgomot, foarte neplăcut pentru urechile neobişnuite cu aşa ceva" ...

Ceea ce a fost mai grav, curînd "Măria Sa vizirul au trimis firman la Paşa de Hotin ca să se ia tot ţinutul Hotinului de sub ascultarea domniei Moldovei cu toţi oamenii ce au fost într-acel ţinut şi cu toate bucatele lor". Astfel, — "cu de primăvară, preciza Neculce, — au luat ţinutul Hotinului de l-au făcut olat cetăţii. Iar la anul au luat şi ţinutul Cernăuţilor, din Prut încolo, să-l facă tot olat, zicînd că tot de Hotin au fost".

Aceasta însemna o nouă raia pe pămîntul sfîşiat al Moldovei, pe lîngă raiaua Chiliei, Cetăţii Albe, Tighinei — o nouă raia, de nord-est! Turcii cuprind sub ascultarea ei o sută de sate şi trei tîrguri, cu împrejurimile sale de pe malul drept al Nistrului. Străluclta cetate, luată în stăpînire de turci, devine centru administrativ. O garnizoană turcească ocupă cetatea, ultima care mai rămăsese a Moldovei, în timp ce toate cetăţile de la marginea ţării erau în mîna turcilor.

Contemporani evenimentelor, cronicarii deplîng în accente dramatice luarea cetăţii care marca totodată începutul epocii Fanarioţilor. "Şi s-au păgubit dintru acel an Ţara Moldovei, scrie aproape oftînd Uricariul, de acel minunat ţinut al Hotinului şi au lipsit şi pîrcălabii şi căpitanii de acolo. Că, de cînd se luase cetatea, pînă atuncea era şi pîrcălab la Hotin, trimis de Nicolae-Vodă, şi căpitan mare şi căpitani mici; iară dacă au luat ţinutul, s-au rădicat toţi. Numai vama rămăsese puţină vreme şi, în cele din urmă — în ciuda demersurilor lui Nicolae-Vodă — "aşa s-au luat şi vama Hotinului, şi s-au scăzut şi dintr-acel venit ce aveau Domnii Moldovei din vamă".

Fapt nelipsit de adînci consecinţe, care-l pun pe gînduri pe cronicar, unul din cei mai culţi oameni ai vremii sale: "Nu este nevoie sau urgie Dumnezeiască a(l) cărei greu să nu-l poată purta firea omenească, zice Euripide, scriitorul de tragodii". Şi, arătînd cum "aşişderea multe cetăţi slobode şi ţări ... au căzut subt ascultarea altor stăpîni, şi plecînd grumajii sub jugul robiei, au suferit şi purtat "toate nevoile şi grelele ce le-au venit din porunca stăpînitorilor" ("Unele ca acestea mai cu spor s-au întîmplat de la o seamă de vreme pe pămîntul Moldovei), menţiona "şi altă rană mai mare şi mai cumplită decît celelalte ce i-au venit, — luarea adecă (a) cetăţii Hotinului", în fraze că nişte stanţe, ca nişte stihuri zicînd că "precum cînd are un trup o rană în vreo parte, bolnăveşte tot trupul şi slăbeşte, iar cînd nu se grijeşte acea rană şi-ncepe a se lăţi, aduce tot trupul la primejdie şi la moarte, aşa şi luarea Hotinului, ca o rană ţărei, multă slăbiciune şi scădere i-au făcut ...".

Faptele vorbeau de la sine: "Cine poate să scrie cîte una poruncile cele grele ce veneau totdeauna lui Nicolae-Vodă după ce s-a făcut această socoteală a Hotinului!". Uricariul le înşiră pe rînd: "porunci pentru care, pentru

salahori, pentru zaherea şi alte multe; şi în toate zilele treceau în sus şi în jos şi cihodari de la Poartă, cu care făcea Domnul multe cheltuieli, că-i căuta pe toţi să-i dăruiască cu cîte un oarece".

Corupţia, mita ating proporţii scandaloase în imperiu; dregătorii otomani devin grosieri, intoleranţi. Necazuri şi angarale, năpăşti, "nevoi ţării" nu mai contenesc. La rîndul său, scîrbit, scrie Neculce, în limba lui suavă: "Pre acele vremi era greu în ţară, nu de bir, ci de alte supărări, că turcilor li era calea tot prin ţară, mergînd şi viind la Hotin, şi ca nişte oşteni păgîni ce erau, tot stricăciuni făceau, cu fel de fel de rîsuri şi batjocuri a fete fecioare şi a femei înţelepte".

Din izvoarele logofătului Nicolae Costin aflăm de asemenea: "Aceasta a fost cea mai mare şi mai primejdioasă din toate răutăţile cu care turcii au împilat pe acest principat". Şicane asupra populaţiei locale, expusă unor necurmate abuzuri, vicisitudini, adevărate calamităţi, se înşiră pe rînd: "Încă prin trecerea cea necontenită a paşalelor şi a oştilor, care mai totdeauna trec prin ţară, norodul este călcat, şi cheltuielile peste măsură"; ienicerii garnizoanei "împrăştiindu-se prin ţară", făceau "mii de răutăţi" şi jefuiau ţinuturile de prin prejur, "necăjind pe săracii locuitori cu tot felul de chipuri". Încît, conchid cronicarii mîhniţi: "La mare nevoie şi strîmtorare au căzut domnia acestui pămînt! Nu mai pot domni sătura cu datul".

Spahiii extind fraudulos hotarul Hotinului în tot ţinutul de la Prut pînă la Nistru, după ce iau şi ţinutul Cernăuţilor pînă la Prut. "Şi încă au mai cheltuit Mihai Vodă altele 10.000 lei pînă au scos pămîntul Cernăuţilor din mîna Turcilor, care după un an abia l-au scos cu multă silinţă de la Poartă".

Caz fericit totuşi (cînd oamenii pot fi oameni) cazul lui Abdi Paşa care nu poate fi nesocotit. "Drept om ca acela era Abdi Paşă slăvit şi drept judecător şi înţelept şi vrednic", exclamă Neculce, arătînd că "în zilele lui, cît au şezut la Hotin, unde au murit, mult folos a avut ţara despre dînsul". Şi aceasta, fiindcă: "pe tîlharii care veneau la Moldova din ţara Leşească de jefuiau şi ajungeau pînă în Bugeac, i-a strîns pe toţi. Iar pe tîlharii de Moldova i-a strîns Mihai-Vodă, cît în zilele lui la Moldova puteau să umble oamenii cu galbini în mînă...".

(Va urma)

NOTE

[14] "Este un fel de arme, topoare cu coade lungi", explică Miron Costin.

[15] Radu-Vodă Mihnea a doua oară (1620—1623).

[16] Încheierea tratatului de la Hotin avu loc în 9/19 octombrie 1621 după negocierile începute la 19/29 septembrie 1621.

[17] E vorba de Radu Mihnea, între 1620—1623 a doua oară în Muntenia, apoi, curînd (între 1623—1626) a doua oară domn al Moldovei.

[18] Probabil Mehmed Paşa.

[19] E vorba de Ştefan al II-lea Tomşa (1621—1623).

[20] A feri ă a răni.

[21] Categorii de supuşi otomani care se bucurau de anumite scutiri de dări şi de alte privilegii.

[22] E vorba de paraclisul cetăţii, clădit de Ştefan cel Mare şi refăcut de Petru Rareş.

[23] În 1632 hirotonisit mitropolit al Kievului, Haliciului şi a toată Rusia, în biserica moldovenească din Lvov, de mitropolitul Varlaam al Moldovei, el însuşi una din figurile mari ale vremii, nu-şi va uita ţara sa căreia, în anii domniei lui Vasile Lupu îi trimite tiparniţă şi dascăli la Iaşi.

[24] Era 25 februarie.

[25] Gheorghe Ştefan (1653—1658).

[26] Ştefan Petriceicu, străbunic al lui B. P. Hasdeu (1672—1674).

[27] Cum se întîmplase de curînd, abia în iunie 1672, cu mare vuiet şi spaimă, răscoala lui Hîncu, care a prădat pe toţi nobilii şi pe toţi locuitorii din cele două ţinuturi, ale Hotinului şi Cernăuţilor.

[28] E vorba de Grigore Ghica, a doua oară în Muntenia (1673—1674).

[29] Polonii au rupt noaptea podul în satul numit de atunci şi "Podul sîngeros", ucigînd peste 10.000 de turci.

[30] Împuternicitul Domnului la Ţarigrad.

[31] În cronici şi Avdi sau Abdi Paşa.

[32] A fost ridicată în interiorul cetăţii o moscheie.

[33] Tratatul încheiat în urma luptei de la Hotin, la 1612.

[34] Aluzie la trecerea lui Dimitrie Cantemir de partea ţarului Petru cel Mare la 1711.

Petru ŢARANU
Vatra Dornei

MIHAI CIMPOI — CĂLĂTOR PRIN DORNE

RECONSTITUIRI AFECTIVE LA O ANIVERSARE

Început de august, 1993. O zi toridă de vară. Soarele, un soare dogoritor se prăvălea nostalgic peste ujini cu iradieri de un roşu-arămiu. Munţii Dornelor îşi culcau semeţia în umbre ce coborau agale pe povîrnişuri ramificate în cline domoale spre văile cu ierburi crude şi mătăsoase. Departe de forfota străzii, izvoare reci şi borborositoare se alintau într-un spectacol al luminii învăluit de aura mitică a miresmelor de flori şi de răşini. De jur-împrejur respira divin un calm ce se voia dominator. Dornele deveniseră o oază paradisiacă, un spaţiu al împăcării lumii cu natura. O adiere de brize uşor de recunoscut prin boarea lor de răcoare, stimula discret un freamăt sonor în diafanul poalelor de codru. Era un fel de muzică ce-şi refuza melodia. Dincolo de vitalitatea cromatică a parcurilor, ecourile de romanţă dialogau cu sonorităţile pădurii. Pe peronul *Gării-castel* din Vatra Dornei se definea identitatea unei clipe rare. Reputatul eminescolog Mihai Cimpoi — însoţit de familia sa şi de scriitorul ieşean Andi Andrieş — coborînd din trenul de Iaşi-Timişoara, îşi înscria paşii pe meridianul de cuget şi de simţire românească — *Din Boian la Vatra Dornii.* Călătoria sa spre aula primăriei s-a înscris pe *Drumul Ţării* de odinioară, un itinerariu eminescian ce aminteşte de realităţi cu abur de legendă. De o parte şi de alta a străzii, astăzi Mihai Eminescu, albul caselor se definea ca o culoare a neculorii, cu dăinuire şi sensuri arhaice. În *Sala oglinzilor de cristal* era o linişte adîncă, serafică. În atmosfera ei plutea o tulburătoare stare a eu-lui autohton. Aici s-au topit cîteva clipe în retortele istoriei dornene, ca într-o nirvană a umbrelor serii scăldate în perspectivele adînci şi luminoase ale candelabrelor de pe cupolă. Binecunoscutul literat basarabean purta cu sine filonul unei alese spiritualităţi, filon ce i-a marcat durabil existenţa şi, pe măsură, opera. Accentul întîlnirii din acea seară de neuitat s-a deplasat tot mai stăruitor de la sentiment şi confesiune, la expresie.

Hotelul "Bradul", un spaţiu binecuvîntat de duhul pitoresc al Dornelor, cu o privelişte larg deschisă spre verdele de smarald al parcului staţiunii de odihnă şi tratament a fost rezervat distinşilor oaspeţi, care, a doua zi, aveau să urmeze itinerarul năsăudean, cu investigarea zonelor sale de profunzime — casele memoriale Liviu Rebreanu şi George Coşbuc. În dimineaţa următoare, pe la prînzul cel mic, poposeam, aşadar, în liniştea tutelară a Tihuţei ardelene, undeva deasupra eternelor păduri, într-o linişte de superbă intimitate cu natura. Aici, la confluenţa lumii Dornelor cu cea a Năsăudului, în devenirea lor fenomenală, se desluşea o imagine care genera alternative de celest şi de terestru. Erau lumile de pe plaiurile de legendă, de doină şi baladă ale Moldovei şi Transilvaniei. Mihai Cimpoi şi însoţitorii săi scrutau cu nesaţ depărtările.

Coborînd spre Năsăud, pe Valea Străjii se succeda o suită de imagini de un splendid pitoresc, iar cele două autoturisme **Dacia** alergau ca după un paradis pierdut. O curbă în loc şi un *bravo Mitică* — aşa îl chema pe omul de la volanul maşinii noastre — un alt viraj şi *zece cu felicitări Mitică*, au fost vectorii unei colaborări maraton în care s-au acumulat imagini de valoarea unei biografii distanţată de eveniment. Ochii săi iscoditori şi avizi de frumuseţi inedite treceau fidel în revistă cortegii de spectre cromatice şi luminoase. Ineditul pitorescului de

pe Valea Străjii se dovedise a fi pentru eminescologul basarabean o suită de peisaje a propriilor ispitiri sentimentale, de fapt coboram pe un drum ce-l străbătuse şi Eminescu în tinereţea sa. Ajungem, pe nesimţite, în aria geografică a oamenilor celebri din Ţinutul Năsăudului. În faţa Casei memoriale *Liviu Rebreanu* s-a configurat o trăire intensă. Aici s-a înrourat în timp tainica rostire, dorul şi fiorul lui Ion şi Ana. Undeva prin apropriere se desluşea muzica sfîntă a unei coase. Ce stranie coincidenţă! În relaţie cu prezentatorul casei memoriale, un vulcan în erupţie, Mihai Cimpoi şi însoţitoriii săi ascultau cum bat valuri după valuri în norii plumburii ai unei lumi demult apuse. Se părea că acea lume a umbrelor îşi făcea loc printre noi. Discursul prezentatorului, ce aluneca adeseori în teoretizări subtile, ne-a făcut să înţelegem că, de fapt, suntem acasă la ctitorul romanului modern şi, cu această ocazie, avem revelaţia cunoaşterii *in extenso* a vieţii şi operei sale. În interiorul Casei memoriale *George Coşbuc*, vizita s-a înscris pe coordonatele unui demers ce valoriza ideea. Undeva, în apropriere, pe Sălăuţa, se mai auzea cum *În vaduri ape repezi curg/ Şi vuiet dau în cale*. Mihai Cimpoi, aureolat de o impecabilă ţinută clasică şi de un evident tumult romantic, păşea încet şi tăcut prin casa dezinvoltelor trăiri poetice. La un moment dat în liniştea intimă a casei se auzeau parcă voci din altă lume. La fruntariile vieţii literare se interpunea o lume misterioasă şi incitantă, era lumea vieţii şi a poeziei coşbuciene. Aici era totul atît de bine structurat încît se putea începe din orice loc şi se putea termina oriunde atunci cînd era nevoie. Hordoul lui Coşbuc rămîne unul dintre locurile cele mai vii şi cele mai evocatoare decît oriunde în altă parte. În casele memoriale din Năsăud — perle cu caracter de unicat — se susţin printr-o simplitate evocatoare două mari personalităţi ale istoriei literaturii române.

Ziua următoare a fost dedicată odihnei în vatra de dăinuire dorneană, unde atîtea basme erau de povestit şi atîtea vise şi ciudăţenii de explicat. În discuţiile toarse din fuiorul faptului de seară se intră iarăşi pe noi deschideri spre speranţele pe care sufletul său, oarecum înstrăinat, le căuta şi le presimţea la orizontul unei noi promenade pe cai putere. Aşa că, vrerile sale nobile s-au deschis spre lumea captivantă, frustă şi pură a Muntelui Rarău, loc în care se proiectează veridic dimensiunile unei epopei naturale. Maşina, de astă dată un ARO de teren, după ce şerpuieşte lejer pe covorul de asfalt al Văii Bistriţei, se avîntă silenţios pe un drum abrupt şi îngust spre ameţitoarele înălţimi ale Rarăului. **Dacia** lui Mitică — în care se afla familia lui Cimpoi — făcea eforturi disperate pentru a ţine companie inegalabilei maşini de teren. Pe muntele Rarău, la *Pietrele Doamnei* — spaţiul de refugiu al doamnei Rareş — un vîrf de stîncă unde cerul mediază etern cu pămîntul, este un loc curat prin definiţia sa, adică mai aproape de Dumnezeu. Sunt şi voci, unele autorizate, care atestă faptul că aici s-ar afla una dintre centurile energetice ale Pămîntului. Pentru scurt timp, sus pe munte, unde totul era ud după ploaia de la miezul nopţii, s-a putut contempla dialogul steiurilor de cremene cu norii care coborau în valuri din înaltul cerului. Deasupra *Pietrelor Doamnei* pluteau visători şoimii vrăjiţi de nesfîrşitul depărtărilor. Jos, muzica pădurii fredona o melodie ce desimula singurătatea, era destinul unui vaier straniu şi continuu. La coborîre ne oprim la *Masa Haiducilor* — un loc ce simula o *Masă a Tăcerii* în Munţii Rarău — pentru a degusta o *Busuioacă de Bohotin*. O briză rece îşi unduia soarta pe sub poale de codru, pierzîndu-şi urma pe neştiute cărări în scrîntituri de văi priporoase. Începuse să se definească identitatea unei vremi cuprinsă de frisoane, aureolată de curcubeie şi zguduită de tunete cu surde descărcări în cascadă. Aşa că, după o scurtă vizită la schitul Rarău — unde academicianul Mihai Cimpoi este cunoscut şi întîmpinat cu căldură de stareţul mănăstirii — ne îndreptăm paşii spre Vatra Dornei. După un popas în *Cheile*

Zugrenilor, unde s-a contemplat îndelung peisajul abrupt şi maiestuos de la *Moara Dracului* — în zilele de năvalnica izbucnire a primăverii aici apele tună straniu în coborîrea lor de pe munte — şi *Scara Mîţii*, locuri descrise de Alexandru Vlahuţă în opera sa **România Pitorească**, Mitică dă frîu liber autoturismului **Dacia** pe direcţia Vatra Dornei, uitînd de ascensiunea pe *Giumalău*. Şoferul nostru virează la dreapta şi continuă drumul spre întinsele platouri alpine ale Giumalăului. Autoturismul escaladează pieptiş hăţişuri şi pante abrupte spre realităţile consonante ale vrajei şi ale mitului dornean. *Muntele Giumalău* ne primea, la altitudinea de 1900 m. s. m., învăluit de firişoarele fumurii ale negurilor călătoare. De pe vîrful muntelui, de unde vînturile dialoghează cu ele însele, înfiorînd depărtările, se proiecta un peisaj în care se putea observa dialogul spaţiului cu timpul. Un nesfîrşit univers de forme montane şi de păduri seculare se aşeza domol la picioarele noastre. Spre apus se proiecta ineditul unui asfinţit de soare văzut de pe Muntele Giumalău. Era doar un crîmpei din veşnicia în care astrul zilei se topea într-un roşu incendiar cu irizări de un galben-lemon. O împrejurare în care — după cum observa savantul basarabean — se percepea o **apropiere intimă dintre cer şi pămînt, cerul fiind un proto-cer plin şi blînd imediat circumscris terestrului.** Mihai Cimpoi şi însoţitorii săi au avut şansa reală de a recepta un fenomen natural unic prin amploarea şi ineditul său, un fenomen ce părea a fi un început de lume, o lume a purităţii primordiale. De sus, de pe vîrful muntelui, priveam cum jos, pe un tăpşan înecat în neguri răzleţite, se strîngeau oile la nimăte. Ne-am urcat în maşină şi am pornit spre stîna din vale. De pe o zarişte de podirei, printre zămisliri de ceaţă, se desluşea frîntura unei vieţi îndrăgite de munteni. Drumul spre stînă era coborîtor pe un itinerariu labirintic care se părea că ne înghite şi ne scufundă. La doar cîţiva zeci de metri, în faţa stînii, vreo şapte dulăi ne împresoară şi ne ţintuiesc locului. Intrăm apoi în relaţie cu baciul stînii, un om al locului, care, recunoscîndu-ne, scoate ospitalier, pentru degustare sortimente din elita preparatelor dornene...

Întunericul se lăsa peste meleagurile dăruite cu atît de multă poezie. Un vaiet de tunet se descărca în depărtări, o ploaie densă începu să-şi cearnă stropii într-o asociere de sensuri şi semnificaţii. Tăcere, întuneric şi tăcere.

După o zi de odihnă bine meritată, Mihai Cimpoi, la sugestia gazdelor, acceptă o nouă incursiune în lumea Dornelor, de astă dată pe drumurile Vitoriei Lipan. Era o zi senină şi de o îmbietoare ambianţă pitorească. Sub ochii săi defila o lume atît de familiară celor ce ştiu s-o privească cu uimire şi respect. După o jumătate de oră de mers în goana maşinii intrăm în satul *Liniştе*. Sunt locurile în care Sadoveanu a derulat firul epic al **Baltagului** într-o narare francă şi cutremurătoare, fără savante contorsionări spaţio-temporale. Aici miturile şi povestirile invadează realitatea. Lăsînd în urmă decorul unei lumi fenomenale, lume ce se confesează prin obiceiuri şi tradiţii, ne îndreptăm paşii spre *Sihăstria "Piatra Tăieturii"*. Urcînd muntele, în faţa ochilor noştri se perinda o arhitectură a peisajului ce se proiecta sub seninul cerului de Dorna. Era, de fapt, o poezie a formei şi a culorii. Vatra de tihnă şi de reculegere a sihăstriei dornene pare a fi o deschidere spre absolut, o zonă ce aminteşte de limitele inerente ale cunoaşterii umane. În dangătul clopotelor aveam impresia că se aud mesaje de dincolo de mormînt. Brazii ce înconjurau oaza de liniştе a sihăstriei, trecuţi prin ierni, prin soare, prin neguri şi prin ploi, sunt martorii destinului monahal şi al identităţii noastre autohtone. Aici este locul unde legendele pădurii se strecoară în gura divină şi invers. Sihăstria de aici, ca şi alte sihăstrii româneşti, este un panteon al fulgerelor celeste, un sanctuar al veşniciei autohtone. Receptînd deliciile acestei contemplări afectuoase, se părea că aici, în vîrf de munte, şi cerul este zugrăvit cu sfinţi, iar în sincronia cromatică a văilor izvoarele nu mai

conteneau cu imnurile lor de slavă. În acest spaţiu, retras dureros de lume şi de trecerea timpului, se contura verticalitatea românească într-o religie a iubirii, a echilibrului şi a armoniei. Soarele cobora spre crestele împietrite în propria lor veşnicie. Clopotele, un orologiu cu unduiri celeste, erau trase în semn de rămas bun de părintele Antonie — stareţul mănăstirii. Coborînd spre vatra de sat, reflectînd asupra clipelor petrecute acasă la sihaştri, conchidem că vocabulele **Silvestru** şi **Montan** nu sunt, prin definiţia lor, numai metafore configuratoare. Ca dovadă, privind spre apus, spre Munţii Călimani, observarăm cum siluetele celor *Doisprezece apostoli* — un loc ce trebuie cunoscut de toată lumea şi în toată lumea — erau adînc înfipte în azuriul cerului din Dorne. Aici se află un grup statuar ce a depus mărturia unei străvechi civilizaţii autohtone în numeroşi megaliţi gravaţi, recent descoperiţi în vatra de milenară dăinuire dorneană. Cina de seară o servirăm la *Hanul "Aurel Ungureanu"*, un han care şi-a singularizat renumele pe o largă arie teritorială prin calitatea şi diversitatea serviciilor oferite. Înserase. În drum spre Vatra Dornelor ne gîndeam la **Baltagul**, un vis ţesut de Sadoveanu în urzeala sacră a timpului dornean.

În ziua următoare, după amiază, ne aflam în casa unui plutaş octogenar de pe *Drumul Tătarilor*. Mihai Cimpoi închegase un dialog cu veteranul plutăritului din Dorne pe tema istoriei şi a particularităţilor acestei străvechi îndeletniciri. În timp ce bătrînul îşi derula molcom şi cuceritor firul povestirii sale, zbîrnîitul telefonului de pe masă anunţa vestea tristă a morţii colegului său de breaslă — Ion Vatamanu. Această dureroasă veste a marcat sfîrşitul discuţiei şi în acelaşi timp a călătoriei sale de documentare în Dorne. Era 9 august 1993. Seara, cu trenul Timişoara — Iaşi, cărturarul basarabean s-a îndreptat îndurerat spre Chişinău. Escaladarea celor *Doisprezece apostoli*, a *Muntelui Ouşorul* — un gen de Fuji Yama al Dornelor — şi al altor obiective turistice din zonă au rămas şi astăzi doar proiecte.

În simetria cosmico-existenţială a munţilor din Dorne, Mihai Cimpoi a descoperit ipostaze care au dat expresie şi culoare stărilor sale sufleteşti. Intuitiv, temperat şi calm, uneori sobru şi interiorizat, el s-a relevat ca un fin observator al identităţii acestor plaiuri încărcate de istorie, de vis, de dor şi de baladă. Purtîndu-şi paşii prin labirintul văilor şi al hăţişurilor alpine, omul de ştiinţă a încercat să descifreze mesajele freamătului de codru, ale şuierului de vînt şi a înţeles, cum nimeni altul, ce înseamnă gînguritul izvorului şi plînsetul apelor învolburate. În Dorne, el a contemplat vraja luminilor solare şi selenare, adeseori răsfrînte în fuioarele platinate ale apelor cristaline. Aici a descoperit **fîntîna cu apă vie** din aria teritorială **a cosmogoniei populare**, a înţeles sensul păcatului de a tăia arborii care umbresc izvoarele sau care veghează rîurile şi pîraiele de munte. În clipele de răgaz, el a ascultat cu interes stranii povestiri despre altarul sacru al codrilor de brad, despre mitul izvorului din inimi de păduri, a înţeles de ce apa izvoarelor din stei este esenţa purităţii şi faptul că cel ce-şi adapă setea în aceste ape lustrale — care în anumite momente hărăzite de lege şi de datini capătă forma sîngelui divin — are şansa sănătăţii, a fericirii şi a geniului. Credinţele dornene, tezaurizate în tradiţii şi mitologii, sunt, cum el însuşi afirmă, **un mod esenţial, deşi ezoteric, de cunoaştere a lumii, (...) o suită de întrebări neliniştitoare asupra destinului omului şi al existenţei sale în genere; (...) ele au o semnificaţie prin definiţie ontologică**. Pe cărările acestei aventuri a cutreierării, a rătăcirii şi a regăsirii, Mihai Cimpoi, cu vigoarea sa imaginativă, a pătruns profund în adîncimea eu-lui tulburat de tainele naturii, în esenţa vîrstelor interioare a locurilor.

Teodor COTELNIC
Chişinău

UN NOU MANUAL DE LATINĂ*

Urmărind scopul de delatinizare a limbii române, regimul totalitar din R.S.S.M. a eliminat din programele de studii pentru şcolile medii de cultură generală limba latină, ea păstrîndu-se într-un număr limitat de ore doar la unele facultăţi şi în şcolile medicale. În felul acesta generaţiile de absolvenţi din perioada postbelică au fost private de posibilitatea de a învăţa limba strămoşilor de la care am moştenit graiul şi identitatea.

Ar fi superfluu să relevăm importanţa cunoaşterii limbii latine de către urmaşii traco-dacilor romanizaţi, de către cei ce studiază istoria românilor. Istoria relaţiilor noastre cu cultura lumii, de la Miron Costin şi Dimitrie Cantemir înainte, descoperirea Europei latino-romanice în ţările româneşti, Şcoala ardeleană şi Renaşterea culturală, socială şi naţională din secolul al XVIII-lea nu pot fi înţelese fără studii aprofundate de latină. În zadar vom aştepta să apară cineva din afară să publice şi să interpreteze mulţimea de documente, precum şi nenumăratele izvoare latine care privesc trecutul nostru istoric, fără să avem latinişti de prima mînă.

Astăzi nimeni nu mai pune la îndoială necesitatea studierii limbii latine la facultăţile de drept. După cum se ştie, dreptul roman a lăsat moştenire lumii cele mai clare definiţii. Romanii au fost aceia "care au creat un limbaj destinat în exclusivitate exprimării ideologiei juridice, au creat o terminologie distinctă de cea comună, menită să dea identitate sistemului de concepţie şi instituţii juridice într-o formă abstractă şi simetrică, ce a rămas un model pentru toate sistemele de drept ce s-au succedat în lunga cronică a omenirii", iar "exprimarea ideilor juridice, gîndirea juridică în genere cu raţionamentele şi silogismele sale, sunt de neconceput fără cunoaşterea exactă a conceptelor şi principiilor moştenite de la romani" [1, p. 6].

Ar fi de prisos să mai stăruim asupra contribuţiei limbii latine la îmbogăţirea limbii române cu cuvinte noi, ştiut fiind că întreaga terminologie ştiinţifică are la bază cuvinte latine şi greceşti. Mulţi intelectuali (mai ales ingineri şi tehnicieni) folosesc zi de zi în munca lor cuvinte de origine latină şi greacă pe care nu le înţeleg. Iar a cunoaşte terminologia pe care o întrebuinţăm este o problemă de fond, deoarece termenul indică operaţia efectuată, precum şi natura substanţei sau a conceptului.

Limba latină nu numai că îmbogăţeşte cunoştinţele lingvistice, istorice şi literare ale elevilor şi studenţilor, nu numai că serveşte ca bază pentru cunoaşterea culturii şi civilizaţiei romane, ea este şi limba unei mari culturi, parte integrantă a culturii clasice, care "este în esenţă educativă. Precum gimnastica dezvoltă toate puterile musculare şi dă corpului putere şi tinereţe, tot astfel tînăra şi senina antichitate dă o atitudine analoagă spiritului şi caracterului omenesc"...[2, p. 187]. În plus, limba latină contribuie la formarea raţionamentului, conferă o anumită disciplină spirituală, "este pururea cel mai bun fundament şi cea mai bună disciplină pentru orice parte a gîndirii noastre; ... în privinţa morală este totodată modelul care ne arată cum instrucţiunea şi educaţia se întăresc una pe alta" [3, p. 7], după cum afirma cunoscutul critic, estetician şi om politic Titu Maiorescu.

Abia după proclamarea Independenţei (27 august 1991) a început să fie predată limba latină, ca obiect de studiu, la multe facultăţi, în unele şcoli medii de cultură generală (ce-i drept deocamdată opţional), licee, gimnazii, colegii etc. La cîteva universităţi din republică s-au deschis secţii de limba latină — limba română, care pregătesc profesori cu două profiluri. Într-un

* Anatol Ciobanu, Stepan Misko, Emilia Oglindă, Ecaterina Kucerov, Marina Stamat, Nicolae Chiricenco, **Lingua Latina**, *Manual pentru instituţiile de învăţămînt superior* (coordonator: Anatol Ciobanu, membru corespondent al AŞM, dr. habilitat, profesor universitar), Chişinău, "Ştiinţa", 1996, 687 pag.

termen *scurt* membrii Catedrei de filologie clasică de la Universitatea de Stat din Moldova (şefă de catedră dr. conferenţiar Claudia Cemîrtan) au elaborat şi editat programe (1991), culegeri de texte (1992), manuale pentru şcoala medie de cultură generală [4] şi pentru licee cu profil umanist [5]. La finele anului ce s-a scurs a apărut manualul de latină (687 p.) pentru instituţiile de învăţămînt superior, lipsa căruia a fost mult simţită mai ales de către studenţii de la facultăţile de ştiinţe sociale şi umanistice. Bineînţeles, lucrarea poate fi consultată de oricine doreşte să-şi aprofundeze cunoştinţele la limba latină.

În comparaţie cu manualul de limba latină destinat studenţilor de la facultăţile umanistice de la instituţiile de învăţămînt superior care avea un caracter practic şi cuprindea numai "fenomenele gramaticale mai reprezentative, şi mai des întîlnite", prezentul manual, după cum se arată în *Prefaţă*, este "o primă încercare în Republica Moldova de a elabora şi edita o lucrare teoretică şi aplicativă de limba latină pentru studenţii instituţiilor de învăţămînt superior..." (p. 3).

În conformitate cu acest scop, lucrarea include următoarele compartimente: aplicativ (p. 37—138), teoretic (p. 140—246), crestomaţie (p. 428—523), addenda (p. 525—679) şi bibliografia (p. 680), precedate de două prestigioase capitole (*Limba latină şi noi* (p. 5—31), *Din istoria Romei şi a limbii vechilor romani* (p. 32—36)), din care studenţii vor culege informaţii importante despre latinitatea şi romanitatea limbii române şi despre vitalitatea limbii lui Horaţiu, îşi vor preciza rostul studierii acestei limbi. După cum se menţionează în carte, în anii de tristă amintire ai totalitarismului comunist "zeci de mii de tineri cu atestate şi diplome de studii medii şi cele superioare au pierdut ireversibil sentimentul de origine romanică a naţiunii şi a limbii noastre, fapt care a condus în mod inevitabil şi firesc la mancurtizarea, deznaţionalizarea, rusificarea şi asimilarea treptată a românilor din Basarabia, Transnistria şi nordul Bucovinei" (p. 18).

Partea aplicativă conţine 24 de lecţii (lectiones), fiecare avînd teme de gramatică (morfologie şi sintaxă), texte coerente adaptate şi originale, precum şi texte alcătuite din fraze disparate, excerptate din operele scriitorilor romani. Primele cinci lecţii sunt însoţite de un mic glosar, iar lexicul următoarelor 19 lecţii este inclus în *Dicţionarul latin-român* din *Addenda*. În scopul consolidării materiei studiate, după fiecare lecţie urmează un număr mare de explicaţii, destul de variate, ce se referă la gramatică, derivare, traducere (din limba română în limba latină şi invers), memorizarea cuvintelor şi expresiilor latine. Merită o apreciere aparte şi exerciţiile ce privesc analiza etimologică a cuvintelor de tipul: "Indicaţi etimoanele latineşti ale următoarelor cuvinte...", "Numiţi cuvintele româneşti derivate sau compuse pe baza lexemelor latine de mai jos..." etc.

Cea mai extinsă ca volum este partea teoretică ce înglobează fonetica, morfologia, formarea cuvintelor, sintaxa, stilistica, noţiuni de metrică şi prozodie.

O atenţie susţinută se acordă foneticii care are drept scop familiarizarea celor ce învaţă latina cu sistemul vocalic şi consonantic. Sînt expuse cu lux de amănunte cele mai active legi fonetice (ca alternarea, rotacizarea, asimilarea, disimilarea) care pot explica modificările fonetice istorice produse în limbă. Un loc aparte se acordă regulilor de pronunţare, de accentuare şi de divizare a cuvintelor în silabe.

Ca şi în alte manuale de latină, morfologia este tratată după părţile de vorbire (p. 155—266). Temelia acestui compartiment o formează flexiunea (declinarea şi conjugarea) caracteristică limbilor flexionare şi în mod deosebit a limbii latine.

Se ştie că învăţarea gramaticii se bazează pe însuşirea anumitor modele. Prezenta lucrare înmănunchează o mulţime de modele privind declinarea numelui şi conjugarea verbelor, numeroase scheme de formare a timpurilor şi modurilor verbului fără de care studiul gramaticii devine inutil, iar după expresia lui Titu Maiorescu "gramatica latină ar fi granit turnat, este unică între gramatici şi va rămîne, prin urmare, cel mai bun fundament şi cea mai bună disciplină pentru orice parte a gîndirii noastre" [7, p. 19].

În tratarea sintaxei capitolele au fost orînduite pe categorii şi fenomene lingvistice după cum urmează: părţile de

propoziţie (subiectul şi predicatul, complementul şi atributul), sintaxa cazurilor şi a verbului, fraza, vorbirea indirectă, unele particularităţi sintactice în utilizarea substantivelor, adjectivelor şi pronumelor.

Un capitol aparte constituie stilistica, în care cititorul ia cunoştinţă de lexicul marcat stilistic (arhaisme, barbarisme, solecisme, neologisme, cuvinte poetice şi cu sens abstract), de licenţele vorbirii (anacolutul, pleonasmul, epitetul de ornare), de topică etc. Figurile de stil (elipsa, geminarea, anafora, epifora, simploca, antiteza, aliteraţia, oximoronul, gradaţia, chiasmul, paralelismul, ghendiadismul, zeugma, personificarea, apostrofa, aposiopeza, întrebarea retorică, exclamaţia, asindetonul, polisindetonul) şi tropii (metafora, sinecdoca, metonimia, antonomasia, alegoria, litota, eufemismele, ironia, hiperbola, perifraza) sunt ilustraţi cu exemple concludente din opera celor mai reprezentativi scriitori şi poeţi romani. Nu mai puţin utile sunt paragrafele ce tratează metrica (ştiinţa versurilor) şi varietăţile de versuri scrise de Horatius, Ovidius, Tibulus, Vergilius şi alte personalităţi din antichitate.

Sunt cu totul justificate şi paragrafele suplimentare de la sfîrşitul părţii teoretice despre numele de persoane care în epoca clasică erau compuse din trei elemente: *praenomen* (prenumele), *nomen gentile* (numele gintei) şi *cognomen* (supranumele), de exemplu, Caius Iulis Caesar, Marcus Tullius Cicero, Quintus Horatius Flaccus; despre calendarul roman iniţial şi cel iulian (introdus în a. 46 î. Hr.); despre unităţile de măsură şi sistemul bănesc.

Manualul cuprinde şi o crestomaţie de texte din diferiţi autori latini antici (uneori medievali sau renascentişti) cu o tematică foarte variată ce ţine de agricultură, natură, justiţie, religie, mitologie, viaţa împăraţilor etc.; fragmente din *Vechiul* şi *Noul Testament,* imnul internaţional al studenţilor (*Gaudeamus*), menite a-i familiariza pe studenţi cu literatura originală latină şi a le da posibilitatea să utilizeze cunoştinţele asimilate. Cuvintele din cadrul dicţionarului (latin-român şi român-latin) de la finele manualului sunt date cu înţelesul întîlnit în textele din carte.

Ca orice lucrare de pionierat *Lingua Latina* nu este scutită şi de unele lacune. În cele ce urmează vom face cîteva sugestii ce ar putea îmbogăţi expunerea într-o eventuală nouă ediţie. Mai întîi — o observaţie de structură. Probabil, ar fi fost mai potrivit ca lucrarea să înceapă (bineînţeles, după *Prefaţă*) cu un capitol despre provenienţa şi aria de răspîndire a limbii latine în Imperiul Roman, să fie caracterizată mai detaliat bogăţia lexicală, varietatea sintactică, stabilitatea sistemului fonetico-morfologic al latinei clasice sau al "latinei de aur", să se arate transformările ce au avut loc în cadrul latinei populare, urmînd ca ulterior să se vorbească despre formarea limbilor neolatine, despre limba română ca fiică a latinei. Pentru a economisi spaţiul, paragrafele ce tratează părţile de vorbire în limbile neolatine (de altfel, problema ţine de istoria limbii, de gramatica istorică) puteau fi lesne dizolvate în cadrul capitolului respectiv.

Metoda adoptată de autori în expunerea faptelor i-a dus în mod inevitabil, pe de o parte, la unele repetări inerente (compară, de exemplu, utilizarea prepoziţiilor şi a ablativului din cadrul sintaxei (p. 305—314) cu ablativul (p. 258—263), iar, pe de altă parte, deşi se afirmă în *Prefaţă* că "este prezentată sistematic şi integral gramatica latină" (p. 4), au fost omise unele compartimente (declinarea substantivelor compuse şi a celor greceşti, interjecţia, clasificarea propoziţiilor simple după sensul şi scopul comunicării, stilul direct etc.).

S-a amintit deja că gramatica latină constituie o strictă regularitate. Însuşirea ei ar fi înlesnită de unele tabele rezumative. Astfel, pentru determinarea exactă a timpului verbului ar fi util un tabel (o schemă) din care să se vadă formele temporale derivate din tema prezentului, perfectului şi a supinului. De asemenea, învăţarea (asimilarea) consecuţiei timpurilor (a indicativului şi a conjunctivului) în frază ar fi facilitată de un tabel recapitulativ.

În ultima vreme tot mai mulţi oameni de cultură (scriitori, ziarişti, savanţi, medici etc.) care au studiat *lingua mater* folosesc atît în scris, cît şi în vorbirea orală maxime, aforisme, expresii înaripate latineşti ce sunt în unison şi armonie cu timpurile noastre. Din păcate, acestea uneori sunt utilizate greşit. Printr-o insuficientă cunoaştere

a latinei se explică rostirea *de gustibus non est discutandum* sau *magna cum laudae* (în loc de *laude*). Este penibil cînd un deputat în parlament spune că dumnealui a lucrat pe *"nota bene"* (cu sensul de notă bună!). Probabil era bine să se includă în manual aceste cugetări, propunîndu-se în partea practică exerciţii cu explicarea şi memorizarea lor.

Crestomaţia ar fi avut de cîştigat dacă ar fi cuprins şi fragmente de texte ale autorilor băştinaşi (Dimitrie Cantemir, Miron Costin), documente şi inscripţii latine care privesc trecutul istoric al ţării noastre, iar pentru studenţii de la drept — mai multe texte juridice, deoarece, după cum constată pe bună dreptate prof. Emil Molcuţ, "în procesul instructiv al studenţilor de la facultăţile de drept apar dificultăţi generate de necunoaşterea unor elemente de limbă latină. Aceste dificultăţi se manifestă nu numai în privinţa asimilării instituţiilor dreptului roman, ci şi a celor de drept civil, drept penal, procedură penală şi civilă, drept internaţional privat şi altele; fapt este că un minimum de cunoştinţe de limbă latină constituie una din premisele esenţiale ale pregătirii juridice" [1, p. 6].

Fireşte, spaţiul unui manual este limitat. El nu poate satisface întru totul cerinţele cititorilor de diverse profiluri. În cazul nostru ar fi necesară elaborarea manualelor de latină pentru fiecare specialitate în parte: pentru filologi, pentru istorici, pentru jurişti, pentru teologi, pentru biologi etc.

Totodată trebuie de menţionat că, deşi cartea are la sfîrşit o erată, greşelile de corectură sunt prea multe pentru un manual.

Observaţiile de mai sus sunt, totuşi, mai mult nişte doleanţe şi sugestii ce nu diminuează valoarea incontestabilă a lucrării care va fi de un real folos, nu numai în plan teoretic, ci şi în plan practic, în primul rînd pentru tineretul studios şi profesorii de specialitate. Manualul va fi util şi pentru toţi acei care vor să studieze de sine stătător latina, fiindcă, după cum se exprima istoricul şi teoreticianul literar român Eugen Lovinescu, "nu învăţăm limba latină pentru a vorbi sau a scrie latineşte. N-o învăţăm nici chiar pentru foloasele unei stricte discipline mentale; matematica sau alte limbi moderne ne-ar pune la îndemînă un exerciţiu egal al facultăţilor noastre intelectuale.

Învăţăm limba latină pentru nevoile noastre spirituale: mai întîi pentru stăpînirea cît mai sigură a limbii materne, în izvoarele, realităţile şi posibilităţile ei, ceea ce ar reprezenta cadrul formal al expresiei unui suflet; şi, în al doilea rînd, pentru lărgirea, îmbogăţirea acestui suflet însuşi, prin conştiinţa de sine ce valorifică şi prin absorbţiunea unui spirit identic..."

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Molcuţ Emil, **Manual de claritate şi concizie**, "Flacăra", nr. 24, 11 iunie 1981.

2. Eminescu M., **Scrieri pedagogice** (ed. M. Bordeanu şi P. Vladcovschi), Iaşi, "Junimea", 1977, Vezi de asemenea: Diaconescu Traian, **Eminescu şi antichitatea greco-latină în exegeza românească // Eminescu şi clasicismul greco-latin**, Iaşi, 1982, p. VII-IX.

3. *Apud* Bălăianu Viorica, Marinică Constantin, **Limba latină**, *Manual pentru clasa a VIII-a*, Bucureşti, 1990.

4. Cemîrtan Claudia, Ciobanu Anatol, **Limba latină**, *Manual pentru clasa a X-a* (coordonator: prof. univ. A. Ciobanu), Chişinău, "Lumina", 1996, 112 p.

5. Cemîrtan Claudia, Kucerov Ecaterina, **Limba latină**, *Curs elementar pentru studenţii şi liceenii profilurilor umanitare*, Chişinău, Tipografia Centrală, 1995, 252 p.

6. Grinbaum N. S., Niconova C. N., Mariciuc A. P., **Limba latină** (Aprobat de Ministerul Învăţămîntului Public al R.S.S. Moldoveneşti ca manual pentru universităţi şi institute pedagogice), Coordonator: N. Grinbaum, Chişinău, "Lumina", 1966, 243 p.

7. *Apud* Matei Virgil, **Gramatica limbii latine**. *Cu exerciţii aplicative şi cheia acestora*, Bucureşti, "Scripta", 1994.

NOU!

Anunţăm profesorii de română
de la
ŞCOLILE ALOLINGVE,
precum şi pe toţi cei care vor să înveţe temeinic
limba noastră,
că recent au apărut de sub tipar
manualele

РУМЫНСКИЙ ЯЗЫК
Язык, литература, цивилизация
şi
РУМЫНСКИЙ ЯЗЫК
Слова и изображения

semnate de cunoscutul lingvist basarabean
Valeriu RUSU,
Director al Departamentului de Lingvistică
Comparată a Limbilor Romanice şi Română
de la Universitatea Provence din Aix-en-Provence,
Membru al Academiei de Ştiinţe din Aix-en-Provence

Volumul **Язык, литература, цивилизация,**
pe lîngă o succintă descriere a gramaticii limbii române,
conţine texte edificatoare din literatura română şi o amplă
cronologie a istoriei românilor şi a limbii române.
Слова и изображения se constituie
dintr-o serie de texte despre civilizaţia românească,
însoţite de maxime, proverbe şi de traducerea
cuvintelor-cheie.
Manualul are şi un cuprinzător dicţionar
român-rus, rus-român.

Lucrările au fost editate cu sprijinul financiar
al Fundaţiei **SOROS**.

Adresa noastră: Căsuţa poştală nr. 83, bdul Ştefan cel Mare nr. 134,
Chişinău, 2012. Relaţii la telefoanele: 23.44.12, 23.44.19.

LIMBA ROMÂNĂ

DIN SUMAR

Ana TĂTARU. Limba română încotro?

Șerban C. ANDRONESCU. Identitate românească

Analize și interpretări de Constantin CIOPRAGA și Ana BANTOȘ

Din experiența profesorilor de română Ion IACHIM (Chișinău), Constantin COJOCARU (Edineț), Elena DOBZEU (Grozești, Nisporeni), Viorica BOLOCAN (Chișinău)

Comentarii literare de Eliza BOTEZATU: Mihai Eminescu ***Sara pe deal***; George Bacovia ***Decembre***; Octavian Goga ***Noi, Bătrîni***; George Meniuc ***Vasul nălucă***

Silviu BEREJAN: Am iubit dintotdeauna limba și neamul și anume aceste sentimente mi-au insuflat energie și putere de rezistență. Le voi iubi în continuare cu aceeași intensitate și le voi apăra cu aceeași perseverență în orice situație. Avînd convingerea fermă și credința nestrămutată că numai așa e bine, îmi voi duce crucea pînă la capăt.